

สารคดีปี่นีนี นาม วินยฎีกา สมณฑปาสาทิกาวณณนา(ทุดิโย ภาโค) - หน้าที่ 1

สารคดีปี่นีนียา นาม วินยฎีกาย

สมณฑปาสาทิกาวณณนาย

ทุดิโย ภาโค

ปรมปาราชิกวณณนา

[๑] อนุปทวณณนนุติ ปทมปทมปฎิวณณนั ปทานุกกเมน
วณณนั วา ๑ ภณชปโปยชนอุทธารสารณาทีนา กิจเจนาติ เอตถ
วิกุกายิกภณทสส วิกุกีณนั ภณชปโปยชนั ๑ ทาคู สงกเถติเต
ทิวเส กนตุวา กหณั อุทธารโร ๑ อสุกสมิ ทิวเส ทาทพพนติ
สตุปปาทนั สารณั ๑ จตุพพิชายาติ ขตุติยพราหุณคหปติสมณานั
วเสน จตุพพิชาย ๑ ภิกขุภิกขุณีอุปาสกอุปาสิกานั วเสน วา ๑
ทิสวานสส เอตทโหสีติ เหตุอตุโถ อัย ทิสวานสทโท อสมาน-
กตุตุโก ยถา ฆตติ ปวีตวา พลั โหติ สีหิ ทิสวา ภยั โหตีติ ๑
ทสสนการณา หิ เอตั ปรีวิตกุกนั อโหสี ๑ กิณจาปี เอตถ
ภพพกุลปุตตสสาตี วุตตั ตถาปี อุปนีสสยสมปนุสสาปี
อชาตสตุโน วิย อนุตราโย ภวิสสตีติ อิมสส เณรสสาปี กตปาป-
กมมมูลวิปปฏิสาร์วเสน อธิคมนตราโย อโหสีติ วทนุติ ๑ กิมปน

[ม. ป. ๑๕ ส.ป. ๒๓๔-๕]

เยลั มคฺคผลานัน อุนนิสฺสโย อตฺถิ พุทฺธานัน สมมุจฺจิกาเวปี เตลลัน
อนุตฺตราโย โหตีติ ฯ อาม โหตี น ปน พุทฺเธ ปฏฺิจจ ฯ
พุทฺธา หิ ปเรลลัน มคฺคผลาธิกมมาย อุตฺตสาหชาตา ตตฺถ นีรุตฺตรัน
ยุตฺตปฺปยุตฺตาเอว โหนฺติ ตสฺมา เต ปฏฺิจจ เตลลัน อนุตฺตราโย
น โหตี ฯ อถโข กิริยาปฺริหานิยา วา ปาปมิตฺตตาย วา โหตี ฯ
กิริยาปฺริหานิ ปน เทสฺกสฺส ตสฺเสว วา ปุคฺคลสฺส ตชฺชปฺปโยคา-
ภาวโต เวทิตฺตพฺพา ฯ เทสฺกเวเสน ปเนตฺถ ปฺริหานิ สวากานัน
วเสนเว เวทิตฺตพฺพา น พุทฺธานัน วเสน ฯ ตถาหิ สเจ
ชฺมมฺเสนาปติ ชนฺณชานิยสฺส พฺราหฺมณฺสฺส อาสยันฺณ คตฺวา ชฺมมัน
เทสฺยิสฺส พฺราหฺมโณ โสตาปนฺโน อภวิสฺส ฯ เอวํ ตาว เทสฺกสฺส
วเสน กิริยาปฺริหานิยา อนุตฺตราโย โหตี ฯ สเจ เปโส หตฺถาโรห-
ปฺตุโต ภควโต สมมุชา ชฺมมัน สฺสณฺโณ มุหุตฺตํ นิสฺสีเทยฺย ยาวสฺส
ภควา อตฺตนตฺตปาทีเก จตฺตาโร ปุคฺคเล วิตฺถาเรน วิภิชิตฺวา
เทเสตี โสตาปตฺติผลเณ สยฺยตฺโต อภวิสฺส ฯ เอวํ ปุคฺคลสฺส
วเสน กิริยาปฺริหานิยา อนุตฺตราโย โหตี นาม ฯ อิมสฺส หิ
อูปาสกสฺส กิริยาปฺริหานิ ชาตา อปฺริณฺญิจิตาย เทสฺนายน อฏฺุจฺจิตฺวา
ปฏฺกนตฺตตฺตา ฯ สเจ อชาตสฺสตฺตฺตฺเตวทตฺตสฺส วจันัน คเหตฺวา
ปีตฺตฺตมาตกมฺมํ นากริสฺส สามณฺณผลสฺสตฺตกถิตฺติวเส โสตาปนฺโน
อภวิสฺส ฯ ตสฺส วจันัน คเหตฺวา ปีตฺตฺตมาตกมฺมสฺส กตฺตตฺตา ปน

[ม. ป. ๑๕ ส.ป. ๒๓๕]

นาโหสิ ฯ เอวํ ปาปมิตตตาย อนุตราโย โหติ ฯ สุนิโนนุสสุปี
ปาปมิตตวเสน อนุตราโย อโหสีติ ทฎฐพัพพะ ฯ ยถิ หิ เตน มาตา-
ปีตุนํ วจนํ กเหตุวา ปุราณทุติยิกาย เมถุนธมโม ปฎิเสวิโต
นาภวิสุต ฯ น ตมมุลวิปฎิสารวเสน อธิคมนุตราโย อภวิสุต ฯ

[๒] ยนฺนุนาติ ปรีวิตกุกนตุเถ นิปาโตติ อาห ปรีวิตกุก-
ทสุสนเมตฺนุติ ฯ ฐมมํ สุนฺณยุยฺนุติ กิริยาปเทน วุจฺจมาโนเอว
หิ อตุโถ ยนฺนุนาติ นิปาตปเทน โชติยติ ฯ อหํ ยนฺนุน ฐมมํ
สุนฺณยุยฺนุติ โยชฺนา ฯ ยนฺนุนาติ จ ยถิ ปนาติ อตุโถ ฯ ยถิ
ปนาติ อิทมปิ หิ เตน สมานตุถเมว ฯ ยํ ฐมมํ สุนฺณาคีติ
สมพฺนุโธ ฯ อุพารุพารชฺนาติ ขตุติยมหาสาธาติอุพารุพารชฺนา-
กิณฺณา ฯ สเจ อยมปิ ปจฺมํ อากจฺเจยฺย ภกฺวนตุํ อุปสงฺกมิตฺวา
นีสีทิตฺตุ อรหฺรุโปติ อาห ปจฺฉา อากเตนาติ ฯ สิกฺขาตตฺยฺปสํหิตนฺติ
อริสีลลอริจิตฺตอริปณฺณาสงฺขาตสิกฺขาตตฺยฺยตุตฺตํ ฯ โถกํ ฐมมกถํ
สุตฺวา อโหสีติ สมพฺนุโธ ฯ อิธาปิ สุตฺวาสาทุโท เหตุอตุโถติ
ทฎฐพัพพะ ฯ สวณการณา เอตทโหสีติ วุตฺตํ โหติ ฯ ยถิ เอวํ
อถ กสุมา เอกมฺนุตํ นิสินฺนุสสุต ฯ เป ฯ เอตทโหสีติ วุตฺตนฺติ
อาห ตํ ปนฺนุสฺส ยสฺมาติอาที ฯ ตตุถ ตนฺติ ปรีวิตกุกนํ ฯ
สงฺเขปกถาติ วิสิํ วิสิํ ปทุพฺพชารํ อกฺตฺวา สมาสโต อตุถวณฺณนา ฯ
เยน เยน อากาเรนาติ เยน เยน ปกาเรน ฯ เตน เตน เม

[ม. ป. ๑๕ ส. ป. ๒๓๕]

อุปปริกขโตติ กามา นามเต อนิจจา ทุกขา วิปริณามชมา
อฏฺฐิกงฺขลุปมาติ จ อาทินา เยน เยน อากาเรน กามesu อาทีนํ
โอการํ สงฺกิลลํ ตพฺพิปริยายโต เนกขมเม อนินฺถํ คณฺถํ ปกาเสนฺตํ
ภควตา ชมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ อวพฺชณามิ เตน เตน ปกาเรน
อุปปริกขโต วิมฺสนุตฺตส มยฺหํ เอวํ โหติ เอวํ อฏฺฐจาติ ฯ
สิทฺฐาตฺตยพฺรหฺมจริยนฺติ อธิสฺสสิทฺฐาตฺตยสงฺคหํ เสฏฺฐจริยํ ฯ
เอกมฺปิ ทิวสนฺติ เอกทิวสมตฺตมฺปิ ฯ อชณฺท์ กตฺวาติ ทุกฺกฏ-
มตฺตสฺสปี อนาปชฺชเนน อชณฺท์ กตฺวา อจฺฉิทฺทาทีภาวาปาทเนน
วา ฯ อชณฺทลกฺขณวณฺํ เหนฺติ ฯ จริมกจิตฺตฺนฺติ จุติจิตฺตํ ฯ
กิลฺลจิปิ เอกเทสิ อเสเสตฺวา เอกนฺเตเนว ปริปุเรตพฺพตฺยา เอกนฺต-
ปริปฺนุณฺณํ ฯ กิลลสมเลน อมลินํ กตฺวาติ ตณฺหาสงฺกิลลสาทีนา
อสงฺกิลฺลจฺจํ กตฺวา จิตฺตฺปฺปาทมตฺตมฺปิ สงฺกิลลสมลํ อนฺุปฺปาเทตฺวา
อจฺจนตฺเมว วิสุทฺธํ กตฺวา ปริหริตพฺพตฺยา เอกนฺตปริสุทฺธํ ฯ
ตโตเอว สงฺขํ วิย ลิจิตฺตฺนฺติ สงฺขลิจิตฺตํ ฯ เตนาห ลิจิตฺตฺนฺติ-
สทิสฺสนฺติ ฯ ปริโยทาทฏฺเฐน นิมฺมลภาเวน สงฺขํ วิย ลิจิตฺตํ โชรตฺนฺติ
สงฺขลิจิตฺตฺนฺติ อาห โชรตฺตฺนฺติสงฺขสฺสปฏิภาคนฺติ ฯ อชฺฉณาวสตาติ ปทป-
ปโยเคน อการนฺติ ภูมฺมตฺเถ อุปโยควจฺจนฺติ อาห อการมชฺฉณฺติ ฯ
ทาตีกาปี มสฺสุกฺคหณฺเนเนว คเหตฺวา มสฺสุนฺเตว วุคฺตํ ฯ
อตุตฺตราชฺรสมสฺสุนฺติ อตุโถ ฯ กสาเยน รตฺตานิ วตฺตานิ กาสายานีติ

อาห กสายรสปีตตยาติ ฯ ปรีทหิตฺวาติ นิวาเสตฺวา เจว ปารุ-
ปีตฺวา จ ฯ อการสุส หิตฺนฺติ อการวา ฯ โส อการํ อุตฺตร-
ปทฺโลเปน ฯ ตสุส วุฑฺฒิอาวหํ อการสุส หิตํ ฯ ฌาติสาโลหิตาติ-
อาทิสฺสู อัย อหฺมตฺติโกติ ชานนฺติ ฌายนฺติ วาติ ฌาติ ฯ โลหิตฺเตน
สมฺพนฺธาติ สาโลหิตา ฯ ปิตฺตฺปกฺกิกา ฌาติ ฯ มาตฺตฺปกฺกิกา
สาโลหิตา ฯ ปิตฺตฺปกฺกิกา มาตฺตฺปกฺกิกา วา ฌาติ ฯ สสฺสุสฺสุสฺสุ-
ปกฺกิกา สาโลหิตา ฯ มิตฺตฺตฺยานฺตีติ มิตฺตฺตา ฯ มินนฺติ วา สพฺพ-
คฺยุหฺเส อุนฺโต ปกฺกฺขิปนฺตีติ มิตฺตฺตา ฯ กิจฺจกรณฺเณสุ สหภาวญฺเณ
อมา โหนฺตีติ อมฺจฺจา ฯ มมายฺตีติ มาตา ฯ ปิยายฺตีติ ปีตา ฯ
สรีริกฺจฺเจเสนาติ อุจฺจารปฺสฺสวาทิสรีริกฺจฺเจเสน ฯ อนนฺนฺลฺลฺลฺลฺล
ปฺลฺลฺล น ปพฺพาเชตีติ มาตาปิตฺตฺนํ โลกฺยมหาชนฺสฺส จ จิตฺตฺลฺล-
ลฺลฺล มา โหตฺติ น ปพฺพาเชติ ฯ ตโตเยว ปิตฺตฺ สฺสทฺโรทฺนมหา-
ราชฺสฺส ตถา วโร ทินฺโน ฯ ชฺรฺนิกฺเขเปนฺติ ฌณฺฑปฺปโยชนาทิสฺสุ
ชฺรฺนิกฺเขเปน ฯ เตนาห น หิตฺอาทิสฺสุ ฯ ปิยายิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ปีติชนฺโกติ ฯ มนฺสฺส อปฺปายนฺโต มนาโปติ อาห มนฺวฑฺฒโกติ ฯ
สุเขติโต ตฺรฺณทารกกาเล ตโต ปรลฺลจ สบฺปิจฺจิราทิสฺสทฺรสมนฺนฺลฺล-
โกชนาทิสฺสทฺรสมนฺนฺลฺลฺล สฺสพฺริหฺโณ ฯ อถวา ทพฺพหฺคฺคฺค-
ธาติชนาทิสฺสทฺรสมนฺนฺลฺลฺล เจว ปรีจฺเจทสมนฺนฺลฺลฺล จ อพฺวารปฺปณฺตี-
สฺสทฺรสมนฺนฺลฺลฺล จ สฺสทฺรสมนฺนฺลฺลฺล อกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก

สุขปริหโร ๑ อหฺมตฺตํกํคสมฺปตฺติยา วา สุขฺเชติโต พาทิรํจค-
สมฺปตฺติยา สุขฺปริหโร ๑ กิลฺยจิติ เอตฺตสฺส วิวรณฺ อปฺปมตฺตกมฺปิ
กถภาคณฺติ ๑ ยทา ชานาติสทฺโท โพรชนตฺโต น โหติ ตทา ตสฺส
ปโยเค สปิโน ชานาติ มจฺจโน ชานาติตฺติอาทิสฺสู วีย กรณฺตฺเถ
สามิวจณฺ สทฺทสฺสตฺถวิฑู อิจฺจนฺตฺติ อาห กิลฺยจิ ทฺถุเขน นานุโกสฺสีติ ๑
เตนาห กรณฺตฺเถ สามิวจณฺ อนุภวณฺตฺเถ จ ชานนาติ ๑
เอตฺถ จ กิลฺยจิ ทฺถุเขน นานุโกสฺสีติ เกนจิ ทฺถุเขน กรณฺญเตน
วิสยํ นานุโกสฺสีติ เอวมตฺโต เวทิตพฺโพ ๑ กิลฺยจิติ เอตฺถาปิ หิ
กรณฺตฺเถ สามิวจณฺสฺส โลโป กโต ๑ เตเนว วกฺขติ วิกปฺปทฺเวยฺปิ
ปฺริมปทฺสฺส อุตฺตรปฺเทน สมานวิกตฺติโลโป ทฺถุจพฺโพติ ๑
ยทา ปน ชานาติสทฺโท สรณฺตฺโต โหติ ตทา สรณฺตฺถานํ
ธาตฺสทฺทานํ ปโยเค มาตฺ สรติ ปิตฺ สรติ ภาตฺ ชานาติตฺติอาทิสฺสู
วีย อฺปโยคตฺเถ สามิวจณฺ สทฺทสฺสตฺถวิฑู วทฺนตฺติ อาห อถวา
กิลฺยจิ ทฺถุขํ น สรสีติ อตฺถโถติ ๑ กสฺสจิ ทฺถุขสฺส อนุภฺต-
ปฺพพฺตฺตาอตฺตนา อนุภฺตํ อปฺปมตฺตกมฺปิ ทฺถุขํ ปฺริเยสฺมาโนปิ
อภาวโตเขว น สรสีติ อตฺถโถ ๑ วิกปฺปทฺเวยฺปิติ อนุภวณฺสรณฺตฺถ-
วเสน วุตฺเต ทฺติยตฺติยวิกปฺปทฺเวย ๑ ปฺริมปทฺสฺสชาติ กิลฺยจิติ
ปทฺสฺส ๑ อุตฺตรปฺเทนาคิ ทฺถุขสฺสชาติ ปฺเทน ๑ สมานวิกตฺติโลโปติ
อุตฺตรปฺเทน สมานสฺส สามิวจณฺสฺส โลโป ๑ กสฺสจิ ทฺถุขสฺสชาติ

[ม. ป. ๒๑ ส. ป. ๒๓๗]

หิ วัตตพเพ วิกปฺพทฺเวปี ปรุริมปะเท สามิวจนสุส โลปี กตฺวา
กิลฺลิจิ ทฺกฺขสุสฺสาติ นิทฺเทโส กโต ๑ อนิจฺจกฺกาติ อนิจฺจนฺตา ๑
เอวํ สนฺเตติ นนฺ มยํ สุทินฺน สามาทิสฺส เกนจิปิ อุปาเยน อปฺปฏฺิ-
สาธเนน อปฺปฏฺิกฺกาเรน มรณฺเนปี ตยา อกามกฺกาปี วินา ภวิสฺสาม
เอวํ สติ ๑ เยนาติ येन การณฺน ๑ กิมฺปนาติ เอตฺถ กินฺนติ
กธฺมตฺถเอ ปจฺจตฺตวจนฺนติ ทสฺเสนฺนโต อหา เกน ปน การณฺนาติ ๑
คณฺรพฺพนฺนาฏกาทินฺนติ เอตฺถ คณฺรพฺพา นาม คายกา ๑ นฺนา
นาม รงฺคนฺนา ๑ นานฺนกา ลงฺฆนฺนกาทโย ๑ ปรึจารเหีติ เอตฺถ
ปรึโต ตตฺถ ตตฺถ ยถาสกํ วิสเยสุ จาเรหีติ อตฺโถติ อหา
อินฺนุทฺริยานิ จาเรหีติอาที ๑ ปรึจารเหีติ วา สุขฺปกรณฺเหติ อตฺตानํ
ปรึจารยเกหิ อตฺตโน ปรึจธฺนกาเรหิ ๑ ตถาภูโต จ ยสฺมา
ลพฺนโต กิพฺนโต นาม โหติ ตสฺมา ลพฺาติอาทิ วุตฺติ ๑
ภฺยฺชิตพฺพโต ปรึภฺยฺชิตพฺพโต วิเสสโต ปญฺจ กามคฺคฺคา โภคา
นามาติ อหา โภเค ภฺยฺชนฺนโตติ ๑ ทานปฺปทานาทินฺนติ เอตฺถ
นิจฺจทานํ ทานํ นาม ๑ อุโปสถทิวสาทิสฺส ทาทพฺพิ อติเรกทานํ
ปทานํ นาม ๑ ปเวณฺนิกฺขณฺวเสน วา ทิยฺยมาณํ ทานํ นาม ๑
อตฺตนาเว ปญฺจเปตฺวา ทิยฺยมาณํ ปทานํ นาม ๑ ปจฺจรชนฺนสาธารณฺ
วา นาติอุพาริ ทานํ นาม ๑ อนนฺยฺยสาธารณฺ อติอุพาริ ปทานํ
นาม ๑ อาทิสทฺเทน สีลาทีนึ สงฺกณฺนหาติ ๑ นตฺถิ เอตฺตสฺส

วจนปฏิวจนสงฆาโต อตุลาปสตุลาโปติ นิราลาปสตุลาโป ฯ

[๓] พลั กหาเหตุวาทิ เอตุถ พลลคคหณั นาม กายเ พลสสุ
อุปฺปาทนเมวาทิ อาห กายพลั ชเนตฺวาทิ ฯ อสฺสุมุขนฺติ อสฺสุนิ
มุขเ เอตฺสฺสาติ อสฺสุมุโข ฯ ตั อสฺสุมุขั ฯ อสฺสุกฺกิตินฺนมุขนฺติ อตุโถ ฯ
คาโมเยว คามนฺตเสนาสนั คามปริยาปนฺนตฺตา คามนฺต-
เสนาสนสฺส ฯ อติเรกลาภปฏิกฺขเเปนาติ ปิณฺฑิตฺยาโลปโกชนั นิสฺสาชาติ
เอวํ วุตฺตกฺกิกฺขาหารลาภโต อธิกฺลาโก สงฺฆมตฺตฺตาทีอติเรกฺลาโก
ตสฺส ปฏิกฺขเเปนาติ อตุโถ ฯ เตนหา จุฑทส ภตฺตฺตานี
ปฏิกฺขิปิตฺวาทิ ฯ

[๔] สงฺฆมตฺตํ อุฑฺเทศภตฺตํ นิมฺนตฺนั สลาภมตฺตํ ปกฺขิกั
อุโปสธิกั ปาฏิปทิกั อาคนฺตฺภตฺตํ คมิกภตฺตํ คิลานภตฺตํ คิลาน-
ปฏฺฐจาภตฺตํ วิหารภตฺตํ ชฺรภตฺตํ วารภตฺตฺนฺติ อิมานิ จุฑทส
ภตฺตฺตานี ฯ ตตฺถ สกลสฺส สงฺฆสฺส ทาทพฺพภตฺตํ สงฺฆมตฺตํ ฯ
กติปเย ภิกฺขุ อุฑฺทิสิตฺวา ทาทพฺพภตฺตํ อุฑฺเทศภตฺตํ ฯ เอกสฺมี
ปกฺขเ เอกทิวสั ทาทพฺพภตฺตํ ปกฺขิกั ฯ อุโปสเถ ทาทพฺพภตฺตํ
อุโปสธิกั ฯ ปาฏิปททิวเส ทาทพฺพภตฺตํ ปาฏิปทิกั ฯ วิหารั
อุฑฺทิสฺส ทาทพฺพภตฺตํ วิหารภตฺตํ ฯ ชฺรเคเหเอว จเปตฺวา ทาทพฺพ-
ภตฺตํ ชฺรภตฺตํ ฯ คามวาสีอาทีหิ วาเรน ทาทพฺพภตฺตํ วารภตฺตํ ฯ

[๕] อถ กหปติจิวริ ปฏิกฺขิปิตฺวาทิ กสฺมา วุตฺตํ ฯ คหณ

[ม. ป. ๒๕ ศ.ป. ๒๓๕/๔๐]

หิ สติ ปฏิกุเขโป ยุชเชย น จ ปรมโพธิยิ คหปติจิวรส
ปฏิคคหณิ อนุณณาคิ ปรัตติ ชีวทวตฺตฺสุมิ อนุณณาคตฺตา ฯ
เตเนว วกฺขติ ชีวทวตฺตฺสุมิ ภควโต หิ พุทฺธภาวปฺปตฺติโต ปฏฺจาย
ยาว อิมิ วตฺถุ เอตฺถนฺตเร วิสตี วสฺसानิ น โกจิ คหปติจิวริ
สาทิยิ สพฺเพว จ ปัสฺสูกฺกิกาว อเหตุสนฺติ ฯ สฺสูทฺติโน จ ปรม-
โพธิยเยว ปพฺพชฺชิตฺตา ฯ เตเนว วกฺขติ สฺสูทฺติโน หิ ภควโต ทฺวาทสม
วสฺเส ปพฺพชฺชิตฺตา วิสตีเม วสฺเส ฉาติกฺกํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺโฐ
สยิ ปพฺพชฺชชย อฏฺฐวสฺสตีโก หุตฺวาติ ฯ ตสฺมา คหปติจิวริ
ปฏฺก
คหปติจิวริ ปัสฺสูกฺกิกงฺกสมาทานวเสเนว คหปติจิวริ ปฏฺกฺกฺกฺก
โหตีติ กตฺวา วตฺตํ คหปติจิวริ ปฏฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
ปฏฺก
คณฺหา โลสุปฺเปน จรณิ โลสุปฺปะจาโร ตณฺหาเวสเนน ฆรปฏฺกฺก
อติกฺกมิตฺวา ภิกฺขาย จรณิ ตํ ปฏฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
ฆรปฏฺก
ปธานงฺกเวสเนน เสสฺสรตฺตฺกานปี คหิตานเนว โหนฺตีติ เวทิตฺตํ ฯ
วชฺชินฺนติ ราชานो อเปกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
อตุโธ ชนปทสทฺทสฺส ตณฺนิวาสิสฺสุปี ปวตฺตฺนโต ฯ วชฺชิสฺสูติ
ชนปทาเปกฺกํ ภูมวณฺณิ ฯ วชฺชินามเก ชนปเทติ อตุโธ ฯ

[๖] อุปโกคปริโกคูปกรณมหนุตตายาติ ปญจกามคุณสงขาทานํ อุปโกคานณเจว หตถิอสุสรธอติถิยาทีอุปโกคูปกรณานณจ มหนุตตาย ๑ อุปโกคูปกรณานเว หิ อธิ ปริโกคูปกรณสทเทณ วุตตานิ ๑ เตเนวห เย หิ เตสํ อุปโกคา ยานิ จ อุปโกคูปกรณานิ ตานิ มหนุตตานีติ อุปโกคา หตถิอสุสรธอติถิอาทโย ๑ อุปโกคูปกรณานิ เตสเมว สุวณณาทีอุปกรณานีตีปี วทนุติ ๑ สารกานีติ สารกุตตานี ๑ นิเชตวาทิ นิตทิตวา ๑ นิธานํ กตวาทิ อตุโธ ๑ ทิวสปริพพยสงขาทโกคมหนุตตายาติ ทิวเส ทิวเส ปริกขจิตพพสงขาทโกคานํ มหนุตตาย ๑ ชาตรุปรชตสุเสว ปหุตตายาติ ปิณฆปิณฆทวเสน เจว สุวณณมาสกรชตมาสกาทิวเสน จ ชาตรุปรชตสุเสว ปหุตตาย ๑ วิตตีติ ตฎุจि ๑ วิตติยา อุปกรณํ วิตตูปกรณํ ๑ ปหุตํ นานาวิธาลงการกุตํ วิตตูปกรณเมเตสนุติ ปหุตวิตตูปกรณา ๑ เตนาห อลงการกุตสุสาตีอาที ๑ โวหารวเสนาติ วณิขชาวเสน วทตถิกตาทิวเสน ๑ ธนธณยสุส ปหุตตายาติ สตตฺรตนสงขาทสุส ธนสุส สพพปพพณณาปรณณสงกहितสุส ธณยสุส จ ปหุตตายาติ อตุโธ ๑ ตตถ จ สุวณณรชตมณิมุตตาเวพริยวชिरปวาพานิ สตต รตนานีติ วทนุติ ๑ สาลีวีหิอาที ปุพพณณํ ปุรกขตํ สสุสผลนุติ กตวา ตพพิปริยายโต มุคคมาสาที อปรณณนุติ เวทิตพพิ ๑ อุกกฏฐปิณฆปาติกตตาทิ

[ม. ป. ๒๕-๖ ส.ป. ๒๔๐-๔๑]

เสษฐตงคปริวาริเตน อุกกฏฐปิณฑปาตฐตงเคน สมณนาคตตดา ฯ
เตนาห สปทานจารี จริตุกาโมติ ฯ อนุโต ชาตตาย วา
ฉาติสทิสี ทาสีติ ฉาติทาสี ฯ ปุติภาเวเนว ลกขิตพพโทโส วา
อาภิโทสิโก ฯ อภิโทสั วา ปจจุสกาลั คโต ปตโต อติกกนุโตติ
อาภิโทสิโก ฯ เตนาห เอกรตตาดิกกนุตตสฺส วาติอาที ฯ
ปุติภูตภาเวเนว ปรีโกคั นารหตีติ อปรีโกการโห ฯ ฉททนียสภาเว
นิจฺฉิตปี ปจฺฉากาเล สนุเทหโวหารวเสเนว ปุจฺฉิต्तุ ยุตฺตุนฺติ อาห
สเจติ ฯ อริยโวหารนาติ อริยสมุททาจาเรน ฯ อริยา หิ มาตุคามั
ภคินีวาเทเนว สมุททาจรนฺติ ฯ นิสฺสฏฺฐปริกฺคหนฺติ ปรีจฺจตฺตาลยั ฯ
อาภิราติ วุตตตดา วิญญตฺติ วาติ วุตฺตัม ฯ สเจ ตั ฉททนีย-
ชมฺมุนฺติ ปรียาຍั อมฺมจฺฉิตฺวา วุตตตดา ปยุตฺตวาจา วาติ วุตฺตัม ฯ
ปจฺจยปฺปฏิสฺสยุตฺตา วาจา ปยุตฺตวาจา ฯ วตฺตัม วฏฺฏตีติ นิรเปกฺขภาวโต
วตฺตัม ฯ อิธ ปน วิเสสโต อปรีโกการหตฺตาว วตฺตุนุ ฯ
อคฺคอรียวํสีโกติ อริยวํสปฺปฏิปตฺติปฺปรกานั อคฺโค อุตฺตโม ฯ นิमितฺติ
สญฺญาตตีติ นิमित्तัม ยถาสลฺลกฺขิตโต อากาโรติ อาห คิหิกาเล
สลฺลกฺขิตปฺพพฺพิ อาการนฺติ ฯ หตฺถปฺปฏิอาทีนิ โอลอยมานา สามิ-
ปฺพตฺตสฺส เม สฺสทินฺนสฺส วิย สฺสวณฺณกจฺฉปฺปฏิสฺสทิสฺสา อีมาหตฺถ-
ปาทปฺปฏิโย หริตฺตาลวฏฺฏโย วิย สฺสวฏฺฏิตฺตา องฺคฺลิตโย มจฺจโร สโรติ
คิหิกาเล สลฺลกฺขิตปฺพพฺพิ อาการิ อคฺคเหสี สญฺชานี สลฺลกฺขเขสี ฯ

กสฺมา ปน สฺวา ฌาติทาสี ทิสฺวาว น สญชานีติ อห สฺวทินฺโน
หิตีอาที ฯ ปพฺพชฺชูปคเตนาติ ปพฺพชฺชํ อุปคเตน ปพฺพชิตฺเตนาติ
อตุโธ ฯ ฌรํ ปวิสิตฺวาติ เกหสامينิยา นิสีทิตพฺพญฺจานญฺจํ อนฺโตเคหํ
ปวิสิตฺวา ฯ ยคฺเชติ อิมสฺส อโรจยามีติ อยมตฺโถติ อห
อโรจนตฺเถ นิปาโตติ ฯ ยคฺเช ชานเยยาสีติ สฺวญฺจ ชานเยยาสีติปิ
อตุถํ วทฺนฺติ ฯ อาลปนฺติ ทาสีชนสฺส อาลปนฺ ฯ เตนาห เอวํ
หิตีอาที ฯ

[๗] ฌเรสุ สาลา โหนฺตีติ ฌเรสุ เอกมฺนฺเต โภชนสาลา
โหนฺติ ปาการปริกฺขิตฺตา สฺลํวิทิตทฺวารพฺพชฺชา สฺสมมฺญจฺวาลิกง-
คณา ฯ อุกทกณฺชียนฺติ อุกทกณฺจ กณฺชียนฺจ ฯ กสฺมา ปน
อีทิสายเมว สาลาย อณฺตฺรํ กุฑฺฑมฺลนฺติ อยมตฺโถ วุตฺโตติ
อห น หิ ปพฺพชิตฺตาติอาที ฯ อสารูปฺเป จานฺติ ภิกฺขุณฺ
อนนฺจฺฉวิเก ปเทเส ฯ อตุถิ นฺ โขติ นฺสทฺโท ปุจฺฉนตฺเถ ฯ
โฆสทฺโท วจนฺสิทฺธิจฺจตฺตย วุตฺโต ฯ นฺ โขติ วา นิปาตสมฺภทาโย
ปุจฺฉนตฺโถ ฯ เตน นามสทฺทสฺส ปุจฺฉนตฺถตฺตํ ทสฺเสติ ฯ เยสํ
โน ตฺวณฺติ เยสํ โน ปุจฺโต ตฺวํ ฯ อีทิสฺส จานฺติ กิลฺยาปิ ตํ
จันํ ภิกฺขุณฺ อนนฺรูปํ น โหติ ตถาปิ มาทิสานํ มหาโภคกฺกุลานํ
ปุจฺฉตฺสส ปรกฺุเล อาสนสาลายํ นิสีทิตฺวา โภชนํ นาม อยฺยตฺต-
รฺูปนฺติ มลฺลมาโน อห ฯ เตเนวาท นนฺ นาม ตาต สฺวทินฺน

[ม. ป. ๒๗ ส.ป. ๒๔๒-๓]

สกเคห์ คนุตพุนุติ ฯ อญเณนาปี ปกาเรน นามสททสฺส ปุจฺฉ-
นตุถตเมว ทสฺเสนุโต อาห ตถา อตุถิ นฺโห ตาตาคีอาที ฯ
ตถาคี สมุจฺจยตุโธ ฯ อิทานิ นามสททสฺส มณฺณนตุถตํ ทสฺเสนุโต
อาห ตถา อตุถิ มณฺเณตาคี ฯ ทุกฺขาภิตฺตุนฺนตยาติ มานสิเกน
ทุกฺเขน อตีปีพิตตฺตา ฯ เอตมตฺถนฺติ อตุถิ นฺ โห ตาต สุกฺกิณ
อมุหํ ฐนฺนุทิตฺตานิ ยถาวุตฺตมตฺถํ ฯ อนอกปฺปนามริสฺสนตุถ-
วเสนาติเอตฺถ อนอกปฺปนํ อสทฺทหนํ อมริสฺสนํ อสหนํ ฯ อนาคต-
วณฺณํ อนาคตสทฺทปฺปโยโค ฯ อตุโธ ปน วุตฺตมานกาลิโกว ฯ
เตนาห ปุจฺจกฺขมฺปิตฺติ ฯ น มริสฺยามิตฺติ น วิสฺหามิ ฯ ตํ น
สฺสุนฺทรนฺติ ตทายนฺติ ปุจฺฉาปาจิ สนฺธายาห ฯ อลํ คหปติ กตํ
เม อชฺช ภตฺตกิจฺจนฺติ เถโร อุกฺกฏฺฐเอกาสนิกตยา ปฏิกฺกขิปฺนโต
เอวมาห ฯ อุกฺกฏฺฐเอกาสนิกตยาติ จ อิทํ ภูตกถนวเสน วุตฺตํ
เถรสฺส ตถาภาวทิตฺตํ ฯ มุทฺทสฺสาปี หิ เอกาสนิกสฺส ยาย
นิสฺสชฺชาย กิลฺยจิมตฺตมฺปิ โภชนํ ภูตํ วุตฺตสีเสนปี ตโต
วุกฺกจิตฺตสฺส ปฺน ภูตฺตํ น วุกฺกฏฺฐิ ฯ เตนาห ติปิฏฺกจฺจพาทฺยเถโร
อาสนํ วา รกฺเขยฺย โภชนํ วาติ ฯ อุกฺกฏฺฐปิณฺฑปาติโกปี
สมาโนติ นิสฺสสนมตฺตมิตํ ฯ เถโร สปฺทานจาริเกสฺสปี อุกฺกฏฺฐโจ-
เขว ฯ อุกฺกฏฺฐสปฺทานจาริโกปี หิ ปุโรโต จ ปุจฺฉโต จ อาหฺก-
ภิกฺขมฺปิ อุกฺกเหตุวาว ฆรฺทฺวาเร จตฺวา ปตฺตวิสฺชชนเมว กโรติ ฯ

[ม. ป. ๒๓ ส. ป. ๒๔๓-๔]

ตสฺมา เถโร อุกกฏฺสพทานจาริกตฺวาปี สุวตฺตนาถ ภิภุชฺช นาทิ-
วาเสติ อถ กสฺมา อธิวาเสสิตี อาห สเจ เอกภตฺตมปิ น
คเหสุสามิตีอาที ฯ ปณฺชิตา หิ มาตาปีตฺตุนิ อจฺริยฺชฌายานํ
วา กาดพฺพิ อนุคฺคหํ อชฺฌมฺเปกฺขิตฺวา ชฺตงฺกสฺสุทฺธิกา น ภวฺนติ ฯ

[๘] มชฺฌิมปฺปมาโณติ จตฺตฺโถ ปุริโส มชฺฌิมปฺปมาโณ ฯ
ฉนฺตฺโถติปิ เกจิ ฯ ติโร กโรนฺติ เอตายาติ ติโรกรณฺตี สานฺนิ-
ปาการวจโน อัยฺ ติโรกรณฺตีสทฺโทติ อาห ติโรกรณฺตียฺนฺติ กรณฺตฺเถ
ภุมฺมฺนฺติ ฯ ติโรกรณฺตียาติ วตฺตพฺเพ ติโรกรณฺตียฺนฺติ กรณฺตฺเถ ภุมฺมํ
วตฺตํ ฯ ติโรกรณฺตียฺสทฺโท วา อัยฺ สานฺนิปาการปริยาโยติ
ทสฺเสนฺโต อาห อถวาติอาที ฯ ตํ ปรีกฺขิปปิตฺวาติ ตํ สมฺนตฺโต
จิปิตฺวา ฯ ปรีโต พนฺชิตฺวาติ วตฺตํ โหติ ฯ เตนนาห สมฺนตฺโต
กตฺวาติ ฯ วิภตฺติปฏฺฐูปโก นิปาโต โหตีติ อาห เตนนาติ อยมฺปิ
วาติอาที ฯ อถโข อายสฺมโต สฺวทฺธินฺนสฺส ปิตา สเก นิเวสเน
ปณฺธิตํ ขาทนฺธิยํ โภชนฺธิยํ ปฏฺฐิยาทาเปตฺวา อายสฺมโต สฺวทฺธินฺนสฺส
กาลํ อาโรเจสิ กาลโถ ตาต สฺวทฺธินฺนํ นิฏฺฐิตํ ภตฺตฺนฺติ เอวํ
กาลาโรจนสฺส ปาลียํ อนารุพฺพหตฺตา อาห กิลฺยาปิ ปาลียํ กาลา-
โรจนํ น วตฺตฺนฺติ ฯ อาโรจิตฺเตยฺว กาลฺเลติ กาลโถ ตาต สฺวทฺธินฺน
นิฏฺฐิตํ ภตฺตฺนฺติ กาลฺเล อาโรจิตฺเตยฺว ฯ เทว ปุณฺเชติ กหาปณฺ-
ปุณฺชชฺช สุวณฺณปุณฺชชฺช ฯ เปตฺติกนฺติ ปีตฺโต อากตฺติ เปตฺติกํ ฯ

[ม.ป. ๒๘ ส.ป. ๒๔๔/๕]

นิहितนุติ ภูมิตัม ๑ ปยุตตุนติ วัฑฒิวเสน ปโยชิต์ ๑ ตทุริตโลป
กตุวา เวทิตพพุนติ ยถา อลลตถาปี ปีตามหิ ฌนั ลทุธา สฺจัม
ชีวติ สลขโยติ วุตตัม เอวั ตทุริตโลป กตุวา วุตตุนติ
เวทิตพพุ ๑ ปีตามหโต อากตัม ปีตามหสฺส วา อิหัม เปตามหิ ๑
ปพพชิตลิ่งกนุติ สมณเวสั ๑ น ตวั ราชภีโตติ อปราชการณา
น ราชกฺลา ภีโต ๑ เยสั สนุตกัม ฌนั กหิติ เต อธิมายิกา ๑
ปลิพทุโรติ ปีพีโต ๑ วิกตติปฏีรูปโกติ เตนาติ ปทัม สนุชทายาห ๑
ตุนนิตานนุติ ตัม ฌนั นิตานัม การณมสฺสชาติ ตุนนิตานัม ๑ อสฺสชาติ
ปจฺจตฺตวจนสฺส อสฺส ปทสฺส วา ๑ ภยนติ จิตฺตสฺส อุตฺตรสนา-
การณ ปวตฺตภยัม อธิปฺเปตัม น ฌาณภยัม นปี ภายติ เอตฺตมาติ
เอวั วุตตัม อารมฺมณภยนติ อาท จิตฺตตุรธาโสติ อตุโถติ ๑
นฺมฺภิตตฺตุนติ เตเนว จิตฺตตุรธาสภเยน สกตสรีรสฺส นฺมฺภิตภาโว ๑
วิเสสโต ปน หทยมฺสจลนนุติ อาท ภายกมฺโป หทยมฺสจลนนุติ ๑
โลมหฺสโตติ เตน ภาเยน เตน นฺมฺภิตตฺเตน สกตสรีโรมานัน
หฺญจฺภาโว ๑ โส ปน เนสั ภิตฺติยัม นาคทนฺตานัน วิย อฺทฺตมุขตฺตติ
อาท โลมานัน หิสัน อฺทฺตคฺคภาโวติ ๑ อตฺตนาติ ปจฺจตฺเต
กรณวจนัน ๑ สยนติ อตุโถ ๑ เทวจฺจจฺรณนุติ อนจฺจนุติโย
สนุชทายาห ๑ เทวนาฏกานนุติ นจฺจนุติโย ๑ ปริยายวจนัน วา
เอตัม เทวกฺลณานัน ๑ สมฺปฺปนฺนพลวโสกา หุตฺวาติ อัย โลโก

[ม. ป. ๒๘-๓๐ ส.ป. ๒๔๕-๖-๗]

นาม อตุตโนว จินเตติ ตสุมา ส่าปี อิทานิ อหิ อนาคตา
ชาตาคิ อตุตโนว จินตยมานา อัย อชช อากมิสสุติ อชช
อากมิสสุตตีติ อฏฐ วสุธานี พหิ น นิกขนุตตา เอตัง นิสสาย
มยา ทารโกปี น ลทุโธ ยสุส อานุกาเวณ ชีเวยยามิ อิต
จมุหิ ปรีหีนา อลลุตโต จาติ เอวิ สมุปปนุนพลวโสกา หุตฺวา ฯ
กุลรูกขปฺปติฏฐาปเน วิชสทิสตฺตา กุลวสปฺปติฏฐาปโก ปุตฺโต
อิธ วิชโกติ อธิปฺเปโตติ อาห กุลวสวิชกั เอกั ปุตฺตุนฺติ ฯ
ถั นาม ฐนั ฯ ตสุส ปตีติ สมปฺติ ° ฐนวา วิภาสมปฺนุโน ฯ
ทิฏฐธมฺมิกสมฺปรายิกหิตาวหุตฺตา ตสุส หิตนฺติ ส่าปเตยฺยั ฯ ตเทว
ฐนั วิภโวติ อาห อิมิ ส่าปเตยฺยั เอวิ มหนตฺต อมฺหากั วิภวนฺติ ฯ

[๕] อิตถีนั กุมารีกาวปฺปติโต ปฏฺฐาย ปจฺฉิมวยโต โอร
อสฺติ วิพฺนุเช จ อฏฐเม อฏฐเม สตฺตาเห กพฺภาสยสณฺณิต
ตติเย อวตฺเต กติปยา โลหิตปีพกา สณฺจหิตฺวา อคฺคหิตปฺพพา
เอว ภิชฺชนฺติ ตโต โลหิตั ปคฺฉรติ ตตฺถ อุตฺตสมณฺณา
ปฺปฺสสมณฺณา จาติ อาห ปฺปฺสนฺติ อุตฺตกาเล อฺปฺปนฺนโลหิตสุส
นามนฺติ ฯ กพฺภปฺปติฏฺฐานฏฺฐานนฺติ ยสุมี โอกาเส ทารโก นิพฺพตฺตติ
ตสุมี ปเทเส ฯ สณฺจหิตฺวาติ นิพฺพตฺตติจฺวา ฯ ภิชฺชนฺตีติ
อคฺคหิตปฺพพาเอว ภิชฺชนฺติ ฯ อัย หิ ตาสั สภาโว ฯ โทเสนาติ
โลหิตมฺเลน ฯ สฺทุเช วตฺถุมฺหีติ ปคฺฉริตโลหิตตฺตา อนามยตฺตา

๑. สปตีติ ภาเวยฺย ฯ

[ม. ป. ๓๐-๑ ส.ป. ๒๔๗-๘]

จ นุหानโต ปรี จตุตถทิวสโต ปฏุจาย สุกุเช กพุภาสเย ฯ
สุกุเช ปน วตุตุมหิ มาตาปีตฺส อเอวาริ สนนิปติเตสฺ ยาว สตุต
ทิวสานิ เขตตเมว โหติ กพุสณฺจนสฺส ปรีตฺตสฺส โลหิตเลปสฺส
วิชฺชมานตฺตา ฯ เกจิ ปน อฑฺฒมาสมตฺตมฺปิ เขตตเมวาติ วทฺนติ ฯ
พาหายนฺติ อธิกรณฺเ ภุมฺมนฺติ อาห ปุราณทุดิยิกาย ยา พาหา
ตฺตร นํ กเหตุวาติ ฯ อุโปยคตฺเถ ภุมฺมวจนมฺปิ ยฺชชติเยว
ยถา สฺทินฺนสฺส ปาเทสฺส กเหตุวาติ ฯ ปุพฺเพปิ ปญฺจตฺตสิกฺขา-
ปทานํ สพฺภาวโต อปฺปญฺจตฺเต สิกฺขาปเทติ ปาราชิกิ สนฺชาย
วุตฺตนฺติ อาห ปจฺมปาราชิกสิกฺขาปเท อฏฺฐปีเตติ ฯ วุตฺตเมวตฺถิ
วิภาเวนฺโต อาห ภควโต กิร ปจฺมโพธิชนฺติอาที ฯ เอวรฺูปนฺติ
ปาราชิกปญฺจตฺติยา อนฺรฺูปิ ฯ นิสฺสสนมตฺตญฺเจตฺติ ฯ สงฺฆาติเสส-
ปญฺจตฺติยาอนฺรฺูปมฺปิ อชฺฉาจาริ นากิสุเยว ฯ เตเนวาท อวเสเส
ปญฺจ ชุทฺทกาปตฺติกฺขนฺเชเอว ปญฺจเปสีติ ฯ อิทญฺจ อุตฺตจฺจยา-
ทินํ ปญฺจนฺนํ ลหฺกกาปตฺติกฺขนฺชานํ สพฺภาวมตฺถิ สนฺชาย วุตฺถิ
น ปญฺจาปตฺติกฺขนฺชานํ อนวเสสโต ปญฺจตฺตตฺตา ฯ ปจฺมโพธิยิ
ปญฺจนฺนํ ลหฺกกาปตฺตินํ สพฺภาววจนเนว ฐมฺมเสนาปติสฺส สิกฺขา-
ปทปฺปญฺจตฺติยาจนา วิเสสโต ครุกาปตฺติปญฺจตฺติยา ปาฎิโมกฺขชฺ-
เทสฺส จ เหตุญฺจาทิ ทฏฺฐพฺพา ฯ เกจิ ปน ตสฺมี ตสฺมี ปน
วตุตฺสฺมี อวเสเส ปญฺจ ชุทฺทกาปตฺติกฺขนฺเชเอว ปญฺจเปสีติ อิทํ

[ม. ป. ๓๑-๒ ศ.ป. ๒๔๘]

ทวารทสม เวสเส เวรณชยั วุฏฺจวสุเสน ภควตา ตโต ปฏฺจาย
อฏฺจวสุสพฺกนฺตเร ปณฺตตฺตสิกฺขาปํ สนฺชาย วุตฺตนฺติ วทฺนฺติ ฯ
ตํ น สฺนฺทริ ตโต ปุพฺเพปิ สิกฺขาปทฺปฺปณฺตฺตฺติยา สพฺภาวโต ฯ
เตเนว เวรณชกณฺเฑ เอกภิกฺขุนาปี รตฺตฺจฺเจโท วา ปจฺฉิมิกาย
ตตฺถ วสุสํ อฺปคฺจฺจมาติ วสุสจฺเจโท วา น กโตติ จ สามมฺปิ
ปจฺฉิ สมณฺสารถฺปํ น โหติ น จ วุฏฺฐิตฺติ จ วุตฺตํ ฯ อารา-
ชฺยีสฺสูติ จิตฺตํ กณฺหีสฺสู อชฺฌาสนํ ปุริยีสฺสู ฯ หทยคาหิณี ปฏฺธิปตฺตี
ปฏฺธิปชฺชีสฺสูติ อตฺถโธ ฯ เอกํ สมยฺนฺติ เอกสฺมี สมเย ฯ ปจฺม-
โพธิยฺนฺติ อตฺถโธ ฯ ยํ อาทึนฺวณฺติ สมฺพนฺโร ฯ สิกฺขาปํ
ปณฺตฺเปณฺโตติ ปจฺมปาราชิกสิกฺขาปํ ปณฺตฺเปณฺโต ฯ อาทึนฺว
ทสฺเสสฺสตีติ วรฺนฺเต โมฆปฺริส อาสีวิสฺสฺส โฆรวิสฺสฺส มฺเข องฺค-
ชาตํ ปกฺขิตฺตํ นฺเตวว มาตฺตฺคามสฺส องฺคชาเต องฺคชาตํ ปกฺขิตฺ-
ตฺนฺติอาทึนา ยํ อาทึนฺว ทสฺเสสฺสตี ฯ อภิวินฺญาเปสีติ อิมสฺส
ปวตฺเตสีติ อยมตฺถโธ กถํ ลทฺโรติ อาห ปวตฺตนาปี หีติอาทึ ฯ
กายวินฺยตฺตฺติโจปนฺโตติ กายวินฺยตฺตฺติวเสน ปวตฺตจฺฉนฺโต ฯ กสฺมา
ปเนส เมถฺนฺชมฺเมน อนตฺถโกปี สฺมาโน ติกฺขตฺตํ อภิวินฺญาเปสีติ
อาห ติกฺขตฺตํ อภิวินฺญาปํ เจสาติอาทึ ฯ ตตฺถ ติกฺขตฺตํ
อภิวินฺญาปนฺนฺติ มุตฺติปาปนฺวเสน ตีสฺสู วาเรสุ เมถฺนฺชมฺมสฺส
ปวตฺตนํ ฯ สพฺเพสมฺปิ ปทานํ อวชารณฺผลตฺตา วินาปี เอวการิ

[ม.ป. ๓๒ ส.ป. ๒๔๘-๕]

อวธารณตุโถ วิณยายตีติ อห เตเนว อชฎาจาเรนาติ ฯ

[๑๐] อฎฐ หิ คพุกการณานิ ฯ วุตต์เหต

เมณฺญํ โจลคฺคหณํ ตนฺนํสํสฺสโค จ นาภิอามสนํ

ปานํ ทสฺสนํ สวณํ ฆายนมิติ คพุกเหตุโว อฎฐาติ ฯ

อิทานิ อวธารณน นีวตฺตติตมตฺถํ ทสฺเสตฺตกาโม อห กิ ปน

อณฺณถาปี คพุกคฺคหณํ โหตีติอาที ฯ นนฺ จ นาภิปรามสนมฺปิ

กายสํสฺสโคเยว กสฺมา นํ วิสฺสุ วุตฺตนฺติ ฯ อุกฺเขสํ ฉนฺนทรา-

ควเสน กายสํสฺสโค วุตฺโต ฯ อิตฺติยา ฉนฺนทราควเสน นาภิ-

ปรามสนํ ฯ วตฺตวเสน วา ตํ วิสฺสุ วุตฺตนฺติ ทฎฐพฺพิ ฯ

กอมฺปน กายสํสฺสเคน คพุกคฺคหณํ โหติ กถณฺจ ตตฺถ สุกฺก-

โสณิตสฺส สมฺภโวติ อห อิตฺติโย หีติอาที ฯ ฉนฺนทราคฺคปฺตฺติ-

วเสน อิตฺติยา สุกฺกโกฎฐาโส จลิตฺโต โหติ โสปี คพุก-

สณฺจานสฺส ปจฺจโย โหตีติ อธิปฺปาโย ฯ อิตฺติสนฺตานิปี หิ

รสาทิสตฺตชฺชาตุโย ลพฺกนฺติเยว ฯ เตนาห องฺคปจฺจงฺคปรามสนํ

สาทียนฺติโยปี คพุกํ คณฺหนตีติ ฯ คณฺจิปเทสฺส ปน กายสํสฺสคา-

ทินา สตฺตปฺปกาเรณ คพุกคฺคหณเ ปิตฺตฺตฺตฺตโกฎฐาสํ วินา ฉนฺนท-

ราควเสน มาตฺตวิการปฺตฺตํ โลहितเมว คพุกสณฺจานสฺส ปจฺจโย

โหตีติ วุตฺตํ ฯ ยสฺส องฺคปจฺจงฺคปรามสนํ สาทียิตฺวา มาตา

ปฺตฺตํ ปฏฺธิภตฺติ สเจ โส อปฺเรน สมเยน ปรีปฺกฺกินฺทริโย

[ม. ป. ๓๒ ส.ป. ๒๔๕]

หุดวา ตาทิส ปิตร มนุสชาติกั จีวิตา โวโรเปติ ปิตุฆาตโกว
โหตีติ วทนต์ ๑ ตั อสุจี เอกเทส มูเชน อคคเหสีติ ปุราณ-
จีวร โชรนต์ ตตุถ ยั อสุจี อททส ตั อสุจี เอกเทส ปิวิ ๑
วฏฏติ ตุมหากั เมถนธมโมติ ปุฏโจ กปปตุ วา มา วา กปปตุ
มยั เตน อนตติกาติ ทสเสนโต อาห อนตติกา มยั เอเตนาติ ๑
กิลญาปี นาภิปรามสเน เมถนราโค นตติ ตถาปี นาภิปรามสน-
กาเล ผศสชาติยนวเสน อสสาทมตตึ ตสสา อโหสีติ กเหตุพพิ ๑
อณณตา กพุกสณจหนั น สिया ๑ ทิฏจมงคิกาย นาภิปรามสเนน
มณฑพยสส นิพพตติ อโหสี จณฑปปชชิตมาตุ นาภิยั วิจณิกา
ผริตวา กตา เตน จณฑปปชชิตสส นิพพตติ อโหสีติ อาห
เอเตเนว นเยนาติอาที ๑ ปุริสั อุนนิชฌายตีติ วาตปานาทินา
ทิสวา วา ทิฏจปพพิ วา ปุริสั อุนนิชฌายตี ๑ ราชโรธา
วียาติ สีหลทีเป กิร เอกิสสา อิตถียา ตถา อโหสี ตสมา
เอว วุตตึ ๑ อิธาติ อิมสมึ วตถุสมึ ๑ อยนต์ สุกินนสส
ปุราณทุดิยิกา ๑ ยั สนุชยาติ ยั อชฌาจาริ สนุชยา ๑ สุกกั
สนุชยา มาตาปีตโร จ สนุณีปติตา โหนตีติ วุตตึ ๑ มาตา จ
อตุณี โหตีติ โลหิตั สนุชยา ๑ ตตุถ สนุณีปติตา โหนตีติ
อสทฐมมวเสน เอกสมึ จาเน สหคตา สงคตา โหนติ ๑ มาตา
จ อตุณี โหตีติ อิทั อตุสมยั สนุชยา วุตตึ น โลกสมณญา-

กรรชสฺส ลกคณทิวสมตฺตํ ฯ กนฺธพฺโพติ ตตรูปกสฺสโต ฯ กนฺตพ-
โพติ วุตฺตํ โหติ ฯ ตการสฺส ธกาโร กโตติ ทฎฺฐพฺพํ ฯ อถวา
กนฺธนโต อุปฺปชฺชนคตฺติยา นิमितฺตปฏฺฐาเนน สฺวจนโต ทิปนโต
กนฺโหติ ลทฺธนาเมน ภวคามิกมฺมูนา อพฺพติ ปวตฺตตฺติติ กนฺธพฺโพ
ตตฺถ อุปฺปชฺชนกสฺสโต ฯ ปจฺจุปฏฺฐิจิโต โหตฺติติ อุปฺกโต โหติ ฯ
เอตฺถ จ น มาตาปิตฺตุนํ สนนฺนิปาตํ โอลอกยมาโน สมีเป จิโต
นาม โหติ กมฺมยฺนตฺตยฺนตฺติโต ° ปน เอโก สตฺโต ตสฺมี โอกาเส
นิพฺพตฺตณโก ปุริมชาติยิ จิโตเยว คตฺตินิมิตฺตาทิอารมฺมณกรณวเสน
อุปฺปตฺตตฺติมิชฺโช โหตฺติติ อธิปฺปาโย ฯ สนนฺนิปาตาทิ สโมชานเนน
สมากเมเนน ฯ กพฺภสฺสชาติ กพฺภเถ นิพฺพตฺตณกสฺสตฺตสฺส ฯ กพฺภเถ
นิพฺพตฺตณกสฺสโตปิ ทิ กพฺภโภติ วุจฺจติ ฯ ยถาห ฯ ยถา โช
ปฺนानนฺท อถฺวา อิตฺถิกา นว วา ทส วา มาเส กพฺภํ กุจฺฉินา
ปฺริหริตฺวา วิชายนฺตฺติติ ฯ กตฺถจि ปน กพฺภโภติ มาตฺตกุจฺฉิ วุตฺโต ฯ
ยถาห ฯ

ยเมกรตฺติ ปจฺมํ กพฺภเถวสฺติมานโว

อพฺภุจฺฉิโตว โส ยาทิ ส กจฺฉํ น นีวตฺตตฺติติ ฯ

เอตฺถ จ กพฺภติ อตฺตภาวภาเวเนน ปวตฺตตฺติติ กพฺภโภ กลลาทิวตฺโต
ธมฺมปฺปพฺนโหติ ฯ ดนฺนีสฺสิตฺตตฺตา ปน สตฺตสนฺตนาโน

๑. ม. กมฺมยฺนตฺตยฺนตฺติโต ฯ

[ม. ป. ๓๒ ส. ป. ๒๕๐]

คพุโภติ วุตโต ยถา มลจา อุกกุฏฐี กโรนุติติ ฯ ตนนิสฺสย-
ภาวโต มาตุกฺขนิ คพุโภติ เวทิตพฺโพ ฯ คพุโภ วิทยาติ วา ฯ
ยถา หิ นิวาสนกฺขานตาย สุตตํ โอรโก คพุโภติ วุจฺจติ
เอวํ คพฺภเสยฺยกนํ สุตตํ ยาว อภิชติ นิวาสนกฺขานตาย มาตุ-
กฺขนิ คพุโภติ วุตโตติ เวทิตพฺโพ ฯ โอกฺกนฺติ โหตีติ นิพฺพตฺติ
โหตี ฯ

[๑๑] อารกฺขเทวตติ ตสฺส อารกฺขาย จิตา เทวตา ฯ
อสฺส ตํ อชฺฉาจารนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ ตถา นิจฺฉาเรณฺติ ตถา
มหนฺตํ สทฺทํ กตฺวา นิจฺฉาเรณฺติ ฯ กิณฺจาปี อธิ ปาลียํ อากาสกฺข-
เทวตา วิธฺ น อากตา ตถาปี สทฺทสฺส อนฺนสฺสาวเน อย-
มนฺกุกโมติ ทสฺเสตฺถ จาตุมนฺหาราชิกา เทวตโย ทฺวิธา กตฺวา
อากาสกฺขเทวตา วิธฺ วุตฺตา ฯ เตเนตฺถ อากาสกฺขกนํ วิธฺ
กหิตตฺตา จาตุมนฺหาราชิกาติ ปรีกณฺทปฺพตฺตฺกกา เวทิตพฺพา ฯ
อิตฺติหาติ นิปาตสมฺททาโย เอวํ สทฺทสฺส อตฺถิ เทวฺจพฺโพติ อาท
เอวณฺติ ฯ ขณฺเน มฺหุตฺเตนาติ ปททฺวยํ เววจนฺภาวโต สมานตฺถ-
เมวาทิ เทวฺจพฺพํ ฯ เอกโกลาหลมโหสีติ เทวพฺรหฺมโลเกสฺส เอกโกลา-
หลมโหสิ ฯ กิณฺจาปี หิ โส สทฺโท ยาว พฺรหฺมโลกา อพฺกฺก-
คณฺธิ ตถาปี น โส มนฺนสฺสานํ วิสโย เตสํ รุปี วีย เตเนว
ภิกฺขุ ปุจฺฉิสฺส กจฺจि โน ตฺวํ อาวฺโส สฺวทินฺน อนฺนภิโรตติ ฯ เอวํ

[ม. ป. ๓๒ ส.ป. ๒๕๐-๕๑]

มาตาปุตตานัม ปพพชชา สผลา อโหสิ ปิตา ปน วิปปฏิสारा-
ภิกุโต วิหาสีติ วจนโต สุทินนุสส ตสฺมี อุตตภาเว อรหตฺตา-
ธิคโม นาโหสีติ วิญญาติ ฯ เกจิ ปน ปุพเพ กตปุญฺญตาย
โจทียมานุสส ภพฺพกุลปุตฺตสฺสาติ วุตตตฺตา สุทินฺโน ตํ กุกฺกัจจ
วิโนเทตฺวา อรหตฺตํ สจฺจกาสิ เตเนว ปพพชชา อนุญญาตฺติ
วทฺหติ ฯ ตํ ปาลิยา อฏฺฐกถาย จ น สเมติ ฯ ปุพเพ กต-
ปุญฺญตา จ อปฺปมาณํ ตาทิสฺสปี อนุตรา กตปาปกมฺมวเสน
อชาตสฺตฺตฺโน วิย อธิคมฺนฺตรายทสฺสนโต ฯ กตาทานุโสจฺนลกฺขณํ
กุกฺกัจจ ธิธาธิปฺเปตฺนฺติ อหา อชฺฌาจารเหตุโก ปจฺจนาตฺตาโปติ ฯ
กตํ อชฺฌาจารํ ปฏฺิจจ อนุโสจฺนวเสน วิรูปํ สรณํ จินฺตณํ วิป-
ปฏิสाराโรติ อหา วิปปฏิสाराโรติปี ตสฺเสว นามนฺติ ฯ กุจฺฉิตํ กตํ
กิริยาติ กุกฺกัจจ กุกตเมว กุกฺกัจจนฺติ อหา กุจฺฉิตกิริยาภาวโต
กุกฺกัจจนฺติ ฯ ปริยาทินฺนํสโลหิตตฺตาติ ปริกฺฉิณมฺสโลหิตตฺตา ฯ
อวิปฺฝาริโกติ อุทฺเทสาทิสฺสุ พฺยาปารรหิโต อพฺยวโฏติ อตฺถโต ฯ
วหฺจฺฉินฺโนติ ฉินฺนวโห ฯ ภารวหเนน ฉินฺนกฺขนฺโรติ วุตฺตํ โหติ ฯ
ตํ ตํ จินฺตยฺตีติ ยทิ อหํ ตํ ปาปํ น กริสฺสํ อิเม ภิกฺขุ วิย ปริ-
ปุญฺณสีโล อสฺสนฺติอาทินา ตํ ตํ จินฺตยฺตีติ ฯ เอวมฺภฺตฺนฺติ กิสีลฺลาทิ-
ภาวปฺปตฺตํ ฯ คณฺสงฺกณฺิกาปฺปญฺเจนาติ คณฺ ชนสมาคเม สนนฺนิ-
ปตฺนํ คณฺสงฺกณฺิกา ฯ คณฺสงฺกณฺิกาเยว ปฺปญฺโจ คณฺสงฺกณฺิกา-

ปปลโย ๑ เตน ๑ ยสฺสาติ เย อสฺส ๑ กถาฬาสฺกาติ วิสฺสา-
สีกภาเวเนว กถากระณ ฬาสฺกา ๑ สฺวเขน วตุตฺถํ สกฺกญฺเยยฺยา สฺว-
สมฺภาสาติ อตุโธ ๑ ปสาทสฺส ปมาณโต โอนาธิกตฺถํ สพฺพทา
สพฺเพสํ นตฺถิตฺติ อาท ปสาทปฺปติญฺจानาถสฺส สมฺปฺนตฺตตฺตาติ ๑
ทานีติ อิมสฺมี อตุเถ เอตฺรหิสฺสทฺโท อตุถิตฺติ อาท ทานีติ นิปาโตติ ๑
โนสทฺโทปี นุสทฺโท วิย ปุจฺจนตฺโถติ อาท กจฺจि นุ ตฺวนฺติ ๑
ตเมว อนภฺริตฺตินฺติ เตหิ ภิกฺขุหิ ปุจฺจติ ตเมว คิหิภาวปฺปญฺจนา-
การํ อนภฺริตี ๑ ตเมวาทิ อวธารณน นีวตฺตติตฺตตฺถํ ทสฺเสนฺโต
อาท อธิกฺกุสลาณมฺปนาติอาที ๑ อธิกฺกุสลา ฐมฺมา สมถวิปสฺสนา-
ทโย ๑ อตุถิตฺติ วิสยภาเวณ จิตฺเต ปรีวตฺตนํ สนฺธาย วตุตฺถํ น
ปาปสฺส ปวตฺตมานตํ สนฺธาย ๑ อตุถิ วิสยภาเวณ จิตฺเต ปรี-
วตฺตตีติ วตุตฺถํ โหติ ๑ เตนาท นิจฺจกาลี อภิมฺขํ วิย เม
ติญฺจตีติ ๑ ยํ ตฺวนฺติ เอตฺถ ยนฺติ เหตุอตุเถ นิปาโต กรณตฺเถ
วา ปจฺจตฺตวจนฺติ อาท เยน ปาเปนาติ ๑

[๑๒] อนนฺกปริยาเยนาติ เอตฺถ ปรียาเยสฺสทฺโท การณวจโนติ
อาท อนนฺกการณนาติ ๑ วิราคตฺถายาติ ภวโกเคสฺสุ วิรชฺชนตฺถาย ๑
โน ราเคน รณฺชนตฺถายาติ ภวโกเคสฺสเยว ราเคน อรณฺชนตฺถาย ๑
เตนาท ภกฺวตา หีติอาที ๑ เอส นโย สพฺพปเทสฺสุติ อธิปฺปาเยก-
มตฺถํ สพฺพปเทสฺสุ อติหิสฺสตี ๑ อิทํ ปเนตฺถ ปรียาเยวจนมตฺตฺตฺนติ

[ม. ป. ๓๓-๔ ส.ป. ๒๕๓ - ๔]

วิสโยคยาติอาทีสุ สพุพเทศู กิเลสเหที วิสยชชนตถายาติอาทีนา
ปทตถวิภาวนวเสน วุตตัม ปริยายวณัน สนุชาย วทติฯ น
สยชชนตถายาติ กิเลสเหที น สยชชนตถายฯ อคฺคหณตถายาติ
กิเลส อคฺคหณตถาย ภาวโกเค วา ตณฺหาทีฏฺฐิวเสน อคฺค-
หณตถาย ฯ น สงฺคหณตถายาติ เอตถาปี อิมินาว นเยน อตุโถ
เวทิตพฺโพฯ นิพฺพญฺฐิตโลกุตฺตรนิพฺพานเมวาทิ สงฺขารเหที นิกฺขนฺตัม
วिवุตตัม ตโตเยว โลกโต อุตฺตติณฺณตฺตา โลกุตฺตรํ นิพฺพานํฯ
มทนิมฺมทนายาติ วาติ เอตถ อวุตฺตสมฺมจฺยตฺเถน วาสทฺเทน อาที-
อตฺเถน อิติสทฺเทน วา ปิปาสวินยยาติอาที สพุพํ สงฺกहितนฺติ
ทญฺจพฺพํฯ นิพฺพานํ อารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตมานเนน อริยมกฺเคน
ปหียมานา รากมานมทาทยิ ตัม ปตฺวา ปหียนฺติ นามาติ อาห
ยสฺมา ตัม อากมฺมาติอาที ฯ ตตฺถ ตัม อากมฺมาติ ตัม นิพฺพานํ
อากมฺม ปฏิจฺจ อริยมกฺคสฺส อารมฺมณปฺจฺยภาวเหตุฯ มาน-
มทปฺริสมทาทยิ เอตถ ชาติอาทีนิ นิสฺสาย เสยฺยสฺส เสยฺโย-
หมสมฺมิตีอาทีนา อูปฺชชนกมานิเยว มทชนนญฺเจเน มโทติมาน-
มโท ฯ ปฺริสมโท วุจฺจติ ปฺริสมานो อหํ ปฺริโสติ อูปฺชชนก-
มานิ ฯ อสทฺธมฺมเสวนาย สมตถตฺตํ นิสฺสาย ปวตฺโต มานิ
ราโคเอว วา ปฺริสมโทติ เกจิ ฯ อาทิสทฺเทน พลมทาทยิพฺพน-
มทาที สงฺกณฺหาติฯ มหาคณฺฐีปเท ปน มชฺฌิมคณฺฐีปเท จ

[ม.ป. ๓๔ ส. ป. ๒๕๔]

ปฐิมโท นาม สมภโวติ วุตต์ ฯ ตั อธิ ยุตต์ วิย น ทิสฺสติ ฯ
น หิ ภควตา สมภวสฺส วินาสาย ฐมฺโม เทสิโตติ วุตฺตุ วฏฺฐติ ฯ
นิมฺมทาติ วิคตมทภาวา ฯ อิมเมว หิ อตฺถํ ทสฺเสตฺถุ อมทาติ
วุตฺตุ ฯ มทนิมฺมทนนฺติ เอตฺถ อมทภาวํ วินาสํ คจฺจนฺตีติ
มทนิมฺมทโน ฯ เอส นโย เสสฺสเปทฺสุปี ฯ กามปีปาสาติ กามานํ
ปาคุมฺยุตา กามตณฺหาติ อตฺโถ ฯ อาลียนฺติ อภิรมิตพฺพญฺเณ
เสวียนฺตีติ อาลยา ปญฺจกามคฺคณาติ อาห ปญฺจกามคฺคณาลยาติ ฯ
ปญฺจสุ หิ กามคฺคณฺสุ จนนฺทราคปฺปหาเนเนว ปญฺจกามคฺคณาปี
ปหีนา นาม โหนฺติ ฯ เตเนว โย ภิกฺขเว รุเป จนนฺทราโคติ-
อาทิ วุตฺตุ ฯ ปญฺจกามคฺคณฺสุ วา อาลยา ปญฺจกามคฺคณาลยา ฯ
อาลียนฺติ อลฺลียนฺติ อภิรมนฺวเสน เสวียนฺตีติ อาลยาติ หิ ตณฺหา-
วิปริตानํ อธิวณฺํ ฯ เตภูมิกวฏฺฐนฺติ ตีสุ ภูมฺิสฺส กมฺมกิลฺล-
วิปากาวฏฺฐนฺญฺเณ วฏฺฐํ ฯ วิรัชชตีติ ปฺลุชฺชติ ฯ วิรัชชตีติ
กามวินาโส วุตฺโต นิรัชฺชตีติ เอกปฺปหารเณ วินาโสติ คณฺจิปเทสุ
วุตฺตุ ฯ วิราโค นิโรโรติ สามญฺญโจทนายปี ตณฺหกฺขโยติ อธิ-
กตคฺคตา ตณฺหาเยว วิรัชชนํ นิรัชฺชนนฺญจ วุตฺตุ ฯ จตฺสฺโส
โยนิโยติ เอตฺถ โยนีติ ขนฺธโกฏฺฐจาตฺสฺสปี การณฺสฺสปี ปสฺสวา-
มคฺคตฺสฺสปี นาม ฯ จตฺสฺโส นาคโยนิโย จตฺสฺโส สุปฺณฺณโยนิโยติ
เอตฺถ หิ ขนฺธโกฏฺฐจาโส โยนิ นาม ฯ อโยนิ เหา ภูมิชฺผลสฺส

[ม. ป. ๓๔ ส. ป. ๒๕๔-๕]

อธิคมาชาติ เอตุล การณํ ๗ น จาหิ พุราหุณํ พุรุมิ โยนิช
มตติสมภวนติ เอตุล ปสฺสาวมกุโล ๗ อธิ ปน ขนุชโกฏฺฐาโส
โยนิตติ อธิปเปโต ๗ ยวนุติ ตาย สตุตา อมิสฺสิตาปี สมานชาติตาย
มิสฺสิตา โหนตฺติติ โยนิ ๗ สภา ปน อตุลโต อณฺทาทิอุปฺปตฺติฏฺฐาน-
วิสิฏฺฐโจ ขนุชานํ ภาคโส ปวตฺติวิเสโส ๗ สภา จ อณฺทาทิลลาพูช-
ลํเสทชอุปฺปาทิกวเสน จตฺพุพิธา ๗ วุตฺตํ เหนฺติ จตฺสฺโส โข อีมา
สาร์ปุตฺต โยนิโย กตมา จตฺสฺโส อณฺทชโยนิ ชลาพูชโยนิ
ลํเสทชโยนิ อุปฺปาทิกโยนิตติ ๗ ตตุล อณฺทช ชาตา อณฺทชชา ๗
ชลาพูมิหิ ชาตา ชลาพูชา ๗ ลํเสทช ชาตา ลํเสทชชา ๗ วินา
เอเตหิ การณฺเหหิ อุปฺปตฺติจฺวา วิย นิพฺพุตฺตาทิ อุปฺปาทิกา ๗
เอตุล จ เปตโลเก ติริจฺฉานเน มนุสฺเสสุ จ อณฺทชาทโย จตฺสฺโสปี
โยนิโย สมภวนติ ๗ มนุสฺเสสุ ปเนตฺถ เกจิเทว อุปฺปาทิกา
โหนติ มหาปทุมกุมาราทโย วิย อณฺทชชาปี โกณฺติปุตฺตา เทว
ภาตियตุเถรา วิย ลํเสทชชาปี ปทุมคพฺเพ นิพฺพุตฺตไปกฺขรสาติ-
พุราหุณฺณปทุมวตีเทวีอาทโย วิย เกจิเทว โหนติ ๗ เขญฺยุเขน
ปน มนุสฺสา ชลาพูชาว ๗ เปเตสุปี นิชฺฉามตฺตฺตฺทิกเปตानํ นิจ-
ทุกฺขาทฺตฺรตาย กามเสวนา นตฺถิ ตสฺมา เต กพฺภเสยฺยกา น
โหนติ ๗ ชาลาवनฺตตาย น ตาสํ กุญฺฉิยํ กพฺโภ สณฺจาทิ ๗
ตสฺมา เต อุปฺปาทิกายเว ลํเสทชตายปี อสมภวโต ๗ อวเสส-

[ม. ป. ๓๔ ส. ป. ๒๕๕]

อวเสสเปตา ปน จตุโยนิกาปี โหนติ ฯ ยถา จ เต เอว ยกุขาปี ฯ
สพพจตุปฺปทปกฺกิชชาติทิมชาติอาทโยปี สพเพ จตุโยนิกายะ ฯ
สพเพ เนรยิกา จ จากุมมหาราชิกโต ปฏฺจาย อฺปริ เทวา จ
อฺปปาดิกายะ ฯ ภูมฺมเทวา ปน จตุโยนิกาว โหนติ ฯ ตตฺถ
เทวมนุสฺเสสุ สํเสทชโอบปาดิกานํ อํย วิเสโส ฯ สํเสทชา มนฺทา
ทหฺรา หุตฺวา นิพฺพตฺตุนฺติ ฯ โอบปาดิกา โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา
หุตฺวา ฯ ปญฺจ คติโยติ เอตฺถ สุกตทูกกฏกมฺมวเสน คนฺตพฺพา
อฺปชฺชิตฺตพฺพาติ คติโย ฯ ยถา หิ กมฺมภโว ปรมตฺตโต อสตีปี
การเก ปจฺจยสามคฺคิยา สิทฺโธ คํสมงฺคิยา สนฺตानลกฺขณฺณ
สคฺคเตน กโตติ โวหฺริยติ เอว อฺปตฺตติภวลกฺขณา คติโย
ปรมตฺตโต อสตีปี คมเก ตํตํกมฺมวเสน เยสํ ตานิ กมฺมานิ เตหิ
คนฺตพฺพาติ โวหฺริยนฺติ ฯ อปฺจ คตฺตคฺคิ นิพฺพตฺตคฺคิ อชฺฌาสย-
คฺคิ วิภวคฺคิ นิปฺพตฺตคฺคิตฺติ พหุวิธา คติ นาม ฯ ตตฺถ ตํ คตฺตี
เปจฺจ กจฺจนามิตฺติ จ ยสฺส คตฺตี น ชานนฺติ เทวา คนฺธพฺพมานุสฺสาติ
จ อํย คตฺตคฺคิ นาม ฯ อิมสํ โข ปนาหํ ภิกฺขุณฺํ สีลวณฺตानํ
เนว ชานามิ คตฺตี วา อคตฺตี วาติ อํย นิพฺพตฺตคฺคิ นาม ฯ
เอวมฺปิ โข เต อหํ พุรฺหุเม คตฺตญฺจ ปชานามิ จุตฺตญฺจ ปชานามิตฺติ
อํย อชฺฌาสยคฺคิ นาม ฯ วิภโว คตฺติ ฐมฺมานํ นิพฺพานํ อรหโต
คตฺตีติ อํย วิภวคฺคิ นาม ฯ เทวว คติโย ภวณฺติ อนนฺถยาติ

[ม. ป. ๓๔ ส.ป. ๒๕๕]

อัย นิปฺพตฺตคฺคิ นาม ฯ ตาสฺ อธิ คตฺคคฺคิ อธิปฺเปตา ฯ สปิ
ปน นิรยตฺริจฺจนโยนิปิตฺตวิสยมนุสฺสเทวานํ วเสน ปญฺจวิธา
โหติ ฯ วุตฺตํ เหนํ ปญฺจ โข อิมํ สารีปุตฺต คตฺติโย กตฺมา
ปญฺจ นิรโย ตฺริจฺจนโยนิ ปิตฺตวิสโย มนุสฺสตา เทวาติ ฯ
ตตฺถ ยสฺส อูปฺปชฺชติ ตํ พุรฺหนโตเยว อูปฺปชฺชตฺติ อโย สฺขํ ฯ
นตฺถิ เอตฺถ อโยติ นิรโย ฯ ตโตเอว รมิตพฺพํ อสฺสาทตพฺพํ
ตตฺถ นตฺถิตฺติ นิรตฺติอญฺเณน นิรตฺสทาญฺเณน จ นิรโยติ วุจฺจติ ฯ
ตฺริยํ อณฺจิตาติ ตฺริจฺจนานา ฯ เทวมนุสฺสทาทยो วिय อุตฺถํ ทิฆา
อหุตฺวา ตฺริยํ ทิฆาติ อตฺถิโต ฯ ปกฺกฺจโต สฺขโต อยํ อปคโม
เปจฺจภาโว ฯ ตํ เปจฺจภาวํ ปตฺตทานํ วิสโยติ ปิตฺตวิสโย เปต-
โยนิ ฯ มนุสฺส อสฺสสนฺนตาย มนุสฺสตา ฯ สติสฺสรภาวพุรฺหมจฺริย-
โยคฺยตาทิกุณฺวเสน อูปฺจิตมานสตาย อุกฺกฏจฺจนจิตฺตตาย มนุสฺสตาติ
วุตฺตํ โหติ ฯ อัย ปนตฺถิโต นิปฺปฺริยายโต ชมฺพฺพทฺธิปวาสิวเสน
เวทิตพฺโพ ฯ ยถาห ฯ ตฺถิ ภิภฺขเว จาเนหิ ชมฺพฺพทฺธิปกา มนุสฺสตา
อุตฺตรกฺรุเก มนุสฺสเส อธิคฺคณฺหนฺติ เทเว จ ตาวตฺถิเส กตฺเมหิ
ตฺถิ สฺสุรา สติมนฺโต อธิ จ พุรฺหมจฺริยวาโสติ ฯ ตถาหิ พุทฺธา
จ ภควนฺโต ปจฺเจกพุทฺธา อคฺคสวากา มหาสวากา จกฺกวตฺติโน
อณฺเณ จ มหานุภาวา สตฺตทา ตตฺถเว อูปฺปชฺชนฺติ ฯ เตหิ
สมานรฺูปาทิตาย ปน สทฺธิ ปฺริตฺตทฺธิปวาสิหิ อิตฺรมหาทฺธิปวาสิโนปิ

[ม. ป. ๓๔ ส. ป. ๒๕๕]

มนุสฺสาเตวว ปณฺณายีสุ ฯ อปฺเร ปน ภณฺณติ โลภาทีหิ อโลภา-
ทีหิ จ สหิตฺสฺส มนฺสฺส อุตฺสฺสทตฺย มนฺสฺสา เย หิ สฺตฺตา
มนฺสฺสชาติกา เตสุ วิเสสโต โลภาทโย อโลภาทโย จ อุตฺสฺสา
เต โลภาทีอุตฺสฺสทตฺย อปายมคฺคํ อโลภาทีอุตฺสฺสทตฺย สุกฺติมคฺคํ
นิพฺพานคามิมคฺคณฺจ ปรีปฺเรนฺติ ตฺสฺมา โลภาทีหิ อโลภาทีหิ จ
สหิตฺสฺส มนฺสฺส อุตฺสฺสทตฺย ปรีตฺตทีปฺวาสีหิ สทฺธี จตฺตุมฺมหาที-
ปฺวาสีโน สฺตฺตวิเสสา มนฺสฺสาติ วุจฺจนฺตีติ ฯ โลภียา ปน มนฺุโน
อปจฺจภาเวน มนฺสฺสาติ วทฺนฺติ ฯ มนฺุ นาม ปจฺมกปฺปีโก โลก-
มริยาทาย อาทิฏฺโธ สฺตฺตานิ หิตาหิตวิธายโก กตฺตพฺพากตฺตพฺพตา-
วเสน ปิตฺตฺตจฺฉานฺนโย โย สาสเน มหาสมฺมโตติ วุจฺจติ อมฺหากํ
โพธิสฺสโต ฯ ปจฺจกฺขโต ปรมฺปราย จ ตฺสฺส โอวาทานุสฺสาสนิยํ
จิตฺตา สฺตฺตา ปฺตฺตสทิสฺสทตฺย มนฺสฺสา มานุสฺสาติ จ วุจฺจนฺติ ฯ
ตโตเอว หิ เต มานฺวา มนฺุชาติ จ โวหริยฺนฺติ ฯ ปญฺจหิ
กามคฺุณฺเหหิ อตฺตโน อตฺตโน เทวานุภาวสงฺขาเตหิ อิทฺธิวิเสเสหิ จ
ทิพฺพนฺติ กิพฺพนฺติ ลพฺพนฺติ โชตฺนฺตีติ เทวาทฺตฺต กามเทว
กามคฺุณฺเหหิ เจว อิทฺธิวิเสเสหิ จ อิตฺเร อิทฺธิวิเสเสเหว ทิพฺพนฺตีติ
เวทิตพฺพา ฯ สรณฺนฺติ วา คมฺิยฺนฺติ อภิตฺตฺตวิยฺนฺตีติ วา
เทวาทฺตฺต จ นีรยคฺติเทวคฺติมนฺุสฺสคฺตีหิ สทฺธี โอกาเสน
ขนฺุธา วุตฺตา ฯ ตีรจฺฉานโยนิปิตฺตฺตวิสยคฺคหณฺน ปน ขนฺุธานฺเวย

[ม. ป. ๓๔ ส. ป. ส. ป. ๒๕๕]

คหณั เวทิตพัพพี เตสั ตาทิสสุส ปริงฉินนุสสุ โอภาสสุส อภาวโต ฯ
ยตุถ วา เต อรณฺณสมุทฺทพพุตปาทาเท นิพทฺทวาลั วสนฺติ
ตาทิสสุส จานฺสสุ วเสน โอภาโสปี คเหตุพโพ ฯ สตุต วิญญาณญ-
จิติโย นว สตุตวาสา จ เหฏฺฐา ลัวณฺณิตนยาเอว ฯ อปรา-
ปรภาวยาติ อปราปรโยนิอาทิตโต โยนิอาทิกาวาย ฯ อาพนฺธนั
คณฺจิกรณั ฯ ลัสิพพนั ตุนฺนกรณั ฯ ตณฺหาย นิกฺขนฺตึ ตตุถ
ตสุสา สพฺพโส อภาวโต ฯ นิกฺขมณฺณจสุส ตณฺหาย วิสัโยโค-
เอวาติ อาห วิสัยตุตฺตุนฺติ ฯ

[๑๑] กามานั ปหานนฺติ เอตุถ กามคฺคหณฺน กามยิตฺติ
กาโม กามยิตฺติ วา กาโมติ ทฺวิชฺสุสปี กามสุส สงฺคโห กโตตี
อาห วตุถกามานั กิเลสกามานญจ ปหานนฺติ ฯ วตุถกามป-
ปหานญเจตุถ เตสุ ญนฺทรากปฺปหานเนาติ เวทิตพัพพี ฯ กาม-
สญฺญานนฺติ กามesu กามสหคตानั วา สญฺญานั ฯ ปริญฺญาติ
ติวิธาปี ปริญฺญา อิทาธิปฺเปตาติ อาห ฌาตตีรณฺปหานวเสน
ติวิธา ปริญฺญาติ ฯ ตตุถ กตมา ฌาตปริญฺญา ฯ สพฺพเต-
ญฺมิกั นามรูปุ อิทั รูปุ เอตุตถั รูปุ น อิตโต ภิยฺโย อิทั นามั
เอตุตถั นามั น อิตโต ภิยฺโยติ ญฺตฺปาทายเกทั รูปุ ผสุสาทิเกทั
นามญจ ลกฺขณฺรสปฺจฺจฺญานปทฺฐจฺจานโต ววตุถเปติ กมฺมา-
วิชฺชาทิเกญฺจสุส ปฺจฺจยั ปริกฺคณฺหาติ อัย ฌาตปริญฺญา ฯ

[ม. ป. ๓๔ ส. ป. ๒๕๕]

กตมา ตีรณปริณญาฯ เอว ฌาต กตฺวา ตํ สพุพฺ ติเรติ
อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคฺโตติ ทฺวาจตุตถาสาย อากาเรหิ ตีเรติ
อัย ตีรณปริณญา นามฯ กตมา ปหานปริณญาฯ เอวตีร-
ยิตฺวา อคฺคมคฺเคน สพุพฺสุมี ฉนฺนทฺราคํ ปชฺหติ อัย ปหาน-
ปริณญาฯ ทิฏฺฐิวิสุทฺธิกฺงฺขาวิตฺรณวิสุทฺธิโย วา ฌาตปริณญาฯ
มคฺคามคฺคปฏิปทาฌานทสฺสนวิสุทฺธิอาทโย กลาปสมฺมสนาทีอนุโลม-
ปริโยสานา วา ปญฺญา ตีรณปริณญาฯ อริยมคฺเค ฌานํ นิป-
ปริยาเยน ปหานปริณญาฯ อิธ ปน กามสฺสญฺจานํ สภาวลกฺขณ-
ปฏิเวทวเสน อนิจฺจาทีสามลฺลลกฺขณตีรณวเสน จ ปวตฺตมานานํ
ฌาตตีรณปริณญานมฺปิ กิจฺจนิปฺผลตฺติยา มคฺเคเนว อิชฺฌนโต มคฺคก-
ขณฺเวย สนฺชาย ติวิธาปี ปริณญา วุตฺตาฯ เตเนว อิเมสุ
ปญฺจสุ ฌานेषฺสุ กิเลสฺกฺขยโกโร โลกุตฺตรมคฺโคว กถิตฺติ วุตฺตํฯ
กามेषฺสุ กามे วา ปาตุมิจฺฉา กามปิปาสาติ อาท กามेषฺสุ ปาตพฺย-
ตานํ กามे วา ปาตุมิจฺฉานนฺติฯ อิเมสุ ปญฺจสุ ฌานेषฺสุ
กามานํ ปหานํ อภฺยาตฺตุนฺติอาทีนา วุตฺเตสุ ปญฺจสุ ฌานेषฺสุฯ
ตีสฺสุ ฌานेषฺสุติ วิราคฺาย ฌมฺโม เทสิโต โน สฺราคฺาย วิสฺโยคฺาย
ฌมฺโม เทสิโต โน สฺโยคฺาย อนุปาทานาย ฌมฺโม เทสิโต โน
สอุปาทานายาติ เอว วุตฺเตสุ ตีสฺสุ ฌานेषฺสุฯ วิปฺปฏิสาร์ กโรตีติ
เอตํ ปาปี วิปฺปฏิสาร์ อุปฺปาเทติฯ กิทิสํ วิปฺปฏิสาร์ กโรตีติ

[ม. ป. ๓๔ ส. ป. ๒๕๕]

อาห อีทิสเปปี นามาดิอาที ๑ เนว ปียกมุยตายาดิ อตตนิ สตุถ
เนว ปียภาวกามตาย ๑ น เกทปุเรกขารตายาดิ น สตุถ เตน
ภิกขุณา เกทนาธิปายปุเรกขารตาย ๑ น กลิสาสัน อารโจนตุ-
ถายาดิ น โทสาโรจนตุถาย ๑ กลีติ โภชสุเสต อธิวงน ๑
ตสุส สาสัน กลิสาสัน โภชวเสน วุจจมาโน ครทโทโส ๑
เวลนติ สิกขาปทเวล ๑ มรียาทนติ ตสุเสว เววงน ๑ สิกขาปท
หิ อนติกุกมนียญเจน เวลา มรียาทาติ จ วุจจติ ๑

[๑๔] อชฎาจารวितิกุกโมติ เมถุนวเสน ปวตตอชฎาจาร-
สงขาโต วितิกุกโม ๑ ปกรณติ เอตถ ปสทโท อารมกวจโนติ
อาห กตตุมารภตีติ ๑ กตถจิ ออุปสกุโก ธาตุอตุถเมว วทติ น
วิเสสตุถไซทโกติ อาห กโรติเยว วาติ ๑ ชาติยาติ ขตุติยาทิ-
ชาติยา ๑ โคตเตนาติ โคตมกสุสปาทีโคตเตน ๑ โกลปตุติเยนาติ
ขตุติยาทิชาติสุเยว สกุกกุลโสตุติยกุลาทิวิติฏฐกุลานัน ปตุตถาเวน ๑
ยสสุสตีติ มหาปริวารो ๑ เปสลนติ ปียสาลี ๑ อวิกมุปมานนาติ
ปฎิฆานุนเยหิ อวิกมุปมานน ๑ ยสสุ ตสุมี อตุตถาเว อุปปชชนา-
รหानัน มกุกफलัน อุนนิสสุโย นตถิ ตํ พุทฐา โมฆปุริสาติ
วทนติ อริฏฐโลลฐายิอาทิเก วिय ๑ อุนนิสสุเย สติปี ตสุมี ขณ
มกुकเ วา ผลเ วา อสตี โมฆปุริสาติ วทนติเยว ธนियอุปเสนตุ-
เถราทิเก วिय ๑ สุกินนสสุส ปน ตสุมี อตุตถาเว มกุกफलัน

[ม. ป. ๓๔-๕ ส.ป. ๒๕๕-๖]

อุปนีสสโย สมุจฉินโนเยว เตน นั โมฆปริสาติ อห ๑
สมณกรณานั ฐมมานนุติ หิโรตตปปาทีนั ๑ มกฺคผลนินฺพพานค-
คหณณ ปฏิวธสาสนสฺส คหิตตตฺตา สาสนานนุติ ปฏูปตฺติปริยตฺติ-
สาสนานัน คหณัน เวทิตพฺพ ๑ ฉวินฺติ เตสํ ปภสฺสรกรณัน ฉวี ๑
กีนฺตนฺติ อห ฉายนฺติ ๑ เตสํ ปกาสกั โธภาสนฺติ อตุโธ ๑
กีนฺตนฺติ อห สุนฺทรภาวนฺติ ๑ ฉวิมนุคตํ อนฺจุนฺทิกํ ๑
ปฏฺฐิรฺูปนฺตฺติอาทีสุปี เตสนฺติ อานตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพ ๑ สมณานัน
กมฺมํ สามณฺกํ ๑ น สามณฺกํ อสฺสามณฺกํ ๑ กถึสทฺทโยเคน
น สกฺขิสฺสตีติ อนากตฺวจัน กถึ ๑ นามสทฺทโยเคนาติ จ วทฺนฺติ ๑
ทฺยาตุเคนาติ อนุกมฺปาย สหิตฺเตน ๑ ปรีภาสนฺโตติ กรหนฺโต ๑
นินฺรุตฺตินเยน อาสีวิสทฺทสฺส อตถึ ทสฺเสนฺโต อห อาลึ สีนฺ
เอตสฺส วิสฺนฺตฺติอาที ๑ เอตสฺสาติ อาสีวิสสฺส ๑ อากจฺฉตีติ
โย เตน ทฺฐาโจ ตํ ปติ อากจฺฉติ ๑ อาสีตฺตฺวิโสติปี อาสีวิโส ๑
สกลกาเย อาสีณฺจิตฺวา วิย จปีตฺวิโส ปฺรสฺส จ สรีเร อาสีณฺจ-
วิโสติ อตุโธ ๑ อสีตฺวิโสติปี อาสีวิโส ๑ ยํ ยํ หิ เอเตน อสีตํ
โหติ ปรีภฺตฺตํ ตํ วิสเมว สมฺปชฺชติ ตสฺมา อสีตํ วิสํ
เอตสฺสาติ อสีตฺวิโสติ วตฺตพฺเพ อาสีวิโสติ นินฺรุตฺตินเยน วุคฺตํ ๑
อสีสทฺทวิโสติปี อาสีวิโส ๑ อสี วิย ติจิณฺณํ ปฺรสฺส จมฺมจฺเจท-
นสมตถึ วิสํ เอตสฺสาติ อาสีวิโสติ วุคฺตํ โหติ ๑ อาสีติ วา

[ม. ป. ๓๕ ส.ป. ๒๕๗]

ทาจ วุจติ ตตถ สนนิตวิโสติ อาสีวิโสฯ อวเสสสปุเปหิ
กณหสปปสฺส มหาวิสตฺตา อาสีวิสฺสทานนฺตรํ กณหสโป วุตฺโต ฯ
สปปมฺขปี องฺการกาสุ วิย ภยวหตฺตา อกฺสลุปฺตฺติยา จานํ
น โหตีติ อกฺสลกมฺมโต นีวารณาธิปฺปาเยน สีลเกทโต ปริสุทฺธ-
สีเล จิตฺตฺส มรณเมว วรฺตฺรณฺติ ทสฺเสตฺถุ อาสีวิสฺส กณหสปปสฺส
มุเข องฺกชาตํ ปกฺขิตฺตํ วรฺนฺติ วุตฺตํ ฯ ปพฺพชิตฺเตน หิ กตํ
ปাপกมฺมํ ภควโต อาณาติกฺกมฺนโต วตฺถุมหนฺตตาย มหาสาวชฺชํ ฯ
กาสุติ อวาโฏปี วุจติ ราสีปี ฯ

กินฺนุ สนนฺตรมาโนว กาลฺลํ ขณฺตี สารถิ
ปฺภูโจ เม สมฺม อกฺขาหิ ก็ กาสฺยา กริตฺตฺสสีติ
เอตฺถ หิ อวาโฏ กาสฺ นาม ฯ

องฺการกาสุ อปฺเร ณฺนฺติ
นรารุทฺตฺตา ปฺริททฺตฺตฺตาติ

เอตฺถ ราสี ฯ อิธ ปน อุกฺขมฺปิ อธิปฺเปตฺนฺติ อห องฺการ-
ปฺนุณฺณูเป องฺการราสีมฺหิ วาติ ฯ กสฺสตี ขณฺยตีติ กาสฺ
อวาโฏ ฯ กสิยตี ปิณฺฑิยตีติ ° กาสฺ ราสี ฯ ปทิตฺตฺตาติ
ทิปฺปมานาย ฯ สํสทฺโท เอตฺถ สมฺนฺตปฺริยาโยติ อห สมฺนฺตโต
ปชฺชลิตฺตาติ ฯ อิทํ มาตฺตฺคามสฺส องฺกชาเต องฺกชาตปฺกฺขิปนํ

๑. ม. กสิยตี จิยตีติ ฯ

นิทาน์ การณมรส นิริยุปปรัชชนสุสชาติ อโตนิทาน์ ฯ ภาวนปปลกณ-
เจตต์ ฯ ปจจตุตจวนรส โตอาเทโส กโต ตสส จ समाเสปี
อโลโป ฯ ตตถ นาม ตวนติ เอตถ ตุสทโท समाปรัชชีสสตี
อิมินา สมุพนุชรูปคจจมาโน อตถิติ อาห ตวนติ ตंसททส
เวจจนนติ ฯ ยนตุนติ ปน ปาโจ ยุตตรูปติ คณธิปเทสุ วุตติ ฯ
ยนตุนติ นายั อุตเทสนิทเทโส ยถา โลเก ยั วา ตั วาติ
อวลลาตวจนั เอวั ทฎฐพพุนติ อาห ยั วา ตั วาหีพิตม-
วลลาตุนติ วุตติ โหตีติ ฯ นิจชนานนติ นีหีนคณานัน สุตตานัน ฯ
คามมมุนติ เอตถ คามสทเทน คามวาสิโน วุตตา อเกพุจาเรนาติ
อาห คามวาสิกมฺนุสสานนติ ฯ กิเลสปคฺชมรณกมฺมุนติ รากาติ-
กิเลสวิสุสนทนกมฺมํ ฯ เมถุนมฺโม หิ รากั ปคฺชมรติ ฯ เมถุน-
มฺมรส มหาสาวชชตาย โอพาริกตฺตา วุตติ อสุขมุนติ ฯ
อนิปฺณนติ ตสฺเสว เวจจนัน ฯ อุตเก ภาวั โอทกั ฯ กิณฺตึ ฯ
อุทกกิจจนฺติ อาห อุทกกิจจัน อนุตฺกั อวสานัน อสุสชาติ ฯ
สมาปรัชชีสสตี อนาคตวจนัน นามสททโยเคน กตุนติ อาห
สมาปรัชชีสสตี ฯเปฯ นามสทเทน โยเชตพพุนติ ฯ โลเก
เมถุนมฺมรส อาทิกตฺตา โกจิ ปจฺมกปฺปิโก น ปนายนฺติ อาห
สาสนัน สนฺธาย วทตีติ ฯ พหฺนุนนติ ปุคฺคลาเปกฺขัน น ปน อกุสลา-
เปกฺขนฺติ อาห พหฺนุนัน ปุคฺคลานนฺติ ฯ

[ม. ป. ๓๗ ส.ป. ๒๕๘-๕]

[๑๕] ยํ อสัรวํ ปฎิจจ ทุพฺพรตาทุโปปสตาที โหติ โส
อสัรวโร ทุพฺพรตาทิสทฺเทน วุตฺโต การณ ผลุปจารณาติ อาห
ตุพฺพรตาทินํ วตฺตภูตสฺส อสัรวสฺสชาติ ฯ วตฺตภูตสฺสชาติ การณ-
ภูตสฺส ฯ วสติ เอตฺถ ผลํ ตทายตฺตวตฺตติตยาติ ที การณํ
วตฺตฺ ฯ อตฺตตติ จิตฺตํ สรีรณจ จิตฺตเมว วา ฯ ทุพฺพรตตฺตเจว
ตุโปปสตตฺตจ อาปชฺชตีติ อตฺตนา ปจฺจยทายเกหิ จ ทุกฺเขน
ภริตพฺพตํ โปเสตพฺพตตฺตจ อาปชฺชติ ฯ อสัวเร จิโต ที เอกจฺโจ
อตฺตโน ทุพฺภโร โหติ ตุโปปโส เอกจฺโจ อุตฺตจกานมฺปิ ฯ กถํ ฯ
โย ที อมฺพิลาทีนํ ลทฺธา อนมฺพิลาทีนํ ปริเยสตี อณฺณสฺส ฆเร
ลทฺธํ อณฺณสฺส ฆเร ฉทฺเทนฺโต สพฺพํ กามํ วิจิริตฺวาริตฺต-
ปตฺโตว วิหารํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชติ อัย อตฺตโน ทุพฺภโร ฯ
โย ปน สาลิมฺโสหนาทีนํ ปตฺเต ปฺเรตฺวา ทินฺเนปี ทุมฺมุขภาวํ
อนตฺตมนภาวเมว ทสฺเสตี เตสํ วา สมฺมุขาว ตํ ปิณฺฑปาตํ ที
ตุมฺเหหิ ทินฺนุนฺติ อปฺสาเทนฺโต สามณฺเรรคหฺภูจาทินํ เทติ อัย
อุตฺตจกานํ ทุพฺภโร ฯ เอตํ ทิสฺวา มนฺุสฺสา ทูรโตว ปรีวชฺเชนฺติ
ตุพฺภโร ภิกฺขุ น สกฺกา โปสิตฺตุนฺติ ฯ มหิจฺจตฺตุนฺติ เอตฺถ มหนฺตานิ
วตฺตุนิ อิจฺจติ มหตี วา ปนฺสฺส อิจฺจติ มหิจฺจโน ฯ ตสฺส
ภาโว มหิจฺจตา ฯ สนฺตคฺคณฺปภาวนตา ปฎิกฺคหณฺ อมตฺตตฺตญฺตา
จ ฯ มหิจฺจโน ที อิจฺจจาเร จตฺวา อตฺตนิ วิชฺชมานสีลธฺต-

[ม. ป. ๓๗ ส. ป. ๒๕๕]

ฐตธมมาทิกุณเ วิภาเวติ ตาทิสสส ปฏิกุคหณ อมตตณฺญาปิ โหติ
ยํ สนฺธาย วทนฺติ สนฺตคฺคณปภาวนตา ปฏิกุคหณ จ อมตตณฺญา
เอตํ มหิจฺจตาลกฺขณนฺติ ฯ สว ปเนสว มหิจฺจตา อิเชกจฺโจ
สทฺุโร สวามโน สทฺุโรติ มํ ชโน ชานาตุติ อิจฺจติ สีลวา สวามโน
สีลวาติ มํ ชโน ชานาตุติ อิมินา นเยน อากตาเยว ฯ ตาย
สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ทุสฺสนฺตปฺปิโย โหติ ฯ วิชาตมาตาปิสฺส
จิตฺตํ กเหตุํ น สกโกติ ฯ เตเนตํ วุจฺจติ

อฺคฺคิกฺขนฺุโร สมฺทฺุโท จ มหิจฺจโน จาปิ ปุคฺคโล

สทฺุญฺ ปจฺจยํ เทนฺติ ตโย เปเต อตปฺปิยาติ ฯ

สตุเตหิ กิเลเสหิ จ สงฺกมฺ สโมธานํ สงฺกมฺกาทิ อหา
คณสงฺกมฺกาย เจว กิเลสสงฺกมฺกาย จาติ ฯ โกสชฺชานุกโต จ
โหตีติ กุสฺสีตภาเวน อนุกโต โหติ ฯ กุสฺสีตสฺส ภาโว โกสชฺชํ ฯ
อญฺจกุสฺสีตวตฺตูปาริปุริยาติ เอตถ กุจฺจติ สิทฺตีติ กุสฺสีโต ทการสฺส
ตการํ กตฺวา ฯ ยสฺส ชมฺมสฺส วเสน ปุคฺคโล กุสฺสีโตติ วุจฺจติ
โส กุสฺสีตภาโว อิธ กุสฺสีตสทฺุเทน วุตฺโต ฯ วินาปิ หิ ภาวชฺชอนฺ
สทฺุทํ ภาวตฺโต วิญฺญาติ ยถา ปญฺญสฺส สุกฺกนฺติ ฯ ตสฺมา
กุสฺสีตภาวตฺตุนีติ อตฺโต โกสชฺชการณานีติ วุตฺตํ โหติ ฯ ตถาหิ
กมฺมํ โข เม กตฺตพฺพิ ภวิสฺสติ กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส
กาโย กิลมิสฺสติ หนฺทาหํ นิปชฺชามิติ โส นิปชฺชติ น

[ม. ป. ๓๗ ส. ป. ๒๖๐]

วีริย อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนนฺทิตฺตสฺส อธิคฺมาย
อสจฺฉิกตฺตสฺส สจฺฉิกิริยา ย อิหํ ปจฺมํ กุสฺสึตฺตวตฺตฺตฺต ๑ อหํ โข กมฺมํ
อกาสี กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส กาโย กิลนฺโต หนฺทาหํ
นิปฺชชามิ ๑เป๑ มคฺโค โข เม คนฺตพฺโพ ภาวิสฺสติ มคฺคํ
โย ปน เม กจฺจนฺตสฺส กาโย กิลมฺิสฺสติ หนฺทาหํ นิปฺชชามิ ๑เป๑
อหํ โข มคฺคํ อคฺมาสี มคฺคํ โข ปน เม กจฺจนฺตสฺส
กาโย กิลนฺโต หนฺทาหํ นิปฺชชามิ ๑เป๑ อหํ โข กามํ วา
นิคฺมํ วา ปิณฺฑาย จรฺนฺโต นาลตฺถํ ลฺลขสฺส วา ปณฺฑิตสฺส วา
โกชนสฺส ยาวตฺถํ ปาริปุรี ตสฺส เม กาโย กิลนฺโต
อกมฺมณฺโณ หนฺทาหํ นิปฺชชามิ ๑เป๑ อหํ โข กามํ วา นิคฺมํ
วา ปิณฺฑาย จรฺนฺโต อลตฺถํ ลฺลขสฺส วา ปณฺฑิตสฺส วา โกชนสฺส
ยาวตฺถํ ปาริปุรี ตสฺส เม กาโย คุรุโก อกมฺมณฺโณ มาสาจิตฺติ
มณฺเณ หนฺทาหํ นิปฺชชามิ ๑เป๑ อฺปฺปนฺโน โข เม อปฺป-
มตฺตโก อพาโธ อตฺถิ กปฺโป นิปฺชชิตฺตุ หนฺทาหํ นิปฺชชามิ ๑เป๑
อหํ โข กิลานา วุฏฺฐิตฺโต อจิริวุฏฺฐิตฺโต เกลณฺญา ตสฺส เม
กาโย ทพฺพโล อกมฺมณฺโณ หนฺทาหํ นิปฺชชามิตฺติ โส
นิปฺชชติ น วีริย อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนนฺทิตฺตสฺส
อธิคฺมาย อสจฺฉิกตฺตสฺส สจฺฉิกิริยา ย อิหํ อญฺจํ กุสฺสึตฺตวตฺตฺต
เอวมาคฺตานิ หนฺทาหํ นิปฺชชามิตฺติ เอวํ ปวตฺตโอสีทฺธานานิ อฺปฺปฺปรี

[ม. ป. ๓๗ ส. ป. ๒๖๐]

ยถาสารูปสนโตโตติ ติวโร โหติ สนโตโต ๑ เอว ปิณฑปาตา-
ทิสฺ ๑ ตสฺสายํ ปเภทสวณณา ๑ อธิ ภิกขุ จีวรํ ลภติ สุนทรํ
วา อสุนทรํ วา โส เตเนว ยาเปติ อณฺณํ น ปฏฺเจติ
ลภฺนโตปี น คณฺหาติ อยมสฺส จีวเร ยถาลภสนโตโต ๑
อถ ปน ปกตฺทพฺพลโ ว โหติ อาพาชชราภิกฺขโต วา ครุจิวรํ
ปารุปนโต กิลมฺติ โส สภาเคน ภิกขุณา สทฺธิํ ตํ ปริวตฺเตตฺวา
ลหุเกน ยาเปนโตปี สนฺตฺฏฺโจว โหติ อยมสฺส จีวเร ยถาล-
สนโตโต ๑ ปกตฺทพฺพลาทินํ หิ ครุจิวรานิ น ฆาสุภาวาวหานิ
สรีรเขทาวหานิ จ โหนฺตฺติติ ปโยชนวเสน น อตฺริจฺจตาทิวเสน ตานิ
ปริวตฺเตตฺวา ลหุจิวรปรีโกโค น สนฺโตสฺวิโรธิติ ๑ อปโร
ปณฺตีตฺตจฺยลาภิ โหติ โส ปตฺตจิวราทินํ อณฺณตฺรํ มหคฺขจิวรํ
พฺหุณี วา ปน จิวรานิ ลภิตฺวา อิทํ เถรานิ จิรปพฺพชิตานํ อิทํ
พฺหุสฺสฺสฺสานํ อนฺรูปํ อิทํ กิลานานํ อิทํ อปฺปลาภานํ โหตฺติ ทตฺวา
เตสํ ปฺรณจิวรํ วา สงฺการณฺญาทิตฺโต วา ปน นนฺตฺกานิ
อฺจฺจินิตฺวา เตหิ สงฺฆาภี กตฺวา ชาเรนโตปี สนฺตฺฏฺโจว โหติ
อยมสฺส จีวเร ยถาสารูปสนโตโต ๑ มหคฺขํ หิ จิวรํ พฺหุณี วา
จิวรานิ ลภิตฺวาปี ตานิ วิสขฺเขตฺวา ตทณฺณสฺส คหณฺณ ยถา-
สารูปฺปนเย จิตฺตฺตา น สนฺโตสฺวิโรธิติ ๑ อธิ ปน ภิกขุ
ปิณฑปาตํ ลภติ ลูภํ วา ปณฺตีตํ วา โส เตเนว ยาเปติ

[ม. ป. ๓๗ ส. ป. ๒๖๐]

อณฺณํ น ปญฺเจติ ลภนฺโตปิ น คณฺหาติ อยมสฺส ปิณฺฑปาเต
ยถาลภสฺนฺโตโส ๑ โย ปน อตฺตโน ปกฺติวิรุทฺธํ วา พุยาธิ-
วิรุทฺธํ วา ปิณฺฑปาตํ ลภติ เยนสฺส ปรีกฺขเตน อผาสฺ โหติ
โส สภาคสฺส ภิกฺขุโน ตํ ทตฺวา ตสฺส หตฺถโต สປฺปายโกชนํ
ภุญฺชิตฺวา สมณฺชมํ ภโรนฺโตปิ สนฺตฺตฺตฺวโจว โหติ อยมสฺส
ปิณฺฑปาเต ยถาลภสฺนฺโตโส ๑ อปโร พหุํ ปณฺธิตํ ปิณฺฑปาตํ
ลภติ โส ตํ จีวรํ วिय จีรปฺพชิตพฺหุสฺสฺตอປฺปลาภกิลานานํ
ทตฺวา เตสํ วา เสสํ ปิณฺฑปาตํ ปิณฺฑาย วา จริตฺวา
มิสฺสกาหารํ ภุญฺชนฺโตปิ สนฺตฺตฺตฺวโจว โหติ อยมสฺส ปิณฺฑปาเต
ยถาสารุปฺสฺนฺโตโส ๑ อีธ ปน ภิกฺขุ เสนาสนํ ลภติ มนาปํ
วา อมนาปํ วา โส เตน เนว โสมนสฺสํ น ปญฺฉิํ อປฺปาเทติ
อนฺตมโส ติณฺสนฺนฺรเกนาปี ยถาลทฺเชเนว ตฺสฺสตี อยมสฺส
เสนาสเน ยถาลภสฺนฺโตโส ๑ โย ปน อตฺตโน ปกฺติวิรุทฺธํ วา
พุยาธิวิรุทฺธํ วา เสนาสนํ ลภติ ยตฺถตฺส วสโต อผาสฺ โหติ
โส ตํ สภาคสฺส ภิกฺขุโน ทตฺวา ตสฺส สนฺตเก สປฺปายเสนาสเน
วสนฺโตปิ สนฺตฺตฺตฺวโจว โหติ อยมสฺส เสนาสเน ยถาลภสฺนฺโตโส ๑
อปโร มหาປฺປฺยโล เลณมณฺฑปญฺญาคาราทีนํ พหุณิ ปณฺธิตเสนา-
สนานํ ลภติ โส ตานํ จีวราทีนํ วिय จีรปฺพชิตพฺหุสฺสฺตอປฺปลา-
ภกิลานานํ ทตฺวา ยตฺวา ยตฺถ กตฺถจํ วสนฺโตปิ สนฺตฺตฺตฺวโจว โหติ

[ม. ป. ๓๗ ส. ป. ๒๖๐]

อยมสฺส เสนาสเน ยถาสารูปสนฺโตโสฯ โยปี อุตฺตมเสนาสนํ
นาม ปมาทญฺจํ ตตฺถ นิสินฺนสฺส ถีนมิทฺธํ โอกมฺติ นิตฺทา-
ภิกฺขสฺส ปุณฺ ปรฺกฺขมฺโต ปาปวิตกฺกา ปาตุภวณฺตีติ ปรฺกฺขณฺจิก-
จิตฺวา ตาทิสํ เสนาสนํ ปตฺตมฺปี น สมปรฺกฺขณฺติ โส ตํ
ปรฺกฺขณฺจิปฺตฺวา อพฺโภกาสรุกฺขมฺลาคีสุ วสนฺโตปี สนฺตฺตฺตฺจิว โหติ
อยมฺปีสฺส เสนาสเน ยถาสารูปสนฺโตโสฯ อธิ ปน ภิกฺขุ
ภเสชฺชํ ลภติ ลฺลํ วา ปณฺตีติ วา โส ยํ ลภติ เตเนว ตฺสสฺติ
อณฺณํ น ปญฺเจติ ลภณฺโตปี น คณฺหาติ อยมสฺส คิลานปฺจฺเจ
ยถาลภสนฺโตโสฯ โย ปน เตเลนตฺถิโก ฆาณฺตีติ ลภติ โส
ตํ สภากสฺส ภิกฺขุโน ทตฺวา ตสฺส หตฺถโต เตลํ คเหตุวา
อณฺณเทว วา ปรฺยเอสิตฺวา ภเสชฺชํ กโรณฺโตปี สนฺตฺตฺตฺจิว โหติ
อยมสฺส คิลานปฺจฺเจ ยถาพลสนฺโตโสฯ อปฺโร มหาปฺลฺโย
พหุํ เตลมรฺฐฆาณฺตาทิปณฺตีตภเสชฺชํ ลภติ โส ตํ จิวริ วิย
จิริปฺพชิตพฺหุสฺส
เยน เกนจิ ยาเปณฺโตปี สนฺตฺตฺตฺจิว โหติ ฯ โย ปน เอกสฺมีภาชเน
มฺคฺตฺทริตกํ จเปตฺวา เอกสฺมี จตฺมรฺฐริ คณฺห ฆนฺเต ยทิจฺฉสีติ
วฺจฺจมาโน สจฺสฺส เตสุ อณฺณตเรนปี โรโค วุปฺสมมฺติ อถ
มฺคฺตฺทริตกํ นาม พุทฺธาทีหิ วณฺณิตนฺติ จตฺมรฺฐริ ปรฺกฺขณฺจิปฺตฺวา
มฺคฺตฺทริตเกน ภเสชฺชํ กโรณฺโต ปรมสนฺตฺตฺจิว โหติ อยมสฺส

[ม. ป. ๓๗ ส.ป. ๒๖๐]

คิลานปัจเจย ยถาสารูปสนุโตโส ฯ เอวํ ยถาลาภาทิวเสน
ติปฺปเกโท สนุโตโส จตฺตุนํ ปจฺจยानํ วเสน ทฺวาทสวโรหิ โหตีติ
เวทิตฺตฺโพ ฯ

[๑๘] กามวิตกกุพฺยาปาทวิตกกฺวิหีสาวิตกกานํ วเสน อกฺุส-
วิตกกตฺตยํ ฯ เนกขมฺมวิตกกอพฺยาปาทวิตกกฺวิหีสาวิตกกานํ วเสน
กฺุสวิตกกตฺตยสฺส ฯ สพฺพกิลเลสาปจยฺกฺุตฺตาย วิวญฺญาติ ราคาทิ-
สพฺพกิลเลสานํ อปจยเหตุกฺุตฺตาย นิพฺพานชาตฺยา ฯ อญฺจวิริยารมฺภ-
วตฺตฺปารีปฺริยาติ อญฺจนํ วิริยารมฺภการณานํ ปารีปฺริยา ฯ ตถา
ตถา ปจฺมํ ปวตฺตอพฺกฺุสฺสหนํ หิ อฺุปฺริ วิริยารมฺภสฺส การณํ
โหตี ฯ อนฺุรูปจฺจเวกฺขณาสหิตานิ หิ อพฺกฺุสฺสหนานิ ตมฺมฺลกานิ
วา ปจฺจเวกฺขณานิ อญฺจ วิริยารมฺภวตฺตฺตฺนิตฺติ เวทิตฺตฺพานิ ฯ ตถาหิ
กมฺมํ โข เม กตฺตพฺพิ ภาวิสฺสตี กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺุเตน
น สฺกฺุริ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตฺุ หนฺุทาทํ วิริยํ อารภามิ
อปฺปตฺตสฺส ปตฺตติยา อนฺุชิตสฺส อธิคมาย อสจฺฉนิกตสฺส สจฺฉน-
กิริยาช อหํ โข กมฺมํ อกาสิ กมฺมํ โข ปนาหํ กโรนฺุโต
นาสฺกฺุชี พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตฺุ หนฺุทาทํ วิริยํ อารภามิ ฯเปฯ
มคฺุโค โข เม กตฺตพฺพิ ภาวิสฺสตี มคฺุคํ โข ปน กจฺฉนฺุเตน
น สฺกฺุริ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตฺุ หนฺุทาทํ วิริยํ อารภามิ ฯเปฯ
อหํ โข มคฺุคํ อคมาสิ มคฺุคํ โข ปนาหํ กจฺฉนฺุโต

[ม.ป. ๓๗ ส.ป. ๒๖๐]

นาสกุขี พุทธานัน สาสัน มนสิกาตุ หนุทาหิ วีริย อารภามิ ๗เป๗
อหิ โข คามิ วา นิคมิ วา ปิณฺทาย จรฺนุโต นาลตุถิ
ลฺลขสฺส วา ปณฺธิตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตุถิ ปาริปุริ ตสฺส
เม กาโย ลหฺโก กมฺมณฺโณ หนุทาหิ วีริย อารภามิ ๗เป๗
อหิ โข คามิ วา นิคมิ วา ปิณฺทาย จรฺนุโต อลตุถิ ลฺลขสฺส
วา ปณฺธิตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตุถิ ปาริปุริ ตสฺส เม
กาโย พลวา กมฺมณฺโณ หนุทาหิ วีริย อารภามิ ๗เป๗
อุปฺปนฺโน โข เม อัย อปฺปมตฺตโก อาพาโห จานฺ โข ปเนตฺติ
วิษฺขติ ยิ เม อาพาโห ปวทฺเตยฺย หนุทาหิ วีริย อารภามิ ๗เป๗
อหิ โข กิลานา วุฏฺฐิตฺ อจิรวุฏฺฐิตฺ เกลณฺณา จานฺ
โย ปเนตฺติ วิษฺขติ ยิ เม อาพาโห ปจฺจุทาวตฺเตยฺย หนุทาหิ
วีริย อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนริคตสฺส อริคมาย อสจฺฉิ-
กตสฺส สจฺฉิกิริยาชาติ เหวํ ปวตฺตอนฺรูปรปฺจฺจเวกฺขณาสหิตานิ
อพฺภุสฺสหนานิ ตมฺมุลกานิ วา ปจฺจเวกฺขณานิ อฏฺฐ วิริยารมฺภ-
วตฺถุนิ นาม ๗

[๑๕] ตทฺนุจฺฉวิกิ ตทฺนุโลมิกนฺติ เอตฺถ ตสฺสุทฺโท วกฺขมานา-
เปกฺโข อตีตาเปกฺโข จ โหตีติ อาห ยิ อิทานิ สิกฺขาปทํ
ปญฺญเปสฺสตีติอาที ๗ สพฺพนามานิ หิ วตฺตมานวณฺณานิปี โหนฺติ

[ม. ป. ๓๗ ส.ป. ๒๖๑]

ปกฺขนฺตรวณานิปิ* ๑ สัวรปฺปหานปฺปฏิสัยฺตฺตฺนฺติ ปฺลยจสัวเรหิ เจว
ปฺลยจปฺหานเนหิ จ ปฺปฏิสัยฺตฺตฺ๑ ปฺลยจวิโร หิ สัวโร สีสัวโร
สตีสัวโร ฌานสัวโร ขนฺติสัวโร วีริยสัวโรติ ๑ ปฺปหานมฺปิ
ปฺลยจวิโร ตทฺกคฺปฺปหานัน วิภขมฺภนปฺปหานัน สมฺมจฺเจทฺทปฺปหานัน ปฺปฏิปฺ-
ปฺสฺสทฺทฺธิปฺปหานัน นิสฺสสรณปฺปหานนฺติ๑ ตตฺถ อิมินา ปาฎิโมกฺข-
สัวเรน อุเปโต โหติ สมฺมเปโตติ เอวมาคโต ปาฎิโมกฺขสัวโร
สีสัวโร นาม ๑ โส จ อตฺถโต กายิกวาจสีโก อวีตฺติกโม ๑
รกฺขติ จกฺขนฺทฺริยํ จกฺขนฺทฺริเย สัวโร อปฺชชตีติ เอวมาคตา
อินฺทฺริยารกฺขา สตีสัวโร ๑ สวา จ อตฺถโต ตถาปวตฺตา สตีเอว ๑
โสทานัน สัวโร พุรฺรมิ ปฺลยฌายเต ปิถิยฺเรติ เอวมาคโต ฌาน-
สัวโร ๑ เอตฺถ หิ โสทานัน สัวโร พุรฺรมิติ วตฺวา ปฺลยฌายเต
ปิถิยฺเรติ วจนโต โสตฺสงฺขาตานัน คณฺหาทิกฺกุจฺจุจฺริตอวิขฺชาทิกิ-
กิลฺเสสานัน สมฺมจฺเจทฺทกณฺณํ ปิทฺทนฺนฺเจน สัวโรติ วุตฺตํ ๑ ขโม โหติ
สีตสฺส อุนฺนหฺสฺสาติ เอวมาคตา อธิวสนกฺขนฺติ สัวโร ๑ สวา จ
อตฺถโต ตถาปวตฺตา ขนฺธา อโทโส วา ๑ ปฺลยฌาติ เอเก ๑
ตํ น คเหตุพฺพํ ๑ อุปฺปนฺนํ กามวิตกฺกํ นาธิวเสตีติ เอวมาคตํ
กามวิตกฺกาทินัน วิโนทฺทวเสน ปวตฺตํ วีริยเมว วีริยสัวโร ๑
สพฺโพ จายํ สัวโร ยถาสกํ สัวริตพฺพานัน ทฺสฺสีสึลฺยสงฺขาตานัน

๑. วกฺขมานวณานิปิ โหนฺติ ปกฺกนฺตวณานิปิ ๑

กายวจีทุจจรัตนัน มุฏจสจจสงฆาตสส ปมาทสส อภิขณาทีนั วา
อกุขนุติ อณณโกสชชานณจ สัวรรณโต ปัทหนโต ฉาทนโต สัวโรติ
วุจจติ ฯ สัวริยตีติ* หิ สัวโร ฯ ปัทหติ นิวาเรติ ปวตติตุน
เทตีติ อตโต ฯ ปจจยสมวาเย อุปปชชนารหานัน กายทุจจรัตนัน
ตถา ตถา อนุปปาทนเมว หิ อิช สัวรรณัน นาม ฯ เอวั ตาว
ปณจวิโร สัวโร เวทิตพุโพ ฯ เตน เตน कुณงเคน ตสส ตสส
อคุณงคสส ปหานัน ตทงคป্পหานัน ฯ นามรูปปริจเจทาทีสุ หิ
วิปัสสนาณาณเสสุ ปฏิปทกขภาวโต ทีปาโลเกเนว ตมสส นามรูป-
ววจจानเนน สกุกายทิกุจिया ปจจยปริคคเณน อเหตุวิสมเหตุ-
ทิกุจيينัน ตสเสว อปรภาเถ อุปปนุเนน กงขาวิตรเณน กถงกถิ-
ภาวสส กลาปสมมุสเนน อหัง มมาตี กาหสส มคคามค-
ววจจानเนน อมคเค มคคสญญาเย อุทยทสสเนน อุจเจททิกุจिया
วยทสสเนน สสสตทิกุจिया ทยทสสเนน สภเย อภยสญญาเยตี
อาทีนา นเยน เตน เตน วิปัสสนาณาเนน ตสส ตสส อคุณง-
คสส ปหานัน ตทงคป্পหานนุติ เวทิตพุพิ ฯ ยัม ปน อุปจารป-
ปนาเกเทน สมารินา ปวตตินิวารณโต ฆฎุปปหาเรเนว อุทกปิฎุเจ
เสवालสส เตสั เตสั นีวรรณาทิธมมานัน ปหานัน เอตัม วิกขมกนป-
ปหานัน นาม ฯ วิกขมกนเมว ปหานัน วิกขมกนป্পหานัน ฯ ยัม

๑. ม. สัวรรตีติ ฯ

[ม.ป. ๓๗ ส.ป. ๒๖๑]

จตุณัน อริยมคฺคานัน ภาวิตตฺตา ตัมมคฺควโต อตฺตโน สนนฺตานเ
ทิจฺจิกตฺตานัน ปหานายตฺติอาทินา นเยน วุตฺตสฺส สมฺมทฺยปฺกฺขิยสฺส
กิลฺลสคณฺสฺส อจฺจนฺตํ อปฺปวตฺตติภาเวน ปหานัน อิทํ สมฺมจฺเฑทฺป-
ปหานัน นาม ฯ ยํ ปน ผลกฺขณเ ปฏฺธิปฺปสฺสทฺทฺตํ วุปฺสนฺตานัน
กิลฺลสฺสํ เอตํ ปฏฺธิปฺปสฺสทฺทฺธิปฺปหานัน นาม ฯ ยํ สพฺพสฺงฺขตฺติสฺส-
กฺกตฺตา ปหีนฺสพฺพสฺงฺขตํ นิพฺพานัน เอตํ นิสฺสรณฺปฺปหานัน นาม ฯ
สพฺพมฺปิ เจตํ จาคฺกุเจน ปหานนฺติ วุจฺจติ ฯ เอวมิเมหิ
ยถาวุตฺตสฺวเรหิ เจว ปหานเนหิ จ ปฏฺธิสฺยฺตฺตา ธรรมเทสนา
สํวรปฺปหานปฏฺธิสฺยฺตฺตาติ เวทิตฺวา ฯ

[๒๐] อสฺตตฺนตฺติพฺพทฺทฺตํ สุตฺตตฺนตฺเตสฺ อนิพฺพทฺธํ ฯ ปาลีอนา-
รฺพฺพทฺทฺตํ อตฺโต ฯ ปกฺกณฺณกฺกมฺมเทสนา หิ สํกฺกํ น อาโรหติ ฯ
วุตฺตเมวตฺถํ ปกาเสนฺโต อาห ปาลีวินิมฺตฺตตฺนตฺติ ฯ อถวาอสฺต-
ตฺนตฺติพฺพทฺทฺตํ สุตฺตตฺกิธมฺมปาลี อนารฺพฺพทฺทฺทํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ
ปาลีวินิมฺตฺตตฺนตฺติ วินยฺปาลี อนารฺพฺพทฺทฺทํ สนฺธาย ฯ โอกฺกนฺตฺติ-
กฺกมฺมเทสนา นาม ฅาณเณ อนฺุปฺวิสฺติควา อนฺุตรา กถิยมาณา
กฺกมฺมเทสนา ฯ ปฏฺธิกฺกิปฺนารฺธิปฺปายา กทฺททาลิตฺเตรฺสทิสฺสา ฯ สมฺมปฺเร-
ตพฺพโต เปจฺจ คนฺตพฺพโต สมฺมปฺราโย ปฺรโลโก ฯ ตตฺถ กวํ
สมฺมปฺรายิกํ ฯ วฏฺฏกฺกเยน ตชฺเชนฺโตติ เอวํ ทฺสฺสึลฺลา นิริยาทิสฺสุ
ทฺกฺกํ ปาปฺณนฺตฺติติ ตชฺเชนฺโตติ ฯ ทิฆนิกายปฺปมาณมฺปิ มชฺฌิม-

[ม. ป. ๓๗ ส. ป. ๒๖๑]

นิกายปุปมาณปิ ฌมมเทศน์ กโรตีติ เตน ขณน เตน มุหุตเตน
กถิ ภควา ตาวมหนุตติ ฌมมเทศน์ กโรตีติ น วตตพพิ ๑ ยาวตา
หิ โลกियมหาชนา เอกิ ปทิ กเถนติ ตาว อานนทตเถโร อฏฺฐ
ปทานิ กเถติ ๑ อานนทตเถเร ปน เอกิ ปทิ กเถนเตเยว ภควา
โสฬส ปทานิ กเถติ ๑ อิมินา นเยน โลกियมหาชนสฺส เอก-
ปทฺฐจจารณกฺขณ ภควา อฏฺฐวิสสตปทานิ กเถนติ ๑ กสฺมา ๑
ภควโต หิ ชิวหา มุฑฺฑ ทนฺตาวรรณํ สฺสฺสฺสตีติ วจัน อคพิตํ
ภวญฺคปริวาโส ลหุโก ๑ ตสฺมา สเจ เอโก ภิกฺขุ กายานุปสฺสนํ
ปฺจุฉติ อณฺโณ เวทนานุปสฺสนํ อณฺโณ จิตฺตานุปสฺสนํ อณฺโณ
ฌมฺมานุปสฺสนํ ๑ อิมินา ปฏฺฐเจ อหํ ปฺจุฉิสฺสามิตี เอโก เอกิ น
โอโลเถติ ๑ เอวํ สนฺเตปิ เตสํ ภิกฺขุณฺโณ อัยํ ปจฺมํ ปฺจุฉิ อัยํ
ทฺฐิยนฺติอาทินา ปฺจุฉนฺวาโร ตาทิสฺส สฺส ปณฺณวโต ปณฺณายติ
สฺสุมสฺส อนฺตรสฺส ลพฺภนโต ๑ พุทฺธานํ ปน เทสนา วาโร
อณฺเณสํ น ปณฺณายเตว อจฺจราสงฺฆมาฏฺฐมตฺเต ขณฺเณ อนนฺกโกฏฺฐิ-
สฺส สฺส จิตฺตปฺปวตฺติยา สมฺภวโต ๑ ทพฺพหฺมเมน ฌนฺนุคฺคเหน จิตฺต-
สฺส สฺส วิทตฺถิจตฺตฺรํคฺคํ ตาลจฺฉายํ อติกฺกมฺนโต ปฺเรตฺรียเวว ภควา
จฺจทฺทสฺวิเชน กายานุปสฺสนํ นววิเชน เวทนานุปสฺสนํ โสฬสวิเชน
จิตฺตานุปสฺสนํ ปณฺณจวิเชน ฌมฺมานุปสฺสนํ กเถติ ๑ ติฏฺฐนฺตฺ
วา เอเต จตฺตาโร ๑ สเจ หิ อณฺเณ จตฺตาโร สมฺมปฺปชานสฺสุ

[ม. ป. ๓๗ ส.ป. ๒๖๑]

อณฺเณ อิทฺธิปฺปาเทสุ อณฺเณ ปญฺจินฺทฺริเยสุ อณฺเณ ปญฺจพฺเลสุ
อณฺเณ สตฺตโปชฺฌมฺงฺเคสุ อณฺเณ อฏฺฐมฺกฺกฺงฺเคสุ ปญฺเห ปุจฺเจยฺยํ
ตมฺปิ ภควา กเถยฺย ฯ ติฏฺฐนฺตฺ วา เอเต อฏฺฐ ๙ สเจ อณฺเณ
สตฺตตฺตฺตีสฺ ชนา โปธิปฺกฺขิเยสุ ปญฺเห ปุจฺเจยฺยํ ตมฺปิ ภควา
ดาวเทว กเถยฺย ฯ

[๒๑] มฺลํ นิสฺสโย ปตฺติฏฺฐาติ ปจฺฉิมํ ปจฺฉิมํ ปจฺมสฺส ปจฺมสฺส
เววจนฺนติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ตตฺถ ปตฺติฏฺฐาติ สมฺปโยควเสน อุปฺนิสฺสย-
วเสน จ โโอกาสภาโว ฯ สิग्ขาสงฺฆาตานํ หิ อวเสตฺถสฺสทฺมมานํ
เมถุนวิริติ สมฺปโยควเสน วา ปตฺติฏฺฐา ติยา อุปฺนิสฺสยภาเวน
วา ฯ เตเนวาท เมถุนสํวโร หิตฺติอาทึ ๙ วุคฺตตฺถวเสนาคิ ปตฺติฏฺฐา-
อธิคมฺปายวเสน ฯ สิग्ขาปทวิภงฺเก นิตฺติฏฺฐวิริติเจตนา ตํสมฺปยุคฺต-
ทฺมมา จ สิग्ขาปทนฺติ ทสฺเสตฺถกาโม อาห อยญฺจ อตฺถโถ สิग्ขา-
ปทวิภงฺเก วุคฺตนฺยเนน เวทิตฺตฺโพธิ ๙ สิग्ขาปทวิภงฺเก หิ วิริติ-
อาทโย ทฺมมา นิปฺปริยายโต ปริยายโต จ สิग्ขาปทนฺติ วุคฺตา ๙
วุคฺตํ เหน็ด ตตฺถ กตมํ กามสฺมุมิจฺฉาจาราเวรมณฺเณสิग्ขาปทํ ยสฺมี
สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสทฺคตํ
ณานสมฺปยุคฺตํ กามสฺมุมิจฺฉาจารา วิรมนฺตสฺส ยา ตสฺมี สมเย
กามสฺมุมิจฺฉาจารา อารติ วิริติ ปฏฺวิริติ เวมณฺเณ อภิริยา อกรณํ
อนชฺฌมาปฺตฺติ เวลานตฺถกโม เสตฺถมาโต อิทํ วุจฺจติ

[ม. ป. ๓๗ ส. ป. ๒๖๑]

มุจฉาจารย์วารมณีสิกขาปทํ อวเสสา ฐมา เวรมณียา สมป-
ยุตฺตา ฯ ตตฺถ กตมํ กามะสุมุจฉาจารย์วารมณีสิกขาปทํ ยสฺมี
สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ
ฉาณสมฺปยุตฺตํ กามะสุมุจฉาจารย์ วিন্নุตฺตสฺส ยา ตสฺมี สมเย
เจตนา สญฺเจตนา เจตนา ยิตฺตํ อิทํ วุจฺจติ กามะสุมุจฉาจารย์-
วารมณีสิกขาปทํ อวเสสา ฐมา เจตนา ย สมฺปยุตฺตา ฯ ตตฺถ
กตมํ กามะสุมุจฉาจารย์วารมณีสิกขาปทํ ยสฺมี สมเย กามาวจรํ
กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ฉาณสมฺปยุตฺตํ
กามะสุมุจฉาจารย์ วিন্নุตฺตสฺส พสุโส เวทนา ฯ เป ฯ ปคฺคา โห
อวิกุเขโป อิทํ วุจฺจติ กามะสุมุจฉาจารย์วารมณีสิกขาปทฺนฺติ ฯ
เอตฺถ หิ ยสฺมา น เกวลํ วิรติเยว สิกขาปทํ เจตนาปิ สิกขา-
ปทเมว ตสฺมา ตํ ทสฺเสตฺถุ ทุดิยนโย วุตฺโต ฯ ยสฺมา จ
น เกวลํ เอเตเยว เทว ฐมา สิกขาปทํ เจตนาสมฺปยุตฺตา ปน
ปโรปนฺณาส ฐมาปิ สิกฺขิตพฺพโกฏฺฐาสโต สิกขาปทเมว ฯ
ตสฺมา ตติยนโย ทสฺสิโต ฯ ทูวิธํ หิ สิกขาปทํ นิปฺปรียาย-
สิกขาปทํ ปริยายสิกขาปทฺนฺติ ฯ ตตฺถ วิรติ นิปฺปรียายสิกขาปทํ ฯ
สา หิ ปาณาติปาตา เวรมณฺตี ปาลิยํ อาคตา โน เจตนา ฯ
วิรมฺนฺโต จ ตายเอว ตโต ตโต วิรมฺติ น เจตนา ย ฯ
เจตนา มฺปิ ปน อหริตฺวา ทสฺเสสิ ฯ ตถาสฺสเจตนาสมฺปยุตฺต-

[ม. ป. ๓๗ ส. ป. ๒๖๑]

ธมเม ฯ ตสฺมา เจตนา เจว อวเสสสมฺปยุตฺตธมฺมา จ ปริยาย-
สิกฺขาปทฺนฺติ เวทิตพฺพา ฯ อิทานิ น เกวลํ อีธ วิตฺติอาทโย ธมฺมา
สิกฺขาปทํ อถโข ตทตฺตฺตฺตฺติกา ปณฺณตฺตฺตีปฺตี ทสฺเสนฺโต อาห
อฺปิชาติอาทึ ฯ โย ตตฺถ นามกาโย ปทกาโยติ อิทํ มหาอฏฺฐ-
กถายํ วุตฺตฺนฺติ วทฺนฺติ ฯ นามกาโยติ นามสมฺภูโห นามปณฺณตฺติ-
เยว ฯ ปทนิรุตฺติพฺยญฺชนานิ นามเวจฺจนาเนว นามํ นามกมฺมํ
นามเชยฺยํ นิรุตฺตฺติ อาทิสฺสู วีย ฯ สิกฺขาโกฏฺฐจาโสติ วิตฺติอาทโย
วุตฺตา ฯ ตทตฺตฺตฺตฺกํ วจฺนมฺปิ สิกฺขาปทฺนฺติ อิทมฺปิ เอตฺถ
ลพฺภเกว ฯ อตฺถวเสติ วุฑฺฒิวีเสเส อาณิสฺสวีสเส ฯ เตสมฺปน
สิกฺขาปทฺปณฺณตฺติการณฺตฺตา อาห ทส การณฺวเสติ ฯ ทส
การณฺวีสเสติ อตฺถโธ ฯ เตนาห หิตฺวีสเสติ ฯ อตฺถโธเยว วา
อตฺถวโส ฯ ทส อตฺถเก ทส การณฺนํตี วุตฺตํ โหตี ฯ อถวา
อตฺถโธ ผลํ ตทธีนฺวุตฺติตฺตาย วโส เอตฺตฺสชาติ อตฺถวโส เหตุติ
เอวเมตฺถ อตฺถโธ ทฏฺฐพฺโพ ฯ

[๒๒] สฎฺฐจฺ ทเววตี อิทํ ราชนฺเตปรูปเวสฺนสิกฺขาปเท วุตฺตํ ฯ
เย มม โสตพฺพิ สทฺทหฺตพฺพิ มณฺณิสฺสฺสนฺติ เตสนฺตํ อสฺส
ทิมฺรตฺตํ หิตฺตาย สุขายาติ วุตฺตฺตฺตา โย จ ตถาคตฺตฺส วจฺนํ
สมฺปฏฺิจฺจตี ตสฺส ตํ ทิมฺรตฺตํ หิตฺตาย สุขาย โหตีตี วุตฺตํ ฯ
อสมฺปฏฺิจฺจเน อาทินฺวฺนฺติ ภาทฺทาลิสฺสฺสฺเต วีย อสมฺปฏฺิจฺจเน อาทินฺว

[ม. ป. ๓๗ ส.ป. ๒๖๑ - ๖๒]

ทสเสตวาฯ สุขวิหารภาเว สหชีวนสุส อภาวโต สหชีวิตาปี
สุขวิหาโร จ วุตโต ฯ สุขวิหาโร นาม จคฺจนฺ อิริยาปถวิหารานํ
ผาสุตตาฯ มงฺกตนฺติ นิตฺเตชภาวํฯ ฌมเมนาติอาทิสฺ ฌมฺโมติ
ภฺตํ วตฺตฺฯ วินโยติ โจอทนา เจว สารณา จ ฯ สตฺตฺ
สาสนนฺติ ฌตฺติสมฺปทา เจว อนุสวณสมฺปทา จ ฯ ปิยสีตานนฺติ
สิกฺขากาฆานํ ฯ เตสํ หิ สึลํ ปิยํ โหติ ฯ เตเนวาท สิกฺขาตฺตย-
ปารีปฺริยา ฆมฺมานาติ ฯ สนฺทิกฺขมฺมานาติ ° สํสยํ อาปฺชชฺฆาณา ฯ
อุพฺพพาฬหา โหนฺตฺติ ปิฬิตา โหนฺติ ฯ สงฺฆมฺมมฺมานิตี สติปิ
อุโปสถปวารณานํ สงฺฆมฺมภาเว โภฬิตพฺทฺชฌาเยน อุโปสถํ
ปวารณญจ ฌเปตฺวา อุปสมฺปทาทีเสสสงฺฆมฺมานํ คหณํ เวทิตพฺพํ ฯ
สมคฺคานํ ภาโว สามคฺคิ ฯ นานํ จฺนุท ติฏฺฐชฺชมฺมิกานํเยว
อาสวานํ สํวราย ฌมฺมํ เทเสมีติ เอตฺถ วิวาทมฺลลฺลฺลฺลฺลฺลฺล
อาสวาติ อาคตา ฯ

เยน เทวูปตฺตยสุส คฺนุชฺพฺโพ วา วิหฺงคโม

ยกฺขคฺคตฺ เยน คจฺเจเยย มนุสฺสคฺคตฺตฺจ อพฺพเช

เต มยฺหํ อาสวา ปิณฺณา วิชฺสุตา วินพิกฺคตาติ

เอตฺถ เตภฺมิกํ กมฺมํ อวเสสา จ อกฺุสลา ฌมฺมา ฯ อิธ ปน
ปรุปฺวาทวิปฺปฏิสาร์วชฺพนฺธาทโย เจว อปายทฺกฺขณฺตฺตา จ
นानปฺปการา อุปทฺทฺวา อาสวาติ อาห อสํวเร จิตฺเตน ตสฺมีเยว

๑. สนฺทิกฺขมฺมานาติ ภาเวเยย ฯ

[ม. ป. ๓๓ ส.ป. ๒๖๒]

อตุตภาเว ปตุตพพาติอาที ฯ ยทิ หิ ภควา สิขุขาปทํ น ปญญ-
เปยฺย ตโต อสทุมมปฏิเสวน อทินฺนาทาน ปาณาติปาตาทิเหตฺุ เย
อุปฺปชฺเชยฺยํ ปรุปรวาทาทยิ ทิฏฺฐมฺมิกา นานปฺปการา อนตุตา
เย จ ตํ นิमितฺตเมว นิริยาทีสุ นิพฺพตฺตสฺส ปญฺจวิพฺพนุชนกมฺม-
กรรมาทิวเสน มหาทุกฺขานุกวนปฺปการา อนตุตา เต สนฺชาย
อิทํ วุตฺตํ ทิฏฺฐมฺมิگانํ อาสวานํ สํวราย สมฺปฺรายิกานํ อาสวานํ
ปฏฺธิมาตาชาติ ฯ ทิฏฺฐมฺโม วุจฺจติ ปจฺจกฺโข อตุตภาโว ฯ
ตตุต ภวา ทิฏฺฐมฺมิกา ฯ เตน วุตฺตํ ตสฺมีเยว อตุตภาเว
ปตุตพพาติ ฯ สมฺมุขา ครหณํ อกิตฺติ ปรมฺมุขา ครหณํ
อยโส ฯ อถวา สมฺมุขา ปรมฺมุขา จ ครหณํ อกิตฺติ ปรี-
วารหานิ อยโสติ เวทิตพฺพํ ฯ อากมนมคฺคกณายาติ อากมนทวาร-
ปีทหนตุถาย ฯ สมฺปเรตพฺพโต เปจฺจ คนฺตพฺโพ สมฺปฺรಾಯิ
ปฺรโลโกติ อาห สมฺปฺรายนฺ นรกาทีสุติ ฯ เมถุนาทีนํ รชฺชนญฺจานานํ
ปาณาติปาตาทีนํ ทุสฺสนญฺจานานํ ฯ จุทฺทสฺ ขนฺธกฺวตฺตานํ นาม
วตฺตกฺขนฺธเก วตฺตานํ อากนฺตฺกฺวตฺตํ อวาสิกมิกอนฺโมทนภตฺตคฺค-
ปิณฺฑจาริก อารญฺณิก เสนาสน ชนฺดาฆร วุจฺจกฺกฺมิ อุปฺชฺฌาย สทฺธิวิหาริก-
อาจริย อนฺเตวาสิกฺวตฺตฺนฺติ อิมานํ จุทฺทสฺ วตฺตานํ ฯ ตโต
อญฺญานํ ปน กทาจิ ตชฺชนียกมฺมกตาทิกาลเวยว จริตพฺพานิ
เทวอสีติมฺหาวตฺตานํ น สพฺพาสฺ อวตฺถาสฺ จริตพฺพานิ ตสฺมา

จตุทสกขณชกวตเตสุ อคณิตานิฯ ตานิ ปน ปารีวาสิกานัน ภิกขุณัน
วตุตติ ปณญเปตฺตสามีติ อารภิตฺวา น อุปสมฺปาเทตพฺพึฯเปฯ น
ณมายิ จงฺกมนฺเต จงฺกเม จงฺกมิตพฺพนฺติ วุตฺตาวสานานิ จสฏฺฐิ
ตโต ปรี น ภิกฺขเว ปารีวาสิเกน ภิกฺขุณา ปารีวาสิกฺวฑฺฒตเรน
ภิกฺขุณา สทฺธิ มฺลยาช ปฏิกฺขสฺสนารเหณ มานตฺตารเหณ มานตฺต-
จาริเกน อพฺพานารเหณ ภิกฺขุณา สทฺธิ เอกจฺจนฺเน อาวาเส
วตฺตพฺพนฺติอาทินา วุตฺตวตฺตานิ ปกตตฺตจริตพฺเพหิ อนนฺตวตฺตา
วิสุ อคณฺตฺวา ปารีวาสิกฺวฑฺฒตฺตราทีสุ ปุคฺคณฺตเรสุ จริตพฺพตฺตา
เตสํ วเสน สมปฺปิณฺฑเตตฺวา เอกํ กตฺวา คณฺิตานิ ปณฺจชาติ
เอกสฺตฺตติ วตฺตานิ อุกฺเขปนียกมฺมกตวตฺเตสุ จ วุตฺตํ น ปกตตฺตสฺส
ภิกฺขุโน อภิวาทนํ ปจฺจุจฺจฺจฺจํฯเปฯ นหानเน ปิฏฺฐิปริกมฺมํ
สาทิตพฺพนฺติ อิทํ อภิวาทนาทีนํ อสาทियนํ เอกํ น ปกตตฺโต
ภิกฺขุ สีสฺวิปตฺติยา อนฺนุทฺธเสตพฺโพติอาทีนํ จ ทสฺสตี เอวเมตานิ
ทฺวาसीติ วตฺตานิฯ เอเตเสว ปน กานิจิ ตชฺชนียกมฺมาทิวตฺตานิ
กานิจิ ปารีวาสิกาทิวตฺตานิติ อคฺคหิตคฺคหณฺเนน ทฺวาसीติเอวฯ
อนนฺตวตฺต ปน อญฺจกถาปเทเส อปฺปํ โอนมฺริกํ วา คณฺนุปํ
น โหตีติ อสีติ ขนฺชกวตฺตานิติ วุจฺจติฯ สํวรวินโยติ สีสฺสวโร
สตีสฺวโร ฅานสฺวโร ขนฺตีสฺวโร วีริยสฺวโรติ ปณฺจวิโรปี สฺวโรฯ
ยถาสกํ สํวริตพฺพานัน วิเนตพฺพานนฺจ กายทฺวจริตาทีนํ สํวรณโต

[ม. ป. ๓๗ ส. ป. ๒๖๕]

สัวโร วินยโต วินโยติ วุจติ ฯ ปทานวินโยติ ตทงคปฺปทานํ
วิกขมฺภนปฺปทานํ สมฺมุจฺเจทปฺปทานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิปฺปทานํ นิสฺสรณปฺ-
ปทานนฺติ ปฺลจฺวิธมฺปิ ปทานํ ฯ ยสฺมา จาคฺกุเณน ปทานํ
วินยนฺกุเณน วินโย ตสฺมา ปทานวินโยติ วุจติ ฯ สมถวินโยติ
สตุต อธิกรณสมถา ฯ ปฺลลตฺตติวินโยติ สิกฺขาปทเมว ฯ สิกฺขา-
ปทปฺลลตฺตติยา หิ วิชฺชमानายเอว สิกฺขาปทสมฺภวโต ปฺลลตฺตติ-
วินโยปิ สิกฺขาปทปฺลลตฺตติยา อนุคฺคหิตโต โหติ ฯ

[๒๓] อิทานิ ยํ สงฺฆสฺสุฏฺฐํ ตํ สงฺฆผาสุ ยํ สงฺฆผาสุ ตํ
ทุมฺมงฺกุณํ ปุคฺคถานํ นิคฺคหาย ยํ ทุมฺมงฺกุณํ ปุคฺคถานํ นิคฺคหาย
ตํ เปสฺถานํ ภิกฺขุณํ ผาสุวิหาราย ยํ เปสฺถานํ ภิกฺขุณํ ผาสุ-
วิหาราย ตํ ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อาสวานํ สัวราย ยํ ทิฏฺฐธมฺมิกานํ
อาสวานํ สัวราย ตํ สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตาย ยํ
สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตาย ตํ อปฺปสฺนฺนํ ปสาทาย
ยํ อปฺปสฺนฺนํ ปสาทาย ตํ ปสฺนฺนํ ภิกฺขุโยภาวาย ยํ
ปสฺนฺนํ ภิกฺขุโยภาวาย ตํ สทฺธมฺมฏฺฐิตฺติยา ยํ สทฺธมฺมฏฺฐิตฺติยา
ตํ วินยานุคฺคหาย ยํ สงฺฆสฺสุฏฺฐํ ตํ สงฺฆผาสุ ยํ สงฺฆสฺสุฏฺฐํ
ตํ ทุมฺมงฺกุณํ ปุคฺคถานํ นิคฺคหาย ยํ สงฺฆสฺสุฏฺฐํ ตํ เปสฺถานํ
ภิกฺขุณํ ผาสุวิหาราย ยํ สงฺฆสฺสุฏฺฐํ ตํ ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อาสวานํ
สัวราย ยํ สงฺฆสฺสุฏฺฐํ ตํ สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตาย

[ม. ป. ๓๗ ส. ป. ๒๖๕]

ยํ สงฆสฺสญฺจํ ตํ อปฺปสฺนฺนํ ปสฺสทาย ยํ สงฆสฺสญฺจํ ตํ
ปสฺนฺนํ ภิยฺโยภาวาย ยํ สงฆสฺสญฺจํ ตํ สทฺธมฺมญฺจิตฺติยา ยํ
สงฆสฺสญฺจํ ตํ วินยานุคฺคหาย ยํ สงฆผาสุ ตํ ทุมฺมงฺกนํ ปุคฺคตํ
นิกฺคหาย ยํ สงฆผาสุ ตํ เปสฺลนํ ภิญฺจนํ ผาสุวิหาราย ยํ
สงฆผาสุ ตํ ติฏฺฐชฺรมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย ยํ สงฆผาสุ ตํ
สมฺปฺรายิกานํ อาสวานํ ปฏฺธิมาตาย ยํ สงฆผาสุ ตํ อปฺปสฺนฺนํ
ปสฺสทาย ยํ สงฆผาสุ ตํ ปสฺนฺนํ ภิยฺโยภาวาย ยํ สงฆผาสุ
ตํ สทฺธมฺมญฺจิตฺติยา ยํ สงฆผาสุ ตํ วินยานุคฺคหาย ยํ สงฆผาสุ
ตํ สงฆสฺสญฺจํ ยํ ทุมฺมงฺกนํ ปุคฺคตํ นิกฺคหาย ฯเปฯ ยํ
เปสฺลนํ ภิญฺจนํ ผาสุวิหาราย ฯเปฯ ยํ ติฏฺฐชฺรมฺมิกานํ อาสวานํ
สํวราย ฯเปฯ ยํ สมฺปฺรายิกานํ อาสวานํ ปฏฺธิมาตาย ฯเปฯ ยํ
อปฺปสฺนฺนํ ปสฺสทาย ฯเปฯ ยํ ปสฺนฺนํ ภิยฺโยภาวาย ฯเปฯ
ยํ สทฺธมฺมญฺจิตฺติยา ฯเปฯ ยํ วินยานุคฺคหาย ตํ สงฆสฺสญฺจํ ยํ
วินยานุคฺคหาย ตํ สงฆผาสุ ยํ วินยานุคฺคหาย ตํ ทุมฺมงฺกนํ
ปุคฺคตํ นิกฺคหาย ยํ วินยานุคฺคหาย ตํ เปสฺลนํ ภิญฺจนํ
ผาสุวิหาราย ยํ วินยานุคฺคหาย ตํ ติฏฺฐชฺรมฺมิกานํ อาสวานํ
สํวราย ยํ วินยานุคฺคหาย ตํ สมฺปฺรายิกานํ อาสวานํ ปฏฺธิมาตาย
ยํ วินยานุคฺคหาย ตํ อปฺปสฺนฺนํ ปสฺสทาย ยํ วินยานุคฺคหาย ตํ
ปสฺนฺนํ ภิยฺโยภาวาย ยํ วินยานุคฺคหาย ตํ สทฺธมฺมญฺจิตฺติยา ฯ

[ม. ป. ๓๗ ส. ป. ๒๖๕]

อตุตสตี ฐมมสตี เทว นินฺตติสตันนิจ

จตุตทาริจ ฌาณสตันนิจ อตุตทวเส ปกรณตติ

ยํ วุตฺตํ ปรีวาระ ตํ ทสฺสเนนฺโต อปีเจตฺถาติอาทิมหา ฯ

[๒๔] ตตฺถ ยํ สงฺฆสฺสุฏฺฐํ ตํ สงฺฆผาสุ ยํ สงฺฆผาสุ ตํ
 ทุมฺมมฺงฺกุณฺํ ปุคฺคสถานํ นิคฺคหยาติ อิมินานุกฺกเมน ยํ วุตฺตํ ตํ
 สนฺธาย อาสนฺนาสนฺนปทานํ อูปรูปริปเทหิ สทฺธิ โยชิตตฺตา สงฺข-
 ลิกพนฺธสทิสตฺตา สงฺขลิกนยฺนติ วุตฺตํ ฯ สงฺขลิกนยํ กตฺวาติ
 สมฺพนฺโธ ฯ ยํ สงฺฆสฺสุฏฺฐํ ตํ สงฺฆผาสุ ยํ สงฺฆสฺสุฏฺฐํ ตํ
 ทุมฺมมฺงฺกุณฺํ ปุคฺคสถานํ นิคฺคหยาติ เอวมาทินา ทสฺสุ ปเทสฺส เอกเมกํ
 ปทํ ตทวเสเสหิ นวณวปเทหิ โยเชตฺวา ยํ วุตฺตํ ตํ สนฺธาย
 เอกกปทมฺลกํ ทสฺกขตฺตํ โยชนํ กตฺวาติ วุตฺตํ ฯ อตุตสตันฺติอาทิสฺส
 สงฺขลิกนเย ตาว ปฺริมปฺริมปทานํ วเสน ฐมฺมสตี เวทิตพฺพิ ฯ
 ปจฺฉิมปจฺฉิมานํ วเสน อตุตสตี ทฏฺฐพฺพิ ฯ กถํ กิณฺจาปี
 ปรีวาระ ยํ สงฺฆสฺสุฏฺฐํ ตํ สงฺฆผาสุติอาทินา สงฺขลิกนเย ขณฺฑ-
 จกฺกเมว วุตฺตํ ตถาปี เตเนว นยฺน พทฺธจกฺกสฺสาปี นโย
 ทินฺโน ตสฺมา ยํ สงฺฆสฺสุฏฺฐํ ตํ สงฺฆผาสุติอาทึ วตฺวา ยํ
 วินยานุกฺกหาย ตํ สงฺฆสฺสุฏฺฐติ โยเชตฺวา พทฺธจกฺกํ กาทพฺพิ ฯ
 เอวํ ยํ สงฺฆผาสุ ตํ ทุมฺมมฺงฺกุณฺํ ปุคฺคสถานํ นิคฺคหยาติอาทึ
 วตฺวาปี ยํ วินยานุกฺกหาย ตํ สงฺฆสฺสุฏฺฐํ ยํ สงฺฆสฺสุฏฺฐํ ตํ สงฺฆผาสุติ

[ม. ป. ๓๗ ส. ป. ๒๖๕]

โยเชตฺวา พทฺชจกฺกํ กาทพฺพํ ๑ อิมินานุกฺกเมน เสสฺสฺสฺสปี
โยชิตฺเตสุ สงฺขลิกนเย ทส พทฺชจกฺกานิ โหหนฺติ ๑ เตสุ เอเกกฺสฺมึ
จกฺเก ปุริมปุริมปทานํ วเสน ทส ทส ฌมฺมา ปจฺฉิมปจฺฉิมปทานํ
วเสน ทส ทส อตฺถาติ สงฺขลิกนเย อตฺถสฺตํ ฌมฺมสฺตณฺจ
สมฺปชฺชติ ๑ เอกมฺลนเย ปน ยํ สงฺฆสฺสุภฺจํ ตํ สงฺฆผาสุ ยํ
สงฺฆสฺสุภฺจํ ตํ ทุมฺมงฺกนํ ปุคฺคถานํ นิคฺคหายาติ เอวมาทินา เอกเมว
ปทํ เสเสหิ นวหิ ปเทหิ โยชิตฺตฺนติ ปุริมปทสฺส เอกตฺตา เอกเมว
ฌมฺมปทํ นเวว อตฺถปทานิ โหหนฺติ ๑ ตสฺมา เอกมฺลนเย ทสสุ
ปเทสุ เอกเมกํ มฺลํ กตฺวา ทสฺกขตฺตํ โยชนาย กตฺยา ฌมฺมปทานิ
ทส อตฺถปทานิ นวตฺตีติ อตฺถสฺตํ ฌมฺมสฺตณฺจ น สมฺปชฺชติ ๑
ตสฺมา เอกมฺลนเย สงฺขลิกนเย วุตฺตนเยน อตฺถสฺตํ ฌมฺมสฺตณฺจ
อภฺกเหตฺวา ยํ ตตฺถ ทสฌมฺมปทานํ นวตฺติอตฺถปทานํ จ วเสน ปทสฺตํ
วุตฺตํ ตํ สพฺพํ ฌมฺมสฺตนฺติ กเหตฺวา ตตฺถตฺถโชนวเสน อภฺจกฺกถายํ
วุตฺตานิ สงฺฆสฺสุภฺจฺภาวาทินิ อตฺถปทานิ อตฺถสฺตนฺติ เอวํ คหิตฺเต
อตฺถสฺตํ ฌมฺมสฺตณฺจ สมฺปชฺชติ ๑ เอวํ ตาว อตฺถสฺตํ ฌมฺมสฺตํ
จ เวทิตพฺพํ ๑ เทว จ นินฺรุตฺติสฺตานิติ เอตฺถ ปน อตฺถโชนิกานํ
นินฺรุตฺตีนํ วเสน นินฺรุตฺติสฺตํ ฌมฺมฏฺถานํ นินฺรุตฺตีนํ วเสน นินฺรุตฺติสฺตนฺติ
เทว นินฺรุตฺติสฺตานิ เวทิตพฺพานิ ๑ จตฺตาริ ฌานสฺตานิติ อตฺถสฺเต
ฌานสฺตํ ฌมฺมสฺเต ฌานสฺตํ ทฺวิสุ นินฺรุตฺติสฺเตสุ เทว ฌานสฺตานิติ

[ม. ป. ๓๗ ส. ป. ๒๖๕]

จตุตตาริ ฌาณสถานิ ฯ เหวณจ ปน ภิกขเวติ เอตถ จสทโท
ภินนุกกเมน โยเชตพุโพติ อาห อุทฺธิเสยฺยาถ จาติ ฯ กถํ
ปเนตถ อุทฺธิเสยฺยาถาติ วุตฺเต ปรียาปุณฺเยยาถาติ อาทิตฺตสมฺภโวติ
อาห อติเรกานยนฺตฺโถ หิ เอตถ จสทฺโทติ ฯ วุตฺตตฺถโต
อติเรกสฺสตฺถสฺส อานยนํ อติเรกานยนํ ฯ โส อตฺโถ เอตฺสสาติ
อติเรกานยนฺตฺโถ ฯ อวุตฺตสมฺภุจยฺตฺโถติ วุตฺตํ โหติ ฯ อลฺลฺวาโสติ
วุตฺตตฺตา ทพฺหํ กตฺวาติ วุตฺตํ ฯ

อิติ สมตปาสาทิกาย วินยฎีกกถาย สารคดีที่ปณีย

ปจฺมปฺปญฺญตฺติกถา นิฎฺฐิตา ฯ

[๒๕] อนุตฺตานปทวณฺณนาติ อุตฺตานํ วุจฺจติ ปากฺกั ฯ
ตปฺปฎิิกฺเขเปน อนุตฺตานํ อปากฺกั อปฺปจฺริ ทฺวิณฺเณยฺยณฺจ ฯ
อนุตฺตานานํ ปทานํ วนฺณนา อนุตฺตานปทวณฺณนา ฯ อุตฺตาน-
ปทวณฺณนาย ปโยชนาภาวโต อนุตฺตานคฺคหณฺณํ ฯ ปจฺรปฏฺิเสวโน
โหติติ พหุลปฏฺิเสวโน โหติ ฯ ทิวเส ทิวเส นีรฺนตฺริ ปฏฺิเสวตีติ
อตฺโถ ฯ ปจฺรตฺถเถ วตฺตมานวจนฺนติ สพฺพทา ปฏฺิเสวนาภาเวปี
อิห มลฺลฺลา ยฺชฺชณฺนตีติอาทิสฺสู วีย พหุลวุตฺตี อฺปาทาย วตฺตมานวจนฺนํ ฯ
อาหิณฺฑนฺตฺตาติ วิจฺรฺนฺตา ฯ อณฺเณสฺสปีติ อณฺเณสฺสปี ภิกฺขุสฺสู ฯ
สโหตฺตคฺคหิโตติ สห ภณฺเฑน กหิโต ฯ อตฺตโน มิจฺฉาภาเนน
เลสโองฺกฺกนฺน วา ปรีปฺญณฺตฺถมปี ปจฺมปฺปญฺญตฺตี อณฺเณถา

[ม. ป. ๓๗-๕ ส. ป. ๒๖๕ - ๗]

กโรนุโต คณจ โข มนุสสิตติยา โน ติรจฺจนคตยาติ อาห ฯ
ทสฺสนนฺติ สาธุราคทสฺสนํ ฯ คหณนฺติ อนุรควเสเนว หตฺถเณ
คหณํ ฯ อามสนํ อตฺตโน สรีเรน ตสฺสา สรีรสฺส อฺปริ อามส-
นมตฺตํ ฯ ผุสนํ ตโต ทพฺพหฺตฺรํ กตฺวา สมฺผุสนํ ฯ ฆณฺณํ ตโตปิ
ทพฺพหฺตฺรํ กตฺวา สรีเรน สรีรสฺส ฆณฺณํ ฯ ตํ สพฺพมฺปีติ ทสฺสนาถิ
สพฺพมฺปี ฯ ทพฺพหฺตฺรํ สิฏฺขาปทมกาสิติ อิมสฺมี อธิกาเร อนุป-
ปลฺลวตฺติยา สิฏฺขาปทสฺส ทพฺพหฺตฺรณํ สิถิลกรณญจ ปตฺสงฺกโต
อาปนุํ วิจฺชิตฺวา ทสฺเสตฺกาโม ทูวิธํ หิ สิฏฺขาปทนฺติอาทิมาย ฯ

[๒๖] ตตฺถ ยสฺส สจฺจิตตกสฺส สิฏฺขาปทสฺส จิตฺตํ อกฺุสลเมว
โหติ ตํ โลกวชฺชํ ฯ ยสฺส สจฺจิตตกาจิตตกปกฺขสทิตสฺส จ
อจฺจิตตกสฺส จ สจฺจิตตกปกฺเข จิตฺตํ อกฺุสลเมว โหติ ตมฺปี
สุรปาณาถิ โลกวชฺชนฺติ อิมมตฺถํ สมฺปิณฺเฑตฺวา ทสฺเสตฺถุ ยสฺส
สจฺจิตตกปกฺเข จิตฺตํ อกฺุสลเมว โหติ ตํ โลกวชฺชํ นามาคิ
วฺตุตฺตํ ฯ สจฺจิตตกปกฺเขติ หิ อิทํ วจัน อจฺจิตตํ สนฺชาย วฺตุตฺตํ ฯ
น หิ เอกํสโต สจฺจิตตกสฺส สจฺจิตตกปกฺเขติ วิเสสเน ปโยชนํ อตฺถิ ฯ
สจฺจิตตกปกฺเขติ จ วตฺถุวิติกุมวิชานนจิตฺเตน สจฺจิตตกปกฺเขติ
คเหตุพฺพํ น ปณฺณตฺติวิชานนจิตฺเตน ฯ ยถิ หิ น วฏฺฏตีติ
ปณฺณตฺติวิชานนจิตฺเตนาปิ ยสฺส สิฏฺขาปทสฺส สจฺจิตตกปกฺเข จิตฺตํ
อกฺุสลเมว ตมฺปี โลกวชฺชนฺติ วทฺเยย ฯ สพฺเพสํ ปณฺณตฺติวชฺช-

สิกขาปทานมปิ โลกวชชตา อาปชเชยย ปณตติวชชานมปิ น
วฏฏฐิติ ชานิตฺวา วิตฺกุกเม อุกฺสฺลจิตฺตเสว สมภวโต ฯ น หิ
ภควโต อาณํ ชานิตฺวา มทุทนต์สฺส กุสฺลจิตฺตํ อุปฺปชฺชติ
อนาทริยเวสน ปฏฺิฆจิตฺตเสว อุปฺปชฺชนโต ฯ อปิเจตฺถ สจิตฺตกปกฺเข
จิตฺตํ กุสฺลเมวาทิ วจนโต อจิตฺตกสฺส วตฺถุชานนเวสน อจิตฺตก-
ปกฺเข จิตฺตํ อุกฺสฺลเมวาทิ อัยํ นิยมํ นตฺถิติ วิญญาติ ฯ ยทิ
หิ อจิตฺตกสฺส อจิตฺตกปกฺเขปิ จิตฺตํ อุกฺสฺลเมว สียา สจิตฺตก-
ปกฺเขติ อิทํ วิเสสนํ นีรตฺถกํ สียา ฯ ยสฺส จิตฺตํ อุกฺสฺลเมว
โหติ ตํ โลกวชฺชนติ หิ เอตฺตเก วุตฺเต สุราติ อชานิตฺวา
ปิวนต์สฺส คนฺธวณฺณกาทิภาวํ อชานิตฺวา ตานิ ลิมฺปนฺตํนํ ภิกฺขุณฺีนํ
จ วินาปี อุกฺสฺลจิตฺเตน อาปตฺติสมภวโต เอกนตฺตากุสฺสํ สจิตฺตก-
สิกขาปทํ จเปตฺวา สุราปนาทิจิตฺตกสิกขาปทานํ โลกวชฺชตํ น
สียาติ เตสํปี สงฺกมฺหนตฺถํ ยสฺส สจิตฺตกปกฺเข จิตฺตํ อุกฺสฺลเมว
โหติ ตํ โลกวชฺชนติ วุตฺตํ ฯ เตเนว จุพฺพคณฺฐีปเท มชฺฉิม-
คณฺฐีปเท จ วุตฺตํ เอกํ สตฺถํ มาเรสุสามีติ ตสฺมีเยว ปเทเส
นิปนฺนํ อญฺญํ มาเรนต์สฺส ปาณสามญฺญสฺส อตฺถิตาย ยถา
ปาณาติปาโต โหติ เอวํ เอกํ มชฺชํ ปีวิสุสามีติ อญฺญํ มชฺชํ
ปิวนต์สฺส มชฺชสามญฺญสฺส อตฺถิตาย อุกฺสฺลเมว โหติ ยถา
ปน กฏฺฐสญฺญา ย สปฺปี ฆาเตนต์สฺส ปาณาติปาโต น โหติ

[ม. ป. ๑๕ ส.ป. ๒๖๗]

เอว นาพิเกรปานสณนาย มชฺช ปิวนุตตส อกุสลํ น โหตีติ ฯ
เกจิ ปน วทนฺติ สามเณรสฺส สุราติ อชานิตฺวา ปิวนุตตส
ปาราชิโก นตฺถิ อกุสลํ ปน โหตีติ ฯ ตํ เตสํ มติมตฺตํ ฯ
ภิกฺขุโน อชานิตฺวาปิ พีชโต ปฏฺจาย มชฺช ปิวนุตตส ปาจิตฺตियํ
สามเณโร ชานิตฺวา ปิวนฺโต สีสฺสเกทํ อापชฺชติ น อชานิตฺวาติ
เอตฺตกเมว हि อฏฺจกถายํ วุตฺตํ อกุสลํ ปน โหตีติ น วุตฺตนฺติ ฯ
อปรีปิ วทนฺติ อชานิตฺวา ปิวนุตตสฺสาปิ โสตาปนฺนสฺส มชฺชํ สุรา น
ปวิสฺติ กम्मปถปฺปตฺตอกุสลจิตฺเตเนว ปาตพฺพโตติ ฯ ตํปิ น
สุนฺทรํ ฯ โโพธิสฺสत्เต กุจฺฉิเกเต โโพธิสฺสत्ตมาตุ สีสฺสํ วिय हि อิทํปิ
อริยสาวกานํ ฌมฺมตาสิทฺทนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ เตนเนว ทีฆนิกาย
กุกฺกนุตตฺตฏฺจกถายํ วุตฺตํ ภาวนตเรปิ อริยสาวโก จีวิตเหตุปิ
ปาณํ น หนฺติ สุรํ น ปิวติ สเจ ปน สุรณฺจ จีรณฺจ มิสฺเสตฺวา
มฺเข ปกฺขิปนฺติ จีรเมว ปวิสฺติ น สุรา ฯ ยถา กิ ฯ ยถา
โกณฺจสฺสกุณฺณํ จีรมิสฺสเก อุกฺเก จีรเมว ปวิสฺติ น อุกํ อิทํ
โยนิสิทฺทนฺติ เจ อิทํปิ ฌมฺมตาสิทฺทนฺติ เวทิตพฺพนฺติ ฯ ยถิ เอวํ
สุราปานสิทฺทปาทฏฺจกถายํ วตฺตอชานนตฺตาย เจตฺถ อจิตฺตกตา
เวทิตพฺพา อกุสเลเนว ปาตพฺพตฺตาย โลกวชฺชตฺตาติ กสฺมา วุตฺตํ ฯ
นายํ โทโส ฯ อยํ เหตุถ อธิปฺปาโย สจิตฺตกปกฺเข อกุสลจิตฺเตเนว
ปาตพฺพตฺตาย โลกวชฺชตฺตาติ ฯ อิมินาเยว हि อธิปฺปาเยน อญฺเฐสุปิ

[ม. ป. ๓๕ ส. ป. ๒๖๗]

โลกวชเชสุ อจิตตกสิกาปเทสุ อกุสลจิตตตาเยว วุตตา น
ปน ติจิตตตาฯ เตเนว ภิกขุณีวิภงฺกญฺจกถาย วุตตํ คิริคค-
สมชฺชํ จิตตาคารสิกาปทํ สงฺฆาณิ อิตถาลงฺกาโร คนฺธวณฺณโก
วาสิตกปิณฺณาโก ภิกขุณีอาทีหิ อุมฺมทฺทหนฺปริมทฺทหนฺนาคิ อิมานิ ทส
สิกาปทานิ อจิตตกานิ โลกวชฺชานิ อกุสลจิตตานิตีฯ อัย
ปนฺเนตฺถ อธิปฺปาโย วินาปี จิตฺเตน อาปชฺชิตพฺพตฺตา อจิตตกานิ
จิตฺเต ปน สติ อกุสเลเนว อาปชฺชิตพฺพตฺตา โลกวชฺชานิ เจว
อกุสลจิตตานิ จาติฯ ตสฺมา ภิกขุวิภงฺเก อาคตานิ สุราปาน-
อฺยุตฺตอฺยุโยชิกสิกาปทานิ ตีณิ ภิกขุณีวิภงฺเก อาคตานิ คิริคค-
สมชฺชาทีนํ ทสาคิ อิมํ สฺเรสนฺนํ อจิตตกสิกาปทานํ โลก-
วชฺชตาทสฺสนตฺถํ สจิตตกปกฺเขติ อิทํ วิเสสนํ กตฺนฺติ นิฏฺฐเมตฺถ
กนฺตพฺพํฯ ยสฺมา ปน ปณฺณตฺตวิชฺชสฺส วตฺถุวิตฺติกมฺมิชานน-
จิตฺเตน สจิตตกปกฺเข จิตฺตํ สฺยา กุสลํ สฺยา อกุสลํ สฺยา อพฺยากตํ
ตสฺมา ตสฺส สจิตตกปกฺเข จิตฺตํ อกุสลเมวาคิ อัย นฺนิยโม
นตฺถิตฺติ เสสํ ปณฺณตฺตวิชฺชนฺติ วุตตํ ฯ รุณฺชนฺตีติ วิตฺติกมํ
รุณฺชนฺตีฯ ทวารํ ปิทหนฺตีติ วิตฺติกมฺเลสสฺส ทวารํ ปิทหนฺตีฯ
โสตํ ปจฺฉินฺทมนานาคิ อฺปรูปริ วิตฺติกมฺโสตํ ปจฺฉินฺทมนานาฯ
อถวา รุณฺชนฺตีติ อนาปตฺติเลสํ รุณฺชนฺตีฯ ทวารํ ปิทหนฺตีติ
อนาปตฺติเลสสฺส ทวารํ ปิทหนฺตีฯ โสตํ ปจฺฉินฺทมนานาคิ อนา-

[ม. ป. ๓๕ ส. ป. ๒๖๗]

ปตฺติโสถํ ปจฺฉินฺนุทฺตมานา ฯ อปตฺตึเยว กุรฺมมานาติ วุตฺตํ โหติ ฯ
นฺนุ จ โลกวชฺเช กาจิ อนุปฺปลยตฺติ อุปฺปชฺชมานา สิกฺขิ
กโรนฺตีปิ อุปฺปชฺชติ ตสฺมา โลกวชฺเช อนุปฺปลยตฺติ อุปฺปชฺช-
มานา ฯ เปฯ คาพฺหตรํ กโรนฺตี อุปฺปชฺชตีติ อิทํ กสฺมา วุตฺตนฺติ อห
อญฺจตฺร อธิมฺมานา อญฺจตฺร สุปฺปินฺนตฺตาติอาที ฯ อญฺจตฺร
อธิมฺมานาติ อิมิสฺสา อนุปฺปลยตฺติยา วิตฺติกฺกมาภาวติ การณํ
วุตฺตํ ฯ อญฺจตฺร สุปฺปินฺนตฺตาติ อิมิสฺสา อพฺโพหาริกตฺตาติ การณํ
วุตฺตํ ฯ ตตฺถ วิตฺติกฺกมาภาวติ ปาปิจุโณ อิจฺฉापฺกโตติอาทีวิ-
ตฺติกฺกมาภาวา ฯ อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺเมหิ ปาปิจุโณ อิจฺฉापฺกโต อุตฺตริ-
มฺนุสฺสธมฺมํ อุลลปฺตีติ วจฺนโต วิสฺวาทฺนนาธิปฺปาเยน มุสา ภณฺนโต
ปาราชฺโง โหติ ฯ อยมฺปนฺน อธิมฺมานนฺน อธิคตฺสณฺณี หุตฺวา
อุลลปฺติ น สิกฺขาปทํ วิตฺติกฺกमितฺตกาโม ตสฺมา อญฺจตฺร อธิ-
มฺมานาติ อัย อนุปฺปลยตฺติ อุปฺปชฺชมานา วิตฺติกฺกมาภาวา อนापตฺติ-
กรราชาตา ฯ อพฺโพหาริกตฺตาติ สุปฺปินฺนเต วิชฺชมานายปิ เจตฺตนา
วิตฺติกฺกมจฺฉายาย จ อพฺโพหาริกตฺตา ฯ กิลฺลจาปิ หิ สุปฺปินฺนเต
โมจฺนสฺสาทเจตฺตนา สํวิชฺชติ กทาจิ อุปฺกมฺนมนฺปิ โหติ ฯ ตถापิ
ถีนมิทฺตฺเรณ อภิภูตฺตฺตา ตํ จิตฺตํ อพฺโพหาริกํ จิตฺตสฺส อพฺโพ-
หาริกตฺตา อุปฺกมฺนนฺกิริยาปวตฺตนิกาปิ เจตฺตนา อพฺโพหาริกา ฯ
เตเนว อตฺถสฺสา ภิกฺขเว เจตฺตนา สฺวา จ โข อพฺโพหาริกาติ ภควตา

[ม.ป. ๓๕ ส. ป. ๒๖๘]

วุดตา ฯ ตสุมา อลลตฺร สุปินนตฺตาติ อัย อนุปฺปลลตฺตติ อพฺโพ-
หํริกตฺตา อนาปตฺติกรฺวา ซาตา ฯ อกเต วิตฺกุกเมติ กุกุกุจายนฺตนา
น ญลฺลชฺชิตฺติอาทิสฺสู วย วิตฺกุกเม อกเต ฯ สิตฺถิํ กโรนฺตฺติติ ปจฺมํ
สามลฺลตฺโต พนฺชสฺสีกุขาปทํ โมเจตฺวา อตฺตโน วิตฺเต อนาปตฺติ-
กรณฺวเสน สิตฺถิํ กโรนฺตฺติ ฯ ทฺวารํ ททมนฺตติ อนาปตฺติยา
ทฺวารํ ททมนฺตา ฯ เตเนวาท อปฺราปรํ อนาปตฺติ กุรฺมมนฺตติ ฯ
นนฺ จ สลฺลจฺริตฺตสฺสีกุขาปเท อนตฺมโส ตงฺขณฺนิกายปฺปิติ อนุปฺปลลตฺตติ
อุปฺปชฺชมนฺนา อาปตฺติเยว กโรนฺตฺติ อุปฺปนฺนา ตํ กสฺมา อนาปตฺติ
กุรฺมมนฺนา อุปฺปชฺชิตฺติ วุตฺตนฺตติ อาห อนตฺมโส ตงฺขณฺนิกายปฺปิติ
อาทิสฺสู อุทายินฺนา วิกฺกขฺนา ตงฺขณฺนิกาย สลฺลจฺริตฺตํ อาปฺนฺนวตฺตลฺลสฺมํ
ปลฺลตฺตตฺตตา กเต วิตฺกุกเมติ วุตฺตํ ฯ ปลฺลตฺตติคคิกาว โหตฺติติ
มฺูลปลฺลตฺตติยเมว อนฺโตคฺธา โหติ ฯ

มกฺกฏิวตฺตลฺลคฺคา นิฏฺจิตฺตา ฯ

[๒๗] เวสาลี นิวาโส เอเตสนฺตติ เวสาลีกาติ อาห
เวสาลีวาสิโนติ ฯ วชฺชิสฺสู ชนปฺเทสฺสู วสฺนตฺตา วชฺชโน วชฺชินํ ปฺตฺตกา
วชฺชปฺตฺตกาติ อาห วชฺชिरฺฎฺเจ เวสาลียํ กุลานํ ปฺตฺตกาติ ฯ
ถาตฺนํ พุยสนฺนตฺติ ถาตฺนํ วินาโส ฯ โส ปน ถาตฺนํ วินาโส
ราชทณฺฑาทิการณฺน โหตฺติติ อาห ราชทณฺฑพฺยาริมนฺนวิปฺปวาส-
นํมิตฺเตนฺตติ ฯ โภคานํ พุยสนํ วินาโส โภคพุยสนํ ฯ ตลฺลจ

[ม. ป. ๔๐ ส. ป. ๒๖๘-๘]

หิรัณยสุวรรณทาสีทาสาทินัน อูปโกคปริวตถุณัน ราชทณฺหา-
ทินา วินาโสติ อห เอส นโย ทุติยปเทปีติ ฯ พุทฺธ น ครอบหามาติ
อสพพณฺณ พุทฺธโรติอาทินา พุทฺธ น ครอบหาม ฯ น ครอบหามหิโนติ
อนิยยานิโก ครอบหโมติอาทินา ครอบหมี น ครอบหาม ฯ น สงฺฆ-
ครอบหิโนติ ทุปปฏิปนฺโน สงฺฆโมติอาทินา สงฺฆมี น ครอบหาม ฯ
อฏฺฐคฺคตีสารมฺมณฺณสฺสูติ ทส กสิณฺนา ทส อสุภา ทสานุสฺสูติโย
จตุตฺตารโ พุทฺธวิหารา จตุตฺตารโ อารุปฺปา จตุทฺธาตฺตวตฺตถานัน
อาหารเ ปฏฺฐิกุลสณฺณวาติ อิมฺสฺสู จตุตฺตาลีสกมฺมฏฺฐาเนสฺสู ปาลีย
อนาคตฺตตฺตา อาโลกาภาสกสิณฺทวฺย จเปตฺตวา อวเสสฺทานิ คเหตุวา
วุตฺตํ ฯ วิภคฺตวา กุสฺลตา ครอบหมาติ อิมฺสฺสูมี อารมฺมณฺณ อิทํ โหติติ
เอวํ วิภคฺตวา อูปรจาจรฺฆมาเนน สทฺธิ ปจฺจมฺฆมานาทยโ มหคฺคต-
กุสฺลครอบหมา ฯ เตว ครอบหเมติ เตเอว กุสฺลครอบหเม ฯ มฆฺฆิมฺมยาโม
ภิกฺขุณฺณ นินฺทาทกิลมถฺวินทโนกาสจตุตฺตา น คหิโตติ อห ปจฺจมฺยามณฺจ
ปจฺจิมฺมยามณฺจจาติ ฯ สจฺจจานิ พุฆฺฆติ ปฏฺฐิวิฆฺฆติติ โพรธิ อรหตฺต-
มคฺคณฺณานัน อูปรการกตฺเตน ตสฺสู ปกฺเข ภวา โพรธิปกฺกขิยาติ
อห โพรธิสฺสู ปกฺเข ภวานัน อรหตฺตมคฺคณฺณานฺณสฺสู อูปรการกานนฺนติ ฯ
จตุตฺตารโ สติปฏฺฐจานา จตุตฺตารโ สมฺมปฺปชานา จตุตฺตารโ อิทฺธิป-
ปาทา ปณฺจจินฺทฺธิยานิ ปณฺจ พฺลานิ สจฺจตฺตา โพรฆณฺจกา อริโย
อฏฺฐจฺจกฺโก มคฺคโคติ อิมฺ สจฺจคฺคตฺตีส โพรธิปกฺกขิยา ครอบหมา ฯ

[ม. ป. ๔๑ ส.ป. ๒๖๕]

คิหิปลิโพธิ อวาสาปติโพธญจ ปหยาติ อิมสัเยว ทวินัน ปลิ-
โพธาน อูปัจเจทสส ทุกกรภาวโต วุตตัง ยุตตปฺปยุตฺตาติ
สมมเทว ยุตฺตาฯ อาสยฺนติ อชฺฌาสยฺฯ ลิกขัง อปัจจกฺขาย
ภิกฺขุภาเว จตฺวา ปฏฺฐิเสวิตเมถุนานํ เตสํ วชฺชิปฺปุตฺตกาณํ อุปสมฺปทํ
อนุชานนฺโต ภควา ปาราชิโก โหติ อสฺวาโสติ เอวํ ปญฺญตฺต-
ลิกฺขาปทํ สมฺมหนฺติ นามาติ อาห ยถิ หิ ภควาฯเปฯ ปญฺญตฺต-
สมฺมหนฺนยฺยาติฯ โย ปน ภิกฺขุติ วุตฺตตฺตา ปน ลิกขัง ปจฺจกฺขาย
ปฏฺฐิเสวิตเมถุนสฺส อุปสมฺปทํ อนุชานนฺโต น สมฺมหนฺติ นามฯ
น หิ โส ภิกฺขุ หุตฺวา ปฏฺฐิเสวติฯ โส อากโต น อุปสมฺปาเท-
ตพฺโพติ วจนโต สามเณรญฺมิ อนุญฺญาตาติ อาห สามเณรญฺมียํ
ปน จิโตติอาทึฯ อุตฺตมตฺถนฺติ อรหตฺตํ นิพฺพานเมว วาฯ

[๒๘] นีหริตฺวาติ สาสนโต นีหริตฺวาฯ ตถาหิ ปญฺจหฺปาติ
องฺเกหิ สมฺมณฺนาคเตน ภิกฺขุณา นานุญฺญชิตพฺพิ กตเมหิ ปญฺจหิ
สฺสุตฺตํ น ชานาติ สฺสุตฺตานุโลมํ น ชานาตีติ เอวมาทึปฺริยตฺติสาสนโต
สฺสุตฺตํ สฺสุตฺตานุโลมญจ นีหริตฺวา ปกาเสสฺสุฯ อนาปตฺติ เอวํ
อมฺหากํ อจาริยานํ อุกฺคโห ปฺริปฺจฺจมาติ ภณฺตีติ* เอวมาทึปฺริยตฺติ-
สาสนโต อจาริยวาทึ นีหริตฺวา ปกาเสสฺสุฯ ภารฺกจฺจกฺวตฺถุสฺมี
อายสฺมา อูปาติ เอวมาห อนาปตฺติ อาวุโส สฺสปีนฺนเตนาติเอวมาทึ-

๑. ม. คณฺหาตีติฯ

[ม. ป. ๔๑ ส. ป. ๒๖๕-๗๐]

ปริยตติสาสนโตเอว อุตตโน มตี นีหริตวา ปกาเสสุ ๑ ตาย หิ
อุตตโน มติยา เถโร เอตทกุกุจัน ลภี ๑ วุตตุนติ นาค-
เสนตุเถเรน วุตติ ๑ ปชชเต อนเนน อตุโถติ ปท ๑ ภควตา
กณฐาทิวณณุปตติจฺจัน อหจจ วิเสเสตวา ภาสิตี ปท อหจจ-
ปท ภควโตเยว วจัน ๑ เตนาห อหจจปทนุติ สุตติ อธิป-
เปตุนติ ๑ อิท กปฺปตีอิท น กปฺปตีตีเอว อวิเสเสตวา ย ภิกฺขเว
มยา อิท น กปฺปตีตี อปฺปฏิกฺขิตติ ตณฺเจ อกปฺปิย อนุโลเมติ
กปฺปิย ปฏฺิพาทติ ต โว น กปฺปตีตีอาทีนา วุตติ สามณฺณ-
ลกฺขณฺณ อิธ รโสตี อธิปฺเปตุนติ อห รโสตี สุตตานุโลมนุติ ๑
ธมฺมสงฺกาทกปฺปฏฺติ อจฺริยปรมฺปรโต อานีตา อฏฺจกถาตุนติ อิธ
อจฺริยวโสตี อธิปฺเปตาคี อห อจฺริยวโสตี อจฺริยวาโทติ ๑
อิธ วินยวินิจฺฉยสฺส อธิกตตฺตา ตทนุจฺฉวิกเมว สุตติ ทสฺเสนโต
อห สุตติ นาม สกฺลวินยปิฏฺเก ปาลีตี ๑ มหาปเทสาตี มหา-
โอกาสา ๑ มหนฺตานิ วินยสฺส ปติฏฺฐาปนญฺจานานิ เยสุ ปติฏฺฐา-
ปิโต วินโย วินิจฺฉยติ อสนฺเทหโต มหนฺตานิ วา การณานิ
มหาปเทสา ๑ มหนฺตานิ วินยวินิจฺฉยการณานีตี วุตติ โหตี ๑
อตุถโต ปน ย ภิกฺขเวตีอาทีนา วุตฺตา สาธิปฺปายา ปาลีเยว
มหาปเทสาตี วทฺนุติ ๑ เตเนวาท เย ภควตา เอว วุตฺตาคี-
อาที ๑ อิม จ มหาปเทสา ขนฺธเก อากตา ตสฺมา เตสฺ

[ม. ป. ๔๑ ส.ป. ๒๗๑]

วินิจฉัยยกถา ตตุเถว อาริวิสุตตีติ อธิ น วุจติ ฯ ยทิปี ตตุถ
ตตุถ ภควตา ปวตติตา ปกัณณกเทศนาว อฏฺจกถา สภา ปน
ธมฺมสงฺคาหเกหิ ปจฺมํ ตีณิ ปฎิกานิ สงฺคายิตฺวา ตสฺส อตฺถ-
วณฺณนानุรูปเนว วาจนามคฺคํ อาริปีตตุตา อาริยวาโทติ วุจติ
อาริยา วทฺนติ สํวณฺณนติ ปาลี เอเตนาติ กตฺวา ฯ เตนาห
อาริยวาโท นาม ฯ เปฯ อฏฺจกถาตฺนตีติ ฯ ติสฺโส สงฺคีติโย
อารุฬฺโหเยว จ พุทฺทวจนฺตสฺส อตฺถสํวณฺณนาภูโต กถามคฺโค
มหามหิณฺทตฺเถเรน ตมฺพปณฺณิทีปํ อากโต ปจฺฉา ตมฺพปณฺณิเยหิ
มหาเถเรหิ สึฬลภาสาย จปีโต นิกายนฺตรลทฺธิสงฺกรปริหฺรณตฺถํ ฯ
กิลฺยจาปี อตฺตโน มตี สุตฺตาทีหิ สํสนฺเทตฺวาว ปริกปฺปิยติ ตถาปี
สา น สุตฺตาทีสุ วิเสสโต นิตฺติฏฺจาทิ อหา สุตฺตสฺสฺตฺตานูโลม-
อาริยวาเท มุณฺจิตฺวาติ ฯ อนุพุทฺธิยาติ สุตฺตาทีนึเยว อนุคต-
พุทฺธิยา ฯ นยฺกคาเหนาติ สุตฺตาทีโต ลพฺภมานนยฺกคฺคหณฺณน ฯ
อตฺตโน มตี สามณฺยโต ปจฺมํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ ตเมว วิเสเสตฺวา
ทสฺเสนฺโต อปีจาทิอาทิมหา ฯ อิทานิ ตตุถ ปฎิปชฺชิตพุพาการิ
ทสฺเสนฺโต อหา ตมฺปน อตฺตโน มตี คเหตฺวา กเถนฺเตนาติ-
อาที ฯ อตฺถเณนาติ อตฺตนา สลฺลกฺขิเตน อตฺถเณน ฯ อาริยวาเท
โอตาเรตพุพาทิ อาริยวาเท ณาณน อนุปฺปเวเสตพุพา ฯ สพุพ-
พุพลาติ ปุคฺคลสฺส สยิ ปฎิกานภาวโต ฯ ปมาทปาจวเสน

[ม. ป. ๔๑ ส. ป. ๒๗๒]

อาจารย์วาทสฺส กทาจิ สุตตานุโลเมน อัสสนุทนาปี ลียา โส น
คเหตุพุโพติ ทสฺเสนุโต อาห อจฺริยาโทปี ๆเปฯ สเมนุโตเอว
คเหตุพุโพติฯ สเมนุตเมว คเหตุพุพนฺติ ยถา สุตฺเตน สัสสนุทติ
เอว มหาปเทสโต อตฺถา อุทฺธิตพฺพาทิ ทสฺเสติ ฯ สุตตานุโลมสฺส
สุตฺเตกเทสฺสเตปี สุตฺเต วิย อิทํ กปฺปติ อิทํ น กปฺปตีติ ปริจฺ-
ฉินฺนิตฺตวา อาหจจ ภาสิตํ กิณฺจि นคฺฉีติ อาห สุตตานุโลมโต
หิ สุตฺตเมว พลวตฺรณฺติฯ อปฺปฎฺฐิตฺตยฺนฺติ อปฺปฎฺฐิพาทิยฺฯ
การกสงฺฆสทิสฺนฺติ ปมาณตฺตา สงฺคีติการกสงฺฆสทิสฺ ํ พุทฺธานํ
จิตกาลสทิสฺนฺติ อิมินา พุทฺเธหฺว กถิตตฺตา ธรรมานพุทฺธสทิสฺนฺติ
วุตฺตํ โหติ ฯ สุตฺเต หิ ปฎฺฐิพาทิเต พุทฺโธว ปฎฺฐิพาทิโต โหติ ฯ
สกวาทิ สุตฺตํ คเหตุวา กเถตีติ สกวาทิ อตฺตโน สุตฺตํ คเหตุวา
โวหฺรติ ฯ ปรวาทิ สุตตานุโลมฺนฺติ อณฺณนิกายวาทิ อตฺตโน
นิกาย สุตตานุโลมํ คเหตุวา กเถติฯ เขปี วา ครหํ วา
อกคฺวาทิ กิ อิมินาติ เขปี วา กิเมส พาลो วทตีติ ครหํ วา
อกคฺวา ฯ สุตตานุโลมฺนฺติ ปรวาทินา วุตฺตํ อณฺณนิกาย สุตตานุ-
โลมํ ฯ สุตฺเต โอตฺตเรตพฺพนฺติ สกวาทินา อตฺตโน สุตฺเต
โอตฺตเรตพฺพํ ฯ สุตฺตสมฺมึเยว จาตพฺพนฺติ อตฺตโน สุตฺเตเยว
จาตพฺพํ ฯ เอว เสสวาเรสุปี อตฺตโยชฺนา กาทพฺพา ฯ อยฺนฺติ
สกวาทิฯ ปโรติ อณฺณนิกายวาทิ ฯ เอว เสสสุปี ฯ นนฺ จ

สุตตานุโลมโต สุตตเมว พลวตฺรนฺติ เหฏฺฐา วุตฺตํ อีช ปน
สุตตานุโลเม สุตฺตํ โอตฺตเรตพฺพนฺติอาทิ กสฺมา วุตฺตนฺติ ฯ
นายํ วิโรชฺเช ฯ สุตตานุโลมโต สุตตเมว พลวตฺรนฺติ หิ อิทํ
สกมเตยฺว สุตฺตํ สนฺชาย วุตฺตํ ฯ ตตฺถ หิ สกมตีปรียาปนฺนเมว
สุตฺตาทิ สนฺชาย อตฺตโน มตี สพฺพพฺพลา อตฺตโน มตีโต
อาจริยวาทิ พลวตฺโร อาจริยวาทโต สุตตานุโลมํ พลวตฺรํ
สุตตานุโลมโต สุตตเมว พลวตฺรนฺติ จ วุตฺตํ ฯ อีช ปน ปร-
วาทินา อานีตํ อณฺณิกาย สุตฺตํ สนฺชาย สุตตานุโลเม สุตฺตํ
โอตฺตเรตพฺพนฺติอาทิ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา ปรวาทินา อานีตํ สุตฺตาทิ
อตฺตโน สุตตานุโลม อาจริยวาท อตฺตโนมตีสุ โอตฺตเรตฺวา สมนตฺเตยฺว
กเหตุพฺพํ อิตฺรํ น กเหตุพฺพนฺติ อัย นโย อีช วุจฺจตีติ น โกจิ
ปฺพพาปรวิโรชฺเช ฯ พาทิรกสุตตนฺติ ติสฺโส สงฺคีติโย อนารุพฺหิ ฯ
กุพฺพเวสฺสนฺตราทีนํ มหาสงฺฆิกนิกายวาสีนํ สุตฺตานิ ฯ เวทลฺลา-
ทีนฺติ อาทิสทฺเทน กุพฺพหุมฺมงฺคาคทิกคหณฺณ เวทิตพฺพํ ฯ อิตฺรํ
การยฺหสุตฺตํ น กเหตุพฺพํ อตฺตโน มตฺติยเมว จาตพฺพนฺติ อิมินา
อณฺณิกายโต อานีตสุตฺตโตปี สกนิกาย อตฺตโน มตียฺว พลว-
ตราติ ทสฺเสตี ฯ สกวาที สุตฺตํ กเหตุวา กเถติ ปรวาทิปี สุตต-
เมวาทิเอวมาทินา สมานชาติกานํ วเสน วาโร น วุจฺจโต ฯ
สุตฺตสฺส สุตฺเตยฺว โอตฺตารณฺณํ ภินฺนํ วิย หุตฺวา น ปญฺญาติ

[ม. ป. ๔๑ ส. ป. ๒๗๓]

วุตฺตฺนเยเนว จ สกฺกา โยเชตฺตฺนฺติ ฯ อิทานิ สกฺวาทีปฺรวาทีนํ
กปฺปิยาภกปฺปิยาทีภาวํ สนฺธาย วิวาทเ อุปฺปนฺเน ตตฺถ ปฏฺธิปชฺชิ-
ตพฺพวิธี ทสฺเสนฺโต อาห อถ ปนํยํ กปฺปิยนฺติ คเหตุวากเถตี-
ติอาที ฯ ตตฺถ สุตฺเต จ สุตฺตานุโลเม จ โอตฺตเรตพฺพนฺติ สก-
วาทีนา อตฺตโนเยว สุตฺเต จ สุตฺตานุโลเม จ โอตฺตเรตพฺพํ ฯ
ปโร การณํ น วินฺทตีติ ปฺรวาที การณํ น ลภตี ฯ สุตฺตโต
พฺหุ การณญจ วินิจฺฉยญจ ทสฺเสตีติ ปฺรวาที อตฺตโน สุตฺตโต
พฺหุ การณํ วินิจฺฉยญจ อหริตฺวา ทสฺเสตี ฯ สาธฺตฺติ สมปฏฺธิจฺฉิตฺวา
อกปฺปิเยแหว จาตพฺพนฺติ อิมิณา อตฺตโน นิกายเ สุตฺตาทินี อลภน-
เตน สกฺวาทีนา ปฺรวาทีจเนเยว จาตพฺพนฺติ วทตี ฯ ทฺวินนฺมปฺปี
การณจฺฉายา ทิสฺสตีติ สกฺวาทีปฺรวาทีนํ อุกฺกนฺนฺมปฺปี กปฺปิยาภกปฺปิย-
ภาวสาธกํ การณปฏฺฐิรูปกํ ทิสฺสตี ฯ ยตี ทฺวินนฺมปฺปี การณจฺฉายา
ทิสฺสตี กสฺมา อกปฺปิเยแหว จาตพฺพนฺติ อาห วินยํ หิ ปตฺวาตี-
อาที ฯ วินยํ หิ ปตฺวาตี วุตฺตเมวตฺถํ ปากฏฺตรํ กตฺวา ทสฺเสนฺโต
อาห กปฺปิยาภกปฺปิยวิจารณํ อากมฺมาตี ฯ รุณฺธิตพฺพนฺติอาทีสุ
ทฺวิญฺญเยยวินิจฺฉเย กปฺปิยาภกปฺปิยาภาเว สตี กปฺปิยนฺติ คหณํ
รุณฺธิตพฺพํ ฯ อกปฺปิยนฺติ คหณํ คาพฺหํ กาทพฺพํ ฯ อปฺราปรมฺปวตฺตํ
กปฺปิยคฺคหณโสถํ ปจฺฉินฺนิตพฺพํ ครุภฺภาวสงฺขาเต อกปฺปิยาภาเวแหว
จาตพฺพนฺติ อตฺถโถ ฯ พฺหุหิ สุตฺตวินิจฺฉยการณเหตีติ พฺหุหิ สุตฺเตหิ

[ม. ป. ๔๑ ส. ป. ๒๗๕]

เจว ตโต อานีตวินิจนยการณหิ จฯ อตุตโน คหณ น วิสชเช-
ตพพนติ สกวาทีนา อตุตโน อกปปีนุติ คหณ น วิสชชิตพพิฯ
อิทานิ วุตตเมวตถุํ นิคเมนุโต เอวนุติอาทิมหาฯ ตตุถ โยติ
สกวาทีปรวาทิสฺ โยโกจิฯ เกจิ ปน สกวาทีสุเยว โยโกจิ
อิธาธิปฺเรโตติ วทนุติฯ เอวํ สนฺเต อถ ปนายํ กปปีนุติ
คเหตุวา กเถตีอาทิสฺ สพพตถ อูโกปี สกวาทีโนเยว สियํ
हेฎฐา วุตตสฺเสว นิคมวเสน เอวนุติอาทินํ วุตตตฺตา ตสฺมา
ตํ น คเหตุพพิฯ อติเรกการณํ ลภตีติ เอตถ สุตตาทิสฺ ปฺริม-
ปฺริมํ อติเรกการณํ นาม ฯ โย วา สุตตาทิสฺ จตุสฺ พหุตรํ
การณํ ลภติ โส อติเรกการณํ ลภติ นาม ฯ

[๒๕] สฎฐํ ปวตฺติ เอตสฺสาติ สุปฺปวตฺติ ฯ สฎฐํ ปวตฺตติ
ลีเลนาติ วา สุปฺปวตฺติ ฯ เตนาห สุปฺปวตฺตีติ สฎฐํ ปวตฺตนุติ ฯ
วาจาย อุกฺกตํ วาจุกฺกตํ ฯ วจสา ปกฺกहितนุติ วุตฺตํ โหติ ฯ
สุตฺตโตติ อิมสฺส วิวรณํ ปาลีโตติฯ เอตถ จ สุตฺตํ นาม
สกลํ วินยปีฎกนุติ วุตฺตตฺตา ปาลีโตติ ตทตฺถทีปกา อญฺญาเยว
ปาลี เวทิตพฺพาฯ อนุพฺยณฺชนโสติ อิมสฺส วิวรณํ ปฺริปฺจุจฺจโต
จ อญฺจกถาโต จาติฯ ปาลี อนุคฺนตฺวา อตุถสฺส พฺยณฺชนโต
ปกาสนโต อนุพฺยณฺชนนุติ หิ ปฺริปฺจุจฺจมา อญฺจกถา จ วุจฺจติ ฯ
เอตถ จ อญฺจกถาย วิสฺสุ คหิตตฺตา ปฺริปฺจุจฺจมาติ เถรวาทो วุตฺโต ฯ

[ม. ป. ๔๑ ส.ป. ๒๗๖]

ปรมปราชิกกณเท วินยชรลภขณาทิกถา

สงฆเมทสส ปุพพภาเค ปวตตกลหสเสตํ อธิวณํ สงฆราชาตีติ ฯ
กุกกัจจโกติ อณุมตเตตฺสปี วชฺเชตฺสปี ภยทสฺสนวเสน กุกกัจจํ อุ-
ปาเทนุโต ฯ ตนฺตี อวิสฺวาเทตฺวาติ ปาลี อณฺณธา อกตฺวา ฯ
อโวกกมฺนุโตติ อติกกมฺนุโต ฯ วิตฺถุนตีติ อตฺถํ อทิสฺวา นิตฺถุนตี ฯ
วิปฺพนทตีติ กมฺปตี ฯ สนนฺติฏฺฐิตฺถํ น สกโกตีติ เอกสมฺมีเยว อตฺถ
ปติฏฺฐาตุํ น สกโกติ ฯ เตนานห ยํ ยํ ปเรน วุจฺจตี ตํ ตํ
อนุชานาตีติ ฯ ปรวาทํ คณฺหาตีติ อฺจฺจนฺมฺหิ กสฺมฺภู ยาวชฺีวิกิํ รโธ
สตฺตาหกาลโก ตทฺภยวินิมฺตฺโต จ อฺจฺจนฺ นาม วิสฺสุํ นตฺถิ ตสฺมา
อฺจฺจนฺปี วิกาเล วฏฺฏตีติ ปรวาทินา วุตฺเต ตมฺปี คณฺหาตี ฯ
เอเกกโลมฺนฺติ ปลิตํ สนฺชาย วุตฺตํ ฯ ยมฺหีติ ยสฺมี ปุคฺคเเล ฯ
ปริกฺขยํ ปริยาทานนฺติ อตฺถโต เอกํ ฯ อจาริยปรมฺปฺรา โข
ปนสฺส สุกฺคหิตา โหตีติ เอตฺถ อจาริยปรมฺปฺราติ อจาริยานํ
วินิฉฺยปรมฺปฺรา ฯ เตนเนว วกฺขตี ยถา อจาริโย จ อจาริยา-
จริโย จ ปาลีณจ ปริปุจฺฉณจ วทนฺติ ตถา ณาตุํ วฏฺฏตีติ ฯ
ปุพฺพปาปฺรานุสนฺธิโตติ อิทํ ปุพฺพวณฺํ อิทํ อปฺรวณฺํ อยมฺนุสนฺธิตี
เอวํ ปุพฺพปาปฺรานุสนฺธิโต ฯ อจาริยปรมฺปฺรณฺติ อิมสฺเสว เววณฺํ
เถรตฺรณฺคฺนฺติ ฯ เเถรปฺปฏิปาณฺนฺติ อตฺถโต ฯ เทว ตโย ปรีวฏฺฏาติ
เทว ติสฺโส ปรมฺปฺรา ฯ

[๓๐] อิมเหิ จ ปน ตีหิ ลภฺขณเหีติ สุตฺตมสฺส สฺวาคํ

[ม. ป. ๔๑ ส. ป. ๒๓๖-๗]

โหตีติอาทินา เหฏฐา วุตเตหิ ตีหิ ลกฺขณฺเหหิ ฯ เอตถ จ
 ปจฺเมน ลกฺขณฺเนน วินยสฺส สฺฐุจฺจ อุกฺกหิตภาโว วุตโต ฯ ทุตฺติเยน
 อุกฺกหิตฺเตน อจฺจตา สฺส
 อุกฺกถาย จ นตฺถิ ตมฺปิ อารยวจนฺเนน วินยจฺจิตฺตํ สมตฺถตา
 วุตฺตา ฯ โอตินฺณเณ วตฺต
 วา วตฺต
 วิภาเววโต โจอทฺเทน จ จูทิตฺเทน จ วุตฺเต วตฺตพฺเพติ อาท ฯ
 เกจฺจ ปน โจอทฺเทน จ โอตินฺณเณ วตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 วตฺตพฺเพติ เอว โยเชนฺติ ฯ อปเร ปน โจอทฺเทน จ จูทิตฺเทน จ
 วุตฺเต วินยชเรณ วตฺตพฺเพติ เอวมฺปิ โยเชนฺติ ฯ โจอทฺเทน จ
 จูทิตฺเทน จ วุตฺเต วตฺตพฺเพติ อยเมว ปน โยชนา สุนฺทรตฺตราติ
 เวทิตพฺพา ฯ วตฺถุ โอลเณตพฺพนฺติ ตสฺส ตสฺส สิกฺขาปทสฺส
 วตฺถุ โอลเณตพฺพํ ฯ ตินฺเนน วา ปณฺณเณน วา ฯเปฯ โย
 อากจฺเจยฺย อापตฺติ ทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 วิญฺญตฺติ สิกฺขาปทสฺส วตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ปตฺต
 วุตฺตํ ฯ อณฺณตฺร วา อापตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ทฺต
 ทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ทฺตฺตฺตฺต
 ทฺตฺต
 ทฺต
 ท

[ม. ป. ๔๑ ส. ป. ๒๗๘-๕]

อนฺโต กตฺวา เอกกสมฺมํ สิกฺขาปทฺตเร ฯ

[๓๑] สุขุมตฺติ อตฺตโนปฺปิ ทฺวิญญฺเยยฺยสภาวสฺส ลหุปริวตฺติโน
จิตฺตสฺส สีมฺปริวตฺติตฺตาย วุตฺตํ ฯ เตนฺนาห จิตฺตลหุกาตฺติ ฯ จิตฺตํ
ลหุ สีมํ ปฺริวตฺติ เอเตสฺนฺติ จิตฺตลหุกา ฯ เตตฺติ เต วิตฺติกฺกเม ฯ
ตํวตฺตูกนฺติ เต อทฺธินฺนาทานมนุสฺสวฺคฺคหฺวิตฺติกฺกมา วตฺตฺว อธิญฺจํ
การณเมตฺตสฺสาคฺติ ตํวตฺตูกํ ฯ สีสานํ โสเชตฺวาตฺติ ยํวตฺตูกํ กุกฺกจํ
อุปฺปนฺนํ ตํ อมนสิกริตฺวา อวเสสสีลานํ โสเชตฺวา ฯ ปากฺก-
ภาวโต สุขวลลฺชนตฺตาย จ ทฺวตฺตีสาการํ ตาว มนสิกรโหตี
วตฺตํ ฯ อญฺญสฺมํ ปน กมฺมญฺจํเน กตฺปฺริจเยน ตทลฺลํ มนสิ-
กาตพฺพิ ฯ กมฺมญฺจํ ฌญฺยตีตฺติ อนฺตรนฺตรรา ขณฺฑํ อทฺตฺเสตฺวา
จิตฺเตน สทฺธิ อาลมฺพณภาเวน จิรกาลํ ฌญฺยตี ฯ สงฺขารา ปากฺกา
หฺตฺวา อุปฺญฺจหนฺตฺติ วิกฺกสฺนากมฺมญฺจํโก เจ ตสฺส สงฺขารา
ปากฺกา หฺตฺวา อุปฺญฺจหนฺตฺติ ฯ สเจ กตฺปฺราธาจิกฺกโม ภาเวยฺย
ตสฺส สตีปฺปิ อตฺตริตฺตูกามตฺตาย วิกฺกสฺนารวตฺตฺวเสน ปฺนปฺปนฺนํ ตํ
อุปฺญฺจหนฺตฺติ จิตฺเตกฺกตํ น วินฺทตี ฯ เตน วตฺตํ กมฺมญฺจํ
น ฌญฺยตีตฺติอาทิตฺติ อตฺตนาเว ชานาตฺติ สยเมเว ชานาตฺติ ฯ
ปจฺจตฺเต เจตํ กรณวจฺนํ ฯ อตฺตฺตา ชานาตฺติ วตฺตํ โหตี ฯ
อญฺญา จ เทวตา ชานนฺตฺติ อารกฺขเทวตาหิ อญฺญา ปฺริจิตฺต-
วิทฺธิโย เทวตา จ ชานนฺตฺติ ฯ

[ม. ป. ๔๑ ส.ป. ๒๘๐ - ๘๑]

นิฏฐิตา จตุพพิชวินยถถา วินยธรสส จ ลกขณาทิกถา ฯ

[๗๒] ตสฺมาติ ยสฺมา ปนสทฺทํ อปเนตฺวา อนิยเมณ ปุคฺคล-
ทีปํ โยสทฺทเมว อาห ตสฺมา ฯ เอตถาติ อิมสฺมี โยสทฺทเท ฯ
ปนสทฺทสฺส นิปาตมตฺตตฺตา โยสทฺทสฺเสว อตถํ ปกาเสนฺโต โย-
โกจฺจิติ วุตฺตํ โหตีติ อาห ฯ โยโกจฺจ นามาติ โย วา โส วา
โยโกจฺจิติ วุตฺโต ฯ วาสทฺทยุตฺโต วาติ วิปสฺสนาทฺทยุตฺโต วา ฯ
สีเลตฺตติ ปกตีสฺสุ ฯ ภิกฺขตฺตีติ ยาจติ ฯ ลกฺขนฺโต วา อลลกฺขนฺโต
วาติ โยโกจฺจ ภิกฺขติ ภิกฺขํ เอสติ คเวสตี โส ตํ ลกฺข วา
มา วา ตถาปี ภิกฺขตฺตีติ ภิกฺขุติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโย ฯ อริยาย
ยาจนายาติ อุกฺกทิสฺส อริยา ติฏฺฐนฺติ เอสา อริยานํ ยาจนาติ
เอวํ วุตฺตาย อริยาย ยาจนาย น กปณฺทริกฺวณฺนิพฺพกยาจกานํ
วีย เทหิ เทหิตฺติ เอวํ ปวตฺตาย ยาจนาย ฯ ภิกฺขาจริยฺนติ อุลฺลา-
จริยํ ฯ อชฺฌุปคตฺตตฺตาติ อณฺเฏจิตฺตตฺตา ฯ กาชกตฺตนฺติ กาชหิ
อานิตํ ฆตฺตํ ฯ อกฺขมลสฺสวณฺณเกเทนาคิ อกฺขมาทินํ ปุริมปคฺติ-
วิขหนน ฯ ปุริมปคฺติวิขหนํ เหตุถ เกโทติ อธิปฺเปตํ ฯ ไรวิตฺวา
อปเนตฺตุ อสกฺกญฺเยยสฺสภาวํ มลํ ฯ ตถา อปเนตฺตุ สกฺกญฺเยยสฺสภาวา
ชลฺลิกา ฯ ภินฺนปฏฺฐโรติ นิพฺพจณํ ภินฺนปฏฺฐเร ภิกฺขุสทฺทสฺส
นินฺรุพฺพตฺตา กตํ ฯ อุนฺนิสฺสยสมฺปนฺนนฺติ ปุพฺเพ อฏฺฐปริกฺขาร-
ทานอนฺนิสฺสยสมฺปนฺนํ ฯ โย หิ จีวราทิกเ อฏฺฐ ปริกฺขารเ ปตฺต-

[ม. ป. ๔๑ ส.ป. ๒๘๑-๔]

จีวรเมว วา โสตาปนุณาทีอริยสุส ปุณฺณชนสุเสว วา สีลสมปฺนุณฺนสุส
ทตฺวา อิํ ปรีกฺขารทานํ อนาคเต เอหิภิกฺขุภาวาย ปจฺจโย โหตุติ
ปตฺถนํ ปฏฺจเปตี ๑ ตสฺส ตํ สติ อธิการสมปตฺตึยฺยํ พุทฺธานํ
สมมุขีภาเว อิทธิมยปรีกฺขารลาภาย ลํวตฺตตีติ เวทิตพฺพํ ๑ พุรหฺม-
โฆสนฺติ อุตฺตมโฆลํ พุรหฺมโน โฆสสทิลํ วา โฆลํ ๑ พุรหฺม-
จริยนฺติ สาสนพุรหฺมจริยํ มคฺคพุรหฺมจริยญฺจ ๑ ทุกฺขสุส สมฺมา
อนุตฺตกิริยาชาติ โยเชตพฺพํ ๑ ภาณฺฑติ มุณฺโฑ ๑ วาสีตี ทนฺต-
กฏฺจฺเจทนวาสี ๑ พนฺธนนฺติ กายพนฺธนํ ๑ ยุตฺโต ภาวนानุโยโค
อสุสชาติ ยุตฺตโยโค ๑ ตสฺส ยุตฺตโยคสุส ๑ ภาวนानุโยค-
มฺนุยุตฺตสุสชาติ วุตฺตํ โหติ ๑ อิริยาปถสมปฺนุณฺนตาวิภาวนตฺถํ วสุส-
สติกตฺถโร วียาติ วุตฺตํ ๑ พุทฺโฆว ปพฺพชฺชาจริโย ออุปสมปทา-
จริโย จ อสุสชาติ พุทฺธาจริยโก ๑ ปจฺมโพธิมฺปิ ปจฺมกาเลเยว
เสสอุปสมปทานํ อภาโวติ อาห ปจฺมโพธิยํ เอกสฺมี กาลติ ๑
ปญฺจ ปญฺจวคฺคิยตฺถเธาติ ปญฺจวคฺคิยตฺถเธา ปญฺจ ๑ ตีณิ
สตนฺติ ตีณิ สตานิ ๑ คาถาพนฺธสุขตฺถํ วจนวิปลฺลาโส กโต ๑
เอโก จ เถโรติ อญฺจุลิมาลตฺถเธโร สนฺธาย วุตฺตํ ๑ น วุตฺตชาติ
อฏฺฐกถายํ น วุตฺตตา ๑ ตตฺถาติ วินยปาลียํ ๑

[๓๓] เวพฺพนมหาวิหารเ คนฺธกฺฎิยํ นิสินฺโนเยว ภควา มหา-
กสุสปตฺถเระสุส อตฺตานํ อุตฺทิสฺส ปพฺพชิตภาวํ วิทิตฺวา ตสฺส

[ม.ป. ๔๑ ส.ป. ๒๘๔-๕]

ปจจุคคมนั กโรนุโต ตีลาวุต มคคิ เอโกว กนตุวา พหุปุตุต-
 นิโครธมุเล ปลุลงกั อากุชิตวา นิสินโน อตุตโน สนตุกั อากนตุวา
 ปรมนิปัจจการิ ทสเสตวา สตุถา เม ฆนเต ฆควา สาวโกหมสมิ
 สตุถา เม ฆนเต ฆควา สาวโกหมสมิติ ติกขตุตุ อตุตโน สาวกตุตติ
 สาวเวตวา จิตตส มหากสสปตุเถรสส นิปัจจการมเหตุตติ อตุตโน
 จ มหานุภาวตติ ทีเปตุ ยสส อญลสส อชานเฆว ชานามิติ
 ปฎิณลสส พาทิรกสส สตุถโน เอวิ สพพเจตสา สมนุณาคโต
 ปสนนจิตโต สาวโก เอวรूपิ ปรมนิปัจจการิ กเรยย ตสส วณฺฑจ-
 ฉินฺนตาลปกุกั วิย ลิวโต มุทฺธาปี วิปเตยย สตุตธา วา ผลเยยาคิ
 ทสเสนโต โย โข กสฺสป เอวิ สพพเจตสา สมนุณาคตติ สาวกั
 อชานเฆว วเทยย ชานามิติ อปสฺสเฆว วเทยย ปสฺสามิติ มุทฺธาปี
 ตสส วิปเตยย สตุตธา วา ผลเยย อหิ โข กสฺสป ชานเฆว
 วทามิ ชานามิติ ปสฺสเฆว วทามิ ปสฺสามิติ วตุวา ชาติมทมานมท-
 รุปมทปฺพานตุถิ ตีหิ โอวาเทหิ มหากสฺสปตุเถริ โอวทนุโต ตสฺมา
 ตีห เต กสฺสปาคิอาทิมหา ๑ ตตุถ ตสฺมาติหาติ ตสฺมา
 อิจฺเจว วุตฺตติ โหติ ๑ ยสฺมา อหิ ชานนุโตว ชานามิติ ปสฺสนุโต-
 เอว จ ปสฺสามิติ วทามิ ตสฺมาติ อตุโถ ๑ ติกการหารานิปาตา ๑
 อิหาติ วา อิมสมิ สาสเน ๑ ตกาโร ปทสนฺธิวเสน อากโต ๑
 เอวิ ลิกฺขิตพฺพนฺติ อิทานิ วุจฺจมานากาเรน ลิกฺขิตพฺพิ ๑ ติพฺพนฺติ

๑. วรรณ-- อิติปี วลณฺชียติ ๑

[ม.ป. ๔๑ ส. ป. ๒๘๖]

พหลั มหนต์ ๑ หิโรตตปฺปญจติ หิริ จ โอตตปฺปญจ ๑
ปจฺจุปฺภูจติ ภาวิสฺสตีติ อุปสงฺกมฺนโต ปจฺมตรเมว อุปฺภูจติ
ภาวิสฺสตี ๑ ตถาหิ สติ เตสํ ปฺรโต อสฺส สคารวสฺสปฺปติสฺสตา
สณฺจติ โย จ เถราทีสุ หิโรตตปฺปํ อุปฺภูจเปตฺวา อุปสงฺกมฺติ
เถราทโยปี ตํ สหิริกา สโอตตปฺปา จ หุตฺวา อุปสงฺกมฺนฺตีติ
อยเมตฺถ อานิสฺโส ๑ กุสฺสฺสฺสตีติ กุสฺสฺสตีติ ๑ อนวชฺช-
ชฺมมนิสฺสตีติ อตฺโถ ๑ อฏฺฐิกตฺวาติ อตฺตานํ เตน ชฺมเมน
อตฺถิ กตฺวา ตํ วา ชฺมมํ เอส มยฺหิ ชฺมโมติ อตฺถิ กตฺวา ๑
มณฺสิกตฺวาติ จิตฺเต จเปตฺวา ๑ สพฺพํ เจตฺโส สมฺนฺนาหริตฺวาติ
จิตฺตสฺส โถกมฺปิ พหิ คนฺตุ อเทฺนโต สพฺเพน สมฺนฺนาหารจิตฺเตน
สมฺนฺนาหริตฺวา ๑ โอิหิตฺโสโตติ จปิตฺโสโต ๑ ชฺมเม นิหิตฺโสโตติ
อตฺโถ ๑ เอวํ หิ เต สิกฺขิตพฺพนฺติ ฌาณฺโสตฺถจ ปฺสาทโสตฺถจ
โอิทฺหิตฺวา มยา เทสิตี ชฺมมํ สกฺกจฺจเมว สฺมุสฺสํมิตฺติ เอวํ หิ
เต สิกฺขิตพฺพํ ๑ สาทสฺหคฺตา จ เม กายคฺตาสตีติ อสฺสเกสฺส เจว
อานาปาเน จ ปจฺมชฺชานวเสน สุขสมฺปยุตฺตา กายคฺตาสตี ๑
โย จ ปนํยํ ติวโร โอิวาโท เถรสฺส อยเมว ปพฺพชฺชา จ
อุปสมฺปทา จ อโหสิ ๑ กสิณารมฺมณํ รุปาวจฺจชฺชานํ
รูปสฺสณฺวา ๑ สณฺวาสิเสน เหตุถ ฌานํ วุตฺตํ ๑ ตเทว จ
อุทฺธมาตกปฏฺฐาการมฺมณฺตฺตา อุทฺธมาตกสฺสณฺวาติ วุตฺตํ ๑

[ม. ป. ๔๑ ส. ป. ๒๘๖]

โสปากสามเนโร ภควตา ปุณฺโง เอเต เทว รูปาวจรภาเวน
เอกตฺตา พุณฺชนเมว นานนฺติ อาห ฯ อารทฺชจิตฺโตติ
อาราธิตจิตฺโต ฯ คุรุขมฺมปฏิคฺคหณาทีอุปสมปทา อุปริ วิตุถารโต
สยเมว อาวิภวิสฺสตี ฯ

[๓๔] กลฺยาณปุณฺชนาทโยติ เอตฺถ พหุณฺนํ นานปฺปการานํ
สกุทายทีฏฺฐิจฺฉาทินํ อวิหตฺตฺตา ชเนติ ตาหิ วา ชนิตฺโตติ ปุณฺชนโน ฯ
กลฺยาณโณ จ โส ปุณฺชนโน จาติ กลฺยาณปุณฺชนโน ฯ โส อาทิ
เยสํ โสตาปนาทินํ เต กลฺยาณปุณฺชนาทโย ฯ กลฺยาณคฺคหเนน
เจตฺถ อนฺธปุณฺชนํ นีวตฺเตติ ฯ ทฺวิธา หิ ปุณฺชนา อนฺธปุณฺชนโน
กลฺยาณปุณฺชนโนติ ฯ วุตฺตํ เหน็ด

ทฺเว ปุณฺชนา วุตฺตา พุทฺธเณนาทิจฺจนฺธนา
อนฺธโร ปุณฺชนโน เอโก กลฺยาณโณ ปุณฺชนโนติ ฯ

[๓๕] ตตฺถ เยสํ ขนฺธธาตฺตฺตฺตนาทีสุ อุคฺคหปฺริปฺจุฉาสวณ-
*ธารณปฺจเวกฺขณานิ นตฺถิ เต อนฺธปุณฺชนา ฯ เยสํ ตานิ
อตฺถิ เต กลฺยาณปุณฺชนา ฯ ภทฺธราย ปญฺญา ย ภทฺธราย วิมุตฺตียาติ
โยเชตฺตพฺพํ ฯ สีเลนาติอาทีสุ สีเลนฺติ จตฺตปาริสฺสุทฺธสีลํ ฯ สมาริทธิ
วิปฺสฺสนาปาทกา อฏฺฐ สมာปตฺตโย ฯ ปญฺญาติ โลกียโลกุตฺตร-
ณานํ ฯ วิมุตฺติตฺติ อริยผลวิมุตฺติ ฯ วิมุตฺติตฺตนาทสฺสนนฺติ เอญฺน-
วีสตีวิธํ ปฺจเวกฺขณณานํ ฯ ยถาสมฺภเวน เจตฺถ โยชฺนา

[ม. ป. ๔๑ ส. ป. ๒๘๖-๗]

เวทิตพพาฯ กลุยามปฺลุชฺชนสฺส หิ สีสาทโย ตโยเอว สมภวนฺติ
อริยานํ ปน สพฺเพปิ สีสาทโย ฯ สारโ ภิกฺขุติปิ กลุยามปฺลุช-
ชนาทโยว วุตฺตาคิ อห เตหิเยว สีสาราทิหิตีอาที ฯ อถวา
นิปฺปริยาโยโต จินาสโวว สारโ ภิกฺขุ นามาติ อห วิคตฺกิลเส-
เพคฺคภาวโต วาคีอาที ฯ โยปิ กลุยามปฺลุชฺชนโน อนุโลม-
ปฏฺธิปทาย ปรีปฺริการี สีสสมฺปนฺโน อินฺทฺริเยสุ คฺคตฺทวารโ โภชน
มตฺตลณฺญ ชาคริยานุโยคมฺนุยุตฺโต ปุพฺพตฺตาปรรตฺตํ โภชปฺกฺขิยานํ
ธมฺมานํ ภาวนานุโยคมฺนุยุตฺโต วิหฺรติ อชฺช วา เสฺว วา อณฺณตฺริ
สามณฺณผลํ อธิคมิสฺสามีติ โสปี วุจฺจติ สิกฺขตีติ เสกฺโขติ
อห ปฺลุชฺชนกลุยามเกน สทฺธินฺติฯ สตฺต อริยาติ จตฺตาโร
มกฺกญฺจา เหฏฺฐิมา จ ตโย ผลญฺจาติ อิม สตฺต อริยา ฯ
ติสฺโส สิกฺขาติ อธิสีสาทิกา ติสฺโส สิกฺขา ฯ สิกฺขาสฺ ชฺาโตติ
วา เสกฺโข ฯ อริยปฺกฺคโล หิ อริยาย ชาติยา ชายมาโน สิกฺขาสฺ
ชายติ น โยนฺนํ ฯ สิกฺขนสฺीलติ วา เสกฺโข ฯ ปฺกฺคลาธิญฺจานาย
วา กถาย เสกฺขสฺส อยนฺติ อนณฺณสาธารณา มกฺกผลตฺตยธมฺมา
เสกฺขปริยาเยน วุตฺตาฯ อเสกฺโขติ จ ยตฺถ เสกฺขภาวาสงฺกา
อตฺถิ ตตฺถายํ ปฏฺธิเสธฺติ โลกิยนฺิพฺพานสฺ อเสกฺขภาวานาปตฺติ
ทญฺจพฺพาฯ สีสสมฺาธิปฺลณฺสาสงฺขาตา หิ สิกฺขา อตฺตโน ปฏฺธิ-
ปฺกฺขกิลเสหิ วิปฺปมฺุตตา ปรีสุทฺธา อูปกฺกิลเสธานํ อารมฺมณภาวมฺปี

[ม. ป. ๔๒ ส. ป. ๒๘๗]

อนุปกมนโต เอเต สิกขาติ วตุตฺถุ ยุตฺตา อฏฺฐสฺสปี มกฺกผลเส
วิษฺชนฺติ ตสฺมา จตฺตมฺกฺกเหตุจิมผลตฺตยสมฺงฺคิโน วิย อรหฺตฺต-
ผลสมฺงฺคิปี ตาสฺ สิกฺขาสฺ ชาโตติ ตํสมฺงฺคิโน อรหฺโต อิตเรสํ
วิย เสกฺขตฺเต สติ เสกฺขสฺส อยฺนฺติ สิกฺขา สິถฺ อุตฺตสฺสชาติ จ
เสกฺโขติ วตุตฺตพฺโพ สียาติ ตนฺนินฺวตฺตตฺถํ อเสกฺโขติ ยถาวตุต-
เสกฺขภาวปฏิเสธ โกโต ฯ อรหฺตฺตผลे हि ปวตฺตमानา สิกฺขา
ปริณฺญิจิตฺตสิกฺขาภิจฺจตฺตา น สิกฺขาภิจฺจํ กโรนฺติ เกวลํ สิกฺขา-
ผลภาเวนฺว ปวตฺตนฺติ ตสฺมา ตา น สิกฺขาวจฺฉํ อรหฺนฺติ นาปี
ตํสมฺงฺคิ เสกฺขวจฺฉํ น จ สิกฺขนฺสีโล สิกฺขาสฺ ชาโตติ จ วตุตฺตพฺพตํ
อรหฺติ ฯ เหตุจิมผลเส ปน สิกฺขา สกฺทาคามิมกฺกวิปฺสฺสนาทีนํ
อุปฺนิสฺสยภาวโต สิกฺขาภิจฺจํ กโรนฺตีติ สิกฺขาวจฺฉํ อรหฺนฺติ ตํ-
สมฺงฺคิโน จ เสกฺขวจฺฉํ สิกฺขนฺสีลา สิกฺขาสฺ ชาตาติ จ วตุตฺตพฺพตํ
อรหฺนฺติ ฯ สิกฺขนฺตีติ เสกฺขชาติ อปริโยสิตฺตสิกฺขานํ ทสฺสิตฺตฺตา
น สิกฺขตีติ อเสกฺโขติ อิมินา ปริโยสิตฺตสิกฺโข ทสฺสโต น สิกฺขา-
รหิโตติ อาห เสกฺขชฺรมฺเม อติกฺกมฺม ฯเปฯ ธีณาสโว อเสกฺโขติ
วฺจฺจตีติ ฯ วฺจฺจตีปฺปตฺตสิกฺโข वा อเสกฺโข ฯ เอตฺสฺมี हि อตฺเถ
เสกฺขชฺรมฺเมสุเอว จิตฺตสฺส กสฺสจि อริยสฺส อเสกฺขภาวปตฺตีติ อรหฺตฺต-
มกฺกชฺรมฺมา วฺจฺจตีปฺปตฺตา จ ยถาวตุตฺเตहि อตฺเถहि เสกฺขชาติ กตฺวา
ตํสมฺงฺคิโน อคฺคมกฺกฏฺฐสฺส อเสกฺขภาโว อาปฺนฺโนติ ฯ น

[ม. ป. ๔๒ ส. ป. ๒๘๗]

ตัสทิสเสสุ ตพโพหารโต ฯ อรหตุตมคฺคโต หิ นินฺนนากรณํ
อรหตุตผลํ จเปตฺวา ปริณฺณากิจฺจากรณํ วิปากภาวญฺจ ตสฺมา เตเอว
เสกฺขา อคฺคผลธมฺมภาวํ อาปฺนฺนาติ สกฺกา วตฺตํ ฯ กุสฺลสุขโต
จ วิปากสุขํ สนฺตตฺรตฺยา ปณฺธิตฺรนฺติ วุฑฺฒิปฺปตฺตา จ เต
ธมฺมา โหนฺตฺติ ตํสมํจฺจํ อเสกฺโขติ วุจฺจติ ฯ

[๓๖] สพฺพนฺติเมน ปฺริยาเยนาติ สพฺพนฺติเมน ปฺริจฺเจเทน ฯ
อุปสมฺปทากรรมสฺส อธิการตฺตา ปญฺจวคฺคกรณฺเยติ วุตฺตํ ฯ
ปญฺจนฺนํ วคฺโค สมฺมูหิติ ปญฺจวคฺโค ฯ ปญฺจปฺริมาณยฺตุโต
วา วคฺโค ปญฺจวคฺโค ฯ เตน กตฺตพฺพํ กมฺมํ ปญฺจวคฺคกรณฺเย ฯ
ยวตฺติกา ภิกฺขุติ ยตฺตกา ภิกฺขุ ฯ กมฺมปฺปตฺตาติ กมฺมารหา
ปาราชิกํ อนาปฺนฺนา อนุกฺขิตฺตา จ ฯ อุปสมฺปทากรรมสฺส ปญฺจ-
วคฺคกรณฺเยตฺตา ปญฺเจว ภิกฺขุ กมฺมปฺปตฺตา เอตฺตเกหิปี กมฺม-
สิทฺธิโต ฯ อิตฺเร ฉนฺทฺรหา ฯ ฌตฺติจตฺตฺเถนาติ เอตฺถ กิณฺจาปี
ฌตฺติ สพฺพปจฺมํ วุจฺจติ ติสฺสนฺนํ ปน อนุสาวนาณํ อตฺถ-
พฺยณฺชนภททาภาวโต อตฺถพฺยณฺชนภินฺนา ฌตฺติ ตาสํ จตฺตฺถาติ
กตฺวา ฌตฺติจตฺตฺถนฺติ วุจฺจติ ฯ พฺยณฺชนานูรูปเมว อญฺจกถายํ
ตีหิ อนุสาวนาหิ เอกาย จ ฌตฺติยาติ วุตฺตํ ฯ อตฺถปฺปวตฺติกฺกเมน
ปน เอกาย ฌตฺติยา ตีหิ อนุสาวนาหิตี วตฺตพฺพํ ฯ วตฺถุฌตฺติ-
อนุสาวนสึมาปฺริสสมฺปตฺติสมฺปนฺนตฺตาติ เอตฺถ วตฺถุติ อุปสมฺปทา-

[ม.ป. ๔๒ ส. ป. ๒๘๗-๘]

อุปสมบทาเปกโข ปุคฺคโล ฯ โส จเปตฺวา โอนวิสตีวสุสํ อนฺตีมวตฺถุ
อชฺฌาปนฺนปฺพุพฺพิ ปณฺฑกาทโย จ เอกาทส อภพฺพุคฺคเล
เวทิตฺพุโพ ฯ โอนวิสตีวสุสาทโย หิ เตรส ปุคฺคลา อุปสมฺพทาย
อวตฺถุ ฯ อีเม ปน จเปตฺวา อณฺณสฺมี อุปสมฺพทาเปกฺเข สติ
อุปสมฺพทากมฺมํ วตฺถุสมฺปตฺติสมฺปนฺนํ นาม โหติ ฯ วตฺถุสงฺฆ-
ปุคฺคลณฺตฺตํ อปรามสนานํ ปจฺฉา ลตฺตติฏฺฐปนฺนจาทิ อีเม ตาว
ปญฺจ ลตฺตติโทสา ฯ ตตฺถ อัย อิตฺถนฺนาโมติ อุปสมฺพทาเปกฺขสฺส
อภิตฺตํ วตฺถุอปรามสนํ นาม ฯ สุณฺนาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆติ
เอตฺถ สุณฺนาตุ เม ภนฺเตติ วตฺวา สงฺโฆติ อภณฺนํ สงฺฆอปรามสนํ
นาม ฯ อิตฺถนฺนามสฺส อุปสมฺพทาเปกฺโขติ อุปชฺฌายสฺส อภิตฺตํ
ปุคฺคลอปรามสนํ นาม ฯ สพฺเพน สพฺพิ ลตฺตติยา อนฺจจารณํ
ลตฺตติอปรามสนํ นาม ฯ ปจฺฉํ กมฺมวาทํ นิฏฺฐาเปตฺวา เอสา
ลตฺตติติ วตฺวา ขมฺติ สงฺฆสฺสาติ เอวํ ลตฺตติภิตฺตํ ปจฺฉา ลตฺตติฏฺฐปนํ
นาม ฯ อิติ อีเมหิ โทเสหิ วิมุตฺตตาย ลตฺตติยา สมฺปนฺนํ
ลตฺตติสมฺปตฺติสมฺปนฺนํ นาม ฯ วตฺถุสงฺฆปุคฺคลานํ อปรามสนานํ
สาวนาย หาปนํ อกาเล สาวนฺนฺติ อีเม ปญฺจ อนฺุสาวนฺโทสา ฯ
ตตฺถ วตฺถาทินํ อปรามสนานํ ลตฺตติยํ วตฺตสทิสานาว ฯ ตีสุ ปน
อนฺุสาวนาสุ ยตฺถ กตฺถจि เอเตสํ อปรามสนํ อปรามสนเมว ฯ
สพฺเพน สพฺพิ ปน กมฺมวาทํ อวตฺวา จตฺถุขตฺตํ ลตฺตติภิตฺตนเมว

[ม. ป. ๔๒ ส.ป. ๒๘๘]

อถวา ปน กมฺมวajanฺตเร อกฺขรสุสฺ วา ปทสุสฺ วา อนุจฺจารณํ
วา ทฺรุจฺจารณํ วา สวานาย หาปนํ นาม ฯ สวานาย อโนกาเส
ปจฺมํ ฌตฺตี อฏฺฐเปตฺวา อนุสาวนกรณํ อกาเล สวานํ นาม ฯ
อติ อิเมหิ โทเสหิ วิมุตฺตาย อนุสาวนาย สมฺปนฺนํ อนุสาวน-
สมฺปตฺติสมฺปนฺนํ นาม ฯ วิปตฺติสีมัลกฺขณํ สมตฺติกฺกนฺตาย ปน
สีมาย กตฺติ สีมาสฺมปตฺติสมฺปนฺนํ นาม ฯ ยาวตฺติกา ภิกฺขุ กมฺมป-
ปตฺตา เตสํ อนาคมนํ จทฺทพฺพนฺติ จนฺทสุสฺ อนาหรณํ สมฺมุขี-
ภูตानํ ปฏฺิโกสณฺนติ อิเม ปน ตโย ปริสฺโทสา ฯ เตหิ วิมุตฺตาย
ปริสฺตาย กตฺติ ปริสฺตสมฺปตฺติสมฺปนฺนํ นาม ฯ อุปสมฺปทา กมฺมวajan-
สงฺขาตํ ภควโต วจฺนํ อุปสมฺปทา กมฺมกรณฺสุสฺ การณฺตฺตา จานํ ฯ
ยถา จ ตํ กตฺตพฺพนฺติ ภควตา อนุสิฏฺฐิํ ตถา กตฺตฺตา ตทฺนฺจฺฉวิกั
ยถาวุตฺตํ อนุญํ ฌตฺติอนุสาวนํ อุปฺปฏฺิปาฎฺิยา จ อวุตฺตํ
จानารหํ ฯ ยถา กตฺตพฺพนฺติ หิ ภควตา วุตฺตํ ตถา อกเต
อุปสมฺปทา กมฺมสุสฺ กรณํ น โหตฺติ น ตํ จานารหํ ฯ เตนานห
การณฺนารเห น สตฺถุสฺสานารเหนาติ ฯ อิมินา ฌตฺติอนุสาวนสมฺปตฺติโย
กถิตาติ เวทิตพฺพวา ฯ สมกฺุเณ สงฺเขนาติ อิมินา ปน
ปริสฺตสมฺปตฺติ กถิตาว ฯ อกฺุเปนาติ อิมินา ปาริเสสโต
วตฺตุสีมาสฺมปตฺติโย กถิตาติ เวทิตพฺพวา ฯ อฏฺฐกถายํ ปน
อกฺุปลกฺขณํ เอกตฺถ สมฺปิณฺฑเตตฺวา ทสฺเสตฺถุ อกฺุเปนาติ อิมฺสุส

[ม. ป. ๔๒ ส. ป. ๒๘๘]

วตถุณตติอนุสาวนสีมาปริสสมปตติสมปนุนตตา อโกเปตพพตํ
อปปฎิกโกสิตพพตํ อุปคเตนาคิ อตุโถ วุตโตฯ เกจิ ปน จานา-
รเหเนาติ เอตถ น หตถจจันโน ปพพาเขตพุโพติอาทิ สตถุสสานํ
จानนุติ วทนุติฯ ฌตติจตถุเถน กมเมเนาติ อิมสมิ อธิการ
ปสงกโต อหริตวา ยิ กมมลกขณํ สพพอกุจกถาสู ปปญจิตํ
ตํ ยถา อากตถุจानเนยว ทสเสตูกาโม อธิ ตสส อวจนเน ตตถเวย
วจนเน จ ปโยชนํ ทสเสตु อิมสมิ ปน จานเน จตวาติอาทิมาห ฯ
อฏฐสู อุปสมปทาสู เอหิภิกขุอุปสมปทา สรณคมนอุปสมปทา
โรวาทปฎิกคหนอุปสมปทา ปญหาพยากรณอุปสมปทาติ อิมาหิ
จตฺถุหิ อุปสมปทาหิ อุปสมปนุณานํ โลกวชฺชสิขปาปทวิติกกเม
อภพพตฺตา ครุทธมมปฎิกคหนอุปสมปทา พุเตนอุปสมปทาอฏฐ-
วาจิกาอุปสมปทาติ อิมาสญจ ติสฺสนุณํ อุปสมปทานํ ภิกขุณินฺนเวย
อนุลลวตตตฺตา ฌตติจตถุเถเนว กมเมเนว อุปสมปนุโน คหิโตติ
เวทิตพุโพฯ ตถาหิ เอหิภิกขุอุปสมปทา อนุติมภวิกานเวย สรณ-
คมนอุปสมปทา ปริสุทฺธานํ โรวาทปฎิกคหนปญหาพยากรณ-
อุปสมปทามหากสฺสปโสปากานํ ฯ น จ เต ภพพา ปาราชิกาติ-
โลกวชฺช อาปชฺชิตุํฯ ครุทธมมปฎิกคหนาทโย จ ภิกขุณินฺนเวย ฯ
อญญจ ภิกขุ ตสฺมา เอตถ ฌตติจตถุเถน อุปสมปนุโนว คหิโตติ
เวทิตพุโพฯ ปญฺณตฺตฺติวชฺเชสุ ปน สิขปาปเทสุ อญญเอปิ เอหิ

ภิกขุอุปสมบทาย อุปสมปนนาทโย สงคหิ คจจณนติ ฯ เตปี หิ
สทเสยยาทิปณตตติวชฺช อापตฺตี อापชชนฺติเยว ฯ ยทิ เอว
ปณตตติวชเชสุปี สิกขาปเทสุ อัย อิมสฺมี เอตถ อธิปเปโต
ภิกขุติ ฅตฺติจตฺตเถเนว กมฺเมน อุปสมปนนโน กสฺมา วุตฺโตติ ฯ
สพฺพสิกขาปทวิทิกุมารหตฺตา สพฺพกาลิกตฺตา จ ฯ เอหิภิกขุ-
อุปสมปนนาทโย หิ น สพฺพสิกขาปทวิทิกุมารหา อสพฺพกาลิกา
จ ฯ ตถา หิ อฏฺฐสฺสุ อุปสมปทาสฺสุ ฅตฺติจตฺตถกมฺมอุปสมปทา
ทฺูเตนอุปสมปทา อฏฺฐวาจิกาอุปสมปทาติ อีมา ติสฺโสเยว ถาวรา ฯ
เสสา พุทฺเฐ ธรรมานเเยว อเหตฺุ ๑ เตนว จ ภิกขุณีวิภงฺเกปี ตตร
ยายฺ ภิกขุณี สมคฺเคน อุกฺโตสงฺเขน ฅตฺติจตฺตเถเนว กมฺเมน อกฺุเปเน
จानารเหเนว อุปสมปนนา อัย อิมสฺมี เอตถ อธิปเปตา ภิกขุณีติ ฯ
ทฺูเตนอุปสมปทาย อฏฺฐวาจิกาอุปสมปทาย จ อุปสมปนนํ อนฺโต-
กตฺวา อุกฺโตสงฺเขน ฅตฺติจตฺตเถเนว กมฺเมน อุปสมปนนา ภิกขุณี
วุตฺตา ฯ น คุรฺชมฺมปฏิกุคฺคหณอุปสมปทาย อุปสมปนนา ตสฺสา
อุปสมปทาย ปาฏฺิปฺกุคฺคติกาวโต อสพฺพกาลิกตฺตา ฯ คุรฺชมฺม-
ปฏิกุคฺคหณอุปสมปทา หิ มหาปชาปติยาเอว อนฺนุณฺวาทตฺตา ปาฏฺิ-
ปฺกุคฺคติกาคิ ตสฺมา สพฺพสิกขาปทวิทิกุมารหิ สพฺพกาลิกาย
ฅตฺติจตฺตถกมฺมอุปสมปทาย อุปสมปนนเมว คเหตุวา สพฺพสิกขา-
ปทานิ ปณตฺตทานิติ คเหตุพฺพ ๑ ยทิ เอว ปณตฺตติวชเชสุ

[ม. ป. ๔๒ ส. ป. ๒๘๘]

สิกขาปเทสุ จ เอหิภิกขุอุปสมปนาทินมปิ สงคโห กถ วิญญา-
ตีติ ฯ อตุลโต อาปนุนตฺตา ฯ ตถา หิ เทว ปุคฺคลา อภพฺพา
อาปตฺตี อาปชฺชิตฺถุ พุทฺธา จ ปจฺเจกพุทฺธา จ เทว ปุคฺคลา
ภพฺพา อาปตฺตี อาปชฺชิตฺถุ ภิกฺขุ จ ภิกฺขุณีโย จาติ สามณฺยโต
วุตฺตตฺตา เอหิภิกฺขุอุปสมปนาทโยปิ อสฺสจฺจจ อสฺติยา อจิตฺตกั
ปณฺณตฺตวชฺช สหเสยฺยาทืออาปตฺตี อาปชฺชนฺตีติ อตุลโต อาปนุนนฺติ
อยเมตฺถ สारโ ๑ ยํ ปเนตฺถ อิตฺ อณฺณตา เกนจิ ปปฺยจิต्तํ
น ตํ สारโ ต ปจฺเจตพฺพํ ๑ นิรุตฺตวเสนาติ นิพฺพจนวเสน ๑
อภิลาวเสนาติ โวหารวเสน ๑ อนุปฺปนฺนาย กมฺมวาทยาติ
อนุปฺปนฺนาย ฅตฺติจตฺตตฺถกมฺมวาทยา ๑ ฅณฺวเสนาติ สีลาทิตฺตํฅณ-
โยคโต ๑ เอตฺถ จ ภินฺทติ ปาปเก อกฺุสเส ฅมฺเมติ ภิกฺขุติ
นิพฺพจนํ เวทิตพฺพํ ๑

[๓๗] สิกขิตพฺพาติ อาเสวิตพฺพา ๑ อุตฺตมณฺติ วิสิฏฺฐํ ๑
อริสีลาทิสฺสู วิชฺชมานาสฺสู สีลาทึหิปี ภวิตพฺพํ ๑ ยถา หิ โอมกตรปฺ-
ปฺมาณํ ฅตฺตํ วา ฅชฺ วา อฺปาทาย อติเรกปฺปฺมาณํ อติฅตฺตํ
อติชฺโชติ วุจฺจติ เอวมิหาปี อนุกฺกฏฺฐสีลํ อฺปาทาย อริสีเลน
ภวิตพฺพํ ตถา อนุกฺกฏฺฐํ จิตฺตํ ปณฺณณจ อฺปาทาย อริจิตฺเตน
อริปณฺณาย จ ภวิตพฺพนฺติ มนสิกตฺวา สีลาทึ สรฺูปโต วิภาเวตฺ-
กาโม กตมํ ปเนตฺถ สีลนฺติอาทิมาท ๑ อฏฺฐจฺจกสีลํ ทสฺงค-

[ม. ป. ๔๒ ส. ป. ๒๘๘-๕]

สีเลเยว อนุโตครตตวา วิสุ อคคเหตุวา ปญจกทสงคสีลนติ
เอตตกเมว วุตตัม ฯ ปาฎิโมกขสัวรสีลนติ จาริตตวาวิตตวเสน
ทิวริ วินยปิฎกปริยาปนัน สิกขาปทสีลัน ตัม หิ โย นัม ปาติ
รกขติ ตัม โมกขเขตติ โมเจติ อาปายิกาทิหิ ทุกเขหิติ ปาติโมกขนติ
วูจติ ฯ สัวรณัม สัวโร กายวาจาหิ อวิติกุกโม ฯ ปาติโมกข์
เอว สัวโร ปาติโมกขสัวโร ฯ โสเอว สีลนญฺเณ สีลนติ
ปาติโมกขสัวรสีลัน ฯ อปโร นโย ฯ กิเลสานัน พลวภาวโต ปาป-
กิริยาย สุกกรภาวโต ปุณณกิริยาย จ ทุกกรภาวโต พหุกขตตุ
อปาเยสุ ปตนสีโลติ ปาติ ปุณฺชชโน ฯ อนิจจตาย วา ภาวทิสุ
กมฺมเวกุกขิตโต ฃฎิยนุตัม วิย อนวฏฺจानเนน ปริพุกมฺนโต กมน-
สีโลติ ปาติ ฯ มรณวเสน วา ตมฺหิ ตมฺหิ สตตฺตนิกาเย
อตฺตภาวสฺส ปาตนสีโลติ ปาติ ฯ สตตฺตสนฺตานิ จิตฺตเมว วา ฯ
ตัม ปาตินัน สัสสารทุกขโต โมกขเขตติติ ปาฎิโมกข์ ฯ จิตฺตสฺส หิ
วิโมกฺเขน สตฺโต วิมุตฺโตติ วูจติ ฯ วุตตัม หิ จิตฺตโวทานา
วิสุขณนฺตีติ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตัม วิมุตฺตนฺติ จ ฯ อถวา
อวิชชาทินา เหตุนา สัสสารे ปตติ คจฺจติ ปวตฺตตีติ ปาติ ฯ
อวิชชานีวณฺณัน สตฺตทานัน ตณฺหาสัโยชนานัน สนฺชาวิตัม สัสริตนฺติ
หิ วุตตัม ฯ ตสฺส ปาติโน สตฺตสฺส ตณฺหาทิสงฺกิลสตฺตยโต
โมกฺโข เอเตนาติ ปาติโมกฺโข ฯ กณฺจกาโพติอาทินัน วิยสฺส

[ม. ป. ๔๒ ส. ป. ๒๘๕-๕๕๐]

สมาสสิทฺธิ เวทิตพฺพาฯ อถฺวา ปาเตติ วินิปาเตติ ทุกฺเขหิตี
ปาติ จิตฺตํ ฯ วุตฺตํ หิ จิตฺเตน นียติ โลโก จิตฺเตน ปริกฺสุตฺตีติ ฯ
ตฺสฺส ปาติโน โมกฺโข เอเตนาติ ปาติโมกฺโข ฯ ปตติ วา
เอเตน อปายทุกฺเข สํสารทุกฺเข จาติ ปาติ ตณฺหาสํกฺกิลโส ฯ
วุตฺตํ หิ ตณฺหา ชเนติ ปุริสํ ตณฺหาทุติโย ปุริโสติ จ
อาทิ ฯ ตโต ปาติโต โมกฺโขติ ปาติโมกฺโข ฯ อถฺวา ปตติ
เอตฺถาติ ปาติ ฌ อชฺฌตฺติกพาหิรานิ อายตฺนานิ ฯ วุตฺตํ หิ
ฌสุ โลโก สมฺปฺปนฺโน ฌสุ กุพฺพติ สฺนถฺวานฺติ ฯ ตโต ฌ
อชฺฌตฺติกพาหิรายตฺนสํฆาตโต ปาติโต โมกฺโขติ ปาติโมกฺโข ฯ
อถฺวา ปาโต วินิปาโต อสฺส อตฺถิตี ปาตี สํสારो ฯ ตโต
โมกฺโขติ ปาติโมกฺโข ฯ อถฺวา สพฺพโลกาธิปติภาวโต ฌมฺมิสฺสโร
ภควา ปตีติ วุจฺจติ ฯ มุจฺจติ เอเตนาติ โมกฺโข ฯ ปตีโน
โมกฺโข เตน ปญฺญตฺตตฺตาติ ปตีโมกฺโข ฯ ปตีโมกฺโขเอว
ปาติโมกฺโข ฯ สพฺพคุณานํ วา มฺลภาวโต อุตฺตมญฺเฐน ปตี จ
โส ยถาวุตฺเตน อตฺถเณ โมกฺโข จาติ ปตีโมกฺโข ฯ ปตีโมกฺโขเอว
ปาติโมกฺโข ฯ ตถา หิ วุตฺตํ ปาฎิโมกฺขนฺติ มุขเมตํ ปมุขเมตฺนฺติ
วิตฺถาโร ฯ อถฺวา ปอิตฺติ ปกาเร อตีติ อจฺจนฺตฺตฺเถ นิปาโต ฯ
ตสฺมา ปกาเรหิ อจฺจนฺตํ โมกฺখেตีติ ปาติโมกฺโข ฯ อิทํ หิ
สีลํ สยํ ตทงฺควเสน สมาริสฺสํหิตํ ปญฺญาสํหิตญฺจ วิกฺขมฺภนฺวเสน

[ม. ป. ๔๒ ส. ป. ๒๕๐]

สมุจเฉทวเสน จ อจจนต์ โมกฺเขติ โมเจตตี ปาติโมกฺโข ฯ ปฎิ
ปฎิ โมกฺโขติ วา ปฎิโมกฺโข ฯ ตมฺหา ตมฺหา วิตฺถกมฺโทสโต
ปจฺเจกั โมกฺโขติ อตุโธ ฯ ปฎิโมกฺโขเอว ปาฎิโมกฺโข ฯ
โมกฺโข วา นิพฺพานั ฯ ตสฺส โมกฺขสฺส ปฎิพิมฺภุโตติ
ปฎิโมกฺโข ฯ สีสัวโร หิ สุริยสฺส อรุณฺคฺคฺมนั วิย นิพฺพานสฺส
อุทฺทยฺโต ตปฺปฎิภาโค จ ยถารหิ กิเลสฺนิพฺพาปนโต ฯ
ปฎิโมกฺโขเยว ปาฎิโมกฺโข ฯ ปฎิวตฺตติ โมกฺขาภิมุขฺนติ วา
ปฎิโมกฺโข ฯ ปฎิโมกฺขเมว ปาฎิโมกฺขนฺติ เอวนตาเวตฺต ปาฎิโมกฺข-
สทฺทสฺส อตุโธ เวทิตฺตฺวา ฯ

[๑๘] สัวโร ปิณฑติ เอเตนาคี สัวโร ฯ ปาฎิโมกฺขเมว
สัวโร ปาฎิโมกฺขสัวโร ฯ โสเอว สีสั ปาฎิโมกฺขสัวโร สีสั ฯ
อตุโธ ปเนตติ วิตฺถกมิตฺตฺวา วิตฺติโย เจตนา จ ฯ อธิสึลนฺติ
วุจฺจตีติ อนวเสสกาภิกวาสิกสัวโรภาวโต จ มกฺกีสึลสฺส ปทฺฐจฺาน-
ภาวโต จ ปาฎิโมกฺขสัวโร อธิกั วิสึฏฺจึ สึลนฺติ อธิสึลนฺติ
วุจฺจตีติ ฯ ปชฺโชตฺตานนฺติ อาโลกานั ฯ นนุ จ ปจฺเจกพฺพุธาปี
ธมฺมดาวเสน ปาฎิโมกฺขสัวโร สึเลน สมฺนฺนาคดาว โหณฺติ เอว
สตี กสฺมา พุทฺธรูปฺปาเทเยว ปวตฺตติ น วินา พุทฺธรูปฺปาทาติ
นियเมตฺวา วุตฺตนฺติ อาห น หิ ตั ปญฺญตฺตี อุทฺธริตฺวาติอาที ฯ
กิลฺยาปี ปจฺเจกพฺพุธา ปาฎิโมกฺขสัวโร สึเลน สมฺนฺนาคตา โหณฺติ น

[ม. ป. ๔๒ ส.ป. ๒๕๐]

ปน เตสั วเสน วิตุถาริกั หุตววา ปวตุตตีติ อธิปโปโย ฯ อิมสุมี
วตุตุสุมี อิมสุมี วิตุถุกเม อิทั นาม โหตีติ ปณณูปนั อณเณสั
อวิสโย พุทธานเเว เอส วิสโย พุทธานั พลนุติ อห พุทธาเอว
ปนาติอาทึ ฯ โลกียสีตสุส อธิสีตภาโว ปรียาเยนาติ นิปปริยายเมว
ตั ทสุเสตุ้ ปาฎิโมกขสัวรโตปิ จ มกุกผลสมบุยุตุตเมว สึถั
อธิสีตนุติ วุตตุ้ ฯ น หิ ตั สมาเป็นโน ธิกขุติ กหฏเจสุ
โสตาปนุนานั สทรวีตุถุกมสมภวโต วุตตุ้ ฯ ตถา หิ เต สปุตุตทารา
อการึ อขณวสนุติ ฯ สมาเป็น สมาเป็น สมาเป็น สมาเป็น สมาเป็น
สมาเป็น สยั สมาเป็น สยั อธิจิตุนุติ วุจจตีติ มกุกสมทธิสุส
อธิฏจนภาวโต อธิจิตุนุติ วุจจติ ฯ น วินา พุทธรูปปาทาติ
กิลจายปี ปจเจกพุทธานั วิปสุสนาปาทกั อฏฐสมาปตุติจิตตุ้ โหติเยว
น ปน เต ตตุถ อณเณ สมาเป็น สมาเป็น สกโกนุตีติ น เตสั วเสน
วิตุถาริกั หุตววา ปวตุตตีติ อธิปโปโย ฯ วิปสุสนาปณณายปี
อธิปณณตาสาธเน น วินา พุทธรูปปาทาติ วจนั อิมินาว
อธิปโปเยน วุตุนุติ เวทิตพุพิ ฯ โลกียจิตตุตสุส อธิจิตตา
ปรียาเยนาติ นิปปริยายเมว ตั ทสุเสตุ้ ตโตปิ จ มกุกผลจิตตุตเมว
อธิจิตุนุติ อห ฯ ตั ปน อธิ อนธิปเปตุนุติ อิมินา อฏฐกถา-
วจนเนน โลกียจิตตุตวเสน อธิจิตตุตสิกขายปี อธิ อธิปเปตาคี
วิญญาติ ฯ น หิ ตั สมาเป็นโน ธิกขุ เมถุนั ฐมมึ ปฎิเสวตีติ จ

อิมินา โลกียอริจิตต์ สมาปนโน เมถุนं ฌมมं ปฏิเสวตีติ อาปนุณं ฯ
อริปลยณานิทุเทศะ จ ตโตปิ จ มคฺคผลปลยณาว อริปลยณาดิ
วตฺวา สทา ปน อริ อนุชปฺเปตา น หิ ตํ สมาปนโน ภิกฺขุ
เมถุนं ฌมมं ปฏิเสวตีติ วุตตตฺตา โลกียปลยณาวเสน อริปลยณา-
สิกฺขาขยปี อริชปฺเปตภาโว ตํ สมาปนุณฺสฺส เมถุนฌมมปฏิเสวนญจ
อฏฺฐกถายํ อนุญญาตนฺติ วิญญาตฺติ ฯ อิทญจ สพุทฺ ๓๓๓ ยายํ
อริสึลสิกฺขา อัย อิมสฺมิมิ อตฺเต อริชปฺเปตา สิกฺขาติ อิมาย ปาติยา
น สเมติ ฯ อัย หิ ปาติ อริสึลสิกฺขา อริชปฺเปตา น อิตฺราติ
ทีเปติ ฯ ตสฺมา ปาติยา อฏฺฐกถาย จ เวมชปฺปาโย เวทิต-
ตพุทฺ ๓๓๓ โลกียอริจิตฺตอริปลยณาสมาปนุณฺสฺส ตถารูปจฺจยํ ปฏิจฺจ
เมถุนं ฌมมं ปฏิเสวีสฺสามิติ จิตฺเต อูปฺปนเน ตโต อริจิตฺตโต
อริปลยณาโต จ ปฺริหานิ สมภวตีติ ตํ ทวยํ สมาปนเนน น
สกฺกา เมถุนं ฌมมं ปฏิเสวิตฺตฺนฺติ ปาติยํ อริสึลสิกฺขา วุตฺตา ฯ
อริสึลสิกฺขํ หิ ยาว วิตฺกมมํ น กโรติ ตาว สมาปนโนว
โหติ น หิ จิตฺตูปฺปาทมคฺเตน ปาฏิโมกฺขสํวรสีลํ ภินฺนํ นาม
โหตีติ ฯ อฏฺฐกถายํ ปน โลกียอริจิตฺตโต อริปลยณาโต จ
ปฺริหายิตฺวาปี ภิกฺขุโน เมถุนฌมมปฏิเสวนํ กทาจิ ภเวยฺยาติ ตํ ทวยํ
อูปฺปฏิกฺขิปิตฺวา มคฺคผลฌมมานํ อกฺุปฺปสภาวตฺตา ตํ สมาปนุณฺสฺส
ภิกฺขุโน ตโต ปฺริหายิตฺวา เมถุนฌมมปฏิเสวนํ นาม น กทาจิ

[ม. ป. ๔๒ ส. ป. ๒๕๐]

สมภวตีติ โลกุตตราชิจิตตาริปลณณานเวย ปฏิกุเขโป กโตติ
เวทิตพโพ ๑ อตติ ทินนํ อตติ ยัญจนติ อาทินยปวตตุนติ อมินา
ตตถ กตมํ กมฺมสฺสกตาณณํ อตติ ทินนํ อตติ ยัญจํ อตติ
หุตํ อตติ สุกตทุกกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก อตติ อัย โลโก
อตติ ปรโลโก อตติ มาตา อตติ ปิตา อตติ สตฺตา โอปปาดิกา
อตติ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมกฺคตา สมฺมาปฺปฏิปนฺนา เย
อิมญจ โลกํ ปรญจ โลกํ สยํ อภิญญา สจฺจนิคฺคฺวา ปเวทนฺตีติ
ยา เอวรูปา ปลฺลวฺวา ปชานนา อโมโห ฌมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ
อิทํ วุจฺจติ กมฺมสฺสกตาณณํ จเปตฺวา สจฺจานฺุโลมิกตาณณํ
สพฺพปาปี สาสฺวา กุสฺลา ปลฺลวฺวา กมฺมสฺสกตาณณนฺติ อิมํ
วิภงฺกปาถี สงฺกณฺหาติ ๑ ตตถ อตติ ทินนฺนฺติอาทิสฺสุ ทินนฺนฺติ จ
ผลํ อตฺตีติ อมินา อุปาเยน อตฺโต เวทิตพโพ ๑ ทินนฺนฺติ จ
เทยฺยฌมฺมสีเสน ทานํ วุตฺตํ ๑ ยัญจนติ มหยาโย สพฺพสาธาณณํ
มหาทานนฺติ อตฺโต ๑ หุตฺนฺติ ปโหนกสฺสกาโร อธิปฺเปโต ๑
อตติ มาตา อตติ ปิตาติ มาตาปิตฺตฺสฺสุ สมฺมาปฺปฏิปตฺติมิจฺฉาปฺปฏิ-
ปตฺตึนํ ผลสมฺภโว วุตฺโต ๑ อิทํ วุจฺจตีติ ยํ ณาณํ อิทํ กมฺมํ
สํกํ อิทํ โน สกนฺติ ชานาติ อิทํ กมฺมสฺสกตาณณํ นาม
วุจฺจตีติ อตฺโต ๑ ตตถ ติวริํ กายทฺวจฺจริตํ จตฺตฺพิริํ วจฺิทฺจฺจริตํ
ติวริํ มโนทฺวจฺจริตฺนฺติ อิทํ น สกกมฺมํ นาม ๑ ตีสฺสุ ทฺวาเรสุ

ทสวิมปี สุจริตี สกกมมํ นาม ฯ อุตตโน วาปี โหตุ ปรสฺส
วา สพฺพมปี อุกฺสํ น สกกมมํ นาม ฯ กสฺมา ฯ อุตต-
ภณฺชนโต อนตฺตชนนโต จ ฯ อุตตโน วา โหตุ ปรสฺส วา
สพฺพมปี กุสํ สกกมมํ นาม ฯ กสฺมา ฯ อนตฺตภณฺชนโต
อตฺตชนนโต จ ฯ เอวํ ชานนสมตฺเต อิมสฺมี กมฺมสฺสกาตาวาเน
จตุวา พหุํ ทานํ ทตฺวา สีสํ ปุเรตฺวา อุโปสํ สฺมาทยิตฺวา
สุเขน สฺขํ สมฺปตฺติยา สมฺปตฺตี อนฺนุวิทฺวา นิพฺพานํ ปตฺตานํ
สตฺตานํ คณนปริจฺเจโท นตฺติ ฯ จเปตฺวา สจฺจานฺโลมิกถาณนฺติ
มกฺกสจฺจสฺส ปรมตฺตสจฺจสฺส จ อนฺนุโลมนโต สจฺจานฺโลมิกนฺติ
ลทฺธนามํ วิปฺสฺสนาณานํ จเปตฺวา อวเสสา สพฺพวาปี สาสวา
กุสลา ปญฺญา กมฺมสฺสกาตาวาเนวาทิ อตฺโต ฯ ติลกฺขณา-
การปริจฺเจทกนฺติ อนิจฺจาติลกฺขณตฺตยสฺส หุตฺวา อภาวาทิอาการ-
ปริจฺจिनฺทนํ ฯ อธิปญฺญาติ วุจฺจตีติ มกฺกปญฺญา อธิจฺจาน-
ภาวโต วิปฺสฺสนาณานํ อธิปญฺญาติ วุจฺจติ ฯ

กฺลฺยาณการี กฺลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ

อนฺนุโภติ ทฺวยํ เจตํ อนฺนุพฺนฺธิ หิ การกนฺติ

เอวํ อตีเต อนาคเต จ วฏฺฏมฺมตฺกทฺกฺขสฺลลกฺขณวเสน สํเวควตฺต-
กาย วิมุตฺติอาทฺกฺขาย ปจฺจยญฺจตา กมฺมสฺสกาปญฺญา อธิปญฺญา-
ติปี วทนฺติ ฯ โลกียปญฺญา อธิปญฺญาภาโว ปริยาเยนาติ

[ม. ป. ๔๒ ส. ป. ๒๕๑]

นิปปริยายเมว ตํ ทสฺเสตฺถํ ตโตปิ จ มกฺกผลปญฺญาว อธิ-
ปญฺญาติ วุตฺตํ ฯ

[๓๕] สห อาชีวนฺติ เอตฺถาติ สาชีโวติ สพฺพํ สิग्ขาปทํ
วุตฺตนฺติ อาท สพฺพมฺปิ ฯเปฯ ตสฺมา สาชีวนฺติ วุจฺจตีติ ฯ ตตฺถ
สิग्ขาปทนฺติ นามกาโย ปทกาโย นิรุตฺติกาโย พุณฺณชนกาโยติ
วุตฺตํ ภควโต วจนสงฺขาตํ สิग्ขาปทํ ฯ สภาควุตฺตโนติ สมาน-
วุตฺติกา สทิสปฺปวตฺตีกาติ อตฺถโถ ฯ ตสฺมี สิग्ขตีติ เอตฺถ
อาชฺเยยาเปกฺขตฺตา อธิกรณฺสฺส กิมาชฺเยยมเปกฺขิตฺวา ตสฺมินฺติ อธิ-
กรณฺํ นินฺทิตฺถนฺติ อาท ตํ สิग्ขาปทํ จิตฺตสฺส อธิกรณฺํ กตฺวาติ ฯ
ตํ สาชีวสงฺขาตํ สิग्ขาปทํ ยถา สิग्ขาปทํ นฺุ โข สิग्ขามิ น
สิग्ขามิตี เอมปฺวตฺติวเสน สิग्ขาปทวิสยตฺตา ตทาชฺเยยฺภูตฺสฺส
จิตฺตสฺส อธิกรณฺํ กตฺวาติ อตฺถโถ ฯ นนฺุ จ สิग्ขาสาชีวสมา-
ปนฺุโนติ อิมสฺส ปทภาชนฺํ กโรนฺุเตน ยํ สิग्ขํ สาชีวญจ
สมาปนฺุโน ตทฺถยํ ทสฺเสตฺถวา เตสฺสุ สิग्ขติ เตน วุจฺจติ
สิग्ขาสาชีวสมาปนฺุโนติ วุตฺตพฺพํ สียา เอมวตฺถวา ตสฺมี สิग्ขติ
เตน วุจฺจติ สาชีวสมาปนฺุโนติ เอตฺตกเมว กสฺมา วุตฺตนฺติ
อนฺุโตลีนฺุโจทนฺํ สนฺุชยาห นเกวลญฺจาเยมตสฺมินฺติอาที ฯ ตสฺสา
จ สิग्ขายาติ ตสฺสา อธิสึลสงฺขาตาย สิग्ขาย ฯ สิग्ขํ ปริ-
ปฺุเรนฺุโตติ สึลสํวริ ปริปฺุเรนฺุโต วาริตฺตสึลวเสน วิรติสมฺปยุตฺต-

[ม. ป. ๔๓ ส. ป. ๒๕๑]

เจตน์ จาริตตสีลวเสน วิรติวิปยุตตเจตณญจ อตุตนิ ปวต-
เตนุโตติ อตุโถฯ ตสุมิณญจ สิกขาปเท อวิตักกมนุโต สิกขตีติ
นามกาโย ปทกาโย นีรุตติกาโย พุณฺชนกาโยติ เอวํ วุตตํ
ภควโต วจนสงฺฆาตํ สิกขาปทํ อวิตักกมนุโต หุตฺวา ตสฺมี
ยถาวุตตสิกขาปเท สิกขตีติ อตุโถ ฯ สีสํวรปุณฺณํ สาชีวานตักก-
มนญจาทิ อิทเมว จ ทวยํ อธิ สิกขนํ นามาติ อธิปฺปาโยฯ
ตตฺถ สาชีวานตักกโม สิกขาปาริปุริยา ปจฺจโย ฯ สาชีวานตักก-
มนุโต หิ ยาว มคฺคา สิกขา ปาริปุริ โหติฯ อปิเจตฺถ สิกขํ
ปรีปุเรนุโต สิกขตีติ อิมินา วิรติเจตนาสงฺฆาตสฺส สีสํวรสฺส
วิเสสโต สนฺตानเณ ปวตฺตกาโลว กหิตโต ฯ อวิตักกมนุโต สิกข-
ตีติ อิมินา ปน อปฺปวตฺตกาโลปิฯ สิกขํ หิ ปรีปุณฺณวเสน
อตุตนิ ปวตฺเตนุโตปิ นิตฺทาทิวเสน อปฺปวตฺเตนุโตปิ วิตักกมาภาวา
อวิตักกมนุโต สิกขตีติ วุจฺจติ ฯ

[๔๐] อปฺจกฺกขาย อปฺจกฺกขายาติ อุกฺกถาปิ ปาโจติ ตีสุปิ
คณฺธิปเทสุ วุตตํ ฯ ทฺพพฺลเย อาวิกเตปีติ ยนฺนุนาหิ พุทฺธํ
ปฺจกฺกขेषฺยนฺตืออาทินา ทฺพพฺลภาเว ปกาสิเตปิฯ สิกฺกขาย ปน
ปฺจกฺกขาทายาติ พุทฺธํ ปฺจกฺกขามีติอาทินา สิกฺกขาย ปฺจกฺก-
ขาทายฯ ยสฺมา ทิรตฺตวจนเณ คหิตเต เตน ปุริมปฺจกฺกิมปทานิ
สํสิสิฏฺฐจานิ โหนฺตนิ น ตสฺมี อุกฺกคหิตเต ตสฺมา ทิรตฺตวจนเณ

[ม. ป. ๔๓ ส.ป. ๒๕๑-๒]

พยุฉชนสิลิกฎตามคุดเมว ปโยชนนุดิ อห พยุฉชนสิลิกฎตา-
ยาดิ ๑ มุขารุพหุดายาดิ ยสุมา เอวรูปี วจนั โลกสุส มุขมา-
รุพหุ คสุมาติ อตุโถ ๑ พยุฉชนั สมปาเทตีติ คสุส วิสุ
อตุถากาวโต วุตตเมวตุถิ อณุลปนเทน ทีเปนโต พยุฉชนั
สมปาเทตี ๑ วุตตเมวตุถิ การณน วิภาเวนโต อห ปรีวาริก-
ปทวิริหิติ หีติอาที ๑ อตุถทีปกิ ปท อตุถปท ๑ สิคุขา-
ปจจกขานสุสาดิ พุทฐิ ปจจกขามีติอาทิสิคุขาปจจกขานวจนสุส ๑
พุทฐิ ปจจกขามีติอาทีสุ เอวิ โข ภิกขเว ทุพพลยาวิกมมณเจว
โหติ สิคุขา จ ปจจกขาดาดิ วุตตตดา อุภยมปี โหตีติ อห
เอกจจิ ทุพพลยาวิกมม อตุโถ โหตีติ ๑ กิลจาปี พุทฐิ ปจจก-
ขามีติอาทิสิคุขาปจจกขานวจนสุส ทุพพลยาวิกมมปทโต น
โหติ ตถาปี พุทฐิ ปจจกขามีติ วุตเต สิคุขาปรีปุระณ ทุพพล-
ภาวสุสปี คมยमानตดา สิคุขาปจจกขานสุส เอกจจิ ทุพพลยา-
วิกมม อตุโถ โหตีติ วุตติ ๑ นั สนุชยาดิ นั อตุถภูติ ทุพพลยา-
วิกมม สนุชย ๑

[๔๑] วิเสสาวีเสสนุดิ เอตุถ เยน ทุพพลยาวิกมมเมว โหติ
น สิคุขาปจจกขานั ตตุถ สิคุขาปจจกขานทุพพลยาวิกมมานั
อตุถิ วิเสโส เยน ปน สิคุขาปจจกขานณเจว ทุพพลยาวิกม-
มณจ โหติ ตตุถ เนวตุถิ วิเสโสติ เวทิตพุพิ ๑ กจ กิจฉ-

ชีวนเนติ ชาติสุ ปจิตตดา วุตต์ กิจฉวีวิกปตฺโตติ ฯ อุกกณฺจัน
อุกกณฺจา กิจฉวีวิกา ฯ ตํ อิตฺ ปตฺโตติ อุกกณฺจิตฺ ฯ อิตฺติ
อิตฺ ฆานโต อิตฺ วิหารโต วา ฯ เขตฺถาติ กนฺตุมิจฺฉิตฺ ปเทส
วทิตฺ ฯ อนภิตฺยา ปิฬิตฺ วิกฺขิตฺตจิตฺโต หุตฺวา สีสํ อุกฺขิปิตฺวา
อุทฺทมฺโข อิตฺ จิตฺ จ โอลเณฺโต อาหิณฺตตีติ อาห อุกฺก กณฺจ
กตฺวา วิหฺรมาโนติ ฯ อุกฺกียมาโนติ เขตฺถ อุกฺกิมิว อตฺตานมา-
จรตีติ อุกฺกียตีติ อุกฺกียสทฺทสฺส อนฺโตคฺชอุปฺมานภูตกมฺมตฺตา
อุปฺเมยฺยภูเตน อตฺตนาถ สกมฺมกตฺตํ น ภิกฺขุภาเวนาติ อาห
ภิกฺขุภาวนตีติ ภิกฺขุภาเวนาติ ฯ น หิ โส ภิกฺขุภาวํ อุกฺกิมิว อจฺรตี
กิลฺจฺรหิ อตฺตานํ ตสฺมา ภิกฺขุภาเวน กรณฺภูเตน อตฺตานํ
อุกฺกียมาโนติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฺฐจฺพฺโพติ อาห กรณฺตเถ อุป-
โยคฺวจนฺตีติ กณฺเจ อาลคฺเคน อุกฺกียเยยฺยาติ เขตฺถ ปน กรณฺต-
เถยว กรณฺวจนฺตีติ อาห ยถาลคฺขณฺ ภิกฺขุภาเวเนว วุตฺตฺนตีติ ฯ
กตฺตฺถเขตฺถ วา อุปฺโยคฺวจนฺตีติ ทฺฐจฺพฺพฺพฺพตีติ อาห เตน วา ภิกฺขุ-
ภาเวนาติอาทีติ เตน กตฺตฺถภูเตน ภิกฺขุภาเวนาติ อตฺโถ ฯ
อิมสฺมี ปนตฺถอ อุกฺกํ กโรตีติ อุกฺกียตีติ อุกฺกียสทฺทํ นิปฺผา-
เทตฺวา ตโต กมฺมณิ มานสทฺเท กเต อุกฺกียมาโนติ ปทสฺสทฺธิ
เวทิตฺพฺพา ฯ เตนวาท อุกฺกียมาโน ปิฬียมาโนติ ฯ ชิกฺขจฺจ-
มาโนติ อิมินา ปน สมฺพนฺเช กรียมาเน ภิกฺขุภาวนตีติ อุปฺโยคฺตเถ-

เอว อุปโยควจนนุติ อาห อสุจี วย ตั ชิจุจจนุโตติ ฯ ตั
ภิกขุภาวํ ชิจุจจนุโตติ อตุโถ ฯ สจาहनุติ สเจ อหํ ฯ ปจจก-
ขานากาเรน วุตตานิติ ปจจกเขยยํ ปจจกเขยยนุติ วุตตตดา
ปจจกขานากาการสมพนุเชน วุตตานิ ฯ ภาววิกปฺปกาเรนาติ อสุสั
อสุสนุติ อากตตดา ยํ ยํ ภวิตุกาโม ตสฺส ตสฺส ภาวสฺส
วิกปฺปกาเรน ฯ ภิกขุภาวโต อณฺณภาววิกปฺปกาเรนาติ อธิป-
ปาโย ฯ น อสุสหามิติ อตุตโน ตตถ อสุสาหาภาวํ ทสฺเสติ ฯ
น วิสหามิติ เอกภตฺตาทินํ อสยฺหภาวํ ทสฺเสติ ฯ น รมามิติ
ปพฺพชฺชามูลกํ นตฺถิ เม สุขนุติ ทสฺเสติ ฯ นานิรมามิติ ปพฺพช-
ชาย อตุตโน สนฺโตสกาภาวํ ทสฺเสติ ฯ อิทานิ สิกฺขาปจจกขาน-
วาร ฐตฺวา อยํ วินิจฺฉโย เวทิตพฺโพ ฯ ตตถ สามณฺณา
จวิตฺตกาโมติอาทีหิ ปเทหิ จิตฺตนิยมํ ทสฺเสติ ฯ พุทฺธํ ฌมฺมนฺติ-
อาทีหิ ปเทหิ เขตฺตนิยมํ ทสฺเสติ ฯ ยถา หิ โลเก สสฺसानํ
ฐหนฺนญฺจानํ เขตฺตนุติ วุจฺจติ เอวมิทมฺปิ สิกฺขาปจจกขานสฺส
ฐหนฺนญฺจานตฺตา เขตฺตนุติ วุจฺจติ ฯ ปจจกขามิ ฐาเรหิติ เอเตน
กาลนิยมํ ทสฺเสติ ฯ วทิตฺติ อิมินา ปโยคนियมํ ทสฺเสติ ฯ
อลมฺเม พุทฺเธน กิณฺณุ เม พุทฺเธน น มมตฺโถ พุทฺเธน
สมุตฺตาทํ พุทฺเธนาติอาทีหิ อนามญฺจกาลวเสนปี ปจจกขานํ
โหตีติ ทสฺเสติ ฯ วิณฺญาเปตีติ อิมินา วิชานนนิยมํ ทสฺเสติ ฯ

[ม. ป. ๔๓ ส. ป. ๒๕๔]

อุम्मตโก สิกข์ ปจฺจกฺขาติ อุम्मตฺตกฺกฺสฺส สฺนฺติเก สิกข์ ปจฺจกฺ-
ขาตีติอาทีหิ ปุคฺคฺลนฺยํ ทฺสฺเสตี ฯ อริยเกน มิตฺกฺขฺสฺส สฺนฺติเก
สิกข์ ปจฺจกฺขาติ โส จ น ปฏฺวิฆานาติ อปจฺจกฺขาทา โหติ
สิกฺขาติอาทีหิ ปุคฺคฺลาทีนฺยเม สติปี วิฆานนฺนินฺยมาสมภวํ ทฺสฺเสตี ฯ
ทวาย สิกข์ ปจฺจกฺขาติ อปจฺจกฺขาทา โหติ สิกฺขาติอาทีหิ
เขตฺตาทินฺยเม สติปี จิตฺตฺนินฺยมาภาเวน น รุหตีติ ทฺสฺเสตี ฯ
สาเวตฺตกาโม น สาเวตี อปจฺจกฺขาทา โหติ สิกฺขาติ อิมินา
จิตฺตฺนินฺยเมปี สติ ปโยคฺนินฺยมาภาเวน น รุหตีติ ทฺสฺเสตี ฯ อวิณฺ-
ญฺสฺส สาเวตี วิณฺญฺสฺส น สาเวตีติ เอเตหิ จิตฺตฺกฺเขตฺต-
กาลปฺปโยคฺปุคฺคฺลวิฆานนฺนินฺยเมปี สติ ยํ ปุคฺคฺลํ อุทฺทิสฺสฺส สาเวตี
ตฺสฺเสว สวเนน รุหตี น อณฺณสฺสาตี ทฺสฺเสตี ฯ สพฺพโส
วา ปน น สาเวตี อปจฺจกฺขาทา โหติ สิกฺขาติ อิํ ปน จิตฺตาทิ-
นินฺยเมเนว สิกฺขา ปจฺจกฺขาทา โหติ น อณฺณถาตี ทฺสฺสนฺตํ วุคฺตํ ฯ
ตฺสฺมา จิตฺตฺกฺเขตฺตกาลปฺปโยคฺปุคฺคฺลวิฆานนฺนินฺยเมวเสน สิกฺขาย
ปจฺจกฺขานํ ญตฺวา ตทภาเวน อปจฺจกฺขานํ เวทิตพฺพิ ฯ กถํ ฯ
อุปฺสมฺปนฺนภาวโต จวิตฺตฺกามตาจิตฺเตเนว หิ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ
น ทวา วา รวา วา ภณฺนตฺสฺส ฯ เอวํ จิตฺตฺวเสน สิกฺขา-
ปจฺจกฺขานํ โหติ น ตทภาเวน ฯ ตถา พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ ฌมฺมํ
ปจฺจกฺขามิ สงฺฆํ ปจฺจกฺขามิ สิกข์ วินยํ ปาฎิโมกข์ อุทฺเทสํ

[ม. ป. ๒๓ ส. ป. ๒๕๔]

อุปัชฌาย์ อาจารย์ สทุธิวิหาริกั อนุเตวาสิกั สมนานุชฌายกั
สมานาจริยกั สพุรหุมจารี ปัจจกขามิติ เอวั วุตตานิ พุทธาทินั
จตุททสนุนั คิหิติ มั ชาเรหิ อุปาสโก อารามิโก สามเณโร
ติตฺติโย ติตฺติยสาวโก อสฺสมโณ อสฺกยปฺตฺติโยติ มั ชาเรหิติ
เอวั วุตตานิ คิหิตินิ อฏฺจนฺณจาทิ อิมสั ทฺวาวิสตฺติยาเขตฺต-
ปทานั ยสฺส กสฺสจि สเววจนสฺส วเสน เตสฺ จ ยงฺกิลฺลิจิ วตฺตुकามสฺส
ยงฺกิลฺลิจิ วทโตปิ สิกฺขาปจฺจกขานั โหติ น รุกฺขาทินั อลฺล-
ตรสฺส นามั กเหตุวา สิกฺขั ปจฺจกขนฺตสฺสฯ เอวั เขตฺตวเสน
สิกฺขาปจฺจกขานั โหติ น ตทภาเวน ฯ ตตฺถ ยเทตฺ ปจฺจกขามิติ
จ มั ชาเรหิติ จ วุตฺตัม วตฺตมานกาลวจัน ยานิ จ อลัม เม
พุทฺธเชน กิณฺณุ เม พุทฺธเชน น มมตฺโต พุทฺธเชน สุมฺมตฺตาทัม พุทฺธ-
นาตฺติอาทินา นเยน อาชฺยตวเสน กาลัม อนามสฺติตฺวา ปฺริเมหิ
จฺจทฺทสฺหิ ปเทหิ สทุธิ โยเชตฺวา วุตฺตานิ อลัม เมตฺติอาทินิ
จตฺตาริ ปทานิ เตสฺสเยว สเววจนानัน วเสน ปจฺจกขานัน โหติ ฯ
น ปจฺจกขาสินฺหิติ วา ปจฺจกขิสฺสนฺหิติ วา มั ชาเรหิติ วา
ชาเรสฺสสฺสิติ วา ยนฺนุนาหัม ปจฺจกขเยยฺยนฺหิติ วาติ อาทินิ อตีตฺตานาคต-
ปฺริกปฺปวจนานิ ฆณฺนตฺสฺส ฯ เอวั วตฺตมานกาลวเสน เจว
อนามฏฺจกาลวเสน จ ปจฺจกขานัน โหติ น ตทภาเวน ฯ ปโยโค
ปน ทฺวิโร กายิโก วาจสิโก ฯ ตตฺถ พุทฺธัม ปจฺจกขามิติ-

[ม. ป. ๔๑ ส. ป. ๒๕๔]

อิทธินา นเณ ยาย กายจิ ภาสาย วจิเกหิ กตุวา วาจสิกปโปโย-
เคเนว ปัจจกขานัน โหติ น อกขรลขินัน วา หตุตมทุธาทิตสสนัน
วา กายปโปโยคัง กโรนุตสส ๑ เอว วาจสิกปโปโยเคเนว ปัจจก-
ขานัน โหติ น ตทภาเวณ ๑ ปุคฺคโล ปน ทูวิโร โย จ ปัจจก-
ชาติ ยสฺส จ ปัจจกชาติ ๑ ตตฺถ โย จ ปัจจกชาติ โส สเจ
อุมมตฺตกขิตฺตจิตฺตเวทณฺฏานัน อณฺฺตโร น โหติ ๑ ยสฺส ปน
ปัจจกชาติ โส สเจ มนุสฺสชาติโก โหติ น จ อุมมตฺตกาทีน
อณฺฺตโร สมมุขีภูโต จ สิग्ขาปัจจกขานัน โหติ ๑ น หิ
อสมมุขีภูตสฺส ทูเตน วา ปณฺเณน วา อาโรจนัน รุหติ ๑
เอว ยถาวุตฺตปุคฺคกฺวเสน ปัจจกขานัน โหติ น ตทภาเวณ ๑
วิฆานนมุปี นิยมิตานิยมิตวเสน ทูวิธ ๑ ตตฺถ ยสฺส เยสํ วา
นิยมิตฺวา อิมสฺส อิมสํ วา อาโรเจมีติ วทติ ๑ สเจ เต ยถา
ปกตฺติยา โลเก มนุสฺสตา วจัน สุตฺวา อาวชฺชนสมเย ชานนฺฺติ
เอว ตสฺส วจنانนฺฺตรเมว ตสฺส อัย อุกฺกณฺฺจิตฺติ วา กิหิภาว
ปฏฺฐยตีติ วา เณ เกนจิ อากาเรน สิग्ขาปัจจกขานภาว ชานนฺฺติ
ปัจจกชาติตา โหติ สิग्ขา ๑ อถ อปรภาเค ก็ อิมินา วุตฺตนฺฺติ
จินฺเตตฺวา ชานนฺฺติ อณฺฺเถ วา ชานนฺฺติ อปัจจกชาติตา โหติ
สิग्ขา ๑ อนิยมิตฺวา อาโรเจนุตสฺส ปน สเจ วุตฺตนเยเนว โยโกจิ
มนุสฺสชาติโก วจนตฺถิ ชานาติ ปัจจกชาติตา โหติ สิग्ขา ๑

[ม. ป. ๔๑ ส. ป. ๒๕๔]

เอว วิชาณนวเสน ปจุกุขาน โหติ น ตทภาเวน ฯ อิติ อิมส์
วุตตปการาน จิตตาทิน วเสนว สิกขาปจุกุขาน โหติ น
อณณถาติ ทฎฐพัพ ฯ วทตีติ วจีเกทปโปคํ ทสเสตฺวา ตทนนฺตรํ
วิณฺญาเปตีติ วุตตตฺตา เตเนว วจีเกเทน อธิปฺปายวิณฺญาปนํ
อิธาริเปตํ น เยน เกนจิ อุปาเยนาติอาห เตเนว วจีเกเท-
นาติ ฯ ปทปจจาภฏฺจํ กตฺวาติ ปทปราวุตฺตี กตฺวา ฯ อิถญจ
ปทปโปคสฺส อนินยमितฺตฺตา วุตฺตํ ฯ ยถา หิ โลเก อาหาร ปตฺตํ
ปตฺตํ อาหารติ อนินยमितฺเตน ปทปโปเคน ตทตฺตวิณฺญาปนํ ทิฏฺฐํ
เอวมิธาปี พุทฺธํ ปจุกุขามิ ปจุกุขามิ พุทฺธนฺติ อนินยमितฺเตน
ปทปโปเคน ตทตฺตวิณฺญาปนํ โหติเยวติ อธิปฺปาโย ฯ พุทฺธํ
ปจุกุขามิติ อตฺตปฺปชาโน อัย นินฺทเทโส น สทฺทปฺปชาโนติ
อาห มิลกฺขภาสาสุ วา อณฺณตฺรภาสาชฺช เอตฺมตฺถํ วเทยฺยาติ ฯ
มคฺชภาสโต อวสฺสิฏฺฐา สพฺพาปี อนฺุชฺชทมิพาทิภาสา มิลกฺขภาสาติ
เวทิตฺตพฺพา ฯ เขตฺตปทสฺส เอกํ วตฺตกาโม สเจปี อณฺณํ วเทยฺย
เขตฺตปทนฺโตคฺชตฺตา ปจุกุขาทาว โหติ สิกฺขาติ ทสฺเสนฺโต อาห
พุทฺธํ ปจุกุขามิติ วตฺตกาโมติอาที ฯ ยทิปี พุทฺธํ ปจุกุขามิติ
วตฺตํ อนินฺจฺฉนฺโต จิตฺเตน ตํ ปฏฺิกฺขิปีตฺวา อณฺณํ วตฺตกาโม
ปฺน วิรชฺฉิตฺวา ตเมว วเทยฺย ตถาปี สาสนโต จวิตุกามตา-
จิตฺเต สติ เขตฺตปทสฺสว วุตฺตตฺตา อํคปาริปุริสมภฺวโต โหเตว

สิกขาปัจจกขานนุติ เวทิตพัพ ๑ เขตตเมว โอตินณนุติ สิกขา-
ปัจจกขานสส รุหณฎฐานนุติ เขตตเมว โอตินณ ๑ ปัจจกขามิ
ธเรหิติ วุตตมานกาลสส ปธานภาเวน วุตตมิจินิตตตาทอติตา-
นาคตปริกปวจนหิ เนวตติ สิกขาปัจจกขานนุติ ทสเสนโต อห
สเจ ปน พุทฺธ ปัจจกขินุติ วาติอาที ๑ วทติ วิญญาเปตีติ
เอตถ วทตีติ อิมินา ปโยคสส นยमितตตาท เอกสส สนตติเก
อตุตโน วจเฑทปโยเคนเนว สิกขาปัจจกขานัน โหติ น
หุตตาสนาทปโยเคนเนว ทสเสนโต อห หุตฺ วา ปหิณตีติอาที ๑
ตตุถ มม สิกขาปัจจกขานภาว กเถหิติ มุขตาสนนวนเสน หุตฺ วา
ปหิณตีติ วุตฺ ๑ ปณณณ ลิจิตฺวา ปหิณนวนเสน สาสัน วา
เปเสตีติ วุตฺ ๑ รุกขาทีสุ อกฺขรานิ ลิจิตฺวา ทสสนนวนเสน
อกฺขริ วา นินทตีติ วุตฺ ๑ หตฺถมฺทุชาย วา ตมตฺถํ อาโรเจตีติ
หตฺถเนน อธิปฺปายวิญญาปนํ สนฺชาย วุตฺ ๑ อธิปฺปาย-
วิญญาปโก หิ หตฺถวิกาโร หตฺถมฺทุชาย ๑ หตฺถสทฺโท เจตฺถ
หตฺถเอกเทเสสฺ องฺคฺลิสฺ ทฏฺฐพฺโพ น สพฺพํ หตฺถํ มุข ปกฺกิ-
ปิสฺสามีติอาทีสุ วิย ๑ ตสฺมา อธิปฺปายวิญญาปเกน องฺคฺลิต-
สฺงโกจาทินา หตฺถวิกาเรน ตมตฺถํ อาโรเจตีติ เอวเมตฺถ อตุโต
ทฏฺฐพฺโพ ๑ จิตฺตสมฺปยุตฺตนุติ ปจฺจกฺขาคฺคกามตฺตจิตฺตสมฺปยุตฺต ๑
อิทานิ วิชานนวนเสน สิกขาปัจจกขานัน นยमितานนยमितวเสน ทฺวิธา

[ม. ป. ๔๓ ส. ป. ๒๕๖]

เวทิตพพุนติ ทสเสนโต อาห ยทิ อยเมว ชานาตุติอาที ฯ
อญจ วิภาโค วทติ วิญญาเปตีติ เอกวิสยตุตา ยสฺส วทติ
ตสฺเสว วิชานนํ อธิปฺเปตํ น อญฺญสฺสาติ อิมินา นเยน ทฺุโรติ
ทฏฺฐพฺพํ ฯ น หิ ยสฺส วทติ ตโต อญฺญํ วิญญาเปตีติ
อยมคฺโค สมุทฺทติ ฯ โสเอว ชานาตีติ อวธารณน ตสฺมี
อชานนฺเตยว อญฺญสฺส ชานนํ ปฏฺฐิกฺขิปติ ฯ เตเนวาท อถ
โส น ชานาติ อญฺญโถ สมีเป จิตฺ ชานาติ อปจฺจกฺขตา
โหติ สิกฺขาติ ฯ ตสฺมา อยเมว ชานาตุติ เอกํ นิยมิตฺวา
อาโรจิตฺ ยทิ โสปี ชานาติ อญฺญโถปี นิยมิตฺสฺส ปน นิยมิต-
วเสน วิชานนสมุทฺโต สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติเยวาทิ ทฏฺฐพฺพํ
อญฺญโถ มา ชานาตุติ อนิยมิตฺตฺตา ฯ ทฺุวินฺนมฺปิ นิยมิตฺวาติ
อิทํ เทว วา ชานนฺตุ เอโก วา อิมสฺสเยว ทฺุวินฺนํ อาโรเจมีติ
เอวํ นิยมิตฺวา อาโรจนํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ เตเนวาท เอกสฺมี
ชานนฺเต ทฺุวิสฺสุ ชานนฺเตสฺสปิตี ฯ ตสฺมา เทวเยว ชานนฺตุ เอโก
มา ชานาตุติ เอวํ ทฺุวินฺนํ นิยมิตฺวา อาโรจิตฺ ทฺุวิสฺสุเยว ชานนฺเตสฺสุ
สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ น เอกสฺมี ชานนฺเตติ วทนฺติ ฯ
สภาคติ วิสฺสาสิเก ฯ ปริสฺงกมาโนติ สเจ เต ชานนฺยฺยํ มํ
วารสฺสนฺตีติ อาสฺงกมาโน ฯ สมยญฺญติ สาสนาจารกฺุสโล ฯ
อิธ น ปน ตทฺธิปฺปายชานนมคฺเตนปี สมยญฺญ นาม โหติ ฯ

[ส. ป. ๔๑ ส. ป. ๒๕๗]

เตเนวาท อุกกณฐิตอ อัยเปย สาสนโต จูโตติ ชานาตีติ ฯ
ตสุมา พุทฺธ ปจฺจกฺขามิติ อิมสฺส อตุถํ ฌตฺวาปี สเจ อัยภิกฺขุ-
ภาวโต จวิตฺตกาโม คิหิ วา โหตฺตกาโมติ น ชานาติอปจฺจกฺขา-
ตาว โหติ สิกฺขา ฯ สเจ ปน พุทฺธ ปจฺจกฺขามิติ วจนสฺส
อตุถํ อชานิตฺวาปี อุกกณฐิตอ คิหิ โหตฺตกาโมติ อธิปฺปายิ ชานาติ
ปจฺจกฺขตาว โหติ สิกฺขา ฯ อณฺณสฺมี ขณฺเ สโตวิญญานวิธิยา
สทฺทคฺคหณฺ อณฺณสฺมีเยว จ มโนวิญญานวิธิยา ตทตฺถวิชา-
นนฺนฺติอาห ตํขณฺเเยว ปน อปฺพุทฺธิ อจฺริมํ ทฺชชานนฺติ ฯ น
หิ เอกสฺมีเยว ขณฺเ สทฺทสฺสวณฺ ตทตฺถวิชานนฺนจฺ สมภฺวติ ฯ
ตถาหิ ฌโณตฺติ วา ปโณตฺติ วา เกณจิ วุตฺเต ตตฺถ ฌสทฺทํ ปจฺจปฺ-
ปนฺนํ คเหตุวา เอกา สโตวิญญานวิธิ อฺปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติ ฯ
ตทนฺนฺตรํ เอกา มโนวิญญานวิธิ ตเมว อตีตํ คเหตุวา อฺปฺปชฺชติ ฯ
เอวํ เตน วุตฺตวจนฺเ ยตฺตกานิ อฺกฺขรานิ โหนฺติ ฯ
เตสฺส เอกเมกํ อฺกฺขรํ ปจฺจปฺปนฺนมติตฺถจฺ คเหตุวา สโตวิญญาน-
วิธิยา มโนวิญญานวิธิยา จ อฺปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธาย อวसानเ
ตานิ อฺกฺขรานิ สมฺปิณฺเฑเตตฺวา อฺกฺขรสมฺภูหิ คเหตุวา เอกา
มโนวิญญานวิธิ อฺปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติ ฯ ตทนฺนฺตรํ อยมกฺขรสมฺภูโ
เอกสฺส นามนฺติ นามปฺลฺลยตฺตคฺคหณฺวเสน อปรายมโนวิญญาน-
วิธิยา อฺปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธาย ตทนฺนฺตรํ อฺปฺปนฺนายน

[ม. ป. ๔๑ ส. ป. ๒๕๗]

มโนวิญญาณวิธียา อยเมตสฺส อตุโถติ ปกตียา ตทตฺถวิชานนํ สมภูวติ ฯ

อวชฺชนสมเยนาติ ภูมุตฺถเถ กรณวจนํ ฯ อตุถาโกกสมเยติ
อตุโถ ฯ อิทานิ ตเมว อวชฺชนสมยํ วิภาเวนฺโต อาห ยถา
ปกตียา ฯเปฯ ชานนฺตฺติ ฯ เตเนว วจีเกเทน อธิปฺปายวิญญา-
ปนสฺส อธิราชิปฺเปตตฺตา อปรภาเค ก็ อิมินา วุตฺตุนฺติ กงฺขณ-
ตสฺส จิเรน อธิปฺปายวิชานนํ อณฺเณนปี เกนจิ อุปายนฺตเรน
สมภูวติ น เกวळ วจีเกทมตฺเตนาติ อาห อถ อปรภาเค ฯเปฯ
อปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาติ ฯ คิหิ ภาวิสุสามิติ วุตฺเต อตุถเกโท
กาลเกโท จ โหติติ อปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขา ฯ ชารหิตี
หิ อิมสฺส โย อตุโถ กาลโถ จ น โส ภาวิสุสามิติ เอตสฺส ฯ
คิหิ โหมีติ วุตฺเต ปน อตุถเกโทเยว น กาลเกโท โหมีติ
วตฺตมานกาลสฺเสว วุตฺตตฺตา ฯ คิหิ ชาโตมฺหิ คิหิมฺหิตี เอตฺถาปี
อตุถสฺส เจว กาลสฺส จ ภินฺนตฺตา อปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขา ฯ
อชฺช ปญฺจายาติ อิทํ ตถาวุตฺเตปี โทสาภาวโต ปริปฺพณฺณํ กควา
วุตฺตํ ฯ ชารหิตี อตุถปฺปชานตฺตา นิทฺเทสสฺส ปริยายวจนหิปี
สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติเยวาติ ทสฺเสนฺโต อาห ชานาหิตีอาที ฯ
ชารหิ ชานาหิ สญฺชานาหิ มนสิกรหิตี หิ เอตานิ ปทานิ
อตุถโต กาลโต จ อภินฺนानิ ฯ ปุริมาเนว จุทฺทสาติ พุทฺธาติ-
สพฺรหฺมจาริปฺริยนฺตานิ ฯ โหตุ ภาวตฺติ อิทํปี ปฏิกฺเขปตฺถเมวาติ

[ม. ป. ๔๓ ส. ป. ๒๕๗-๘]

อาห โหตุ ปริยตฺตุนฺติ อตุโถติ ฯ วนฺณปฏฺจานนฺติ มหา-
สงฺฆิกานํ พุทฺธคุณปรีทึปกํ เอกํ สุตฺตุนฺติ วนฺนฺติ ฯ อุปาลิกาถาสฺติ

ธีรสฺส วิกตโมหสฺส
ปภินฺนจีลสฺส วิชิตวิษยสฺส
อนีฆสฺส สุตฺตมจิตฺตสฺส
สุทฺธสีลสฺส * สาธูปถนสฺส
เวสฺสนฺตรสฺส วมลสฺส
ภควโต ตสฺส สาวโกหฺมสมฺมิ
อกถิกถิสฺส ตฺถิสฺส
วนฺตโลกามิสฺส ปมฺพิตสฺส
กตสมณสฺส มนุชสฺส
อนฺติมสฺสรีรชฺรสฺส นรสฺส
อโนปมสฺส วิรชสฺส
ภควโต ตสฺส สาวโกหฺมสมฺมิ
อัสสยสฺส กุสฺลสฺส
เวนยิกสฺส สารถิวรสฺส
อนฺตฺตรสฺส รุจิริชฺมมสฺส
นิกงฺขสฺส ปภสฺสรสฺส ๒
มานจฺฉินฺนสฺส ธีรสฺส ๓

๑. พุทฺธสีลสฺสชาติปี ฯ ๒. ปภาสกรสฺสชาติปี ฯ ๓. วิรชฺสชาติปี ฯ

[ม. ป. ๔๕ ส. ป. ๒๕๘-๕]

ภควโต ตสฺส สาวโกหฺมสมฺมิ
นิสฺสทสฺส อปฺปเมยฺยสฺส
คฺมฺภีรฺสฺส โมนปฺปตฺตสฺส
เขมฺงฺกรสฺส เวทสฺส
ธมฺมญฺจสฺส สฺสํวตฺตสฺส
“สฺงฺคาคิวตฺตสฺส มุตฺตสฺส
ภควโต ตสฺส สาวโกหฺมสมฺมิ
นาคสฺส ปนฺตเสนาสนสฺส”^๒
จึณฺถํโยชนสฺส มุตฺตสฺส
ปฏฺฐิมนฺตกสฺส โชนสฺส”^๓
ปนฺนทุชฺชสฺส วิตรากสฺส
ทนฺตสฺส นิปฺปปฺพจสฺส
ภควโต ตสฺส สาวโกหฺมสมฺมิ
อิสิสฺสทตฺตมสฺส อกฺุหสฺส
เตวฺชฺชสฺส พุรหฺมปตฺตสฺส
นุหาคกสฺส ปทกสฺส
ปสฺสทฺถสฺส “วิทิตเวทสฺส
ปฺรินฺททสฺส สกฺกสฺส

๑. สฺงฺคาคิวตฺตสฺส ๒. ม. ปนฺตเสนาสนสฺส ๓. โมนสฺสทตฺตสฺส ๔. ม. ปสฺสทุชฺชสฺส ฯ

[ม. ป. ๔๒ ส. ป. ๒๕๕]

ภควโต ตสฺส สาวโกหฺมสมฺมิ
อริยสฺส ภาวิตตสฺส
ปตฺติปฺปตฺตสฺส เวยยากรณสฺส
สติมโต วิปสฺสิสฺส
อนภินตสฺส โน ° อปฺลาตสฺส ๑
อนชสฺส วสิปฺปตฺตสฺส
ภควโต ตสฺส สาวโกหฺมสมฺมิ
สมฺมตตฺตสฺส ° ฌายิสฺส
อนฺนทฺตคตฺนตฺรสฺส ° สฺทฺทฺชสฺส
อสิตสฺส อปฺปภิตสฺส °
ปวิวิตตสฺส อคฺคปฺปตฺตสฺส
ติณฺณสฺส ตารยฺนตฺตสฺส
ภควโต ตสฺส สาวโกหฺมสมฺมิ
สฺนตสฺส ฐฺริปฺลยฺยสฺส
มฺหาปฺลยฺยสฺส วิทิตฺโลกสฺส ๒
ตถาคตสฺส สฺกตสฺส
อปฺปฎฺฐิปุคฺคตสฺส อสมสฺส

๑. ม. อนภิตตสฺส โน ๑ ๒. อปณตสฺสตาติปิ ๑ ๓. ที. สมกฺกตสฺส ๑ ม. สมกฺกตสฺส ๑
๔. ม. อนนฺนทฺตคตฺนตฺรสฺส ๑ ๕. ที. อปฺปณฺนิหิตสฺส ๑ ม. หิตสฺส ๑ ๖. ม. วิตฺโลกสฺส ๑

[ม. ป. ๔๕ ส. ป. ๒๕๕]

วิสาร์ทสฺส นิปฺณสฺส
ภควโต ตสฺส สาวโกหฺมสฺมิ
ตณฺหจฺฉินฺนสฺส พุทฺธสฺส
วืตฺฐมฺสฺส อนุปฺลิตฺตสฺส
อาหุเนยฺยสฺส ยกฺขสฺส
อตุตฺตมปฺกุกฺคสฺส อตุลสฺส
มหโต ยสฺสคฺคปฺตฺตสฺสม
ภควโต ตสฺส สาวโกหฺมสฺมีติ

เอวํ อุปาสิกหฺปตีนา วุตฺตาสฺส อุปาสิสฺสฺเต ° อากตฺคาถาสฺส ฯ

[๔๒] ยถารุตฺตเมวาทิ ยถาวุตฺตเมว ฯ ปาลิยํ อากตฺเมวาทิ
อธิปฺปาโย ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธิ อนนฺตพุทฺธิ อโนมพุทฺธิ โปธิปฺลย-
ณานฺนฺติ อิมานิ วณฺณปฺภุจฺจาเน อากตฺนามานิ ฯ ธีรฺรณฺติอาทีนํ
ปนํ อุปาสิกาถาสฺส อากตฺนามานิ ฯ ตตฺถ โปธิ วุจฺจติ สพฺพณฺ-
ณฺตณฺณํ ฯ ตํ สยฺขานนฺเหตฺตฺตา ปฺลยณฺณํ เอตฺสฺสชาติ
โปธิปฺลยณฺโณ ภควา ฯ ธีโย ปฺลยณฺโโย ๒ ราติ คณฺหาติ เสวตีติ
วา ธีโร ฯ สมฺจุฉินฺนสพฺพเจโตชิลตฺตา ปภินฺนํชีโล ฯ สพฺพ-
ปฺภุชฺชเน วิชฺฉินฺนํ วิชฺชนฺติ วิชฺฉินฺนํสฺสนฺติ จาติ วิชฺชา ฯ เก เต ฯ
มจฺจุมารฺกิลสฺมารเทวปฺตฺตมารา ฯ เต วิชิตา วิชฺชา เอเตนาติ

๑. อุปาสิกาทฺสฺสฺสนฺติปํ วุจฺจติ ฯ ๒. ม. ธิยา ปฺลยณฺย ฯ

[ม. ป. ๔๕ ส. ป. ๒๕๕]

วิจิตวิชัย ภควา ฯ กิเลสมารมจุมารวิชเยเนว ปเนตถ อภิ-
สงขารกษณฐมาราปี วิจิตาว โหนตติ ทฏฐพัพพะ ฯ

[๔๑] สุวากขาตุนติอาทิสฺว สาคถสพฺพยชนเกวลปริปฺพณ-
ปริสฺสทฺฐพฺพหุมจริยสฺส ปกาสนโต สุวากขาโต ฐมโม ฯ อตฺถ-
วิปลฺลาสากาวโต วา สฺสฏฺฐ อกฺขาโตติ สุวากขาโตติ วุตฺตพฺเพ
อาทิมฺหิ สฺสทฺทสฺส จิตฺตฺตา กโถปํ กตฺวา สุวากขาโตติ วุตฺตํ ° ฯ
ยถา หิ อลฺลตฺติตฺถิยานํ ฐมฺมสฺส อตฺถโถ วิปลฺลาสํ อาปชฺชติ
อนฺตรายิกาทิ วุตฺตฐมฺมานํ อนฺตรายิกตฺตาภาวโต นิยฺยานิกาทิ จ
วุตฺตฐมฺมานํ นิยฺยานิกตฺตาภาวโต เตน เต อลฺลตฺติตฺถิยา ทฺรภ-
ขาตฐมฺมาเยว โหนตฺติ น ตถา ภควโต ฐมฺมสฺส อตฺถโถ วิปลฺลาสํ
อาปชฺชติ อิม ฐมฺมา อนฺตรายิกา อิม นิยฺยานิกาทิ เอวํ
วุตฺตฐมฺมานํ ตถาภาวานตฺติกมฺนโตติ เอวํ ตาว ปริยตฺติฐมฺโม
สุวากขาโต ฯ โลกุตฺตรฐมฺโม ปน นิพฺพานานฺรูปาย ปฏฺธิปตฺติยา
ปฏฺธิปทานฺรูปสฺส จ นิพฺพานสฺส อกฺขาตฺตฺตา สุวากขาโต ฯ ยถาห ฯ
สฺสปลฺลยตฺตา โข ปน เตน ภควตา สวากานํ นิพฺพานคามินี ปฏฺธิปทา
สํสฺนฺหติ นิพฺพานญจ ปฏฺธิปทา จ เสยฺยถาปี นาม คจฺจโลกทกํ
ยมนฺนทเกน สํสฺนฺหติ สเมติ เอวเมว สฺสปลฺลยตฺตา โข ปน เตน

๑. อิติ วุตฺตพฺเพตฺถิอาทิ วุตฺตุนฺติปริโยสานํ อิทํ วากฺขมฺมมฺมไปตฺถเกน ทิสฺสตี ฯ

[ม. ป. ๔๕ ส. ป. ๒๕๕]

ภควดา สวากานัน นิพพานคามินี ปฏิปทา สันนุทติ นิพพานญจ
ปฏิปทา จาติ ฯ อริยมคฺโค เจตถ อนุตทวยัน อนุปกมม
มชฺฉิมาปฏิปทาภูโตว มชฺฉิมาปฏิปทาติ อกฺขาตตฺตา สุวากฺขาโต ฯ
สามญฺณผลานิ ปฏิปฺปสฺสทฺชกิลเสานเว ปฏิปฺปสฺสทฺชกิลเสานีติ
อกฺขาตตฺตา สุวากฺขาตานิ ฯ นิพพานัน สสฺสตามตตามณเณทิสภาว-
เมว สสฺสตาทิสภาวเวเสน อกฺขาตตฺตา สุวากฺขาตฺนฺติ เอวํ โลกุตฺตร-
ธมฺโมปิ สุวากฺขาโต ฯ อริยมคฺโค อตฺตโน สนนฺตานเ รากาทีนํ
อภาวํ กโรนฺเตน อริยปุคฺคเณน สามํ ทฏฺฐพฺโพ อริยมคฺเคน มม
รากาทโย ปหีนฺนาติ สยํ อตฺตนา อนญฺณเนยฺเยน ปสฺสิตพฺโพติ
สนฺทิกฺโข ฯ สนฺทิกฺโขเอว สนฺทิกฺโขโก ฯ อปิจ นววิโร โลกุตฺตร-
ธมฺโมเยน เยน อธิคฺโต โหติ เตน เตน อริยสาวเกน
ปรสทฺชราย คนฺตพฺพตํ หิตฺวา ปจฺจกฺขณาณเณน สยํ ทฏฺฐพฺโพติ
สนฺทิกฺโขโก ฯ อถวา ปสฺสเถ ทิกฺโข สนฺทิกฺโข ฯ สนฺทิกฺโขจยา
ชยตีติ สนฺทิกฺโขโก ฯ ตถาเหตุถ อริยมคฺโค สมฺปยุตฺตาย อริยผลํ
การณญฺตาย นิพพานัน วิสยฺญตฺตาย สนฺทิกฺโขจยา กิลเส ชยติ ตสฺมา
ยถา รเถน ชยตีติ รติโก เอวํ นววิโรปิ โลกุตฺตรธมฺโม
สนฺทิกฺโขจยา ชยตีติ สนฺทิกฺโขโก ฯ อถวา ทิกฺโขจฺนฺติ ทสฺสนํ วุจฺจติ ฯ
ทิกฺโขจเมว สนฺทิกฺโขจฺจ สนฺทสฺสนนฺติ อตฺโต ฯ สนฺทิกฺโขจ อรหตีติ
สนฺทิกฺโขโก ฯ นวโลกุตฺตรธมฺโม หิ ภาวนาภิสมยเวเสน สจฺฉิกิริยา-

[ม. ป. ๔๕ ส. ป. ๒๕๕]

ภิสมยวเสน จ ติฏฐมาโนเขว วฏฐกขั นีวตเตติ ตสฺมา ยถา
วตฺถมรหตีติ วตฺถโก เอว สนนฺทิฏฐั อรหตีติ สนนฺทิฏฐัโก ฯ
อตุตโน ผลทานั สนนฺชาย นาสฺส อากเมตพุโพ กาลโธ อตุตตีติ
อกาลโธ ฯ ยถา หิ โลกียกุสลสฺส อุปฺปชฺเช อปฺราปริเยติอาทินา
ผลทานั ปฏฺฐิอากเมตพุโพ กาลโธ อตุตฺถิ น เอวเมตฺตฺสาติ อตุตฺถโธ ฯ
อกาลโธเขว อกาลิโก ฯ น ปญฺจาหสฺตฺตาหาทิกเกทํ กาลั เขเปตฺวา
ผลั เทติ อตุตฺถโน ปน ปวตฺตฺติสมนฺนฺตรเมว ผลโทติ วุตฺตํ โหติ ฯ
อถวา อตุตฺถโน ผลปฺปทานเ วิปฺปกฏฺฐโธ ทูโร กาลโธ ปตฺโต
อุปฺคโต อสฺสาติ กาลิโก กาลนฺนฺตรผลทายี ฯ โโก โส ฯ
โลกิโย กุสลธมฺโม ฯ อยมฺปน สมนฺนฺตรผลทายกตฺตา น กาลิโกติ
อกาลิโก ฯ มกฺกเมว หิ สนนฺชาย อกาลิโกติ อิทํ วุตฺตํ ฯ เอหิ
ปฺสฺส อิมํ ธมฺมนฺติ เอว ปวตฺตํ เอหิปฺสฺสวธี อรหตีติ
เอหิปฺสฺสิโก ฯ กสฺมา ปเนส ตํ วธี อรหตีติ ฯ ปรมตฺถโต
วิขฺขมานตฺตา ปฺริสฺสุทฺตฺตา จ ฯ ริดฺตมฺภูจฺฉิ หิ หิรณฺณํ वा สุวณฺณํ
วา อตุตตีติ วตฺวาปี เอหิ ปฺสฺส อิมฺนฺติ น สกฺกา วตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ
อวิขฺขมานตฺตา ฯ วิขฺขมานมฺปิ จ กฺขณํ वा มุตฺตํ วามนฺนฺนฺน-
ภาวปฺปกาสเนน จิตฺตสมฺปหังสนตฺถํ เอหิ ปฺสฺส อิมฺนฺติ น สกฺกา
วตฺตํ ฯ อปิจ โข นํ ติเณหิ वा ปณฺเณหิ वा ปฏฺฐิจฺฉาเทตฺตพ-
เมว โหติ ฯ กสฺมา ฯ อปฺริสฺสุทฺตฺตา ฯ อยํ ปน นววิโรปี

[ม. ป. ๔๕ ส. ป. ๒๕๕]

โลกุตตรชมโม สภาวโต จ วิชชมาโน วิกตวลาหเก อากาเส
สมบุณฺณจนฺทมณฺฑลํ วย ปณฺทกมฺพเล นิกฺขิตฺตชาติมณิ วย
จ ปริสฺสุทฺโธ ๙ ตสฺมา วิชชมานตฺตา ปริสฺสุทฺตฺตา จ เอหิปสฺสวิธี
อรหตีติ เอหิปสฺสโก ๙ อุปนตฺตพฺโพติ โอปนยโก ๙ อยมฺปนตฺต
วินิจฺจโย ๙ อุปนยํ อุปนโย ๙ อาทิตฺตํ เจถํ วา สีสํ วา
อชฺฌเปกฺขิตฺวาปี ภาวนาเวสเน อตฺตโน จิตฺเต อุปนยํ อุปฺปาทํ
อรหตีติ โอปนยโก ๙ อิทํ สงฺขเต โลกุตตรชมฺเม ยฺชชติ ๙
อสงฺขโต ปน อตฺตโน จิตฺเต อารมฺมณภาวเน อุปนยํ อรหตีติ
โอปนยโก ๙ สจฺฉิกิริยาเวสเน อลฺลียํ อรหตีติ อตฺโต ๙
อถวา นิพฺพานํ อุปนติ อริยปฺกฺคณฺติ อริยมคฺโค อุปนโย ๙
สจฺฉิกาทพฺพตํ อุปนตฺตพฺโพติ ผลนิพฺพานชฺมโม อุปนโย ๙
อุปนโยเอว โอปนยโก ๙ สพฺเพหิปี อุกฺขมตฺตลฺลยฺยาทิตฺติ วิญฺญูหิ
ภาวโต เม มคฺโค อริคตํ ผลํ สจฺฉิกโต นิโรธติ อตฺตนิ
เวทิตพฺโพติ ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ ๙ น หิ อุปฺชฌาเยน
ภาวเต มคฺเค ° สทฺธิวิหาริกสฺส กิเลสา ปหิยนฺติ น โส ตสฺส
ผลสมာปตฺติยา ฆาสฺส วิหริติ น เตน สจฺฉิกตํ นิพฺพานํ
สจฺฉิกโรติ ตสฺมา นเอสฺส ปฺรตฺสฺส สีสฺส อารณํ วย ทฏฺฐพฺโพ
อตฺตโน ปน จิตฺเตยฺว ทฏฺฐพฺโพ อนฺนภวิตพฺโพ วิญฺญูหิติ วุตฺตํ
โหติ ๙ อสงฺขตฺตนิ สงฺกมฺม สมากมฺม ปจฺจยสโมธานลกฺขณ

๑. ม. ภาวิตน มคฺเคน ๙

สงฺกเมน สนฺนิปติตฺวา อนฺรุเปหิ ปจฺเจยฺหิ อกตํ อนิพฺพตฺติตฺนฺติ
อสงฺขตํ ๑ นตฺถิ เอตฺถ มตฺนฺติ อมตํ ๑ เอตฺสฺมี วา อธิคเต
นตฺถิ ปุคฺคตสฺส มตํ มรณฺนฺติ อมตํ ๑ กิณฺจาปี เอตฺถ สุวากฺขาตํ
ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิตฺถาทีนํ สพฺพตฺถ ธมฺมสทฺทปฺปโยโค ทสฺสีโต ๑
ตถาปี ธมฺมสทฺทเทน โยเชตฺวา วุตฺตเวจฺเจนน ปจฺจกฺขานํ นาม
น โหตีติ สุวากฺขาตํ ปจฺจกฺขามิตฺถาทีนํ วุตฺเตปี สิกฺขาปจฺจกฺขานํ
โหตีเยวติ ทฺฐจฺพฺพํ ๑ สุวากฺขาตํ ธมฺมนฺติอฺทาทีนํ ปน ธมฺม-
สทฺทปฺปโยโค สุวากฺขาตาทิสทฺททานํ ธมฺมวิเสสฺนภาวทสฺสฺนตฺถํ กโตติ
เวทิตฺพฺพํ ๑ เอกธมฺมกฺขนฺธสฺสาปี นามนฺติ เอตฺถ ปจฺจธมฺมกฺขนฺธํ
ทฺถิยธมฺมกฺขนฺธํ ปุจฺฉาธมฺมกฺขนฺธํ วิสฺซชฺชนาธมฺมกฺขนฺธนฺติอฺทาทีนํ
ธมฺมกฺขนฺธนามานิ เวทิตฺพฺพานิ ๑

[๔๔] สุปฺปฏิปฺนฺนฺติ สุวากฺขาเต ธมฺมวินยฺเย ยถานฺุสฺสิฏฺฐํ
ปฺปฏิปฺนฺนฺตฺตา สุปฺปฏิปฺนฺนํ ๑ มชฺฌิมา ย ปฺปฏิปฺทาย อนฺุตทฺวยํ อนฺุปกมฺม
ปฺปฏิปฺนฺนฺตฺตา กายวจฺมโนวจฺกกุณฺฑิลชฺมิหฺโทสปฺปหานาย ปฺปฏิปฺนฺนฺตฺตา
จ อฺุชฺฐปฺปฏิปฺนฺนํ ๑ ฌาโย วุจฺจติ นิพฺพานํ อริยมคฺคาทีหิ ฌายติ
ปฺปฏิวิชฺฌยติ สจฺฉิกิริยตีติ กตฺวา ๑ ตทตฺถาย ปฺปฏิปฺนฺนฺตฺตา
ฌายปฺปฏิปฺนฺนํ ๑ ยถา ปฺปฏิปฺนฺนา คฺุณสมฺภาวนาย ปเรหิ กิริยมานํ
ปจฺจกฺขานาทีสํมิจิ กมฺมํ อรฺหนฺติ ตถา ปฺปฏิปฺนฺนฺตฺตา สํมิจิ-
ปฺปฏิปฺนฺนํ ๑ ยฺุคฺลวเสน ปจฺจมมคฺคกฺุโจ ฝลฺกฺุโจติ อิทเมกํ ยฺุคฺลนฺติ

[ม. ป. ๔๕ ส. ป. ๒๕๕]

เอว จตุตาริ ปุริสยูกานิ โหนติ ๑ เอตุถ ปน จตุปปุริสยัค
สงฆนติ วตุตพเพ จตุตาริติ วิภคตติโลปี อกตวา นิทเทโส กโตติ
ทฏฐพัพ ๑ จตุตาริ ปุริสยูกานิ เอตุถาติ จตุปปุริสยัคโคติ หิ
สงฆโม วุจจติ ๑ อฏฐปุริสปุคคณนติ ปุริสปุคคลวเสน เอโก
ปจम्मคคฏฐโจ เอโก ผลฏฐโจติ อิมินา นเยน อฏฐเจว ปุริสปุคคลา
โหนติ ๑ อฏฐ ปุริสปุคคลา เอตุถาติ อฏฐปุริสปุคคโล สงฆโม ๑
เอตุถ จ ปุริโสติ วา ปุคคโลติ วา เอกตถานทานิ ปทานิ ๑
เวเนยยวเสน ปเนตติ วุตติ ๑ อาหุเนยยนติอาทิสู อาเนตวา
หุนิตพพนติ อาหุน ๑ ทูโรโตปี อาเนตวา สีลวันเตสุ ทาทพพานัน
จตุณัน ปจจยานเมตติ อธิวจัน ๑ ตัง อาหุนัน ปฏิกคเหตุ ยุตโต
ตสส มหปผลภาวกรณโตติ อาหุเนยโย สงฆโม ๑ อถวา ทูโรโตปี
อาคณตวา สพพสาปเตยยมปิ เอตุถ หุนิตพพนติ อาหวนิโย ๑
สกุกาทินมปิ วา อาหวนัน อรหตติ อาหวนิโย ๑ โยจายั พุราหุมนานัน
อาหวนิโย อคคิ ยตุถ หุตติ มหปผลนติ เตสั ลทุธิ ๑ สเจ
หุตสส มหปผลตาย อาหวนิโย สงฆโม อาหวนิโย ๑ สงฆเม
หุตติ หิ มหปผลั โหติ ๑ ยถาห ๑

โย จ วสุสสตัง ชนตุ อคคิ ปริจเร วเน
เอกณจ ภาวิตตตานัน มุหุตตมปิ ปุชเย
สาเยว ปุชณา เสยโย ยญเจ วสุสสตัง หุตนติ ๑

[ม. ป. ๔๕ ส. ป. ๒๕๕]

ตเทตํ นิกายนุตเร อาหวนิโยติ ปทํ อิธ อาหุเนยโยติ อิมินา
ปเทน อตุลโต เอกํ ฯ พุชฌชนโต ปเนตถ กิณฺณิมตฺตเมว นานํ ฯ
ปาหุเนยฺยนฺติ เอตถ ปน ปาหุณํ วุจฺจติ ทิสาวิตฺสโต อากตํ
ปิยมนาปานํ ฌาติมิตฺตํ อตุลา ย สกฺกาเรน ปฏฺยตฺตํ อากนฺตฺก-
ทานํ ฯ ตมฺปิ จเปตฺวา เต ตถารูเป ปิยมิตฺตาทิเก ปาหุเนก
สงฺฆสฺเสว ทาตุํ ยุตฺตํ ฯ สงฺโฆว ตํ ปฏฺยคฺคเหตฺุ ยุตฺโต ฯ
สงฺฆสทิสฺสํ หิ ปาหุเนโก นตฺถิ ฯ ตถาเส อเอกพุทฺธนุตเร
วิตฺตวตฺเตว ทิสฺสติ อพฺโพกิณฺณณฺจ ปิยมนาปตฺตกเรหิ สีลาทิ-
ชฺมเมหิ สมณฺนาคโตติ เอวํ ปาหุเนมสฺส ทาตุํ ยุตฺตํ ฯ ปาหุเนจ
ปฏฺยคฺคเหตฺุ ยุตฺโตติ ปาหุเนยฺโย ฯ ทกฺขณฺติ เอตถ สตฺตยาถา-
ธิปฺเปตฺวาหิ สมปตฺตฺตีหิ วทฺฒนฺตฺตีหิ ทกฺขิณา ปรโลกํ สทฺทหิตฺวา
ทาทพฺพทานํ ฯ ตํ ทกฺขิณฺ อรหฺตฺตีหิ ทกฺขิณฺเยโย ฯ ทกฺขิณาย
วา หิโต ฯ ยสฺมา นํ มหปฺผลกรณฺตถา ย วิโสเชตฺตีหิ ทกฺขิณฺเยโย ฯ
อุโภ หตฺถे สิริสฺสิ ปตฺติจฺจาเปตฺวา สพฺพโลเกน กริยมาณํ อณฺชลิ-
กมฺมํ อรหฺตฺตีหิ อณฺชลิกรณฺเยโย ฯ อนฺตฺตรํ ปุณฺณกฺเขตฺตฺนฺติ
สพฺพโลกสฺส อสทิสฺสํ ปุณฺณวิรูหนฺนฺจํ ฯ ยถา หิ รณฺโณ วา
อมจฺจสฺส วา สาลีนํ วา ยวานํ วา วิรูหนฺนฺจํ รณฺโณ
สาลิกฺเขตฺตํ ยวกฺเขตฺตฺนฺติ วุจฺจติ เอวํ สงฺโฆ สพฺพโลกสฺส
ปุณฺณานํ วิรูหนฺนฺจํ ฯ สงฺฆํ นิสฺสาย หิ โลกสฺส นานป-

[ม. ป. ๔๕ ส. ป. ๒๕๕]

ปการหิตสุขสั่วตตนิทานิ ปุณณานิ วิรุหนติ ตสฺมา สงฺโฆ
อนุตฺตรํ ปุณณกฺเขตต์ โลกสฺส ฯ เอตถปิ สุปฺภีปนฺนํ สงฺฆนฺติ-
อาทินา สพฺพตฺถ สงฺฆสทฺทปฺปโยโค สุปฺภีปนฺนาทิสทฺทานํ สงฺฆ-
วิเสสณภาวทสฺสณตฺถํ กโต ตสฺมา สุปฺภีปนฺนํ ปจฺจกฺขามิตฺติอาทินา
วฺตุเตปี สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติเยวาทิ ทฎฺฐพฺพํ ฯ

[๔๕] สิกฺขาเวจฺจนฺสุ ปน สิกฺขาสทฺทํ วินา เกวลํ ภิกฺขุ-
สทฺโท ภิกฺขุณีสทฺโท จ สิกฺขาย อธิวณฺํ น โหตีตีติ ภิกฺขุสิกฺขํ
ภิกฺขุณีสิกฺขนฺติ วฺตุเตเยว สีสํ เอตฺติ ฯ อธิสึลาทโย ปน
สิกฺขาเอวาทิ อธิสึลํ ปจฺจกฺขามิตฺติอาทินา วฺตุเตปี สีสํ เอตฺติ ฯ
ปจฺจปาราชิกนฺติอาทินา สิกฺขาปทานฺเยว คหณฺํ เวทิตพฺพํ น
อาปตฺตินํ ฯ อุปชฺฌายเวจฺจนฺสุ อุปชฺฌาโย หุตฺวา โย ปพฺพาเชลฺลิ
เจว อุปสมฺปาเทสิ จ ตํ สนฺธาย โย มํ ปพฺพาเชลฺลิตฺติอาทิ
วฺตุตฺตํ ฯ ยสฺส มฺลเณนติ ยสฺส ปชานภาวเณ การณภาวเณ วา ฯ
ยสฺส มฺลํ ปชานภาวเณ การณภาวเณ วา เอตฺติสฺสาติ ยสฺสมฺลิกา
ปพฺพชฺชา อุปสมฺปาทา จ ฯ มฺลสทฺทสฺส สาเปกฺขภาวเณปี นิจฺจ-
สาเปกฺขตฺยา คมกตฺตา ตทฺธิตวฺตุตฺติ ทฎฺฐพฺพา ฯ อจฺริยเวจฺจนฺสุ
ปน โย อุปชฺฌมํ อทฺตฺวา อจฺริโย หุตฺวา ปพฺพาเชลฺลิ กมฺมวจา-
จฺริโย หุตฺวา อุปสมฺปาเทสิ จ ตํ สนฺธาย โย มํ ปพฺพาเชลฺลิ
โย มํ อนุสฺสาเวสึตีติ วฺตุตฺตํ ฯ อิมฺหิ ทฺวิหิ วจฺเนหิ ปพฺพชฺชาจฺริโย

[ม. ป. ๔๕ ส.ป. ๒๕๕-๓๐๐]

จ อุปสมุขพาจริโย จ ทสฺสโต๑ ยหํ นิสฺสาย วสามิตี
นิสฺสยจริยํ ทสฺสเสตี ๑ ยหํ อุทฺทิสสาเปมิตีอาทินา ปน ฌมฺมาจริโย
วุดฺโต๑ ตตฺถ อุทฺทิสสาเปมิตี ปาจํ อุทฺทิสสาเปมิ ๑ ปริปุจฺจามิตี
อุคฺคหิตปาจสฺส อตฺถํ ปริปุจฺจามิ ๑ สทฺธิวิหาริกเววจนาทีสุ จ
วุดฺตานุสฺสारेเนว อตฺถโธ เวทิตพฺโพ๑ ตสฺส มฺมูเลตี เอตฺถ ปน
ตสฺส สนฺตึเกตี อตฺถโธ ทฏฺฐพฺโพ๑

[๔๖] โอคฺลฺลโกตี ◦ ขุปฺปิปาสาทิกทฺถุขปเรตานิ จิณฺสุขานํ
นหานาทีสรีรปฏฺิขคฺคณฺรหิตานํ กปณฺมนุสฺसानเมตํ อธิวจัน ๑
โมลิตพฺโพติ สิวาพฺโพติ โอมุกกมกฺกุฏฺเฏ วา ๑ กิณฺจาปี เทววาจิกโก
อุปาสโก ปจฺมโพธิยฺเยว สมฺภวตี ตถาปี ตทา ลพฺภมานนามํ
คเหตุวา วุดฺเตปี สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหตี ยเวตี ทสฺสนตฺถํ เทววาจิกโก
อุปาสโกตี วุดฺตํ ๑ เทววาจิกโกตี อิทเมว ปเนตฺถ เววจนฺนตี
ทฏฺฐพฺโพ ๑ ตสฺมา เทววาจิกโกตี มํ ฌาเรหิตี เอตฺตเกปี วุดฺเต
สีลํ เอตี ๑ เอวํ เสเสสุปี ๑ กุมารโกตี กุมาราวตฺถโธ อติวिय
ทหฺรสามเณโร ๑ เจลโกตี ตโต มหนฺตตโร ขุทฺทกสามเณโร ๑
เปฏฺฐโกตี มชฺฌิมโ ๑ โมณฺคฺลฺโลตี มหาสามเณโร ๑ สมณฺฑุ-
เทโสตี ปน อวิเสสโต สามเณฺราริวจัน ๑ นิกฺคณฺจฺอุปฏฺฐาโกตี-
อาทีนึปี ติตฺถียสวากเววจนาณิตี ทฏฺฐพฺโพ ๑ ทสฺสึโลตี นิสฺสึโล
สีลวิริหิต๑ ปาปฌมฺโมตี ทสฺสึลตฺตาเอว หินฺชมาสยตาย

๑. สึ. โอคฺลฺลโกตี ๑ ม. โอคฺลฺลโกตี ๑

[ม. ป. ๔๕ ส.ป. ๓๐๐-๓]

ลามกสภาโว ฯ อสุจิสงกสสรสมาจาโรติ อปริสุทฺทกายกมฺมาทิตาย
อสุจิ หุตฺวา สงฺกาย สริตพฺพสมาจาโร ฯ ทฺสฺสึโล หิ กิลฺลจิตฺเว
อสารูปฺปี ทิสฺวา อิทํ อสุเกน กตํ ภวิสฺสตีติ ปเรสํ อาสงฺกนีโย
โหติ ฯ เกณฺจิตฺเว วา กรณฺเยน สมฺนฺตยฺนฺเต ภิกฺขุ ทิสฺวา กจฺจิ
นฺุโข อิมํ มยา กตํ กมฺมํ ชานิตฺวา มนฺเตนฺตีติ อตฺตโนเยว
สงฺกาย สริตพฺพสมาจาโร ฯ ปฏฺิจฺจนฺนํกมฺมนฺโตติ ลชฺชิตพฺพตฺาย
ปฏฺิจฺจนฺนํกมฺมนฺโต ฯ อสฺสมโณติ น สมโณ ฯ สฺตากค-
คหณาทิสฺสอหฺมฺปิ สมโณติ มิจฺฉาปฏฺิจฺญาเยว สมณฺปฏฺิจฺญโณ ฯ
อเสฏฺฐจฺจาริตฺาย อพฺรหฺมจฺจารี ฯ อุโปสฺถาทิสฺส อหฺมฺปิ พฺรหฺมจฺจารีติ
มิจฺฉาปฏฺิจฺญาเยว พฺรหฺมจฺจารีปฏฺิจฺญโณ ฯ ปฺุตินา กมฺเมน
สีลวิปตฺติยา อนฺุโต อนฺุปวิฏฺฐตฺตา อนฺุโตปฺุตินา นฺุทฺติ ทฺวาเรหิ
ราคาทิกิเลสํนฺุสฺสวเนน ตินฺุตฺตฺตา อวสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
วตฺตฺตา สีลวณฺุเตหิ นฺุทฺเตตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ทฺส
ทฺส
วาติอาทินา ยํสทฺทปฺรํมญฺ्ञจฺฉานํ พุทฺธาทิวเวจฺฉนํเยว ตํสทฺทเทน
ปฺรํมสนํ โหตีติ อหฺ เตหิ อากาเรหิ ฯเปฯ พุทฺธาทินํ
เววเจเนหิตี ฯ กถํ ปนฺ ตานิ อากาธาทิสทฺเทหิ โวหริยฺนฺตีติ อห
เววเจนานิ หิตีอาที ฯ สณฺุจฺฉานวณฺุตฺตํ พุทฺธาทินํ สณฺุจฺฉานทฺิปนฺ
ตฺว โหตุ สณฺุจฺฉานรหิตํ ปนฺ ฃมฺมสิกฺขาทินํ กถนฺุติ อห

สิกขาปัจจกขานสมุจจนาตฺตาเอว วาติ ฯ สิกขาปัจจกขานรูปานิ
หิ เวจจนานิ สิกขาปัจจกขานสมุจจนาณินฺติ วุจฺจนฺติ ฯ เอวํ โขติ
เอตฺถ โขติ อวธารณตฺเถ นิปาโตติ อาท เอวเมววาติ ฯ

[๔๙] มุจฺฉาปเรโตติ มุจฺฉาย อภิกฺขโตติ ฯ วจนตฺถวิชานน-
สมตฺถํ ติริจฺฉานคตฺตํ ทสฺสเสตฺถํ นาคมาณวทสฺสชาติอาทิ วุตฺตํ ฯ
ติเหตุกปฏิสนฺธิกาติ เขภฺยยวเสน วุตฺตํ ฯ น หิ สพุพฺพาปิ เทวตา
ติเหตุกปฏิสนฺธิกาวิ โหนฺติ ทฺวิเหตุกานมฺปิ สมุทฺทวโต ฯ อติจิปฺป
ชานนฺตฺติ เทวตานํ ภาวคฺคปริวาสสฺส มนุสฺसानํ วิย อทฺนุทภาวโต
วุตฺตํ ฯ สภาคสฺสชาติ ปุริสสฺส ฯ วิสสภาคสฺสชาติ มาตฺตุคามสฺส ฯ
อนริยโกติ มาคฺชโวหารโต อญฺโหล ฯ ทวาติ สหสา ฯ รววาติ
วิรัชฺฌิตฺวา ฯ อญฺฉํ ภาณิสฺสามิตฺติ อญฺฉํ ภาณนฺโต พุทฺธ
ปัจจกขามิตฺติ ภาณตฺติ โยเชตพุทฺธ ฯ อกฺขรสมยฺยานภินฺนตฺตา วา
ภณสมฺปตฺติยา อภาวโต วา กเถตพุทฺธ กเถตฺตมสฺสโกณฺโต หุตฺวา
อญฺฉํ กเถนฺโต รววา ภาณติ นาม ฯ อุกฺกธวาปิ อญฺฉํ ภาณิตฺตุคามสฺส
อญฺฉภณฺนํ สมานนฺติ อาท ปุริเมน โโก วิเสโสติ ฯ วาเจตฺติ
ปาลี กเถนฺโต อญฺฉํ อุกฺกณฺหาเปนฺโต วา วาเจติ ฯ ปริปุจฺจตฺติ
ปาลิยา อตฺถํ ปริปุจฺจนฺโต ปาลี ปริปุจฺจติ ฯ อุกฺกณฺหาตฺติ
อญฺฉสฺส สนฺติเก ปาลี อุกฺกณฺหาติ ฯ สชฺฌายํ กโรตฺติ
อุกฺกหิตปาลี สชฺฌายติ ฯ วมฺณตฺติ ปาลิยา อตฺถํ สํวณฺณนฺโต

[ม. ป. ๕๐ - ๑ ส. ป. ๓๐๓ - ๕]

ปาลี วรรณคดี ฯ มหุลลกลุส กิณจิ อชานนโต อวิเชยอินุทริยตาย °
วา โปตุถกรุปสทิสสุสาติ วุตุตฺ ฯ มตุติกาย กตุรุปสทิสสุสาติ
อตุโถ ฯ ครุเมธสุสาติ อารมมณสุ ลหุปรุวตุติยา อภาวโต
ทนุชคติกตาย ครุปลณสุส ฯ มนุทปณณสุสาติ วุตุตฺ โหติ ฯ
สพฺพโส วาติ อิมินา อิทํ ปรี สาเวสุสามิ สิกุขํ ปจฺจกฺขามิตฺติ
เอวํ ปวตุตจิตฺตุปรุพาทสุส อภาวํ ทสุเสติ ฯ ยสุมา ปน อสติ
เอวรุเป จิตฺตุปรุพาเท เกนจิ ปรียาเยน ตถาวริธํ วจฺเภาทํ กตุวา
สาวนํ นาม เนว สมภวติ ตสุมา วุตุตฺ พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิตฺติ-
อาทิสฺสุ ฯเป ฯ วจฺเภาทํ กตุวาน สาเวตีติ ฯ

[๔๘] นิทฺทิสิตพฺพสุสาติ วิวริตพฺพสุส ปกาเสตพฺพสุส ฯ
กิเลเสหิติ อหิริกาทิติ กิเลเสหิ ฯ อิตฺ ปญฺญาชาติ ทุฏฺฐลลปทโต
ปญฺญาชย ฯ ตสุส กมฺมสุสาติ เมถุนธมฺมปฏฺฐิเสวนสงฺฆาตสุส
กมฺมสุส ฯ ทสุสนนฺตฺติอาทิติ วุตุตฺนยเมว ฯ อสุสาติ เมถุนธมฺมสุส ฯ
ทฺวิหิ ทฺวิหิ สมาเป็นชฺชิตพฺพา ทฺวยทฺวยสมาเป็นตฺตีติ อาห ทฺวเยน
ทฺวเยน สมาเป็นชฺชิตพฺโพติ ฯ รากปรียฺญฺจาเนน สทิสภาวาปตุติยา
มิถุนานํ อิทํ เมถุนํ ฯ เมถุนเมว ธมฺโม เมถุนธมฺโมติ อาห
อุภินฺนํ รตุตฺตานนฺตฺติอาทิติ ฯ ตตุถ รตุตฺตานนฺตฺติ เมถุนราเคน

๑. ม. อวิทิตินุทริยตาย ฯ

[ม. ป. ๕๑ ส. ป. ๓๐๕ - ๗]

รตุตานํ ฯ สารตตานนฺติ เตเนว ราเคน อตีวีย รตุตานํ
รตุตวณฺณมาปาทิกานํ ฯ อวสุตตานนฺติ โลกสุสาทมิตฺตสนฺถวเวสน
อุปฺปนฺนเมณฺรราเคน ตินฺตานํ ฯ ปริยญฺจิตานนฺติ เมณฺรราคุปฺตติยา
ปริโยนทฺรจิตฺตานํ ฯ สทิสานนฺติ รตุตตาทีหิ สทิสานํ ฯ

[๔๕] ยสุมา ปฏฺิเสวติ นามาติ ปทํ มาติกาย นตฺติ ตสุมา
ปฏฺิเสวติ นามาติ กสุมา อุทฺรฎฺิโย โย มณฺณติ ตสฺส การณํ
ทสฺเสนฺโต ปฏฺิเสเวยฺยาติ เอตฺถ ๑เป ๑ มาติกาปทนฺติ อาท ๑
อิตฺติยา นิมิตฺเตนาติ อิทํ มกุเคน กจฺจตีติอาทิ วีย ทฎฺุจพฺพิ ฯ
ยธา หิ มกุเคน กจฺจตีติ วุตฺเต มกุคํ กจฺจติ มกุเก วา กจฺจตีติ
อยมตฺโถ ลพฺภติ เอวํ อิตฺติยา นิมิตฺเตน ปเวเสตีติ วุตฺเต
อิตฺติยา นิมิตฺตํ ปเวเสติ นิมิตฺเต วา ปเวเสตีติ อยมตฺโถ ลพฺภติ ฯ
อิทลฺจ เขภฺยฺยวเสน ปฺริสปฺปิโยทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ ฯ นิมิตฺตํ
องฺกชาตฺนฺติ อตฺถโต เอกํ ๑ ปเวสนํ นาม น พหิจฺจุปฺนมตฺตฺนฺติ
อาท วาเตน อสมฺมุญฺเจ อลฺโลกาเสติ ฯ อพฺภนฺตรํ หิ ปเวเสนฺโต
ปเวเสตีติ วุจฺจติ น พหิจฺจุปฺนฺโต ๑ อพฺภนฺตรนฺติ จ ปกฺติยา
สพฺพโส ปิหิตสฺส นิมิตฺตสฺส วาเตน อสมฺมุญฺโจกาโส วุจฺจตีติ ฯ
อิทานิ สพฺพธา เลโสกาสปีทหนตฺถํ อิตฺถินิมิตฺเต ปฺริสนิมิตฺเต จ
ลพฺภมานํ ปเวสนกาเล อณฺณมณฺณํ สมฺพสฺสสารํ ปเทสฺวิเสถํ
วิกฺขิตฺวา ทสฺเสนฺโต อิตฺถินิมิตฺเต จตฺตาริ ปสฺसानีติอาทิมาท ๑

[ม. ป. ๕๑ ส. ป. ๓๐๗]

วาเตน อสมมุญฺเจ หิ อลฺโลกาเส ยตถ กตฺถจิ เอเกนปี ปเทเสน
จฺปิตุวา ปเวเสนฺโต ปเวเสตีติ วุจฺจติ ฯ เวมฺชณฺนติ ยถา จตฺตารี
ปสฺसानิ อสมมุสนฺโต ปเวเสติ เอวํ กตฺวิวรสฺส อิตฺถินิมิตฺตสฺส
เหฏฺฐิมตลํ วุจฺจติ ฯ ปุริสฺนิมิตฺเต ปน มชฺฌณฺติ อคฺคโกฏฺฐิ สฺนุชฺชาย
วทฺติ ฯ อุปรีติ อคฺคโกฏฺฐิโต อุปริภาคปฺปเทโส ฯ อิถยจ มชฺฌณ
สมฺมิลฺลชิตฺวา ปเวเสนฺตสฺส มชฺฌิมปพฺพสมฺมิลฺลชิตฺงฺคฺลึ กตฺถจิ
ปเวเสนฺตสฺส อํกุติยา มชฺฌิมปพฺพปฺปญฺจิสฺสทิสํ อํกฺชาตสฺส อุปริภาค-
เวมชฺฌํ สฺนุชฺชาย วุตฺตํ ฯ เหฏฺฐา ปเวเสนฺโตติ อิตฺถินิมิตฺตสฺส
เหฏฺฐิมภาเคน จฺปนฺตํ ปเวเสนฺโต ฯ มชฺฌณ ปเวเสนฺโตติ
อพฺกนฺตรตลํ จฺปิตุวา มชฺฌณ ปเวเสนฺโต ฯ กตฺถจิ อจฺจฺปนฺตํ
ปเวเสตุวา นีหฺรณฺตสฺส หิ นตฺถิ ปาราชิกิ ทฺกกฺกํ ปน โหติ
ฉินฺนสฺสวตฺตฺตฺสมี วิวญฺจเต มฺเช อจฺจฺปนฺตํ ปเวเสตุวา นีหฺรณฺตสฺส วีย ฯ
มชฺฌณเว จฺปนฺตํ ปเวเสนฺโตติ อคฺคโกฏฺฐิยา จฺปนฺตํ ปเวเสนฺโต ฯ
มชฺฌิมปพฺพปฺปญฺจิยา สมฺมิลฺลชิตฺงฺคฺลินฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อถวา
สมฺมิลฺลชิตฺงฺคฺลึ มชฺฌิมปพฺพปฺปญฺจิยา ปเวเสนฺโต วียาติ โยเชตพฺพํ ฯ
สงฺโกเจตฺวาติ นิมิตฺตํ มชฺฌณ ฆินฺนิตฺวา ฯ อุปริภาเคนาติ สงฺโกจิตฺสฺส
อุปริภาคโกฏฺฐิยา ฯ อิถานิ ปุริสฺนิมิตฺตสฺส เหฏฺฐาวุตฺเตสฺส ฉสฺ
จฺานนฺสฺ อุปรีติ วุตฺตฺตฺจฺานนฺตรสฺส วเสน วิสฺสุ จตฺตารี ปสฺसानิ
คเหตฺวา ปุริสฺนิมิตฺเต ทสฺธา จฺานนฺเกทํ ทสฺเสนฺโต ตตฺถาติอาทิ-

อาทิมหา ๗ เหฏฐา ปน วิสุ ตานิ อคฺคเหตฺวา จตฺตารี ปสฺसानีติ
วจนสามณฺญโต วิสุ วิสุ ลพฺภมานานิ เอกชฺฌํ คเหตฺวา ฉฏฺฐา-
นานิ วุตฺตานิ ๗ ตฺลาทณฺฑทสิทํ ปเวเสนฺตสฺสาติ อชฺฐํ ปเวเสน-
ตสฺส ๗ นิमितฺเต ชาตฺนติ อตฺตโน นิमितฺเต ชาตํ ๗ จมฺมจีตฺนติ
นิमितฺเต อฏฺฐิตจมฺมเมว ๗ อณฺณิกณฺโฑติปิ วทฺนติ ๗ นิमितฺเต
ชาตมฺปิ จมฺมจีลาทิ นิमितฺตเมวาทิ อาห อาปตฺติ ปาราชิกสฺสาติ ๗
อุปฺหตกายปฺปสาทฺนติ อวตฺวา นฏฺฐกายปฺปสาทฺนติ วจนํ อุปาทินฺน-
ภาวสฺส นตฺถิตาทสฺสนตฺถิ ๗ เตเนวาท มตจมฺมํ วา สุกฺขปีฬกํ
วาทิ ๗ สติ หิ อุปาทินฺนภาเว อุปฺหเตปิ กายปฺปสาเท อุปฺหติ-
ทฺริยวตฺตสฺสมี วิย ปาราชิกาปตฺติเยว สฺยา ๗ มตจมฺมํ ปน
สูกฺขปีฬกณฺจ อนฺอุปาทินฺนํ ๗ อุปาทินฺนเกเยว จ ปาราชิกาปตฺติ ๗
เตนาห อาปตฺติ ทฺกกฏสฺสาติ ๗ น จ เอวํ กโรนฺตสฺส อนาปตฺติ
สกฺกา วตฺตฺนติ ทฺกกฏํ วุตฺตํ ๗ อิตฺถินิमितฺตสฺส ปน นฏฺเจปิ
อุปาทินฺนภาเว ปาราชิกาปตฺติเยว มเต อกฺขยิตฺเต เยภฺยุเยน อกฺขยิตฺเต
จ ปาราชิกาปตฺติตี วจนโต ๗ เมถุนสฺสาเทนาติ อิมินา กาย-
สํสฺสคฺราคํ นีวตฺเตติ ๗ สติ หิ กายสํสฺสคฺราเค สงฺฆาติเสโสว
สฺยา ๗ พิชานิปิ นิमितฺตสงฺขํ น กจฺจนฺตีติ ทฺกกฏเมว วุตฺตํ ๗
นิमितฺเตน นิमितฺตํ ปเวเสตีติ หิ วุตฺตํ ๗

[๕๐] อิทานิ อิมิสฺสา เมถุนกถาย อสพฺภิรูปตฺตา อีทิสํ

[ม. ป. ๕๑ ส. ป. ๓๐๓-๘]

จัน กณนเตหิ สุนนเตหิ จ เอวํ ปฏิปชชิตพพุนติ อนุสาสนุโต
อยณจ เมถุนกถา นามาติอาทิมาห ๑ เมถุนกถาย รากุฑุติ-
เหตุตุตา หาสวิสยตุตา จ ตพุกยนิวตตุนตถํ ปฏิภูมมนสิการาทิสู
นิโยเชติ ๑ ปฏิภูมมนสิการเรน หิ ราโค นีวตตติ ๑ สมณสญญาทิสู
ปัจจุปฏิเจตสุ หาสโต นีวตตติ ๑ สตุตตานุททายาติ สตุตตัน
อปายทุกุขาทีหิ อนุรกขณตถํ ๑ โลกานุกมปายาติ สตุตโลกวิสยาย
อนุกมปาย ๑ มุขํ อปีชยาติ มุขํ อปีทหิตวา ๑ เยน เกนจ
ปมาเทน กทาจิ มนุทหาโส ภาเวยย ตทา ครุตุตํ กุบุเปยย
ตสุมา ตาทีเส กาลे ครุภาวสุส อวิโกปนตถํ วิชนเคน ๑ มุขํ
ปฏิจจนาเทตวา นิสีทิตพพุนติ อธิปปาโย ๑ อถวา มุขํ
อปีชยาติ มุขํ ปีทหิตวาติ อตุโถ ๑ วิชนเคน มุขํ ปฏิจจนาเทตวา
หสमानน น นิสีทิตพพุนติ อธิปปาโย ๑ ทนตวิทิสกนุติ ทนต
ทสเสตวา ๑ วิวริตวาติ อตุโถ ๑ ตพุกิเตนาติ สงุโกจํ อนาปชชุนเตน
อุสุสาหชาเตนาติ อตุโถ ๑ ยทิ หิ อีทิสํ นาม อสพุกิ กเถมีติ
สงุโกจํ อาปชชเยย อตุถวิภาวนํ น ลียา ตสุมา ตาทีเสน
สมุมาสมุพทุเรนปี ตาว อีทิสํ กถิตํ กิมงคํ ปนาหํ น กเถมีติ
เอวํ อุสุสาหชาเตน กเถตพพุนติ อธิปปาโย ๑ สตุถุปฎีกาเคนาติ
สตุถุกปเปน ๑ สตุถุสทิสเอนาติ อตุโถ ๑

[๕๑] ตีรจจนาเนสุ คตยาติ ตีรจจนาเนสุ อุปปนุนาย ๑

๑. ม. พิชเคน ๑

[ม. ป. ๕๐๒ ส. ป. ๓๐๘]

ยสุมา ตีรจณานคตา นาม อติขุททุกาปี โหนุติ เยสั มกุเสสุ
ติลผลมตุดมปี ปเวสนั นปโปหิติ ตสุมา น สพพาว ตีรจณาน-
คตติโย ปาราชิกวตุดภูตติ ปเวสนปโปโหนกวเสน ลพภมาน-
ตีรจณานคตติโย ปริจฉินนิตฺวา ทสฺเสนโต ปาราชิกวตุดภูตาเอว
เจตฺถาติอาทิมหา ๗ อปาทานั อหิมจฺจมาติอาทิกาธา ปาราชิกวตุดภู
เหฏฺฐิมปริจฺเจททสฺสนตฺถั โปราณเหหิ จปีตา ๗ ตตฺถ อหิติ
ชาตินิตฺเทเสน สพพापปี สปฺปชาติ สงฺกหิตาติ อาห อหิคุคหณณ
๗เป๗ ทีฆชาติ สงฺกหิตาติ ๗ ตตฺถ โคนสาติ สปฺปวิเสโส
เยสั ปิฏฺฐีสุ มหนฺตานิ มณฺฑลานิ สนนิตฺสฺสนนฺติ ๗ มจฺจคฺคหณฺ
โอกชาติยา อุปลกฺขณปทฺนติ อาห มจฺจคฺคหณณ ๗เป๗
อุทกชาติ สงฺกหิตาติ ๗ เตเนว มณฺฑุกกจฺจปานิ สปาทกตฺเตปี
อุทกชาติกตฺตา สงฺกโห กโต ๗ มุขสณฺจณนฺติ โอกฺจจมฺม-
สณฺจณัน ๗ วณฺสงฺเขปปี กจฺจตีติ วณฺสงฺกหิ กจฺจติ นวสุ
วณฺมุขสุ สงฺกหิตตฺตาติ อธิปฺปาโย ๗ วณฺ ญฺลลจฺจยญฺจ
อมฺกเคน อมฺกคั ปเวเสติ อาปตฺติ ญฺลลจฺจยสฺสาติ อิมสฺส สุตฺตสฺส
วเสน เวทิตพฺพ ๗ ตสฺมี หิ สุตฺเต ทวีสุ สมภินฺนวณฺเส อเณน
วณฺน ปเวเสตฺวา ทฺติเยน นีหฺรนฺตสฺส ญฺลลจฺจยั วุตฺติ ๗
วภฺขติ จ อิมสฺส สุตฺตสฺส อนุโลมวเสน สพพตฺถ วณฺสงฺเขเป
ญฺลลจฺจยั เวทิตพฺพนฺติ ๗ กุกฺกุฏีกคฺคหณฺมปี สพพาย ปกฺกิชชาติยา

อุปถกขณปทนต์ อห กุกฎีกุคหณน ๔เป๔ ปกขิชาติ สงค-
หิตาติ ๔ มชฺวาริคุคหณมปี จตุปฺปทชาติยา อุปถกขณปทนต์
เวทิตพฺพ ๔ เตนาห มชฺวาริคุคหณน ๔เป๔ จตุปฺปทชาติ สงค-
หิตาติ ๔ รุกฺขสุนขา นาม กลนฺทกาติปี วทนต์ ๔ มงฺกุสาติ
นงฺกุลา ๔

[๕๒] ปราชิตสทฺโท อุปสคฺคสฺส วุฑฺฒี กตฺวา ตการสฺส จ
กการํ กตฺวา ปราชิโกติ นินฺทิตฺทฺโจติ อห ปราชิโกติ ปรา-
ชิโตติ ๔ กตฺถจि อปตฺตีติ ปราชิเกน ฌมฺเมน อนุทฺธเสยฺยาติ-
คณฺฐีปเทสฺ วุตฺตํ ๔ ปราชยตีติ ปราชิกํ ปราชิกาติ จ กตฺตุ-
สาธเนน ปราชิกสทฺเทน สิขยาปทํ อปตฺติ จ วุจฺจตีติ ทสฺเสนฺโต
อห โย ตํ อติกฺกมตีติอาทึ ๔ ปุคฺคโล ปน กมฺมสาธเนน
ปราชิกสทฺเทน วุจฺจตีติ ทสฺเสนฺโต อห ปุคฺคโล ยสฺมา ปรา-
ชิโตติอาทึ ๔ เอตเมว หิ อตฺถํ สนฺธายาติ ตํ อปตฺตี อปนฺโน
ปุคฺคโล ปราชิโต โหติ ปราชยมาปนฺโนติ เอตมตฺถํ สนฺธาย ๔
จฺโต ปฺรทฺโรติอาทึนา หิ ตํ อปตฺตี อปนฺนปุคฺคโล จฺโต โหติ
ปราชิโต ปราชย อปนฺโนติ อยมตฺถโล วิญฺญาติ ๔ น ปน
ปุคฺคโล ปราชิโก นาม โหตีติ เอตมตฺถํ สนฺธายาติ เอวมตฺถโล
คเหตุพฺโพ ๔ น หิ ปรีวารคาถา ปุคฺคลวุตฺติปราชิกสทฺทสฺส

[ม. ป. ๕๒ ส. ป. ๓๐๕-๑๐]

นิพพจนทสฺสนตุถํ วุตฺตา อาปตฺติวุตฺตึนํ ปาราชิกาทิสทฺททานํ
นิพพจนวิภาคปฺปสงฺเค วุตฺตตฺตาฯ อัยฺ หิ ปริวารคทาย อตฺโถ
ยทิตฺ ํ ปุคฺคลาปตฺติสิทฺทขาปทปาราชิกเส อापตฺติปาราชิกํ นาม วุตฺตํ
ตํ อาปชฺชนฺโต ปุคฺคโล ยสฺมา ปราชิตฺ ปราชยมาปนฺโน
สทฺทมฺมา จฺโต ปทฺทโร ภูจฺโจ นีรฺงกโต จ โหติ อนีหฺนฺเต ตสฺมี
ปุคฺคเล ปนฺ อฺโปสฺตปวารณาทีเกโท สฺวาโส นตฺถิ เตเนตฺติ อิติ
วฺจฺจติ เตน การณฺเนน เอตฺ อาปตฺติปาราชิกํ อิติ วฺจฺจตีติ ฯ
อัยฺ ปเนตฺถ สงฺเขปตฺโถฯ ยสฺมา ปราชิตฺ โหติ เอเตน
ตสฺมา เอตฺ ปาราชิกนฺติ วฺจฺจตีติ ฯ ปรีภฺภูจฺโจติ สาสนฺโต ภูจฺโจ
ปรีหีโนติ อตฺโถ ฯ ฉินฺโนติ อนตฺตรา ขณฺฑิตฺติ ฯ สทฺธี โยชนายาติ
ปทโยชนาย สทฺธี ฯ จตฺตฺพิริ สงฺฆมมฺมฺนฺติ อปโลคนาทิวเสน
จตฺตฺพิริ สงฺฆมมฺมํ ฯ สีมฺมาปรีจฺฉินฺเนหีติ เอกسیمฺมาปรียาปนฺเนหิ ฯ
ปกตฺตฺตา นาม ปาราชิกํ อนาปนฺนา อนุกฺขิตฺตา จ ฯ ปญฺจวิโรปีติ
นิตานฺนุทฺเตสาทิวเสน ปญฺจวิโรปี ฯ นหาปิตฺตฺตฺตฺกานํ วิย โอตฺตฺ
อนฺนฺณวตฺติ จเปตฺวา อวเสตฺติ สทฺทฺมปี สิทฺทขาปทํ สทฺทฺเพหิปี
ลชฺชิปุคฺคเลหิ อนตฺติกมฺมฺนียตฺตา วุตฺตํ สทฺทฺเพหิปี ลชฺชิปุคฺคเลหิ
สมฺ สิกฺขิตฺตฺตฺทฺทวโตติ ฯ สมฺนฺติ สทฺธี เอกปฺปหารณฺ วา ฯ
สิกฺขิตฺตฺตฺทฺทวโตติ อนตฺติกมฺมฺนวเสน อุกฺคหปรีปฺจฺฉนาทีนา จ
สิกฺขิตฺตฺตฺทฺทวโต ฯ สามณฺณสิทฺทขาปทฺเส อิทํ ตยา น สิกฺขิตฺตฺตฺทฺท

[ม. ป. ๕๒ ส. ป. ๓๑๐-๑]

เอว อพหิกาทพุโต น เอโกปี ตโต พหิทุธา สนุทิสฺสตีติ
วุดฺตี ฯ

[๕๑] ยนฺตํ วุดฺตณฺติ สมฺพนุโธ ฯ น เภวํ อิตฺถียาเอว
นิมิตฺตํ ปาราชิกวตฺถุติ อิมินา เภวํ อิตฺถียาเอว นิมิตฺตํ ปารา-
ชิกวตฺถุ น โหติ อถ โข อุกฺโตพฺยณฺชนกปณฺทกปฺริสํนํปํ
นิมิตฺตํ ปาราชิกวตฺถุติ ทสฺเสติ ฯ น จ มนุสฺสตีตฺถียาเอวาทิ
อิมินา ปน มนุสฺสตีตฺถียาเอว นิมิตฺตํ ปาราชิกวตฺถุ น โหติ อมนุสฺ-
สตีตฺถีตฺริจฺจํนคตฺถีตฺถีมนุสฺสูกฺโตพฺยณฺชนกาทินํปํ นิมิตฺตํ ปารา-
ชิกวตฺถุติ ทสฺเสติ ฯ วตฺถุเมว น โหตีติ อมนุสฺสตีตฺถิปฺปสฺงเคน
อาคตํ สุวณฺณรชตาทิมยํ ปฏิกฺขิปปตีติ ตีสุปี คณฺจิปเทสุ วุดฺตี ฯ
ตํ ยุตฺตํ วย น ทิสฺสตีติ ฯ น หิ อีโต ปุพฺเพ อมนุสฺสตีตฺถิกุคฺคหณฺ
กตํ อตฺถิ เยน ตปฺปสฺงโค สียา อิทาเนว หิ ติสฺโส อิตฺถิโยติ-
อาทินา อมนุสฺสตีตฺถิกุคฺคหณฺ กตํ น จ อมนุสฺสตีตฺถิกุคฺคหณฺ
สุวณฺณรชตาทิมยํ ปสฺงโค ยุตฺโต มนุสฺสามนุสฺสตีตฺริจฺจํนชาติ-
วเสน ติธา กตฺวา ปาราชิกวตฺถุญฺจตฺตํนํ นิตฺเตเสน สุวณฺณ-
รชตาทิมยํ ปสฺงกสฺส นีวตฺติตฺตตฺตา ฯ ตถา หิ อิตฺถิปฺริสํทิสฺ
มนุสฺสามนุสฺสทิสฺ วา ยงฺกิลฺลิจิ อนามสฺติวํ อวิเสเสน เมณฺ
ธมฺมํ ปฏฺิเสวเยยฺยติ เอตฺตกเมว มาติกาโย วุดฺตี ฯ ตสฺส
ปทภาชเน จ ปฏฺิเสวติ นามาทิ มาติกาปทํ อุตฺตริตฺวา โย นิมิตฺเตน

[ม. ป. ๕๒ ส. ป. ๓๑๑]

นิมิตต์ องฺกชาเตน องฺกชาตํ อนฺตมโส ติลผลมตฺตมปี ปเวเสติ
เอโส ปฏฺิเสวติ นามาคี ปฏฺิเสวนากาโรว ทสฺสีโต ฯ น จ
ปาราชิกวตฺตญฺตนิมิตฺตนิสฺสยา มนุสฺสามนุสฺสตฺริจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
*ปณฺทกอุภโตพฺยญฺชนกา นิยเมตฺวา ทสฺสีตา ฯ ตสฺมา อิตฺถียาเอว
นฺุโข นิมิตฺตํ ปาราชิกวตฺต อูทาทุ อณฺเณสมฺปฺตีเอวมาทฺติ-
สนฺุเทโห สฺยา ฯ นิมิตฺตโวหาโร จ สฺวณฺณรตฺตาทิมยฺรูปเกสฺ
จ ลพฺภติเยว ฯ เตเนว วินีตวตฺตญฺสุ เลปจิตฺตสฺส นิมิตฺตํ องฺก-
ชาเตน จฺปิ ทารุชฺชิตฺติกาย นิมิตฺตํ องฺกชาเตน จฺปิตี วุตฺตํ ฯ
ตสฺมา นิมิตฺตสามณฺญโต สฺวณฺณรตฺตาทิมยฺยานมฺปปี นิมิตฺตํ ปาราชิก-
วตฺตญฺ โหติ น โหตีติ กสฺสจฺจิ อาสงฺกา สฺยา ฯ เตเนว
เลปจิตฺตาทิวตฺตญฺสุ ตสฺส กุกฺกจฺจํ อโหสีติ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา
ตทาสงฺกานิวตฺตนตฺถิ ปาราชิกวตฺตญฺตสฺตตฺตนิยมนตฺถญจ ชาตีวเสน
มนุสฺสามนุสฺสาทิโต ตฺริชา กตฺวา ปาราชิกวตฺตญฺตสฺตเต ภควา
วิกฺขิตฺวา ทสฺเสสฺสิ ฯ ตสฺมา วตฺตญฺเมว น โหตีติ นิมิตฺตสามณฺญโต
ปสงฺกาคตฺถิ สฺวณฺณรตฺตาทิมยฺยานํ นิมิตฺตํ ปฏฺิกฺขิปตีติ วตฺตพฺพํ ฯ
ตโย มกฺเคติ ญฺมมตฺถเอ อุปโยควจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
เวทิตพฺโพติ ฯ เอวํ สพฺพตฺถาติ อิมินา เทว มกฺเคติ เอตฺถาปี
ทฺวีสุ มกฺเคสฺสุติ อตฺถโถ เวทิตพฺโพติ อตฺถิสฺสตี ฯ อสฺสาตี
อาขยฺยาคปทฺนตี ตสฺส อตฺถิ ทสฺเสนฺุโต โหตีติ อาห ฯ กณฺฐี-

[ม. ป. ๕๒ ส. ป. ๓๑๑-๒]

ปเทศุ ปน อสุสชาติ ปุคคัลล ปรามสิตวา โหตุติ วจนเสโส ทสฺสิ-
โตติปิ อตุถวิกปโป ทสฺสิโต ฯ น เหโส สุนฺทรตโต ฯ ยทิ หิ
วจนเสโส อธิปเปโต สिया โหตีติ วตุตพพฺ ฯ เตเนว อณฺณสมฺมึ
อตุถวิกปเป โหตีติ วจนเสโส กโต ฯ

[๕๔] สาทิยนุตฺตเสวติ เอตฺถ สาทิยนํ นาม เสเวตุกามาตา-
จิตฺตสฺส อูปฏฺฐาปนนฺติ อาห ปฏฺฐิเสวนจิตฺตสมฺภกิสฺสชาติ ฯ ปฏฺฐิปกุขํ
อตุถยนฺตีติ สิกฺขากาแมนํ ภิกฺขุณฺํ ปฏฺฐิปกุขํ ทสฺสิสฺสกาวั
อตุถยนฺตีติ กณฺฐีปเทศุ วุตฺตํ ฯ อตุตฺโน เวรฺวปุกฺคตสฺส ปน
ปฏฺฐิปกุขภูตํ กิณฺฉิ อมิตฺตํ อตุถยนฺติ กเวสนฺตีติ เอวเมตฺถ อตุถโถ
ทฏฺฐพฺโพ ฯ ปจฺจตฺติกา หิ อตุตฺโน เวรฺว นาสตฺกามา ตสฺส
ปฏฺฐิปกุขภูตํ กิณฺฉิ อมิตฺตํ อตุตฺโน สหายภาวมฺปกจฺจนฺตํ อิจฺจนฺติ ฯ
ราชปจฺจตฺติกาทีนํ อูปริวกฺขมานตฺตา ตทนฺรูปวเสน อตุถํ ทสฺเสนโต
ภิกฺขุเยว ปจฺจตฺติกา ภิกฺขุปจฺจตฺติกาติ อาห ฯ ภิกฺขุสฺส ปจฺจตฺติกา
ภิกฺขุปจฺจตฺติกาติ เอวมฺปน วุจฺจมาเน ภิกฺขุสฺส ปจฺจตฺติกา
ราชาทโยปิ เอตฺถเว สกฺยหนฺตีติ ราชปจฺจตฺติกาทโย วิสุํ น
วตุตพฺพา สियํ อณฺณตฺถ ปน ภิกฺขุสฺส ปจฺจตฺติกา ภิกฺขุ-
ปจฺจตฺติกาติ อยมตฺโถ ลพฺภเตว สาสนปจฺจตฺติกาติ ยถา ฯ
อิสฺสาปคตฺตาติ ปเรสํ ลากสฺกการาทิอสนลกฺขณาย อิสฺสาย
อภิกฺภูตา ฯ นิปฺปริปฺปนฺนทฺนฺติ ปรีปฺปนฺนทฺวิริหิตํ ฯ ยถา จลิตฺตุ

[ม. ป. ๕๓-๔ ส. ป. ๓๑๒-๓]

ปรีวตติตุ น สกโกติ ตถา คเหตุวาติ อตุโธ ฯ สมปโยเชนุติติ
วจจมคเคน สหุธิ โยเชนุติ ฯ ตสุมี ขณติ ตสุมี ปเวสนกขณ ฯ
อคุคโต ยาว มูลา ปเวสนกาโล ปเวสนกขโณติ วุจจติ ฯ
สาทียนํ นาม เสวนจิตตสฺส อุปฺปาทนนฺติ อาห เสวนจิตตํ
อุปฺภูจเปตีติ ฯ ปวิฏฺฐกาเลติ องฺคชาตสฺส ยตฺตํ ฌานํ
ปเวสนารหํ ตตฺตํ อนวเสสโต ปวิฏฺฐกาเล ฯ เอวํ ปวิฏฺฐสฺส
อุทฺตรณารมฺภโต อนุตฺตราจิตกาโล จิตฺตํ นาม ฯ อฏฺฐกถายมฺปน
มาตุคามสฺส สุกฺกวิสฎฺฐี ปตฺวา สพฺพถา วายามโต โอรมิตฺวา
จิตกาลี สนฺธาย สุกฺกวิสฎฺฐิสมเยติ วุตฺตํ ฯ อุทฺตรณํ นาม ยาว
อคุคา นีหฺรณกาโลติ อาห นีหฺรณกาเล ปฏฺฐิเสวนจิตตํ อุปฺภูจ-
เปตีติ ฯ องฺการกาสุณฺติ องฺการราสี ฯ เอวรูเป กाले อสาทียนํ
นาม น สพฺเพสํ วิสโยติ อาห อิมํ หิ เอวรूपํ อารทฺฐวิปฺสฺส-
กนฺติอาที ฯ เอกาทสหิ อคุคิหิตี รากโทสโมหชาติชฺรามรณ-
โสภปริเทวทฺกขโทมนสฺสุปายาสสงฺขาเตหิ เอกาทสหิ อคุคิหิ ฯ
รากาทโย หิ อนฺุทหนฺนุเจน อคุคิตี วุจฺจนฺติ ฯ เต หิ ยสฺส
สนฺติ ตํ นิตฺทหนฺนุติ มหาปริพาหา จ โหนฺนุติ ทฺนฺนิตฺทพฺพาปยา จ ฯ
ภควตา จ ทฺมมฺงฺกฺนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคโห อิจฺฉิตฺโตยฺเววติ อาห
ปจฺจตฺถิกานญฺจสฺส มโนรถวิฆาตํ กโรนฺุโตติ ฯ อสฺสาติ อสาทียนฺุตสฺส
ยถาวุตฺตคฺคณสมํกฺสิสฺส ฯ

[๕๕] อกฺขยิตนินิมิตฺตา อกฺขยิตสทฺเทน วุตฺตา อุตฺตรปท

โลเปนาติอาห โสณสิคาลาทีหิ อกฺขยิตนินิมิตฺตุนฺติ ฯ อกฺขยิต
นินิมิตฺตํ ยสฺสา สฺวา อกฺขยิตนินิมิตฺตา ฯ ชาครนฺตฺตินฺติอาที วิเสสน-
รหิตตฺตา สฺวทฺธิจจตฺตฺกานินฺติ วุตฺตํ ฯ สมานาจรียกตฺเถราติ เอกา-
จรียสฺส ปาจนฺตฺวาสิกา ฯ มหาภเยติ พุรฺหมตฺติสฺสภเย ฯ คงฺคาย
อปรภาโค อปรคงฺคํ ฯ วต เรติ ครหตฺเถ นิปาโต ฯ วิสขฺชนฺเตน
กึ กาทพฺพนฺติ อาห นิจฺจกาลี โสตพฺพนฺติอาที ฯ เอว
วินยครฺกานนฺติ อิมินา อูปริ เตหิ วุจฺจมานวินิจฺจยสฺส ครฺกณฺณียตาย
การณฺณํ วุตฺตํ ฯ สพฺพํ ปริยาทียิตฺวาติ สพฺพํ ปาราชิกกฺเขตฺตํ
อนวเสสโต คเหตุวา ฯ โสตํ ฉินฺทิตฺวาติ ปาราชิกกฺเขตฺเต วีติก-
กมฺโสตํ ฉินฺทิตฺวา ฯ อปฺปฺลยตฺตภาวโต ยุตฺตฺติอภาวโต จ ปาราชิกจ-
ฉายา ปเนตฺถ น ทิสฺสตีติ วุตฺตํ ฯ เกจิ ปน อฺปฺทฺตฺกฺขยิต-
ภาวสฺส ทฺพฺพินิจฺจยตฺตา ตตฺถ ปาราชิกํ น ปณฺยเปสฺตีติ วทฺนฺติ ฯ
ตํ อการณฺณํ น จ ทฺพฺพินิจฺจยตฺตา อปฺปฺลยตฺตฺติการณฺณํ เยภฺยฺยก-
ขยิตาทีสุปี ทฺพฺพินิจฺจยภาวสฺส สมานตฺตา ฯ อฺปฺทฺตฺกฺขยิตโต หิ
กิลฺยจฺเทว อธิกํ โอนํ วา ยที ขาทิตํ สฺยิยา ตมฺปิ เยภฺยฺยเณ
ขยิตํ อกฺขยิตนฺติ สงฺขํ คจฺจตฺตีติ อฺปฺทฺตฺกฺขยิตมิว เยภฺยฺยกฺขยิตานิปิ
ทฺพฺพินิจฺจยเณว ฯ อปฺปิจ อฺปฺทฺตฺกฺขยิตํ ยที สภาวโต ปาราชิกก-
เขตฺตํ สฺยิยา น ตตฺถ ภควา ทฺพฺพินิจฺจยนฺติ ปาราชิกํ น

[ม. ป. ๕๔ ป. ป. ๓๑-๖]

ปณฺณเปติ ฯ อิทานิ เถเรน กตฺวินิจฺจยเมว อุปฺตฺถมฺเกตุวา อปรฺมปิ
ตฺตฺถ การณํ ทสฺเสนฺโต อปีจาทิอาทิมานห ฯ นิमितฺเต อปฺป-
มตฺตกาปี มํสฺราชิ สเจ อวสิญฺจฺวา โหติ ตํ เขญฺยญฺกฺขยิตฺเมว
โหติ ตโต ปรมฺปน สพฺพโส ขยิตฺ นิमितฺเต ทุกฺกฏเมวาทิ
ทสฺเสนฺโต อาห ตโต ปรี ญฺลฺลจฺจยํ นตฺถิติ ฯ อถวา เขญฺยเยน
ขยิตํ นาม วจฺจมคฺคปฺสฺสาวมคฺคมุขานํ จตฺตฺส โกฏฺจาสฺสฺส เทว
โกฏฺจาสฺส อติกฺกมฺม ยาว ตตฺติยโกฏฺจาสฺสฺส ปรีโยसानา ขาทิตํ ฯ
ตโต ปรมฺปน ตตฺติยโกฏฺจาสฺสํ อติกฺกมฺม ยาว จตฺตฺถโกฏฺจาสฺสฺส
ปรีโยसानา ขาทิตํ ทุกฺกฏวตฺตฺถติ เวทิตพฺพํ ฯ มตฺสรีรฺสฺมีเยว
เวทิตพฺพนฺติ มตํ เขญฺยเยน อกฺขยิตฺนฺติอาทิวจฺนโต ฯ ยทิปี
นิमितฺตํ สพฺพโส ขยิตฺนฺติอาทิ สพฺพํ ชีวฺมานกสฺรีรฺสฺเมว สนฺชาย
วตฺตฺนฺติ มหาคณฺจิปฺเท วตฺตํ ฯ เกนจิ ปน ตํ วิมฺลิตฺวา กเหตุพฺพนฺติ
ลิจิตํ ฯ กิเมตฺถ วิมฺลิตพฺพํ ฯ ชีวฺมานกสฺรีรฺสฺสฺส อธิกตฺตฺตา
มตฺสรีเร ลพฺกฺมานสฺสฺส วินิจฺจยสฺส วิสฺสุ วกฺขมานตฺตา จ ฯ เตเนว
มาติกฺกฏกถายมฺปิ ชีวฺมานกสฺรีรฺสฺสฺส วตฺตฺตปฺปกาเร มคฺเค สเจปี
ตจาทินิ อนวเสเสตุวา สพฺพโส ฉินฺเน นิमितฺตสณฺจานมตฺตํ ปณฺณายติ
ตฺตฺถ อนตฺมโส องฺกฺชาเต อญฺจิตํ อนญฺจกายปฺปสาทํ ปีพกํ
วา จมฺมชิลํ วา ปเวเสนฺตฺสฺสาปี เสวนจิตฺเต สติ ปาราชิกํ
นญฺจกายปฺปสาทํ สุกฺขปฺพิกํ วา มตฺจมฺมํ วา โลมํ วา ปเวเสน-

[ม. ป. ๕๔ ส. ป. ๓๑๖]

ปเวเสนตสฺส ทุกกัฏฺเฐ สเจ นิมิตฺตสณฺจานมตฺตมปิ อนวเสเสตฺวา สพฺพโส
มกุโค อุปฺปาฎิโต ตตฺถ อุปกฺกมโต วนฺสงฺเขปวเสน ฤๅลฺลจฺยณฺติ
ชีวฺมานกสฺรีรฺสฺมีเยว ยถาวุตฺตวินิจฺจโย ทสฺสีโต ฯ สพฺพโส ขยิตฺตฺติ
นิมิตฺตปฺปเทเส พหิ จิตฺตํ ฌวิจมฺมํ สพฺพโส ฌินฺนุทฺตฺวา โสณฺสีกาลาทีหิ
ขยิตฺตฺทิสฺสํ กตฺตํ ฯ เตนฺวาท ฌวิจมฺมํ นตฺถิตฺติ ฯ นิมิตฺตมฺสฺส
ปฺน อพฺกนฺตฺเร ฌวิจมฺมสฺส จ วิชฺชฺมานตฺตา นิมิตฺตสณฺจานํ
ปฺลยฺณายตฺติ วุตฺตํ ฯ เตนฺวาท ปเวสนํ ชายตฺติติ ฯ นิมิตฺต-
สณฺจานํ ปน อนวเสเสตฺวาติ นิมิตฺตกาเรน จิตฺตํ ฌวิจมฺมมฺสํ
อนวเสเสตฺวา ฯ ชีวฺมานกสฺรีเร ลพฺกฺมานวิเสตฺตํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ
มตฺสฺรีเร ลพฺกฺมานวิเสตฺตํ ทสฺเสนฺโต อาห มตฺสฺรีเร ปนาติอาที ฯ
มฺนุสฺसानํ ชีวฺมานสฺรีเรติอาทินา ปน อกฺขิอาทโยปิ วนฺสงฺกหํ
กจฺจนฺตฺติติ วนฺเนน เอกปฺริจฺเจทํ กตฺวา อกฺขิอาทิสฺสุปิ ฤๅลฺลจฺย
วุตฺตํ ฯ เตสฺยจ วนฺสงฺกโห นวทฺวาโร มหาวโณติ เอวมาทิ-
สุตฺตฺตานุสฺสारेณ เวทิตฺตฺโพ ฯ ตฺริจฺจฺจฺนคตฺตานํ อกฺขิภณฺณวณฺเณสุ
ทุกกัฏฺเฐ ปน อฏฺฐกถาปมาณฺเนน คเหตุพฺพํ ฯ ยถา หิ มฺนุสฺสามฺนุสฺสตฺริจฺจฺจ-
คเตสุ วจฺจมคฺคปฺสฺสวามคฺคมฺขานํ ปาราชิกวตฺตฺตฺภาเว นานาจรณํ
นตฺถิ เอวํ อกฺขิอาทินมฺปิ ฤๅลฺลจฺยยาทิวตฺตฺตฺภาเว นินฺนฺานาจรณฺ
ภวิตฺตฺพํ ฯ วนฺ ฤๅลฺลจฺยยจฺจ อมคฺเคน อมคฺคํ ปเวเสติ อาปตฺติ
ฤๅลฺลจฺยยสฺสาติ สามณฺยโต วุตฺตํ ฯ น ปน มฺนุสฺसानนฺติ วิเสสนํ

[ม. ป. ๕๕ ส. ป. ๓๑๖-๗]

อตุลิตี ๑ ยทิตปี ตีรจจนาคทานัน วณเสถ อตุลจยเนน น ภวิตพพิ ๑
ขรคมุขมณทุกสส * มุขสนุจانه วณสงเขปโต อตุลจยนิ น
วตุตพพิ ๑ วตุตตยจ ตสฺมา อฏฺจกถาจริยาเอเวตถ ปมาณิ ๑
ภควโต อธิปฺปายณฺณโน หิ อฏฺจกถาจริยา เตเนว วตุตฺ

พทุเรน ฌมฺโม วินโย จ วตุโต

โส ตสฺส ปฺตฺเตหิ ตเถว ฌาโตติอาทิ ๑

มนุสฺसानนฺติ อิตฺติปฺริสฺปนฺนทกอกฺโตพฺยณฺชนานัน สามณฺณโต วตุตฺ ๑
วตุลโกเสสฺสติ วตุลปฺญฺเส ปฺริสฺนํ องฺกชาตโกเสสฺ ๑ มตฺสรีริ
ยาว อฏฺฐมาตกาทิกาวณฺ อฏฺฐจิตฺ น โหติ ตาว อตุลสรีรินฺติ
เวทิตพพิ ๑ เตนาห ยทา ปน สรีริ อฏฺฐมาตกํ โหติติอาทิ ๑
ปาราชิกวตุตฺตยจ อตุลจยวตุตฺตยจ วิชหิตฺติ เอตฺถ ปาราชิกวตุตฺตยว
อตุลจยวตุตฺตยวณฺจ วิชหิตฺติ อตุลโถ เวทิตพพิ ๑ มตานัน
ตีรจจนาคทานนฺติ สมฺพนฺโธ ๑ เมณฺนราเคน วตุลโกลฺลํ ปเวเสนฺตสฺส
อตุลจยนิ วตุตฺตยจ อาห วตุลโกลฺลํ อปฺปเวเสนฺโตติ ๑ อิตฺติยา
อปฺปเวเสนฺโตติ อิตฺติยา นิमितฺตํ อปฺปเวเสนฺโต ๑ อปฺปเวเสนฺโตติ จ
ปเวสนาธิปฺปายสฺส อภาวํ ทสฺเสติ ๑ ปเวสนาธิปฺปายเนน พหิ
จฺปนฺตสฺส ปน เมณฺนสฺส ปุพฺพปโยคตฺตา ทุกฺกณฺเนว ภวิตพพิ ๑
นิमितฺเตน นิमितฺตํ จฺปติ อตุลจยนิ อิทฺตยจ น จ ภิกฺขเวรตฺตจิตฺเตน

๑. ม. ปฏฺงค ๑

[ม. ป. ๕๕ ส. ป. ๓๑๓]

องฺคชาตํ ฐปิตพุฬ โย ฐเปยฺย อาปตฺติ ฐลฺลจฺยสฺสาติ อิมสฺส
สฺตฺตสฺส วเสน วุตฺตํ ๑ ตตฺถ จ เกสณฺจि อณฺณถาปี อตฺถวิกปฺปสฺส
พีฬ ๑ ทสฺเสนฺโต มหาอฏฺฐกถายมฺปนาติอาทิมหา ๑ ตตฺถ
กิลฺยาปี กตฺวา มหาอฏฺฐกถํ สรีรณฺติ วุตฺตํ ๑ ตถาปี เสสอฏฺฐกถาสฺ
เมณฺนราเคน มุเขนาติ วจนฺสฺส อภาวํ ทสฺเสตฺถ มหาอฏฺฐกถายมฺปนาติ
วุตฺตํ ๑ องฺคชาเตนาติ อวุตฺตตฺตา อวิเสเสนาติ วุตฺตํ ๑ อิทานิ
มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตํ ปาเลีย สํสนฺเตตฺวา ทสฺเสนฺโต ยนฺตาว
มหาอฏฺฐกถายนฺติอาทิมหา ๑ อิตฺรธา หิ ทุกกมฺภี สียาติ ปกตฺติมฺเขน
นฺุปนฺตสฺส วิสาณาทิกฺคหณฺเ วิย ทุกกมฺภี สียา ๑ เอวํ มหาอฏฺฐกถํ
ปาเลีย สํสนฺเตตฺวา อิทานิ ตตฺถ เกสณฺจิ อณฺณถา อตฺถวิกปฺป
ทสฺเสนฺโต เกจิ ปนาติอาทิมหา ๑ สงฺฆาติเสโสติ กายสํสฺสคฺคสิกฺขาปเทน
สงฺฆาติเสโส ๑ วุตฺตนเยเนวาทิ เมณฺนราเคนเว ๑ นิมิตฺตมฺเขนาติ
วุตฺตตฺตา ตฺริจฺฉานคตฺติคฺคิยา ปสฺสวามคฺคํ เมณฺนราเคน ปกตฺติมฺเขน
นฺุปนฺตสฺส ทุกกมฺภฺนฺติ เวทิตพุฬ ๑ กายสํสฺสคฺคราเคน ทุกกมฺภฺนฺติ
นิมิตฺตมฺเขน วา ปกตฺติมฺเขน วา กายสํสฺสคฺคราเคน นฺุปนฺตสฺส ทุกกมฺภฺนฺติ ๑

[๕๖] ปฏฺิปนฺนกสฺสาติ อารทฺฐวิปฺสฺสกสฺส ๑ อฺุปาทินฺนกนฺติ
กายินฺทฺริยํ สนฺธาย วุตฺตํ ๑ อฺุปาทินฺนเกน สฺสตีติ อฺุปาทินฺนเกน
สฺสียติ ฆมฺภูยฺยตีติ เอวํ กมฺมฺนิ ยการโลเปน อตฺถโล เวทิตพุฬ ๑

๑. ม. วิธี ๑

[ม. ป. ๕๕-๖ ส. ป. ๓๑๘-๕]

อถวา เอวํ กโรนุโต กิณฺจึ อูปาทินฺนํ อูปาทินฺนเกน น สฺสตี
น ฆญฺเฐตีติ เอวเมตฺถ อตุโธ ทญฺจพุโพ ฯ เลสํ โอเทสฺสนฺตีติ
เลสํ สมญฺจาสฺสสนฺตีติ ฯ ปริกปฺเปสฺสนฺตีติ วุตฺตํ โหตีติ ฯ สนฺนตาทิ-
เกเทหิ กิณฺหิตฺวาติ สนฺนตาทิวีสเสเนหิ วิเสเสตฺวา ฯ สนฺนตาทิหิ
จตุหิ โยเชตฺวาติ วุตฺตํ โหตีติ ฯ สนฺนตายาติ เอกเทเส สมฺทาย-
โวหารโ ปญฺเฑ ททฺโฆติอาทิสฺสู วิย ฯ ยถา หิ ปญฺเฑสฺส เอกเทเสปี
ททฺเฒ ปญฺเฑ ททฺโฆติ โวหฺรณฺตี เอวํ อิตฺถิยา วจฺจมคฺคาทิสฺสู
กสฺมิณฺจ มคฺเค สนฺนตเต อิตฺถิ สนฺนตาทิ วุจฺจติ ฯ เตนาห
สนฺนตนา นามาทิอาทิสฺสู วตฺถาทินิ อนฺโต อปฺปเวเสตฺวา พหิ
จเปตฺวา พนฺธนํ สนฺนธาย ปฺลิวฺเจตฺวาติ วุตฺตํ ฯ เอกเทเส
สมฺทายโวหารวเสเนว กิณฺชุปิ สนฺนตฺโตติ วุจฺจตีติ อาห สนฺนตฺโต
นามาทิอาทิสฺสู ฯ ยตฺตเก ปวิญฺเจติ ติลผลมตฺเต ปวิญฺเจ ฯ
อกฺขิอาทิสฺสู สนฺนตตฺเตปี ยถาวตฺตฺถกเมวาทิ อาห อุตฺตจฺจยกฺเขตฺเต
อฺตฺตจฺจยํ ทฺกุกฺกฺกฺเขตฺเต ทฺกุกฺกฺกฺเมว โหตีติ ฯ ขาณณ ฆญฺเฐนฺตฺสฺส
ทฺกุกฺกฺกฺนฺตี อิตฺถินิมีตฺตฺสฺส อนฺโต ขาณณ ปเวเสตฺวา สมตฺถํ
อติริคฺตํ วา ขาณณ ฆญฺเฐนฺตฺสฺส ทฺกุกฺกฺกฺ ปเวสากาวโต ฯ สเจ ปน
อิสํกํ อนฺโต ปวิสิตฺวา จิตฺตํ ขาณฺณเมว อํกฺชาเตน นฺนปฺติ ปาราชิก-
เมว ฯ ตสฺส ตลนฺตี เวพฺพนพาทิกสฺส อนฺโต ตลํ ฯ วินิตฺวตฺตฺถุ
เตน โข ปน สมเยน อณฺณตโร กิณฺชุ สิวํกํ กนฺตฺวา กิณฺนสิสํ

ปสฺสิตฺวา วมุฏฺกเต * มุเข อจฺจุปนฺตํ องฺกชาตํ ปเวเสติ ตสฺส
กุกฺกจฺจํ อโหสิ อนาปตฺติ ภิกฺขุ ปาราชิกสฺส อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสชาติ
วุตฺตตฺตา ตสฺส สุตฺตสฺส อนุโลมโต อากาสคตเมว กตฺวา
ปเวเสตฺวา นีหริติ ทุกฺกณฺฺติ วุตฺตํ ฯ พหิทฺธา ขาณฺฺเกติ อนุโต
ปเวสิตเวณฺฺอุปพาทิกสฺส พหิ นิกฺขนฺฺตขานฺฺเก ฯ เมณฺฺนราเคน
อินฺฺทริยพฺฺธานินฺฺทริยพฺฺทสนฺฺดานสฺส ยตฺถ กตฺถจิ อุปกฺกมฺนฺตสฺส น
สฺกกา อนาปตฺติยา ภวิตฺตฺติ ทุกฺกณฺฺเมวาทิ วุตฺตํ ฯ เตเนว
วินิตฺตวตฺตุมฺหิ อฏฺฐิเกสฺส อุปกฺกมฺนฺตสฺส ทุกฺกณฺฺ วุตฺตํ ฯ สามณฺฺ
โจทนาย * ปกรณโต วิเสสวินิจฺฉโยติ อาห ชฺฺตฺตาติ เมณฺฺนุปฺสํหิต-
จิทฺทาปฺสฺตาติอาที ฯ อิทานิ สามณฺฺนโตปิ อตฺถสมฺภวํ ทสฺเสนฺฺโต
อิตฺถิรฺชฺชตฺต สฺราชฺฺตฺตาทโย วาติ อาห ฯ หทยนฺฺติ หทยมฺลํ ฯ

[๕๗] ปฏฺิณฺณการณํ นตฺถิตฺติ ปุจฺฉิตฺตพฺฺพาภาวโต ฯ น หิ
ทฺสโก เณ จิตฺเตน วิตฺติกมฺมํ อกาสิ ชานิตฺวา อกาสิ อุทาห
อชานิตฺวาติ เอวํ ปุจฺฉาย อรหติ ฯ ตตฺถเววาทิ เวสาลิยํ มหา-
วเนเอว ฯ สพฺพงฺกคตฺตฺติ จเปตฺวา เกสฺโลมทฺนฺตฺนขานฺํ มํส-
วินิมฺฺตตฺกฺจฺจานณฺฺเจว ถทฺชฺสฺกฺขจฺมมฺมจฺจ อุทกมฺิว เตลพิณฺฺท อวเสสํ
สพฺพสฺสรีริ พฺฺยาเปตฺวา จิตฺตํ ฯ สรฺริรกมฺฺปาทีนิตฺติ อาทิสทฺเทน อกฺุชฺฉินฺ
ปีตวณฺฺณาทิ สงฺกณฺฺหาติ ฯ ปีตฺตโกสเก จิตฺตฺติ หทยปฺปฺผาसानํ

๑. วิวฏฺฏกเตตฺติปี ทิสฺสติ ฯ ๒. ม. สามณฺฺนโชตนาย ฯ

[ม. ป. ๖๑ ส. ป. ๓๒๐-๓]

ปจฺมปาราชิกกณฺเฑ สมนฺุจฺจนาทิกถา

อนฺุเตร ยกนํลํ นิสฺสาย ปติญฺุจฺเต มหาโกสาคทโกสสทิสเส ปิตฺต-
โกเส จิตฺ ๑ กุปีเตติ ปิตฺตโกสโต จลิตฺวา พหิ นิกฺขนฺุเต ๑
วิสญฺุจฺจิตฺโตติ วิสญฺุจฺจปทิตฺจิตฺโต ๑ ยกฺขมฺมตฺตโกติ ยกฺขา กิร
ยสฺส จิตฺตํ จิปิตฺตกามา โหนฺุติ ตสฺส เสตมฺขํ นีโลทริ สฺรตฺต-
หตฺถปาทํ มหาลีสํ ปชฺชลิตเนตฺตํ เกรวํ วา อตฺตภาวํ นิมนฺินิตฺวา
ทสฺเสนฺุติ เกรวํ วา สทฺทํ สาเวนฺุติ กเถนฺุตฺสเสว วา มฺุเข
หตฺถํ ปกฺขิปิตฺวา ททฺยํ มทฺทนฺุติ เตน โส สตฺโต อุมฺมตฺตโก
โหติ จิตฺตจิตฺโต ๑ เตนาน เกรวานิ วา อารมฺมณฺานิ ทสฺเสตฺวาติ-
อาทึ ๑ ตตฺถ เกรวานีติ ทสฺสนมตฺเตเนว สตฺตานํ ภัยํ นมฺุภิตฺตํ
โลมหนฺุสํ อฺุปฺปาเทตฺุ สมตฺถานิ ๑ นิจฺจเมว อุมฺมตฺตโก โหตีติ
ยสฺส ปิตฺตโกสโต ปิตฺตํ จลิตฺวา พหิ นิกฺขนฺุตฺุ โหติ ตํ สนฺุชฺชาย
วฺุตฺตํ ๑ ยสฺส ปน ปิตฺตํ จลิตฺวา ปิตฺตโกเสยว จิตฺ โหติ พหิ
อนิกฺขนฺุตฺุ โส อนฺุตรนฺุตรา สยลํ ปฏฺุติภติ น นิจฺจเมว
อุมฺมตฺตโก โหตีติ เวทิตพฺุพํ ๑ ญตฺวาติ สยฺลนปฏฺุติลาเกน
ชานิตฺวา ๑ อธิมตฺตายาติ อธิกปฺปมาณาย ๑

ปทภาชนียวณฺณนา นิญฺุจฺจิตา ๑

[๕๘] ปกฺกณฺกนฺุติ โวมิสฺสกนฺุยํ ๑ สมนฺุจฺจานนฺุติ อฺุปฺปตฺติ-
การณํ ๑ กิริยาติอาทึ นิตฺสฺสนมตฺตํ ๑ อกิริยาทีนมฺุปี สงฺคโ
ทญฺุจฺจพฺุโพ ๑ เวทนายาติ สหโยเค กรณฺวจฺนํ ๑ เวทนาย สห

[ม. ป. ๕๖-๖๐ ส. ป. ๓๒๓-๔]

กุสลญจาติ วุตตัม โหติ ฯ สพฺพสงฺคาหิยวเสนาติ สพฺเพสํ สิกฺขา-
ปทานํ สงฺคาหกวเสน ฯ ฉ สิกฺขาปทสมฺภูจฺจานานันฺติ กาโย วาจา
กายวาจา กายจิตฺตํ วาจาจิตฺตํ กายวาจาจิตฺตุนฺติ เอวํ วุตฺตานิ
ฉ อापตฺติสมฺภูจฺจานานิ ฯ อापตฺติเยว หิ สิกฺขาปทสีเสน วุตฺตา ฯ
สมฺภูจฺจานาทโย หิ อापตฺติยา โหนฺติ น สิกฺขาปทสฺส ฯ อิมํ
ปนํ ฉฺสํ สมฺภูจฺจานํ ปริมาณํ ตีณํ อจิตฺตกาณิ ปจฺจิมานิ
สจิตฺตกาณิ ฯ เตสฺส เอเกน วา ทฺวีหิ วา ตีหิ วา จตฺุหิ วา
ฉหิ วา สมฺภูจฺจานํ อापตฺติโย สมฺภูจฺจหนฺติ ฯ ปณฺจสมฺภูจฺจานา
อापตฺติ นาม นตฺถิ ฯ ตตฺถ เอกสมฺภูจฺจานา จตฺตเถน จ ปณฺจเมน
จ ฉฺสํจเนน จ สมฺภูจฺจานเนน สมฺภูจฺจาทิ น อณฺเณน ฯ ทฺวิสมฺภูจฺจานา
ปจฺจมจตฺตเถหิ จ ทฺติยปณฺจเมหิ จ ตติยฉฺสํจเนหิ จ จตฺตฉฺสํจเนหิ
จ ปณฺจฉฺสํจเนหิ จ สมฺภูจฺจานํ สมฺภูจฺจาทิ น อณฺเณหิ ฯ
ติสมฺภูจฺจานา ปจฺจเมหิ จ ตีหิ ปจฺจิมเมหิ จ ตีหิ สมฺภูจฺจานํ สมฺภูจฺจาทิ
น อณฺเณหิ ฯ จตฺตสมฺภูจฺจานา ปจฺจมตติยจตฺตฉฺสํจเนหิ จ ทฺติย-
ตติยปณฺจฉฺสํจเนหิ จ สมฺภูจฺจานํ สมฺภูจฺจาทิ น อณฺเณหิ ฯ
ฉฺสํสมฺภูจฺจานา ฉหิปี สมฺภูจฺจาทิ ฯ สิกฺขาปทํ นาม อตฺถิ
ฉฺสํสมฺภูจฺจานนฺติ เอตฺถापิ สิกฺขาปทสีเสน อापตฺติ วุตฺตาทิ
เวทิตพฺพา ฯ เตเนว วกฺขติ สพฺพเมตํ อापตฺติยํ ยุชฺชติ
สิกฺขาปทสีเสน ปน อญฺจกถาสฺส เทสฺสา อารุพฺพาทิ ฯ กายาทิหิ ฉหิ

[ม. ป. ๖๐ ส. ป. ๓๒๔]

สมุจฺจานํ อุปฺปตฺติ เอตฺสสฺสชาติ นสฺสมุจฺจานํ ฯ ฉ วา สมุจฺจานานิ
 เอตฺสสฺสชาติ นสฺสมุจฺจานํ ฯ อตฺถิ จตฺตฺสมุจฺจานนฺตฺติ กายโย กายวาจา
 กายจิตฺตํ กายวาจาจิตฺตนฺตฺติ อิมานิ จตฺตาริ วาจา กายวาจา
 วาจาจิตฺตํ กายวาจาจิตฺตนฺตฺติ อิมานิ วา จตฺตาริ สมุจฺจานานิ
 เอตฺสสฺสชาติ จตฺตฺสมุจฺจานํ ฯ อตฺถิ ติสฺสมุจฺจานนฺตฺติ กายโย วาจา
 กายวาจาติ อิมานิ ตีณิ กายจิตฺตํ วาจาจิตฺตํ กายวาจาจิตฺตนฺตฺติ
 อิมานิ วา ตีณิ สมุจฺจานานิ เอตฺสสฺสชาติ ติสฺสมุจฺจานํ ฯ
 ทฺวิสมุจฺจานํ เอกสมุจฺจานนฺจ สมุจฺจานสึสฺวเสนา ทสฺเสนาโต อตฺถิ
 กจฺฉินสมุจฺจานนฺตฺติอาทิมานา ฯ เทรส หิ สมุจฺจานสึสฺตานิ ปจฺม-
 ปาราชิกสมุจฺจานํ อทฺทินฺนาทานสมุจฺจานํ สลยจริตฺตสมุจฺจานํ สมนฺ-
 ภาสนสมุจฺจานํ กจฺฉินสมุจฺจานํ เอภกโลมสมุจฺจานํ ปทโสธมฺม-
 สมุจฺจานํ อทฺธานสมุจฺจานํ เถยฺยสตฺถสมุจฺจานํ ฐมฺมเทสนาสมุจฺจ-
 จานํ ภูตาโรจนสมุจฺจานํ โจริวฺจฺจาปนสมุจฺจานํ อนนฺนุญฺญาต-
 สมุจฺจานนฺตฺติ ฯ ตตฺถ อตฺถิ นสฺสมุจฺจานนฺตฺติ อิมินา สลยจริตฺต-
 สมุจฺจานํ วุตฺตํ ฯ อตฺถิ จตฺตฺสมุจฺจานนฺตฺติ อิมินา ปน อทฺธาน-
 สมุจฺจานํ อนนฺนุญฺญาตสมุจฺจานนฺจ สงฺคหิตฺตํ ฯ ยํ หิ ปจฺมตฺติย-
 จตฺตฺถนฺนุญฺเจหิ สมุจฺจชาติ อิทํ อทฺธานสมุจฺจานํ ฯ ยํ ปน ทฺติย-
 ตฺติยปฺลยจฺมฺนุญฺเจหิ สมุจฺจชาติ อิทํ อนนฺนุญฺญาตสมุจฺจานํ ฯ อตฺถิ
 ติสฺสมุจฺจานนฺตฺติ อิมินา อทฺทินฺนาทานสมุจฺจานํ ภูตาโรจนสมุจฺจานนฺจ

สงคหิตํ ๑ ยํ หิ สจิตตเกหิ ตีหิ สมภูจฺจเนหิ สมภูจฺจติ อิทํ
อทินฺนทานสมภูจฺจํ ๑ ยมฺปน อจิตตเกหิ ตีหิ สมภูจฺจติ อิทํ
ภูตาโรจนสมภูจฺจํ ๑ อตฺถิ กจินสมภูจฺจนฺตฺติอาทินา ปน
อวเสตสมภูจฺจนสึเสน ทฺวิสมภูจฺจํ เอกสมภูจฺจนญจ สงคณฺหาติ ๑
ตถา หิ ยํ ตติยญฺเจหิ สมภูจฺจติ อิทํ กจินสมภูจฺจนฺตฺติ วุจฺจติ ๑
ยํ ปจฺจมจตฺตฺเตหิ สมภูจฺจติ อิทํ เอพฺกโลมสมภูจฺจํ ๑ ยํ ญฺเจเนว
สมภูจฺจติ อิทํ ชฺรณิกฺเขปสมภูจฺจํ ๑ สมฺนุภาสณสมภูจฺจนฺตฺติปี
ตสฺเสว นามํ ๑ อาทิสทฺทสงคหิตฺเตสุ ปน ปจฺจมปาราชิกสมภูจฺจน-
ปทโสธมฺมเถยฺยสตฺถธมฺมเทสนาโจริวฺภูจฺจปนสมภูจฺจเนสุ ยํ กาย-
จิตฺตโต สมภูจฺจติ อิทํ ปจฺจมปาราชิกสมภูจฺจํ ๑ ยํ ทฺตฺติยปฺลจฺเจเมหิ
สมภูจฺจติ อิทํ ปทโสธมฺมสมภูจฺจํ ๑ ยํ จตฺตฺถญฺเจหิ สมภูจฺจติ
อิทํ เถยฺยสตฺถสมภูจฺจํ ๑ ยํ ปฺลจฺเจเนว สมภูจฺจติ อิทํ
ธมฺมเทสนาสมภูจฺจํ ๑ ยํ ปฺลจฺเจมญฺเจหิ สมภูจฺจติ อิทํ
โจริวฺภูจฺจปนสมภูจฺจนฺตฺติ เวทิตพฺพํ ๑

[๕๕] เอวํ สมภูจฺจนวเสน สพฺพสิกฺขาปทานิ เทรสธา ทสฺเสตฺวา
อิทานิ กิริยวเสน ปฺลจฺจธา ทสฺเสนฺโต ตตฺตราปี กิลฺลิจิ กิริยโต
สมภูจฺจติตฺติอาทิมาท ๑ ตตฺถ กิลฺลิจิตฺติ สิกฺขาปทสึเสน อาปตฺตี
วทติ ๑ ตสฺมา ยา กาเยน วา วาจา ย วา ปจฺจวิฆณฺณาทิสฺสุ วีย
วิตฺติกมฺมํ กโรนฺตสฺส โหติ อยํ กิริยโต สมภูจฺจติ นาม ๑

ยา กายวาจาย กตตพพ อกรโณตสฺส โหติ ปจฺมกจินาปตฺติ วีย
อัย อกริยโต สมฺภูจฺจติ นาม ฯ ยา กรโณตสฺส จ อกรโณตสฺส
จ โหติ อณฺณตคฺกาย ภิกฺขุณฺเีย หตฺถโต จีวรปฏิกุคฺคหณฺนาปตฺติ
วีย อัย กิริยากริยโต สมฺภูจฺจติ นาม ฯ ยา สียา กรโณตสฺส
จ สียา อกรโณตสฺส จ โหติ รุปียปฏิกุคฺคหณฺนาปตฺติ วีย อัย
สียา กริยโต สียา อกริยโต สมฺภูจฺจติ นาม ฯ ยา สียา
กรโณตสฺส จ สียา กรโณตสฺส จ อกรโณตสฺส จ โหติ กุฏิกการา-
ปตฺติ วีย อัย สียา กริยโต สียา กริยากริยโต สมฺภูจฺจติ
นาม ฯ อิทานิ สพฺพสิกฺขาปทานิ สณฺณวเสณ ทฺวิธา กตฺวา
ทสฺเสณฺโต ตตฺตราปี อตฺถิ สณฺณวาวิโมกฺขนฺติอาทิมหา ฯ สณฺณว
อภาเวน วิโมกฺโข อสฺสาติ สณฺณวาวิโมกฺขนฺติ มชฺฌเปทโลปสฺมาโส
ทฏฺฐพฺโพ ฯ ยโต หิ วิตฺติกมฺสณฺณว อภาเวน มุจฺจติ อิทํ
สณฺณวาวิโมกฺขนฺติ วุจฺจติ ฯ จิตฺตงฺกํ ลภฺติเยวาทิ กายจิตฺตาทิ-
สจฺจิตฺตกสมฺภูจฺจเนหฺว สมฺภูจฺจหนฺโต ลภฺติเยวาทิ อวชารณฺน โน
น ลภฺตีติ ทสฺเสติ ฯ ตสฺมา ยํ จิตฺตงฺกํ ลภฺติ น ลภฺติ จ ตํ
อิตรนฺติ วุคฺคํ อิตฺรสทฺทสฺส วุคฺคปฏฺฐิโยคฺวิสยคฺคตา ฯ ปุณฺ สพฺพ-
สิกฺขาปทานิ จิตฺตวเสณ ทฺวิธา ทสฺเสณฺโต ปุณฺ อตฺถิ สจฺจิตฺตกนฺติ-
อาทิมหา ฯ ยํ สเหว จิตฺเตน อาปชฺชตีติ ยํ สจฺจิตฺตเกเนว สมฺภู-
จฺจเนน อาปชฺชติ โน อจฺจิตฺตเกน ฯ วินาปีติ อปีสทฺเทน สหาปี

จิตฺเตน อาปชฺชตีติ ทสฺเสติ ฯ ยํ หิ กทาจิ อจิตฺตเกน กทาจิ
สจิตฺตเกน สมฺภูจฺจาเนน สมฺภูจฺจาติ ตํ อจิตฺตกนฺติ วุจฺจติ ฯ เอตฺถ
จ สณฺณาทุกํ อนาปตฺติมุเขน วุตฺตํ สจิตฺตกทุกํ อาปตฺติมุเขน
วุตฺตนฺติ อิทฺเทเตสํ นานาภวณฺณติ เวทิตพฺพํ ฯ โลกวชฺชทุกฺสฺส
เมฐฺจาวุตฺตลภณฺณตฺตา ตํ อวิภชฺชิตฺวา อิทานิ สพฺพสิทฺธิยาปทานิ
กมฺมวเสน ทฺวิธานิ กุสลาทิวเสน เวทनावเสน จ ตฺวิธานิ โหนฺตฺติ
ทสฺเสนฺโต กมฺมกุสลาเวทनावเสนาทิมาห ฯ เอตฺถ ปน
กิลฺลจาปี อญฺจกถาสฺว อาคตฺนเยน กายกมฺมํ วจฺจิมฺมนฺติ กมฺมวเสน
ทุกํ วุตฺตํ ฯ ติกเมว ปน ทสฺเสตฺถ วญฺญติ ฯ สพฺพเมว หิ สิทฺธิยาปทํ
กายทฺวารเ อาปชฺชิตพฺพโต วจฺจิทฺวารเ อาปชฺชิตพฺพโต กายวจฺจิทฺวารเ
อาปชฺชิตพฺพโต จ ตฺวิธํ โหติ ฯ เตเนว มาติกญฺจกถายํ วุตฺตํ
สพฺพา จ กายกมฺมวจฺจิมฺมตทฺภยวเสน ตฺวิธา โหนฺติ ตตฺถ
กายทฺวารเ อาปชฺชิตพฺพา กายกมฺมนฺติ วุจฺจติ วจฺจิทฺวารเ
อาปชฺชิตพฺพา วจฺจิมฺมนฺติ วุจฺจติ อุกฺขตฺถ อาปชฺชิตพฺพา กายกมฺมํ
วจฺจิมฺมญฺจาติ ฯ ตโตเยว จ อทินฺนาทานสิทฺธิยาปทาทีสุ กายกมฺมํ
วจฺจิมฺมนฺติ ตทฺภยวเสน ทสฺสิดํ ฯ อตฺถิ ปน สิทฺธิยาปทํ กุสลาป-
ทาทีนา อาปตฺตี อาปชฺชนฺโต กุสลาจิตฺตสมงฺคี วา อาปชฺชติ
อกุสลาจิตฺตสมงฺคี วา อพฺยาตฺตจิตฺตสมงฺคี วาติ ทสฺเสติ น ปน
กุสลาปี อาปตฺติ อตฺถิตี ทสฺเสติ ฯ น หิ กุสลา อาปตฺติ นาม

[ม. ป. ๖๐ ส. ป. ๓๒๕]

อตุถิ อาปตฺตาธิกรณํ สียา อกุสลํ สียา อพฺยาगतํ นตุถิ อาปตฺตา-
ธิกรณํ กุสลนฺตุติ วจนโต ฯ ทส กามาวจรกิริยาจิตฺตานํติ หสิตุป-
ปาทโวฏฺฐพฺพเนหิ สหฺฐี อฏฺฐ มหากิริยาจิตฺตานํ ฯ ทฺวินนํ อภิญญา-
จิตฺตานํ อาปตฺติสมฺภูจาปกคฺคํ ปณฺณคฺคํ อชานนตฺสส อหฺฐิ-
วิกุพฺพนาทิสฺสุ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ยํ กุสลจิตฺเตน อาปชฺชตฺติติ ยํ สิกฺขา-
ปทสฺสีเสน กหิตํ อาปตฺติ กุสลจิตฺตสมฺภุทํ อาปชฺชติ ฯ อิมินา
ปน วจนเนน ตํ กุสลนฺตุติ อาปตฺติยา วุจฺจมาโน กุสลภาโว
ปริยายโตว น ปรมตฺตโตติ ทสฺเสติ ฯ กุสลจิตฺเตน หิ อาปตฺติ
อาปชฺชนฺโต สวิณฺณคฺคํ อวิณฺณคฺคํ วา สิกฺขาปทวิทิกฺกมา-
การปฺปวตฺตรูปกฺขนฺธสงฺขาตํ อพฺยาगतฺตาปตฺติ อาปชฺชติ ฯ อิตเรหิ
อิตฺรนฺติ อิตเรหิ อกุสลาพฺยาगतจิตฺเตหิ ยํ อาปชฺชติ ตํ อิตฺริ ฯ
อกุสลํ อพฺยาगतญฺจาติ อตฺโต ฯ อิทญจ อาปตฺติ อาปชฺชนฺโต
อกุสลจิตฺตสมฺภุทํ วา อาปชฺชติ กุสลาพฺยาगतจิตฺตสมฺภุทํ วาติ
ทสฺสนคฺคํ วุคฺคํ ฯ เหว สนฺเตปี สพฺพสิกฺขาปเทสฺсу กิณฺจิกุสล-
จิตฺตเมว กิณฺจิกุสลาพฺยาगतวเสน ทฺวจิตฺตํ กิณฺจิกุสพฺเพสํ
วเสน ติจิตฺตนฺตุติ อยเมว ปเกโท ลพฺภติ น อญฺโฆติ
เวทิตพฺพํ ฯ ติวทหนํ ทฺวิเวทหนํ เอกเวทหนนฺตุติ อิทญจ ยถาวุคฺคเวทนา-
วเสนเนว ลพฺภติ นานฺณถาติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ นิปชฺชิตฺวา นิโรธํ
สมาปนฺนสฺส สหเสยฺยวเสน ตทาการปฺปวตฺตรูปกฺขนฺธสฺเสว อาปตฺติ-

ภาวโต อตฺถิ อเวทนนฺติปี วุตตพฺเพ ตํ กทาจิ กรหจฺยทิจฺจกํ
สมภวตฺติ อคฺคเหตุวา เขญฺยวเสน ลพฺภมานฺเวย คเหตุวา วุตตฺนฺติ
เวทิตพฺพํ ฯ อิทานิ ยถาวุตตสมฺภูจฺานาทีนํ อิมสฺมี สํวณฺณิยมา-
นสิกฺขาปเท วิชิตฺวา ทสฺเสนโต อิมํ ปกิณฺณกํ วิทิตฺวาติอาทิ-
มาห ฯ ตตฺถ วิทิตฺวาติ อิมสฺส เวทิตพฺพนฺติ อิมินา อปรกาล-
กิริยวจนฺน สมฺพนฺโร เวทิตพฺโพ ฯ กิริยาสมฺภูจฺานนฺติ อิทํ
เขญฺยวเสน วุตฺตํ ปฺรปฺกเม สติ สาทิยฺนตฺส อกิริยสมฺภูจฺาน-
ภาวโต ฯ มโนทฺวารे อาปตฺติ นาม นตฺถิตฺติ อิทมฺปี พาทุล-
วเสนว วุตตฺนฺติ วทฺนฺติ ฯ จิตฺตํ ปเนตฺถ องฺกมตฺตํ โหตฺติ
ปฺจฺมปาราชิกํ กายจิตฺตโต สมฺภูจฺาตฺติ จิตฺตเมตฺถ อาปตฺติยา
องฺกเมว โหติ ฯ น ตสฺส วเสน กมฺมภาโว ลพฺภตฺติ วิญฺญตฺติ-
ชนกฺวเสน กายทฺวารे ปวตฺตตฺตา ตสฺส จิตฺตสฺส วเสน อิมสฺส
สิกฺขาปทสฺส มโนกมฺมภาโว น ลพฺภตฺติ อตฺโถ ฯ สิکฺขาปทสฺส
हेญฺจา วุตตฺนเยน ปญฺญตฺติภาวโต สพฺพญฺเจตฺตํ อาปตฺติยํ ยฺชชฺตฺติ
วุตฺตํ ฯ น हि ยถาวุตตสมฺภูจฺานาที ปญฺญตฺติยํ ยฺชชฺติ ฯ

[๖๐] อิทํ กิณฺติ กเถตฺถกามตฺาย ปฺจฺนฺติ ฯ วินิตฺตานิ วินิจฺฉิ-
ตานิ วตฺถุณิ วินิตฺตวตฺถุณิ ฯ ตานิ हि อาปตฺติ ตํ ภิกฺขุ อาปฺนโน
ปาราชิกํ อนาปตฺติ ภิกฺขุ ปาราชิกสฺส อาปตฺติ สงฺฆาทีเส-
สสฺส อนาปตฺติ ภิกฺขุ อสาทิยฺนตฺสชาติอาทินา ภกฺวตาเยว

[ม. ป. ๖๑ ส.ส. ๓๒๕-๖]

วินยฎีกานิ ๗ เตนหา ภควตา สยั วินยฎีกานนุติ ๗ อุทาน
กาถาติ* อุทเทสกาธา ๗ สงฺคหกาถาติ วุตตัม โหติ ๗ วตฺตกาถาติ
เตน โจ ปน สมเยน อญฺจตโร ภิกฺขุติอาทิกา นิทานวตฺตทึปีกา
วินิตวตฺตปาลีเยว เตสํ เตสํ วตฺตณฺ คณฺณโต วตฺตกาถาติ วุตฺตา ๗
น ฉนฺโท วิจิตฺตลกฺขณเณ ๗ กาถานํ วตฺต วตฺตกาถาติ เอว
วา เอตฺถ อตฺถโถ ทฎฺฐพฺโพ ๗ เอตฺถาติ วินิตวตฺตสุ ๗ ทุตฺยา-
ทึนฺนุติ ทุตฺยาปาราชิกาทึนํ ๗ ทุตฺยาทึนํ วินยฎีกิตพฺพานิตี โยเชตพฺพํ ๗
สิปฺปีกานนุติ จิตฺตการาทิสิปฺปีกานํ ๗ ยํ ปสฺสิตฺวา ปสฺสิตฺวา จิตฺต-
การาทโย จิตฺตกมฺมาทึนํ อุกฺกณฺหนตา กโรนฺติ ตํ ปฏิจฺจนฺนกรฺปนฺติ
วุจฺจติ ๗ ปริมาณิ เทว วตฺตณฺตี มกฺกภูวตฺตํ วชฺชึปฺตตทวตฺตญฺจ ๗
ตานิ ปน กิลฺยาปि อนุปฺปญฺจตฺตึยฺ อากตฺตานเว ตถापि ภควตา
สยั วินยฎีกิตวตฺตภาวโต อทินฺนาทานาทิสฺส อนุปฺปญฺจตฺตึยฺ อากตฺตานि
รชกาทิวตฺตณฺนิ วิย ปฺน วินิตวตฺตสุ ปกฺจจิตฺตานि ๗ ยทิ เอว
ตสฺส กุกฺกจฺจํ อโหสีตี อิทํ วิรุชฺฌเยยฺย อนุปฺปญฺจตฺตึยฺ हि
อญฺเเว ภิกฺขุ ทิสฺสา ตํ ภิกฺขุํ โจเทสฺสนฺติ ๗ สจฺจเมตํ ๗ เตहि
ปน ภิกฺขุहि อนุปฺปญฺจตฺตึยฺ วุตฺตนเยน โจเทควา นนฺ อวฺโส
ตเถว ตํ โหตีตี วุตฺเต ตสฺส กุกฺกจฺจํ อโหสีตี คเหตุพฺพํ ๗
ภควโต เอตมฺตถํ อาโรเจสีตี อิทฺยจฺ เตहि ภิกฺขุहि อนุปฺ-
ปญฺจตฺตึยฺ วุตฺตนเยเนว ภควโต อาโรจิตฺเต สจฺจํ กिर ต्वํ ภิกฺขุ

๑. อุทฺทานกาธา ภเวยฺย ๗

[ม. ป. ๖๒ ส. ป. ๓๒๖]

มกุกฎิยา เมณฺ์ ฌมฺ์ ปฎิเสวีติ ภควตา ปุฎฺโจ สมานิ สจฺจํ
ภควาติ ภควโต เอตมตฺถํ อารโจะสีติ กเหตุพฺพิ ฯ วัชชีปุตฺตก-
วตฺตุมฺหิ ปน สิภฺขํ อปฺจกฺขาย ทุพฺพลยํ อนาวิกตฺวา เมณฺ์
ฌมฺ์ ปฎิเสวีตฺวา วิพฺภมิตฺวา เย อานนฺทตฺถเร อฺปสงฺกมิตฺวา
ปฺน ปพฺพชฺชํ อฺปสมฺปทญฺจ ยาจิสฺสุ ฯ เต สนฺธาย อญฺจานเมตฺ
อานนฺท อนวกาโส ยํ ตถาคโต วัชชีนํ วา วัชชีปุตฺตกานํ วา
การณา สวากานํ ปาราชิกสิภฺขาปทํ ปลฺลตฺตํ สมฺมเนยฺยยาติอาทิ
อนฺุปฺปลฺลตฺตยํ วุตฺตํ ฯ เย ปน อวิพฺภมิตฺวา สลิภฺเก
จิตฺตเยว อฺปฺปนฺนํ กุกฺกจฺจา ภควโต เอตมตฺถํ อารโจะสีติ ฯ เต
สนฺธาย อापฺตฺติ ตุมฺเห ภิกฺขเว อापฺนฺนา ปาราชิกนฺติ อีธ วุตฺตํ ฯ
เกจิ ปน อิมํ อธิปฺปายํ อชานนฺตา อลฺลเมว มกุกฎิวตฺถํ
วัชชีปุตฺตกวตฺตญฺจ วินิตฺวตฺตญฺสุ อากตฺนฺติ วทฺนฺติ ฯ กุเส คณฺจิตฺวาติ
กุสฺตินฺนํ คณฺจิตฺวา ฯ เกเสหิตี มนฺุสฺสเกเสหิ ฯ ตํ รากนฺติ
กายสํสฺกฺราราคํ ฯ ฌตฺวาติ สยเมว ชานิตฺวา ฯ ยทิ กาย-
สํสฺกฺราราคน กตํ กายสํสฺกฺราราคสิภฺขาปทสฺส วินิตฺวตฺตญฺสุ อวตฺวา
อีธ กสฺมา วุตฺตนฺติ ฯ วุจฺจเต ฯ กิลฺลจาปี ตํ กายสํสฺกฺราราคน
กตํ ตสฺส ปน ภิกฺขุโน ปาราชิกกฺเขตฺเต กตฺตฺกมตฺตา ปารา-
ชิกนฺนุ โข อหํ อापฺนฺโนติ ปาราชิกวิสยํ กุกฺกจฺจํ อโหสีติ อีธ
วุตฺตํ ฯ เตเนวาท อนापฺตฺติ ภิกฺขุ ปาราชิกสฺส อापฺตฺติ สงฺฆาติ-

[ม. ป. ๖๓ ส.ป. ๓๒๖-๗]

เสตสสาติ ฯ อติทสสนียาติ ทิวสมปี ปสฺสนุตาณํ อติตฺติกรณโต
อติวีย ทสฺสนโยคฺคา ฯ วนฺณโปกฺขรตยาติ เอตฺถ โปกฺขรตา
วฺจฺจติ สฺนุทฺรภาโว ฯ วนฺณสฺส โปกฺขรตา วนฺณโปกฺขรตา ฯ
ตยา วนฺณโปกฺขรตยา ฯ วนฺณสมฺปตฺติยาติ อตฺโถ ฯ โปราณา
ปน โปกฺขรณฺติ สรีริ วทฺนฺติ ฯ วนฺณํ วนฺณเมว ฯ เตสํ มเตน
วนฺณณฺจ โปกฺขรณฺจ วนฺณโปกฺขรานิ เตสํ ภาโว วนฺณ-
โปกฺขรตาสฺมา วนฺณโปกฺขรตยาติ ปฺริสฺสุทฺเชน วนฺณเณน เจว
สรีรสฺสณฺจานสมฺปตฺติยา จาติ อตฺโถ ฯ อถวา วนฺณสมฺปนฺนํ
โปกฺขริ วนฺณโปกฺขรณฺติ อุตฺตรปทโลโป ปุพฺพปทสฺส ทฺฐจฺจโพ ฯ
ตสฺส ภาโว วนฺณโปกฺขรตา ฯ ตยา วนฺณโปกฺขรตยา ฯ
วนฺณสมฺปนฺนสรีรตยาติ อตฺโถ ฯ ปทฺธเสสฺสีติ อภิภาวฺติ อตฺโถ ฯ
กถมฺปน อสาทฺยณฺติ นิสฺสีทฺติ อาห อสทฺธมฺมาริปาเยน ฯ เปฯ
ขานฺนกา วิทยาติ ฯ น ทิมฺปตฺติ น อลฺลียติ ฯ กามสฺสูติ
วตฺตฺกามกิลฺลสฺกามสฺสุ ฯ อิทํ วุคฺคํ โหติ ยถา ปทฺธมฺนิปฺนฺณ
อฺทกพิณฺฑุ น สณฺจาติ ยถา จ สฺวจิมฺเข สาสโป น สนฺติภูจฺติ
เอวเมว โย อพฺภนฺตเร ทฺวิเรนปี กามน น ทิมฺปติ ตสฺมี กาม
น สณฺจาติ ตมฺหํ พฺราหฺมณฺณํ วทามฺิติ ฯ

[๖๑] ปฺริสฺสณฺจานํ อนุตฺรหิตํ อิตฺถิสฺสณฺจานํ อฺปนฺนุนฺติ
ผลสฺส วินาสฺปฺปาททสฺสเนน การณสฺสปี วินาสฺปฺปาทา วุคฺคาติ

[ม. ป. ๖๔ ส. ป. ๓๒๗-๘]

ทฎฐพัพพี ๑ ปริสินฺทริเย หิ นฎฺเจ ปริสสณฺจันํ อนฺตรชายติ
อิติณฺทริเย สมฺปฺปนฺเน อิติสณฺจันํ ปาตุภวติ ๑ ตถาหิ ยสฺส
อิติณฺทริยํ อุปฺปชฺชติ ตสฺส ปริสินฺทริยํ อุปฺปชฺชตีติ โน ยสฺส
วา ปน ปริสินฺทริยํ อุปฺปชฺชติ ตสฺส อิติณฺทริยํ อุปฺปชฺชตีติ
โนติ ยมกปกรณฺเ วุตตตฺตา อินฺทริยทฺวยสฺส เอกสฺมี สนฺदानเ
สทฺปฺปวตฺติยา อสมภฺวโต ยสฺมี ขณฺเ อิติณฺทริยํ ปาตุภวติ
ตโต ปุพฺเพ สตฺตรสมฺจิตฺโต ปฎฺจาย ปริสินฺทริยํ น อุปฺปชฺชติ ๑
ตโต ปุพฺเพ อุปฺปนฺเนสุ จ ปริสินฺทริเยสุ สหฺสรุเปหิ สทฺธี
กเมน นฺริทฺเชสุ ตสฺมี สนฺदानเ อิติณฺทริยํ อุปฺปชฺชติ ๑ ตโต
ปริสสณฺจันนากาเรน ปวตฺเตสุ กมฺมชฺรูเปสุ เสสฺรูเปสุ จ กิณฺจ
กาลี ปวตฺติตฺวา นฺริทฺเชสุ อิติสณฺจันนากาเรน จ จตฺชฺรูป-
สนฺตติยา ปวตฺตาย ปริสสณฺจันํ อนฺตรหิตํ อิติสณฺจันํ ปาตุ-
ภฺวตฺนฺติ วุจฺจติ ๑ อิติยา ปริสฺลฺิงกปาตุภวเปปี อยมว นโย
เวทิตฺโพ ๑ ปริสฺลฺิงกํ อุตฺตมํ อิติลฺิงกํ หินฺนฺติ อิมินา จ
ปริสินฺทริยสฺส อุตฺตมภวโ อิติณฺทริยสฺส จ หินฺนภวโ วุตฺโตติ
ทฎฐพัพพี ๑ น หิ อิติณฺทริยสฺส หินฺนุกกฏฺฐภวโ วินา ตนฺนฺิสฺส-
ยสฺส ลฺิงกสฺส หินฺนุกกฏฺฐตา สมฺภวติ ๑ ปริสฺลฺิงกํ พลวอกุสเลน
อนฺตรชายตีติอาทินาปี อินฺทริยสฺเสว วินาสฺสฺปฺปาทา วุตฺตาทิ
ทฎฐพัพพี ๑ อินฺทริเย หิ วินฎฺเจ อุปฺปนฺเน จ ตนฺนฺิสฺสยสฺส

[ม. ป. ๖๔ ส. ป. ๓๒๘]

ลึงคสุสาปี อนุตธานัน ปติฏจानนจ สมภวติ ฯ กถมฺปนตถ
ปฺริสลิงคํ พลวอกุสเลน อนุตฺรชายติ อิตฺถิลิงคํ ทุพฺพลกุสเลน
ปติฏจาทิตฺติ ฯ วุจฺจเต ฯ ปฏฺิสนฺธิยํ ตาว ปฺริสฺนฺทฺริยฺอุปาทกํ
อนุปฺहतสามตฺถิยํ พลวอกุสลกมฺมํ ยาวตายุคํ ปฺริสฺนฺทฺริยเมว
อุปฺปาเทติ ฯ อนุตฺรา ปน เกนจิ ลทฺฐปจฺจเยน ปฺรทาริกตฺตาทินา
พลวอกุสลกมฺเมน อุปฺहतสามตฺถิยํ ตเทว ปฏฺิสนฺธิทายกํ กุสลกมฺมํ
ทุพฺพลีฏฺุตํ ปฺริสฺนฺทฺริยเมว อนุปฺปาเทตฺวา อตฺตโน สามตฺถิยานุรูปํ
อิตฺถินฺทฺริยํ ปวตฺเต อุปฺปาเทติ ฯ ยทา ปน ปฏฺิสนฺธิทานกาเลเยว
เกนจิ ลทฺฐปจฺจเยน ปฺรทาริกตฺตาทินา พลวอกุสลกมฺเมน ปฺริสฺนฺ-
ทฺริยฺอุปาทนสามตฺถิยํ อุปฺहतํ โหติ ฯ ตทา ทุพฺพลีฏฺุตํ กุสลกมฺมํ
ปฺริสฺนฺทฺริยํ อนุปฺปาเทตฺวา ปฏฺิสนฺธิยเยว อิตฺถินฺทฺริยํ อุปฺปาเทติ ฯ
ตสฺมา ปฺริสลิงคํ พลวอกุสเลน อนุตฺรชายติ อิตฺถิลิงคํ ทุพฺพล-
กุสเลน ปติฏจาทิตฺติ วุจฺจติ ฯ ทุพฺพลอกุสเลน อนุตฺรชายตฺติ ปฺร-
ทาริกตฺตาทิพลวอกุสลกมฺมสฺส ปฺริสฺนฺทฺริยฺอุปาทนวิพฺนฺชกสฺส ทุพฺพล-
ภาเว สติ อนุตฺรชายนฺตํ อิตฺถิลิงคํ ทุพฺพลอกุสเลน อนุตฺรชายตฺติ
วุตฺตํ ฯ ตถาหิ ปฺรทาริกตฺตาทิพลวอกุสลกมฺเมน พาทิตตฺตา
ปฺริสฺนฺทฺริยฺอุปาทเน อสมตฺถํ ปฏฺิสนฺธิยํ อิตฺถิยา อิตฺถินฺทฺริยฺอุปาทกํ
ทุพฺพลกุสลกมฺมํ ยทา ปวตฺติยํ พุรฺหมจฺริยวาทสมิฉฺฉาจารปฏฺิวิริติ-
วเสน ปฺริสฺตตฺตปฏฺุจนาเวเสน วา กตฺตฺตปจฺจิตพลวอกุสลกมฺเมน อาหิต-

สามตถิยํ ปุริสินฺหุริยฺอุปาทนสมตถํ อิตฺถินฺหุริยํ อนุปปาเทควา
อตุตฺโน สามตถิยานุรูปํ ปุริสินฺหุริยํ อุปปาเทติ ตทา ปุริสินฺ-
หุริยฺอุปาทนวิพนฺชกสฺส พลวอกุสลกมฺมสฺส ทุพฺพลภาเว สติ ตํ
อิตฺถินฺหุริยํ อนุตฺรหิตนฺติ อิตฺถิลิงคํ อนุตฺรชายนฺตํ ทุพฺพลอกุสเลน
อนุตฺรชยตีติ วุจฺจติ ฯ ยถาวุตฺตนเยเนว พลวตา กุสลกมฺเมน
ปุริสินฺหุริยสฺส อุปปาทิตตตฺตา ปุริสลิงคํ พลวอกุสเลน ปตฺติจฺจาสตีติ
วุจฺจติ ฯ ปุพฺเพ อิตฺถิลิงคสฺส ปฏฺฐินฺชยํ ปุริสินฺหุริยฺอุปาทนํ
อยเมว นโย เวทิตฺตํ ๑ อุภยมฺปิ อกุสเลน อนุตฺรชยตี กุสเลน
ปฏฺฐิตพฺภตฺตี อิทํ สุกตฺติภวํ สนฺชย วุตฺตํ ๑ ทุกฺคตฺติยํ ปน อุภินฺนํ
อุปตฺติ วินาโส จ อกุสลกมฺเมนเนวาติ ทฏฺฐพฺพํ ๑ อุภินฺนมฺปิ
สทฺเสยฺยาปตฺติ โหตีติ โย ปน ภิกฺขุ มาตฺตคามเนน สทฺเสยฺยํ
กปฺเปยฺย ปาจิตฺตฺติยํ ยา ปน ภิกฺขุณี ปุริเสน สทฺเสยฺยํ กปฺเปยฺย
ปาจิตฺตฺติยนฺติ วุตฺตตตฺตา อุภินฺนมฺปิ สทฺเสยฺยวเสน ปาจิตฺตฺติยาปตฺติ
โหตี ๑ ทุกฺขิตฺติ เจโตทุกฺขสมงฺกิตาย ทุกฺขี ๑ ทุมฺมโนติ โทเสน
ทฏฺฐมฺโน วิรูปมฺโน วา โทมนสฺสาภิกฺขุตฺตตาย ๑ สมสฺสาเสตฺตพฺโพติ
วตฺวา สมสฺสาเสตฺตพฺพวิธี ทสฺเสนโต โหตุ มา จินฺตยิตฺถาติอาทิ-
มาห ๑ อนาวโรตฺติ อวาริโต ๑ รมฺโมติ ปฺริยตฺติปฏฺฐิตฺติปฏฺฐิเวร-
สงฺขาโต ติวโรปี สทฺฐมฺโม ๑ สกฺโค จ มกฺโค จ สกฺคมกฺโค ๑
สกฺคสฺส วา มกฺโค สกฺคมกฺโค ๑ สกฺคูปตฺติสาทิกา ปฏฺฐิตฺติ ๑

[ม. ป. ๖๓ ส. ป. ๓๒๕]

ภิกขุณียา สทุธี สัทธิชย อทุธานมกคคมนเ อาปตติ ปริหริตพพาติ
ทสฺเสนุโต สัทธิหนั ปรีโมเจตฺวาติ อาห ๑ มย อมุกนฺนาม จานั
คจฺจมาติ วตฺวา เอหิ สทุธี คมิสฺสามาติอาทินา อสัทธิหิตตฺตา
อนาปตติ ๑ พหิคามเมติ อตฺตโน วสนคามโต พหิ ๑ คามนฺตร-
นทีปารรตฺติวิปฺวาสคณโหียนาปตฺตีหิ อนาปตฺตีติ ทุติยิกา ภิกขุณี
ปกฺกนฺตา วา โหตีติอาทินา วุตฺตอนาปตฺติลกฺขณฺเหหิ สัสนฺทนโต
วุตฺตํ ๑ อาราทิกาทิ จิตฺตารารณเ สมตฺถา ๑ ตา โโกเปตฺวาติ
ตา ปรีจฺจชิตฺวา ๑ ลชฺชินิโย ๑เป ๑ ลพฺกตีติ สงฺกเห อสตี
อูกฺกณฺจิตฺวา วิพฺภเมยฺยาปீติ สงฺกหฺวเสเนว วุตฺตํ ๑ อลชฺชินิโย
๑เป ๑ ลพฺกตีติ อลชฺชิภาวโต อสนฺตปฺกขั ภชฺนตีติ วุตฺตํ ๑
อณฺญา ฌาติกา ๑เป ๑ วณฺณตีติ อิทฺมปฺน อิมิสฺสา อาเวณฺณิ
กตฺวา อณฺจกถายั อนฺณณฺญาตฺนติ วทฺนติ ๑ ภิกขุภาเวปீติ ภิกขุ-
กาเลปปี ๑ ปรีสาวจโรติ อฺปชฺชมาโย จ อจฺริโย จ หุตฺวา ปรีสุ-
ปฺณฺจาปโก ๑ อณฺณสฺส สนฺติเก นิสฺสโย คเหตุพฺโพติ ตสฺส
สนฺติเก อฺปสมฺปฺนฺเนหิ สทุธิวิหาริเกหิ อณฺณสฺส อจฺริยสฺส สนฺติเก
นิสฺสโย คเหตุพฺโพ ๑ ตั นิสฺสาย วสนฺเตหิปீติ อนฺเตวาสิเก
สนฺธาย วทติ ๑ อฺปชฺชมา คเหตุพฺพาติ อฺปสมฺปฺทตฺถิ อฺปชฺชมา
คเหตุพฺพา ๑ อณฺณสฺส สนฺติเก อฺปสมฺปฺชชิตฺพฺพนฺติ วุตฺตํ โหติ ๑
วินยกมฺมฺนฺติ วิกปฺปนั สนฺธาย วุตฺตํ ๑ ปฺน กาทพฺพนฺติ ปฺน

วิกเปตพัพพี ๑ ปุ่น ปฏิกุคเหตฺวา สตุตฺตาหิ ฏฏฏตีติ อนุชานามิ
ภิกฺขเว ภิกฺขุณีนํ สนนฺธิ ภิกฺขุหิ ภิกฺขุณํ สนนฺธิ ภิกฺขุณีหิ ปฏิกุ-
คากาหาเปตฺวา ปรีภฺยชิตฺตุนฺติ วจนโต ปุ่น ปฏิกุคหิตฺติ ตทหุ สามิสมปิ
ฏฏฏตีติ ทสฺสทนฺตํ ฐตฺตํ ๑ สตุตฺตเม ทิวเสติ อิทฺถจ นิสฺสคฺคิย
อนาปชฺชิตฺตวาว ปุ่นปี สตุตฺตาหิ ปรีภฺยชิตฺตํ ฏฏฏตีติ ทสฺสทนฺตํ
ฐตฺตํ ๑ ยสฺมา ปน ภิกฺขุณิยา นิสฺสคฺคิย ภิกฺขุสฺส ฏฏฏตี
ภิกฺขุสฺส นิสฺสคฺคิย ภิกฺขุณิยา ฏฏฏตี ตสฺมา อญฺจเมปิ ทิวเส
ติงฺคปรีวตฺเต สติ อนิสฺสชฺชิตฺตวาว อนฺโตสตุตฺตาเห ปรีภฺยชิตฺตํ
ฏฏฏตีติ วัฒนฺติ ๑ ตํ ปกตฺตโต รกฺขตีติ อปรีวตฺตติงฺโก ตํ
ปฏิกุคหณฺวิชฺชนโต รกฺขตี ๑ อวิกตฺตตาย ปฏิกุคหณฺ น วิชฺหตีติ
อธิปฺปาโย ๑ สามํ คเหตุวาน นิกฺขิเปยฺยาติ ปฏิกุคเหตฺวา
สยํ นิกฺขิเปยฺย ๑ ปรีภฺยชิตฺตสฺส อาปตฺตีติ ติงฺคปรีวตฺเต สติ
ปฏิกุคหณฺวิชฺชนโต ปุ่น อปฺปฏิกุคเหตฺวา ปรีภฺยชิตฺตสฺส
อาปตฺตี ๑ หินายาวตฺตเนนาติ ปาราชิกํ อาปนฺนสฺส คิหิภาว-
ปกมเนนาติ ตีสฺสุปี คณฺฐิปเทสฺ ฐตฺตํ ๑ ตํ สฺฐตฺตํ ๑ น หิ
ปาราชิกํ อนาปนฺนสฺส สิกฺขํ อปฺจจกฺขาย วิพฺภมิสฺสามิตี คิหิ-
ติงฺคคฺคหณฺมตฺเตน ภิกฺขุภาโว วินสฺสตี ๑ ปาราชิกํ อาปนฺโนว
ภิกฺขุติงฺเก จิตฺต ยาว น ปฏิกุชานาติ ตาว อตฺถเว ตสฺส
ภิกฺขุภาโว ๑ น เหาโส อนุปสมฺปนฺนสฺงฺขํ กจฺจตี ๑ ตถาหิ โส

ส้วาส สาทิยนุโตปี เถยยส้วาสโก น โหติ สหเสยยาทีอาปตตี
น ชเนติ โอมสวาเท ปาจิตติยญจ ชเนติ ฯ เตนว อสุทุโร
โหติ ปุคฺคโล อณฺเฏตรึ ปาราชิกิ ฌมฺมึ อชฺฌมาปนฺโน ตณฺเฏ
สุทฺธิทฺฐิจิ สมานโน โือกาสึ การาเปตฺวา อุกโกสาธิปฺปาโย วทติ
อาปตฺติ โอมสวาทสุสาติ โอมสวาเท ปาจิตติยึ วุตฺตํ ฯ อสตี
หิ ภิกฺขุภาเว ทุกฺกภูํ วเทยฺย สตี จ ภิกฺขุภาเว ปฏิกฺคหิตฺตส
ปฏิกฺคหณวิหหนึ นาม อยฺยุตฺตํ ฯ ตสฺมา สพฺพโส ภิกฺขุภาวสฺส
อภาวโต ปาราชิกิ อาปชฺชิตฺวา คิหิสิญฺจคฺคหณฺเนน คิหิภาวูปคฺมณึ
อิธ หีนายาวตฺตณฺนติ อธิปฺเปตึ ฯ น ปน ปกตตฺตสฺส คิหิสิญฺจคฺค-
หณฺมตฺตํ ฯ เตนว กตฺถจึ สิग्ขาปจฺจกฺขานนฺน สมานคตฺติกตฺตา
หีนายาวตฺตณึ วิสฺสุ น คณฺหนฺติ ฯ สิग्ขาปจฺจกฺขานนฺน ปฏิกฺคหณวิหหน
วุตฺเต ปาราชิกิ อาปนฺนสฺส คิหิภาวูปคฺมเนน สพฺพโส ภิกฺขุภาวสฺส
อภาวโต วตฺตพฺพเมว นตฺถิติ ฯ ตถาหิ พุทฺธตฺตจาจริเยน อตฺตโน
วินยวินิจฺจนเย

อจฺเจทคานฺนिरเปกฺขณิสฺสคฺคโต จ
สิग्ขาปหานมฺรณฺเหหิ จ สิญฺจเกทา
ทานนฺน ตสฺส จ ปฺรสฺส อภิกฺขุคฺคสฺส
สพฺพึ ปฏิกฺคหณเมติ วินาสเมวณฺติ

เอตฺตกเมว วุตฺตํ ฯ ตถา ฌมฺมสิริตฺเถเรนาปี

[ม. ป. ๖๔ ส. ป. ๓๓๑]

สิกขามรณลึงเคหิ อนเปกขวิสคโคโต

อจุเจทานุปสมปนฺน- ทานา คาโหปสมมติติ

วุดตํ ๑ ยทิ จ ปกตตตสฺส คิหิสิญฺจคฺคหณฺมตฺเตนาปี ปฏิกฺคหณฺ
วิชเหยฺย เตปี อจฺริยา วิสฺสุ ตมปี วเทยฺยฺย น วุดตตจฺจ ตโต
วิญญาติ ปกตตตสฺส คิหิสิญฺจคฺคหณฺมตฺตํ อิธ หีนายาวตฺตณฺนติ
นาธิปฺเปตฺนติ ๑ ภิกฺขุณิยา ปน สิกฺขาปจฺจกฺขานสฺส อภาวโต
คิหิสิญฺจคฺคหณฺมตฺเตนาปี ปฏิกฺคหณฺ วิชหติ ๑ อนเปกขวิสชฺชเนนาติ
อณฺณสฺส อทตฺตวาว อนตฺตติกตฺตาย นตฺติ อิมินา กมฺมํ น อิทานิ
นํ ปริภุญฺชิสฺสสามิตี วตฺตฺตฺสฺส วา ปฺน ปฏิกฺคเหตุวา ปริภุญฺชิสฺสสามิตี
ปฏิกฺคเหตุ วา อนเปกขวิสชฺชเนน ๑ อจฺฉินฺนิตฺตฺวา คาเหนาติ
โจราทีหิ อจฺฉินฺนิตฺตฺวา คหณฺเนน ๑ เอตฺตฺถาติ ภิกฺขุวิหारे ๑
อุปโรปกาคิ เตน โรปีตา รุกฺขคจฺฉนา ๑ เตรสฺสฺส สมฺมตีสุติ
ภตฺตฺตฺตฺตฺสเสนาสนปฺลฺลญาปภณฺญาทาคาริกจิวรปฏิกฺคคาหจิวรภาชก
ยาคุภาชกผลภาชกขชฺชภาชกอบปฺมตฺตกวิสชฺชกสาฎิยคาหาปภตฺต-
คาหาปภอารามิกเปสฺกสามเณรเปสฺกสมฺมตฺติสงฺขาทาสฺส เตรสฺสฺส สมฺม-
ตีสุ ๑ กามิ ปุริมิกาย ปจฺฉิมิกาย จ เสนาสนคฺคาโห ปฏฺธิป-
ปฺสฺสมภฺคิเยว ๑ ปุริมิกาย ปน เสนาสนคฺคาเห ปฏฺธิปฺปสฺสทฺเท
ปจฺฉิมิกาย อณฺณตฺต อฺปนฺนตฺตํ สกฺกาติ ปุริมิกาย เสนาสนคฺคาหปฏฺธิป-
ปฺสฺสทฺธี วิสฺสุ ทสฺเสตฺตฺวา ปจฺฉิมิกาย เสนาสนคฺคาเห ปฏฺธิป-

[ม. ป. ๖๔ ส. ป. ๓๓๑]

ปัสสทุเช น สกกา อญตตถ อุปคนตุนติ ตตถ ภิกขุหิ กตตพพ-
สงคหิ ทสฺเสนโต สเจ ปจฺจิมิกาย เสนาสเน กหิตเตติอาทิมหา ฯ
ปกฺขมานตตเมว ทาทพพุนติ ภิกขุณีนํ ปฏฺิจฺจนฺนายปี อาปตฺติยา
มานตตจารสฺเสว อนฺนุญจาทตตฺตา ฯ ปฺน ปกฺขมานตตเมว ทา-
ตพพุนติ ภิกขุกาเล จิณฺณมานตตภาวโต ฯ ภิกขุณีหิ อพฺภาน-
กมฺมํ กาทพพุนติ ภิกขุกาเล จิณฺณมานตตตาย ภิกขุณีกาเลปี
จิณฺณมานตตฺตา อิจฺเจว สงฺขํ กจฺจตีติ กตฺวา วุตฺตํ ฯ สเจ
อกุสลวิปาเก ฯเปฯ ฌารตฺตํ มานตตเมว ทาทพพุนติ มานตฺตํ
จฺรณตสฺส ลิงฺกปริวตฺตาทิการตฺตา วุตฺตํ ฯ สเจ ปน ภิกขุกาเล
ปฏฺิจฺจนฺนาย สาธารณาปตฺติยา ปริวสนตสฺส อสมาทินฺนปฺริวาสตสฺส
วา ลิงฺกํ ปริวตฺตติ ตสฺส ภิกขุณีกาเล ปกฺขมานตฺตํ จฺรณตสฺส
อกุสลวิปาเก ปฺริกฺขิณฺเน ปฺน ลิงฺเก ปริวตฺติตฺเต ปฺริวาสํ ทตฺวา
ปฺริวฏฺฐปฺริวาสตสฺส ฌารตฺตํ มานตฺตํ ทาทพพุนติ วทฺนติ ฯ
สญฺจริตาปตฺตีติ สาธารณาปตฺติทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ ฯ ปฺริวาสทานํ นตฺถีติ
ภิกขุกาเล อปฺปฏฺิจฺจนฺนภาวโต ฯ ภิกขุณีกาเล ปน อาโรจิตาปี
สาธารณาปตฺติ สเจ ภิกขุกาเล อนาโรจิตา ปฏฺิจฺจนฺนาว โหตีติ
วทฺนติ ฯ ภิกขุหิ มานตฺเต อทินฺเนติ อจิณฺณมานตตตาย ลิงฺก-
ปฺริวตฺเต สติ ภิกขุณีภาเว จิตายปี ตา สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธาเอวาติ
สมฺพนฺโธ ฯ ยา อาปตฺติโย ปุพฺเพ ปฏฺิจฺจปฺปสฺสทฺธาติ ยา อสธา-

รณปาตติโย ปุพเพ ภิกขุภาเว ปฏิปัสสสุธาฯ ปาราชิก
อาปนุสสุส ลิงคปริวตเต สติ สนนตานุสส เอกตตนา น ปุณ สตา
อุปสมปทํ ลภติ ตถา วิพญนตปิ ภิกขุณี ลิงคปริวตเต สติ
ปุณ อุปสมปทํ น ลภตติ วทนติ ฯ

[๖๒] อนุปาทินุนเกสุติ อธิการตตนา อุปาทินุนเกปิ เอเสว
นโยติ วุตตุนติ จุพคณฐีปเท มชฌิมคณฐีปเท จ วุตตํ ฯ ตํ
ทวุตตํ ฯ น หิ อุปาทินุนเกสุ นิमितเต อุปกมมุตตสฺส ทุกกภู
ทิสฺสติ ฯ ตถาหิ อุปาทินุนเกสุ นิमितเต อปฺปเวเสตวา พหิ
อุปกมมุตตสฺส ถุลลจยํ วุตตํ น จ ภิกขเว รตตจิตฺเตน องฺคชาตํ
นุปีตพฺพํ โย นุเปยฺย อาปตฺติ ถุลลจยสฺสชาติ วุตตตตนา ฯ
เอตถ จ ยํ วุตตพฺพํ ตํ อฏฺฐกถายํ ปุพเพ วิจาริตเมว ฯ
ทุกกภูเมวาทิ โมจนราคสฺส อภาวโต ฯ ตถเอวาทิ มุจฺจตุ วา
มา วาทิ อิมมตฺถํ อติทิสฺสติ ฯ อวิสโยติ อสาทิยนํ นาม เอวรูเป
จानเน ทุกกรนฺติ กตฺวา วุตตํ ฯ มาตุคามสฺส วจันํ คเหตุวาทิ
อหํ วายมิตฺตาสามิ ตฺวํ มา วายมิตฺตาทินา วุตตวจันํ คเหตุวา ฯ
อุภยวายาเมเนว อาปตฺติตฺติ สญฺญาเย ตฺวํ มา วายมิตฺติ วุตตํ ฯ
วฏฺฐกเตติ อิมสฺส อตฺถํ ทสฺเสนฺโต วิวญฺเฐติ อาห ฯ ปาราชิกภเยน
อากาสคตเมว กตฺวา ปเวสนาทินิ กโรนฺตสฺส สหสา ตาลุกํ
วา ปสฺสํ วา องฺคชาตํ ผุสฺสติ เจ ทุกกภูเมว เมถุนราคสฺส

[ม. ป. ๖๕-๘ ส.ป. ๓๓๓]

อภาวโตติ วทนติ ฯ อุปปรักขิตฺวา กเหตุพฺโพ ฯ สฺมุสฺสิตาติ
สฺมุสฺส ปิหิตา ฯ อนุโตมุเข โอกาโส นตฺถิตฺติ ทนฺตานํ สฺปิหิตภาวโต
อนุโตมุเข ปเวเสตุ โอกาโส นตฺถิ ฯ อุปฺปาฎิตฺเต ปน โอิฏฺฐมฺเส
ทนฺเตเขว อุปกฺกมฺนตฺสฺส ฤตฺถจฺยนฺติ ขรกฺมฺขมฺณฺฑกฺสฺส * มฺข-
สณฺจานเ วิย วนฺสงฺเขปวเสน ฤตฺถจฺยํ ฯ เมณฺรเณน อิตฺถิยา
อุปฺปเวเสนฺโต นิमितฺเตน นิमितฺตํ ฐฺปติ ฤตฺถจฺยนฺติ อิมินา วา
ลกฺขณเณน สมานตฺตา อิทฺถาปี ฤตฺถจฺยํ วุตฺตํ ฯ พหิ นิกฺขนฺต-
ทนฺตฺชิวหาสุปี เอเสว นโย ฯ อมฺจฺจนฺเต ฤตฺถจฺยนฺติ เจเตติ
อุปกฺกมฺติ น มฺจฺจติ อาปตฺติ ฤตฺถจฺยสฺสาติ วจนฺโต ฯ นิชฺฌาม-
ตณฺหิกาทีติอาทิสทฺเทน ขุปฺปิปาสาทิเปตีนิ สงฺคโห ทฏฺฐพฺโพ ฯ
อลฺลียิตฺมฺปิ น สกฺกาติ นิชฺฌามตณฺหิกานํ โลมกฺุเปหิ สมฺภูจฺติ-
อคฺคิชาลาหิ นิจฺจํ ปชฺชตฺตฺสรีรตฺยา ขุปฺปิปาสาทินิ อติวีย ปฏฺิฏฺล-
วิรูปฺวิจฺจณฺณจฺจิมฺมาวสฺสิฏฺฐนิจฺจาตฺรฺสรีรตฺยา อามสฺติตฺมฺปิ น สกฺกา ฯ
เทวตา วิย สมฺปตฺตี อนุโณนฺตฺติติ เอตฺถ ยาสนฺติ สามิวจฺนํ ยาคิ
ปจฺจตฺตวจเเนน วิปริณาเมตฺวา โยเชตพฺพํ ยา เทวตา วิย สมฺปตฺตี
อนุโณนฺตฺติติ ฯ ทสฺสนาทีสุ ทสฺสนํ นาม ภิกฺขุณา ตาสํ ทสฺสนํ ฯ
คหณฺมฺปิ ภิกฺขุनाव ตาสํ องฺคปจฺจจฺกคฺคหณฺมฺ ฯ อามสนาทีนิ ปน
ตาสํ ภิกฺขุณา ฯ ตตฺถ อามสนํ นาม อตฺตโน สรีเรน ภิกฺขุโน

๑. ม. ปฏฺงฺกมฺขมฺณฺฑกฺสฺส ฯ

[ม. ป. ๖๘ ส.ป. ๓๓๔-๕]

สรีรสฺส อูปริ อามสนมตฺตํ ๑ มุสนํ ตโต ทพฺพหฺตรํ กตฺวา
สมมุสนํ ๑ ฆญฺญํ ตโตปิ ทพฺพหฺตรํ กตฺวา สรีเรนฺ สรียฺรสฺส ฆญฺญํ ๑
วิสลฺยํ กตฺวาติ ขถา โส กตฺมปิ อูปกฺกมํ น ชานาติ เอว
กตฺวา ๑ ยทิปิ อามสนาติ ตสฺสา กิจฺจํ ตถาปิ เตเนว อนาปตฺตี
อวตฺวา ตํ ปุคฺคํ วิสลฺยํ กตฺวาติ วจนโต อกตฺวิสลฺโย ชานิตฺวา
สาทียติ เจ ปาราชิกเมว ๑ ภิกฺขุโน ปน ทสฺสนคหณฺเส สติ
อสาทียนํ นาม น โหตีติ ทสฺสนคหณฺเส ปญฺญาวยมาเนสุ
อนาปตฺติ น วุตฺตา ๑ ยทิ ปน ปจฺมํ ทสฺสนคหณฺเส สติ ปจฺฉา
ตํ ปุคฺคํ วิสลฺยํ กตฺวา อามสนาทีนิ กโรนฺติ อตฺตโน มโนรํ
ปุเรตฺวา คจฺฉติ นตฺถิ ปาราชิกํ ๑ อูปหตฺกายปฺปสาโทติ
อนญฺเจปี กายปฺปสาเท กายวิญฺญาณฺปฺปาทเน อสมตฺตตฺปาทน-
วเสน วามปิตฺตาทิหิ อูปหตฺกายปฺปสาโท ๑ เสวนจิตฺตวเสน
อาปตฺตีติ ขถา สนฺถตฺตนิมิตฺตวเสน อฺปาทีนฺนพฺสํ อวิญฺทตฺตฺสาปี
เสวนจิตฺตวเสน อาปตฺติ เอวมิธาปี ปิตฺตวาทินา อูปหต-
กายปฺปสาทตฺตา อเวทียนตฺตฺสาปี เสวนจิตฺตวเสน อาปตฺติ ๑ นนุ
จ นฺูปิตฺมตฺตวตฺตฺสุมิ เมณฺญํ ฌมฺมํ ปฏฺิเสวิสุสามิติ นฺูปิตฺมตฺเต
วิปฺปฏิสारी อโหสีติ วุตฺตตฺตา เมณฺญสฺส ปุพฺพปโยเค ทุกฺกณฺ
ภวิตพฺพิ อถ กสฺมา อาปตฺติ สงฺฆาติเสสฺสฺสาติ วุตฺตนฺติ อิมํ
อนฺุโตลีนฺโจทนํ มนฺสิกตฺวา ตํ ปรีหริตุํ โย เมณฺญนฺติอาทิ อารทฺธํ ๑

[ม. ป ๖๕ ส. ป. ๓๓๕]

ตตุถ สีสนฺติ มคฺเคน มคฺคปฎิปาทนํ ฯ ตํ หิ ปโยคานํ
มตฺถกสทิสตฺตา สีสนฺติ วุตฺตํ ตโต ปรี ปโยคาภาวโต ฯ ทุกฺกญฺ
ติฏฺฐนฺตํติ ทุกฺกญฺ ชเนนฺติ ฯ ทุกฺกญฺ หิ ชเนนฺตา หตฺถคฺคาหาทโย
ปโยคา ทุกฺกญฺ ติฏฺฐนฺตํติ วุตฺตา อณฺณิสฺสา อาปตฺติยา ชนก-
วเสน อปฺปวตฺตนโต ฯ ชาติปฺปฬคฺคฺมพฺพานนฺติ ชาติสฺมณคฺคฺมพฺพานํ ฯ
อุสฺสณฺนตฺยาติ พาหุลฺลโต ฯ อุปฺจารติ อาสนฺนปฺปเทเส ฯ เตน
วตฺตปตฺถมฺเภนาติ อํคฺมจฺกานํ วตฺตปตฺถทฺธานํ โหนฺตํติ เหว
วตฺตวตฺตปตฺถมฺเภนา ฯ อิมินา นิตฺตทฺกมฺนสฺส การณํ วุตฺตํ ฯ
เอกรสฺนฺติ อวชฺชนาทิวิจิตฺเตหิ อพฺโพทิกณฺณํ ฯ สงฺกามสฺสโยชฺ
ภิกฺขุติ ยสฺมา กิเลสํริหิ อนภิกฺกโต หุตฺวา เต ปฺราเชตี ตสฺมา
สงฺกามมฺเช โยชฺสทิสฺส ภิกฺขุ ฯ

[๖๓] อุปฺปนฺเน วตฺตสฺมินฺติ เมถฺนวตฺตสฺมิมิ อุปฺปนฺเน ฯ
ปรีวตฺตทฺวารเมวาติ สํวณฺนวิวณฺนวเสน อิตฺ จิตฺ จ ปรีวตฺตน-
โยคฺคทฺวารเมว ฯ รุกฺขสฺสุจิกณฺณทฺวารนฺติ รุกฺขสฺสุจิทฺวารณฺจ กณฺณทฺ-
ทฺวารณฺจ ฯ รุกฺขสฺสุจิทฺวารํ กณฺณทฺวารมิจฺเจว วา ปาโฐ ฯ
ยํ อุโภสุ ปสฺเสสุ รุกฺขคฺคฺมมฺเภ นิกฺขณฺติวาทฺ ตตฺถ วิชณฺติวาท
มชฺเฒ เทว ติสฺสโย รุกฺขสฺสุจโย ปเวเสตฺวา กโรนฺติ ตํ
รุกฺขสฺสุจิทฺวารํ ฯ ปเวสนนิกฺขมฺนกาเล อปฺเนตฺวา ถกนโยคฺคํ เอกาย
พฺหุณี วา กณฺณทฺสาขาทิ กตํ กณฺณทฺวารํ ฯ จกฺกถกฺกยฺต-

[ม.ป. ๖๕-๗๒ ส.ป. ๓๓๕-๖]

ทวารนติ เหฏฐา เอก์ จกั โยเซตฺวา กตฺ มหาทวาริ ยํ น
สกุภา เอเกน สํวริตุํ วิวริตุญจ ๑ โคเปตฺวาติ รชชฺหิ คณฺเจตฺวา ๑
เอก์ ทุสฺสสาณิทวารเมวติ เอตฺถ กิลยฺชสาณิทวารมฺปิ สงฺคหํ
คจฺจติ ๑ ยตฺถ ทวาริ สํวริตฺวา นิปชฺชิตุํ น สกุภา โหติ ตตฺถ
กตฺตพฺพวิธิํ ทสฺเสตฺถุํ สเจ พหุณฺนํ วลยฺชนญฺจานํ โหตีติอาทิ
วุตฺตํ ๑ พหุณฺนํ อวลยฺชนญฺจานมฺปิ เอก์ อาปฺจูจฺฉิตฺวา นิปชฺชิตุํ
วญฺญติเยว ๑ อถ ภิกฺขุ ๑ เป ๑ นิสินฺนา โหนฺตีติ อิทํ ตตฺถ
ภิกฺขุณฺนํ สนนฺนิหิตภาวสนฺทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ ๑ นิสินฺโน วา ปน โหตุ
นิปฺนโน วา เยน เกณจิ อิริยาปเถน สมฺนฺนาคโต สเจ ตตฺถ
สนฺนิหิตโต โหติ อาโภกํ กาคุํ วญฺญตีติ ติสฺสุปี คณฺจิปเทสฺ วุตฺตํ ๑
เกจิ ปน นิสินฺนา โหนฺตีติ วจนฺโต สเจ นิปฺนนา โหนฺติ อาโภกํ
กาคุํ น วญฺญตีติ วทนฺติ ๑ ตํ น สุนฺทริ ๑ ยทิ หิ นิสินฺนา
โหนฺตีติ วจนฺโต นิปฺนเน อาโภกํ กาคุํ น วญฺญติ จิตฺเปจฺจกมฺนเตปี
อาโภกํ กาคุํ น วญฺญติ ๑ น หิ นิสินฺนวงฺนํ นิปฺนเนเยว นินฺวตฺเตติ ๑
ตสฺมา นิสินฺนา โหนฺตีติ อิทํ ตตฺถ เตสํ อตฺถิตามตฺตสนฺทสฺสนตฺถํ
น เสสอิริยาปถสมฺจฺจิกานินฺวตฺตตฺถํ เอว สนฺเตปี นิปชฺชิตฺวา
นินฺทหายนฺโต อสนฺตปฺกฺเข จิตฺตฺตา อาโภการโห น โหตีติ อมฺหากํ
ชนฺติ ๑ อสนฺตปฺกฺเข จิตฺตฺตาเยว หิ รโห นิสชฺชาย นิปชฺชิตฺวา
นินฺทหายนฺโต อนาปตฺตี น กโรตีติ วุตฺตํ ๑ ทวารสํวรณํ นาม

[ม. ป. ๗๒ ส. ป. ๓๓๗]

ภิกษุณีอาทีน ปเวสนนิवारณตถุนติ อาห ภิกษุณี วา มาตุคามัม วา
อาปุจจิติ น วญญตีติ ฯ อิตถิอุภโตพยุชนัน อิตถิปลนทุกญจ
อาปุจจิติ น วญญตีติ วทนต์ ฯ มาตุคามสส อนโตคพเพ
จิตภาวํ ชานิตวาปี ทวารเร ยถาวุตตวิธี กตวา นิปชชนตสส
อนาปตติ ฯ นิสเสณี อาโรเปตวาติ อุปริตลํ อาโรเปตวา วิสขชริตวา
ภุมิยํ ปาเตตวา จทเทตวา วา นิปชชิตุมปี วญญติ ฯ เทวปี
ทวารานี ชคคิตพพานีติ เอตถ สเจ เอกสมิํ ทวารเร กวาภูํ วา
นตถิ เหฏฐา วุตตนเยน สัวริตํ วา น สกกา อิตริ ทวาริ
อสัวริตวาปี นิปชชิตํ วญญติ ฯ ภิกขาจारा ปฏิกกมมาติ ภิกขา-
จارتโต นิตตติตวา ฯ ทวารपालสสาติ ทวารโกญจเก มหาทวาร
นิสเสณิมูเล วา จตวา ทวารรกขณกสส ฯ ปจจิมานํ ภาโรติ
เอกานุพนชนวเสน อากจจนเต สนธาย วุตตํ ฯ อัสวุตทวาร
อนโตคพเพ วาติ โยเชตพพิ ฯ พหิ วาติ คพภโต พหิ ฯ
นิปชชนกาเลปี ฯ เป ฯ วญญติเยวาติ เอตถ ทวารชคคณกสส
ตทธีนตตวา ตทา ตสส ตตถ สนนินิตาสนนินิตภาวํ อนุปชาราตวาปี
อาโกคํ กาคํ วญญติเยวาติ วทนต์ ฯ เยน เกนจิ ปริกขิตเตติ
ปาการเนน วา วติยา วา เยน เกนจิ ปริกขิตเต ฯ ปริกเขปสส
อุจจโต ปมาณํ สหเสยยุปปโหนเก วุตตนเยเนว เวทิตพพนต์
วทนต์ ฯ ยถิ ปน เอกสมิํ ปเทเส ปริกเขโป วุตตูปมาณโต

นิจตโร โหติ วกุฎติ ฯ มหาปริเวณฺโณ โหตีติ มหนตฺ องฺคณฺ
โหติ ฯ มหาโพธิงฺคณโลหปาสาทองฺคณสทิสนฺติ พหุสณฺจาร-
ทสฺสนตฺถํ วุคฺคํ น มหาปริเจททสฺสนตฺถํ ฯ อรุณฺเ อุกฺกเต
อฺภูจฺหติ อนาปตฺตีติ สฺททฺชจิตฺเตน นิปนฺนสฺส นิตฺททายนฺตสฺเสว อรุณฺเ
อุกฺกเต นิตฺททาวเสเนว อนาปตฺติ ฯ ปพฺพชฺฉิตฺวา ปฺน สฺปติ
อาปตฺตีติ อรุณฺเ อุกฺกเต ปพฺพชฺฉิตฺวา อรุณฺคฺคณฺนํ อชานิตฺวาปี
อนฺภูจฺหิตฺวาว สยิตฺสนฺตฺตานเนน สยนฺตสฺส อาปตฺติ ฯ ปฺรารุณฺเ
ปพฺพชฺฉิตฺวาปี อชานิตฺวา สยิตฺสนฺตฺตานเนน สยนฺตสฺสปี อรุณฺเ
อุกฺกเต อาปตฺติเยว ฯ ยถาปริเจทเมว วกุฎจฺตีติ อรุณฺเ อุกฺกเตเยว
อฺภูจฺหติ ฯ ตสฺส อาปตฺตีติ อสฺททฺชจิตฺเตเนว นิปนฺนตฺตานิทฺทา-
ยนฺตสฺสปี อรุณฺเ อุกฺกเต ทิวา ปฺฐิสฺสลาณฺมุลิกา อาปตฺติ ฯ
เอวํ นิปฺชชฺนโต อนาทริยทฺกฺกฏา น มฺจฺจตีติ วุคฺคตฺตฺตาอฺสฺททฺช-
จิตฺเตน นิปฺชชฺนโต อรุณฺคฺคณฺนโต ปฺเรตฺรํ อฺภูจฺหนโตปี อนฺภู-
จฺหนโตปี นิปฺชชฺนกาเลเยว อนาทริยทฺกฺกฏํ อาปฺชชฺติ ฯ ทิวา
ปฺฐิสฺสลาณฺมุลิกํ ปน ทฺกฺกฏํ อรุณฺเ อุกฺกเตเยว อาปฺชชฺติ ฯ
ยํ ปเนตฺถ ตีสุปี คณฺจิปเทสุ วุคฺคํ รตฺตี ทฺวารํ สํวริตฺวา
นิปนฺโน สเจ อรุณฺคฺคณฺนเวลายํ ทฺวารเ วิวญฺเปี นิปฺชชฺติ ตสฺส
อาปตฺติ อกฺเขตฺเต สํวริตฺวา นิปนฺนตฺตฺตา อรุณฺคฺคณฺนเวลายํ
วิวญฺเปี ทฺวารเ นิปฺชชฺสิสฺสามีติ รตฺตี ทฺวารํ สํวริตฺวาปี นิปนฺนสฺส

อกเขตเต ปิहितตดา นิปชชนกาเล อนาทรียทุกกฏ อรุณ
อุคคเต มุลทุกกฏจ * โหติ รตตี ปิहितเป อปีहितเป ทวาร
นิปนุสนส อรุณคคมนกขณเยว อปีहितทวาร ปิहित ปิहितทวาร
จ ปุณ วิวริตวา ปิहित เขตเต ปิहितตดา อนาปตตีติ ฯ ต
อฏฐกถาย น สเมติ ฯ รตตี ทวาริ อสิวริตวา นิปนุสนเสว
หิ อรุณคคมนเน อาปตติ อฏฐกถายิ ทสสิตา ฯ ตสมา เขตเต
วา ปิहित โหตุ อกเขตเต วา สัวรรณเมเวตถ ปมาณนติ อมหาก
ชนติ ฯ นิททาวเสน นิปชชตีติ นิททาภิภูตตาย เอกปสเสน นิปชชติ
เอว ปน นิปนุโน นิปนุโน นาม น โหตีติ อนาปตติ วุตตา ฯ
อปสสาย สุปนตสสชาติ กฏिया ปิฏฐิเวมชฌสส จ อนตเร อป-
มตตกมปิ ปเทสิ ฐมิ อสุสาเปตวา ฌมภาที อปสสาย สุปนตสส ฯ
สหา วุฏฐาตีติ ปกขลิตวา ปติโต วिय สหา วุฏฐาตีติ ฯ
ตตถเวว สยติ น วุฏฐาตีติ นิททาภิภูตตาย สุปนโต น วุฏฐาตี
น มุจญาปเรโต ฯ เตเนว อวสตตดา อาปตติ น ทิสสตีติ น
วุตตี ฯ เอกภงเคนาติ เอกสส ปสสสส ภณชเนน ฯ เหฏฐา
วุตตนเยน ปาเท ฐมิโต อโมเจตวาว เอกิ ปสสิ ภณชิตวา
นามตวา นิปนุโนติ วุตตี โหติ ฯ มหาอฏฐกถายิ ปน
มหาปทุมตเถเรน วุตตนติ สมุพนุโธ ฯ มุจญิตวา ปติตตตดา เถเรน

๑. ม. นิปชชนมุลทุกกฏจ ฯ

[ม. ป. ๗๔ ส. ป. ๓๓๕]

อวสตุตา อาปตุติ น ทิสฺสตีติ วุตฺตํ ฯ อาจริยา ปน ยถา
ยกฺขคฺคหิตโก พนฺธิตุวา นิปฺชชาปีโต จ ปรวโส โหติ เอว
อปรวสตุตา มุจฺฉิตฺวา ปติโต กิณฺจि กาลิ ชานิตฺวาปี นิปฺชชตีติ
อนาปตุตี น วทฺนฺติ ฯ โย จ ยกฺขคฺคหิตโก โย จ พนฺธิตุวา
นิปฺชชาปีโตติ อิมสฺส มหาอฏฺฐกถาวาทสฺส ปจฺฉิมตุตา โสเยว
ปมาณโต กเหตุพฺโพ ฯ ตถา จ วกฺขติ สพฺพตฺถ โย โย
อฏฺฐกถาวาทิ วา เถรวาทิ วา ปจฺฉา วุจฺจติ โสว ปมาณโต
ทฏฺฐพฺโพ ฯ ยกฺขคฺคหิตคฺคหณฺเนว เจตฺถ วิสฺลฺลณฺเฑโฑปี สงฺคหิตฺติ
เวทิตฺพํ ฯ เอกกฺกณฺเณ นิปฺนฺโน ปน อตฺถโต อนิปฺนฺนตุตา
มุจฺฉติเยวติ มหาอฏฺฐกถาวาทนฺ โส อปฺปฏิกฺขิตฺโตว โหตีติ
ทฏฺฐพฺพํ ฯ ทิวา สํวริตุวา นิปฺนฺนสฺส เกณฺจि วิวญฺเฑปี ทฺวารเ
อนาปตุติ นิปฺชชฺนกาเล สํวริตุวา นิปฺนฺนตุตา ฯ สเจ ทิวา
สํวริตุวา ทฺวารสมิเป นิปฺนฺโน ปจฺฉา สยเมว ทฺวาริ วิวริ
เอวมฺปิ วญฺญฺติ ฯ อจิตฺตกา จายิ อาปตุติ กิริยา จ อกิริยา จ ฯ
อปฺเท ปทํ กโรนฺโต วิยาติ วตุวา ปฺนฺน ตเมวคฺถึ อาวิกโรนฺโต
อากาเส ปทํ ทสฺเสนฺโต วิยาติ อาห ฯ เอตทคฺคณฺติ เอโส อคฺโค ฯ
ยทิตฺนฺติ โย อัยิ ฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมว ฯ

อติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฎฺฐกถาย สารศุภที่ปนี

ปรมปาราชิกวณฺณา นิฏฺฐิตา ฯ

[ม. ป. ๗๔-๕ ส. ป. ๓๓๕-๔๐]

ทุดิยปาราชิกวณณา

[๖๔] ตตฺริทนต์ุอาทึ เหฎฐา วุตตตถเมวฯ อทุดิเยน
ชึเนน ยํ ทุดิยํ ปาราชิกํ ปกาสิตี ตสฺส อิทานิ ยสฺมา สํวณณ-
นากกโม ปตฺโต ตสฺมา ยํ สุวัญญเยยฺยํ ยญจ ปุพฺเพ ปกาสิตี
ตํ สพุพฺ วัชชยิตฺวา อสฺส ทุดิยสฺส อยํ สํวณณา โหตีตี
สมฺพนฺโธฯ ราชคเหตี เอตถ ทุกฺคชนปทฏฺฐานวิเสสสมฺปทาที-
โยคโต ปธานภาเวน ราชฺหึ คหิตํ ปริกฺคหิตนฺติ ราชคหนฺติ อห
มนฺธาตฺฯเปฯ วุจฺจตีตีฯ ตตฺถ มหาโควินฺเทน มหาสตฺเตน
ปริกฺคหิตํ เรณฺนา ปริกฺคหิตเมว โหตีตี มหาโควินฺทกฺคหณฺฯ
มหาโควินฺทปริกฺคหิตตาคิตฺตณฺ หิ ตทา เรณฺนา มคฺชราชน
ปริกฺคหิตภาวฺปลกฺขณฺฯ ตสฺส หิ โส ปุโรหิตโตฯ มหาโควินฺโทติ
มหานฺภาโว ปุราตโน เอโก มคฺชราชาตี เกจึฯ ปริกฺคหิตตฺตาตี
ราชธานีภาเวน ปริกฺคหิตตฺตาฯ คยฺหตีตี คโหฯ ราชฺนํ คโหตี
ราชคหํฯ นครสทฺทาเปกฺขาย นปฺปสกนินฺทเทโสฯ อญฺเฒเปตถ
ปกาเรตี นครมาปเน รณฺนา การิตสพฺพกฺคหตฺตา ราชคหํ กิษฺม-
ณฺฎาทีหิ ปริกฺคหิตตฺตา ปพฺพตฺราเชหิ ปริกฺคหิตตฺเตสทิสนฺติปี
ราชคหํ สมฺปนฺนภาเวนตาย ราชคหณฺ * เคนฺติปี ราชคหํ สุวินฺตา-

๑. ม. ราชมานํฯ

[ม. ป. ๗๖ ส.ป. ๓๔๒]

รกุขตาย อนตถาวหาเวณ อุปคตานิ ปฎิราชัน คหณตุนุติปี
ราชคหิ ราชหิ สุวาทิจิตตุดา เตสั คหิ เกหณตุนุติปี ราชคหิ
อารามรามณเอยกาทีหิ ราชธานี นิवासสุขตาทีนา สตุเตหิ มมตต-
วเสน คยหติ ปรีคคยหตีติ วา ราชคหนุติ เอทีเส ปกาเรฯ
โส ปน ปเทโส จานวิเสสภาเวณ อุพารสตุตปรีโกโคติ อาห
ตมฺปนตุนุติอาทีฯ ตตถ พุทฺธกาเล จกฺกวตฺติกาเล จาติ อิทํ
เยภุยฺยวเสน วุตฺตํ ฯ เตสนุติ ยกฺขานํ ฯ วสนวนนุติ อาปาน-
ภูมิภูตํ อุปวนํ ฯ คิซฺฆมา เอตถ วสนุตีติ คิซฺฆํ ภูฏํ ฯ ตํ
เอตสฺสชาติ คิซฺฆภูฏอฺ ฯ คิซฺฆโณ วียาติ วา คิซฺฆํ ภูฏํ ฯ ตํ
เอตสฺสชาติ คิซฺฆภูฏอฺ ปพฺพโต ฯ คิซฺฆสทิสภูฏอฺติ คิซฺฆภูฏอฺติ
วา มซฺฆปทโลปสฺมาโส ยถา สากปตฺถโวติ ฯ ตสฺมี คิซฺฆภูฏอฺ ฯ
เตนาห คิซฺฆมา วาติอาที ฯ

[๖๕] ตโต ปรี สงฺฆอติ คิณฺณํ ชนानํ อุปรี สงฺฆอ
จตุวคฺคกรณียาทิกมฺมปฺตตตฺตฺตา ฯ ตสฺมี ปพฺพเต สนฺนิปตฺติวา
สฺมาปตฺติยา วิดีนาเมนุตีติ ยถาสฺสกุฏจฺจเน ปิณฺฑาย จริตฺวา
กตภตฺตทิจฺจา อาคฺนฺตฺวา เจตฺยคพฺเพ ยมกมฺมหาทวาริ วิวรฺนฺตา
วีย ตํ ปพฺพตํ เทวธา กตฺวา อนฺโต ปวีตฺติวารตฺติภูฏจฺจ-
ทิวาภูฏจฺจนาณิ มาเปตฺวา ตตถ สฺมาปตฺติยา วิดีนาเมนุติ ฯ กทา
ปเนเต ตตถ วสฺสึ ฯ อตีเต กิร อนฺนฺปฺนฺเน ตถาคเต พาราณสี

[ม.ป. ๗๖ ส. ป. ๓๔๒-๓]

อุปนิสัยาย เอกสมัยี คามเก เอกา กุฐฐิตา เขตต์ รกษติ ฯ
ตสสา เขตต์กุกุฎฐา วิหิโย ภชชุนติยา ตตถ มหากรณชปฺพป-
ปมาณามหนุตมหนุตตา มโนหฺรา ปณจสตมตฺตา ลาชา ชายีสุ ฯ
สา เต กเหตุวา มหติ ปทุมินิปตฺเต จเปลิ ฯ ตสมัยี จ สมเย
เอโก ปจเจกพฺพุโธ ตสสา อนุคฺคหณตฺถํ อวิทุเร เขตต์ปาพิยา
คจฺจติ ฯ สา ตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานสา สุปฺพิตฺติ มหนตฺติ เอกํ
ปทุมํ กเหตุวา ตตถ ลาเช ปกฺขิปิตฺวา ปจเจกพฺพุธํ อุปสง-
กमितฺวา ปณจหิ ลาชสเทหิ สทฺธิํ ตํ ปทุมปฺพฬํ ทตฺวา ปณจป-
ปติฏฺฐิตฺเตน วนฺทิตฺวา อิมสฺส ฆนฺเต ปฺลลฺลสฺส อานฺุภาเวน อานฺุภาว-
สมฺปนฺเน ปณจสตปฺตฺเต ลเกยฺยนฺติ ปณจ ปฺตฺตสฺตานิ ปฏฺเจสิ ฯ
ตสมัยีเยว จ ขณฺเ ปณจสตา มิกฺลฺลทฺทกา สมภตสมภาราปริปกฺก-
ปจเจกโพธิณฺณา ตสฺเสว ปจเจกพฺพุทฺทสฺส มรฺรุมํถํ ทตฺวา เอติสฺสา
ปฺคฺตฺตา ภเวยฺยามาติ ปฏฺจยีสฺสุ ฯ อติตาสฺ อเนกาสุ ชาตีสฺสุ ตสฺสา
ปฺคฺตฺตาเวน อากตฺตฺตา ตถา เตถํ อโหสิ ฯ สา ยาวตฺยาถํ
จตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺตา ตโต จุตฺตา ชาตสฺสเร ปทุมกพฺเพ
นิพฺพตฺติ ฯ ตเมโก ตาปโส ทิสฺวา ปฏฺิษคฺคิ ฯ ตสฺสา ปทสา
วิจฺรนฺติยา ปทฺทฺชารเ ปทฺทฺชารเ ภูมิโต ปทฺมานิ อฏฺฐนฺติ ฯ
เอโก วนฺจโรโก ทิสฺวา พาราณสีรณฺโโย อโรโรเจสิ ฯ ราชา ตํ
อานตฺวา อคฺคฺมเหสี อกาสิ ฯ ตสฺสา คพฺโภา สณฺจาสิ ฯ

[ม. ป. ๗๖ ส. ป. ๔๓๔]

มหาปทุมกุมารโ มาตฤจณิย วลี ฯ เสสา พหิ นิกขนต์ คพุมล
นิสสาย สเสททภาเวน นิพพตฺตา ฯ อุปปาทิกภาเวนาคิ เกจิ ฯ
เต วยปฺปตฺตา อุตฺตยานเ ปทุมสฺสเร กิพฺนตฺตา เอเกกสฺมี ปทุม
นีสิตฺตฺวา ขยวํ ปฏฺฐเปตฺวา ปจฺเจกโพธิธานํ นิพพตฺตยีสฺสุ ฯ
อัย เตสํ พุยากรณคาคา อโหสิ ฯ

สโรรุหํ ปทุมปลาสมตรุชํ
สุปฺปฬิตํ ภมรคณานุจณฺณํ
อนิจฺจตาย วยตํ วิทิตฺวา
เอโก จเร ขคฺคฺวิสาณกปโปติ ฯ

ตสฺมี กาลเ เต ตตฺถ วลีสุ ฯ ตทา จสฺส ปพฺพตฺสฺส อีสึทิสฺสิ
สมณฺญา อุทปาที ฯ อิเม อีสึติ อิเม ปจฺเจกพุทฺธอีสึ ฯ สมณฺญาตึ
เอตยาตึ สมณฺญา ฯ นามนฺติ อตฺโถ ฯ

[๖๖] ตินจฺจทนา กุฎฺติโย มชฺฌปทโลปสฺมาสิ กตฺวา เอกเทเส
วา สมฺทายโวหารวเสน ตินกุฎฺติโยติ วุคฺตฺตา ฯ ตา จ วสฺสิ
อุปฺคจฺฉิสฺสูติ วจนโต วสฺสุปคฺมนารหา สทฺวารพฺนฺธาเอว เวทิตฺพุพาติ
อาห ตินจฺจทนา สทฺวารพฺนฺธา กุฎฺติโยติ ฯ วสฺสิ อุปฺคจฺฉนฺเต-
นาติ วสฺสวาสิ อุปฺคจฺฉนฺเตน ฯ นาลกปฺปฏิปทฺนฺติ โมนฺยฺนฺเต
อุปฺลฺลยฺสฺสนฺตฺวาทินา สคฺถารานาลกคฺถเรสฺส เทสิตํ ปุณฺชชน-
กาลโต ปฏฺฐติ กิเลสฺจิตฺตํ อนุปฺปาเทตฺวา ปฏฺฐิตฺตํ โมนฺยฺน-

[ม. ป. ๗๖ ส. ป. ๓๔๓]

ปฏิบัติ ๗ ตัม ปน ปฏิบัติ สุตวา นาลกตเถโร ตีสุ จานีส
อปัจจิโน อโหสิ ทสฺสเน สวเน ปุจฺจายาติ ๗ โส หิ เทสนา-
ปริโยसानะ ปสนฺนจิตฺโต ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา วนํ ปวิญฺโจะ ปุณ
อโห วตาคํ ภควนฺตํ ปสฺสเสยฺยนฺติ โลลภาวํ น ชเนติ ๗ อยมสฺส
ทสฺสเน อปัจจิณตา ๗ ตถา อโห วตาคํ ปุณ ฌมฺมเทสนํ สฺสเย-
ยนฺติ โลลภาวํ น ชเนติ ๗ อยมสฺส สวเน อปัจจิณตา ๗ ตถา
อโห วตาคํ ปุณ โมนะยฺยปฏิบัติ ปุจฺเจยฺยนฺติ โลลภาวํ น ชเนติ ๗
อยมสฺส ปุจฺจาย อปัจจิณตา ๗ โส เอวํ อปัจจิโน สมาน
ปพฺพตปาทำ ปวิสิตฺวา เอกวนสณฺฑะ เทว ทิวสานิ น วสิ เอก-
รฺกขมฺมูเล เทว ทิวสานิ น นิสิตฺติ เอกคามะ เทว ทิวสานิ ปิณฺฑาย
น ปาวิสิต ๗ อิติ วนฺโต วนํ รฺกขโต รฺกขํ คามโต คามํ อาหิณ-
ทนฺโต อนุรูปปฏิบัติ ปฏิปชชิตฺวา อคฺคผละ ปติญฺจาสิ ๗ เอกสฺส
ภควโต กาละ เอโกเยว นํ ปุเรติ ๗ อิมํ หิ โมนะยฺยปฏิบัติ
อุกฺกฏฺจํ กตฺวา ปุเรนฺโต ภิกฺขุ สตฺเตว มาसानิ ชีวติ ๗ มชฺฌิมํ
กตฺวา ปุเรนฺโต สตฺต วสฺसानิ ๗ มุทฺกํ กตฺวา ปุเรนฺโต โสพส
วสฺसानิ ๗ อยมปน เถโร อุกฺกฏฺจํ กตฺวา ปุเรติ ๗ ตสฺมา
สตฺต มาเส จตฺวา อตฺตโน อายุสฺสงฺขารสฺส ปริกฺขยํ ญตฺวา
นหฺยิตฺวา นิวาเสตฺวา กายพนฺธนํ พนฺธิตฺวา ทฺวิคฺคณํ สงฺฆาญฺญี
ปารุปีตฺวา ทสฺพลากิโมโข ปญฺจปฺปติญฺจิตฺเตน วนฺทิตฺวา อญฺชลิ

[ม. ป. ๗๖ ส. ป. ๓๔๓]

ปกคเหตุวา หิงกุลกปพพตํ นิสฺสาย จิตโกว อนุปาทิสฺสาย นิพพาน-
ชาตฺยา ปรินิพฺพายี ๑ ตสฺส ปรินิพฺพตภาวํ ญตฺวา ภควา ภิกฺข-
สงฺฆเณ สหฺรี คตฺถ คนฺตฺวา สริริกัจจํ กตฺวา ชาติโย คาหาเปตฺวา
เจตฺยํ ปตฺธิจฺญาเปตฺวา อคฺมาสิ ๑ เอวรूपํ ปฏิปทํ ปฏิปนฺเนนาปี
วสฺสํ อุปคฺจฺจนฺเตน ฉนฺเน สทฺวารพฺนฺเชยฺว จาเน อุปคฺนฺตพฺพํ
อปฺปิจฺจตํ นิสฺสายปี สิกฺขาปทสฺส อนตฺติกฺกมฺนียตฺตาติ ทสฺเสตฺถ
นาลกปฏิปทํ ปฏิปนฺเนนาปีติ วุตฺตํ ๑

[๖๗] ปฺลจฺจนฺนํ ฉทฺนानนฺติ ติณฺปนฺณอฏฺฐกสฺตีลาสุธาสงฺขา-
ตानํ ปฺลจฺจนฺนํ ฉทฺนानํ ๑ น ภิกฺขเว อเสนาสนิเกน วสฺสํ
อุปคฺนฺตพฺพนฺติ วฺจิจฺจํ กตฺวา วสฺสุปคฺมณํ สนฺชาเยส ปฏิกฺเขโป
น อาลยกรณฺวเสน อุปคฺมณํ สนฺชายาติ วทฺนฺติ ๑ ปาลิยา ปน
อวิเสสฺตตฺตา อฏฺฐกถายญฺจ นาลกปฏิปทํ ปฏิปนฺเนนาปีติอาทินา
อวิเสเสน ทพฺพํ กตฺวา วุตฺตตฺตา อเสนาสนิกสฺส นาวาที วินา
อญฺจตฺถ อาลโย น วฏฺฏตีติ อมฺหากํ ขนฺติ ๑ นาวาสตฺถวเชสฺสุเย
หิ อนุชานามิ ภิกฺขเว นาวายํ วสฺสํ อุปคฺนฺตฺนฺติอาทินา สติ
อสฺติ วา เสนาสเน วสฺสุปคฺมณฺสส วิสฺสุ อนุญฺญาตตฺตา น
ภิกฺขเว อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคฺนฺตพฺพนฺติ อยมฺปฏิกฺเขโป คตฺถ
น ลพฺภตีติ อสฺติ เสนาสเน อาลยวเสนปี นาวาทีสุ อุปคฺมณํ
วุตฺตํ ๑ อนุชมฺมตฺตาติ วุตฺตํ ๑ รตฺติจฺญฺจานทิวาญฺจานาทีนฺติ

[ม. ป. ๗๖ ส.ป. ๓๔๓]

อาทิสทเทน วจจกฏิปสสาวฏจนาที สงคณหาติฯ กติกวตตานิ จ
ขนุทธกตตานิ จ อธิฏจายาติ ปริยตติธมโม นาม ติวิมปิ
สททนมมํ ปติฏจาเปติ ตสฺมา สกุกจํ อุททิสถ อุททิสาเปถ
สชฺฌายํ กโรถ ปธานมเร วสนุตานํ สงฆมฺภูนํ อกตฺวา อนฺโต-
วิหาเร นิสีทิตฺวา อุททิสถ อุททิสาเปถ สชฺฌายํ กโรถ ธมฺม-
สฺสวณํ สมิทฺธิ กโรถ ปพฺพาเชนฺตา โสเชตฺวา ปพฺพาเชถ โสเชตฺวา
อุปสมปาเทถ โสเชตฺวา นิสฺสยํ เทถ เอโกปี หิ กุลปฺตุโต
ปพฺพชฺชยจ อุปสมปทยจ ลภิตฺวา สกคํ สาสนํ ปติฏจาเปติ
อตุตฺโน ตาเมน ยตฺตกานิ สกโกถ ตตฺตกานิ รุตฺตกานิ สมายิยถ
อนฺโตวสสํ นามตํ สกทิวสํ รตฺติยา จ ปจฺมมชฺฌิมปจฺฉิมยาเมสฺสุ
อปฺปมตฺเตหิ ภวิตพฺพํ วีริยํ อารภิตพฺพํ โปราณกา มหาเถราปี
สพฺพปฺลิโพเช ฉินฺทิตฺวา อนฺโตวสเส เอกจริยวตฺตํ ปุริยีสฺสุ ภสฺเสสฺสุ
มตฺตํ ชานิตฺวา ทสวตฺตถถํ ทสอสุภทสวานุสฺสตีอฏฺฐตฺตีสารมฺมณถถํ
กาตุํ วฏฺฐติ อากนฺตฺกานํ วตฺตํ กาตุํ สตฺตาหกรณิเยน กตานํ
อปฺโลเกตฺวา ทาตุํ วฏฺฐติ วิคฺคาหิกปิสฺสุนพฺรฺสวจฺฉานานิ มา วทถ
ทิวเส ทิวเส สีลานิ อาวชฺเชนฺตา จตฺรารกฺขํ อหาเปนฺตา
มนสิการพฺพุลา วิหฺรถ เจตฺติยํ วา โพธิํ วา วนฺทนฺเตน
คณฺธมาลํ วา ปุเชนฺเตน ปตฺตํ วา ถวิกาย ปกฺขิปนฺเตน น
กเถตพฺพํ อนฺโตคาเม มนุสฺเสหิ สทฺธิํ ปจฺจยสฺยตฺตกถา วา

[ม. ป. ๗๖ ส. ป. ๓๔๓]

วิสภาคถา วา น กเถตพพา รกขิตินุทริเยหิ ภวิตพพิ ขนุชก-
วตตถจ เสขิวตตถจ ปุเรตพพนุติ เอวมาทินา กติกวตตานิ
ขนุชกตตานิ จ อธิฐหิตวา ฯ อนุชานามิ ภิกขเว วสัถิ ฐุญจัน
ตีหิ จานเหนิ ปวารตุนุติ ฐุญจวสสถานิ ปวารณาย อนุญญาตตตา
อิมสส สุตตสส วเสน ปวารณาทิวสส อรุณคฺคมนโต ปญฺจาย
อปุปวาริตาปี ฐุญจวสสชาติ ฐุจฺจนุติ ฯ กิณฺจาปี อิมิ เตมาถิ วสัถิ
อุเปมิติ วจนโต ปวารณาทิวสส เตมาสนุโตคฺคตตตา ตํ ทิวถิ
ยาว น ปวารเนติ ตาว วสัถิ วสนุตา นาม โหนุติ ฯ ตถาปี
เอกเทเสน อวฺฐมฺปิ ตํ ทิวถิ ฐุญจภาคาเปกฺขาย ฐุญจเมว โหตีติ
กตฺวา เอวํ วุตฺติ กตาทภาคาเปกฺขาย สมุทายเ ปวตฺตกตาท-
โวหาโร วีย ฯ วิปฺปกตฺติ หิ ยงฺกิณฺจ กตาทคฺคนุติ ฐุจฺจติ ฯ
อนุชานามิ ภิกขเว วสัถิ ฐุญจัน กจัน อตฺถริตุนุติ อิมสส ปน
สุตตสส วเสน นิปฺปรียายโต มหาปวารณาย ปวาริตา ปาฎิปปท-
ทิวสโต ปญฺจาย ฐุญจวสสชาติ ฐุจฺจนุติติ ทสฺเสตฺถ มหาปวารณาย
ปวาริตาติอาทิ วุตฺติ ฯ ปาฎิปปททิวสโต ปญฺจาย หิ วสฺसानสฺส
ปจฺฉิเม มาเส กจันตุถาโร อนุญญาโต ปรีวเร กจันสฺส อตฺถาร-
มาโส ชานิตพฺโพติ วสฺसानสฺส ปจฺฉิมो มาโส ชานิตพฺโพติ
วุตฺตตตตา ฯ มหาปวารณาย ปวาริตาติ อิทฺถจ ปุริมิกาย วสฺสุป-
คตานํ สภาวทสฺสนมตฺติ ฯ เกนจि อนุตราเยน อปุปวาริตาปี

[ม.ป. ๗๗ ส.ป. ๓๔๓-๔]

วฏฺฐวสฺสาอิจฺเจว วุจฺจนฺติ ฯ อาปุจฺฉิตฺตพฺพาติ วตฺวา อิทานิ
อาปุจฺฉนฺนวิธึ ทสฺเสนฺโต สเจ อิมํ กุญฺฉิตฺตอาทิมานํ ฯ ปฏฺิขคฺคณกั
วา น ลภตึติ วิหารปจฺจนฺเต กเต ปฏฺิขคฺคณกั น ลภตึ ฯ เต
ปน ภิกฺขุ ชนปทจาริกั ปกุกมึสฺสูติ สมฺพนฺโร ฯ อทฺธานคฺมเน
จาริกาโวหาโร สาสเน นินฺรุพฺโห ฯ กิณฺจาปี อัย จาริกา นาม
มหาชนสงฺกหตฺถั พุทฺธานันฺยเว ลพฺภตึ ฯ พุทฺเช อุปาทาย ปน
รฺุพฺพิสทฺทวเสน สวากานมฺปิ วุจฺจติ กิลฺลชาทึทึ กตฺวิชนินฺมฺปิ
ตาลวณฺณโวหาโร วีย ฯ สงฺโคปิตฺตวาติ เอกสฺมึ ปเทเส ราสิ
กตฺวา ฯ อิทานิ ตเมว สงฺโคปนฺนวิธึ ทสฺเสนฺโต ยถา จ ฐปีตฺนตฺติ-
อาทิมานํ ฯ น โววสฺสยตีติ อโนวสฺสกั ฯ กมฺมณิ อกสทฺโท
ทฏฺฐพฺโพ ฯ ยถา จ ฐปีตฺ น โววสฺสยตีติ น เตมียตีติ อตฺถโธ ฯ
อนวโยติ เอตฺถ วโยติ หานิ आयวโยติอาทิสฺสู วีย ฯ นตฺถิ
เอตฺตสฺส อตฺตโน สิปปฺเป วโย โอนตฺตติ อนวโยติ อาห อนฺโน
ปรีปฺณณสิปฺโปติ ฯ อจารียสฺส กมฺมํ อจารียกนฺติ อาห อจารีย-
กมฺเมติ ฯ ปิฏฺฐิจฺสงฺฆาโฏ ทวารพฺพาหา ฯ กฏฺฐกมฺมํ ฌมฺภาทึ ฯ
เตลตฺมพฺมตฺติกายาติ เตลมิสฺสตฺมพฺมตฺติกาย ฯ กุญฺฉิกาย กรรม-
ภานฺติ กุญฺฉิยา กตฺถาวํ ฯ สทฺทสฺสคฺคตฺตวิทฺฐิ กีสทฺทโยเค อนาคต-
วจนฺสฺส อิจฺฉิตฺตคฺคา วุคฺคตฺ ตสฺส ลภฺขณั สทฺทสฺสคฺคตฺต ปรีเยสิ-
ตพฺพนฺติ ฯ เมตฺตตฺตปฺพุทฺพภานฺติ เมตฺตตฺตามานสฺส ปฺพุทฺพภานฺติ

[ม. ป. ๗๗ ส. ป. ๓๔๔-๕]

สพพสตุเตสุ หิตพรณเมตต์ ๑ กสุมา ปเนตฺ ฐตฺ นนุ อนุทยา-
สทฺโท กรุณาย ปวตฺตตีติ ๑ สจฺจเมตฺ อัย ปน อนุทยาสทฺโท
อนุรทฺขณเมตต์ อนุโตนีตฺ กตฺวา ปวตฺตมาโน มตฺตาย กรุณาย
จ ปวตฺตตีติ อธิ เมตฺตตาย ปวตฺตมาโน ฐตฺโต ตสฺมา สฐตฺ-
เมตฺ อเตน เมตฺตานุพฺพภาคํ ทสฺเสตีติ ๑ กรุณานุพฺพภาคนฺติ
กรุณาณาสฺส ปุพฺพภากนฺตฺ สตฺเตสุ อนุกรมปมตฺ ๑ จิกฺขลฺลํ
มตฺติกา ๑ ตสฺส มทฺทนํ อุทกํ อาสิญฺจิตฺวา หตฺถาทีหิ ปริมทฺทนํ ๑
เมตฺตากรุณาณนฺติ อนุปนาปฺตตเมตฺตากรุณานํ ๑ กิลฺยจาปี เถเรน
สญฺจิจฺจ ชุทฺททานุชฺททกา ปาณา มรณาธิปฺปาเยน น พยา-
พาธิตา ๑ ตถาปี กรุณาย อภาเวน เอวํ กเต อิม ปาณา
วินสฺสิสฺสสนฺตีติ อนุปปริกฺขิตฺวา กตฺตตา เถรํ วิกฺรหิ ๑ ชนानํ
สมฺภูโห ชนตฺตติ อาห ปจฺฉิม ชนสมฺภูโหติ ๑ ปาตพฺยภาวนฺติ
วินาสตพฺพตฺ ๑ ปาณาตีปาดํ กโรนฺตฺตานนฺติ เถเรน อกเตปี ปาณาตี-
ปาเต ปเรหิ สลฺลทฺกขณาการํ ทสฺเสตีติ ๑ อิมสฺส ทิกฺขจฺานุกตฺตินฺติ
อิมสฺส ทิกฺขจฺิยา อนุคฺมนํ ๑ ฆมฺสิตพฺเพติ ฆมฺภูยิตพฺเพ ๑ วินาสี-
ตพฺเพติ อกฺุโธ ๑ เอวํ มลฺลยิตฺติ ยถา เถเรน กตฺ เอวํ มา มลฺลยิตฺติ ๑
มา ปจฺฉิมา ชนตา ปาณฺสฺ ปาตพฺยตฺ อาปฺชชิตฺติ วจนฺโต โย ภิกฺขุ
อิฏฺฐกปจนปตฺตปจนกฺุฏฺฐิกรณวิหารการาปนวิหารสมฺมุชฺชนปฺกุกฺคิทาน-
กฺุปโปกฺขรณฺธิขณาปนาทีสุ ยตฺถ ชุทฺททานุชฺททกานํ ปาณานํ

[ม. ป. ๗๗ ส. ป. ๓๔๖]

วิหีส้า ภวิสฺสตีติ ชานาติ เตน ตาทิสเส ปเทเส กปฺปิยวณฺเ
วตฺวาปี น ตํ กมฺมํ กาทเรตพฺพนฺติ ทสฺเสตี ๑ ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตเมว
อาปตฺตินฺติ ปจฺวิชณนญุตคามปาตพฺยตาทีสุ วุตฺตปาจิตฺติยาที-
อาปตฺตี ๑ อาทิกมฺมิกตฺตา อนาปตฺตีติ กุฎฺฐิกรณปจฺจยา อนาปตฺตี ๑
สิกฺขาปทํ อติกกมิตฺวาติ น จ ภิกฺขเว สพฺพมตฺติกามยา กุฎฺฐิกา
กาตพฺพา โย กรเยยฺย อาปตฺตี ทฺถกฺกุสฺสาตี วุตฺตสิกฺขาปทํ อติ-
กกมิตฺวา ๑ ยที อลฺลเณน กตฺมํ ลภิตฺวา วสนฺตสฺส อนาปตฺตี
สียา น ภควา ตํ กุฎฺฐิกํ ภินฺทาเปยฺยาตี อาห กตฺมํ ลภิตฺวา
ตตฺถ วสนฺตานุมนฺปี ทฺถกฺกุเมวาทิ ๑ ยถา ตถา วา มิสฺสา โหตุตี
เหฏฺฐา มตฺติกา อุปริ ทพฺพสมฺภาราทิอาทินา นเยน เกนจิ
อากาเรน มิสฺสา โหตุ ๑ คิลฺชกาวยสฺสสงฺเขเปนาตี เอตฺถ คิลฺชกา
วฺจฺจนฺติ อิกฺกุสกา ๑ คิลฺชกาหิเวย กโต อาวสโต คิลฺชกาวยสโต ๑
อิกฺกุสกาวยสฺส อาวสสฺสเสตฺมํ อธิวณฺเ ๑ ตํ กิร อาวสธํ ยถา
สุชฺาปฺริกมฺเมน ปโยชนํ นตฺถิ เวยํ อิกฺกุสกาหิเวย จินิตฺวา
ฉาทเหตุวา กโรนฺติ ๑ ตฺถลาทณฺฑทกฺวาญฺผลกานิ ปน ทารุมนฺยานว ๑
วิกิรนฺตาทิ จุณฺณวิจฺจณฺณํ กโรนฺตา ๑ กิสฺสาตี เกน การณฺณ ๑
วยกมฺมมฺปิ อตฺถีติ ทฺวารกฺวาญาทีอภิสงฺขรณาทีสุ กตฺวยกมฺมมฺปิ
อตฺถิ ๑ ภิกฺขุณฺเ อกปฺปิยตฺตาเอว ติตฺถิยานุรูปตฺตา ติตฺถิยทฺธโร ๑
มหาอญฺจกถายํ วุตฺตการณฺสฺ อตฺตโน อธิปฺเปตการณทฺธวํ ปติญฺจา-

[ม. ป. ๗๗ ส. ป. ๓๔๖-๗]

เปตุวา อปรานิปี ตตุถ วุตตการณานิ ทสฺเสนุโต อาห อฏฺจ-
กถายมฺปน อณฺณานิปี การณานิ วุตตานิตีอาที ฯ ตตุถ
สตฺตานุททายาติ ตาทิสาย กุฎิกาย กรณปจฺจยา วินสฺสमानสตฺเตสุ
อนุททาย ฯ ยสฺมา สพฺพมตฺติกามยา กุฎิ สฺกรา ภินฺทิตฺตํ ตสฺมา
ตตุถ จ จปีตํ ปตฺตจิวฺรราที อคฺคตฺตํ โหติ โจราทีหิ อวฺหริตฺตํ
สฺกกา ฯ เตน วุตฺตํ ปตฺตจิวฺรคฺคตฺตถายาติ ฯ เสนาสนพาหุลล-
ปฏฺธิเสชนตฺถายาติ เสนาสนานํ พหุลลภาวนิเสชนตฺถาย ฯ ตาทิสสฺส
วา เสนาสนสฺส อภิสงฺขรณํ ภิกฺขุณฺ อุตฺเทศปริปฺพุจฺจาทีนิ เสส-
กมฺมานิ ปริจฺจชิตฺวา นิจฺจพฺยวฏฺฏทานิเสชนตฺถํ ฯ อนฺุปวชฺไซติ
โทสํ อโรเปตฺวาน วตฺตพฺโพ ฯ

[๖๘] ปาลีมุตตกวินิจฺฉเยสุ ตถจ โข ฯเปฯ น วณฺณ-
มฏฺจตฺถายาติ อิทํ ฉตฺตทณฺฑทกฺคาหกสฺลาภปฺลยฺชววินทฺธนํ สนฺชทายาติ
วทฺนติ ฯ สพฺพตฺถายาติ ฉตฺตทณฺฑเท สพฺพตฺถ ฯ อารกฺเคนาติ
นิขาทนมฺเชน ฯ ฆฏฺฏกมฺปิ วาพฺรุปมฺปิ ภินฺทิตฺวา ชาเรตพฺพนฺติ
สเจ ตาทิสํ อกฺปฺปิยฉตฺตํ ลภติ ฆฏฺฏกมฺปิ วาพฺรุปมฺปิ ภินฺทิตฺวา
ตจฺเจตฺวา ชาเรตพฺพํ ฯ สุตฺตเกน วา ทณฺโฑ เวเรตพฺโพติ ยถา
ฉตฺตทณฺฑเท เลขา น ปฺลยฺถายติ ตถา เวเรตพฺโพ ฯ ทณฺฑท-
พฺพนฺเชติ ทณฺฑทมฺเล ฯ ฉตฺตทณฺฑทสฺส เหฏฺฐิมตฺเลติ อคฺโถ ฯ
ฉตฺตมณฺฑทลิกนฺติ ฉตฺตสฺส อนฺุโต ชุทฺทกมณฺฑทลํ ฯ อุกฺกิริตฺวาติ

[ม. ป. ๗๗ ส.ป. ๓๔๗-๘]

อุฏฐเปตฺวา ฯ สว วฏฺฐตีติ ยทปิ รชชเกหิ น พนฺชนฺติ พนฺธิ
ติมฺปนฺน ยุตฺตฏฺฐจฺจานตฺตา วฏฺฐตี ฯ นานาสุตฺตเกหีติ นานาวณฺเณหิ
สุตฺเตหิ ฯ อิทฺถจ ตถา กโรนฺตานิ กรณฺปฺการทสฺสนตฺถิ วุตฺติ ฯ
เอกวณฺณสุตฺตเกนาปี วุตฺตปฺการเณ สิปฺพิตฺติ น วฏฺฐตีเยว ฯ
ปฏฺฐมุขฺเต ปฏฺฐโกฏฺฐิ ฯ ทฺวินฺนํ ปฏฺฐานํ สงฺฆมาฏฺฐิตฺตฺตฺตฺตํ สนฺชฺชาเยตฺ
วุตฺติ ฯ ปริยฺนฺเตติ จีวรฺปริยฺนฺเต ฯ อนฺวาทํ สนฺชฺชาเยตฺ วุตฺติ ฯ
เวณฺณฺติ วรกสีสากาเรณ สิปฺพนํ ฯ สงฺขลิกนฺติ วิพาลพนฺชฺนา-
กาเรณ สิปฺพนํ ฯ เวณฺี สงฺขลิกนฺติ เจตฺถ อุปฺโยคฺวจฺนํ กโรนฺตีติ
กรณฺกิริยาเปกฺขํ ฯ อคฺขมฺยคฺยมฺกฺคราทีนฺตีติ เอตฺถ อคฺขมฺยํ นาม
เจตฺยสณฺจฺจานเณ สิปฺพนํ ฯ มฺเเล ตนฺนํ อคฺเค มหนฺตํ กตฺวา
ตทาการเณ สิปฺพนํ คยํ ฯ มฺเเล จ อคฺเค จ เอกสฺทิสํ กตฺวา
มฺกฺครากาเรณ สิปฺพนํ มฺกฺคโร ฯ กกฺกฏฺกกฺขิณิ อุกฺกิรนฺตีติ คณฺจิก-
ปฏฺฐปาสกปฏฺฐานํ อนฺเตหิ ปาพิพนฺธํ กตฺวา กกฺกฏฺกานํ อุกฺกิ-
สณฺจฺจานํ อุฏฺฐเปนฺติ กโรนฺตีติ อตฺถโธ ฯ โกณฺสุตฺตปีพกาติ คณฺจิก-
ปาสวฏฺฐินํ โกณฺเหิ นีหฺนฺสุตฺตานํ โกฏฺฐิโยติ ติสฺสปี คณฺจิปเทสฺ
วุตฺติ ฯ กถมฺปนฺน ตา ปีพิกา ทฺวิญฺเญยฺยรฺูเป กาทพฺพาทิ ฯ โกณฺเหิ
นีหฺนฺสุตฺตานํ อนฺเตสฺ เอกวาริ คณฺจิกกรณฺเณ วา ปฺนฺน นีวตฺเตตฺวา
สิปฺพเนน วา ทฺวิญฺเญยฺยสฺภาวํ กตฺวา สุตฺตโกฏฺฐิโย รสฺสํ กตฺวา
ฉินฺนิตฺตพฺพา ฯ ฐมฺมสิริตฺถเเรน ปนฺน โกณฺสุตฺตา จ ปีพิกา

[ม. ป. ๗๗ ส.ป. ๓๔๘]

0ทวิญญะยาว กปฺปเรติ วุตฺตํ ๑ ตถา อัจฉริยพุทฺธทตฺตเถเรนาปี
สุตฺตตา จ ปีพกา ตตฺถ ทวิญญะยาว ทีปิตาติ วุตฺตํ ๑ ตสฺมา
เตสํ มเตน โกณสุตฺตตา จ ปีพกา จ โกณสุตฺตปีพกาติ เอวเมตฺถ
อตุโธ ทฎฺฐพฺโพ ๑ มณินาติ มสารถฺลาทีปาสาณน ๑ น
จญฺเฏตพฺพนฺติ น จมฺสิตพฺพํ ๑ อํสวทฺธกกายพฺนฺชนานี ปน สงฺขาทีหิ
จมฺสิตํ วญฺญูติ ๑ ปาสกํ กตฺวา พฺนฺชิตพฺพนฺติ รชนกาเล พฺนฺชิตพฺพํ
เสสกาเล โมเจตฺวา จเปตพฺพํ ๑ คณฺจิกเกติ ทนฺตมยาทีคณฺจิกเก ๑
ปีพกาติ วินฺทํ วินฺทํ กตฺวา อุฏฺฐาเปตพฺพปีพกา ๑ เตลวณฺโณติ
สมณฺสารถฺปวณฺณํ สนฺชาย วุตฺตํ ๑ มณฺวิณฺณํ ปน ปตฺตํ
อณฺเณน กตํ ลภิตฺวา ปรีกฺขชิตฺุ วญฺญูตีติ วทนฺติ ๑ ปตฺตมณฺ-
ฑาเลติ ติปฺปัสสีทาติมเย ปตฺตมณฺฑาเล ๑ น ภิกฺขเว จิตฺฺรานี
ปตฺตมณฺฑาลานี ชาเรตพฺพานี รูปกาภิณฺณานี ภตฺตติกมฺมกตานีติ
วุตฺตตฺตตา ภตฺตติกมฺมํ น วญฺญูตีติ วุตฺตํ ๑ อนฺุชานามิ ภิกฺขเว
มกรทนฺตกํ ฉินฺทิตฺนฺติ วจนฺโต มกรทนฺตกมฺปน วญฺญูตีติ วุตฺตํ ๑
มกรมฺขนฺติ มกรมฺขสณฺจานํ ๑ เททฺททฺทสฺสสนฺติ อุทกสฺปฺปสฺสสณฺจานํ ๑
อจฺฉินีติ กุญฺชรจฺฉิสณฺจานานี ๑ รชฺชุกกายพฺนฺชนํ เอกเมว วญฺญูตีติ
รชฺชุกํ พฺนฺชนเตน เอกคฺคณฺเมว กตฺวา พฺนฺชิตํ วญฺญูติ ๑ มชฺเณ
ภินฺทิตฺวา ทิคุณฺํ กตฺวา พฺนฺชิตํ น วญฺญูติ ๑ ทฺวิคุณฺํ ปน
อกตฺวา เอกรชฺชุกเมว สตฺวารมฺปิ ปฺนปฺปฺนํ อวิชฺฉิตฺวา พฺนฺชิตํ

[ม. ป. ๗๗ ส.ป. ๓๔๕-๓๕๐]

วฏฏติ ฯ เอกมปิ น วฏฏตีติ เอกคณมปิ กตฺวา พนฺธิตุํ น

วฏฏติ ฯ พหุ รชฺชเก ฯเปฯ วฏฏตีติ อิทํ กายพนฺธํ สนฺธาย

วฏฏติ น ทสา สนฺธาย ฯ อิทิสํ หิ กายพนฺธํ พนฺธิตุํ

วฏฏติ ฯ เตเนว อจฺริยพุทฺทตตฺเถเรน วฏฏติ

เอกรชฺชมยํ วฏฏติ มุณีนา กายพนฺธํ

ตลฺย ปามงฺคสณฺจันํ เอกมปิ จ น วฏฏติ

รชฺชเก เอกโต กตฺวา พหุ เอกาย รชฺชยา

นิรฺนตฺริ หิ เวเจตฺวา กตํ วฏฏติ พนฺธิตุํ ฯ

มฺรชฺชมฺปน กายพนฺธํ น วฏฏติ น ภิกฺขเว อจฺจาวจานิ กาย-

พนฺธานานิ ชาเรตพฺพานิ กลาพุกํ เททฺทกุกํ มฺรชฺชํ มทฺทวิณฺ

โย ชาเรยฺย อปตฺติ ทุกกฏสฺสาติ วฏฏตตฺตา ฯ กิมฺปน พหุ

รชฺชเก เอกโต กตฺวา เอเกน นิรฺนตฺริ เวเจตฺวา กตํ มฺรชฺชสงฺขํ

น กจฺจตีติ ฯ อาม น กจฺจติ มฺรชฺชํ หิ นาม นานาวณฺเณหิ

สฺสุดเตหิ มฺรชฺชวฏฏิสณฺจันํ เวเจตฺวา กตํ ฯ เกจิ ปน มฺรชฺชนฺติ

พหุ รชฺชเก เอกโต สงฺกทฺธิตฺวา เอกาย รชฺชยา ปริเวเจตฺวา

กตฺรชฺชติ วทฺนฺติ ฯ ตํ น กเหตุพฺพิ ฯ ยทิ เจตํ มฺรชฺชํ สฺยิ

พหุ รชฺชเก เอกโต กตฺวา เอเกน นิรฺนตฺริ เวเจตฺวา กตํ พหุ-

รชฺชกนฺติ น วตฺตพฺพิ ฯ ตํ วฏฏตีติ อิทํ วิรฺชฺเณยฺย ฯ มฺรชฺชมฺปน-

ปามงฺคสณฺจันตฺย ทสาสฺ วฏฏติ กายพนฺธนฺสฺส ทสา ชีรฺนฺติ

[ม. ป. ๗๗ ส. ป. ๓๕๐]

อนุชานามิ ภิกขเว มุรชชฺ มททวิณฺณติ วุตตตฺตาฯ เตเนว
วกฺขติ อนุชานามิ ภิกขเว มททวิณฺณติ อิทํ ทสาสุเยว อนุญ-
ณาคฺคฺติ ฯ กายพนฺธฺนวิเถติ กายพนฺธฺนสฺส ปวณฺโตนฺโต ชีรติ
อนุชานามิ ภิกขเว วิณฺณติ วุตตตฺตา กายพนฺธฺนสฺส ปาสนฺเต ทสามูเล
ตสฺส ธิรภาวตฺถํ กตฺตพฺเพ ทนฺตวิสาณาทิมเย วิเถฯ อญฺจ
มฺกฺกลานิ นาม สงฺโฆ จกฺกํ ปุณฺณกฺมุโภ คทา สิริวฺจฺโฆ องฺกุโส
ธชฺชํ โสวตฺถิกนฺติ วทฺนติฯ ปริจฺเจทเลขามตฺตฺนติ อุโภสุ โภภฺนฺติ
กาตพฺพปริจฺเจทราชิมตฺตํ ฯ อุชฺชกเมวาทิ วุตตตฺตา จตฺรตฺสชาติ-
วํกฺคตฺถิํ น วฏฺฏติ ฯ ฉตฺตทณฺฑทฺธมกรกอลฺลชฺนินาฬิกานานา-
วณฺณเลขา ปริกมฺมกตา น วฏฺฏนฺตฺติติ วทฺนติ ฯ อารกณฺฏเกติ
โปตฺถกาทิกิสงฺขรณตฺถํ กเต ทิมฺมุขสฺตถเก ฯ วฏฺฏมณฺณิกนฺติ
วฏฺฏํ กตฺวา อคฺคโภภฺนฺติ อุจฺจาเปตพฺพพฺพพฺพํฯ อณฺณํ วา วณฺณ-
มณฺจฺนติ อิมินา ปิฬกาทํ สงฺกณฺหาติ ฯ มณฺณิกนฺติ เอกาวฏฺฏมณฺณี ฯ
ปิฬกนฺติ สาสปมตฺติกา มุตฺตรราชิสทิสสา พหุ วฏฺฏเลขา ฯ อิมสฺมี
อริกาเร อวุตตตฺตา เลขนฺนํ ยงฺกิลฺลิจิ วณฺณมณฺจํ วฏฺฏตฺติติ วทฺนติ ฯ
วลิตกนฺติ มชฺเฌ วลี อุจฺจาเปตฺวา ฯ มณฺจทลํ โหติติ อุตฺตราร-
ณฺณิยา ปเวสนตฺถํ อวาวฏฺฏมณฺจทลํ โหติ ฯ กิลฺลจาปี เอตฺถ ทนฺต-
กณฺจฺเจททวาลีเยว วุตฺตา มหาวาสิยมฺปิ ปน น วฏฺฏติเยว ฯ
อุชฺชกเมว พนฺธิตฺนติ สมฺพนฺโร ฯ อุโภสุ วา ปสฺเสสุ เอกปสฺเส

วาทิ วจนเสโส ๑ กตตฺรยญฺจิกโกฏฺยิ กตอโยวลยานิปี ฎฎณฺติ
 เยสํ อญฺญมญฺญสงฆญฺญเนน สทฺโท นิจฺจรติ ๑ อามณฺฑสสารเกติ
 อามลเกหิ กตภาชเน ๑ ฎมฺมตฺตฺรเนติ จิตฺตกฏสสารกจิตฺตตฺตฺร-
 ณาทีเก ปริกมฺมกตาย ฎมฺมिया อตฺตฺริตพฺพอตฺตฺรเน ๑ ปานียฆฏฺติ
 อิมินา กุณฺฑกิสฺรเกปี สงฺคณฺหาติ ๑ วิชเนติ จตฺรสุสฺวิชเน ๑
 สพฺพํ ๑เป ๑ ฎฎฐิตีติ ยถาวุตฺเตสุ มญฺจปีจาทิสฺสู อิตฺถีรूपิ
 วินา สพฺพํ มาลากมฺมลตาคมฺมาที วนฺณมญฺจํ ฎิกฺขุโน ฎฎฐิตี ๑
 เสนาสเน กิณฺจิ ปฏฺฐิเสเชตพฺพํ นตฺถิ อญฺญตฺร วิรุทฺธเสนาสนาติ
 เอตฺถายมธิปฺปาโย เสนาสนปริกฺษาเรสุ ปฏฺฐิเสเชตพฺพํ นาม กิณฺจิ
 นตฺถิ วิรุทฺธเสนาสนมฺปน สยเมว ปฏฺฐิกฺขิปีตพฺพนฺติ ๑ อญฺญเสสนฺติ
 สีมฺสามิโน วุตฺตา ๑ ราชवलฺลภา ปฺรณิกายิกายิ เอกนิกายิกายิ
 อุโปสถปวารณานิ อนฺตรายกรา อลชฺชินิ ราชกฺลุปฺกา วุจฺจนฺติ ๑
 เตสํ ลชฺชิปฺริสาติ เตสํ สีมฺสามิกานํ ปกฺขา หุตฺวา อนฺพลํ ทาทู
 สมตฺถา ลชฺชิปฺริสา ๑ สุกตเมวาติ อญฺญเวสํ สนฺตเกปี อตฺตโน
 สีมาย อนฺโต วุตฺตวิธินา กตํ สุกตเมว ๑

[๖๕] เทเวณ คหิตทารุณีติ รญฺญา ปฺริคฺคหิตทารุณี ๑ รญฺโโล
 สนฺตกานีติ วุตฺตํ โหติ ๑ ขณฺฑาขณฺฑํ กโรนฺโตติ ขุทฺทกํ
 มหนฺตญฺจ ขณฺฑํ กโรนฺโต ๑ กุลโกคอิสฺสรียาทีหิ มหฺตี มตฺตา
 ปมาณํ เอตฺตฺสาติ มหามตฺโต ๑ เตนาห มหฺตียา อิสฺสรียมตฺตาย

[ม. ป. ๓๘-๘๐ ส. ป. ๓๕๑-๓]

สมนุทธาคโธติ ฯ อวชฌายนุติติ เหฏฐา กตุวา โอลิเกนุติ จินุเตนุติ
วา ฯ เตนาห อวชานนุตาติอาที ฯ ลามกโธ วา จินุเตนุติติ
นิหีนโต จินุเตนุติ ฯ กเถนุติติ ก็ นามะตัง ก็ นามะตุนุติ อณฺณ-
มณฺณ กเถนุติ ฯ กถัง ปเนตฺถ ทารุณีติ พหุจัน อทินนุติ เอก-
วจนเน สทฺฐี สมุพฺพนุรูปกจฺจตีติ อาห อทินนุ อาทิยสุสตีติ อัย
อุชฌายนุติโธติอาที ฯ อุชฌายนสุส อทินนุทานวิสยตฺตา อทินนุ-
ทานัง อุชฌายนุติโธติ วุตฺตัง สติปี ปเนตฺถ โคปเกน ทินนุ-
ทารุณี คหณเ อุชฺฐัง อวตุวา เลเสน คหิตตฺตา เถโร อทินนุ
อาทิยตีติ เวทิตฺตฺโป ฯ วจนเกเทติ เอกวจนพหุจจنانัง เกเท ฯ

[๗๐] สพฺพาวนุติ ปริสนุติ ภิกฺขุภิกฺขุณีอาทิสพฺพาวววนุติ
ปริสฺส ฯ สพฺพา จตุปฺปริสสงฺฆาตา ปชา เอตฺถ อตฺถิติ สพฺพา-
วณฺตาปริสา ฯ เสนา เอตฺถ อตฺถิติ เสนิโก ฯ เสนิโกเอว
เสนิโย ฯ พิมฺพิสาโรติ ตสฺส นามนุติ เอตฺถ พิมฺพิติ สุวณฺณ
ตสฺมา สารสุวณฺณสทิสวณฺณตฺยา พิมฺพิสาโรติ วุจฺจตีติ เวทิต-
ตฺโป ฯ จตุตฺโถ ภาโค ปาโทติ เวทิตฺตฺโปติ อิมินาว สพฺพ-
ชนปเทสุ กหาปณฺสฺส วิสตีโม ภาโค มาสโกติ อิทญจ วุตฺตเมว
โหตีติ ทญฺจพฺพ ฯ โปราณสตฺถานุรูปลกฺขณสมฺปนฺนา อุปฺปาติตา
นึลลหาปณฺตาติ เวทิตฺตฺวา ฯ รุทฺรทามเนน อุปฺปาติโต รุทฺรทามโก ฯ
โส กิร นึลลหาปณฺสฺส ติภากัง อคฺคฺมตี ฯ ยสฺมี ปน เทเส

[ม.ป. ๘๑-๓ ส.ป. ๓๕๕-๗]

หุติยปราชิกกณฺเฑ อนุปฺปลยตฺติกถา

นึลลหาปณฺา น สนฺติ ตตฺถาปี นึลลหาปณฺานํ วลฺลชนฺภูจฺาเน
จ อวลฺลชนฺภูจฺาเน จ สมานอกฺกมวเสณ ปวตฺตมฺานํ ภณฺํทํ กเหตุว
นึลลหาปณฺวเสเนว ปรีจฺเฉโท กาทพฺุโพติ วทนฺติ ฯ

[๗๑] ตสฺสสตฺโธ ฯเปฯ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺุโพติ อิมินา
ภควตา ภิกฺขุณฺํ อิทํ ลิกฺขาปทํ เอวํ ปณฺยตฺตํ โหติ จ อิทณฺจ
อณฺลํ วตฺถุ อูทปาทีติ เอวํ ปจฺมปราชิกวณฺณนํยํ วุตฺตนเยเนว
ตสฺสสตฺโธ เวทิตพฺุโพ อิทานิ ชนฺตํ อณฺลํ วตฺถุ อูปฺปนฺนํ ตํ
ทสฺเสตฺถุ เตน โข ปน สมเยนาติ อาทิมฺาหาติ เอวํ อนุป-
ปลยตฺติสมฺพนฺุโร จ ตตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺุโพติ ทสฺเสติ ฯ
รชกา อตฺถรณฺติ เอตฺถาติ รชกตฺถรณฺํ ฯ รชกตฺถรณฺนฺติ รชกตฺติตฺถํ
วุจฺจตีติ อาห รชกตฺติตฺถํ คนฺตุวาทิ ฯ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวนฺุโต
อาห ตํ หีติอาที ฯ

[๗๒] อภินวณฺิวิญฺุโจ เอกกฺกุฎิกาทิกามโ ยาว มนฺุสฺสา
ปวิสิตฺวา วาสํ น กปฺเปนฺติ ตาว ความสงฺขํ น คจฺจตีติ
วทนฺติ ฯ ตสฺมา ตตฺถ ความปฺปเวสนาปฺุจฺจาทิกิจฺจมฺปิ นตฺถิ ฯ
ยกฺขปรีคฺคหฺภูโตติ สอฺุปทฺุทวเวเสณ วุตฺตํ ฯ ยกฺขนคฺราที วา
สงฺกณฺหาติ ฯ ยกฺขนคฺรมฺปิ อาปนาทีสุ ทิสฺสมานฺสุ ความสงฺขํ
คจฺจติ อทิสฺสมานฺสุ น คจฺจติ ฯ ตสฺมา ยกฺขนคฺรมฺปิ ปวิสฺนฺเตน
อาปนาทีสุ ทิสฺสมานฺสุ สพฺุทํ ความปฺปเวสนวตฺตํ กาทพฺุทํ

[ม. ป. ๘๓-๔ ส.ป. ๓๕๗๒๘]

อทิสฺสมาเนสุ น กาทพฺพนฺติ วทฺนฺติฯ ปฺนปี อคฺนฺตฺกามาติ
อิมินา เตสํ ตตฺถ สาทฺเพกฺขภาวํ ทสฺเสติ ฯ ยโต ปน นีรฺเพกฺขวา
หุตฺวา ปกฺกมฺนฺติ โส คามสฺงฺขํ น คจฺจนฺติฯ ตสฺมา ตตฺถ
คามปฺปเวสนาปฺจุจฺจาทิกิจฺจมฺปิ นตฺถิฯ นนฺ คามา วา อรณฺญา
วาทิ เอตฺตคฺกเมว มาติกาญํ วุตฺตํ ตสฺมา คามลฺกฺขณํ ทสฺเสตฺวา
อรณฺญเมว ทสฺเสตฺพพฺพิ สฺยิยา คามฺปจฺจาโร นามาติอาทิ ปน
กสฺมา วุตฺตนฺติ อาห คามฺปจฺจาโรติอาทิ อรณฺญปฺริจฺเจททสฺสนตฺถํ
วุตฺตนฺติ ฯ คามฺปจฺจาเร หิ ทสฺสึเต จเปตฺวา คามณฺจ คาม-
ปจฺจาเรญจ อวเสสํ อรณฺญํ นามาติ อรณฺญปฺริจฺเจโท สกฺกา
ทสฺเสตฺตุฯ อิทฺถจ คามคามฺปจฺจาเร อสฺงฺกรโต ทสฺเสตฺตุ วุตฺตํ ฯ
มาติกาญมฺปน คามคฺคหณฺเนว คามฺปจฺจาโรปี สฺงฺคหิโตติ ทฏฺฐพฺพิ ฯ
คามฺปจฺจาโร หิ โลเก คามสฺงฺขเมว คจฺจนฺติ ฯ เอวณฺจ กตฺวา
มาติกาญ อนวเสสอวหรณฺญจฺจานปฺริคฺคโห สิทฺโธ โหติ ฯ อินฺท-
ขีเลติ อุมฺมาเร ฯ อรณฺญสฺงฺเขปํ คจฺจนฺตีติ นิกฺขมิตฺวา พหิอินฺทขีลา
สพฺพเมตํ อรณฺญนฺติ อภิชฺมฺเม วุตฺตตฺตฺตา ฯ เวมชฺฌเมว
อินฺทขีโลติ วุจฺจตีติ อินฺทขีลฏฺฐจฺจานิชฺตฺตา อสฺตีปี อินฺทขีเล เวมชฺฌ-
เมว ตถา วุจฺจติ ฯ ยตฺถ ปน ทวารพาหาปี นตฺถิ ตตฺถ
อุโภสุ ปสฺเสสุ วตฺติยา วา ปาการสฺส วา โภกฺกึ เวมชฺฌเมว
อินฺทขีลฏฺฐจฺจานิชฺตฺตา อินฺทขีโลติ คเหตุพฺพิ ฯ อฏฺฐจาเปนฺโตติ ปลา-

[ม. ป. ๘๔ ส. ป. ๓๕๘-๕]

ปลาปนุโต ฯ ลุติควาติ ปริวตเตตวา ฯ มชฌิมสฺส ปุริสสฺสชาติ
ถามมชฌิมสฺส ปุริสสฺส ฯ อิมินา ปน วจเนน สุปฺปมุตตปาโตปิ
พลทสฺสนวเสเนว กโตติ ทฎฺฐพฺพํ ฯ กุรฺนุทฎฺฐกถายฺ มหาปจฺจริยญจ
จฺรฺปจฺจโร คาโมติ อธิปฺปาเยน จฺรฺปจฺจเร จิตฺตสฺส เลทฺทฺทฺปาโต
คามุปจฺจโรติ วุตฺตํ ฯ ทฺวาเรติ นิมฺพโกสฺสฺส อุกกปตฺนญฺจานโต
อพฺภนฺตรํ สนฺชาย วุตฺตํ ฯ อนฺโตเคเหติ จ ปมฺขสฺส อพฺภนฺตร-
เมว สนฺชาย วุตฺตํ ฯ กตฺตปฺริกฺเขโปติ อิมินาว จฺรฺสฺส สมฺนฺตโต
ตตฺตโก ปฺริจฺเจโท จฺรฺปจฺจโร นามาทิ วุตฺตํ โหติ ฯ ยสฺส
ปน จฺรฺสฺส สมฺนฺตโต โครฺูปานํ ปเวสนนิวารณฺตถํ ปาการวติ-
อาทิตฺตปฺริกฺเขโป กโต โหติ ตตฺต โสว ปฺริกฺเขโป จฺรฺป-
จฺจโร ฯ สุปฺปปาตาทิปฺริจฺเจโท ปน อปฺริกฺขิตฺตจฺรํ สนฺชาย วุตฺโตติ
ทฎฺฐพฺพํ ฯ อิทฺตเมตฺถ ปมาณฺนฺติ วิกาลคามปฺปเวสนาทีสุ คามคาม-
ปจฺจารานํ อสงฺกโรโต วินิฉฺฉยสฺส เวทิตพฺพตฺตา ฯ กุรฺนุทิตฺตาทิสฺสุ
วุตฺตฺนเยน ทิ จฺรฺปจฺจารสฺส คาโมติ อาปฺนฺนฺตฺตา จฺรฺจฺรฺปจฺจารคาม-
คามุปจฺจารานํ สงฺกโร สียา ฯ เอวํ สพฺพตฺถาติ อิมินา อิตฺโต
ปฺพเพปิ ปจฺฉิมสฺเสว วาทสฺเสว ปมาณภาวํ ทสฺเสติ ฯ เกจิ ปน
อิตฺโต ปญฺจาย วกฺขมานํ วาทํ สนฺชาย วุตฺตฺนฺติ วทฺนฺติ ฯ ตํ
น คเหตุพฺพํ ฯ เสสมฺปิติ คามุปจฺจารลกฺขณํ สนฺชาย วทฺติ ฯ
ตฺตรราติ ตสฺมี คามุปจฺจารคฺคหณฺ ฯ ตสฺส คามปฺริจฺเจททสฺสนตฺถนฺติ

[ม. ป. ๘๕ ส. ป. ๓๕๕-๖๑]

ตสฺส อปริจฺเจทสฺส คามสฺส คามปริจฺเจทํ ทสฺเสตฺตุนฺติ อตฺถโธ ฯ
ยฺหิ เอวํ คามิ นามาทิ ปทํ อุทฺทริตฺวา อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส
จฺรฺอุปฺจารเ จิตฺตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลทฺทฺทฺปาโต กสฺมา น
วฺตุตฺตุนฺติ ฯ คามิ นามาทิ อธิ อวฺตุตฺตมฺปิ อธิการวเสน ลพฺภติ-
ยฺเววาทิ วทฺนฺติ ฯ อปฺเร ปน ภณฺนฺติ คามฺอุปฺจโร นามาทิ
อิมินาว คามสฺส จ คามฺอุปฺจารสฺส จ สงฺคโห ทฏฺฐพฺโพ ฯ กถํ ฯ
คามสฺส อุปฺจโร คามฺอุปฺจโรติ เอวํ วิคฺคเห กรียมาเน ปริกฺ-
ขิตฺตสฺส คามสฺส อินฺทฺหิเล จิตฺตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลทฺทฺ-
ปาโตติ อิมินา ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส คามฺอุปฺจารลฺกฺขณํ ทสฺสตีติ
โหติ ฯ คามสงฺขาโต อุปฺจโร คามฺอุปฺจโรติ เอวํ ปน คยฺหมาเน
อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส จฺรฺอุปฺจารเ จิตฺตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส
เลทฺทฺทฺปาโตติ อิมินา อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส คามปริจฺเจโท ทสฺสตี-
โติติ สกฺกา วิญฺญาตฺตุนฺติ ฯ จฺรฺอุปฺจารเ จิตฺตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส
เลทฺทฺทฺปาโตติ อิมินาว ปริกฺขิตฺตสฺสปี คามสฺส สเจ เลทฺทฺ-
ปาโตติ ทฺวเร ปริกฺเขโป โหติ เลทฺทฺทฺปาโตยฺเวว คามปริจฺเจโทติ
คเหตุพฺพฺพฺนฺติ วทฺนฺติ ฯ ปุพฺเพ วฺตุตฺตนยฺเนวาทิ ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส
วฺตุตฺตนยฺเนว ฯ สงฺกียตีติ มิสฺสียตีติ ฯ เอตฺถาติ จฺรฺอุปฺจาร-
คามคามฺอุปฺจารสฺส ฯ วิกาลคามปฺปเวสเน ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส
ปริกฺเขปํ อติกฺกมฺนฺตสฺส อาปฺตฺติ ปาจิตฺตียสฺส อปริกฺขิตฺตสฺส

[ม. ป. ๘๕ ส. ป. ๓๖๑]

คามสุส อุปจารี โอกกมนุตสุส อาปตติ ปาจิตติยสุสชาติ วุตตตุดา
คามคามุปจารานัน อสงฺกรตา อิจฺฉิตพฺพาติ อาห อสงฺกรโต เจตถ
วินิจฺฉโย เวทิตพฺโพ วิกาเล คามปฺปเวสนาที่สุติ ฯ เอตถ จ
ปริกฺขิตตสุส คามสุส ปริกฺเขปํ อปริกฺขิตตสุส ปริกฺเขปารหฺภูจฺฉานัน
อติกกมนุตสุส วิกาลคามปฺปเวสนาปตติ โหตีติ เกจิ วทฺนติ ฯ
ตํ น คเหตุพฺพิ ปทภาชนิยมฺปน ปริกฺขิตตสุส คามสุส ปริกฺเขปํ
อติกกมนุตสุส อาปตติ ปาจิตติยสุส อปริกฺขิตตสุส คามสุส
อุปจารี โอกกมนุตสุส อาปตติ ปาจิตติยสุสชาติ วุตตตุดา ฯ อปริก-
ขิตตสุส คามสุส ฆรูปจารโต ปฏฺจาย ทฺติยเลทฺทูปาทสงฺฆาตสุส
คามุปจารสุส โอกกมเน อาปตติ เวทิตพฺพา ฯ เตเนว วิกาล-
คามปฺปเวสนลิกฺขาปทฺฐจกถายํ อปริกฺขิตตสุส คามสุส อุปจาโร
อทินฺนทานเน วุตตนเยเนว เวทิตพฺโพติ วุตตํ ฯ มาติกกฏฺจกถายมฺปิ
วุตตํ ยวายํ อปริกฺขิตตสุส คามสุส อุปจาโร ทสุสิโต ตสุส
วเสน วิกาลคามปฺปเวสนาที่สุ อาปตติ ปริจฺฉินฺนิตพฺพาติ ฯ ยทิ
เอวํ วิกาเล คามํ ปวิเสยฺยาติ อิมินา วิรุชฺฌตีติ ฯ น วิรุชฺฌติ
คามุปจารสุสปี คามคฺคหณฺเนน คหิตตุดา ตสุมา ปริกฺขิตตสุส
คามสุส ปริกฺเขปํ อติกกมนุตสุส อปริกฺขิตตสุส อุปจารี โอกกมน-
ตสุส วิกาลคามปฺปเวสนาปตติ โหตีติ นิฏฺฐเมตถ คนฺตพฺพิ ฯ
วิกาเล คามปฺปเวสนาที่สุติ อาทิสทฺเทน ฆรฆรูปจาราที่สุ จิตานัน

อุปนฺนลาภภานาที สงฺคณฺหาตี ฯ นิกฺขมิตฺวา พหิ อินฺทชิลลาตี
อินฺทชิลโต พหิ นิกฺขมิตฺวาตี อตุโถ ฯ เอตฺถ จ วินยปริยาเยน
ดาว จเปตฺวา ความลฺจ ความปฺจารลฺจ อวเสสํ อรณฺณนฺตี
อาคตํ ฯ สุตฺตฺนตฺตปริยาเยน อารณฺณกํ ภิกฺขุํ สนฺชายน อารณฺณกนฺนาม
เสนาสนํ ปฺลจฺจนฺนสฺตํ ปจฺฉิมนฺตี อาคตํ ฯ วินยสฺตฺตฺนตฺตา อุโภปี
ปริยายเทสนา นาม ฯ อภิธมฺโม ปน นิปฺปริยายเทสนาตี นิปฺปริ-
ยายโตว ความวินิมฺตุตฺตํ จานํ อรณฺณเมว โหตีตี อภิธมฺมปริยาเยน
อรณฺณํ ทสฺเสตฺตํ นิกฺขมิตฺวา พหิ อินฺทชิลลาตี วุตฺตํ ฯ อจาริยธฺน
นาม ปกฺติหตฺถเณ นววิทฺตฺติปฺปมาณํ ชิยาย ปน อาริปีตายน
จตฺตฺตฺตปฺปมาณนฺตี วทฺนตี ฯ เลโสกาสนฺนิเสธฺนตฺถนฺตี มยา เนว
คามเน น อรณฺณเว หฺมฺมึ ฆเร วา ฆรฺปจฺจารคามฺปจฺจาเรสุ วา
อณฺณตฺตรสฺมิณฺตี วตฺตํ มา ลกฺกตฺตฺติ วุตฺตํ โหตี ฯ

[๗๓] กปฺปิยนฺตี อนุรฺฐปวเสณ วุตฺตํ ฯ อกปฺปิยมฺปิ ปน
อปฺปฏิกฺคหิตํ เจ อทินฺนสงฺขเมว กจฺจตี ฯ ปริจฺจาคาทิมฺหิ อกเต
อิทํ มยฺหํ สนฺตกนฺตี อวิทฺตมฺปิ ปฺรปฺริคฺคหิตเมว มาตาปีตฺตุนํ
อจฺจเยน มนฺทานํ อุตฺตฺตานเสยฺยกาณํ ทารกาณํ สนฺตกมฺวิ ฯ ยสฺส
วเสณ ปฺริโส เณโนตี วุจฺจตี ตํ เถยฺยนฺตี อาห อวหรณ-
จิตฺตสฺเสตํ อธิวจนฺตี ฯ สงฺขาสทฺโท ฌาณโกฏฺฐาสปฺลลตฺติ-
คณฺนาสุ ทิสฺสตี ฯ สงฺขายกํ ปฺฏิเสวตีตีอาทิสฺสู หิ ฌาณ

ทิสฺสตี ๑ ปปลฺลจสงฺขา สมฺมาจฺรณฺตีตฺถิอาทิสฺส โภจฺจาเส ๑ เตสฺ
เตสฺ ฌมฺมานํ สงฺขา สมณฺณตฺถิอาทิสฺส ปณฺณตฺถิยฺ ๑ น สฺกฺริ
สงฺขาตฺถิอาทิสฺส คณฺณายํ ๑ ตตฺถ โภจฺจาตฺถิสงฺขาตฺถิ
สนฺธาตฺถิสงฺขาตฺถิ สงฺขาตฺถิ อตฺถโต เอกนฺตี ๑ เตนาห โภจฺจาตฺถิ-
เตสฺ อธิวณฺณตฺถิ ๑ ปปลฺลจสงฺขาตฺถิ ตณฺหามานทฺถิสงฺขาตฺถิ ปปลฺลจ-
โภจฺจาตฺถิ ๑ เอโก จิตฺตโภจฺจาตฺถิ ยลฺลจ ปุพฺพภาเค อวหริสฺส-
ตมฺมิตฺถิ ปวตฺตํ จิตฺตํ ยลฺลจ คมฺนาทิสฺสทกํ ปฺรามสนาทิสฺสทกํ วา
มชฺเชน ปวตฺตํ ยลฺลจ จานาจาวันปฺปโยคตฺถิ เตสฺ อยเมเวโก
ปจฺฉิมิ จิตฺตโภจฺจาตฺถิ อธิวณฺณตฺถิ เกจิ วทนฺตี ๑ จุพฺพคณฺธิ-
ปเท ปน โอนมาสกมาสกโอนปณฺณมาสกปณฺณมาสกาวหฺรณฺจิตฺเตสฺ
เอโก จิตฺตโภจฺจาตฺถิ วุตฺตํ ๑ อนนฺทปฺปเกทตฺถิ จิตฺตสฺส เอโก
จิตฺตโภจฺจาตฺถิ วุตฺตนฺตี มหาคณฺธิปเท มชฺฉิมคณฺธิปเท จ
วุตฺตํ ๑ อธิวณฺณตฺถิ สุนฺทรตฺถิ เถยฺยจิตฺตสงฺขาตฺถิ เอโก จิตฺต-
โภจฺจาตฺถิ วุตฺตตฺถิ ๑ เถยฺยสงฺขาตฺถิ เถยฺยจิตฺตโภจฺจาตฺถิ
กรณฺณตฺถิ ๑ น วิสฺสาตฺถิทกาทิกาทิกาทิสฺสทกํ ปวตฺตํ จิตฺตโภจฺจา-
ตฺถิ วุตฺตํ โหตี ๑

[๗๔] อภิโยควเสนานติ อฏฺฐกรณวเสน ๑ อภियุชฺชตีติ โจเทตี ๑
อฏฺฐํ กโรตีติ อตฺถโต ๑ ปริกปฺปิตฺถจฺจานนฺตี โอบาสปริกปฺปนวเสน
ปริกปฺปิตฺถปฺปเทสฺ ๑ สฺงกฆมาฏฺฐนฺตี เอตฺถ ราชเทยฺยสฺส ภาคสฺส

1 [ม. ป. ๘๕ ส. ป. ๓๖๒-๔]

เอตํ อธิวณํ สูงโกติ ฯ โส เอตุถ หนยลติ อทตฺวา กจฺจนฺเตหีติ
สูงกมาโฏ ฯ เอตุถ ปวิญฺเจหิ สูงโก ทาทพฺโพติ รุกฺขปพฺพตาทิ-
สณฺญาณน นียมิตฺปฺเทศสฺเสตํ อธิวณํ ฯ

[๗๕] อากฺุลาติ สงฺกฺลา ฯ ลฺุพิตาติ วิโลพิตา ฯ กตฺถจฺจิติ
เอกิสฺสา อฏฺจกถาย ฯ เอกํ ปญจกํ ทสฺสิตนฺติ ปรปรฺคฺคหิตฺตญจ
โหติ ปรฺคฺคหิตฺตสณฺณี จ ฺครุโก จ โหติ ปรฺคฺคชาโร ปญจ-
มาสโก วา อติเรกปญจมาสโก วา เถยฺยจิตฺตญจ ปจฺจุปฏฺจิติ
โหติ อามสฺติ อาปตฺติ ทุกฺกฏฺสส ฆนฺทาเปติ อาปตฺติ ญฺลฺลจ-
จยสฺส จานา จาเวติ อาปตฺติ ปาราชิกสฺสาติ เอวํ วุตฺตปญจ-
อวหารงฺคานิ เอกํ ปญจกนฺติ ทสฺสิตํ ฯ เทว ปญจกานิ ทสฺสิตานฺติ
ฉหิ อากาเรหิ อทินฺนํ อาทิยนฺตสฺส อาปตฺติ ปาราชิกสฺส น จ
สกสณฺณี น จ วิสฺสาสคฺคาหิ น จ ตาวกาลีกํ ฺครุโก จ
โหติ ปรฺคฺคชาโร ปญจมาสโก วา อติเรกปญจมาสโก วา เถยฺย-
จิตฺตญจ ปจฺจุปฏฺจิติ โหติ อามสฺติ อาปตฺติ ทุกฺกฏฺสส ฆนฺทา-
เปติ อาปตฺติ ญฺลฺลจยสฺส จานา จาเวติ อาปตฺติ ปาราชิกสฺสาติ
เอวํ วุตฺตสฺส ฆสฺส ปเทสฺส เอกํ อปเนตฺวา อวเสสานิ ปญจ ปทานิ
เอกํ ปญจกนฺติ ทสฺสเสตฺวา เหญจฺจาวุตฺตปญจกญจ กเหตุวา เทว
ปญจกานิ ทสฺสิตานิ ฯ เอตุถ ปนาติ ปญจหากาเรหิ อทินฺนํ
อาทิยนฺตสฺสาติอาทิสฺส ฯ สพฺเพหิปี ปเทหีติ ปรปรฺคฺคหิตฺตญจ โหตีติ-

[ม. ป. ๘๕ ส. ป. ๓๖๔-๕]

อาทีหิ ปเทหิ ๑ ลพฺภมานานิเยว ปญฺจนินฺติ ปญฺจวิสฺตียา
อวหารesu ลพฺภมานปญฺจนานิ ๑ ปญฺจนัน อวหารานํ สมฺมโห ปญฺจกํ ๑
สโก หตุโถ สหตุโถ ๑ เตน นิพฺพตฺโต ตสฺส วา สมฺพนฺธิติ
สาหตุถิโก อวหาโร ๑ สาหตุถิกาหิ ปญฺจกํ สาหตุถิกปญฺจนนฺติ
อาทิปทวเสน นามลาโภ ทฏฺฐพฺโพ กุสลาทิติกสฺส กุสลตฺติก-
โวหาโร วีย ๑ อิมินาว นเยน ปุพฺพปโยคาหิ ปญฺจกํ ปุพฺพปโยค-
ปญฺจกํ เถยฺยวหาราหิ ปญฺจกํ เถยฺยวหารปญฺจนนฺติ นาม-
ลาโภ ทฏฺฐพฺโพ ๑ ตตฺติยปญฺจเมสฺส ปญฺจเกสฺสติ สาหตุถิกปญฺจก-
เถยฺยวหารปญฺจเกสฺส ๑ ลพฺภมานปทวเสนาติ สาหตุถิกปญฺจเก
ลพฺภมานสฺส นิสฺสคฺคิยาวหารปทสฺส วเสน เถยฺยวหารปญฺจเก
ลพฺภมานสฺส ปริกปฺปาวหารปทสฺส จ วเสน โยเชตพฺพนฺติ อตุโถ ๑
อาณตฺติยา นิพฺพตฺโต อวหาโร อาณตฺติโก ๑ นิสฺสชฺชนํ นิสฺสคฺคิโก ๑
สูงกฆาฏฺฐจฺจเน ปริกปฺปิโตกาเส วา จตฺวา ภาณฺทสฺส พหิ ปาตนํ ๑
นิสฺสคฺคิโก นิสฺสคฺคิโก ๑ กิริยาสิทฺธิโต ปุเรตรเมว ปาราชิกาปตฺติ-
สงฺฆาตํ อตฺถํ สาเชตฺติ อตฺถสธาธโก ๑ อสฺสูกสฺส ภาณฺทํ ยทา
สกุโกสิ ตทา อวหาราติ เอวรูโป หิ อาณาปนปฺปโยโค ปฺรสุส
เตลกฺมุภิยา ปาทกฺฆนํ เตลํ อวสฺสํ ปิวนกานํ อุปาหนาทีนํ
นิกฺเขปปฺปโยโค จ อาณตฺตสฺส ภาณฺทกฺคหฺมโต อุปาหนาทีนํ
เตลปานโต จ ปุเรตรเมว ปาราชิกาปตฺติสงฺฆาตํ อตฺถํ สาเชตฺติ ๑

[ม. ป. ๘๕ ส. ป. ๓๖๕]

สาหตุติกปโปโยโคปี หิ เอวรูปโ อตุตสาธโกติ วุจจติฯ วุตต์
เหตฺ มาติกฏจกถายิ อตุตสาธโก นาม อสุกสุส ฆณฺฑํ ยทา
สกุโกสิ ตทา ตํ อวหฺราติ อาณาเปติ ตตุถ สเจ ปโร อนนุ-
ตฺรายิโก หุตุวา ตํ อวหฺราติ อาณาปกสุส อาณตฺติกฺขณฺเวย
ปาราชิกํ ปรสุส วา ปน เตลกฺมุภิยา ปาทกฺษณกํ เตลํ อวสุสํ
ปิวณกานิ อุปาหนาทินิ ปกฺขิปติ หตุถโต มุตฺตมตฺเตยฺว ปารา-
ชิกนฺติฯ ฐฺรสุส นิกฺขิปนํ ฐฺรนิกฺเขโป ฯ อารามากิยฺลฺลชนาทิสฺสุ
อตุตโน จ ปรสุส จ ทานกฺคหณฺเณสุ นิสฺสุสาหภาวาปชฺชนํ ฯ สหตุถา
อวหฺรตีติ สหตุถน คณฺหาติฯ อสุกสุส ฆณฺฑํ อวหฺราติ อณฺณํ
อาณาเปตีติ เอตุถาปี อาณาปกสุส อาณตฺติกฺขณฺเวย อาปตฺติ
ทฏฺจพฺพาฯ ยทิ เอวํ อิมสุส อตุตสาธกสุส จ โโก วิเสโสติ ฯ
ตงฺขณฺเวย คหณฺ นิสฺลฺลชนํ อาณตฺติกปโปโยโค กาลนฺตเรณ
คหณฺตลํ นิสฺโยโค อตุตสาธโกติ อยเมเตสํ วิเสโส ฯ เตเนวาท
อสุกสุส ฆณฺฑํ ยทา สกุโกสิ ตทา อวหฺราติ อาณาเปตีติ ฯ
เอตุถ จ อาณาปนปโปโยโคว อตุตสาธโกติ ทสุสิโต ฯ สาหตุติก-
วเสนาปี อตุตสาธกปโปโยโค ปน อุปฺริ อาวิภวิสฺสติ ฯ ฐฺรนิกฺเขโป
ปน อุปฺนิกฺขิตฺตกฺษณฺทวเสณ เวทิตพฺโพติ อิทํ นิสฺลฺลชนมตฺตํ ฯ อารา-
மாகิยฺลฺลชนาทิสฺสุปี ตาวกาลีกฺษณฺทเวทยานํ อทานนปี เอเสว นโย ฯ
อาณตฺติวเสณ ปุพฺพปโปโยโค เวทิตพฺโพติ วุตฺตตฺตา อนนฺตฺราเยน

คณฺหุตสฺส อสฺสคฺส ภาณํ อวหรตฺติ อาณาปนํ ภาณฺทคฺคหฺนโต
ปฺพุพฺพตฺตา ปฺพุพฺพปฺโยโค ๑ ปโยเคน สห วตฺตมาโน อวหาโร
สหปฺโยโค ๑ อสฺสํ นาม ภาณํ หริสฺสามาติ สํวิทฺทิตฺวา
สมฺมุนฺตยิตฺวา อวหรณฺํ สํวิทฺทิตฺวา ๑ สฺงเกตกมฺมํ นาม ปฺพุพฺพ-
หาทิกาลปริจฺเจทวเสน สลฺยชานนกมฺมํ ๑ นิमितฺตกมฺมํ นาม สลฺยญฺ-
ปาทนต์ถํ อกฺขินิกุชณนาทินิมิตฺตกรณฺํ ๑ จานา จาวนวเสน
สหปฺโยโคติ อิทํ ปน นิตฺตสนมตฺตํ ทฏฺฐพฺพํ ๑ จีลสฺงกมฺนาทิสฺสุปี
อสฺติ จ จานา จาเว สหปฺโยโค ทฏฺฐพฺพํ ๑ วุตฺตํ เหน็ด
มาติกฏฺฐกถายฺ จานา จาวนวเสน จีลาทินิ สฺงกามตฺวาเขตฺตา-
ทิกคฺคหฺนวเสน จ สหปฺโยโค เวทิตฺตพฺพํ ๑ เถโน วุจฺจติ โจโร ๑
ตสฺส ภาโว เถยฺยํ ๑ เตน อวหรณฺํ เถยฺยวหาโร ๑ โย หิ
สนฺธิจฺเจทาทินิ กตฺวา อทิสฺสมาโน หริติ ตฺลาณฺมฺมานญฺญญ-
กหาปณาทินิ วา วญฺเจตฺวา คณฺหาติ ตสฺเสวํ คณฺหโต
อวหาโร เถยฺยวหาโร ๑ ปสฺยห อภิภวิตฺวา อวหรณฺํ ปสฺยหา-
วหาโร ๑ โย หิ ปสฺยห พลกฺกาเรน ปเรสฺสํ สนฺตํ คณฺหาติ
คามฆาตกาทโย วีย อตฺตโน ปตฺตพฺลิตโต วา วุตฺตนเยน อธิกํ
คณฺหาติ ราชภฺญาทโย วีย ตสฺเสวํ คณฺหโต อวหาโร ปสฺยหา-
วหาโร ๑ ภาณฺทวเสน จ โโอกาสวเสน จ ปริกฺปฺเปตฺวา
อวหรณฺํ ปริกฺปฺปาวหาโร ๑ ตินฺนปณฺณาทินิ อํกุลิมุทฺทิกาทิ

ปฏิจจาทตฺวา ปจฺจมา ตสฺส ปฏิจฺจนฺนสฺส อวหรณฺ์ ปฏิจฺจนฺนาวหาโร ๑
กุสฺสํ สงฺกามาตฺวา อวหรณฺ์ กุสฺสาวหาโร ๑ ตฺลยิตฺวาติ อฺปฺปริกฺ-
จิตฺวา ๑ สามิจิตฺติ วุตฺตํ ๑ อาปฺตฺติ ปน นตฺถิตฺติ อธิปฺปาโย ๑

[๗๖] มหาชนสมฺมโทติ มหาชนสงฺโฆโก ๑ ภาฏฺเจ ชนกาเยติ
อปฺคเต ชนกาเย ๑ อิทธิจฺ กาสาวํ อตฺตโน สนฺตกํ กตฺวา
เอตฺสเสว ภิกฺขุโน เทหิตฺติ กิการณา เอวมหา ๑ จีวรสามิเกน
ยสฺมา ชฺรฺนิกฺเขโป กโต ตสฺมา ตสฺส อทินฺนํ คเหตฺตํ น วฏฺฐิตฺติ ๑
อวหารโกปิ วิปฺปฏิสฺสารสฺส อฺปฺปนฺนกาลโต ปฏฺจาย จีวรสามิกํ
ปริเยสนฺโต วิจรติ ทสฺสามิตฺติ ๑ จีวรสามิเกน จ มเมตฺนฺติ วุตฺเต
เอเตนปี อวหารเกน อาลโย ปริจฺจตฺโต ตสฺมา เอวมหา ๑
ยหิ เอวํ จีวรสามิโกเยว อตฺตโน สนฺตกํ คณฺหาหิตฺติ กสฺมา น
วุตฺโตติ ๑ อฺภินฺนมฺปิ กุกฺกจฺจวิโนทนตฺถิ ๑ ถถิ ๑ อวหารกสฺส
มยา สหตฺเถน น ทินฺนํ ภาฏฺทเทยฺยเมตฺนฺติ กุกฺกจฺจ อฺปฺปชฺเชยฺย
อิตรสฺส มยา ปจฺจมํ ชฺรฺนิกฺเขปํ กตฺวา ปจฺจมา อทินฺนํ คหิตฺนฺติ
กุกฺกจฺจ อฺปฺปชฺเชยฺยติ ๑ สมกฺขมฺนฺติ อฺปฺปคฺขมํ ๑ ทารุอตฺถิ ปน
ผรตฺติ ทารุหิ กตฺตพฺพกฺจฺจํ สาเชติ ๑ มยิ สนฺเตตฺติอาทิ สพฺพิ
รณฺญา ปสาเทน วุตฺตํ ๑ เถเรน ปน อนนฺจฺจวิกํ กตฺนฺติ น
มณฺเฑิตพฺพิ ๑ เอกทิวสํ ทนฺตกฏฺฐจฺเจทนาทินา ยา อยฺย อคฺขมฺหานิ
วุตฺตา सा สพฺพา ภาฏฺทสามินา กิณฺติวฺวา คหิตเมว สนฺธาย

[ม. ป. ๘๕ ส. ป. ๓๖๖ - ๓๐]

ทติยปาราชิกกณเท ปทภาษนียวณณา

วุดตา ๑ สพพมุปเนตติ อฏจกถาจริยปุปมาณน กเหตุพพิ ๑ ปาสา-
ณณจ สกขรณจ ปาสาณสกขริ ๑ ฐาเรยยตุถิ วิจกขโนติ อิมสุเสว
วิวรรณ อापตติ วา อนापตติ วาติอาทิ ๑

[๗๗] อกขทสฺสาติ เอตุถ อกขสทฺเทน กิร วินิจฺฉยสาธา
วุจฺจติ ๑ ตตฺถ นิสิตฺติว วชฺชาวชฺชํ นินฺรฺปนฺนํติติ ๑ อกขทสฺสาติ
วุจฺจนฺติ ฐมฺมวินิจฺฉนกา ๑ หนฺนยฺยฺนฺติ เอตุถ หนนํ นาม หตฺถ-
ปาทาทีหิ โปถนณฺเจว สีสาทิจฺเจทนณฺจ โหตีติ อาห หนฺนยฺยฺนฺติ
โปถยฺยฺนฺเจว ฉินฺนทฺยฺยฺนฺจติ ๑ เตเนว ปทภาษนียณฺจ หตฺถเณ
วา ปาเทน วา กสાય วา เวตุเตน วา อทฺตทณฺฑเณน วา
เฉชฺชาย วา หนฺนยฺยฺนฺติ วุจฺจติ ๑ ตตฺถ อทฺตทณฺฑเณนาคิ
ทฺวิหตฺถปุปมาณน รสฺสมุกฺคเรณ เวพฺเพสิกาย วา ๑ เฉชฺชายาคิ
หตฺถปาทสีสาทีนํ เภทเนน ๑ นีหเรยฺยฺนฺติ คามนิกฺมาทีโต
นีหเรยฺยํ ๑ โจโรสิ ๑เป ๑ เถโนสีติ เอตุถ ปริภาเสยฺยฺนฺติ ปท
อชฺฉาหริตุวา อตุโถ เวทิตฺตพฺโพติ อาห โจโรสีติ เอวมาทีนํ จ
วตุวา ปริภาเสยฺยฺนฺติ ๑

[๗๘] ยนฺตํ ภาณํ ทสฺสิตนฺติ สมฺพนฺโร ๑ ยตฺถ ยตฺถ จิตฺนฺติ
ภูมिอาทีสุ ยตฺถ ยตฺถ จิตํ ๑ ยถา ยถา อาทานํ คจฺจตีติ
ภูมिอาทีสุ จิตํ ภาณํ สพฺพโส อวฺหรณฺปี เยน เยน อากาเรน

๑. ม. ปสฺสนฺตีติ ๑

[ม.ป. ๘๕-๘๗ ส.ป. ๓๗๑ - ๓]

คหณ อุกจจติ ฯ ผนทาเปติ สพพตถ ทุกกฏเมวาทิ เอตถ
อฏฐหิสสามิติ ผนทาเปตฺวา ปฺน อฏฐหิตฺวา ตเถว สยนุตฺตสาปี
องคฺปจจํคํ อผนทาเปตฺวา เอกปฺปโยเคน อฏฐหนุตฺตสาปี ทุกกฏ-
เมวาทิ ทฏฐพฺพํ ฯ อณฺณสฺมี วา คมนสฺส อนฺนปกาเรติ ยถา
ทวารปีทหนे गुमृगिगुणानकमनसस अनुपकारतुता अनापत्ति ऐवं
अण्णसमी क्कमनसस अनुपकारे कायवजिग्गमे अनापत्ति ฯ वाजाय
वाजायति ऐकेकत्तुत्तिपिकाय वाजाय वाजाय ฯ उपलत्तुत्तित्तिवात् १
पुण्णानि ज गृत्तिसामाति ऐत्तถ मुत्तावात् กत्ता पुण्णानि ज
गृत्तिसामाति वทन्तसस ทุกกฏเมวาทि तीत्तुปี क्कञ्जिप्तत्तु वृत्त १
त्ติ อิมत्तुมีเยว ปत्तेเส อฏฐกถาวจनेन विरुत्तत्ति १ ตถาहि ยं यं
वज्जं मुत्ता ตत्तถ ตत्तถ ปाจิตฺติयन्ति ज न हि อत्तिหนฺนาทานสस
पुพฺพปฺปโยके पाजित्तियण्णाने ทุกกण्णन्नाम อत्तुत्ति จ वग्गत्ति १
ऐवम्पन वृत्तเตन विरुत्तत्ति मुत्तावात् กत्ता पुण्णानि ज गृत्तिसा-
माति वทन्तसस पाजित्तियेन सत्तुत्ति ทุกกण्णन्ति १ ตถาहि อกปฺปิย-
ปจ्वीขณฺณदानं ทุกกण्णेहि सत्तुत्ति पाजित्ติयान्ति महापจ्जจिยं वृत्तन्ति
ज यถा ज อิธ ऐवं सपฺพत्तถ पाजित्ติयण्णाने ทุกกणा न
मुจ्जत्ति จ वग्गत्ति १ สजे पन กุत्तลจित्तुत्ति पुण्णानि गृत्तिसामิติ
वत्ति अनापत्ति พุत्तชฺชुं वा ชมฺมชฺชुं वा สจ्जกत्तुत्ติ वा
गृत्तिसामाति กุत्तลํ อุปฺปาเทติ กุत्तลจित्तुत्तेन क्कमे अनापत्ति จ

[ม.ป. ๘๗ ส.ป. ๓๗๓-๔]

ทติยปาราชิกกณเท ภูมมฏจกธา

ยธา จ อธิ เอวิ สพุพตถ อถยยจิตตสส อนาปตตีติ จ
วกขมานตฺตา ฯ ปมาทลิจิตนฺติ เวทิตพฺพนฺติ อปรภาเค โปตถการุพฺห-
กาเล ปมชฺชิตฺวา ลิจิตนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ ปาลิยฺ สเสฏฺจกธาสุ จ
กุกุทาลํ วา ปิฏฺกํ วาติ อิทเมว ทฺวยํ วตฺวา วาสีฬรฺสูนํ อวฺต-
ตตฺตาเตสมฺปิ สงฺเขปฏฺจกธาทีสุ อากตภาวํ ทสฺเสตฺถํ สงฺเขปฏฺจ-
กถายมฺปน มหาปจฺจจริยณฺจาติอาทิ วฺตตํ ฯ ถยยจิตฺเตน กตตฺตา
ทูกกณฺเฑสิ สทฺธี ปาจิตฺตियานีติ วฺตตํ ฯ ตโต ปรี สพุพกิริยาสุติ
พีชกฺกณฺโถ ปรี กตตพฺพกิริยาสุ ฯ สพุพํ ปรีมนเยเนวาทิ ยาว
ปิฏฺกปรีโยसानา หตฺถวารปทฺวาเร ทูกกณฺเฑสิ ฯ

[๗๕] เถเรหิ ทสฺสิตนฺติ ปุพฺพปฺปโยคสหปฺปโยคทูกกณฺเฑสุ อสม-
โมหตฺถํ สโมธานตฺวา ฐมฺมสงฺคามกตฺถเระหิ ทสฺสิตํ ฯ สพุเพสมฺปิ
ทูกกณฺเฑสิ อิมฺเสว อฏฺจสฺส สงฺกเหตุพฺพภาวโต อิตเรหิ สตฺตหิ
ทูกกณฺเฑสิ วินิมฺตฺตํ วินยทูกกณฺเฑเยว สงฺกเหตุพฺพนฺติ วทฺนฺติ ฯ ทสฺวิธํ
รตนนฺติ มุตฺตา มณฺนิ เวพฺุริโย สงฺโฆ สิลา ปวาพํ รัชตํ ชาตฺรฺูปํ
โลหิตฺตฺงฺโก มสารคฺลลนฺติ เอวมาคตํ ทสฺวิธํ รตนํ ฯ

มุตฺตา มณฺนิ เวพฺุริโย จ สงฺโฆ

สิลา ปวาพํ รัชตญจ เหม

สโลหิตฺตฺงฺกญจ มสารคฺลลํ

สฺเสตฺติ ธีโร รตนานิ ชญญาติ

[ม. ป. ๘๓ ส. ป. ๓๓๔-๖]

หิ วุคตํ ๑ สตุตวิธํ ฌณณนุติ สาลี วิหิ ยโว กงฺคุ กุทฺฐสโก
วรโก โคธฺโมติ อิมํ สตุตวิธํ ฌณณํ ๑ อาวุธภณฺฑาทินฺนติ-
อาทิสทฺเทน ตฺริยภณฺฑาทิตฺธิรฺูปาทิ สงฺคณฺหาติ ๑ อนามสิตพฺเพ วตฺถุมหิ
ทฺกกฺกั ๑ อนามาสทฺกกฺกั ๑ ทฺรฺูปจिณฺณทฺกกฺกณฺนุติ น กตฺตพฺพนุติ
วาริตสฺส กตฺตตา ทฺกฺกั อจिณฺณํ จริตฺนุติ ทฺรฺูปจิณฺณํ ๑ ตสฺมี
ทฺกกฺกั ทฺรฺูปจิณฺณทฺกกฺกั ๑ วินเย ปญฺจตฺตํ ทฺกกฺกั วินยทฺกกฺกั ๑
สงฺฆเมทาย ปรกฺกมตฺติติ สุตฺวา ตํ นิวารณฺตถาย ฉาเต อตฺถ
อวทนฺตสฺส ฉาตทฺกกฺกั ๑ เอกาทส สมฺนุภาสฺนา นาม ภิกฺขุ-
ปาฎิโมกฺเข จตฺตาริ ยาวตฺตียกา สงฺฆาติเสสา อริญฺจสิกฺขา-
ปทฺนุติ ปญฺจ ภิกฺขุณีปาฎิโมกฺเข เอกํ ยาวตฺตียกํ ปาราชิกํ จตฺตาริ
สงฺฆาติเสสา จณฺฑกาฬิสิกฺขาปทฺนุติ ฉ ๑ วสฺสาวาสาทิ ปฎิส-
สุณฺตีวา น สมฺปาเทนฺตสฺส ปฎิสฺสวณิมีตฺตํ ทฺกกฺกั ปฎิสฺสวทฺกกฺกั ๑

ปฺพพฺสหปฺปโยเค จ อนามาสทฺรฺูปจิณฺณ
วินเย เจว ฉาเต จ ฉตฺตียา จ ปฎิสฺสเว
อญฺเจเต ทฺกกฺกั วุตฺตา วินเย วินยญฺญนา ๑

[๘๐] สหปฺปโยคโต ปฎฺฐาเยว เจตฺถ ปุริมา ปุริมาอาปตฺ-
ติโย ปฎิปปสฺสมภฺนุตฺติติ อาห อถ ชฺรฺนิกฺเขปํ อกฺควาติอาทิ ๑
ตฺตถ ชฺรฺนิกฺเขปํ อกฺควาติ วุตฺตตฺตา ชฺรฺนิกฺเขปํ กตฺวา ขณฺนตฺส
ปุริมาปตฺติโย น ปฎิปปสฺสมภฺนุตฺติติ ทฺกฺกั ๑ วิยฺหนทฺกกฺกั

[ม.ป. ๘๘ ส.ป. ๓๓๖-๗]

ปฏิบัติปัสสภกตติ อุตฺตรณทุกกฏฺ ปรตฺติจาทิตติ อิทํ ปาลิยํ อากตา-
นุกกเมน ทสฺเสตฺถํ วุตฺตํ ฯ ยถิ ปน ปัสฺสู อุตฺตรริตฺวา สอฺสุสาโห
ปฺน ขณฺติ อุตฺตรณทุกกฏฺ ปฏิปฺปสฺสภกตติ ขณฺนทุกกฏฺ ปรตฺติ-
จาทิตติ ฯ กตฺถํ กรณฺณํ กิริยาติ อตฺถโต เอกนฺติ อาท วิรูปา ส
กิริยาติ ฯ อิทานิ วุตฺตเมวตฺถํ ปรีวารปาลิยา นิตฺสเสนฺโต วุตฺตํ
เจตฺตนาทิมาท ฯ ตตฺถ อปรทฺธํ วิรทฺธํ ขลิตฺตนาติ สพฺพเมตฺถ
ยณฺจ ทุกกฏฺนฺติ เอตฺถ วุตฺตสฺส ทุกกฏฺสฺส ปรียาวยณฺณํ ฯ ยํ หิ
ทฺฐจฺจํ กตฺถํ วิรูปํ วา กตฺถํ ตํ ทุกกฏฺ ๑ ตํ ปเนตฺถ ยถา สตฺถารา
วุตฺตํ เอวํ อกตฺตตา อปรทฺธํ กุสฺลํ วิรชฺฉิตฺวา ปวตฺตตฺตา วิรทฺธํ
อริยวสฺสปฏิบัติ อนารุพฺพหตฺตา ขลิตฺถํ ยํ มนุสฺสโ ส กเรติ อิทม-
ปเนตฺถ โอปมฺมนิตฺสสนฺ ๑ ตสฺสจฺจโต ยถา ยํ โลกํ มนุสฺสโ
อาวิ วา ยถิ วา รโห ปาปี กโรติ ตํ ทุกกฏฺนฺติ ปเวเทนฺติ
เอวมิทมฺปิ พุทฺธปฏิบัติจฺเจน ลามกภาเวน ปาปี ตสฺมา ทุกกฏฺนฺติ
เวทิตฺพฺพนฺติ ฯ ยถา ทฺถุขา กุจฺฉิตฺตา วา กตฺถิ ทฺถุคตฺติติ วตฺตพฺเพ
ทฺถุคตฺติติ วุตฺตํ ยถา จ กฏฺกํ ผลเมตฺตสฺสาติ กฏฺกผลนฺติ วตฺตพฺเพ
กฏฺกผลนฺติ วุตฺตํ เอวมิทาปี ฉฺฉุตฺตา อจฺจยตฺตา จ ฉฺฉจฺจยนฺติ
วตฺตพฺเพ ฉฺฉลจฺจยนฺติ วุตฺตนฺติ ทสฺเสตฺถํ สมฺปฺราเย จ ทฺถุคตฺติ-
อาทิมาท ฯ สํโยเค ปน กเต สํโยคปฺรสฺส รสฺสจฺจตฺถํ สิทฺทเมวาทิ
มนสิคฺตฺวา สํโยคภาโว เวทิตฺพฺโพติ เอตฺถกเมว วุตฺตํ ๑ เอกสฺส

[ม. ป. ๘๘ ส. ป. ๓๗๗-๘]

มุเลติ เอกสุส สนุติเก ฯ อจโย เตน สโม นคติติ เทสนา-
คามินีสุ อจยเยสุ เตน สโม ฎโถ อจโย นคติ ฯ เตนต์ อิติ
วุจตีติ ฎตตุตา อจยเยสุ เอว ฎตตุจยนิติ วุจตีติ อตุโถ ฯ
สพพตฎาปี อามสเน ทุกกภู ฆนทาปเน ฎตตุจยญจ วิสุ วิสุ
เถยยจิตเตน อามสนฆนทาปนปโยคํ กโรนตสุเสว โหติ เอกป-
ปโยเคน คณนตสุส ปน อุทธาเร ปาราชิกเมว น ทุกกภู-
ฎตตุจยยานิติ วทนติ ฯ สหปโยคํ ปน อกตวาติ เอตถ ปุพพป-
ปโยเค อาปนุนาปตตีนิ ปฏิปัสสทุธิยา อภาวโต สหปโยคํ
กตวาปี ลชชิมมํ โอกกนเตน ปุพพปโยเค อาปนุนาปตติโย
เทเสตพพาติ ตีสุปี คณจีปเทสุ วุตติ ฯ อฏฐกถาวจัน ปน กเต
สหปโยเค ปุพพปโยเค อาปนุนาปตตีนิมปี ปฏิปัสสทุธิ ทีเปติ ฯ
อณณตา สหปโยคํ ปน อกตวาติ อิท วิเสสนเมว นีรตถกํ สียา ฯ
ยญจ เหฎฐา วุตติ สเจ ปนสุส ตตถ ชาตเก ตินรุกขลตาทิมหิ
ฉินเนปี ลชชิมมโม โอกกมติ สัวโร อุปชชติ เณทนปจจยา
ทุกกภู เทเสตวา มุจตีติ ตมปี สหปโยเค กเต ปุพพปโยเค
อาปนุนาปตตีนิ ปฏิปัสสทุธิเมว ทีเปติ สหปโยเค เณทนปจจยา
อาปนุนทุกกภูเสว เทสนาย วุตตตุตา ฯ สหปโยคโต ปฎฐา-
ยวาติ จ อิท สหปโยคํ ปตตสุส ตโต ปุพเพ อาปนุณัน
ปุพพปโยคาปตตีนิ ปฏิปัสสทุธิ ทีเปติ ฯ เตนหิ อยมตโถ

[ม. ป. ๘๗ ส. ป. ๓๗๘-๕]

วิญญาติ ยาว สหปโยคํ น ปาปณาติ ตาว ปุพเพ
อาปนุนาปตตีํ ปฏิปสฺสทฺธิ น โหติ สหปโยคํ ปตฺตกาลโต
ปน ปฏฺจาย ตาสมปิ ปฏิปสฺสทฺธิ โหตีติฯ ตสฺมา สฺกฺข
อุปปริกฺขิตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตุพฺพิฯ พหุกาปี อาปตฺติโย โหนตุ
เอกเมว เทเสตฺวา มุจฺจตีติ เอตฺถายมธิปฺปาโย สเจ ขณนวิญห-
นุทฺตรณฺเส ทส ทส กตฺวา อาปตฺติโยอาปนุนา ตาสฺ อุทฺตรณ
ทส อาปตฺติโย เทเสตฺวา มุจฺจติ วิสภาคกิริยํ ปตฺวา ปุริมปุริมา-
ปตฺตีํ ปฏิปสฺสทฺธตฺตาติฯ ชาตีวเสน ปน สมานกิริยาย
อาปนุนาปตฺติโย เอกตฺเตน คเหตุวา เอกเมว เทเสตฺวา มุจฺจตีติ
วุตฺตีฯ ตสฺมา อิมินาปี กุรฺนุทฺฏกถาวจเนน ปจฺมเมว มหา-
อฏฺฐกถายํ วุตฺตปุริมาปตฺติปฏิปสฺสทฺธิเยว สมตฺถยติ น ปน
อุภินันํ อฏฺฐกถานํ อตฺถโต นานากรณี อตฺถิฯ อปรมฺเปตฺถ
ปการิ วณฺณยณฺติ สมานกิริยาสุปี ปุริมปุริมขณนปจฺจยาอาปนุ-
นาปตฺติโย ปจฺฉิมปจฺฉิมขณนํ ปตฺวา ปฏิปสฺสมุณฺตีติ อิมินา
อธิปฺปาเยน ปัสฺสขณนาทีสุ จ ลขฺชิตฺมเม อุปฺปนฺเน พหุกาปี
อาปตฺติโย โหนตุ เอกเมว เทเสตฺวา มุจฺจตีติ กุรฺนุทฺฏกถายํ
วุตฺตณฺติฯ เอวญฺจ สติ พหุกาปี อาปตฺติโย โหนตุติ น วุตฺตพฺพิ
ภเวยฺย วุตฺตลฺลจ ตสฺมา วิสภาคกิริยเมว ปตฺวา ปุริมาปตฺตีํ
ปฏิปสฺสทฺธิ อิจฺจนฺเตเนว พหุกาสุปี อาปตฺตีสุ เอกเมว เทเสตฺวา

[ม. ป. ๘๖ ส. ป. ๓๗๕]

มัจจตีติ อิมสมึ จานะ วิสเสเวโก เทสนากุโม ทสฺสิตฺตีปี
วทนต์ิ ฯ อยเมเตสํ อธิปฺปาโย ยถา อธิ ปริมาปตฺตินํ
ปฏิบัติปฺสฺสทฺธิ อฏฺฐกถาจริยปฺปมาเณน คหิตา เอวํ พหุกาสุปี
อาปตฺตีสฺส อเอกเมว เทเสตฺวา มัจจตีติ อิทมฺปิ อธิ อฏฺฐกถาจริยป-
ปมาณโตเยว เวทิตพฺพํ ฯ ยถา จ ปาลิยํ ปาจิตฺตियญฺจानนํ
ทุกกฏเมว โหตีติ อธิ อาเวณิกํ กตฺวา อาปตฺติวิสเสโส ทสฺสิตฺโต
เอวํ ปริมาปตฺตินํ ปฏิบัติปฺสฺสทฺธิวิสเสโส จ เทสนาวิสเสโส จ
อฏฺฐกถาจริเยหิ ทสฺสิตฺตีติ ฯ

[๘๑] เหฏฺฐโต โอสีทฺนโตติ สามิเกสฺส อากนฺตฺวา อปฺสฺสิตฺตฺวา
กเตสฺส กณฺหิสฺสสามิตี เถยฺยจิตฺเตน เหฏฺฐา ญมฺมึ โอสีทฺนโต ฯ
พฺนฺเชนาตี กุมฺภิยา เหฏฺฐจิมตเตน ฯ เอวํ อเอกญฺจานนํ จิตาย
กุมฺภิยา จานา จาวนํ นหิ อากาเรหิ เวทิตพฺพนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ
วลยํ นีหฺรตี ปาราชิกนฺติ อากาสคตํ อกตฺวา ฆมฺสิตฺวา นีหฺรนฺตฺสฺส
ฉินฺนโกฏฺฐิตํ นีหฺรณฺตฺเต ปาราชิกํ ฯ อิตฺโต จิตฺโต จ สาระตีติ ฆมฺเสนฺโต-
เยว อากาสคตํ อกตฺวา สาระตีติ ฯ ฉินฺนมตฺเต ปาราชิกนฺติ
อวสฺสญฺเจ ปตฺตี ฉินฺนมตฺเต ปาราชิกํ ฯ ปริจฺเฉทฺโตติ ปญฺจ-
มาสกํ วา อติเรกปญฺจมาสกํ วาตี วุคฺตคณฺนปริจฺเฉทฺโต ฯ อปฺพญู-
หนฺโตติ เหฏฺฐา จิตํ กณฺหิสฺสสามิตี หตฺเตน ทฺวิธา กโรนฺโตติ ฯ
อุปฺทตฺตุมฺภิยนฺติ อุปฺทตฺตปฺณฺณาย กุมฺภิยา ฯ นนฺ จ อฏฺฐกถา-

[ม. ป. ๘๖ ส. ป. ๓๘๐ - ๒]

จริยปรุมาณน สงฺเขปฏฺจกถาทีสุ วุตฺตมปิ กสฺมาน คเหตุพฺพนฺติ
อาห วินยวินิจฺจนเย หิ อาคเต ครุเก จาตพฺพนฺติ ฯ วินยธมฺมตาติ
วินยครุگانํ ธมฺมตา ฯ วินยครุกา หิ วินยวินิจฺจนเย อาคเต ครุเก
ติฏฺฐนฺติ ฯ วินยครุกตาพฺยาปนฺตํ หิ วินยครุโกเยเวตฺถ วินย-
สทฺเทน วุตฺโต ฯ วินยสฺส วา เอสา ธมฺมตา เตสํ ครุกา-
วฏฺจานสฺส * วินยวิสยตฺตา ฯ อิทานิ สงฺเขปฏฺจกถาทีสุ วุตฺตํ
पालิยาปิ น สมะตีติ ทสฺเสนฺโต อาห อภิชาติอาที ฯ ภาชนนฺติ
ปตฺตาภิภาชนํ ฯ ปตฺตาที อปุเรตฺวา คณฺหนตฺสฺส อนฺนทฺธฎฺฐี
มุขวฏฺฐีปริจฺเจโท โหติ ปุเรตฺวา คณฺหนตฺสฺส ปน อฺนทฺธณฺกาล
โหตีติ อาห มุขวฏฺฐีปริจฺเจเทน วา อฺนทฺธาเรน วาติ ฯ ยทา ปน
เตलगฺมฺภีอาทีสุ เตลาทีนํ อพฺหุภาวโต ภาชนํ นิมุขฺชาเปตฺวา คหิตฺตุ
น สกฺกา โหติ ตทา มุขวฏฺฐีปริจฺเจเทนเว โหติ ฯ จิกฺกนนฺติ
ถทฺธํ ฯ อากทฺธนฺนวิกทฺธนฺนโยกฺกนฺติ เอตฺถ อภิมุขํ กทฺธนฺน
อากทฺธนฺน ปฺรโต กทฺธนฺน วิกทฺธนฺน ฯ ปฏฺฐินีหริตฺตฺนฺติ อตฺตโน
ภาชนโต ปฏฺฐินีหริตฺตุํ ฯ หตฺถโต มุตฺตมตฺเต ปาธาจิกนฺติเถยฺย-
จิตฺเตน ปฺรสนฺตกฺกคฺคณฺนปโยคสฺเสว กตฺตฺตา ฯ มหาอฏฺฐกถายเมว
สเจปิ มริยาทำ ทฺพพฺลํ กตฺวา สฺกฺขตฺพากสฺส อฺนทฺธนิทฺพหณฺนฏฺจานํ
อฺนทฺธนิทฺธมนฺตฺมพฺํ วา ปิทฺหติ อญฺญโต คมนนฺนคฺเค วา ปาฬี

๑. ม. ครุการวฏฺจานสฺส. ฯ

[ม. ป. ๘๖ ส.ป. ๓๘๓ - ๔ - ๕]

พนุชติ สุกขมาติกัม วา อุชช กโรติ ปจญา เทเว วุฏฺเฐ อุทกั
อากนตุวา มรียาทำ ภินุหติ สพฺพตฺถ ภาณฺนทฺเตยฺยนฺติ วุตตตฺตา
ตมฺปน ตตฺถเว สุกฺขตฺพาเก สุกฺขมาติกาย อุชฺฌกรณวินิจฺจนเณ
วิรุชฺฌตีติ วุตฺตํ ฯ อวหารลฺกฺขณฺนฺติ ปญฺจวีตฺติยา อวหารesu
เอกมฺปิ อวหารลฺกฺขณฺณํ จานาจาวนปฺปโยโคเยว วา ฯ อุทฺธาเรติ
กฺมฺภิยา ผุฏฺฐจฺจ
จาวนปฺปโยคสมฺภวโต ยุตฺตํ ฯ สงฺโกปนตฺถายาติ อิมินา สฺวทฺธ-
จิตฺตํ ทสฺเสติ ฯ ปถิพฺพทฺธิสฺสตีติ นีวาระสฺสตี ฯ วุตฺตนเณเนว
ปาราชิกนฺติ หตฺถโต มุตฺตมตฺเตเยว ปาราชิกํ ฯ สฺวทฺธจิตฺโตว
อุทฺธเรตีติ กฺมฺภิยํ เตลสฺส อากิรณฺโต ปุเรตรเมว สฺวทฺธจิตฺโต
นิกฺขิปปิตฺวา ปจญา สฺวทฺธจิตฺโตว อุทฺธเรติ ฯ เนว อวหาโรติ
เถยฺยจิตฺเตน อวหารณปฺปโยคสฺส อกตตฺตา ฯ อตฺตโน ภาชนตฺตา
ปน น ตีวาติ วุตฺตํ ฯ อนาปตฺติมตฺตเมว วุตฺตํ ฯ น ปน
เอวํ วิจาริตนฺติ อธิปฺปาโย ฯ อถวา อนาปตฺติมตฺตเมว
วุตฺตนฺติ อีนินาปี ตตฺถ ตีวาติ วจนาภาวโต น ตีวาติ ปุพฺเพ
วุตฺตํ มหาอฏฺฐกถาวาทเมว ปถิฏฺฐเปติ ฯ ปจญา ทสฺสีเตน กฺรฺรฺรฺร-
วาทนาปี มหาอฏฺฐกถาวาทว สมตฺถิโต ฯ อตฺตโน ภาณฺนทฺติ
เตลาภิรณฺโต ปุเรตรเมว อตฺตโน กฺมฺภิยํ สฺวทฺธจิตฺเตน จปิตํ
ปีตเตลลํ อตฺตโน ปริกฺขารํ ฯ สมฺโมหฏฺฐจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
[ม. ป. ๘๖-๗ ส.ป. ๓๘๕-๖]

วเสน สมโหมหุจจัน ๗ พหิคคํ นาม โหตีติ ตโต ปฏุจาย เตลลสฺส
อฏุจันภาวโต อโหมขภาวโต จ พหิคคํ นาม โหติ ๗ อนุโต
ปฏุจาย ฉินฺนเท กรียมานเ เตลลสฺส นิกฺขมิตฺวา คตคตฏุจัน ภาชน-
สงฺขเมว กจฺจตีติ อห พหิรฺนตโต ปาทกฺขณเก กลิตฺเต ปารา-
ชิกันฺนติ ๗ ยถา ตถา วา กตสฺสตีติ พหิรฺนตโต อพฺภนฺตรโต
วา ปฏุจาย กตสฺส ๗ มชฺเฌ จเปตฺวา กตจฺฉินฺนเทติ มชฺเฌ
โถกํ กปาลํ จเปตฺวา ปจฺฉา ตํ ฉินฺนทฺนฺเตน กตจฺฉินฺนเท ๗
มรียาทจฺเจทเน อนุโต จตฺวา พหิมุโข ฉินฺนทฺนฺโต พหิ อนุเตน
การตพฺโพ พหิ จตฺวา อนุโตมุโข ฉินฺนทฺนฺโต อนุโต อนุเตน
การตพฺโพ อนุโต จ พหิ จ ฉินฺนทฺนฺโต มชฺเฌ จเปตฺวา ตํ
ฉินฺนทฺนฺโต มชฺเฌน การตพฺโพติ วุตตตฺตา ตพากสฺส มรียาท-
เภทเนน สมตีติ วุตฺตํ ๗ อิทเมตฺถ ยุตฺตนฺติ อนุโต จ พหิ จ
ปฏุจาย กตจฺฉินฺนเท มชฺเฌน การตพฺโพ อนุโต ปฏุจาย กเต
ปน พหิรฺนเตน พหิ ปฏุจาย กเต อพฺภนฺตรนฺเตน การตพฺโพติ
อัยฺยํ ติปฺปกโร เอตฺถ เวมฺภูจฺฉินฺนเท ยุตฺโต ๗ อุกฺเก กตปฺ-
ปโยคสฺส อภาวโต จานาจาวนปฺปโยคสฺส อภาวตี วุตฺตํ ๗
อฏุจกถายํ ตาว วุตฺตนฺติ มหาอฏุจกถายํ วุตฺตํ ๗ ปตฺถินฺนสฺส
ขาทน์ อิตฺรสฺส ปานญจ สปฺปิอาทน์ ปริโกโถติ อห อขาทิตพฺพํ
อปาตพฺพํ วา กโรตีติ ๗ กถมฺปน ตถา กโรตีติ อห อจฺจาร์

[ม. ป. ๘๓ ส. ป. ๓๘๖-๘]

วา ปสฺสวํ วาติอาที ๑ กสฺมา ปเนตฺถ ทุกฺกภูํ วุตฺตฺนฺติ
อาห จานาจาวนสฺส นตฺถิตาย ทุกฺกภูณฺติ ๑ ปุริมทวยนฺติ เกทํ
ฉทฺทฺทณฺจ ๑ กสฺมา น สเมตีติ อาห ตณฺหีตีอาที ๑ กุมฺภี-
ชชฺชกรณฺนาติ ปุณฺณกุมภียา ชชฺชกรณฺน ๑ มาติกาอุชฺชกรณ-
นาติ อุทกปุณฺณาย มาติกาย อุชฺชกรณฺน ๑ เอกกฺกขณฺนฺติ เกทํ
กุมภีชชฺชกรณฺน ฉทฺทํ มาติกาย อุชฺชกรณฺน สทฺธี เอกสภาวํ
จานาจาวนปฺปโยคสภาวโต ๑ ปจฺฉิมํ ปน ทวยนฺติ ฉาปนํ อปริ-
โภคกรณฺจ ๑ เอตฺถ เอวํ วินิจฺฉยํ วทฺนฺตีติ เอตฺถ มหาอุชฺ-
กถายํ วุตฺเต เอเก อาจริยา เอวํ วินิจฺฉยํ วทฺนฺติ ๑ ปจฺฉิม-
ทวยํ สนฺธาย วุตฺตฺนฺติ เอตฺถ ปุริมปททวยे วินิจฺฉโยเหตุจา-
วุตฺตฺนฺตฺนฺเรณ สกฺกา วิณฺณตฺนฺติ ตตฺถ กิณฺจิจิ อวตฺวาเหตุจิม-
ปททวยํ สนฺธาย จานาจาวนสฺส นตฺถิตาย ทุกฺกภูณฺติ อิทํ วุตฺตฺนฺติ
อธิปฺปาโย ๑ เถยฺยจิตฺเตนาติ อตฺตโน วา ปสฺส วา กาสฺ-
กามตฺวาเสณ อุปฺปนฺนเถยฺยจิตฺเตน ๑ วินาสฺตฺกามตฺยาติ หตฺถ-
ปาทาที ฉินฺทฺนฺโต วิย เกวลํ วินาสฺตฺกามตฺยา ๑ ปุริมปททวยे กิ
โหตีติ อธิปฺปาเยน น กิณฺจิจิ วุตฺตฺนฺติ อาห ปุริมทวยे ปน ๑เป๑
ปาราชิกนฺติ ๑ ตตฺถ วุตฺตฺนฺเตน ๑ กิณฺทฺนฺตฺสฺส วา ฉทฺทฺทณฺตฺสฺส
วาติ มุคฺคเรณ โปเถตฺวา กิณฺทฺนฺตฺสฺส อุทกํ วา วาลิกํ วา
อากริตฺวา อุตฺตราเปนฺตฺสฺสชาติ อตฺโต ๑ อยฺยวตฺตฺนฺติ เจติ

[ม.ป. ๘๗ ส.ป. ๓๘๘]

ปาลีย ปุริมปททวเยปี ทุกกุสเสว วุตตตุดา ปุริมทวเยฯเปฯ
ปาราชิกนติ อิทํ อยุตฺตุนติ ยทิ ตุมหากํ สียาติ อตุโถ ฯ เนติ
อยุตฺตภาวปฺปสงฺกํ นิเสชฺเตวา ตตฺถ การณมาห อญฺจถา คเห-
ตพฺพตฺถโตติ ฯ กถมฺปนฺตถ อตุโถ คเหตุพฺโพติ อห ปาลีย
หีติอาทึ ฯ นาเสตุกามตาปฺกฺเข เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว อตุตฺตสฺส
อวิรุชฺฌนโต เถยฺยจิตฺตปฺกฺเขติ วุตฺตํ ฯ เอวํ วินิจฺจนํ วทนฺตีติ
อิโต ปฏฺฐาย วุตฺตสฺส สพฺพสฺสปี เอกสฺเสว วจนฺตฺตา เอวเมเก
วทนฺตีติ นิคมนวเสน วุตฺตํ ฯ อิทานิ ยถา วุตฺตวเสน ปาลียา
อตุเถ คยฺหมานเน มหาอฏฺฐกถายํ จตฺนุนํปี สามญฺจโต วุตฺตสฺส
ปจฺจิมปททวํ สนฺธาย วุตฺตุนติ วจเน วิเสสาภาวโต ปาลีย
วุตฺเตสุ จตฺตฺส ปเทสุ ฉฯฯเทติ วา อปริโภกํ วา กโรตีติ อิมํ
ปทานํ วิเสสาภาวปฺปสงฺกโต จ สยํ อญฺจถา ปาลี อฏฺฐกถญจ
ลํสนฺทิตฺวา อตุถํ ทสฺเสตุกาโม อยมฺปนฺตถ สาโรติ อาทิมาย ฯ
วินิตวตฺตุมฺหิ สงฺฆสฺส ปุณฺชกตํ ติณฺณํ เถยฺยจิตฺโต ฉาเปสีติ
วุตฺตตฺตา วินิตวตฺตุมฺหิ ติณฺณชฺฌาปโก วิทยาติ อิมินาว จานา
อจฺจาเวตุกาโม วาติ เอตฺถาปี เถยฺยจิตฺเตน จานา อจฺจาเวตุ-
กาโมติ อิทํ วุตฺตเมว โหตีติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ อจฺจาเวตุกาโมยวาติ
เอตฺถาปี เถยฺยจิตฺเตนาติ สมฺพนฺธิตพฺพํ ฯ อิทํ หิ เถยฺยจิตฺตปฺกฺขํ
สนฺธาย วุตฺตํ นาเสตุกามตาปฺกฺขสฺส วกฺขมานตฺตาฯ เตเนวาท

[ม. ป. ๘๗ ส. ป. ๓๘๘]

นาเสตุคามตาปกุเข ปนาตืออาที ๑ อิตรธาปี ยุชชตีตี เถยยจิตตา-
ภาวา จานาจาเวตุคามสุสาปี ทุกุกฎุ ยุชชตีตี วุตต์ โหติ ๑

ภุมมฏจกธา นิฎจिता ๑

[๘๒] อากาสฏจกธายั ๑ มุขตุณฺทเกนาติ มุขกุเคน ๑
กลาปกุเคนาติ ปิณฺณกลาปสุส อกุเคน ๑ ปสาเรตีตี คหณตถั
ปสาเรตี ๑ อุกุเหตุวา วาติ เลทฺททฺทอาทีหิ ปหริตฺวา นยนวเสน
อุกุเหตุวา วา ๑ อากาสฏจวินิจฺจนเย วุจฺจมานปี ตปฺปสงฺเคน
อากาสฏจสุส เวหาสฏจาทิภาวมุปกเตปี อสมโมหตถั ยสุมี องฺเก
นิลียตีตีอาที วุตต์ ๑ อนฺโตวตฺตุมฺหิตี ปริกฺขิตฺตวตฺตสุส อนฺโต ๑
อนฺโตคามเตตี ปริกฺขิตฺตคามสุส อนฺโต ๑ อปริกฺขิตฺเต ปน วตฺตุมฺหิ
คามเม วา จิตฺตฺจานเมว จานั ๑ อฏฺวิมุขั กโรตีตี อรณฺณากิมุขั
กโรตี ๑ รกฺขตีตี เตน ปโยเคน ตสุส อิจฺฉิตฺตฺจานัน อคตฺตฺตา
รกฺขตี ๑ ภูมียา คจฺจนฺตํ สนฺธาย ทฺติยปทฺวาเร วาติ วุตต์ ๑
คามโต นิกฺขนฺตฺตฺสาตี ปริกฺขิตฺตคามโต นิกฺขนฺตฺตฺส ๑ กปิณฺชโร
นาม เอกา ปกฺขิชาติ ๑

[๘๓] เวหาสฏจกธายมฺปน จีวรวิเส จปิตฺตฺจิวรสฺส อากทฺตฺมเน
ยถาวุตฺตปฺปเทสาคิกฺกโม เอกทฺวํกุลมตฺตาทกทฺตฺมเนน ลียาตี อธิปฺ-
ปาเยน วุตต์ เอกทฺวํกุลมตฺตาทกทฺตฺมเนนเว ปาราชิกนฺติ ๑ อิทฺถจ
ตาทีลั นาดิมหนฺตํ จีวรวิสทฺตฺทกั สนฺธาย วุตต์ ๑ มหนฺเต

[ม. ป. ๘๓ ส. ป. ๓๘๕-๓๕๓]

ปน ตโต อธิกมตตาทกตมเนเนว สियाฯ ราชูเกน พนุธิตวาติ
เอกาย ราชูโกฎิยา จีวรึ พนุธิตวา อปราย โกฎิยา จีวรวัสิ
พนุธิตวา จปีตจีวรึ ฯ มุตตมตเต อฏุจตวา ปตนกสภาวตตา
มุตเต ปาราชิกนติ วุตตึ ฯ เอกเมกสส ผุฎุโจกาสมตเต อติกกนุเต
ปาราชิกนติ ภัตตี อมุสาเปตวา จปีตตตา วุตตึ ฯ ภัตตี นิสสาย
จปีตนติ ปฎิปาฎิยา จิตตสุ นาคทนต์าทิสูเยว อาโรเปตวา ภัตตี
มุสาเปตวา จปีตึ ฯ ปณณนตรี อาโรเปตวา จปีตติ อลลเหหิ
จปีตึ สนุชาย วุตตึ ฯ

[๘๔] อุทกฏจกถายึ ฯ สนุทมานอุทเก นิกขิตตึ น ติฎุจตีติ
อาห อสนุทนเก อุทเกติ ฯ อนาปตตีติ หตถวารปทวาเรสุ ทุกกฏา-
ปตติยา อภาวึ สนุชาย วุตตึ ฯ กทตตีติ เหฎุจโต โอสาทิติ ฯ
อุปปลาทิสูติ อาทิสทเทน ปทุมปุณทุทธิกาที สงกณหาติ ฯ รตตึ
ปทุมึ เสตึ ปุณทุธิกึ ฯ เสตึ วา ปทุมึ รตตึ ปุณทุธิกึ ฯ
อถวา รตตึ วา โหตุ เสตึ วา สตปตตึ ปทุมึ โอนส-
ตตึ ปุณทุธิกึ ฯ วตถุ ปุเรตีติ ปาราชิกวตถุ ปโหติ ฯ ตสมึ
ฉินนมตเต ปาราชิกนติ อุทกโต อจुकคตสส อุทกวินิมุตตฎุจันโต
เลทนี สนุชาย วุตตึ ฯ ยึ วตถุ ปุเรตีติ ยึ ปุปุฬึ ปาราชิก-
วตถุ ปุเรติ ฯ ทสหิ ปุปุฬเหหิ กตกลาโป หตถโก ฯ มหนตึ กลาปี
กตวา พทุธิ ภารพทุธิ ฯ ราชูเกสุ ตินานึ สนุถริตวาติ เอตถ

[ม. ป. ๘๗-๘ ส.ป. ๓๕๓-๗]

เทว รชชุกานี อุทกปิฎุเจ จเปตฺวา เตสํ อุปริ ติริยโต คินานี
สนฺธิตฺวา เตสํ อุปริ พนฺธิตฺวา วา อพนฺธิตฺวา วา ติริยโตเยว
ปฺปฺพานี จเปตฺวา เหฏฺฐโต คตานี เทว รชชุกานี อุทกปิฎุวา
ปฺปฺพมตฺตเก จเปนฺตีติ วทนฺติ ฯ เกสคฺคฺมตฺตมปี ยถา จิตฺตฺจฺจฺจฺจฺจ
จาเวตีติ ปาริมนฺเตน ผุฏฺโฏกาถํ โอริมนฺเตน เกสคฺคฺมตฺตํ จาเวตีติ ฯ
สกลมฺทกนฺติ ทณฺเฑน ผุฏฺโฏกาถคตํ สกลมฺทกํ ฯ น อุทกํ
จฺจ
พนฺธํ อโมเจตฺวา ฯเปฯ ปาราจิกนฺติ อิทเมกํ ปจฺมํ พนฺธํ ฯเปฯ
จฺจ
อุปฺปาฎิตายาติ ปเรหิ อตฺตโน อตฺถาย อุปฺปาฎิตาย ฯ พหิ
จฺจ
กลาปพทฺธํ นาม ฯ ภาวพทฺธํ นาม สีสภาราทิวเสน พทฺธํ ฯ
มุพาลนฺติ กณฺโฑ ฯ ปตฺตํ วา ปฺปฺปํ วาติ อิทํ กทฺทมฺสฺส อนฺโต
ปวิสิตฺวา จิตฺตํ สนฺธาย วุคฺตํ ฯ สกลมฺทกนฺติ วาปีอาทิสฺส ปรียา-
ปนฺนํ สกลมฺทกํ ฯ นิทฺธมนตฺตมฺพนฺติ วาปียา อุทกสฺส นิกฺขมฺน-
มคฺคํ ฯ อุทกฺวาหนฺติ มหามาติกํ ฯ น อวหาโรติ อิทํ ปุพฺพ-
สทิสํ น โหตีติ อหา กสฺมา ฯเปฯ เอวฺรฺปา หิตตฺถ กตฺติกาติ ฯ
อวหาโร นตฺถิติ สพฺพสาธาเรณ อปฺริคฺคหิตฺตฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
มาติกํ อโรเปตฺวาติ ชุทฺทกมาติกํ อโรเปตฺวา ฯ มริตฺวา ฯเปฯ

ติฏฺฐนฺตํ อุตฺต มตฺตมจฺจนํเขว เตสํ สนฺตกตฺตา อมเต คณฺหนตฺตสฺส
นตฺถิ อวหาโรติ วทฺนติ ฯ

[๘๕] นาวฏฺจกถายํ ปน ยา พนฺธเน มุตฺเต จานา น
จวตฺติ อิมินา จณฺทโสเต พนฺธนาํ ปฏฺิกขิปฺติ ฯ ตาว ทุกฺกณฺนติ
พนฺธนํ โมเจติ อาปตฺติ ทุกฺกณฺนสฺสาคิ เอวํ โมเจนตฺตสฺส ปณฺณตฺต-
ทุกฺกณฺนํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ อุตฺตจจยมฺปิ ปาราชิกมฺปิ โหตฺติ อุตฺต
ปจฺมํ จานา อจฺจาเวตฺวา มุตฺเต อุตฺตจจยํ ปจฺมํ จานา
จเวตฺวา มุตฺเต ปาราชิกนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ ปาเส พทฺธสตฺกโร วียาติ-
อาทินา วุตฺตํ สนฺธายาห ตตฺถ ยุตฺติ ปุพฺเพ วุตฺตาเยวาติ ฯ
วิปฺปนฏฺจา นาวาติ วิสมวาทาทีหิ วินาสํ ปตฺวา อุตฺเท นิมนฺชิตฺวา
เหฏฺฐาณฺมิตถํ อปฺปตฺวา มชฺเฌ จิตฺํ สนฺธาย วทฺติ ฯ เตเนว
อโร วา โอปิลาเปนตฺตสฺส ฯเปฯ นาวาตเลน ผฏฺฐโฆกาถํ มุขวณฺณํ
อติกฺกนฺตมตฺเต ปาราชิกนฺติ วุตฺตํ ฯ โอปิลาเปนตฺตสฺสาคิ โอสีทา-
เปนตฺตสฺส ฯ อติกฺกนฺตมตฺเตติ ผฏฺฐโฆกาถํ อติกฺกนฺตมตฺเต ฯ เอเสว
นโยติ มุตฺตมตฺเต ปาราชิกนฺติ ทสฺเสติ ฯ นาวากทฺตฺตมโยคฺคมาหา-
โยคฺตตฺตาย โยคฺตโกฏฺโถ ปฏฺฐาย สกถมฺปิ จานนฺติ วุตฺตํ ฯ
อสตีปี วาเต ยถา วาถํ คณฺหาติ ตถา จปิตฺตฺตา วาถํ คณฺหา-
เปตีติ วุตฺตํ ฯ พลวา วาโต อาคมฺมาติ หิ อิมินา อสตี วาเต

[ม.ป. ๘๘ ส.ป. ๔๐๐-๓]

อัย ปโยโค กโตติ ทสเสติ ฯ เตนว ปุคคตสส นตติ อวหาโรติ
วุดตํ ฯ สติ ปน วาเต กโต ปโยโค จานาจวนปโยโคเยวติ
มาติกาอุชกรณ เวย อตุเถว อวหาโรติ ทฎจพพิ ฯ จานา-
จวนปโยโค น โหตีติ สุขุมมาติกาอุชกรณ เวย อสติ วาเต
กตปโยคตฺตา ฯ ภาณทเทยฺย ปน โหตีติ นาวาสามิกสฺส ภาณท-
เทยฺย โหติ ฯ

[๘๖] ยานฎจกถายฺย ฯ ทุกยุดตสฺสชาติ ทวีหิ โคะเนหิ ยุดตสฺส ฯ
อยุดตฺนติ โคะเนหิ อยุดตํ ฯ กปฺปกตฺตติ ยถา ทวีหิ ภาเคหิ
เหฎฐา ปติฎฐาติ เอวํ กตา ฯ ตีณิ วา จตฺตารี วา จานานีติ
อกปฺปกตฺตาย อุปฺคตฺมณฺเฑยา วเสน ตีณิ จานานิ กปฺปกตฺตาย วเสน
จตฺตารี จานานิ ฯ ตถา ปจฺวียิ จปิตสฺส ตีณิ จานานีติ
สมฺพนุโธ ฯ ตฺนติ ผลกสฺส วา ทารุกสฺส วา อฺปริ จปิตํ ปจฺวียิ
จปิตลจ ฯ ทวีหิ อกฺขสีเสหีติ ทวีหิ อกฺขโกฎฺฐิหิ ฯ ทารุณํ อฺปริ
จปิตสฺสชาติ ทฺวินุณํ ทารุณํ อฺปริ ทวีหิ อกฺขโกฎฺฐิหิ โอลมฺเพตฺวา
สกฺกฺสาลาช จปิตสฺส ฯ เหฎฐิมตลสฺสชาติ สกฺกฺพาหาย ฐมฺมึ สฺสฺสิตฺวา
จิตฺตสฺส เหฎฐิมภากสฺส ฯ เสลฺลํ นาวาย วุดตสฺสทิสฺนติ อิมินา ยทิ
ปน ตํ เอวํ กจฺจนตํ ปกตฺติคฺมณํ ปจฺฉินฺนทิตฺวา อณฺณํ ทิสฺสากํ
เนติ ปาราชิกํ สยเมว ยงฺกิลฺลจฺจิ คามํ สมฺปตฺตํ จานา อจฺจา-
เวนฺโตว วิกฺกิตฺตฺวา กจฺจติ เนวตฺติ อวหาโร ภาณทเทยฺย ปน

[ม. ป. ๘๘-๕ ส.ป. ๔๐๓-๖]

โหตีติ อิม นย อติทิสฺสติ ฯ

[๘๗] ภารภูจกถาย ฯ ปุริมคเล คลวาทโกติ ปุริมคเล
อุปริมคควาทโก ฯ อูปริจุเจทมชฺเชติ อูปรियนตฺสฺส มชฺเช ฯ
อนาณตฺตตฺตาติ อุตฺกฏจฺจัน เนหิติ อนาณตฺตตฺตา ฯ โย จายํ สีสฺสภาร
วฺตุโตติ โย จายํ วินิจฺจโย สีสฺสภาร วฺตุโต ฯ สีสฺสาทิหิ วา คหิติโต
โหตุติ สมพฺนุโร ฯ ตาทิสฺนติ ตปฺปฏิจฺจาทนสมตฺถํ ฯ

[๘๘] อารามภูจกถาย ฯ พนฺชนนฺติ ปุปฺพานิ วณฺเณ
ปติฏฺจิตฺตจฺจัน ฯ อภิชฺยชฺชิตฺติ โจเทติ อฏฺฐํ กโรติ ฯ อทินฺนาทานสฺส
ปโยคตฺตาติ สหปฺปโยคมาห วตฺถุมฺหิเยว กตปฺปโยคตฺตา ฯ สหปฺ-
ปโยควเสน เหนฺตํ ทุกกฏฺฏํ ฯ วินิจฺจยปฺปสฺตฺนฺติ วินิจฺจเย นิชฺชุตฺตํ ฯ
กกฺขโพนฺติ ทารุโณ ฯ ชฺฐํ นิกฺขิปตฺติ อุตฺสฺสาทํ จเปติ ฯ อตฺตโน
สนฺตกกรณฺเน นิสฺสฺสทาโ โหตีติ อตฺโต ฯ กุณฺณการโกปี สเจ
ชฺฐํ น นิกฺขิปติ นตฺถิ อวหาโรติ อห สเจ สยมฺปี กตฺชฺฐนิกฺเขโป
โหตีติ ฯ สยมฺปีติ อภิชฺยชฺชโกปี ฯ กตฺชฺฐนิกฺเขโปติ น ทานิ นํ
อิมสฺส ทสฺสามิตฺติ เอวํ ตสฺส ทานเณ กตฺชฺฐนิกฺเขโป ฯ กิจฺจการ-
ปฏิสฺสาวีภาเวติ ก็ กโรมิ ก็ กโรมิตฺติ เอวํ กิจฺจการเมว ปฏิสฺส-
สฺสณฺโต วิจรตฺติ กิจฺจการปฏิสฺสาวี ฯ ตสฺส ภาโว กิจฺจการปฏิสฺสาวี-
ภาโว ฯ ตสฺมี ฯ อตฺตโน วสวตฺติภาเวติ วฺตุตฺตํ โหติ ฯ อุกฺโกจํ
ทตฺวาติ ลลจํ ทตฺวา ฯ กุณฺณวินิจฺจยิกานนฺติ กุณฺณวินิจฺจเย นิชฺชุตฺตานํ

[ม. ป. ๘๕-๕๐ ส. ป. ๔๐๗-๑๐]

วินยธรรานํ ฯ คณหาดี อวตฺวา อสฺสามิกสฺส สามิโก อยฺนต-
อิอาทินา ปริยาเยน วุตฺเตปี ตสฺส สนฺตกภาวํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา
ปวตฺตวจนตฺตา ญฺญวินฺจฺฉยํ กโรนฺตานิ ญฺญสฺสขินฺนญจ ปาราชิกเมว ฯ
อสฺตีปี เจตฺถ จานาจาเว อฺภินฺนํ ชฺรฺนิกฺเขโปเยว จานาจาเวญฺจานเ
ติญฺจติ ฯ อิมสฺมี หิ ชฺรฺนิกฺเขปปาราชิกเ สามิกสฺส วิมตฺต-
ปาทนปฺปโยเค กเต ญฺจลฺลจฺฉยํ ฯ ตสฺเสว ชฺรฺนิกฺเขปปฺปโยเค
นิปฺผาติเต ปาราชิกํ ฯ สยํ ปราชยํ ปาปฺญาตีติ ญฺญญฺญการโก
ปราชยํ ปาปฺญาติ ฯ

[๔๕] วิหารญฺจกถายํ ฯ วิหาโรปี ปรีเวณฺมปี อวาโสปี
วิหาโรเตวว สงฺขํ กจฺจตีติ อหา วิหารํ วาติอาที ฯ ตตฺถ
วิหารนฺติ มหาวิหารํ ฯ ปรีเวณฺนฺติ มหาวิหารสฺส อพฺภนฺตเร วิสฺสุ
วิสฺสุ ปาการปรีจฺฉินฺนญฺจานํ ฯ อวาสนฺติ เอกํ อวาสนํ ฯ อภิโยเค
กเตปี อวหารสฺส อสิขฺฉนฺโต วุตฺตํ อภิโยโค น รุหตีติ ฯ
คณฺสนฺตเก ปน ปรีจฺฉินฺนสามิกตฺตา สกฺกา ชฺรฺ นิกฺขิปาเปตฺนฺติ
อาห ทิฆฺภาณกาทีเกทสฺส ปน คณฺสฺสาตี ฯ อิธาปี สเจ เอโกปี
ชฺรฺ น นิกฺขิปตี รกฺขตีเยว ฯ สพฺเพสํ ชฺรฺนิกฺเขเปเนว หิ
ปาราชิกํ ฯ

[๕๐] เขตฺตญฺจกถายํ ฯ สตฺต ฌณฺณานีติ สาลิวิหियวกฺกุ-
กฺทฺรฺสวรกโคธฺมานํ วเสน สตฺต ฌณฺณานิ ฯ นีรปฺปิตฺวา วาติ-

[ม. ป. ๕๐ ส. ป. ๔๑๐ - ๑]

อาทิสฺส คณฺหนตฺตสฺสาคิ ปจฺเจกํ โยเชตพฺพํ ฯ ตตฺถ นีรปฺปีตฺวา
คหณฺํ นาม วีหิสฺสํ อจฺฉินฺนิตฺตฺวา ยถาจิตฺตเมว หตฺถเนน กเหตฺวา
อากขุตฺติตฺตฺวา พิชฺมตฺตตฺสเสว คหณฺํ ฯ เอกเมกนฺตฺติ เอกเมกํ
วีหิสฺสํ ฯ อุปฺปาฏฺเตตฺวา วาติ มุคฺคมาสาทีนํ อุทฺทริตฺวา วา ฯ ยสฺมึ
พีเช วาติอาทิ นีรปฺปีตฺวา คหณาทิสฺสํ ยถากุภํ โยเชตพฺพํ ฯ
สาลิสฺสาทีนํ นีรปฺปีตฺวา คณฺหนตฺตสฺส ยสฺมึ พีเช วตฺถุ ปฺรติ
เอกเมกํ หตฺถเนน ฉินฺนิตฺตฺวา คณฺหนตฺตสฺส ยสฺมึ สีสฺเส วตฺถุ ปฺรติ
อสิเตน ลายิตฺตฺวา คณฺหนตฺตสฺส ยสฺสํ มุฏฺฐิจฺฉิ วตฺถุ ปฺรติ พหุณฺิ
เอกโต อุปฺปาฏฺเตตฺวา คณฺหนตฺตสฺส ยสฺมึ มุคฺคมาสาทิผลฺล วตฺถุ
ปฺรติตฺติ เอวเมตฺถ ยถากุภโม เวทิตพฺพโปกฺก ฯ ตสฺมึ พนฺธนา โมจิต-
มตฺเตติ วจนโต ตสฺมึ พิชาทิมฺหิ พนฺธนา โมจิตฺเต สติ ตโต
อนปฺนีเตปฺปิ ปาราชิกเมวาคิ ทฏฺฐพฺพํ ฯ อจฺฉินฺนชฺชมาโนติ อจฺฉินฺนโน
หุตฺตฺวา จิตฺโต ฯ ชฎฺฐิตานีติ ฉินฺนนานํ อจฺฉินฺนเนหิ สทฺฐิ ชฎฺฐิตานํ
โหนตฺตีติ อตฺถโถ ฯ สฏฺฐสนฺตฺติ ปลาลสฺสหิตํ ฯ อฏฺฐสนฺตฺติ ปลาลรฺหิตํ ฯ
จิลฺลเนนาติ ขาณฺุเกน ฯ เอตฺถ จ จิลฺลสํกมฺนาทิสฺสํ อุภยํ สมภฺวาคิ
สทฺฐปฺปโยโค ชฺฐนิกฺกเขโป จ ฯ ยทา หิ ปฺรสฺสฺส เขตฺตาทิสฺสํ เอกเทสํ
จิลฺลสํกมฺนาทิวเสน อตฺตโน สนฺตํ กโรติ ตทา สติปฺปิ
ปจฺจมตฺรํ สามิกานํ ชฺฐนิกฺกเขเป จิลฺลสํกมฺนาทิสฺสํ สทฺฐปฺปโยคํ วินา น
โหตฺตีติ สทฺฐปฺปโยคเนน ปาราชิกํ ฯ เตเนน มาตฺติกฏฺฐกถายํ วุตฺตํ

จนาจาวนวเสน จีลาทีนิ สงฺกามตฺวา เขตฺตาทีกฺคหณวเสน จ
สหปฺโยโค เวทิตฺพฺโพติ ฯ ยทา ปน อสฺติ ฐฺรณิกฺเขเป จีลสงฺก-
มณาทิมตฺตํ กตฺ ตทา วินา ฐฺรณิกฺเขเปน น โหตีติ ฐฺรณิกฺเขเป-
เนว ปาราชิกํ ฯ เตเนเวตฺถ ตถจ โข สามิกานํ ฐฺรณิกฺเขเปนาติ
วฺตุตฺตํ ฯ เอวํ สพฺพตฺถาติ ยถาวฺตุตฺตมตฺตํ รัชฺชฺสงฺกมณาทีสุปี
อติทสฺเสติ ฯ ยญฺจินฺนฺติ มานทณฺฑํ ฯ เอกสฺมี อนาคเต อุตฺตจฺจยํ
ตสฺมี อากเต ปาราชิกนฺติ เอตฺถ สเจ ทารุณิ นิกฺขณฺตีวาทตฺต-
เกเนว คณฺหิตฺกามา โหติ อวसाने ทารุณิ ปาราชิกํ ฯ สเจ
ตตฺถ สาขาโยปี กตฺวา คเหตุกาโม โหติ อวसानสาขายปารา-
ชิกนฺติ เวทิตฺพฺพํ ฯ ตตฺตเกเน อสฺกโกนฺโตติ ทารุณิ นิกฺขณฺตีว
วตี กาคฺตุ อสฺกโกนฺโต ฯ เขตฺตมรียาทนฺติ วฺตุตฺตเมวตฺตํ วิภาเวตฺถ
เกทารปาลินฺติ วฺตุตฺตํ ฯ วิตฺถตฺตํ กโรตีติ ปุพฺเพ วิชฺชมานเมว มรียาทํ
วิทฺถินฺนํ กโรตี ฯ ออกตฺ วา ปน ปติญฺจเปตีติ ปุพฺเพ ออกตฺ
วามรียาทํ ฐเปตี ฯ

[๕๑] วตฺถุญฺจกถายํ ฯ ตินฺนํ ปาการานนฺติ อิญฺจกสิลา-
ทารุณํ วเสน ตินฺนํ ปาการานํ ฯ เอเตเนว นยฺเนาติ อิมินา เกวลํ
ญฺมี โสเชตฺวา ฯ เปฯ อปริกฺขิปีตฺวา วาติ วฺตุตฺตมตฺตํ นิตฺสเสติ ฯ

[๕๒] คามญฺจกถายํ ฯ คาโม นามาติ ปาลิยํ น วฺตุตฺตํ
สพฺพโส คามลกฺขณสฺส ปุพฺเพ วฺตุตฺตตฺตา ฯ

[๕๓] อรณฺณฏฺฐกถายํ อรณฺณํ นามาทิ อิทมฺปน นเกวลํ
ปฺพุเพ วุตฺตอรณฺณลกฺขณปฺปตฺติมตฺเตน อรณฺณํ อิทาธิปฺเปตํ ๑
กิณฺติ ๑ ยํ อตฺตโน อรณฺณลกฺขณเณน อรณฺณํ ปรปริกฺคหิตฺตฺตจ
โหติ ตํ อรณฺณํ อิทาธิปฺเปตฺตฺติ ทสฺเสตฺถํ วุตฺตํ ๑ เตนาทิ ปฺน
อรณฺณวจนฺน ๑ น ปริกฺคหิตฺตภาโว อรณฺณสฺส ลกฺขณฺนติ ยทิ หิ
ปริกฺคหิตฺตภาโว อรณฺณลกฺขณํ สฺยิยา อรณฺณํ นาม ยํ มนฺุสฺสํ
ปริกฺคหิตฺตฺตฺติ เอตฺตกเมว วทฺยยาติ อธิปฺปาโย ๑ ยนฺติ อิมินา
ปฺพุเพ วุตฺตลกฺขณเมว อรณฺณํ ปรามญฺจนฺติ อาห ยมฺปน อตฺตโน
อรณฺณลกฺขณเณน อรณฺณนฺติ ๑ วินิวิฆฺฉิตฺตฺวาติ อฺชุกเมว วินิวิฆ-
ฉิตฺตฺวา ๑ ปณฺณํ วาติ ตาลปณฺณาทิปณฺณํ วา ๑ อทฺธคโตปฺตี
จิริกาลํ ตตฺถเว จิโตปฺตี ๑ น กเหตุพฺโพติ เอตฺถ ปน โส ปเรหิ
อรณฺณสํมิگانํ หตฺถโต กิณฺติวาทฺ จตฺถเว จปฺโต ๑
โส อรณฺณสํมิเกน อนฺุณฺวาโตปฺตี น กเหตุพฺโพ ๑ สํมิเกหิ จทฺทฺติ-
โตติ กเหตุํ วญฺญฺตีติ ปฺสฺกุณฺสณฺณาย กณฺณํ วุตฺตํ ๑ ลกฺขณจ-
ฉินฺนฺสฺสาปฺตี อรณฺณสํมิگانํ หตฺถโต กิณฺติวาทฺ คณฺหนฺเตหิ
กตฺสณฺณานฺสฺส ๑ จลฺลิสฺยา ปฺริโยนทฺธํ โหตีติ อิมินา สํมิگانํ
นฺิรเปกฺขตํ ทิเปติ ๑ เตน วุตฺตํ กเหตุํ วญฺญฺตีติ ๑ ยทิ สํมิگانํ
สาเปกฺขตา อตฺถิ น วญฺญฺตี ๑ ตานิ กตานิ อชฺฌาญฺจฺจานิ
จ โหนฺตีติ ตานิ เคาทินิ กตานิ ปฺริณฺุจฺจิตานิ มนฺุสฺเสหิ จ อชฺฌา-

[ม.ป. ๕๒ ส.ป. ๔๑๔-๕]

วฏฺฐานิ โหนติ ฯ ทารุณีปติ เกหาทีนํ กตตฺตา ตโต อวสิฏฺจ-
ทารุณี ฯ เอเตสนฺติ เอเตสํ ยถาวุตฺตทารุณี ฯ เตสํ อารกฺขญ-
จानนฺติ เตสํ อรณฺณปาลานํ จิตฺตฺจฺจํ ฯ เทหิติ วุตฺเต ทาทพฺพ-
เมวาทิ เอตฺถ เทหิติ วุตฺเต ทสฺสามิติ อาโภคสมฺภวโต เทหิติ
อวุตฺเต อทฺตวาปี คนฺตุํ วฏฺฏติเยว ฯ คนฺตุํ เทถาทิ คมนํ เทถ ฯ
อทิสฺวา กจฺจติ ภาณฺฑเทยฺยนฺติ ยทิสฺว สฺวทฺทจิตฺเตน กจฺจติ ภาณฺฑ-
เทยฺยํ ฯ ยตฺถ กตฺถจि นีตานมฺปิ ทารุณี อรณฺณสามิกานํเยว สนฺต-
กตฺตา สฺวทฺทจิตฺเตน นิกฺขนฺโตปิ ปฺน เถยฺยจิตฺตํ อฺปฺปาเทตฺวา กจฺจติ
ปาราชิกเมวาทิ วทฺนฺติ ฯ

[๕๔] อุตฺกฏฺจกถายํ ฯ มหากฺจฺจิกา อุตฺกปาฎิ อุตฺกมณฺโณ ฯ
สเมขลา ปาฎิ อุตฺกมณฺโณติปิ วทฺนฺติ ฯ ตตฺถาทิ เตสฺ ภาชเนสฺ ฯ
นิพฺพหนฺนอฺทกนฺติ มโหทกํ อากนฺตฺวา ตพากมรียาทํ มา ฉินฺทิติ
ตพากรกฺขณฺตํ ตสฺส เอกปฺสฺเสน วิสฺสชฺชิตฺตอฺทกํ ฯ นิตฺทมนฺตฺม-
พนฺติ สสฺสาทินํ อตฺถาย อฺทกนิกฺขมนมฺกคฺคํ ฯ มรียาทํ ทฺพพฺลํ
กตฺวาติ อิทํ อวสฺสจฺฉินฺทนฺสภาวทสฺสนฺตํ ภาณฺฑเทยฺยวิสยทสฺสนฺต-
ถญฺจ วุตฺตํ ฯ มรียาทํ ทฺพพฺลํ อกตฺวาปี ยถาวุตฺตปฺปโยเค กเต
มรียาทํ ฉินฺทิตฺวา นิกฺขนฺตอฺทกฺกฺขมานูเรเปน อวหาเรน การเตพฺพ-
เมว ฯ อนิกฺคเตติ อนิกฺขมิตฺวา ตพากสฺมีเยว อฺทเก จิตฺเต ฯ
อสมฺปตฺเต วาติ ตพากโต นิกฺขมิตฺวา มหามาติกายเอว จิตฺเต ฯ

[ม. ป. ๕๓ ส. ป. ๔๑๕-๕]

อนิกขนุเตติ ตพากโต อนิกขนุเต อุทเท ๑ สุพทฐาติ ภาณทเทยุมปี
น โหตีติ อธิปโปโย ๑ เตนาห นิกขนุเต พทฐา ภาณทเทยุนุติ ๑
ตพากโต นิกขมิตฺวา ปเรสํ ชุทฺทกมาติกามุขํ อปาปฺณิตฺวามหา-
มาติกายฺเยว จิตฺเต พทฐา เจ ภาณทเทยุนุติ อตุโถ ๑ อนิก-
ขนุเต สุพทฐา นิกขนุเต พทฐา ภาณทเทยุนุติ หิ อิทํ ทวยํ
เหตุจฺจวตฺตวิกปฺปทวยสฺส ยถากุเมน วุตฺตํ ๑ นตฺถิ อวหาโรติ
เอตฺถ อวหาโร นตฺถิ ภาณทเทยุมฺปน โหตีติ เกจิ วทฺนฺติ ๑
ตพากกตฺตอุทกสฺส สพฺพสาธารณตฺตา ตํ อยฺยตฺตํ วยิ ทิสฺสตี ๑
อนิกขนุเต สุพทฐาติ อิมินา จ อฏฺฐกถาวจเนน น สเมตี ๑ วตฺถุ
๑เป ๑ น สเมตีติ เอตฺถ ตพากกตฺตอุทกสฺส สพฺพสาธารณตฺตา
อปริคฺคหิตํ อิช วตฺถุนุติ อธิปโปโย ๑

[๕๕] ทนฺตกฏฺฐกถายํ ๑ ตโต ปฏฺฐาย อวหาโร นตฺถิติ
ยถาสฺขํ ภิกฺขุสงฺโฆ ปรีภฺยชฺชุตฺติ ยถาสฺขํ ปรีภฺยคฺคถาย จปิตฺตฺตา
วสฺสกุเณน อภาเชตพฺพตฺตา อรฺกขิตพฺพตฺตา สพฺพสาธารณตฺตา จ
อณฺณํ สงฺฆิกํ วยิ น โหตีติ เถยฺยจิตฺเตน คณฺหนตฺตสฺสาปี นตฺถิ
อวหาโร ๑ วตฺถุนุติ ทนฺตกฏฺฐกถาเหว วตฺตํ ๑ อิทานิ ตเทว
วตฺตํ ทสฺเสนฺโต โย หิตฺติอาทิมาน ๑ ปฺน สามเณราอาห-
ริสฺสนฺตีติ เกจิ เถรา วเทยฺยุนุติ โยเชตพฺพํ ๑

[๕๖] วนฺตปฺปติกถายํ ๑ อชฺชุกเมว ติฏฺฐตีติ รุกฺขภาเรน กิณฺจิ-

[ม. ป. ๕๓ ส. ป. ๔๑๕-๒๐]

เทว ภสฺสิตฺวา จิตฺตฺตา โหติเยว จานาจาวันนฺติ อธิปฺปาเยน
วฺตฺตฺนฺติ วทฺนฺติ ฯ วาตมฺขํ โสเชตฺติติ ยถา วาโต อากนฺตฺวา รุกฺขํ
ปาเตติ เอวํ วาตสฺส อากมฺนฺนํคํ รุณฺธิตฺวา จิตานิ สาขาคุมฺพาทีนํ
ฉินฺนฺติตฺวา อปฺเนนฺโต โสเชติ ฯ มณฺฑุกกณฺฏกํ วา วิสนฺติ
มณฺฑูกานํ นนฺจฺญฺเส อคฺคโกฏฺยิ จิตกณฺฏกนฺติ วทฺนฺติ ฯ เอกํ
วิสมจฺฉกณฺฏกนฺติปปี วทฺนฺติ ฯ

[๕๗] ทรณกถายํ ฯ ทรณกนฺติ หริยมานํ ฯ อภิมุขํ กตฺวา
กทฺฒนํ อากทฺฒนํ ฯ เสสฺทิสากทฺฒนํ วิกทฺฒนํ ฯ ปาทำ อคฺฆมติ
ปาราชิกเมวาทิ เอตฺถ อนฺตํ น คณฺหามีติ อสฺสฺลกฺขิตฺตฺตา อนฺตสฺส
จ คณฺหิสฺสามีติ สฺสฺลกฺขิตฺสฺเสว ปฏฺสฺส เอกเทสฺตฺตา ปาราชิกํ
วฺตฺตํ ฯ สหณฺฑทฺหารกนฺติ ฆณฺฑทฺหารเกน สทฺธิ ฯ สนฺตฺชฺเชตฺวาติ
ธฺนฺอาทีหิ สนฺตฺชฺเชตฺวา ฯ โสติ ฆณฺฑทฺหารโก ฯ อนฺชฺฉวาวฺฏฺจกนฺติ
อปริคฺคหิตกํ ฯ อสฺสามิกนฺติ อตฺโถ ฯ อาหาราเปนฺเต ทาทพฺพนฺติ
เอตฺถ ฉทฺเทตฺวา ชฺฐิ นิกฺขิปีตฺวา กตฺตานมฺปิ นีราลยานํ ปฺน
อาหาราปฺนสฺส วฺตฺตฺตฺตา จ ภิกฺขุนมฺปิ อตฺตโน สนฺตเก ปริกฺขาเร
อจฺฉินฺนฺติตฺวา ปเรหิ คหิตฺเต ตตฺถ ชฺฐนิกฺขेषี กตฺวาปี ปฺน ตํ
พลกฺกาเรนปี อาหาราเปตฺุ วฏฺฏตีติ เทสฺวาสิโน อาจฺริยา วทฺนฺติ ฯ
สีหลทีปฺวาสิโน ปน ตํ เกจิ อาจฺริยา น อิจฺฉนฺติ ฯ เตเนว
มหาคณฺฉีปเท มชฺฉิมคณฺฉีปเท จ วฺตฺตํ อมฺหากํ ปน ตํ น

[ม. ป. ๕๔ ส. ป. ๔๒๑-๔]

รจจตีติ ฯ อณฺเณสุติ มหาปจฺจรีอาทีสุ ฯ วิจาร์ณาเอว นตฺถิติ
ตตฺถาปี ปฏิกฺเขปภาวโต อยเมวตฺถิติ วุตฺตํ โหติ ฯ

[๕๘] อุนฺธิกถายํ ฯ สงฺโกปนตฺถาย อตฺตโน หตฺถे นิกฺขิตฺ-
ตฺสส ภณฺทสฺส กุตฺตฏฺฐาเน ปฏฺฐิสามนปฺปโยคํ วินา อณฺณสฺมี
ปโยเค อกเตปี รชฺชสงฺโฆภาทิกালে น ทานี ตฺสส ทสฺสามิ น
มยฺหํ ทานี ทสฺสตีติ อุโภหิปี สกตฺกฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา ชฺรณิกฺเขป
กเตปี อวหาโร นตฺถิ ฯ เกจิ ปเนตฺถ ปาราชิกเมว ปฏฺฐิสามนปฺ-
ปโยคสฺส กตฺตตฺตาติ วทฺนฺติ ฯ อตฺตโน หตฺถे นิกฺขิตฺตตฺตาติ
เอตฺถ อตฺตโน หตฺถे สงฺโกปนตฺถาย นิกฺขิตฺตกาลโต ปฏฺฐาย
ตปฺปฏฺฐิพทฺชตฺตา อารกฺขาย ภณฺทสามิกฏฺฐาเน จิตฺตฺตา จานสฺส
จ ตทายตฺตคฺคาย จานาจาवनสฺส อลพฺพนโต นตฺถิ อวหาโรติ
อธิปฺปาโย ฯ ฌมฺมํ วาจาเปตฺวาติ ฌมฺมํ กถาเปตฺวา ฯ เอเสว
นโยติ อุทฺฐาเรเยว ปาราชิกํ ฯ กสฺมา ฯ อณฺเณหิ อสาธารณสฺส
อภิณฺณวณฺสฺส วุตฺตตฺตฺตา ฯ อณฺณํ ตาทิสเมว กณฺหนฺเต ยุชฺชตีติ
อิทํ สลฺยวณฺณํ กเถนฺเตน อสฺสูกสฺมี จานนฺติ โโอกาสฺสส จ นียมิตฺตฺตา
ตสฺมี จาเน จิตฺตปฺตฺตํ อปเนตฺวา ตสฺมีเยว โโอกาสฺส อณฺณํ
ตาทิสเมว ปจฺจฺจา จปีตํ ปตฺตํ สนฺธาย กถิตฺนฺติ ตีสุปี กณฺจิปเทสฺ
วุตฺตํ ฯ โจเรน สลฺลกฺขิตฺตตฺสส กหณฺภาเวปี อิทํ เถเนตฺวา
กณฺหิสฺสามิตี ตสฺมี โโอกาสฺส จิตฺเต ตาทิสฺส วตฺถุมตฺเต ตสฺส เถยฺย-

[ม. ป. ๕๔ ส. ป. ๔๒๔-๖]

จิตตสพภูวโต อณฺณํ ตาทิสเมว คณฺหนฺเต ยฺชชตีติ โจรสฺส
อวหาโร ทสฺสีโต ฯ ปทวาเรนาติ เถเรน นีหริตฺวา ทินฺนปฺตํ
คเหตุวา คจฺจโต โจรสฺส ปทวาเรน ฯ อตาทิสเมว คณฺหนฺเต
ยฺชชตีติ มมายิ ปฺตโต น โหตีติ วา มยา กถิตโต อัย ปฺตโต
น โหตีติ วา ชานิตฺวา เถยฺยจิตฺเตน คณฺหนฺตสฺส อิทํ เถเนตฺวา
คณฺหิสฺสามีติ วตฺถุมตฺเต เถยฺยจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา คณฺหนฺตสฺส
จ อวหารสมฺภวโต วุตฺตํ ฯ คามทฺวารนฺติ สมณฺสารูปฺโหวหาร-
มตฺตเมตฺตํ ฯ อนฺโตคามิ อิจฺเจว วุตฺตํ โหติ ฯ วุตฺตนเยเนว
เถรสฺส ปาราชิกนฺติ เถยฺยจิตฺเตน ปฺรสนฺตกสฺส คหิตตฺตา อุตฺธาเร-
เยว เถรสฺส ปาราชิกิ ฯ โจรสฺส ทฺกกณฺนฺติ อสฺสทฺชจิตฺเตน
คหิตตฺตา คหิตกาเล โจรสฺส ทฺกกณฺ์ ฯ วุตฺตนเยเนว อฺภินฺนมฺปิ
ทฺกกณฺนฺติ โจรสฺส สามิเกน ทินฺนตฺตา ปาราชิกิ นตฺถิ อสฺสทฺช-
จิตฺเตน คหิตตฺตา ทฺกกณฺ์ เถรสฺส ปน อตฺตโน สนฺตเกปิ
อสฺสทฺชจิตฺตตาย ทฺกกณฺ์ ฯ อาณตฺติยา คหิตตฺตาติ เอตฺถ ปตฺตจิวริ
คณฺห อสฺสํ นาม คามิ คนฺตฺวา ปิณฺฑทฺาย จริสฺสามาติ เอว
เถเรน กตอาณตฺติยา ฯ วิหารสฺส ปฺรภาเค อุปจารโต ปญฺจาย
ยาว ตสฺส คามสฺส ปฺรโต อุปจาโร ตาว สพฺพิ เขตฺตเมว
ชาตฺนฺติ อธิปฺปาโย ฯ มคฺคโต โอบกมฺมาติ เอตฺถ อฺภินฺนํ
สกณฺจกมฺคคานํ อนฺตราพมฺปิ มคฺคโคเยวาติ ทฺกฺจพฺพิ ฯ อญฺจตฺวา

[ม. ป. ๕๔ ส. ป. ๔๒๖-๗]

อนิสีทิตฺวาติ เอตฺถ วิหารํ ปวิสิตฺวา สีสาทิสฺสุ ภาโร ภูมิมิ อนิกุ-
จิปิตฺวาว ติฏฺฐนฺโต นิสิตฺนฺโต วา วิสฺสमितฺวา เถยฺยจิตฺเต
วูปสนฺเต ปุณฺ เถยฺยจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา คจฺฉติ เจ ปทุทฺธาเรน
การตพฺโพ ๗ สเจ ภูมิมิ นิกุจิปิตฺวา ปุณฺ ตํ คเหตุวา คจฺฉติ
อุทฺธาเรน การตพฺโพ ๗ กสฺมา ๗ อาณาปกสฺส อาณตฺติยา ยํ
กตฺตพฺพํ ตสฺส ตาว ปรินิฏฺฐิตตฺตา ๗ เกจิ ปน ปุริมสฺมีเถยฺย-
จิตฺเต อุวูปสนฺเตปี วุตฺตนเยเนว วิสฺสमितฺวา คจฺฉโต ปทุทฺธาเรน
อุทฺธาเรน วา การตพฺโพติ วทฺนฺติ ๗ อสุกํ นาม กามนฺติ อนิยา-
เมตฺวา อนฺโตคามํ คมิสฺสามาติ อวิเสเสน วุตฺเต วิหารสามนฺตา
สพฺเพปี โคจรคามา เขตฺตเมวาทิปิ วทฺนฺติ ๗ เสสนฺติ มคฺคกมฺน-
วิหารากิมุขกมฺนาทึ สพฺพํ ๗ ปุริมสทิสเมวาทิ อนาณตฺติยา
คหิตฺเตปี สามิกสฺส กเหตุวา คหิตตฺตา เหนฺจววุตฺตวิหารูปจาราทึ สพฺพํ
เขตฺตเมวาทิ กตฺวา วุตฺตํ ๗ เอเสว นโยติ อนุตฺรามคฺเค เถยฺย-
จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวาติอาทึนา วุตฺตนยํ อติทิสฺสติ ๗ นิमितฺเต วา
กเตติ จิวฺโร เม กิลิฏฺฐจํ โโก นฺโฆ รชิตฺวา ทสฺสตีติอาทึนา
นิमितฺเต กเต ๗ วุตฺตนยเมวาทิ อนาณตฺตสฺส เถเรน สทฺธิ ปตฺตจิวฺโร
คเหตุวา คมนวาวเร วุตฺตนยเมว ๗ เอกปฺสฺเส วาติ วิหารสฺส
มหนฺตตฺตาย อตฺตานํ อทฺสฺเสตฺวา เอกสฺมี ปฺสฺเส วสนฺโต วา ๗
เถยฺยจิตฺเตน ปริภุญฺชนฺโต ชีราเปตีติ เถยฺยจิตฺเต อุปฺปนฺเน จานา-

จาวนั ออกตุวา นิวตุลปารุตนีหาเรเนว ปริภุญชุนโต ชีราเปติ ฯ
จานา จาเวนุตสส ปน เถยยจิตเต สติ ปาราชิกเมว สีเส ภาริ
ขนุเช กรรมาทีสุ วย ฯ ยถา ตถา วา นสฺสตีติ อคฺคิอาทินา
วา อุปจิกาทิหิ ขาทิตฺ วา นสฺสตีติ ฯ อญฺโฆ วา โภจิตฺติ อิมินา
ปน เยน จปีตํ โสปี สงฺคหิโตติ เวทิตพฺพํ ฯ ตว ฐุตสาฎโก
ลหุโรตฺติอาทินา มุสาวาทะ ทุกกภู อทินฺนาทานปฺปโยคตฺตา ฯ
อิตริ คณฺหโต อุทฺธาระ ปาราชิกนฺติ เอตฺถ ปวิสิตฺวา ตว สาฎกั
คณฺหาหิตี อิมินาว อุปนธิกาวัต มุตฺตตฺตา สามิกสฺส อิตริ คณฺห-
โตปปี อตฺตโน สาฎเก อาลยสฺส สมภวโต จ อุทฺธาระ ปาราชิกนฺติ
วุตฺตํ ฯ น ชานนฺตีติ เตน วุตฺตวจัน อสฺสณฺนตา น ชานนฺติ ฯ
เอเสว นโยติ เอตฺถ สเจ ชานิตฺวาปี จิตฺเตน น สมปฺปฏิจฺจนฺติ
เอเสว นโยติ ทฎฺฐพฺพํ ฯ ปฏิกฺขิปนฺตีติ เอตฺถ จิตฺเตน ปฏิก-
เขโปปี สงฺคหิโตวาติ เวทิตพฺพํ ฯ ยาจิตา วา อยาจิตา วาติ
เอตฺถ ยาจิตา ยทิ จิตฺเตนปี สมปฺปฏิจฺจนฺติ นฎฺฐะ คีวา ฯ
อยาจิตา ปน ยทิปี จิตฺเตน สมปฺปฏิจฺจนฺติ นตฺถิ คีวา ฯ
คเหตุวา จเปตีติ เอตฺถ จาเลตฺวา ตสฺมีเยว จาเน จปีเตปี นฎฺฐะ
คีวา ฯ อุปจาระ วิชฺขมานะติ ภาณฺฑาทาคารสฺส สมิเป อฺจุจาร-
ปฺสฺสาวาญฺจानะ วิชฺขมานะ ฯ มยิ จ มเต สงฺฆสฺส จ เสนาสนะ
วินญฺเจติ เอตฺถ เกวลิ สงฺฆสฺส เสนาสนํ มา นสฺสตีติ อิมินาว

[ม. ป. ๕๔ ส. ป. ๔๒๘-๓๓]

อธิปฺปาเยน วิวริตฺตุมปี วฏฺฏติเยวติ วทฺนติ ฯ สหาเยหิ
ภวิตพฺพนฺติ เตหิปี กิณฺจิ กิณฺจิ ทาทพฺพนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ อัย
สามีจิติ ภณฺฑาทาเร วสนฺตานิ อิทํ วุตฺตํ โลสมหาเถโรติ
มนฺโท โมมฺุโห หลิตกัปปิตปฺปสุโต วา มหาเถโร ฯ อุตฺตโน
อุตฺตโน วสนคพฺเภสุ สภาคภิกฺขุณฺํ ปริกฺขารํ จเปณฺตีติ โยเชตพฺพํ ฯ
อิตเรหิติ ตสฺมีเยว คพฺเภ วสนฺเตหิ อิตฺรภิกฺขุหิ ฯ วิหารวเว
นียุตฺโต วิหารวาริโก วาริ กตฺวา วิหารรฺกฺษณโก ฯ นีวาปนฺติ
ภตฺตเวตฺตณฺํ ฯ ปฏฺิปปถิ กเตสฺสุติ โจรานิ อากมฺนํ ฅตฺวา ปจฺม-
ตฺริเยว ฅนตฺวา สทฺทํ กริสฺสามาติ โจรานิ อภิมุขํ กเตสฺสุ ฯ
นิตฺตติเก ฅกฺกนฺตีติ อุตฺตโน อุตฺตโน นิตฺตติเก ภิกฺขาจริยาย
โปเสนฺโตปิ นิตฺตติเกหิ วิหาริ ฅกฺกาเปณฺติ ฯ อสหายสฺส อุตฺตियสฺ-
สชาติ ปาโจ ยุตฺโต ฯ ปจฺฉิมิ ปฺริมสฺเสว เวจฺฉนํ ฯ อสหายสฺส
วา อุตฺตุตฺตियสฺส วาติ อิมสฺมี ปน ปาเจ เอเกน อานีตํ ทฺวินนํ
นปฺโปหิตฺติ อุตฺตุตฺตियสฺสปิ วาโร นีวาริโตติ วทฺนติ ฯ ตํ ยสฺส
สภาค โภิกฺขุ ภตฺตํ อานตฺวา ทาทา นตฺถิติ อิมินา น สเมตีติ
วีมฺลิตพฺพํ ฯ อุปชีวนฺเตน ฅาตพฺพนฺติ อพฺุโภกาสิกรฺกฺขมุทิกเณาปี
ปาควฏฺฐิ อุปนิตฺตาย ชีวนฺเตน จ ปตฺตจิวรรกฺษณตฺถาย วิหารวเว
สมปฺตเต ฅาตพฺพํ ฯ ปฺริปฺจฺฉนฺติ ปฺจฺฉนิตปณฺหวิสชฺชนํ อฏฺจกถิ
วา ฯ ทฺถุณฺนติ วสฺสกฺเคน ปาปีตํ วินาว เทว โภฏฺฐาเสติ

วทนต์ ๑ ปกขวาเรนาติ อทตมาสวาเรน ๑

[๕๕] **สูงกฆาฏถาย** ๑ ตโต หนนตติ ตโต นีหรนตา หนนติ ๑
ตนต์ สูงกฆานัน ๑ ยโตติ ยโต นีหริยมานภณทโต ๑ ราชกนต์
ราชายตต์ ๑ ตมปิ ราชารหเมวติ อห อยเมวตโตติ ๑ อโตติ
อโต ภณทโต ๑ ทุดิย ปาท อติกกามาตติติ เอตถ ปจมี ปาท
ปริจเจทโต พหิ จเปตวา ทุดิเย ปาท อทตฎมตเต ปาราชิกนต์
วทนต์ อทตริตวา พหิ อฏจปีเตปี พหิ จโตเยว นาม โหตติ
กตวา ๑ ยตถ ยตถ ปทวาเรน อปตติ การตพพา ตตถ ตตถ
สพพตถาปี เอเสว นโยติปี วทนต์ ๑ สูงกฆาฏโต พหิ พหิสุงก-
ฆาฏ ๑ อวสัส ปตนกนต์ อวสัส สูงกฆาฏโต พหิ ปตนก ๑
ปพเพ วุตตนเยเนวติ อวสัส ปตนเก หตถโต มุตตมตเตติ วุตต์
โหติ ๑ วฎฎนต ปุน อนโต ปวิสตีติ มหาอฏจกถาวจนสส กุรนต์
สงเขปฏจกถาหิ อธิปปาโย ปกาสิโต ๑ อนโต จตวา พหิ คจจนต์
รกขตีติ ภิกขุโน ปโยเคน คมนเวคสส อนโตเยว วุปสนตตตา ๑
ปวิวตเตตวา อพกนตริมี พหิ จเปตีติ อพกนตเร จิต্ত ปฎกั ปวิวต-
เตตวา พหิ จเปติ ๑ เอตถ จ อพกนตริเม ปฎเก ฎมิโต โมจิต-
มตเต ปาราชิกนต์ วทนต์ ๑ คจจนต์ ยานะ วา ๑ เป ๑ จเปตีติ
สูงกฆาฏ อปวิสิตวา พหิเยว จเปตีติ ตีสูปิ คณจิปเทส วุตต์
สูงกฆาฏจันสส พหิ จปีตนต์ วกขมานตตา ๑ อจริยา ปน สงกฏ-

[ม. ป. ๔๕-๕ ส. ป. ๔๓๖-๘]

สมนุดา ทูวินัน เลททุปาตานัน อพุกนตรี วติอาสนุนปเทศสงฆาต
อุปะจารี ๑ ตาทิส อูปะจารี โอกุกมิตวา ปริหระณ สาทีนวดตา
ทูกุกฏี วุดตี่ ๑ เอตถาติ สุกฆมาญ ๑ ทูวีหิ เลททุปาเตหิติ
อัย นิยม อัจริยปรุมปราคโตติ มหาคณฐีปะเท วุดตี่ ๑

[๑๐๐] ปาณกถายี ๑ ตีระจุนานคตสุส เอกนุเตน ปาทคณนกดตา
น สมภวตีติ อาห เอก์เสน อวหารปโหนกั ปาณั ทสเสนุโตติ ๑
กุกุสิสั หรณุดสุส อวหารอ นตุถิติ ปรปริคคหิตาภาวโต ๑ กุกุสิส-
โตติ อทาโส ๑ อัจปีโตติ มาตาปีตุหิ อิมั คณหุนเตหิ ยาว
อิณทานา อัย ตุมหากั สนตึเก โหตุติ อิณทายกานัน นิยุยาดิโต ๑
ยสุมา มาตาปีตโร ทาसानัน วิย ปุดตานัน น สามิโน เยสญจ
สนตึเก อัจปีโต เตปี ตสุส หตุถกมเม สามิโน น ตสุสาติ
อาห อวหารอ นตุถิติ ๑ ฐนั ปน กตฎุจानเน วฑุฒตีติ เอตุถ
อัจเปตุวา กหิตฐนั วฑุฒิยา สห อวหารกสุส กิวาติ ติสูปิ คณฐี-
ปะเทสุ วุดตี่ ๑ อนุโตชาตก ๑เป ๑ อวหารอ โหตีติ เอตุถ
เทสจาริตุควเสน อตุตนาว อตุตตานัน นิยุยาเตตุวา ทาสพุຍ อูปคต
อวหรณุดสุสาปี ปาราชิกเมวาติ เวทิตพุພิ ๑ เคหทาสิยา กุกุณิมหิ
ทาสสุส ชาโตติ เอวมปิ ๑ สมภวานุต คเหตุวา วุดตี่ ๑ เคหทาสิยา
กุกุณิสุมิ ปน อญญสุส ชาโตปี เอตุเถว สุกคหิโต ๑ กรมรานีโต

๑. ม. เอตุถนุเตร สมภวตีติ อตุถิ ๑

สมนุตา ทวินัน เลหุทูปตานัน อพุกนุตรี วติอาสนุนปเทศสงฆาต
อุปจาร์ ๑ ตาทิส อูปจาร์ โอกุกมิตวา ปริหรณ สาทินวตดา
ทูกกภู วุตต ๑ เอตถาติ สุกฆมาญ ๑ ทวีหิ เลหุทูปาเตหิติ
อัย นิยม อจริยปรมูปราคโตติ มหาคณฐีปะเท วุตต ๑

[๑๐๐] ปาณกถาย ๑ ตีรจจกานคตสฺส เอกนุเตน ปาทกฺฆนกตา
น สมภวตีติ อห เอกเสน อวหารปโหนก ปาณ ทสฺเสนุโตติ ๑
กฺขิสฺสํ หรณตสฺส อวหารอ นตฺถิติ ปรปริคฺคหิตาภาวโต ๑
กฺขิสฺสฺสตี อทาโส ๑ อจปีโตติ มาตาปีตฺถุหิ อณฺ คณฺหนฺเตหิ ยาว
อิณทานา อัย คฺมุหากํ สนฺติเก โหตฺถติ อิณทายกานํ นิยุยาตีโต ๑
ยสฺมา มาตาปีตโร ทาसानํ วิย ปุคฺคตานํ น สามิโน เยสญจ
สนฺติเก อจปีโต เตปี ตสฺส หตฺถกมฺเม สามิโน น ตสฺสาติ
อห อวหารอ นตฺถิติ ๑ ฐนํ ปน กตฺถจฺจเน วฑฺฒตีติ เอตฺถ
อจเปตฺวา กหิตฐนํ วฑฺฒิยา สห อวหารกสฺส คีวาติ ติสฺสุปี
คณฺฐีปะเทสุ วุตต ๑ อนฺโตชาตก ๑เป ๑ อวหารอ โหตีติ เอตฺถ
เทสจาริตฺตวเสน อตฺตนาเว อตฺตนาณํ นิยุยาเตตฺวา ทาสพฺย อูปคตํ
อวหรณตฺสสาปี ปาราชิกเมวาติ เวทิตพฺพ ๑ เกหทาสิยา กฺจจิมฺหิ
ทาสสฺส ชาโตติ เอวมฺปิ สมภวานฺตํ กเหตุวา วุตต ๑ เกหทาสิยา
กฺจจิสฺมึ ปน อญฺญสฺส ชาโตปี เอตฺถเว สุกฺคหิตโต ๑ กรมรานีโต

๑. ม. เอตฺถนฺตเร สมภวตีติ อตฺถิ ๑

นาม ประเทศวิลุมปีเตหิ ราชโจราทีหิ คหิโต *๑ เตนาน ประเทศโต
อาหริตวาตีอาที *๑ ตตถ ประเทศโต อาหริตวาตี ประเทศ วิลุม-
ปกเหิ ราชราชมหามตตาทีหิ มหาโจเรหิ ประเทศโต อาหริตวา *๑
อนาปตติ ปาราชิกสสาตี ยทิ ตสส วจนน ตโตปี อธิกั เวกั
น วทุเมติ อนาปตติ *๑ ปรียาเยนาตี ปรียาวยจนน *๑ มนุสส-
วิกุคเห มรณวณณั วา สัณณเยยยาตี วุตตตตวา ปรียาถกายปี
น มุจจติ *๑ อธิ ปน อทินันั เถยยสงฆาต อาทิเยยยาตี อาทา-
นสเสว วุตตตตวา ปรียาถกาย มุจจติ *๑

[๑๐๑] **อปทถายั** *๑ นามนาตี สปปนามเนน วา สามิเกน
กตนาเมน วา *๑ กรณทปฏุนติ เปพาย ปิธานั *๑ อาหจจาตี
ปหริตวา *๑

[๑๐๒] **จตุปทถายั** *๑ กิงกจณาปนติ กิงกิงกาตีสททา-
ยนโต เอวัลทฐนามั หตถิโปตกั *๑ อนโตวตถุมหิตี ปริกขิตเต
อนโตวตถุมหิ *๑ ราชงกณเถตี ปริกขิตเต นครเว วตถุทวารโต พหิ
ราชงกณ *๑ หตถิสาลา จานนติ นิมพโกสโต อุทกปาตพุกนุตรั
จัน *๑ พหिनคร จิตสสาตี ปริกขิตตนครั สนุชาย วุตต *๑
อปริกขิตตนครเอ ปน อนโตนครเอ จิตสสาปี จิตถุจันเมว จัน *๑
ขณททวารนติ อตตนา ขณทิตทวารั *๑ สาขาภงกนติ ภณชิต-

๑. ม. กรมรานีโต นาม พนุชคาหคหิโต *๑

สาขํ ๑ นิปนุนสฺส เทวติ พนฺชเนน สทฺธิ เทว ๑ มาเตตฺติ เอตถ
เถยฺยจิตฺเตน วินาเสนฺตสฺส สหปฺปโยคตฺตา ทุกฺกภูเมว น ปาจิตฺติ-
ยฺนฺติ อจฺริยา วทฺนฺติ ๑

[๑๐๓] โฉณิรฺกฺษกถายํ ๑ โฉณินฺติ โฉณิตํ ๑ อานินฺตฺติ
อตุโถ ๑ โฉณิรฺกฺษสฺส สนฺตฺติเก จปิตฺถณฺทํ อุปฺนธิ วิย สงฺโก-
ปนฺตถาย อนิกฺขิปิตฺวา มฺหุตฺตมตฺตํ โอลอกนฺตถาย จปิตฺตฺตา จานา-
จาวนมตฺเตน ปาราชิกํ ชเนติ ๑

[๑๐๔] สํวิชาวหารกถายํ ๑ สมฺพหฺลฺลา สํวิทฺทิตฺวา เอโก ฆณฺทํ
อวฺหรติ อापฺตฺติ สพฺเพสํ ปาราชิกสฺสชาติ ปาลิยํ อวิเสเสน
วฺตุตฺตฺตา อาณาปกานํ อาณตฺติกฺขณฺเ อาปฺตฺติ อวหารกสฺส
อุทฺธาเรติ ยถาสมฺภวํ โยเชตฺวา อตุโถ คเหตุพฺโพ อาณตฺติกถายํ
โส ตํ ฆณฺทํ อวฺหรติ อापฺตฺติ สพฺเพสํ ปาราชิกสฺสชาติอาทิสฺ
วีย ๑ เอตฺถาปี หิ อาณาปกสฺส อาณตฺติกฺขณฺเ อาปฺตฺติ
วฺตุตฺตา ๑ ตถา จ วกฺขติ อถ ตํ ฆณฺทํ อวสฺสํ หาริยํ โหติ
ยํ ปฺรโต สพฺเพสํ อापฺตฺติ ปาราชิกสฺสชาติ วฺตุตฺตํ ตโต อิมสฺส
ตงฺขณฺเ อาณาปกํ โหติติ อัยฺ ยุตฺติ สพฺพตฺถ เวทิตฺพฺพาติ ๑
สํวิชาวาเร จ อาณตฺติ นตฺถิติ น วตฺตพฺพา อนฺเตวาสิเกสฺ
เอกเมกสฺส เอเกโก มาสโก สาทฺถฺติโก โหติ ปญฺจ อาณตฺติกาติ
วจนโต ๑ อาณตฺติยา จ สติ อาณาปกสฺส อาณตฺติกฺขณฺเ

[ม. ป. ๕๖ ส. ป. ๔๔๔-๖]

อาปตติ อิจฉิตพพา น อุทธารเ ๑ ยทิ เอว เตสุ เอโก ภณํ
อวหริ ตสุทธารเ สพเพส ปาราชิกนติ กสุม วุตตุนติ ๑
นาย โทโส ๑ เอตถ หิ สพเพสเยว อาปตติทสฺสนตถ อวหาร-
กสฺสาปี อาปตติสมภวภูจัน ทสฺเสนโต ตสุทธารเ สพเพส ปารา-
ชิกนติ อาห ๑ น ปน อาณาปกานมฺปี อุทธารเเยว อาปตติ-
ทสฺสนตถนติ เอวมตฺโต คเหตุพฺโพ ๑ สมพฺพลาเอกํ อาณาปนติ
คจฺเจต อหารติ ตสุทธารเ สพเพส ปาราชิกนติอาทิสฺปี เอวเมว
อตฺโต คเหตุพฺโพ ๑ อถวา สํวิชาวหาร อาณาปกานมฺปี
อุทธารเเยว อาปตติ น อาณตฺติกฺขณฺเต อาเวณิกมฺมํ ลกฺขณนติ
อฏฺฐกถาจริยฺปฺมาณฺน คเหตุพฺพํ ๑ อิตฺ วา อณฺเณน ปกาเรน
ยถา อฏฺฐกถายํ ปุพฺเพนาปรี น วิรุชฺฌติ ตถา วิมฺลิตฺวา
คเหตุพฺพํ ๑ สํวิชยาติ สํวิทฺทิตฺวา ๑ เตน เนสํ ทุกกฺกฺขาปตฺติโยติ
อาณตฺติวเสน ปาราชิกาปตฺติยา อสมภเว สติ วุตฺตํ ๑ ยทิ หิ
เต อาณตฺตา อวสฺสํ ตํ ตํ หรฺนติ ปาราชิกาปตฺติเยว เนสํ
ทฏฺฐพฺพา น ทุกกฺกฺขาปตฺติ ๑ สาหตฺติยํ วา อาณตฺติยสฺส
อาณตฺติยํ วา สาหตฺติกสฺส องฺคํ น โหติตี ภูณฺนกาลวิสยตฺตา
อณฺณมณฺณสฺส องฺคํ น โหติ ๑ ตถาหิ สหตฺตา อวหฺรฺนตฺส
จนาจาวเน อาปตฺติ อาณตฺติยา ปน อาณตฺติกฺขณฺเยวาติ
ภูณฺนกาลวิสยา สาหตฺติกาณตฺติเกหิ อาปชฺชิตพฺพาปตฺติโย ๑

[ม. ป. ๕๖ ส. ป. ๔๔๖-๗]

[๑๐๕] สงเกตกมฺมถายั ฯ โจรเก วุตฺตนเยเนวติ อวสุลั
หาริเย ภูณฺเทติอาทินา วุตฺตนเยน ฯ ปาลิยั ตั สงเกตั ปุเร
วา ปจฺจนา วาติ เอตฺถ ตั สงเกตฺตุนฺติ สามิอตุเถ อุปโยควจฺจนฺติ
ทฏฺฐพฺพิ ฯ ตสฺส สงเกตฺตสฺสชาติ อตุโถ ฯ อถวา ตั สงเกตั
อปฺปตฺวา ปุเร วา ตั สงเกตั อติกกมฺม ปจฺจนา วาติ เอวเมตฺถ
โยชฺนา เวทิตฺพพา ฯ เตนฺวาท อชฺชาติ นิยมิตฺ ตั สงเกตั
อติกกมฺมาติอาทึ ฯ ตั นิยมิตฺ ปุเร วา ปจฺจนา วาติ เอตฺถาปี
อิมินาว นเยน อตุโถ เวทิตฺพโพ ฯ

[๑๐๖] นิमितฺตกมฺมถายั ฯ อกฺขิณิชนนาทึ นิमितฺตกมฺม ปน
ลหุํ อิตฺตรกาลั ตสฺมา ตงฺขณฺเนยว ตั ภูณฺทึ อวหริตุํ น
สฺกกา ฯ ตถาหิ กิณฺจึ ภูณฺทึ พุเร โหติ กิณฺจึ ภาริยั ตั
คเหตุํ ยาว คจฺจติ ยาว อุกฺขิปีตุํ วายมฺติ ตาว นิमितฺตกมฺมสฺส
ปจฺจนา โหติ เอว สนฺเตปี นิमितฺตกมฺมโต ปฏฺจาย คณฺหิตุํ
อารทฺชตฺตา เตนฺว นิमितฺเตน อวหริตฺติ วุจฺจติ ฯ ยทึ เอว
ปุเรภตฺตปฺปโยโคว เอโสติ วาโท ปมาณภาวํ อापชฺชตฺติติ ฯ
นาปชฺชติ ฯ น หิ สงเกตกมฺมํ วิย นิमितฺตกมฺมํ ทฏฺฐพฺพิ ฯ ตตฺถ
หิ กาลปฺริจฺเจโท อตฺถิ อิชฺ นตฺถิ ฯ กาลวเสน หิ สงเกตกมฺมํ
วุตฺตึ กิริยาวเสน นิमितฺตกมฺมนฺติ อยเมเตลั วิเสโส ฯ ตั นิยมิตฺ
ปุเร วา ปจฺจนา วา ภูณฺทึ อวหริติ มฺลฏฺฐสฺส อนาปตฺตึติ อิทํ

[ม. ป. ๕๖-๗ ส. ป. ๔๔๘]

ปน นิมิตตกรณโต ปุเร คณหนุตสฺส เจว เตน นิมิตตกมเม
กเต คณหิตฺ อุนารกิตฺวา ปจฺญา สยเมว คณหนุตสฺส จ วเสน
วุตฺตํ ฯ

[๑๐๗] อาณตฺติกถายํ ฯ อสมฺโหมหตฺถนฺติ ยสฺมา สงฺเกต-
กมฺมาที กโรนฺโต เอโก ปุเรกตฺตาทีสุ วา อุกฺขินิกฺขณนาทีนึ วา
ทิสฺวา คณหาติ วทตี เอโก กเหตุพฺพภณฺฑนีสฺสิตฺติ กตฺวา
ปุเรกตฺตํ เอวฺวณฺณสณฺจานํ ภณฺฑํ คณหาติ วทตี เอโก ตฺวํ
อิตฺถนฺนามสฺส ปาวท โส อณฺณสฺส ปาวทตฺตฺวาทีนา ปุคฺค-
ปฺปฏิปาฎิยา จ อาณาเปติ ตสฺมา กาลวเสน กิริยาวเสน ภณฺฑ-
วเสน ปุคฺคกฺลวเสน จ อาณตฺเต วิสงฺเกตาวิสฺเกตวเสน เอเตสุ
สงฺเกตกมฺมนิมิตตกมฺเมสุ อสมฺโหมหตฺถํ ฯ นิมิตตสณฺณํ กตฺวาติ
อึทิสฺ นาม ภณฺฑนฺติ วณฺณสณฺจานาทีวเสน กหณฺสฺส นิมิตตญฺตํ
สณฺณานํ กตฺวา ฯ ยถาธิปฺปายํ กจฺจตฺติ ทุดิโย ตตฺติยสฺส ตตฺติโย
จตฺตฺตฺสชาติ เอวํ ปฺปฏิปาฎิยา เจ วทนฺตฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ สเจ
ปน ทุดิโย จตฺตฺตฺส อาโรเจติ น ยถาธิปฺปายํ อาณตฺติ คตฺตาติ
เนวตฺถิ อุลลจฺจยํ ฯ ปจฺจํ วุตฺตตฺตฺกญฺเมว โหติ ฯ ตเทว โหตฺติ
ภณฺฑทฺหรณฺ วินา เกวลี สาสนปฺปฏิคฺคหณฺมตฺตฺสเสว สิทฺทตฺตา ตเทว
อูลลจฺจยํ โหติ น ทุกฺกญฺ นาปี ปาราชฺกนฺติ อตฺถิ ฯ
สพฺพตฺถาติ อึทิสฺส สพฺพญฺจานนฺสฺส ฯ เตสมฺปิ ทุกฺกญฺนฺติ อาโรจน-

[ม. ป. ๕๕ ส. ป. ๔๔๕-๕๐]

ปจฺจยา ทุกฺกัฏฺ ๗ ปฏิกุคฺคหิตมตฺเตติ เอตถ อวสฺสํ เจ ปฏิกุ-
คณฺหาติ ตโต ปุพฺเพว อจฺริยสฺส อุตฺตจฺจยํ น ปน
อปฺปฏิกุคฺคหิตติ ทฏฺฐพฺพํ ๗ กสฺมา ปนสฺส อุตฺตจฺจยนฺติ อห
มหาชนฺ อหิ เตน ปาเป นินฺยอชิตฺติ ๗ มฺลฏฺฐสฺสเสว ทุกฺกณฺนฺติ อห
ตาว อฏฺฐกถานโย ๗ อจฺริยา ปน วิสฺสงฺเกตตฺตฺตาเอว มฺลฏฺฐสฺสชาติ
ปาลีโย อวุตฺตตฺตฺตา ปฏิกุคฺคณฺหนตฺสส เจตํ ทุกฺกัฏฺ วุตฺตํ อิมินาว
เหฏฺฐา อากตฺวาเรสุปี ปฏิกุคฺคณฺหนตฺตานํ ปฏิกุคฺคหณฺเน ทุกฺกัฏฺ เวทิต-
ตพฺพํ ตมฺปนฺ ตตฺถ โอกาสภาวโต อวตฺวา อิชฺ วุตฺตนฺติ
วทฺนฺติ ๗ เอวํ ปุณฺ อานตฺตฺติยาปี ทุกฺกณฺนฺเมว โหตีติ ปจฺจํ อตฺถ-
สาธกตฺตฺตาภาวโต วุตฺตํ ๗ อานตฺตฺติกฺขณฺเนยฺว ปาราชิกโกติ มกฺคา-
นนฺตรผลํ วิย อตฺถสาธิกานตฺตฺติเจตนาฯณฺเนยฺว ปาราชิกโก ๗
พฺริตฺตยาติ อจฺจํ ภาณฺนฺโต พฺริตฺตยา วา น สวาเวตีติ วุตฺตํ โหติ ๗
อานตฺโต อหํ ตยาติ อิมสฺมี วาเร ปุณฺ ปฏิกุคฺคิปีตพฺพภาเวน
อตฺถสาธกตฺตฺตาภาวโต มฺลฏฺฐสฺส นตฺถิ ปาราชิกํ ๗ ปณฺณฺเน วา
สฺลิตฺตยา วา ยตฺถ กตฺถจฺจิ โจรียํ กาทพฺพนฺติ ลิจิตฺตฺวา จปีเต ปารา-
ชิกเมวาคี ติสฺสุปี คณฺจิปเทสฺสุ วุตฺตํ ๗ ตมฺปนฺ ยสฺมา อทินฺนา-
ทานโต ปรียาถกถาย มุจฺจติ ตสฺมา วิมฺลิตฺตฺวา คเหตุพฺพํ ๗
ยทฺธิ ปน อสฺสกสฺมี นาม จาเน อสฺสกํ นาม ภาณฺนํ จิตํ ตํ
อวทฺราติ ปณฺณฺเน ลิจิตฺตฺวา กสฺสจฺจิ เปเสตี โส เจ ตํ ภาณฺนํ อวทฺรติ

[ม. ป. ๑๐๐ ส. ป. ๔๕๐-๕๒]

อาณตติยา อวหณฺณนาม โหตีติ ยุตฺติ อาณาปกสฺส ปาราชิกํ ฯ

อาณตติกา นิฏฺฐิตา ฯ

[๑๐๘] ตตฺถ ตตฺถาติ ภูมภูจฺจถภูจฺจาทีสุ ฯ องฺกณฺจ ทสฺเสนุ-
โตติ โยเชตพฺพํ ฯ วตฺถุเกเทนาคี อวหริตพฺพสฺส วตฺถุโน ครุ-
กลหุเกเทน ฯ อาปตฺติเกทฺนติ ปาราชิกถฺลลจฺจยทุกฺกณฺณํ วเสน
อาปตฺติเกทํ ฯ มนุสฺสภูเตน ปเรน ปริกฺคหิตํ ปฺรปริกฺคหิตํ ฯ น
จ สกสณฺณิณี อิมินา ปฺรปริกฺคหิตํ วตฺถุ กถิตํ ฯ น จ วิสฺสาสค-
กาหีน จ ตาวกาลิกนฺติ อิมินา ปน ปฺรปริกฺคหิตสณฺณวา กถิตา ฯ
น วิสฺสาสคกาหิตาติ วิสฺสาสคกาเหน อคฺคหิตภาโว ฯ น ตาว-
กาลิกตาติ ปจฺจนา ทาตพฺพตํ กตฺวา อคฺคหิตภาโว ฯ อนชฺฌา-
วตฺถุณฺติ มเมทฺนติ ปริกฺคหเวเสน อนชฺฌาวตฺถุํ อรณฺเณ
ทารุติณฺณปณฺณาที ฯ นทฺทิตนฺติ กฏฺฐหารกาทีหิ อติภาราทีตาย
อนตฺติกาเวณ อรณฺณวาทีสุ นทฺทิตํ ฯ ฉินฺนมูลกนฺติ นฏฺฐิ
ปฺริเยสีตฺวา อาลยสงฺฆาตสฺส มูลสฺส ฉินฺนตฺตา ฉินฺนมูลกํ ฯ
อสฺสามิกนฺติ อนชฺฌาวตฺถุกาทีหิ ตีหิ อากาเรหิ ทสฺสิตํ อสฺสามิกํ
วตฺถุ ฯ อุกฺขมฺปิตี ขถาวตฺถุตลกฺขณํ อสฺสามิกํ อตฺตโน สนฺตกณฺจ ฯ

[๑๐๙] ยาย เสยฺยยาย สยิโต กาลิ กโรติ สา อณฺุจฺจาน-
เสยฺยานาม ฯ จิตฺเตน ปน อธิวาเสตีติ วุตฺตมตฺถํ วิภาเวตุ
น กิณฺจิจิ วทตีติ วุตฺติ ฯ ปากตฺกิ กาคฺคฺนติ ยตฺตกํ กหิตํ ปริกฺคหิตํ

[ม. ป. ๕๕ ส. ป. ๔๕๒-๔]

วา ตตฺตํ ทาทพฺพนฺติ วุฑฺฒํ โหติ ฯ ปฎิทสฺสามีติ ยํ คหิตํ
ตทเว วา อณฺณํ วา ตาทิสํ ปฺน ทสฺสามีติ อตุโธ ฯ สงฺฆสนฺตเก
สงฺฆํ อนฺุชานาเปตฺมสฺสกุณฺเยยตฺตา กสฺสจิจิ วตฺถโน อนฺุชานิ-
ตพฺพโตจ สงฺฆสนฺตํ ปน ปฎิทาทฺเมว วฏฺฐตีติ วุฑฺฒํ ฯ ตสฺมี-
เยว อตฺตภาเว นิพฺพตฺตาปีติ ตสฺมีเยว มตฺสรีเร อุปฺปนฺนาปี ฯ
วินิตฺวตฺถุสฺส สาทฺตฺกตฺนฺหาเย ตสฺมีเยว มตฺสรีเร นิพฺพตฺตเปโต วิชาตี
ทฏฺฐพฺพิ ฯ รุกฺขาทีสุ ลกฺขิตฺตสาทฺตเก วตฺตพฺพเมว นตฺถิตฺติ มนฺุสฺเสหิ
อปริคฺคหิตํ สนฺุชาย วุฑฺฒํ ฯ สเจ ปน ตํ อารกฺขเกหิ ปริคฺคหิตํ
โหติ คเหตุํ น วฏฺฐตีติ ฯ ทารุกฺขณฺุชานาทิสฺส ภาริยมิทํ ตฺวํ เอกปฺสฺสํ
อฺกุชฺปิ อหํ เอกปฺสฺสํ อฺกุชฺปามิตฺติ อฺกุชฺเยสํ ปโยเคน เอกสฺส วตฺถโน
จานา จาวนํ สนฺุชาย สาทฺตฺติกาณฺฺตฺติกนฺฺติ วุฑฺฒํ ฯ อิทญจ
กายวาจัน อีทิสฺเส จานเ องฺกภาวมตฺตทสฺสนตฺถํ วุฑฺฒํ ฯ ยาย
ปน เจตนาเย สมฺภูจฺาปีโต ปโยโค สาทฺตฺติโก อานตฺตฺติโก วา
ปฺชานภาเวน จานา จาวนํ สาทฺตฺติ ตสฺสา วเสน อาปฺตฺติ
กาเรตพฺพา ฯ อณฺณตา สาทฺตฺติกํ วา อานตฺตฺติกสฺส องฺกํ น
โหติ อานตฺตฺติกํ วา สาทฺตฺติกสฺสาตี อิทํ วิรุชฺฌตีติ ฯ

ปทภาชนิยวณณา นิฏฺฐิตา ฯ

[๑๑๐] วินิตฺวตฺถุสฺส ฯ สนฺุชาวตฺตีติ สฺสฺสฺจ ฐาวตี ฯ วิชาวตฺตีติ
วิวิชา นานปฺปการเณ ฐาวตี ฯ กายวิจิฑฺวารเกทํ วินาปีติ กาย-

[ม. ป. ๑๐๐-๑๐๒ ส. ป. ๔๕๔ - ๖]

กายโจปนั วจิเภทยจ วินา ฯ ปฎิสงขานพลนาติ ตถาวิจิตตูปปาเท
อาทีนวลัจจเวกขณพลน ฯ ปุจณาสภาเคนาติ ปุจณานรูเปน ฯ
นิรุตติเอว ปโต นิรุตติปโต ฯ ตสมิ นิรุตติปเถ ฯ เตนหา โวหาร-
วจนมตเตติ ฯ ยถากมม คโตติ อิมินา ตสส มตภาวิ ทสเสติ ฯ
อพุณฺหนเตติ อิมินา วุตตเมว ปริยายนุตเรน วิภาเวตุ อุตตสรีเรติ
วุตตํ ฯ วิสภาคสรีเรติ อิตถีสรีเร ฯ วิสภาคสรีเรตฺตา อจฺจาสนฺเน
น ภวิตพฺพนฺติ อาห สีสเ วาติอาที ฯ วญฺญตฺติติ วิสภาคสรีเรปี
อตฺตนาถ วุตตวิธี กาคุ สากฺกณฺจ คเหตุ วญฺญติ ฯ เกจิ ปน
กิลฺยาปี อิมินา ลิกฺขาปเทน อนาปตฺติ อิตถีรูปี ปน อามสนฺตสฺส
ทุกกณฺฺนฺติ วทนฺติ ฯ

[๑๑๑] กุสั สงฺกามตฺวาติ กุสั ปรีวตฺเตตฺวา ฯ กุญฺจมานกุญ-
กหาปณาทีหิตี อาทิสทฺเทน ตฺลาญฺญกัสนฺญวณฺณาที สงฺกณฺหาติ ฯ
ตตฺถ กุญฺจมานํ หทยเภทสิขาเภทรชฺชฺเขตฺตวเสน ติวิธี โหติ ฯ ตตฺถ
หทยนฺติ นาฬิอาทิมานภานานํ อพฺกนฺตรํ ฯ ตสฺส เกโท ฉิทฺท-
กรรมํ หทยเกโท ฯ โส สปิเตลาทิมินนกาเล ลพฺภติ ฯ ตานิ
หิ คณฺฺหนฺโต เหญฺจ ฉิทฺทเทน มาเนน สณฺิกํ อาสิญฺจาติ วตฺวา
อนฺฺโตภาชน พหุํ ปคฺขรฺาเปตฺวา คณฺฺหาติ ททฺนฺโต ฉิทฺทํ ปิธาย
สิขํ ปุเรตฺวา เทติ ฯ สิขาเกโท ติลคณฺฺทฺลาทิมินนกาเล ลพฺภติ ฯ
ตานิ หิ คณฺฺหนฺโต สณฺิกํ สิขํ อุตฺสาเปตฺวา คณฺฺหาติ เทนฺโต

[ม. ป. ๑๐๓-๓ ส. ป. ๔๕๖-๕๘]

เวเคน ปูเรตวา สิขัง ฉินฺทนุโต เทติ ฯ ราชูเกโท เขตตวตฺถ-
มินนกาเล ลพฺภติ ฯ เขตตาทิ มินฺนตา หิ อมฺหนตฺมปิ มฺหนตฺ
กตฺวา มินฺนติ มฺหนตฺมปิ อมฺหนตฺ ฯ กุฎฺทหาปโณ ปากโฎเยว ฯ
ตุลาคุฎฺฏี ปน รูปคุฎฺฏี อํงคุฎฺฏี คหณคุฎฺฏี ปฏิจฺจนฺนคุฎฺฏนฺติ จตุพฺพิธ
โหติ ฯ ตตฺถ รูปคุฎฺฏี นาม เทว ตฺลา สรฺปา กตฺวา คณฺหนฺโต
มฺหติยา คณฺหาติ ททฺนฺโต ชุทฺทกาย เทติ ฯ อํงคุฎฺฏี นาม
คณฺหนฺโต ปจฺจภาเก หตฺเถน ตฺลํ อกฺกมฺติ ททฺนฺโต ปุพฺพ-
ภาเก อกฺกมฺติ ฯ คหณคุฎฺฏี นาม คณฺหนฺโต มฺลเ รชชช คณฺหาติ
ททฺนฺโต อคฺเค ฯ ปฏิจฺจนฺนคุฎฺฏี นาม ตฺลํ สฺสูริ กตฺวา อนฺโต
อยจฺจณฺณํ ปกฺขิปีตฺวา คณฺหนฺโต ตํ ปจฺจภาเก กโรติ ททฺนฺโต
อคฺคภาเก ฯ กํโส วุจฺจติ สุวณฺณปาตี ฯ ตาย วณฺจัน กํสฺกุฎฺฏี ฯ
กถํ ฯ เอกํ สุวณฺณปาตี กตฺวา อณฺณา เทว ติสฺโส โลหปาตีโย
สุวณฺณวณฺณา กโรนฺติ ฯ ตโต ชนปทํ คนฺตฺวา กิณฺจิทฺเว อทฺต-
กฺลํ ปวิสิตฺวา สุวณฺณภานานิ กิณฺธาติ วตฺวา อคฺฆเ ปุจฺฉิตฺ
สมกฺขมฺตรํ ทาทฺกามา โหนฺติ ฯ ตโต เตหิ กถํ อิมํสํ สุวณฺณ-
ภาโว ชานิตฺพฺโพติ วุตฺเต วิมฺสิตฺวา คณฺหาติ สุวณฺณปาตี
ปาสาณเ ฉมฺสิตฺวา สพฺพปาตีโย ทตฺวา คจฺจนฺติ ฯ วณฺจัน นาม
เตหิ เตหิ อูปาเยหิ ปเรสํ วณฺจัน ฯ ตตฺริทเมกํ วตฺถุ ฯ เอโก
กิริ มิคฺลฺลทฺทโก มิคฺลฺลจ มิคฺลฺลปตฺกณฺจ คเหตฺวา อากจฺจติ ฯ

[ม. ป. ๑๐๗ ส. ป. ๔๕๘]

ตเมโก รุตุโต ก็ โภ มิโค อคุมติ ก็ มิคโปตโกติ อห ๑
มิโค เทว กหาปณ มิคโปตโก เอกนติ วุตเต กหาปณ ทตุวา
มิคโปตกั กเหตุวา โถกั คนตุวา นิวตุโต น เม โภ
มิคโปตเคน อตุโธ มิกั เม เทหิติ อห ๑ เดนหิ เทว กหาปณ
เทหิติ ๑ โส อห นนุ โภ มยา ปจมเโโก กหาปโณ ทินโนติ ๑
อาม ทินโนติ ๑ อิมมุปี มิคโปตกั คณห เอวั โส จ กหาปโณ
อยณจ กหาปณคณนโก มิคโปตโกติ เทว กหาปณา ภวิสฺสนตีติ ๑
โส การณั วทิตติ สลลทกเขตฺวา มิคโปตกั กเหตุวา มิกั อทาสีติ ๑

[๑๑๒] พลสาติ พลน ๑ ปนุถฆาตคคฺคณน หิมวิจราโมส-
คฺคฺควิจราโมสาปี สงฺคหิตา ๑ ตตุถยั หิมปาตสมเย หิเมน
ปฏิจฺจนฺนา หุตฺวา มคฺคปฏฺธิปนฺนั ชนฺ มุสนฺติ อัย หิมวิจราโมโส ๑
ยั คฺคฺคพาทิหิ ปฏฺธิปนฺนั ชนฺ มุสนฺติ อัย คฺคฺควิจราโมโส ๑
อุทฺธาเรเยว ปาราชิกนฺติ สเจ สาฏฺโง ภวิสฺสตี คณฺหิสฺสามีติ
ปริกฺขปฺปสฺส ปวตฺตตฺตฺตา สาฏฺกสฺเสว ตตุถ สพฺภาวโต ๑ ปทวารน
การตพฺโพติ ภูมฺมียั อนิกฺขิปิตฺวาว วิมฺลิตตฺตฺตา วุตฺตํ ๑ ปริยฺญูจฺโถติ
อนฺุพฺนุโธ ๑ ทิสฺวา หฏฺตฺตา ปริกฺขปฺปาวหาโร น ทิสฺสตีติ อิมินา
ปริกฺขปฺปาวหารสฺส อสมฺภวั ทสฺเสนฺโต มหาปจฺจรีอาทิสฺ วุตฺตสฺส
อยุตฺตภาวั วิภาเวติ ๑ มหาอฏฺฐกถายนฺติอาทินา ปน ปริกฺขปฺป-
วารสพฺภาวั ปาลียา สัสนฺทนภาวั จ วิภาเวนฺโต มหาอฏฺฐกถายั

[ม. ป. ๑๐๗ ส. ป. ๔๕๘-๕]

วุตฺตเมว สุวุตฺตุนฺติ ทีเปติ ฯ เตนว มาติกฏจกถายมฺปี
มหาอฏฺฐกถานโยว ทสฺสีโต ฯ เกจฺติ มหาอฏฺฐกถายเมว เอกจฺเจ
อาจรียา ฯ มหาปจฺจจริยมนฺติ ปนสทฺโท เกจิวาทโต มหาปจฺจจริ-
วาทสฺส วิเสสสนฺทสฺสนฺโต ฯ เตน เกจิวาทโต มหาปจฺจจริวาเทนาปี
น สมตฺตีติ ทสฺเสติ ฯ มหาอฏฺฐกถานโยเอว จ มหาปจฺจจริวาเทนาปี
ลัสนฺทนฺโต ยุตฺตตโรติ วิภาเวติ ฯ อลงฺการภณฺตุนฺติ องฺคุลิภุ-
ทิกาทิอลงฺการภณฺตํ ฯ กุสฺส ปาเตตฺวาติ วิสีมยฺ วา ตาลปณฺณ-
มยฺ วา กตสณฺณณณํ ยงฺกิลฺลิจิ กุสฺส ปาเตตฺวา ฯ สมกฺขมฺตรนฺติ
อุปฺปกมฺตรฺ ฯ ปโรโกฏฺฐาสโต กุเส อุทฺธฏฺเฒปี น ดาว กุสฺส
ปริวตฺตนํ ชาตฺตุนฺติ วุตฺตํ อุทฺธาเร รกฺขตีติ ฯ

[๑๑๓] สิวียะยนฺติ สิวินฺนฺตฺเต ชาตฺติ ฯ ชนฺตตามฺรตฺตตฺตฺตฺตฺตํ ยสฺมา
อนนฺทตฺต
อโหสิตีติ น วุตฺตํ ฯ ยสฺมา จ สยฺ ภกฺวโต นาโรเจสิ ตสฺมา
อาโรเจสิตีติ เอกจฺจนฺ น วุตฺตํ ฯ วิฆาสนฺติ ขยิตาวเสตฺตํ อุจฺฉิฏฺจ
วา ฯ กปฺปิยฺ การิปาเตตฺวาติ ปจาเปตฺวา ฯ อตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ตฺต
สฺสิทาทโย อตฺตฺตนา ขาทฺยมนันฺ คณฺหนฺตฺตฺตฺตํ อนตฺตฺตมฺปี กเรยฺยํ ฯ
ปรานฺนุทฺทตฺต
วิโนทฺต
สฺสิทาทิสฺส ปฺรตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
อนุกฺมฺปาเย ฯ ชิมฺมจฺจนา-

[ม. ป. ๑๐๓ ส. ป. ๔๕๕-๖๔]

อนุกรมปา นาม น ภาวิสสติ ฯ

[๑๑๔] เตกฏุลาควตุณฺหิ วิทยาติ มุสวาทสามณฺโตะ วุตฺตํ ฯ
อาณตฺเตหิตี สมฺมเตน อาณตฺเตหิ ฯ อาณตฺเตนาติ สามิเกหิ
อาณตฺเตน ฯ อปรสฺส ภาคํ เทหิตี อสนฺตํ ปุคฺคํ ทสฺเสตฺวา
คหิตตฺตา ภาณฺทเทยฺยนฺติ วุตฺตํ ฯ อณฺเณนาติ ยถาวุตฺเตหิ สมฺม-
ตาทิหิ จตฺตฺหิ อณฺเณน ฯ อปรมฺปิ ภาคํ เทหิตี วุตฺเตปิ สงฺฆ-
สนฺตกตฺตา อมฺลกเมว คหิตนฺติ อุตฺธาเรยฺเว ภาณฺทกฺเขน กาท-
ตพฺโพติ วุตฺตํ ฯ อิตฺเรหิ ทิยฺมานนฺติ สมฺมเตน เตน อาณตฺเตน
วา ทิยฺมานํ ฯ เอวํ คณฺโหโตติ อปรมฺปิ ภาคํ เทหิตี วตฺวา วา
ภูฏวสฺसानิ คณฺเควว วา คณฺโหโต ฯ สฺวทินฺนนฺติ เหฏฺฐา สามิเกน
เตน อาณตฺเตน วา ทิยฺมานํ กิหิสนฺตํ อปรสฺส ภาคํ เทหิตี
วตฺวา คณฺโหโต อปรสฺส อภาวโต สามิกสนฺตกเมว โหตีติ ภาณฺท-
เทยฺยํ ชาตํ ฯ อิทฺ ปน เตหิ เอวํ ทิยฺมานํ อปรภาคํ เทหิตี
วตฺวา วา ภูฏวสฺसानิ คณฺเควว วา คณฺโหโต เทหิตี วุตฺตตฺตา
อณฺเณตคฺวิณฺยตฺติมคฺตํ จเปตฺวา เนว ปาราชิกํ น ภาณฺทเทยฺยนฺติ
สฺวทินฺนเมว โหติ ฯ

[๑๑๕] ปริกฺขารวตฺตฺตฺส วุตฺตปริกฺขารสฺส เหฏฺฐา วุตฺตภาณฺทสฺส
จ โภ วิเสโสติ ฯ ยํ ปริกฺโขโยคํ อภรณาทิรूपํ อกตฺวา
ยถาสภาวเมว จปีตํ ตํ ภาณฺทํ ยมฺปน ตถา กตฺวา ปริกฺกฺชิตฺตํ

[ม. ป. ๑๐๗ - ๘ ส. ป. ๔๖๕-๖]

อนุจฉวีกาการณ จปีติ อารณาทิกัม ตัม ปริกขารนุติ เวทิตพัพ ๑
สงคามตวาติ จิตฏจानโต อปนตวา ๑ ถวิกนุติ อุปาหนตถวิกาติ
ยงกัญจิกิ ถวิก ๑ อาหาราปนเตสุ ฆณทเทยยนุติ คหิตเต อตตมโน
โหตีติ วจนโต อนตตมมนสสุ สนตกัม คหิตปี ปุน ทาทพพเมวาติ
วุตตัม ๑ สมมุขีฏูเทหิ ภาเขตพพนุติ วจนโต ภาชนียภณท
อุปจารสีมฏจันเยว ปาปฏาตีติ อห อุปจารสีมายัม จิตตเสว คเหตุ
วฏฏตีติ ๑

[๑๑๖] ฆณทเทยยนุติ อุภินัน สาลยภาเว สติ โจรสสุ วา
สามิกสสุ วา กสฺสจิกิ สมปตตสฺสปี ทาตุ วฏฏตีติ วทนุติ ๑
เอเสว นโยติ ปัสสุกุลสญญา ย คหิตเต ฆณทเทยยัม เถยยจิตฺเตน
ปาราชิกนุติ อตุโธ ๑ คามสฺสุติ คามิเกสุ มนุสฺเสสุ ๑ คามคฺคห-
ณน เหตุถ คามภุจา วุตตา ๑ วฏฏจหนเตสุติ คามัม ฆทเทตวา
ปลายนเตสุ ๑ ปุน อวสนเต ชนปเทติ ชานปทิกเกสุ ปุน อากน-
ตวา วสนเตสุ ๑ อวิเสเสน วุตตนุติ สอฺสสาหา วา นิสฺสสาหา
วาติ วิเสสํ อปฺรามสฺสิตวา สามญญโต วุตตัม ๑ น หิ กติปยานัม
อนุสฺสาเห สติ สงฺฆิกมสงฺฆิกัม โหตีติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโย ๑
สอฺสสาหมตฺตเมว ปมาณนุติ สามิกานัม ปริกขินฺนภาวโต วุตตัม ๑
ตโตติ คณสนตกโต ปุคฺคกสนตกโต วา ๑ เสนาสนตฺถาย นิยมิ-
ตฺตนุติ อิทํ นิสฺสสนมตฺตัม ๑ จตฺตสุ ปจฺจเยสุ ยสฺสกสฺสจิกิ อตฺถาย

[ม. ป. ๑๐๘-๑๑๑ ส.ป. ๔๖๖-๗]

นิยมิเตปี วุตตนยเมว ฯ อิศฺสรวตยาติ ปรี อาปุจฺจิตฺวา วา
อนาปุจฺจิตฺวา วา ทาทพฺพกิจฺจํ นตฺถิ อหเมเวตฺถ ปมาณนฺติ เอวํ
อตุตฺตโน อิศฺสรวาเวน ฯ อคฺคเมน การตพฺโพติ อคฺคมานุรูปํ ทุคฺค-
ญฺเณณ ญฺจลจฺเจเนน วา การตพฺโพ ฯ อิศฺสรวตยา ปรีญฺชโต คีวาติ
นแกวลํ เอตฺถเอว คีวา เหฏฺฐา กุตฺสงฺกหตฺถาย อิศฺสรวตยา วา
ทินฺนเนปี คีวาเยว ฯ สุขาทิตฺตเมวาติ อนฺโตวิหาเร นิสีทิตฺวา
คณฺฑิปปฺพรณาทิวุตฺตวิธานสฺส กตฺตตา สุขาทิตฺตํ ฯ สงฺฆิกํ หิ เวทฺสงฺ-
คิยภณฺฑํ อนฺโตวิหาเร วา พหิสีมาย วา โหตุ พหิสีมายํ จิตฺเทหิ
อปฺโลเกตฺวา ภาเชตฺถํ น วญฺญุติ ฯ อุกฺกยตฺถ จิตฺมปิ ปน อนฺโต-
สีมายํ จิตฺเทหิ อปฺโลเกตฺวา ภาเชตฺถํ วญฺญุติเยว ฯ เตเนว ตีสุปี
คณฺฑิจีปะเทสุ วุตฺตํ วิหาเรเยว นิสีทิตฺวา เอวํ กตฺตตา สุขาทิตฺตนฺติ
อาหาติ ฯ อยญฺจ อตุตฺโต วสฺสฺสฺปนายิกกฺขนฺนรคฺคญฺจกถายํ อาวิภวิสฺสตี ฯ

[๑๑๗] วุตฺตวาทิกวตฺตญฺสุ ปาลิยํ ฯ ยุกฺคสาฎกนฺติ สาฎกยฺกํ ฯ
ตุลนฺติ ปลสฺตํ ฯ โทณนฺติ โสพฺสนาพิมตฺตํ ฯ ปรีจฺเจทํ ปน กตฺวาติ
ยตฺตํ อิจฺฉติ ตตฺตํ อคฺคเมวเสน วา จีวราทิปจฺจยวเสน วา
ปรีจฺเจทํ กตฺวา ฯ อูปารมฺภภาติ ภาทนฺตา อปรีจฺเจทํ กตฺวา วทนฺตีติ
เอวํ โทสาโรปนโต ฯ

[๑๑๘] ฉาตฺตชฺฉตฺตนฺติ ชิมฺจฺฉาทุคฺคเนน ปีพิตฺตํ อตฺตสนฺตานิ ฯ
ชนฺนคฺคนฺติ ชุทฺทกชนฺนํ ฯ พทฺโธ โหตีติ ติริยํ พทฺโธ โหติ ฯ สุนช-

[ม. ป. ๑๑๒ -๕ ส.ป. ๔๖๗-๘]

ทฏฐนุติ สามิเกหิ วิสขุชิตสุนเขน คหิตํ ๑ ยญฺฐิยา สห ปาเตตตีติ
สูกรสุส อากมนโต ปุเรตรเมว ตตถ อพชฺฉนตถาย ปาเตติ ๑
มททนุโต คจฺฉติ ภาณฺฑเทยฺยนุติ เอกสูกรคฺฆนํ ภาณฺฑํ ทาทพฺพิ ๑
น หิ เตน มกฺเคน คจฺฉนฺตา สพฺเพว สูกรา เตน ปาเสน
พชฺฉนุติ ๑ เอโกเยว จ ปจฺฉมตฺริ คจฺฉนฺโต พชฺฉติ ๑ ตสฺมา
เอกสูกรคฺฆนํ ภาณฺฑํ ทาทพฺพิ ๑ ปจฺฉา คจฺฉตีติ เตน กตป-
ปโยเคน อคฺนฺตฺวา ปจฺฉา สยเมว คจฺฉติ ๑ เหฏฺฐา วุตฺเตสุ
อิทิสฺสุ จาเนสุ เอเสว นโย ๑ อุทฺฐริตฺวา ฉทฺฑเทตตีติ ปุเรตรเมว
อุทฺฐริตฺวา ฉทฺฑเทติ ๑ วิหารญฺมฺยฺยนุติ วิหารสามนฺตา อรณฺณป-
ปเทเส ๑ รกฺขํ ยาจิตฺวาติ ราชราชมหามตฺตาทีนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา
อนฺุทฺทิสฺส รกฺขํ ยาจิตฺวา ๑ กฺุมินฺมฺขนฺนุติ กฺุมินฺสฺส อนฺโต มจฺฉนํ
ปวิสนมฺขํ ๑ กฺุมฺเพ จิปติ ภาณฺฑเทยฺยเมวาทิ กฺุมินฺสฺส อนฺโต
ปวิสิตพฺพานํ มจฺฉนํ อกฺุเคน ภาณฺฑเทยฺยํ ๑

[๑๑๕] วิสตีสาทิวเสน ปริจฺฉินฺนา ภิกฺขุ เอตฺถาติ ปริจฺฉินฺน-
ภิกฺขุกํ ๑ เถรานนุติ อาคนฺตฺกตฺเถรานํ ๑ เตสมฺปิติ อาวาสิก-
ภิกฺขุณมฺปิ ๑ ปรีโภคตฺถายาติ สจฺฉิมฺปิโภควเสน ปรีภฺลฺลชฺชนตฺถาย ๑
คหณฺเตติ ปาจเสโส ทฏฺฐพฺโพ ๑ ยตฺถาติ ยสฺมี อาวาเส ๑ อณฺเณสํ
อภาวนุติ อณฺเณสํ อาคนฺตฺกภิกฺขุณํ อภาวํ ๑ ตตฺถาติ ตาทิส
อาวาเส ๑ ภาชฺชตฺวา ขาทนฺตีติ อาคนฺตฺกานมฺปิ สมฺปตฺตาน

[ม. ป. ๑๑๕-๕ ส. ป. ๔๖๕-๗๒]

ภาเชตฺวา ขาทนฺตฺติ อธิปฺปาโย ๑ จตุสฺส ปจฺจเยสฺส สมฺมา
อุปเนนฺตฺติ อมฺพผลาทีนํ วิภุทฺธิตฺตฺวา จีวราทิสฺส จตุสฺส ปจฺจเยสฺส สมฺมา
อุปนาเมนฺตฺติ ๑ จีวรตฺถาย นียเมตฺวา ทินฺนาติ ๑ อิมสฺส รุกฺขานํ
ผลานํ วิภุทฺธิตฺตฺวา จีวเรสฺสเยว อุปเนตฺตฺพฺพานํ น ภาเชตฺวา ขาทิ-
ตฺตฺพฺพานํติ เอวํ นียเมตฺวา ทินฺนา ๑ เตสฺสปี อาคนฺตฺตฺกา อนิสฺสรธาติ
ปจฺจยปริโภคตฺถาย นียเมตฺวา ทินฺนตฺตา ภาเชตฺวา ขาทิตฺตฺ อนิสฺ-
สรธา ๑ น เตสฺ ๑เป ๑ จาตฺตฺพฺพนฺติ เอตฺถ อาคนฺตฺตฺเกหิ เหฏฺฐา
วฺตุตฺตฺนเยน ภาเชตฺวา ขาทิตฺตฺพฺพนฺติ อธิปฺปาโย ๑ เตสฺส กตฺติกาย
จาตฺตฺพฺพนฺติ ภาเชตฺวา น ขาทิตฺตฺพฺพนฺติ วา เอตฺตฺตฺเกสฺส รุกฺขेषฺส
ผลานํ คณฺหิสฺสสามาติ วา เอตฺตฺตฺกานํ ผลานํ คณฺหิสฺสสามาติ วา
เอตฺตฺตฺกานํ ทิวสานํ อพฺภนฺตฺเร คณฺหิสฺสสามาติ วา น กิณฺจิกณฺหิสฺ-
สามาติ วา เอวํ กตฺถาย อาวาสิกานํ กตฺติกาย อาคนฺตฺตฺเกหิ จาตฺตฺพฺ ๑
มหาอฏฺฐกตฺถาย อนิสฺสรธาติ วจเนน ทีปิตฺโตเยว อตฺถโล มหาปจฺจจริยํ
จตุณฺนํ ปจฺจยानนฺตฺติอาทีนํ วิตฺถาเรตฺตฺวา ทสฺสิตฺโต ๑ ปริโภค-
วเสเนวาทิ เอตฺถ เอวสทฺทโท อฏฺฐานปฺปยุตฺตฺโต ๑ ปริโภควเสน
ตเมว ภาเชตฺวาติ โยเชตฺตฺพฺ ๑ เอตฺถาติ เอตฺตฺสมี วิหารเร รุกฺขเจ
วา ๑ เสนาสนปจฺจยนฺตฺติ เสนาสนนฺจ ตตฺถตฺถาย นียเมตฺวา
จปีตฺถจ ๑ ลามกโกฏฺฐิยาติ ลามกํ อาที กตฺตฺวา ๑ ลามกเสนาสนโต
ปฏฺฐายาติ วฺตุตฺตํ โหติ ๑ เสนาสนนปี ตินฺนาทีนํ ลามกโกฏฺฐิยา

[ม. ป. ๑๑๕ ส. ป. ๔๗๓-๔]

วิษษเขตพพานิ ๗ เสนาสนปริกขารานปี ลามกโกฎิยาวิษษเขต-
ตพพา ๗ มุลวตถุเจท ปน กตวา น อุปเนตพพนติ อิมินา กิ
วุดตํ โหติ ๗ ตีสปี คณจีปเทศุ ตาว อิทํ วุดตํ สพพานิ เสนา-
สนานิน วิษษเขตพพานีติ วุดตํ โหตีติ ๗ ลามกโกฎิยา วิษษเชน-
เดหิปี เสนาสนญมิโย น วิษษเขตพพาติ อยมตโต วุดโต โหตีติ
โน ขนติ ๗ วิมัสติวา ยํ รุจติ ตํ คเหตุพพิ ๗ ชมมสนตเคน
พทฐปฐิ กาคุ พทฐสนตเคน วา ชมมปฐิ กาคุ วฎุฎิ น
วฎุฎีติ ๗ ตถาคตสส โข เอตํ วาเสฎฐ อธิวณํ ชมมกาโย
อติปีติ จ โย โข วกถลิ ชมมํ ปสสตี โส มํ ปสสตีติ จ
วจนโต วฎุฎีติ วทนติ ๗ เกจิ ปน เอวํ สนตโย ฎิภขเว
มํ อุปฎุจเหยย โส คิลานํ อุปฎุจเหยยติ วจนโต พทฐสนตเคน
คิลานสสาปี เกสชช กาคุ ยุตตนติ อาปชเชยย ตสฺมา น
วฎุฎีติ วทนติ ๗ ตํ อการณํ ๗ น หิ โย ฎิภขเว มํ อุปฎุจ-
เหยย โส คิลานํ อุปฎุจเหยยติ อิมินา อตฺตโน จ คิลานสส
จ เอกสทิสตา ตพฎุจจานสส วา สมผลตา วุดตา ๗ อยํ เหตุถ
อตุโต โย มํ โอวาทานุสาสนีกรณน อุปฎุจเหยย โส คิลานํ
อุปฎุจเหยย มม โอวาทการเคน คิลานโน อุปฎุจจาทพโพติ ๗
ภควโต จ คิลานสส จ อุปฎุจจันํ เอกสทิสนติ เอวมนตถ
อตุโต น คเหตุพพิ ๗ ตสฺมา โย โว อานนท มยา ชมโม จ

[ม. ป. ๑๑๕ ส. ป. ๔๗๕]

วินโย จ เทลิตโต ปลายตุโต โส โว มมจยเยน สตุถาติ วจนโต
อหญจ ปนินานิ เอโก โอวทามิ อนุสาสามิ มยิ ปรีนิพพุเต
อิมานิ จตุราสีติพุทธสหัสสถานิ ตุมเห โอวทิสฺสนฺติ อนุสาสีติสนฺตีติ
วุตตตุตา จ พหุสฺสุตฺติ ภิภุํ ปัสสนฺเตน จ โย พหุสฺสุโต น โส
ตุมหากํ สาวโก นาม พุทฺโธ นาม เอส จุนฺทาทิ วุตตตุตา
ธมฺมกรุกตุตา จ ตถาคตฺส ปุพฺพนโยเอว ปสตุตโรติ อมหากํ
ขนฺติ ฯ ปณฺณํ อาริเปตฺวาติ เอตฺตเกแหว รุกฺเขหิ เอตฺตกเมว
คเหตุพฺพนฺติ ปณฺณํ อาริเปตฺวา ฯ ลิจิตฺวาติ วุตฺติ โหติ ฯ
นิมิตฺตสยณฺํ กตฺวาติ สงฺเกตํ กตฺวา ฯ ทารกาติ เตสํ ปุตฺต-
นตฺตาทโย ทารกา อณฺเณปี เยเกจิ โคปกกา โหนฺติ เต สพฺเพปี
วุตฺตา ฯ สพฺพตฺถาปี กิหิํ โคปกทานเณ ขตฺตํ โคปกกา เทนฺติ
ตตฺตํ คเหตุพฺพํ ฯ สงฺฆิกเณ ปน ยถาปริจฺเจทเมว คเหตุพฺพนฺติ
ทีปิตตฺตา อตฺถโต เอกนฺติ วุตฺติ ฯ

[๑๒๐] ตโตติ ยถาวุตฺตอุโปสถาคาราทิกรณฺตถาย จปีตทารุ-
สมฺภารโต ฯ อาปุจฺจิตฺวาติ การกสงฺฆํ อาปุจฺจิตฺวา ฯ ตํ สพฺพมฺปี
อาหริตฺวาติ อนาปุจฺจิตฺวาปี ตาวกาลิกํ อาหริตฺวา ฯ อาหารา-
เปนฺโตติเอตฺถ อนาหาราเปนฺเตปี ทาทพฺพเมว ฯ อยเมว ภิภุ
อิสฺสโรติ เอกสฺส ภิภุโน ปาปุณฺนญฺจันํ ตโตเยว เสนาสนโต
ตสฺส ทาทพฺพํ น จ โส ตโต อญฺจาเปตพฺโพติ วุตฺติ โหติ ฯ

[ม. ป. ๑๑๕ ส. ป. ๔๗๖]

[๑๒๑] อุทกปุชุนติ เจตียฎฺฐาเนสุ สิญฺจนนฺติ คณฺฐีปเทสุ
วฺตุตฺติ ๑ วตฺตสีเสนาติ เกวลํ สทฺธาย น เวตฺตนาทิตฺตถาย ๑
สวตฺตถกนฺติ สห ฎฺฐิยา ๑ ตินฺมตฺตํ ปน ทาทพฺพนฺติ กสฺมา
วฺตุตฺติ กิณฺตํ คุรฺกณฺฑํ น โหตีติ ๑ น โหติ ๑ อรฺกฺขิตฺตอโคปิ-
ตฎฺฐาเน หิ วินสฺสนกภาเวน จิตฺ คุรฺกณฺฑํ น โหติ ๑ ตสฺมา
ตาทิสํ สนฺธาย ตินฺมตฺตํ ปน ทาทพฺพนฺติ วฺตุตฺติ ๑ ชฺคฺคิตฺตวาติ
ถ้วจฺจเร ถ้วจฺจเร ชฺคฺคิตฺตวา ๑

[๑๒๒] กุฏฺฐนฺติ เกหฺภิตฺตี ๑ ปาการนฺติ ปริกฺเขปฺปการํ ๑
ตโตติ ฉทฺฐิตฺตวหารโต ๑ ตโต อหริตฺตวา เสนาสนํ กตฺ โหตีติ
สามนฺตคามวาสีหิ ฎฺฐิขุหิ ฉทฺฐิตฺตวหารโต ทารุสมฺภาราที อหริตฺตวา
เสนาสนํ กตฺ โหติ ๑

[๑๒๓] จตฺตพฺภาคอุทกสมฺภินฺเนติ จตฺตตฺตภาเคน อุทเคน
สมฺภินฺเน ๑ โอทนภาชนิยวตฺตตฺตสมินฺติ เทหิ อปรสฺส ภาคนฺติ อากต-
วตฺตตฺตสมิ ๑ อยฺยา อตฺตนา กาทฺ ฎฺฐตฺตมฺปิ น กโรนฺติ อตีวีย
ถทฺฐาติ ปสาทํ ฆินฺทิตฺตวา จิตฺเตน กุปฺปติ ตสฺมา ปสาทานุ-
รกฺขณฺตถายาติ วฺตุตฺติ ๑ อิทฺธี ปฏฺฐิสฺหริติ อิทฺธี วิสขฺเชสิ ๑
สกฏฺฐาเนยฺว อฏฺฐาสีติ อิทฺธิยา วิสขฺชิตฺตตฺตาเอว ปาสาโท ปฺน
อากจฺจตฺตติ อนธิฎฺฐิตฺตปี สยเมว อากนฺตวา สกฏฺฐาเนยฺว อฏฺฐาสี ๑
ยว ทารกา ปาสาทํ อารโหนฺติ ตาว ปาสาโท เตสํ สนฺติเก

[ม. ป. ๑๒๐ - ๓ ส. ป. ๔๗๖ - ๘๑]

โหตุติ ปุพเพ อธิฐิตตดาเอว จ กาลปริจเฉทํ กตฺวา อธิฐิตเต
ตโต ปริ อธิฐิ วิสขุชิตา นาม โหตีติ กตฺวา วุตฺตํ เถโร อธิฐิ
ปฏิสัหริตี ๑ ยสุมา เต ทารกา เอวํ กเหตุวา คตานํ สนฺตกา
น โหนฺติ ยสุมา จ อีทิสเนน ปโยเคน เถเรน เต อาনীตา
นาม น โหนฺติ ตสุมา เถโร เอวมกาสีติ ทฎฺฐพฺพํ ๑ เตเนวาท
โวหารวเสนาติอาที ๑ อุตฺตโน ปกตฺวณฺณํ อวิขหิตฺวา พหิทฺธา
หตฺถิอาทิสฺสนํ เอโกปี หุตฺวา พหุธา โหตีติ อากตฺตจฺจอธิฐฺจาน-
วเสน นิปฺพนนฺตดา อธิฐฺจานิทฺธิ นาม ๑ โส ปกตฺวณฺณํ
วิขหิตฺวา กุมารกวนฺณํ วา ทสฺเสตี นากวนฺณํ วา ๑เป ๑ วิวิชมฺปิ
เสนาพฺยูหํ ทสฺเสตีติ เอวํ อากตา อธิฐิ ปกตฺวณฺณวิขหนวิการ-
วเสน ปวตฺตตฺตา วิกฺุพฺพนอธิฐิ นาม ๑ อุตฺตานํ อทสฺเสตฺวา
พหิทฺธา หตฺถิอาทิสฺสนมฺปิ เอตฺถเวย สงฺกหิตนฺติ ทฎฺฐพฺพํ ๑
ปกตฺวณฺณวิขหนํ หิ นาม อุตฺตโน ปกตฺริรูปสฺส อณฺเวยลํ อทสฺสนํ
น สพฺเพน สพฺพํ ตสฺส นโรธนํ ๑ เอวณฺจ กตฺวา อุตฺตานํ
อทสฺเสตฺวา พหิทฺธา หตฺถิอาทิสฺสนมฺปิ เอตฺถเวย สงฺกหิตนฺติ อิทมฺปิ
ปกตฺวณฺณํ วิขหิตฺวาตี วุตฺตมฺลปฺเพน น วิรุชฺฌตี ๑

[๑๒๔] ปราชิตฺกิลเสนาติ สนฺตानเน ปฺน อนฺุปฺปตฺติธมฺมตา-
ปาทเนน จตฺตฺหิ มกฺคภาณฺเหหิ สห วาสนาย สมฺภูจินฺนสพฺพกิลเสน ๑
อิธาติ อิมสฺมี สาสเน ๑ เตน ลิกฺขาปฺเพน สมํ อณฺเวยลํ อนเก-

[ม. ป. ๑๒๕-๖ ส. ป. ๔๘๐]

นยโวกณณํ คมฏีรตถวินิจญํ กิณฺจิ สิกฺขาปทํ น วิชฺชตีติ
โยเชตพฺพํ ๑ อตุโถ จ วินิจฺจโย จ อตถวินิจฺจยา ๑ คมฏีรา
อตถวินิจฺจยา อสฺสาติ คมฏีรตถวินิจฺจยํ ๑ วตฺถุมหิ โอตินฺเณติ
โจทฺทาวตฺถุมหิ สงฺฆมฺมชฺฌํ โอตินฺเณ ๑ เอเกน เอกสฺมี โจทิต
สยเมว วา อากนฺตฺวา อตฺตนา กตฺวีตฺติกุเม อารโหิตฺติ วุตฺตํ
โหติ ๑ เอตฺถาติ โอตินฺเณ วตฺถุมหิ ๑ วินิจฺจยํ กโรนฺเตน
สหา ปาราชิกนฺติ อวตฺวา ยํ กตฺตพฺพํ ตํ ทสฺเสตฺถํ ปาณินฺติ-
อาทิมาน ๑ วินิจฺจโยติ ปาราชิกาปตฺติวินิจฺจโย ๑ อวตฺวาวาติ
ตฺวํ ปาราชิกํ อापนฺโนติ อวตฺวาว ๑ กปฺปิเยปี จ วตฺถุสฺมินฺติ
วตฺวา จ อวตฺวา จ กณฺหิตฺตุ อรหฺรุเป มาตาปีตฺตฺสนฺตเกปี วตฺถุสฺมี ๑
ลหฺวตฺติโนติ เถยฺยจิตฺตฺปฺปาเทน ลหฺวปฺริวตฺติโน ๑ อาสีวิสนฺติ
สีมเมว สกตฺสรีเร ปรณสมตฺถวีสํ ๑

อิติ สมตปาสาทิกาย วินยฎจกถาย สารตฤทีปนี

หุติยปาราชิกวณณา สมตฺตา ๑

[ม. ป. ๑๒๖ ส. ป. ๔๘๐-๑]

ตติยปราชิกวณณา

[๑๒๕] ตีหิติ กายวจิมโนทวารเหติ ฯ วิภาวิตนุติ ปกาสิตํ ฯ
เทสิตํ ปณตตุนุติ วุตตํ โหติ ฯ ติกุขตตุํ ปาการปริกฺเขป-
วทฺธเนนาติ ติกุขตตุํ ปาการปริกฺเขเปเน นครภูมิยา วทฺธเนน ฯ
วิสาสิภูตตฺตาติ คาวุตนุตรํ คาวุตนุตรํ ปุณฺณตตฺตา ฯ พาราณสี-
รณฺเณ กิร อคฺคฺมเหสียา กุจฺฉิมฺหิ คพฺโภ สณฺจาสี ฯ สว ลตฺวา
รณฺโโย นิเวเทสิ ฯ ราชว คพฺภปริหาริ อทาสี ฯ สว สมนฺมา
ปริหริยमानคพฺภา คพฺภปริปากกาเล วิชายนมฺริ ปาวีสิ ฯ ปุณฺณ-
วณฺตีเน ปจฺจฺสสมเย คพฺภวฺจฺจฺจํ โหติ ฯ สว จ ตาสิ อลฺล-
ตรา ฯ เตน ปจฺจฺสสมเย อลตฺตคปฺภฺลพฺนฺชิวปฺปฺสทิสิ มฺสเปสิ
วิชายิ ฯ ตโต อลฺลว เทวियो สฺวณฺณพิมฺพสทิสเส ปฺตฺเต วิชายนุติ
อคฺคฺมเหสี มฺสเปสินฺติ รณฺโโย ปฺรโต มม อวณฺโณ อฺปฺปช-
เขยฺยติ จินฺเตตฺวา เตน อวณฺณภเยน ตํ มฺสเปสิ เอกสฺมิ ภาชเน
ปฺกฺขิปิตฺวา ปฺกฺกฺชเชตฺวา ราชมฺทฺทิกาย ลลฺเจตฺวา คงฺคาย โสเต
ปฺกฺขิปาเปสิ ฯ มนฺสเสหิ ฉทฺทิตมตฺเต เทวตา รกฺขํ สํวิทฺหีสฺสุ ฯ
สฺวณฺณปฺกฺกฺกํ เจตฺถ ชาตฺหิงฺกุลเกเน พาราณสีรณฺโโย อคฺคฺมเหสียา
ปฺชาติ ลิจิตฺวา พนฺธิสฺสุ ฯ ตโต นํ ภาชนํ อุมฺมิภยาทิหิ อฺนฺปทฺทํ
คงฺคาโสเตน ปายาสี ฯ เตน จ สมนฺเยน อลฺลตโร ตาปโส

[ม. ป. ๑๒๘ ส. ป. ๔๘๒]

โคล้ กุณิสฺสาย กงฺคาตีเร วิหฺรติ ฯ โส ปาโตว กงฺคํ โอดิณฺโณ
ตํ ภาชนํ อากจฺจนฺตํ ทิสฺวา ปัสฺสูกฺลสฺสณฺณาย อคฺคเหสี ฯ อเถตฺถ
ตํ อกฺขรปฏฺฐิกํ ราชมุทฺทิกาย ลยฺจนฺนจฺ ทิสฺวา มฺมุจฺจิตฺวา ตํ
มัสเปสี อทฺทส ฯ ทิสฺวานสฺส เอตทโหสี สียา กพฺโปกฺตลา-
หิสฺส ทฺทคฺคณฺรปฺตฺติภาโว นตฺถิตฺติ ฯ อุกทปฺปวาหนาคตฺสฺสาปี หิ
อุสฺมา น วิคจฺจติ อุสฺมา จ นาม อีทิสฺสฺส สฺวิณฺณณกตฺตาย
ภเวยฺย สียา กพฺโปกฺติ จินฺเตสี ฯ ปุณฺณวณฺตตฺตาย ปน ทฺทคฺคณฺร
นาโหสี น อุสฺมกตฺตาย ปฺตฺติภาโว จ ฯ เอวํ ปน จินฺเตตฺวา
อสฺสมํ เนตฺวา นํ สฺทฺทเช โโอกาเส จเปสี ฯ อถ อทฺทมฺมาสจฺเจยน
เทว มัสเปสีโย อเหตุํ ฯ ตาปโส ทิสฺวา สาธฺตฺริ จเปสี ฯ
ตโต ปฺน อทฺทมฺมาสจฺเจยน เอกเมกิสฺสา มัสเปสียา หตฺถปาท-
สีสฺซานมตฺตฺตาย ปณฺจ ปณฺจ ปีพกา อฏฺฐหีสฺสุ ฯ อถ ตโต
อทฺทมฺมาสจฺเจยน เอกา มัสเปสี สฺวณฺณณพิมฺพสฺทิสฺโส ทารโก เอกา
ทาริกา อโหสี ฯ เตสฺสุ ตาปสฺสฺส ปฺตฺตฺตฺติเนโห อฺปฺปชฺชิตฺติ ฯ ทารกานํ
ปุณฺณปนิสฺสยโต องฺกฏฺฐจกฺโตวสฺส จิรํ นิพฺพตฺติ ฯ ตโต ปฏฺฐติ
จ จิรภตฺตํ ลภี ฯ ตาปโส ภตฺตํ ภูณฺชิตฺวา จิรํ ทารกานํ มฺมุ
อาสีณฺจติ ฯ เตสํ ยํ อฺทฺทํ ปวิสฺติ สพฺพํ มณฺนิภาชนคตํ วิย
ทิสฺสฺสติ จริมภเว โปทิสฺสฺสฺสฺส กุจฺฉิกเต โปทิสฺสฺสฺสฺส มาตุ วิย อฺทฺทจฺฉวิยา
อจฺฉวิปฺปสนฺนตฺตาย เอวํ เต นิจฺฉวี อเหตุํ ฯ อปฺเร อาหุ

[ม. ป. ๑๒๘ ส. ป. ๔๘๒]

สิพเพตฺวา จปีตา วิย เนสํ อญฺญมณฺณํ ลินฺนา ฉวิ อโหสีติ ฯ
เอวํ เต นิจฺจวิตาย วา ลินฺนจฺจวิตาย วา ลิจฺจวีติ ปญฺญาเยสุ ฯ
ตาปโส ทารเก โปเสนฺโต อุตฺตฺเร คามํ ภิกฺขาย ปวิสติ อติทิวา
ปฏิกฺกมฺติ ฯ ตสฺส ตํ พุยาปาริ ญตฺวา โคปาลกา อหํสุ ฆนฺเต
ปพฺพชิตานํ ทารกโปสนํ ปลิโพโซ อมฺหากํ ทารเก เทถ มยํ
โปสิสฺสาม ตุมฺहे อตฺตโน กมฺมํ กโรธติ ฯ ตาปโส สาธฺติ
ปฏิสฺสณฺนิ ฯ โคปาลกา ทุดิยทิวเส มคฺคํ สมํ กตฺวา ปุ่เปหิ
โอภิราเปตฺวา ฐชปฏฺฐากา อุตฺสาเปตฺวา ตูริเยหิ วชฺชมานเหิ อุตฺสมํ
อากตา ฯ ตาปโส มหาปุญฺญา ทารกา อปฺปมาเทเนว
วฑฺฒเถถ วฑฺฒตฺวา อญฺญมณฺณํ อวาทํ กโรธ ปญฺจโอรเสน
ราชานํ โตเสตฺวา ภูมิภากํ คเหตฺวา นครํ มาเปถ ตตฺถ กุมาริ
อภิสฺสจฺจตาติ วตฺวา ทารเก อทาสิ ฯ เต สาธฺติ ปฏิสฺสณฺนิตฺวา
ทารเก เนตฺวา โปเสสฺสุ ฯ ทารกา วฑฺฒติมฺนุวาย กิพฺนตา วิวาทฏฺ-
จानฺนสฺ อญฺเณ โคปาลกทารเก หตฺถเนปี ปาเทนปี ปหรนฺติ ฯ
เต โรทนฺติ ฯ กิสฺส โรทธาติ จ มาตาปิตฺตฺหิ วุตฺตา อิม
นิมฺมาตาเปตฺิกา ตาปสโปสิตา อมฺเห อติวिय ปหรนฺตีติ วทนฺติ ฯ
ตโต เนสํ โปสทมาตาปีตโร อิม ทารกา อญฺเณ ทารเก
วิหเสนฺติ ทุกฺขาเปนฺติ น อิม สจฺจเหตุพฺพา วชฺชิตพฺพา อิมติ
อหํสุ ฯ ตโต ปฏฺติ กิร โส ปเทโส วชฺชิติ วุจฺจติ โยชน-

[ม. ป. ๑๒๘ ส. ป. ๔๘๒]

สคปริมาณน ๑ อถ ตั ปเทสิ โคปาลกา ราชานั โตเสตุวา
อคุคเหตุ ๑ ตตุเถว นครี มาเปตุวา โสฬสวสุสุทุเทสิกั กุมาริ
อภิสัญจิตวา ราชานั อังสุ ราชสมปตติยา ทายกสุส กम्मสุส
กตตดา อสมภินเนเอว ราชกุลเอ อุปฺปนุนตดา จ ๑ กุมารสุส
ปฺญณานูภาเวน สลฺยจิตตเวทตาริคุคหิตา อังสุติ เกจิ ๑ ตาย
จสุส ทาริกาย สทุธิ วาเรยฺย กตุวา กตติกั อังสุ พาทิริโต
ทาริกา น อาเนตพพา อิโต ทาริกา น กสุสจิ ทาตพพาติ ๑
เตสิ ปจมสัวาเสน เทว ทารกา ชาตา ธีตา จ ปตุโต จ ๑
เอว โสฬสกขตตุ เทว เทว ชาตา ๑ ตโต เตสิ ทารกานั
ยถากุมั วฑฒนตตานั อารามุขยานนิवासนฏฺจานปริวารสมปตติ
คเหตุ อุปฺโปหนตั นครี ติกขตตุ กาวตฺนตเรน กาวตฺนตเรน
ปริกฺขิปีสุ ๑ ตสุส ปฺนปฺปนั วิสาลีกตตดา เวสาลีเตว นามั
ชาต ๑ เตน วุตตติ ติกขตตุ ปาการปริกฺเขปวฑฒเนน วิสาลีฏฺตตดา
เวสาลีติ วุจฺจตีติ ๑ อิทมฺปิ จ นครนฺติ นเกวลั ราชคห-
สาวตฺติโยเขวติ ทสุเสติ ๑

[๑๒๖] ตตุถ มหาวนั นามาติอาทิ มชฺฉิมภาณกสัยฺยต-
ภาณกานั สมานฏฺจกถา ๑ มชฺฉิมฏฺจกถายิ หิ สัยฺยตฺตฏฺจกถายญจ
อิมินาว นเขน วุตตติ ๑ ทิมฺนิกายฏฺจกถายิ ปน มหาวเนติ
พหิณฺนเร หิมวณฺเตน สทุธิ เอกาพทุธิ หุตุวา จิตฺ สยิ ชาต วนั

[ม. ป. ๑๒๘ ส. ป. ๔๘๒]

อตุลิต ยี่ มหันทภาเวนเว มหาวนฺติ วุจติ ตสฺมี มหาวเน
ภูฏาคารสาถายนฺติ ตสฺมี วนสณฺเฑ สงฺฆารามํ ปติฏฺฐาเปสฺสุ ตตฺถ
กณฺณิกํ โยเชตฺวา ฌมฺภานํ อุปริ ภูฏาคารสาธาสงฺเขเปน เทว-
วิมานสทิสฺส ปาสาทํ อํกฺสุ ตํ อุปาทาย สกโลปี สงฺฆารามो
ภูฏาคารสาธาติ ปญฺญาธิตฺถาติ วุคฺคํ ๑ วนมชฺเฌ กตฺตฺตา วนํ
นิสฺสาธาติ วุคฺคํ ๑ อารามติ สงฺฆาราม ๑ หังสวภูฏกจฺจนนาติ
หังสวภูฏกปฏิจฺจนฺเนน ๑ หังสมณฺฑลภาเรนาติ อตุโถ ๑

[๑๒๗] อนนฺกปริยาเยนาติ เอตฺถ ปริยาเยสทฺโท การณฺวจโนติ
อาห อนนฺเกหิ การณฺเหหิตี ๑ อยฺ กาโย อวิญฺญาณโกปี สวิญ-
ญาณโกปี เอวมฺปิ อสุโภ เอวมฺปิ อสุโภติ นานาวิเชหิ การณฺเหหิตี
อตุโถ ๑ อสุภาการสนฺทสฺสนปฺปวตฺตฺนฺติ เกสาทิวเสน ตตฺถาปี
วณฺณาทีโต อสุภาการสฺส สพฺพโส ทสฺสนวเสน ปวตฺตํ ๑ กาย-
วิจฺจนฺทนฺนียกณฺติ อตฺตโน จ ปรสฺส จ กรชกาเย วิจฺจนฺทนฺนปฺปาทนํ
กถํ ๑ มุคฺคํ วาติอาทินา พุยฺติเรกมฺเขน กายสฺส อมนฺุณฺณตํ
ทสฺเสติ ๑ ตตฺถ อาทีโต ตีหิ จ ปเทหิ อทสฺสนฺนียตฺย อสารตฺย
จ มชฺเฌ จตฺถหิ ทฺกคฺคฺนฺธตฺย อนฺเต เอเกน เลสมตฺเตนปี
มนฺุณฺณตภาวามสฺส ทสฺเสติ ๑ อถโขติอาทินา อนฺวยโต สรฺุเปเนว
อมนฺุณฺณตฺย ทสฺสนํ ๑ ฌนฺุโทติ ทฺพพฺลราโค ๑ ราโคติ พฺลว-
ราโค ๑ เกสโลมาทีติ สงฺเขปโต วุคฺคตมคฺคํ วิภาเคน ทสฺเสตฺถ

[ม. ป. ๑๒๗ ส. ป. ๔๘๒ -๑]

เยปี หีตืออาทิ วุตุตํ ฯ อสุภาติ อาคนตุเคน สุภากาเรน
วิริหิตตุตา อสุภา ฯ อสุจินติ อตุตโน สภาเวเนว อสุจิน ฯ
ปฏิภูลาติ นาคริกสส อสุจินฺจัน วิย ชิกฺขณฺนียตุตา ปฏิภูลา ฯ
เกสา นามเต วนฺณโตปี ปฏิภูลา สณฺจันโตปี คนฺธโตปี อาสย-
โตปี โอกาสโตปี ปฏิภูลาติ ทสฺเสนฺโต โส จ เนลฺลํ ฯเปฯ ปญฺจหิ
การณฺหิ เวทิตฺโพติ อาห ฯ มนฺญฺเยปี หิ ยาคุปฺตเต วา
ภตฺตปฺตเต วา เกสวณฺณํ กิณฺจิ ทิสฺวา เกสมิสฺสกมิตฺ หรธ
นฺนฺติ ชิกฺขณฺนฺติ ฯ เอวํ เกสา วนฺณโต ปฏิภูลา ฯ รัตตี
ภฺยฺชนฺตปิ เกสสณฺจันํ อกกฺวากํ วา มกฺจิวากํ วา นฺนฺตีตฺวา
ตเถว ชิกฺขณฺนฺติ ฯ เอวํ สณฺจันโต ปฏิภูลา ฯ เตลมกฺขน-
ปฺปฺผฐฺปาทิสงฺขารวิริหิตานญฺจ เกसानํ คนฺธโร ปรมฺเชคุจฺโณ โหติ ฯ
ตโต เชคุจฺจโร อคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺตานํ ฯ เกสา หิ วนฺณสณฺ-
จันโต อปฺปฏิภูลาปี ลีเย คนฺธเรน ปน ปฏิภูลาเยว ฯ ยถา หิ
ทหฺรสฺส กุมารกสฺส วจฺจํ วนฺณโต หลิตฺทิวณฺณํ สณฺจันโตปี
หลิตฺทิวณฺณํ สงฺการญฺจเน นนฺทิตฺตญฺจ อุตฺตฺมาตกกาพ-
สุนฺขสรีริ วนฺณโต ตาลปฺกฺวณฺณํ สณฺจันโต วญฺญฺเตว
วิสฺฐมฺทิงฺกสณฺจันํ ทาตฺมาปฺสส สฺมณฺมกฺพสทิสฺสาคิ อุกฺขมฺปี
วนฺณสณฺจันโต ลีเย อปฺปฏิภูลํ คนฺธเรน ปน ปฏิภูลเมว ฯ เอวํ
เกสาปี ลีเย วนฺณสณฺจันโต อปฺปฏิภูลา คนฺธเรน ปน ปฏิภูลา-

ยเวติฯ ขตา ปน อสุจิฏฐาเน คามนิสฺสนฺเทน ชาตานิ สฺสเปยฺย-
ปณฺณานิ นาคริกมฺนุสฺसानํ เชคฺคฺชฺณานิ โหนฺติ อปริโภคานิ ฯ
เอวํ เกสาปปี ปุพฺพโลहितมฺตฺตกรีสปีตฺตเสมฺมหาทีนีสฺสนฺเทน ชาตตฺตา
ปรมเชคฺคฺชฺณาคี อิทํ เตสํ อาสยโต ปาฏิกุลยํ ฯ อิมे จ เกสา
นาม กุฏราสีมฺหิ อฏฺฐจิตฺตปณฺณกํ วยิ เอกตฺตีสโกฏฺฐาสราสีมฺหิ
ชาตาฯ เต สฺसानสงฺการฏฺฐานาทีสุ ชาตสากํ วยิ ปริจาทีสุ
ชาตกมลกวฺลยาทีปุปฺผิ วยิ จ อสุจิฏฐาเน ชาตตฺตา ปรมเชคฺคฺชฺณาคี
อิทํ เตสํ โโอกาสโต ปาฏิกุลยํ ฯ ขตา จ เกसानํ เอวํ
สพฺพโกฏฺฐาसानญจ วณฺณสณฺจฺจานคฺนฺชาสโยกาสวเสน ปณฺจชา
ปฏิกุลตา เวทิตพฺพาติ อาห เอวํ โลมาทีนฺนฺติ ฯ ปณฺจปณฺจป-
ปเกเทนาคี เอตฺถ พาทิรตฺถสมาโส ทฏฺฐพฺโพ ปณฺจ ปณฺจ ปเกทา
เอตฺตฺสาคี ปณฺจปณฺจปฺปเกโทติ ฯ สํวณฺณนฺโตติ วิตุฏฺธาเรนฺโต ฯ
อสุภายาติ อสุภมาติกาย ฯ ผาติกมฺมนฺติ พหุลีกาโร ฯ

[๑๒๘] ปณฺจจฺกวิปฺปหีนํ ปณฺจจฺกสมนฺนาคตฺนฺติ เอตฺถ กามจฺ-
ฉนฺโท พฺยาปาโท ถีนมิทฺธํ อฏฺฐจฺจกุกฺกจฺจํ วิจิกิจฺฉาคี อิมสํ
ปณฺจจฺนํ นีวรณํ ปหานวเสน ปณฺจจฺกวิปฺปหีนตา เวทิตพฺพาฯ
น หิ เอเตสุ อปฺปหีนฺเตสุ ฉานํ อปฺปชฺชติ ฯ เตนฺตฺเสตานี
ปหานจฺกานีติ วุจฺจนฺติ ฯ กิณฺจาปี หิ ฉานกฺขณฺเ อญฺเฌปี อกุสลา
ธมฺมา ปหียนฺติ ฯ ตถापปี เอตาเนว วิเสเสน ฉานนฺตฺตฺรายกรานี ฯ

[ม. ป ๑๒๘ ส. ป. ๔๘๓-๔]

กามจณฺเทน หิ นานาวิสยปฺปโลภิตํ จิตฺตํ น เอกตตารมฺมเณ
สมาธิยติ ฯ กามจณฺฐาทิกฺกิตํ วา จิตฺตํ น กามฐาตฺตูปฺพานาย
ปฺปฏิปทํ ปฺปฏิปชฺชติ ฯ พุยาปาเทน จ อารมฺมเณ ปฺปฏิหณฺณมานํ
น นีรนฺตรํ ปวตฺตติ ฯ ถีนมิทฺฐาทิกฺกิตํ อกมฺมณฺณํ โหติ ฯ อุทฺทจ-
กุกฺกจฺจปเรตํ อุวฺปสนฺตเมว หุตฺวา ปรีพฺภมฺติ ฯ วิจิกฺกจฺจาย อุปหตฺ
ฉานาธิคฺคมาสํ ปฺปฏิปทํ นาโรหติ ฯ อิติ วิเสเสน ฉานนฺตราย-
กรตฺตาเอตานิ ปฺพานงฺกานีติ วุตฺตานี ฯ ยสฺมา ปน วิตฺกโก
อารมฺมเณ จิตฺตํ อภินิโรเปติ วิจาโร อุนฺนุชฺชติ เตหิ อวิกฺเขปาย
สมฺปาทิตปฺปโยคสฺส เจตฺโส ปโยคสมฺปตฺติสมฺภวา ฯ ปีติ ปีนนํ
สุขณฺจ อุปพฺรุหณํ กโรติ ฯ อถ นํ สสมฺปยุตฺตธมฺมํ เอเตหิ
อภินิโรปนานฺนุชฺชนปีนนอุปพฺรุหเนหิ อุนฺนุคฺคิตา เอกคฺคตาเอกตฺตา-
รมฺมเณ สมํ สมฺมา อาธิยติ ฯ ตสฺมา วิตฺกโก วิจาโร ปีติ
สุขํ จิตฺเตกคฺคตาติ อิมสฺส ปญฺจนนํ อุปฺปตฺติวเสน ปญฺจก-
สมนฺนาคตฺตาเวทิตพฺพา ฯ อุปฺปนฺเนสฺส หิ เอเตสฺส ปญฺจสฺส ฉานํ
อุปฺปนฺนํ นาม โหติ ฯ เตนฺสฺส เอตานิ ปญฺจ สมนฺนาคตงฺกานีติ
วฺจฺจนฺติ ฯ ตสฺมา น เอเตหิ สมนฺนาคตํ อลฺลเวทว ฉานํ นาม
อตุถิตี คเหตุพฺพิ ฯ ยถา ปน องฺกมตฺตวเสเนว จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ปญฺจกิกํ ตฺต
องฺกมตฺตวเสเนว ปญฺจกิกนฺติ วา ปญฺจกสมนฺนาคตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
วา

[ม. ป. ๑๒๘ ส. ป. ๔๘๔]

วุจจตีติ เวทิตพัพ ๑ เอตานิ จ ปญจ องฺกานิ กิณฺจาปี
อุปจารกฺขณปี อตุลฺล ๑ อถโฆ อุปจารเร ปกตฺติจิตฺตโต พลวตฺรานิ ๑
อิธ ปน อุปจารโตปี พลวตฺรานิ รูปาวจรกฺขณปฺปตฺตานิ ๑ เอตถ
หิ วิตฺกโก สุวีสเทน อากาเรน อารมฺมณเ จิตฺตํ อภินิโรปยมาโน
อุปฺปชฺชติ ๑ วิจาโร อติวีย อารมฺมณํ อโนมชฺชมาโน ๑ ปีตฺติสฺสํ
สพฺพาวนฺตมฺปิ กายํ ฝรมาณํ ๑ เตเนว วุตฺตํ นาสุส กิณฺจ
สพฺพาวโต กายสุส วิเวกเชน ปีตฺติสฺสเณ อปฺมุญฺหํ โหตีติ ๑ จิตฺเต-
กคฺคตาปี เหฏฺฐิมฺมหิ สมฺกคฺคปฏฺฐเ อุปริมํ สมฺกคฺคปฏฺฐํ วีย
อารมฺมณเสุ ฝุสฺสิตา หุตฺวา อุปฺปชฺชติ ๑ อยเมเตสํ อิตฺเรหิ วิเสโส ๑
ตสฺมา ปญฺจกสมนฺนาคตฺนฺติ อปฺปนาชฺฌานเมว วิเสเสตฺวา วุตฺตํ ๑
ติวฺชกฺขยาณํ ทสฺลกฺขณสมฺปฺนฺนฺติ เอตถ ปน ฌานสุส อาทิมชฺฌ-
ปริโยसानวเสน ติวฺชกฺขยาณตา เตสํเยว อาทิมชฺฌปริโยसानนํ
ลกฺขณวเสน ทสฺลกฺขณสมฺปฺนฺนฺตา เวทิตพฺพา ๑ วิตุถารนยํ ปเนตฺถ
สยเมว ปกาสยิสฺสตี ๑ กิเลสโจเรหิ อนภิกวณียตฺตา ฌานํ จิตฺต-
มณฺชฺชสนฺติ วุตฺตํ ๑ นิสฺสายาติ ปาทกํ กตฺวา ๑ ทสฺลกฺขณ-
วิภาวเนเนว ติวฺชกฺขยาณตาปี วิภาวิตา โหตีติ ทสฺลกฺขณํ ตาว
ทสฺเสนฺโต ตตฺตริมานีติอาทิมมาห ๑

[๑๒๕] ตตฺถ ปารีปฺนฺถิกโต จิตฺตวิสุทฺธิตีอาทินํ ปทานํ
อตุโล ตตฺตรายํ ปาลีตีอาทินา วุตฺตปาถิวณฺณายเมว อาวิ-

[ม. ป. ๑๒๘ ส. ป. ๔๘๔]

ภวิสฺสติ ฯ ตตฺรธาติ ตสฺมี ทสฺลทกฺขณวิภาวเน ฯ ปฏฺิปปทาวิสฺสุทฺธิติ
ปฏฺิปปชฺชติ ฌานํ เอตาธาติ ปฏฺิปปทา ฯ โคตฺรทฺฐปฺริโยสาโน ปุพฺพ-
ภาคิโย ภาวนาโน ฯ ปฺริปนฺนโต วิสฺสุทฺธนํ วิสฺสุทฺธิ ฯ ปฏฺิปปทาย
วิสฺสุทฺธิ ปฏฺิปปทาวิสฺสุทฺธิ ฯ สทา ปนํยํ ยสฺมา ฌานสฺส อุปฺปาทกฺขณ
ลพฺภติ ตสฺมา วุตฺตํ ปฏฺิปปทาวิสฺสุทฺธิอาทิ ฯ อุเปกฺขานุปฺพุทฺธาติ
วิโสเชตฺตพฺพตาทีนํ อภาวโต ฌานปฺริยาปนฺนํย ตตฺรทฺมชฺชตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
กิจฺจนิปฺพตฺต
จิตฺตฺกฺขณ ลพฺภติ ฯ เตน วุตฺตํ อุเปกฺขานุปฺพุทฺธา มชฺเชติ ฯ
สมฺปทฺสฺนาติ ตตฺตฺต ฌมฺมานํ อนตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
กิจฺจนิปฺพตฺต
กฺขณ ปากฺกฺวา โหติ ฯ ตสฺมา วุตฺตํ สมฺปทฺสฺนา ปฺริโยสาณนฺนติ ฯ
อิมานิ ตีณิ ลกฺขณานีติ ปฺริปนฺนโต จิตฺตสฺส วิสฺสุทฺธนาภาโร
มชฺฉิมสฺส สมณนิมิตฺตสฺส ปฏฺิปปชฺชนาภาโร ตตฺตฺต ปกฺขนฺนทฺนากาโรติ
อิมานิ ตีณิ ฌานสฺส อาทิโต อุปฺปาทกฺขณ อุปฺปนาปฺตฺตฺต-
ลกฺขณานิ ฯ เตหิ อากาเรหิ วินา อุปฺปนาปฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
อสฺติ จ อุปฺปนาปฺยํ ตทภาวโต อาทิกฺลฺยาณญฺเจว วิสฺสุทฺธิปฏฺิปปทตฺตา
ยถาวุตฺเตหิ ลกฺขณฺเหหิ สมฺนฺนาคตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ติลกฺขณสมฺปนฺนญฺจ ฯ อิมินา นเยน มชฺฉปฺริโยสาณลกฺขณานํ
ปโยชฺนา เวทิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต

อุปะจาโร อุปะกขานุพฺพุหนา นาม อุปะปนา สมปะหังสนา นาม
ปะจฺจเวกขณณาทิ วณฺณยณฺติ ฯ ตทยุตฺตํ ฯ ตถาหิ สติ อชฺฌมาน-
ธมฺเมหิ ฌานสฺส กุณฺสงฺกิตฺตณํ นาม กถํ โหติ ฯ น หิ ญฺมุนฺตร-
ปริยาปนฺนํ โหติ ฯ ปาลิยา เจตํ วิรุชฺฌติ ฯ เอกตฺตคคฺตํ จิตฺตํ
ปฎิปทาวิสุทฺธิปะกขณฺทนญฺเจว โหติ อุปะกขานุพฺพุหิตฺตญฺจ ฌาณน จ
สมปะหังสิตฺตณฺติ หิ ปาลิยํ วุตฺตํ ฯ เอตฺถ หิ เอกตฺตคคฺตํ จิตฺตณฺติ
อินฺทฺริยานํ เอกรสฺภาเวน เอกกฺคตาย จ สิทฺธาปะตฺติยา ตทณฺคณฺ
เอกตฺตคคฺตํ สสมปะยฺยุตฺตํ อุปะปนาปะตฺตํ จิตฺตํ วุตฺตํ ฯ ตสฺเสว จ
ปฎิปทาวิสุทฺธิปะกขณฺทนตาทิอนนฺตรํ วุจฺจเต ฯ ตสฺมา ปาลิยํ
เอกสฺมีเยว อุปะปนาจิตฺตกฺขณเ จ ปฎิปทาวิสุทฺธิอาทีนํ วุตฺตตฺตา
อนฺโตอุปะปนายเมว ปริกมฺมาคมนฺวเสน ปฎิปทาวิสุทฺธิ ตตรมชฺฌตฺต-
ปะกขาย กิจฺจวเสน อุปะกขานุพฺพุหนา ธมฺมานํ อนตฺิวตฺตนาทิกาว-
สาธเนน ปรีโยทปะกสฺส ฌาณสฺส กิจฺจนิปะตฺตฺตฺิวเสน สมปะหังสนา จ
เวทิตฺตพฺพา ฯ กถํ ฯ ยสฺมี วาเร อุปะปนา อุปะปะชฺชติ ตสฺมี
โย นีวรณฺสงฺขาโต กิลเสกโณ ตสฺส ฌานสฺส ปรีปนฺนโถ ตโต
จิตฺตํ วิสุชฺฌติ ฯ วิสุทฺทชฺชตฺตา อวารณฺวิริหิตํ หุตฺวา มชฺฌิมํ
สมถนิมิตฺตํ ปฎิปชฺชติ ฯ มชฺฌิมํ สมถนิมิตฺตํ นาม สมปะปวตฺโต
อุปะปนาสมาริเยว ลีณฺทฺทฺจสงฺขาตानํ อุภินฺนํ อนฺตानํ อนฺุปะกมเนน
มชฺฌิมโ สวิเสสํ ปจฺจนิกธมฺมานํ วุปะสมนโต สมโถ โยคิโน

[ม. ป. ๑๒๘ ส. ป. ๔๘๕]

สุขวิเสธานัน การณภาวโต นิमितตุนติ กตฺวา ๑ ตสฺส ปน อปฺปนา-
จิตตสฺส อนนฺตรปจฺจยภูตํ โคตรภูจิจฺจํ สติปิ ปริตฺตมหลุคตภาว-
เภเท ปจฺจยปจฺจยูปฺปนภาวเภเท จ เอกิสฺสาเยว สนฺตติยา
ปริณามูปคฺมณโต เอกสนฺตติปริณามนฺเยน ตถตฺตํ อปฺปนาสมาธิวเสน
สมาहितภาวํ อุปคจฺจมานัน มชฺฌิมํ สมถนิमितฺตํ ปฏิปชฺชติ นาม ๑
เอวํ ปฏิปฺนฺนตฺตา ตถตฺตูปคฺมเนน ตตฺถ ปกฺขนฺนทติ นาม ๑ ยสฺมี
หิ ขณฺเ ตถตฺตํ มชฺฌิมํ สมถนิमितฺตํ ปฏิปชฺชติ ตสฺมีเยว
ขณฺเ ตถตฺตูปคฺมเนน อปฺปนาสมาธินา สมาहितภาวูปคฺมเนน ตตฺถ
ปกฺขนฺนทติ นาม ๑ เอวํ ตาว ปฺริมสฺมี โคตรภูจิจฺจเต วิชฺชมานา
ปริปฺนฺนตฺตวิสุทฺธิ มชฺฌิมสมถปฏิปฺตติปกฺขนฺนทนาการา อากมฺนวเสน
นิปฺปชฺชมานา ปจฺมสฺส ฌานสฺส อุปฺปาทกฺขณฺเเยว ปฏิปทาวิสุทฺธิติ
เวทิตพฺพา ๑ เตเยว หิ อการา ปจฺจยวิเสสโต ฌานกฺขณฺเ
นิปฺปชฺชมานา ปฏิปทาวิสุทฺธิติ วุตฺตา ๑ เอวํ วิสุทฺธสฺส ปน
ตสฺส จิตตสฺส ปฺน วิโสธตพฺพาภาวโต วิโสธเน พฺยาปาริ อกโรนฺโต
วิสุทฺธํ จิตฺตํ อชฺฌมฺเปกฺขติ นาม ๑ สมถภาวูปคฺมเนน สมถปฏิ-
ปฺนฺนสฺส ปฺน สมาธานเ พฺยาปาริ อกโรนฺโต สมถปฏิปฺนฺนํ อชฺฌ-
มฺเปกฺขติ นาม ๑ สมถปฏิปฺนฺนภาวโตเอว จสฺส กิเลสํสํสคฺคํ ปหาย
เอกตฺเตน อุปฺภูจิตสฺส ปฺน เอกตฺตูปฺภูจฺจเน พฺยาปาริ อกโรนฺโต
เอกตฺตูปฺภูจฺจัน อชฺฌมฺเปกฺขติ นาม ๑ เอวํ ตตฺตรมชฺฌตฺตูปฺกฺขาย

[ม. ป. ๑๒๘ ส. ป. ๔๘๕]

กิจจวเสน อุเปกขานุพฺรหฺณา เวทิตพฺพาฯ เย ปเนเต เอวฺ อุเปกขา-
นุพฺรหฺหิต ๓๓มี ฌานจิตฺเต ชาติตา สมาธิปณฺณาสงฺฆาตาชฺชนทฺธ-
ธมฺมา อณฺณมณฺณํ อนตฺตวตฺตมานา หุตฺวา ปวตฺตา ยานิ จ
สทฺธาทีนํ อินฺทฺรียานิ นานากิเลสฺหิ วิมุตฺตตฺตา วิมุตฺตฺริเสน
เอกรสานิ หุตฺวา ปวตฺตานิ ยณฺเจตฺ ๓๓ปคํ เตสํ อนตฺตวตฺต-
เอกรสภาวานํ ° อนฺจฺจวีกํ วีริยํ วาหยติ ยา จสฺส ๓๓มี ขณ
ปวตฺตา อาเสวนา สพฺเพปี เต อากาธา ยสฺมา ฌาณน
สงฺกิลฺลโฆทานฺสฺส ตํ ตํ อาทีนวณฺจ อานิสฺสณฺจ ทิสฺวา ตถา
ตถา สมฺปหํสิตตฺตา วิโสธิตตฺตา ปรีโยทาปิตตฺตา จ นิปฺพณฺนา
๓๓มา ๓๓มานํ อนตฺตวตฺตนาทิกาวสาธเนน ปรีโยทปกสฺส ฌาณสฺส
กิจจนิปฺพตฺตวเสน สมฺปหํสนา เวทิตพฺพาติ วุตฺตํฯ อถ กสฺมา
สมฺปหํสनाव ปรีโยसानนฺติ วุตฺตนา น อุเปกขานุพฺรหฺณาติ ฯ ยสฺมา
๓๓มี ภาวนาจิตฺเต อุเปกขาวเสน ฌาณํ ปากกฺมฺ น โหติ ๓๓มา
ฌาณกิจจกฺกฺตา สมฺปหํสนา ปรีโยसानนฺติ วุตฺตา ฯ ตถาหิ
อปฺปนากาลเ ภาวนาย สมฺปปวตฺตติยา ปฏฺธิปฺกขสฺส จ สฺสฺปฺพานโต
ปคฺคหาทิสฺส พฺยาปารสฺส อกตฺตพฺพโต อชฺชฺฏเปกฺขนาว โหติฯ
ยํ สนฺธาย วุตฺตํ สมเย จิตฺตสฺส อชฺชฺฏเปกฺขนา วิสฺสุทฺธํ จิตฺตํ
อชฺชฺฏเปกฺขตีติ จ อาทิจฺ ๓๓ ปนายํ อชฺชฺฏเปกฺขนา ฌาณสฺส

๑. ม. อนตฺตวตฺตนาโต เอกรสภาวานํ ฯ

[ม. ป. ๑๒๘ ส. ป. ๔๘๕]

กิจจสิทฺธิยา โหติ วิเสสโต ฌาณสาธนตฺตา อปฺปนาพฺยาปารสฺส ฯ
ตสฺมา ฌาณกิจฺจฏฺฐตา สมฺปหังสนา ปรีโยसानนฺติ วุตฺตา ฯ เอวํ
ติวิธาย ปฏิปทาวิสุทฺธิยา ลทฺทวิเสสาย ติวิธาย อุเปกฺขานุปฺพุทฺถนํ
สาตีสํ ปรณฺณิทรียสฺส อหิมตฺตภาเวน จตฺตพฺพิธาปี สมฺปหังสนา
สิขมฺมตีติ อากมฺนุเปกฺขาฌาณกิจฺจวเสน ทสฺสปี อาการา ฌาเนเอว
เวทิตฺตพฺพา ฯ เอวํ ติวิธตฺตคตํ จิตฺตนฺตืออาทีนํ ตสฺเสว จิตฺตสฺส
โถมนวจนานํ ฯ ตตฺถ เอวํ ติวิธตฺตคตฺตํ เอวํ ยถาวุตฺเตน วิธินา
ปฏิปทาวิสุทฺธิปกฺขนทฺนอุเปกฺขานุปฺพุทฺถนฌาณสมฺปหังสนาวเสน ติวิธ-
ภาวํ คตํ ฯ วิตกฺกสมฺปนฺนนฺติ กิเลสฺกโฆภวิริทตฺตา วิตกฺเกน
สฺนุทฺรภาวมฺปกตํ ฯ จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานสมฺปนฺนนฺติ ตสฺมีเยว
อารมฺมเณ จิตฺตสฺส นินฺนตฺรปฺวตฺติตฺสงฺขาเตน อธิฏฺฐานเนน สมฺปนฺนํ
อนฺนํ ฯ ยถา อธิฏฺฐานวสิขํ อธิฏฺฐานนฺติ ฌานปฺวตฺติ ตถา
อิธปิ จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานนฺติ จิตฺตฺเตกฺกตฺตาปี ยฺชชติ ฯ เตนหิ
เอกสฺมีเยว อารมฺมเณ จิตฺตํ อธิฏฺฐจฺติ น เอตฺถ วิกฺกิปฺตีติ ฯ
สมาธิสมฺปนฺนนฺติ วิสุํ วุตฺตตฺตา ปน วุตฺตฺนเยเนว กเหตุพฺโพ ฯ
อถวา สมาธิสฺเสว ฌานงฺกตฺสงฺกหิตตฺตา จิตฺตสฺส อธิฏฺฐาน-
สมฺปนฺนนฺติ ฌานงฺกตฺปญฺจกฺวเสน วุตฺตํ ฯ สมาธิสมฺปนฺนนฺติ
อินฺทฺริยตฺสงฺกหิตตฺตา อินฺทฺริยปญฺจกฺวเสน ฯ

[๑๓๐] อสุภสญฺญาปรีจิตฺเตนาติ สกฺลํ กายํ อสุภนฺติ ปวตฺตาย

[ม. ป. ๑๒๘ ส. ป. ๔๘๕-๖]

สณฺญา สหคตตฺตา ฌานํ อสุภสณฺญา ฯ เตน ปริจิตฺเตน
ปริภาวิตฺเตน ฯ เจตฺตํ จิตฺเตน ฯ พหุลฺลํ อภินฺหํ ฯ วิหรโตติ
วิหรนฺตสฺส ฯ อสุภสฺมาปฺตติพหุลสฺสํ อตุโธ ฯ เมณฺฐมฺม-
สฺมาปฺตติยาติ เมณฺฐมฺเมน สมงฺคีภาวโต ฯ ปฏฺฐิตฺติ เอกปฺสฺเสน
นิตฺติ นิสํ วิย โหติ ฯ ปฏฺฐิตฺติ* สงฺกฺจติ ฯ ปฏฺฐิตฺติ
วิญฺญูติ ฯ น สมฺปฺสارىตีติ น วิสฺรตี ฯ อภฺรตีวเสน น
ปฏฺฐิตฺติ อตุโธ ฯ อถวา ปฏฺฐิตฺติ สงฺกฺจติ ตตฺถ ปฏฺฐิต-
ตฺตา สณฺจิตตฺตา ฯ ปฏฺฐิตฺติ อปฺสกฺกติ น อฺปฺสกฺกติ ฯ
ปฏฺฐิตฺติ นิตฺติ ฯ ตโตเอว น สมฺปฺสارىตีติ ฯ นหฺร-
ททฺทฺนฺติ นหฺรทฺทฺนฺติ นหฺรทฺทฺนฺติ วา ฯ

[๑๓๑] อทฺตมาสนฺติ อจฺจนฺตสฺโยเค อฺปโยคฺวณฺ ๑ ปฏฺ-
สฺลิตฺติตฺตํ ยถาวตฺตคฺกํ ปฏฺ ปฏฺ ทิวเส ทิวเส สฺมาปฺตติยํ ฃมฺม-
จินฺตํ จ จิตฺตํ นิตฺติยํ ๑ ปฏฺตฺตวณฺติ ปฏฺตฺตวณฺติ
พฺทฺธา อิมฺสฺ ทิวเสสฺ ปิณฺทาย น จรฺนฺติ วิหารเยว นิสฺทฺนฺติ
เตสฺ ทินฺนํ มหฺปฺผลํ โหติตฺตวณฺติ ฯ กฺลฺยาณฺปนิสฺสยวเสนานฺติ
ปพฺพชฺชาย อฺปนิสฺสยวเสน ฯ ปเร กิรฺตติ กิรฺสทฺโท อรฺจิสฺส-
นฺตฺโต ฯ เตนฺนาห อิทํ ปน อิจฺฉามตฺตฺนฺติ ฯ ปวตฺติอชานนํ
อาโรจยิตฺตวณฺติ ฃวเต นิตฺติอชานนํ อิทํ เตสฺ อิจฺฉามตฺตํ น
ปน การณฺนฺติ อตุโธ ฯ อปฺเร ปน วทฺนฺติ เอตฺสฺมี กิรฺ อทฺต-

๑. อฏฺฐกฺกปาโจปี อิทฺติโสว ฯ ปาติยฺมฺปน ปฏฺฐิตฺติ ทิสฺสตีติ ฯ

มาเส น โภจิ พุทฺธเวเนโย โหสิ อถ สตุถา อิม อฑฒ-
มาสั ผลสมาปตฺติสุเขน วิดีนาเมสุสามิ อิติ มยฺหญฺเจว สุขวิหาโร
ภวิสฺสตี อนาคเต จ ปจฺจิมมา ชนตา สตุถาปี คณั ปหาย
เอกโก วิหาสิ กิมงฺคั ปน มยฺนติ ทิฏฺฐาณุกฺตี อาปชฺชิสฺสตี
ตทสฺสา ภวิสฺสตี ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายาติ อิมินา การณฺน
เอวมาหาติ ฯ เนว โภจิ ภควนฺตํ อุปสงฺกมตีติ จเปตฺวา ปิณฺฑ-
ปาตนิหารกั อญฺโฆ โภจิ เนว ภควนฺตํ อุปสงฺกมตี ฯ ภิกฺขุสงฺโฆ
ปน สตุถุ วจัน สมนฺปฏิจฺฉิตฺวา เอกํ ภิกฺขุํ อทาสี ฯ โส ปาโถว
คณฺฐกฺฎิปริเวณสมฺมชฺชนมุโขทกทนฺตกฏฺฐทานาทีนิ สพฺพกิจฺจานิ ตสฺมี
ตสฺมี ขณฺเณ กตฺวา อปคจฺฉตี ฯ

[๑๓๒] อนนการณสมฺมิตฺโสติ เอตถ กายสฺส อสุจิทุกฺคณฺฐ-
เชจฺฉนฺปฏิภูถดาว อนนการณํ ฯ มณฺฑนปกฺติโกติ อลงการ-
สภาโว ฯ โภจิ ตฺรุโณปิ ยฺวา น โหติ โภจิ ยฺวาปี มณฺฑนก-
ชาติโก น โหติ ยถา อุปสนฺตสภาโว อาลสิยพฺยสนาทีหิ วา
อภิกฺภูโต ฯ อธิ ปน ททโร เจว ยฺวา จ มณฺฑนกชาติโก จ
อธิปฺเปโต ฯ ปจฺมโยพฺพนนฺนาม ปณฺณรสาวสฺสโต ยาว ทฺวตฺตีส-
วสฺसानิ โสพฺสวสฺสโต วา ยาว เตตฺตีสวสฺसानิ ฯ กุณฺปนฺติ
มตฺกเพวริ ฯ อหิสฺส กุณฺปํ อหิกุณฺปํ ฯ เอวํ อิตฺรานิปี ฯ
อติปฏิภูถชฺฉิจฺฉนฺนิยภาวโต เจตฺถ อิมานฺเนว ตีณิ วุคฺตานิตี

[ม.ป. ๑๒๘ ส. ป. ๔๘๘]

เวทิตพพานิ ฯ อณฺเฐสํ หิ สสสุกราทินํ กุณเปํ มนุสฺสา กญฺจ-
ภณฺฑาทิหิ อภิสงฺขริตฺวา ปริภุญฺชนฺตปิ ฯ อิมํ ปน กุณเปํ
อภินวมิ ชิคุจฺจนฺตियฺว ฯ โโก ปน วาโท กาลาติกฺกเมน
ปฺตฺกฺกฺว ฯ อติปฺก
สา จ อหีนํ ติจิมโกปตฺย กุญฺจมนุสฺसानํ โอทนฺกฺมมาสุปฺจยตฺย
สริรสฺส โหตีติ วทฺนฺติ ฯ สมณฺก
นิวาสนาทิวเสน สมณฺก
เวสธารโกติ ฯ สพฺพมกํสุติ ปุญฺชชฺนา สวชฺเชปี ตตฺถ อนวชฺช-
สญฺญินฺน หุตฺวา กรรมการาปนสมนฺนุญฺจตาทิเกทํ สพฺพมกํสุ ฯ

[๑๓๓] โโลหิตกนฺติ เอตฺถ โโลหิตกตฺนฺตปิ ปจฺนฺติ ฯ วคฺคฺกฺก
มตา วคฺคฺก
ปฺนเนน วิโสชเนน ปุญฺจณฺตฺติ สมฺมตา ฯ ปวาหฺเสสฺสามิตี คมยิสฺสามิ
วิโสเชสฺสามิตี อตฺถโธ ฯ มารฺเชยฺยํ วุจฺจณฺตฺติ เตญฺญิมิกฺขมา ฯ
วจนฺตฺถโต ปน มารฺสฺส เชยฺยํ มารฺเชยฺยํ ฯ เชยฺยณฺตฺติ ธานํ วตฺถ
นิวาโส โคจโร ฯ มาโร วา เอตฺถ ธิยตี ติจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
มารฺเชยฺยํ ฯ มาโรตี เจตฺถ กิเลสฺมาโร อธิปฺเปโต ฯ กิเลสฺมาร-
วเสนฺว จ เทวปฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
นาติกฺก
อติกฺก
มยา ปน เอวํ วุตฺเต อฺปฺปฺนฺนสํเวคํ ปฺกฺกฺก-

ปฎิปปสุสมเกตุวา มารวิสย นาดิกกมิสสุตตีติ เอว จินเตตฺตวา ฯ
ทวิจจนฺตติ ทวิกฺขตฺตํ วจัน ฯ อามะทิตวจจนฺตติ วุตฺตํ โหติ ฯ
นินโยเชนฺตตีติ เอตฺถ อัย อนุชพาลา เทวตา เอว อูปฺปนฺนสํเวคมฺมกํ
สมณชมฺมํ กตฺวา อัย มารวิสย อติกฺกเมยฺยาปีติ จินเตตฺตวา อตฺตโน
อญฺญาณตฺตาย มตา สํสารโต มุจฺจนฺตตีติ เอวฺลทฺธิกาปี สมานา
อตฺตโน ลทฺธิวเสน มตา ภิกฺขุ สํสารโต มุจฺจนฺตตีติ อิมมตฺถํ
อนุปฺปริกฺขิตฺตวา ตํ ตตฺถ นินโยเชตีติ เวทิตพฺพํ ฯ กิณฺจาปี อสุกฺกถํ
กเถนฺเตน ภควตา ยถา เตสํ ภิกฺขุณฺโณ มรณภยํ น ภวิสฺสตี
ตถา เทสิตตฺตวา ภิกฺขุณฺณจ ตํ ชมฺมกถํ สุตฺวา อสุกฺภาวนานฺนโยเคน
กาเย วิคตฺจจนฺทฺรคตฺตาย มรณสฺส อภิปฺภุจิตฺทาวโต ภยํ นตฺถิ
ตํ ปน อสิหตฺถํ ตถา วิจฺรณตํ ทิสฺวา ตทลฺลเณสํ ภิกฺขุณฺโณ อูปฺปช-
ชนกภยํ สนฺชาย โหติเยว ภยฺนตฺติอาทิ วุตฺตนฺตติ วทฺนตฺติ ฯ
อตฺตนาปี อตฺตนาณํ ชีวิตา โวโรเปนฺตติ อญฺณมญฺณณฺปี ชีวิตา โวโร-
เปนฺตตีติ วุตฺตตฺตวา สพฺพานิปี ตานิ ปญฺจ ภิกฺขุสฺตฺตานิ ชีวิตา
โวโรเปตีติ อิทํ เขภฺยฺยวเสน วุตฺตนฺตติ คเหตุพฺพํ ฯ อปฺปกํ หิ
โอนมธิกํ วา คณฺนุปลํ น โหตีติ ปญฺจสฺตฺตานีติ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา
เย จ อตฺตนาเว อตฺตนาณํ อญฺณมญฺณณฺจ ชีวิตา โวโรเปสฺสุ เต
จเปตฺตวา อวเสสฺปฺนุชฺชนภิกฺขุ สพฺเพ จ อริเย อัย ชีวิตา โวโร-
เปตีติ เวทิตพฺพํ ฯ

[ม. ป. ๑๒๕ ส. ป. ๔๕๑]

[๑๓๔] ปฎิสถลลานา วุฎฐิตโตติ เอตถ ปฎิสถลลานนุติ เตหิ
เตหิ สตุตสงฆาเรหิ ปฎินิวตติตฺวา อปสภกิตฺวา สลลลันนํ นิลิยนํ
วิเวจันํ ฯ กายจิตฺเตหิ ตโต วิวิตตฺตา เอกัภาโวติ วุตฺตํ โหติ ฯ
เตนาห เอกัภาโวติ ฯ ปวิเวกโตติ วุตฺตํ โหติ ฯ เอกัภาโวติ หิ
กายจิตฺตวิเวโก วุตฺโต ฯ วุฎฐิตโตติ ตโต ทุวิธวิเวกโต ภาวํคฺอุป-
ปตฺติยา รุปารมฺมณาทีสงฆารสมาโยเคน จ กหฺภูจฺปพฺพชิตาทีสตุต-
สมาคเมน จ อเปโต ฯ อุทฺเทสํ ปริปุจฺจันํ คณฺหนตฺตีติ อตฺตโน
อตฺตโน อัจจริยานํ สนฺตึเก คณฺหนตฺติ ฯ กามํ ทสฺนานุสฺสตีคฺคหณฺเนน
อานาปานสฺสตีปี คหิตา ฯ สฺวา ปน ตตฺถ สนฺนิปตฺติตฺถิกฺขุสฺส พหุณฺณํ
สปลฺปายา ปตฺติฏฺฐา จ ฯ ตสฺมา ปุณฺ คหิตา ฯ ตถาหิ ภควา
ตเมว กมฺมฏฺฐจันํ เตสํ ภิกฺขุณฺณํ กเถสิ ฯ อหาเร ปฎิฏฺฐสณฺญา
อสุกฺกมฺมฏฺฐจันสทิสี ฯ จตฺตารो ปน อารุปลฺปา อาทิกมฺมิกานํ
อนนฺรูปาตี เตสํ อิธ อคฺคหณฺณํ ทฏฺฐพฺพิ เวสาลี อุปนึสฺสาयाตี
เวสาลินคฺริ โคจรรคามํ กตฺวา ฯ อุปลฺภูจฺจันสาลาขณฺตี ชมฺมสภายี ฯ
มุหฺตฺเตเนวาตี สตุตฺริ สทฺชมฺเม จ คารเวณ อุปคตฺถิกฺขุณฺณํ วจน-
สมนฺนตฺตรเมว อุฎฺฐหึสฺสูตี กตฺวา วุตฺตํ ฯ พุทฺธกาเถ กิร ภิกฺขุ
ภควโต สนฺเทสํ สิริสา สมปฎิจุจฺจิตฺตุํ โอิหิตโสตา วิหรณฺตี ฯ
ยสฺสาตี ยสฺส กตฺตพฺพสฺส ฯ กาลนฺตี เทสฺนากาลํ สนฺธาย วทตี ฯ

[๑๓๕] อรหตฺตปฺปตฺติยาตี อรหตฺตปฺปตฺติอตฺถาย ฯ อญฺณํ

[ม. ป. ๑๓๐-๓๑ ส. ป. ๔๕๒-๓]

ปริยายนุติ อรหตุตธาธิคมตถาย อณฺธํ การณํ ฯ อาจิกขนฺนุโตติ
ปลัสาปฺพุทฺทํ เทเสณฺโต ฯ ปลัสา จ ตตฺถ อภิริจฺชนเนน อุตฺสาห-
นตา ฯ ตํ หิ สุตฺวา ภิกฺขุ ภควา อิมํ สมาริ อเนเกหิ อากาเรหิ
ปลัสติ สนฺโต กิรายํ สมาริ ปณฺโฑ จ อเสจนโก จ สฺวโฆ จ
วิหาโร ปาปฺชฺรเม จ จานโส อนฺตรธาเปตีติ สลฺยชาตาภิริจโย
อุตฺสาหชาตา สกฺกจฺจํ อณฺยฺยชิตพฺพํ ปฏฺธิปชฺชิตพฺพํ มณฺยฺยนุติ ฯ
อตุลโยชนาทกมฺมฺนุติ อตุลยจ โยชนาทกมฺมฺยจ ฯ ภควา อตุตฺโน
ปจฺจกฺขุตฺติ * สมาริ เทสนานุภาเวเน เตสมฺปิ ภิกฺขุณฺโณ อาสนนฺ ปจฺจก-
ขลยจ กโรนฺโต สมฺปิณฺฑทนวเสน อยมฺปิ โขติอาทิมาย ฯ อุตฺสา-
สปลฺยสาสปริกฺคาทิกาทิ ทิฆมฺรสฺสาทิวิเสเสหิ สทฺฐิ อุตฺสาสปลฺยสาเส
ปริจฺฉิซฺช กาทิกาย ฯ เต อารพฺภ ปวตฺตฺตาติ อตุโล ฯ อิทานิ
ยถาวุตฺตมตฺถํ ปาลิยา วิภาเวณฺโต อาห วุตฺตํ เหตุณฺติอาทิ ฯ
ตตฺถ อุตฺสาโส โน ปลฺยสาโสติ โส โสเยว อตุโล ปฏฺธิเสเชน
วิเสเสตฺวา วุตฺโต ฯ อุตฺสาสวเสนานติ อุตฺสาสํ อารมฺมณฺมํ กตฺวาติ
วุตฺตํ โหติ ฯ ปลฺยสาสวเสนานติ เอตฺถาปี เอเสว นโย ฯ
อุปฺภุจฺจานํ สตีติ อปฺมฺมุสฺสนตฺตาย ตเมว อุตฺสาสํ ปลฺยสาสลยจ
อุปฺกนฺตฺวา จานํ สติ นามาทิ อตุโล ฯ เอตฺตาวตา อานาปาเนสฺสุ
สตี อานาปาเนสฺสตีติ อยมฺตุโล วุตฺโต โหติ ฯ อิทานิ สตีวเสเนว

๑. ม. ปจฺจกฺขุตฺติ ฯ

[ม. ป. ๑๓๑ ส. ป. ๔๕๓]

บุคคัลลํ นินทิตฺตูกาเมน โย อสฺสสฺติ ตสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
ตสฺส
อุปนฺนตฺวา ติฏฺฐติ โย ปสฺสสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
ติฏฺฐติ อตุโธ ๑ ยุตฺโตติ สมฺปยุตฺโต ๑ อานาปานสฺสฺสฺสฺส
อานาปานสฺส
สมาธิสฺส สฺสฺสฺส สหชาตาทีปจฺจยภาโว วุตฺโต สมฺปยุตฺตวจนฺโต ๑
หุติยสฺสํ ปน อุปนฺนสฺสยภาโว ๑ อุปจารชฺชมานสหคฺคา หิ สฺส
อปฺปนาสมาธิสฺส อุปนฺนสฺสโย โหติติ อุภยถาปี สหชาตาทีนํ สตฺตฺต-
นฺมฺปิ ปจฺจยानํ วเสน ปจฺจยภาวํ ทสฺเสติ ๑ ปฺน จ ปรี อุทายี
อกฺขตา มยา สวากานํ ปฏฺฐิพฺพา ยถา ปฏฺฐิพฺพนา เม สวากา
จตฺตารो สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
ภาวนาติ วุจฺจตีติ ตทฺทกฺขวเสน อตฺถํ ทสฺเสนฺโต ภาวิตฺติ อุปฺปา-
ทิตฺโต วฑฺฒิตฺโต วาติ อาน ๑ ตตฺถ ภาวํ วิชฺชมานตํ อิตฺโต คตฺติ
ภาวิตฺโต ๑ อุปฺปาทิตฺโต ปฏฺฐิตทฺทมตฺโตติ อตุโธ ๑ อุปฺปนฺโน ปน
ลทฺธาเสวโน ภาวิตฺโต ๑ ปคฺคณภาวํ อปาทิตฺโต วฑฺฒิตฺติ อตุโธ ๑
พหุสฺสีกตฺติ พหุสฺสํ ปวตฺติติ ๑ เตน อวชฺชนาทิวสฺสีกาวปฺปตฺติ-
มาห ๑ โย หิ วสฺสีกา อปาทิตฺโต โส อิจฺฉิตฺติจฺฉิตฺตกฺขณ
สมาปชฺชิตพฺพโต ปฺนปฺปนํ ปวตฺติยติ ๑ เตน วุตฺตํ ปฺนปฺปนํ
กตฺติ ๑ ยถา อิเชว ภิกฺขเว สมโณ วิวิจฺเจว กามะหิตี เหวมาทิสฺส

ปจมปเท วุดโต เอวสทุโท ทุดิยาทีสุปี วุดโตเยว โหติ
เอวมิธาปีติ อาห อุกยตุถ เอวสทุเทน นิยม เวทิตพุโพติ ฯ อุกย-
ปทนิยเมน ลทชคณั ทสเสตุ อัย หีติอาที วุดติ ฯ อสุกมมฎ-
จानนุติ อสุการมมณั ฉานมาห ฯ ตั หิ อสุเกสุ โยคกมมภาวโต
โยคิโน สุขวิเสสานั การณภาวโต จ อสุกมมฎจानนุติ วุจติ ฯ
เกวลนุติ อิมินา อารมมณั นีวตุเตติ ฯ ปฎิวะชวเสนาติ ฉาน-
ปฎิวะชวเสน ฯ ฉานั หิ ภาวนาวิเสเสน อิจฉนตุต อตุตโน วิสยั
ปฎิวิจฉนตุตเมว ปวตุตติ ยถาสภาวโต ปฎิวิจฉนิตติ วาติ ปฎิ-
เวโรติ วุจติ ฯ โอฬาริการมมณตุตตาติ วิภจฉารมมณตุตตา ฯ
ปฎิฎถารมมณตุตตาติ ชิคุฉิตพุพารมมณตุตตา ฯ ปริยาเยนาติ
การณน เลสนตุตเรน วา ฯ อารมมณสนตุตตยาติ อนุกุกเมน
วิเจตพุตติ ปตุตถารมมณตุตส ปรมสุขุมติ สนชชายาห ฯ สนเต หิ
สนนินินเน อารมมณ ปวตุตตมาโน ชมโม สยมปี สนนินินโนว
โหติ ฯ เตนาห สนโต วุปสนโต นีพุพุโตติ ฯ นีพุพุตสพุพปริ-
พาโหติ อตุโถ ฯ อารมมณสนตุตตยา ตถารมมณฉานั ชมมานั สนตุตตา
โลกุตุตตรชมมารมมณหา ปิจเวกขณาหิ ทีเปตพุพา ฯ นาสุส
สนตุตปณิตภาวาวหิ กิณจि เสงนनुติ อเสจนโก ฯ อเสจนกตุตตา
อนาสิตตุตโก ฯ อนาสิตตุตกตุตตาเอว อพุโพกิณโณ อสมมิสุโส
ปริกมมาทีนา ฯ ตโตเยว ปาฎิเยกโก วิสสเยเวโก ฯ อาเวณโก

อสาธารโณ ๑ สพพเมตต์ สรสโตเอว สนุตภาวํ ทสเสตฺถํ วุคฺคํ ๑
ปริกมมํ วา สนุตภาวนิมิตฺตํ ๑ ปริกมฺมนฺติ จ กสิณภรณาที
นิมิตฺตูปปาทปริโยสานํ ๑ ตาทิสํ อิธ นตฺถิติ อธิปฺปาโย ๑ ตทา
หิ กมฺมฏฺฐานํ นิสฺสสาทตฺตา อสนฺตมปฺปณฺตีติ ลียา ๑ อุปจาเรน
วา นตฺถิ เอตฺถ สนุตตาทิ โยชนา ๑ ยถา อุปจารกฺขณ นีวรณ-
วิกเมน องฺกปาตฺถาเวน จ ปเรสํ สนุตตา โหติ น เอวมิมสฺส ๑
อຍံ ปน อาทิมนฺสิ ๑เป ๑ ปณฺตีโต จาติ โยชนา ๑ เกจฺติ อุตฺตร-
วิหารวาสิเก สนฺธายาห ๑ อนาสิตฺตโกติ อุปเสจเนน น อาสิ-
ตโก ๑ เตนหา โอชวฺนโตติ ๑ โอชวฺนตฺสทิสฺสตี อตฺถโต ๑ มชฺฐโรติ
อิฏฺฐโ ๑ เจตฺตีกฺขุสฺสปฏิลาภสํวตฺตํ ติกจตฺตูกฺขณานวเสน อุเปกฺขาย
วา สนุตภาเวน สุขคตฺกตฺตา สพฺเพสมฺปิ วเสน เวทิตพฺพ ๑
ณานสมฺมฏฺฐานปณฺตีตรูปคฺกุฏฺสรีรดาวเสน ปน กายิกฺขุสฺสปฏิลาภสํวตฺตํ
ทฏฺฐพฺพ ๑ ตถจ โข ฌานโต วุฏฺฐิตกาเล ๑ อิมสฺมี ปกฺเข
อปฺปิตปฺปิตกฺขณฺเต อิํ ๑ เหตุมฺหิ ๑ ภูมฺมวจฺนํ ทฏฺฐพฺพ ๑ อวิกฺขม-
ภิตฺติ ฌานเนน สกสนฺตานโต อนิหญฺเ อปฺปหิเน ๑ อโกสล-
สมฺภูเตติ อโกสลลํ วุจฺจติ อวิชฺชา ตโต สมฺภูเต ๑ อวิชฺชา-
ปฺพพฺพคฺมา หิ สพฺเพ ปาปชฺมมา ๑ ขณฺเนวาติ อตฺตโน ปวตฺ-
ตีกฺขณฺเนว ๑ อนฺตรธาเปตีติ เอตฺถ อนฺตรธาปํ วินาสนํ ๑
ตํ ปน ฌานวตฺถกฺขุสฺส อิธาริเปตฺตฺตา ปริยฺญานปฺปหานํ โหตีติ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๔๕๔-๕]

อาห วิภขมฺเภตตีติ ฯ วุปลสมะตีติ วิเสเสน อุปสมะติ ฯ วิเสเสน
อุปสมัน ปน สมุมเทว อุปสมัน โหตีติ อาห สฎฺฐ อุปสมะตีติ ฯ
นฺ จ อญโฬปี สมาริ อตุตโน ปวตฺติภุขณเณว ปฏิภุขมเม
อนฺตรธาเปตี วุปลสมะติ อถ กสฺมา อยเมว สมาริ เอว
วิเสเสตฺวา วุตฺโตติ ฯ ปุพฺพภาคโต ปฎฺฐาย นานาวิตกฺกวุปลสมน-
สพฺภาวโต ฯ วุตฺตํ เหนฺ อานาปานสฺสตี ภาเวตฺพพา วิตกฺก-
ปจฺเจทาชาติ ฯ อปีจ ติกฺขปฺลลสฺส ฅาณฺตุตฺตรสฺเสตํ กมฺมฎฺฐานํ
ฅาณฺตุตฺตรสฺส จ กิละสฺปฺพานํ อิตฺเรหิ สาดิสฺยํ ยถา สทฺธา-
ธิมฺตฺเตหิ ทิฎฺฐิปฺปตฺตสฺส ตสฺมา อิมํ วิเสตํ สนฺชาย จานโส
อนฺตรธาเปตี วุปลสมะตีติ วุตฺตํ ฯ อถวา นิमितฺตปาตฺฐภาเว สติ
ขณเณว อญฺคปาตฺฐภาวสพฺภาวโต อยเมว สมาริ จานโส อนฺตร-
ธาเปตี วุปลสมะตีติ วุตฺโตติ ยถาตํ มหโต อกาลเมฆสฺส อฎฺฐิ-
ตสฺส ธารานิปาเต ขณเณว ปจฺวิยํ รโฆชฺลลสฺส วุปลโม ฯ
เตเนวาทฺ เสยฺยธาปี ภิกฺขเว มหาอกาลเมโฆ อฎฺฐิตฺติอาที ฯ
สาสนิกสฺส ฅมานภาวนา เยภฺยุเชน นิพฺเพชภากิยาว โหตีติ อาห
นิพฺเพชภากิยตฺตาคี ฯ พุทฺธานํ ปน เอกํเสน นิพฺเพชภากิยาว โหตีติ ฯ
อิมเมว หิ กมฺมฎฺฐานํ ภาเวตฺวา สพฺเพปี สมฺมาสมฺพุทฺธาสมฺมา-
สมฺโพธิํ อธิคจฺจนฺตี ฯ อริยมคฺคสฺส ปาทกฺกฺโต อัย สมาริ
อนุกฺกเมน วทฺธิตฺวา อริยมคฺคภาวํ อุปคโต วิย โหตีติ อาห

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๔๕๕]

อนุปุพเพน อริยมคฺควุฑฺฒิปฺปตฺโตติ ฯ อัย ปนตฺโต วิราคฺนโรธ-
ปฏฺนิสฺสคฺคานุสฺสนานํ วเสน สมฺมเทว ยุชฺชติ ฯ กถนฺติ อิทํ
ปฺจุจฺจนการวิภาวนปทํ ฯ ปฺจุจฺจา เจตฺถ กเถตฺถกมฺยตาวเสน อญฺเณสํ
อสมฺภวโต ฯ สฺวา จ อุปริเทสนํ อารุพฺพานํ สพฺเพสํ ปการ-
วิเสสํ อามสฺนวเสนาคิ อิมฺมตฺถํ ทสฺเสนฺโต กถนฺติ ฯ เปฯ
กมฺยตาวปฺจุจฺจาคิ อห ฯ กถํ พหุสฺสีกโตติ เอตฺถาปิ อานาปานสฺสตี-
สมาริตี ปทํ อานตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํ ฯ ตตฺถ กถนฺติ อานา-
ปานสฺสตีสมาริตีพหุสฺสีการิ นานปฺปการโต วิตฺถาเรตฺถกมฺยตาวปฺจุจฺจา ฯ
พหุสฺสีกโต อานาปานสฺสตีสมาริตี ตถา ปฺจุจฺจธมฺมนิทสฺสนนฺติ
อิมฺมตฺถํ เอเสว นโยติ อิมินาเยว อติทิสฺสตี ฯ เหฏฺฐา ปปลฺลจวเสน
วุตฺตมตฺถํ สุขคฺคหณตฺถํ สงฺกเหตุวา ทสฺเสนฺโต อัย ปนตฺถ
สงฺเขปตฺโตติ อห ฯ ปิณฺหนตฺโตติ วุตฺตํ โหติ ฯ ตมตฺถนฺติ ตํ กถํ
ภาวิทฺโตติอาทินา ปฺจุจฺจาวเสน สงฺเขปโต วุตฺตมตฺถํ ฯ อิทฺ ตถาคโต
โลเก อุปชฺชตีตฺติอาทิสฺส อิทฺสทฺโท โลกํ อุปาทาย วุตฺโต ฯ อิทฺ
ติฏฺฐมานสฺสาคีอาทิสฺส โอกาสํ ฯ อิทฺหํ ภิกฺขเว ภุตฺตาวี อสฺสํ
ปวาริตฺโตติอาทิสฺส ปทปฺปฺรณมตฺถํ ฯ อิทฺ ภิกฺขุ ฐมฺมํ ปรียาปฺญา-
ตีตฺติอาทิสฺส ปน สาสนํ ฯ อิทฺ ภิกฺขเว ภิกฺขุติ อิทฺปิ สาสนเมวาคิ
ทสฺเสนฺโต ภิกฺขเว อิมฺสฺมี สาสเน ภิกฺขุติ วตฺวา ตเมวตฺถํ ปากฺกํ
กตฺวา ทสฺเสตฺถ อัย หีตฺติอาทิมฺหา ฯ ตตฺถ สพฺพปฺปการอานา-

ปานสฺสติสมาธินิพฺพตฺตกสฺสชาติ สพฺพปฺการคฺคหณฺ โสฬส ปกาเร
สนฺธาย ๑ เต หิ อิมสฺมีเยว สาสเน ๑ พาทิรกา หิ ชานนฺตา
อาทิตฺโต จตฺตปฺการเมว ชานนฺติ ๑ เตนาห อณฺณสาสนสฺส ตถา-
ภาวปฺฏิเสชฺโนติ ๑ ยถาวุตฺตสฺส ปุคฺคสฺส นิสฺสยภาวปฺฏิเสชฺโนติ
อตุโธ ๑ เอเตน อิธ ภิกฺขเวติ อิํ อโนโตคฺชเวยสทฺทนฺติ ทสฺเสติ ๑
สนฺติ หิ เอกปทานิปี อวธารณานิ ยถา วายุกฺกโชติ ๑ เตเนวาท
อิเชว ภิกฺขเว สมโณติอาที ๑ ปริปฺณฺณสมณกรณมฺโม หิ โย
โส สพฺพปฺการอานาปานสฺสติสมาธินิพฺพตฺตโก ๑ ปรปฺปวาทาติ
ปรสฺส อณฺณตฺติถยานัน นานปฺการา วาทา ติตฺถายตนาณิ ๑ อรณฺ-
ณาทิกสฺเสว ภาวนานรฺรูปเสนาสนตฺ ทสฺเสตฺตํ อิมสฺส หีติ วุตฺตํ ๑
ทฺททโม ทมถํ อณฺุปกโต โคโณ กฺุณฺโคโณ ๑ ยถา ถเนหิ สพฺพโส
จิริ น ปกฺขมฺริ เอวํ โทหปฺฏิพนฺธิณิ กฺุณฺเชนฺ ๑ อสฺสชาติ โคปกสฺส ๑
รฺูปสทฺทาทิเก ปฺฏิจฺจ อฺุปฺชชนกอสฺสาโท รฺูปรามมฺณาทิสฺโส ๑
ปฺุพฺเพ อาจिณฺณารมฺมณฺนฺติ ปฺุพฺพชิตโต ปฺุพฺเพ อนาติมฺติ สํสारे
ปริจิตารมฺมณฺ ๑ อฺุปจารวเสน อฺุปนิสํทิติ อฺุปฺปนาวเสน อฺุปนิปฺชชิตฺติ
โยเชตฺตพฺพํ ๑ อิธาติ อิมสฺมี สาสเน ๑ นิพนฺนเรยฺยาติ พนฺนเรยฺย ๑
สตียาติ สมมฺเทว กมฺมกฺุณฺจานสฺสทฺทกฺุณฺจวสฺปวตฺตตาย สตียา ๑
อารมฺมณฺเตติ กมฺมกฺุณฺจานารมฺมณฺ ๑ ทพฺพนฺติ ถิริ ๑ ยถา สโต-
การิสฺส อฺุปจารปฺปนาเกโท สมาริ อิชฺฌติ ตถา ถามคตฺ กตฺวาติ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๔๕๖-๗]

อตุโธ ๑ มุทฐกตุนติ สนตตาทิวีสศคณวตตตาย พุทฐาทิหิ อริเยห
สมมา เสวิตถาวโต จ มุทฐสทิสั ๑ อตุตมตุนติ อตุโธ ๑ วิเสสา-
ธิมทิกุฐมมุตตวิหารปทญจันนติ สพเพสั พุทฐัน อเอจจัน
ปจเจกพุทฐัน พุทฐสาวกานนจ วิเสสาธิมสส เจว อณณกมมญ-
จันเนน อธิคตวิเสธานั ทิกุฐมมุตตวิหารสส จ ปทญจันนตติ ๑
วตตุวิซจจริโย วิย ภควา โยคินัน อนุรูปนิวาสนญจันนตติสโต ๑
ภิกขุ ทีปิสทิสอ อรณเณ เอกโก วิหริตวา ปฏิปกขนิมมถเนน
อิฉิตตตสาธนโต ๑ ผลมุตตมตุนติ สามณณผลมาห ๑ ปรกุกม-
ชวโยคคณมิณติ ภาวนุตตสาหชวสส โยคคกรณณมิณตติ ๑ เอวั วุตต-
ลกขณณสตุติ อภิมมปริยาเยน สุตตตุนตปริยาเยน จ วุตตลกขณณส ๑
รูกขสมิปนติ ยาวตา มชณนตติเก กเถ สมนตตา ฉายา พรติ
นิวาเต ปณณานิ ปตุนติ เอตตาวตา รูกขมุตตุนติ วุจจติติ เอวั
วุตตติ รูกขสส สมิปนญจัน ๑ อวเสสสตุตตวิเสนาสนนตติ ปพพตติ
กนุทริ คิริคหิ สุตานัน วนปตตติ อพุโภกาสั ปลาลปญชุนติ เอวั
วุตตติ ๑ อุตตตยานุกุลั ธาตุจริยานุกุลนตติ คิมหาทิกุตุตตยสส
เสมหาทิธาตุตตยสส โมหาทิจริตตตยสส จ อนุกุลั ๑ ตถาหิ
คิมหากเถ อรณณัน อนุกุลั โสมมสิตลถาวโต ๑ เหมนเต รูกขมุลั
หิมปาดนิวารณโต ๑ วสสกาลเถ สุลณณาคารี วสสนิวารกเถสพ-
ถาวโต ๑ เสมหธาตุตตยสส เสมหปกตติกสส อรณณัน อนุกุลั ฑูริ

คนตุวา ภิกขาจรณน เสมหุสส วูปสมนโต ฯ ปิตตชาตูกุส
รุกขมูลี สีตวาทสมุสสสมภวโต ฯ วาตชาตูกุส สุลลภาคาริ
อนุกุลิ วาตนิวารณโต ฯ โมหจริตสุส อรณณิ อนุกุลิ ฯ
มหาอรณเณ หิ จิตตํ น สงฺกจติ วิวญฺจนภาวโต ฯ โทสจริตสุส
รุกขมูลี ปสาทนียภาวโต ฯ รากจริตสุส สุลลภาคาริ อนุกุลิ
วิสภาคารมมณานิ ปเวสนิวารณโต ฯ อลีนานุทฺทจฺจปฺกฺขิกนฺติ อสง-
โกจาวิกฺเขปปฺกฺขิกิ ฯ สยนิ หิ โกสชฺชปฺกฺขิกิ ฯ จานจฺงกมฺมานิ
อุทฺทจฺจปฺกฺขิกานิ ฯ น เอวํ นิสชฺชา ฯ ตโตเอวสุสา สนฺตดา ฯ
นิสชฺชชย ทพฺพภาวํ ปฺลลนฺกาภฺชเนน อสุสาสปฺปสุสาसानิ ปวตฺตณ-
สุขตี อูปริมกายสุส อูชฺชกฺกฺชปฺเนน อารมฺมณปฺริคฺคหุปายิ ปฺริมฺขิ
สตียา จปฺเนน ทสฺเสนฺโต ฯ อูรพฺพทฺธาสนนฺติ อูรฺรณิ มิโถ-
พฺพนฺชนวเสนํ นิสชฺชา ฯ เภฏฺจิมฺกายสุส อฺนุชฺชกิ จปฺนํ นิสชฺชา-
วจนเนว โปชิตนฺติ ฯ อูชฺช กายนฺติ เอคฺถ กายสทฺโท อูปริมกาย-
วิสโยติอาห อูปริมํ สรีริ อูชฺชกิ จเปตฺวาติ ฯ ตมฺปน อูชฺชกิ
จปฺนํ สรฺูปโต ปโยชนโต จ ทสฺเสตฺตุ อญฺจารสาตีอาทิ วุตฺตํ ฯ
น ปณฺมณฺตีติ น โธณฺมณฺตี ฯ น ปฺริปตฺตีติ น วิคจฺจติ วิถิ
น วิลนฺเจติ ฯ ตโตเอว ปุพฺพเพนาปฺริ วิเสสฺสฺปฺปตฺตียา วุทฺถิ สฺชาติ
อุปคจฺจติ ฯ อิธ ปฺริสทฺโท อภิสทฺเทน สฺมานตฺโถติ อาห กมฺมญฺ-

๑. ม. อธิพนฺชนวเสน ฯ

จนาภิมุขนุติ ฯ พหิทธา ปุณฺณตารมมณโต นิวาเรตฺวา กมฺมญ-
จानํเขว ปุรฺกฺขิตฺวาติ อตุโธ ฯ ปรีติ ปรีคฺคหฺนุโโจ ปรีณายิกาทิ-
อาทิสฺ วีย ฯ นิยฺยานญฺโโจ ปฏิปกฺขโต นิคฺคมนญฺโโจ ฯ ตสฺมา
ปรีคฺคหิตนิยฺยานนุติ สพฺพธา กหิตาสมฺโมลฺลํ ปรีจฺจตฺตสมฺโมลฺลํ สตี
กตฺวา ปรมํ สตินเปกฺกํ อุปฺภุจเปตฺวาติ อตุโธ ฯ

[๑๓๖] สโตวาทิ สติยา สมฺนฺนาคโตเอว สรณฺโตเอว อสฺส-
สตี ฯ นาสฺส กาจิ สติวิริหิตา อสฺสาสปฺปวตฺติ โหตีติ อตุโธ ฯ
สโต ปสฺสสตีติ เอตฺถาปี สโต ปสฺสสตีติ เอวสทฺโท อาเนตฺวา
วตฺตพฺโพ ฯ สโตการีติ สโตเอว หุตฺวา สติยาเอว วา กาทพฺพสฺส
กตฺตา กรณฺตีโล วา ฯ พตฺตีสาย อากาเรหีติ จตฺตฺส จตฺกฺเกสฺ
อากตานิ ทิมฺรสฺสาทีนิ โสพฺส ปทานิ อสฺสาสปฺปสฺสาสวเสน ทฺวิธา
วิกฺขิตฺวา วุตฺเตหิ ทิมฺมสฺสาตี อาที กตฺวา ปฺณินิสฺสคฺคานุปฺสตี
ปสฺสาสปฺริยฺนเตหิ พตฺตีสาการีติ ฯ ยทิ สโตว อสฺสสตี สโต
ปสฺสสตีติ เอตฺสฺส วิงฺเก วุตฺตํ อถ กสฺมา อสฺสสตี ปสฺสส-
ตีจฺเจว อวตฺวา สโตการีติ วุตฺตํ ฯ เอกกรฺลํ เทสนํ กาทฺกาม-
ตาย ฯ ปจฺมจตฺกฺเก ปททฺวยเมว หิ วตฺตมานกาลวเสน อากตํ
อิตรานิ อนาคตกาลวเสน ฯ ตสฺมา เอกกรฺลํ เทสนํ กาทฺกามตาย
สพฺพพฺพตฺต สโตการีจฺเจว วุตฺตํ ฯ ทิมฺม อสฺสาสวเสนาคิ ทิมฺมอสฺสาส-
วเสน ฯ วิกฺขิตฺโตโลปี กตฺวา นินฺทเทโส ฯ ทิมฺนุติ วา ภควตา

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๔๕๕]

วุตตอสฺสาสวเสน ๗ จิตตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปนฺติ วิกฺเขปสฺส
ปฏิปกฺขภาวโต อวิกฺเขโปติ ลทฺชนามสฺส จิตตสฺส เอกคฺคภาวํ
ปฺชานโต สติ อฺปฺภูจिता อารมฺมณํ อฺปนฺนตฺวา จิตฺตา โหติ ๗
ตาย สติยา เตน ฅาณฺณาติ ยถาวุตฺตตาย สติยา ยถาวุตฺเตน จ
ฅาณฺเณ ๗ อิทํ วุตฺตํ โหติ ที่งฺม อสฺสาสํ อารมฺมณญฺจํ
อวิกฺขิตฺตจิตตสฺส อสมฺโมหโต วา ปฺชานนฺตสฺส ตตฺถ สติอฺปฺภู-
จิตฺตาเอว โหติ ตํ สมฺปชานนฺตสฺส อารมฺมณกรณวเสน อสม-
โมหวเสน วา สมฺปชณฺณํ ตทิมินา สติสมฺปชณฺเณน คํสมงฺคิ
โยคาวจโร สโตการี นาม โหตีติ ๗ ปฺภูนิสฺสคฺคานุปฺสฺสี อสฺสาส-
วเสนาติ ปฺภูนิสฺสคฺคานุปฺสฺสี หุตฺวา อสฺสสนสฺส วเสน ๗ ปฺภู-
นิสฺสคฺคานุปฺสฺสีอสฺสาสวเสนาติ วา ปาโจ ๗ ตสฺส ปฺภูนิสฺสคฺคา-
นุปฺสฺสีโน อสฺสาสา ปฺภูนิสฺสคฺคานุปฺสฺสีอสฺสาสา เตถํ วเสนาติ
อตุโธ ๗ อนฺโต อฺภูจิตฺตสฺสนํ อสฺสาโส พหิ อฺภูจิตฺตสฺสนํ ปฺสฺสาโสติ
อาห อสฺสาโสติ พหิ นิกฺขมฺนวาโตติอาที ๗ สุตฺตฺนตฺถุจกถายมฺปน
พหิ อฺภูจฺหิตฺวาปี อนฺโต สสนโต อสฺสาโส อนฺโต อฺภูจฺหิตฺวาปี
พหิ สสนโต ปฺสฺสาโสติ กตฺวา อฺปฺปฏิปาญฺญา วุตฺตํ ๗ อถวา
มาตฺตฺกฺจฺฉิยํ พหิ นิกฺขมิตฺตุ อลทฺโธกาโส นาสิกาวาโต มาตฺตฺกฺจฺฉิโต
นิกฺขนฺตมตฺเต ปจฺมํ พหิ นิกฺขมตีติ วินยฺญจกถายํ อฺปฺปตฺติกฺกเมน
อาทิมฺหิ สาโส อสฺสาโสติ พหิ นิกฺขมฺนวาโต วุตฺโต ๗ เตนวาท

สพฺพเทศมปี คพฺพเสยยกานนฺติอาที ๑ สุตฺตฺนตฺตฺนุจกถายมฺปน ปวตฺตฺติย
ภาวนารมฺภสมเย ปจฺมํ นาสิกาวตฺตฺส อนฺโต อากกฺกฺกิตฺวา ปจฺฉา
พฺหิ วิสชฺชนโต ปวตฺตฺติกฺกเมน อาทิมฺหิ สาสโต อสฺสาสโต อนฺโต
ปวิสฺนวาโต วุตฺโต ๑ สุตฺตฺนตฺตฺนโยเยว เจตฺถ อสฺสาสาทิมชฺมปริโย-
सानํ สติยา อนฺนคจฺจโต อชฺมตฺตํ วิกฺเขปคเตน จิตฺเตน กาโยปี
จิตฺตมฺปี สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จ ปสฺสาสาทิ-
มชฺมปริโยसानํ สติยา อนฺนคจฺจโต พฺหิทฺธา วิกฺเขปคเตน จิตฺเตน
กาโยปี จิตฺตมฺปี สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จาติ
อิมาย ปาลิยา สเมติ ๑ ภาวนารมฺภ ปวตฺตฺติกฺกมฺเสว อิจฺฉิตตฺตา
สฺนุทฺตรโรติ วทฺนฺติ ๑ ตาลล อาหจฺจ นิพฺพายตีติ ตาลล อาหจฺจ
นिरุชฺฉติ ๑ เตน กิร สมฺปติชาโต พาลทารโก จิปีตํ กโรติ ๑
เอวฺนตฺตาวาติอาที ยถาวุตฺตฺส อตฺตฺส นิกมฺนํ ๑ เกจิ เอวํ
ตาวาติ อนฺน ปวตฺตฺติกฺกเมน อสฺสาสโต พฺหิ นิกฺกมฺนวาโตติคเห-
ตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยติ วทฺนฺติ ๑ อทฺธานวเสนาติ กาลทฺธานวเสน ๑
อัยฺ หิ อทฺธานสทฺโท กาลสฺส เทสฺส จ วาจโก ๑ ตตฺถ เทสทฺธานํ
อุทฺทาทรณภาเวน ทสฺเสตฺวา กาลทฺธานสฺส วเสน อสฺสาสปฺปสฺสาसानํ
ทิมฺรสฺสํ วิภาเวตุํ ยถา หีติอาที วุตฺตํ ๑ ตตฺถ โโอกาสทฺธานนฺติ
โโอกาสญฺตํ อทฺธานํ ๑ สฺริตฺวาติ พฺยาเปตฺวา ๑ จุณฺณวิจฺจณฺญาปี
อเนกกลาปภาเวน ๑ ทิมฺมทฺธานนฺติ ทิมฺม ปเทสํ ๑ ตสฺมาติ สณฺนิกํ

[ม. ป. ๑๒๕ ส. ป. ๕๐๐]

ปวตติยา ทิมสนตานตย ทิมชาติ วุจจนฺติ ฯ เอตุถ จ หตุถิ-
อาทิสรีเร สุนขาทิสรีเร จ อสุสาสปฺปสุสาสนํ เทสทฺธานวิสสิฏฺเฐน
กาลทฺธานวเสนว ทิมรสฺสตา วุตฺตาทิ เวทิตพฺพา สณฺธิกํ ปุเรตฺวา
สณฺธิกเมว นิกฺขมฺนฺติ สิมํ ปุเรตฺวา สิมเมว นิกฺขมฺนฺตีติ วจนฺโต ฯ
มนุสฺเสตฺสูติ สมานปฺปมาณฺสุปี มนุสฺสสฺตรีเรสุ ฯ ทิมํ อสุสสนฺตีติ
ทิมํ อสุสาสปฺปพฺนุํ ปวตฺเตนฺตีติ อตุโถ ฯ ปสฺสสนฺตีติ เอตุถาปี
เอเสว นโย ฯ สุนขสสาทโย วีย รสฺสํ อสุสสนฺติ ปสฺสสนฺติ
จาทิ โยชนา ฯ อิทฺมปฺน ทิมํ รสฺสณฺจ อสุสสนํ ปสฺสสนณฺจ
เตสํ สตฺตานํ สรีรสภาโวติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ เตสฺนฺติ สตฺตานํ ฯ เตติ
อสุสาสปฺปสุสาสา ฯ อิตฺตรมทฺธานนฺติ รสฺสํ กาลํ ฯ นวหา-
การหีติ ภาวนมนุญฺญชฺนตฺสฺส ปุพฺพเณาปรี อลทฺฐวิเสสฺสฺส เกวลํ
อทฺธานวเสน อาทิตฺโต วุตฺตาทิ ตโย อการา ฯ เตจ โข เอกจฺโจ
อสุสาสํ สฏฺฐุ สลลภฺเขติ เอกจฺโจ ปสฺสาสํ เอกจฺโจ
ตทฺภยฺนฺติ อิมสํ ตินฺณํ ปุคฺคฺลानํ วเสน ฯ เกจิ ปน อสุสสตีปี
ปสฺสสตีปีติ เอกชฺณํ วณฺํ ภาวนาย นีรนฺตรํ ปวตฺติทสฺสนตฺถนฺติ
วทฺนฺติ ฯ ฉนฺทวเสน ปุพฺพเพ วีย ตโย ตถา ปามุชฺชวเสนาติ
อิมหิ นวหิ อการหิ ฯ กามณฺเจตุถ เอกสุส ปุคฺคฺลสุส
ตโยเอว อการา ลพฺภนฺติ ตนฺตีวเสน ปน สพฺเพสํ ปาลี อารุพฺ-
หตุตา เตสํ วเสน ปริกมฺมสุส กาทพฺพตุตา จ ตฺตรายํ ภิกฺขุ

นวกาการเหตี วุตต์ ๑ เอว ปชานโตติ เอว ยถาวุตเตหิ อากาเรหิ
อสุสาสปสุสาเส ปชานโต ตตุถ มนสิการี ปวตุเตนุตสุส ๑
เอเกนากาเรนาติ ที่ฆัง อสุสาสาทีสุ จตุสุ อากาเรสุ เอเกน
อากาเรน นวสุ ตีสุ วาเอเกน ๑ ตถาหิ วกขติ

ทีโฆ รสุโส จ อสุสาโส ปสุสาโสปี จ ตาทิโส

จตุตารโ วณณา วตุตุนติ นาสิกกุเค ว ภิกขุโนติ ๑

อัย ภาวนา อสุสาสปสุสาสกายานุปสุสนาติ กตุวา วุตต์ กายา-
นุปสุสนาสติปฏุจันภาวนา สมปชชตีติ ๑ อิทานิ ปาลิวเสเนว เต
นว อากาเร ภาวนาวิธิญจ ทสุเสตุ ยถาหาติอาทิ อารทฐี ๑
ตตุถ กถิ ปชานาตีติ ปชานนวิธี กเถตุกมยตาย ปุจจติ ๑ ที่ฆัง
อสุสาสนติ วุตตุลภขณั ที่ฆัง อสุสาสิ ๑ อทธานสงฆาเตติ อทธา-
นุนติ สงฆกเต ที่ฆเ กาล ๑ ที่ฆัง ขณนติ อตุโถ ๑ โกฎุจาส-
ปริยาโย วา สงฆาตสทุโท เถยยสงฆาตุนติอาทีสุ วिय ๑ ตสุมา
อทธานสงฆาเตติ อทธานกฎุจาสเส เทสกาเคติ อตุโถ ๑ นนุโท
อุปปชชตีติ ภาวนาย ปุพเพนาปริ วิเสลั อวหนุตติยา ลทฐส-
สาทตุตา ตตุถ สาคิสโย กตุตุกามตาลภขโณ กุสลจจุนุโท
อุปปชชติ ๑ จนุทวเสนาติ ตถापวตุตจจุนุทสุส วเสน สวิเสลั ภาวนา-
มนุญญชนุตสุส กम्मฏุจัน วุฑุตี ผาตี กเมนุตสุส ๑ ตโต
สุขุมตรนติ ยถาวุตตุจจุนุทปวตุติยา ปุริมโต สุขุมตร ๑ ภาวนา-

[ม. ป. ๑๒๕ ส. ป. ๕๐๑]

ภาวนาพเลน หิ ปฏิปัสสทุทธทรธปริพาหตย กายสส อสสาสปปสสา
สุมตรา หุตวา ปวตตุนติ ฯ ปามุขั อุปปชชตีติ อสสาสปปสสา-
สถานํ สุขุมตราเวน อารมมณสส สนตตย กम्मฏฺจानสส จ
วิถีปฏิปนุนตย ภาวนาจิตตสทคโต ปโมโท ขุททกาทีเกทาตรณ-
ปิตี อุปปชชตีติ ฯ จิตตํ วิวฏฺฐตีติ อนุกกเมน อสสาสปปสสา
อติวีย สุขุมตราวปุตติยา อนุปฺภูจหนเน วิเจตพพาการปุตเตหิ
เตหิ จิตตํ วินวฏฺฐตีติ เกจि ฯ ภาวนาพเลน ปน สุขุมตราวป-
ปุตเตส อสสาสปปสสาเสส ตตถ ปฏิภาคนิมิตเต อุปปนเน ปกติ-
อสสาสปปสสาสโต จิตตํ นิวฏฺฐตีติ ฯ อุปฺเภกา สณฺจาทีติ ตสฺมี
ปฏิภาคนิมิตเต อุปจารปฺปนาเกเท สมาริมฺหิ อุปปนเน ปนฺชฌาน-
นิพพตตตถิ พยาปารากาวโต อชฺฌูปฺเภกขณฺ โหติ ฯ สา ปนาย
อุปฺเภกา ตตรมชฺฌตฺตูปฺเภกาตี เวทิตพพา ฯ อิมหิ นวหการเหตีติ
อิมหิ ยถาวุตเตหิ นวหิ อการเหตีติ ปวตฺตา ฯ ทีฆํ อสสาส-
ปปสสา กาโยตี ทีฆาการา อสสาสปปสสา จุณฺณวิจฺจณฺปิ
สมฺภูจฺจเน กาโย ฯ อสสาสปปสสาเส นิสฺสาย อุปปนฺนนิมิตตม-
เปตถ อสสาสปปสสาสามณฺวเสน วุตฺตํ ฯ อุปฺภูจฺจันํ สตีติ ตํ
อารมฺมณฺํ อุปคฺนฺตฺวา ติฏฺฐตีติ สตี อุปฺภูจฺจันํ นาม ฯ อนุปฺสฺสนา
ลาณฺนตี สมถวเสน นิมิตฺตสส อนุปฺสฺสนา วิปฺสฺสนาวเสน อสสาส-
ปปสสาเส ตนฺนินิสฺสยลฺลจ กายํ รูปนฺตี จิตตํ ตํสมปฺยตฺตมเม จ

อรุปนติ ววฏฺฐเปตฺวา นามรูปสฺส อนุปสฺสนา จ ฌาณํ ตตฺถ
ยถาภูตาวโพโซ ฯ กายโย อุปฺภูจฺจานนฺติ โส กายโย อารมฺมณกรณวเสน
อุปฺคนตฺวา สติ เอตฺถ ติฏฺฐตีติ อุปฺภูจฺจานํ นาม ฯ เอตฺถ จ
กายโย อุปฺภูจฺจานนฺติ อิมินา อิตฺรกายสฺสทาปี สงฺคโห โหติ ตถา-
วตฺตสมฺมสนจารสฺสทาปี อีธ อิจฺฉิตตฺตา ฯ โน สตีติ โส กายโย
สตี นาม น โหติ ฯ สตี อุปฺภูจฺจานญฺเจว สตี จ สรณฺญฺเจน
อุปฺตฺติฏฺฐนฺญฺเจน จ ฯ ตาย สตียาติ ยถาวตฺตตาย สตียา ฯ เตน
ฌาณนาติ ยถาวตฺเตน ฌาณน ฯ ตํ กายนฺติ ตํ อสฺสาสป-
ปฺสฺสาสกายญฺเจว ตนฺนิสฺสยรูปกายญฺจ ฯ อนุปสฺสตีติ ฌาน-
สมฺปยุตฺตฌาณน เจว วิปฺสฺสนาฌาณน จ อนฺนุ อนฺนุ ปฺสฺสตี ฯ
เตน วุจฺจติ กายเย กายานุปสฺสนาสตีปฺภูจฺจานภาวนาติ เตน
อนุปสฺสเนน ยถาวตฺเต กายเย อัย กายานุปสฺสนาสตีปฺภูจฺจานภาวนาติ
วุจฺจติ ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ ยา อัย ยถาวตฺเต อสฺสาสปฺสฺสาส-
กายเย ตสฺส นิสฺสยญฺเต กรชฺชกายเย จ กายสฺเสว อนุปสฺสนา อนฺนุทก-
ญฺตาย มรีจฺยา อุตฺกานุปสฺสนา วีย น อนิจฺจาทิสภาเว กายเย
นิจฺจาทิกายานุปสฺสนา อถ โข ยถารหํ อนิจฺจทฺกฺขานตฺตาสุภกาวสฺ-
เสว อนุปสฺสนา อถวา กายเย อหฺนฺติ วา มมฺนฺติ วา อิตฺถีติ
วา ปฺริโสตี วา คเหตุพฺพสฺส กสฺสจฺจ อภาวโต ตาทิสํ อนฺนุ-
ปฺสฺสตีตฺวา กายมตฺตสฺเสว อนุปสฺสนา กายานุปสฺสนา ตาย

[ม. ป. ๑๒๕ ส. ป. ๕๐๑]

สมบุยุตฺตา สติเยว อุปฏฺฐานํ สติปฏฺฐานํ ตสฺส ภาวนา วฑฺฒนา
กายานุปฺสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนาติ ฯ เอเสว นโยติ นวหิ อากาเรหิตี-
อาทินา วุตฺตวิธี รสฺสปเท อติทิสฺสติ ฯ เอตฺถาติ เอตฺสมี ยถา-
ทสฺสึเต กถํ ทิฆม อสฺสสนฺโตติอาทินา อากเต ปาลินเย ฯ อิธาติ
อิมสฺมี รสฺสปทวเสน อากเต ปาลินเย ฯ อยฺนฺติ โยคาวจโร ฯ
อทฺธานวเสนาติ ทิฆมกาลวเสน ฯ อิตฺตฺรวเสนาติ ปริตฺตกาลวเสน ฯ
อิมหิ อากาเรหิตี อิมหิ นวหิ อากาเรหิ ฯ ตาทิสฺสติ ทิโฆ
รสฺโส จ ฯ จตฺตารो วนฺณาติ จตฺตารो อาการา เต จ
ทิฆมาทโยเอว ฯ นาสิกฺกุเค ว ภิกฺขุโนติ คาธาสุขตฺถิ รสฺสํ กตฺวา
วุตฺตํ ฯ นาสิกฺกุเค วาติ วาสทฺโท อนิยฺมตฺโถ ฯ เตน อุตฺตโรฏฺฐํ
สงฺกณฺหาติ ฯ

[๑๓๗] สพฺพกายปฏฺฐิเสวทิตฺติ สพฺพสฺส กายสฺส ปฏฺฐิ ปฏฺฐิ ปจฺเจกํ
สมฺมเทว เวทนสีโล ชานนสีโล ฯ ตสฺส วา ปฏฺฐิ ปฏฺฐิ สมฺมเทว
เวโท เอตฺสฺส อตฺถิ ตํ วา ปฏฺฐิ ปฏฺฐิ สมฺมเทว เวทฺมานนฺติ
อตฺถโถ ฯ ตตฺถ สพฺพกฺคหณฺเนน อสฺสาสาทิกายสฺส อนวเสสปริยา-
ทานเ สิทฺเธปี อนกกฺลาปสมฺมทายภาวโต ตสฺส สพฺพเพสมฺปิ ภากานํ
สํเวทนทสฺสนตฺถิ ปฏฺฐิสทฺทกฺคหณฺณํ ตตฺถ สกฺกจฺจการิภาวทสฺสนตฺถิ
สํสทฺทกฺคหณฺนฺติ อิมมตฺถิ ทสฺสสนฺโต สกฺลสฺสชาติอาทิมานฺติ ฯ
ตตฺถ ยถา สมานเสฺสปี อสฺสาสปฺปสฺสาเสสฺส โยคิโน ปฏฺฐิปตฺติวิธานเ

ปจเจกั สกุกจัญเยว ปฏิปชชิตพพุนติ ทสเสตุ วิสุ เทสนา กตา
เอว คเมวตุถึ ทีเปตุ สติปี อตุถสสุ สมานตาย สกตสสุสชาติอาทินา
ปททวยสสุ วิสุ วิสุ อตุถวณณา กตาคิ เวทิตพพิ ฯ ปากฎ
กโรนุโตติ วิภูต กโรนุโต ฯ สพพโส วิภาเวนุโตติ อตุโถ ฯ
ปากฎกรณั วิภาวนั ตตุถ อสมมุยหนณาณเนว เนสิ ปวตุตเนน
โหตีติ ทสเสนุโต เอว วิทิต กโรนุโตติอาทิมาย ฯ ตตุถ
ตสุมาติ ยสุมา ฌาณสมยุตตุตจิตเตเนว อสุสาสปสุสาเส ปวตุ-
เตติ น วิปยุตตุตจิตเตน ตสุมา เอวภูโต สพพกายปฏิสัเวที
อสุสสิสสามิ ปสุสสิสสามิติ สิกขตีติ วุจจติ พุทธาทีหิติ โยชนา ฯ
จุนณวิกเตติ อนนกกลาปตาย จุนณวิจุนณภาเวน วิสญู ฯ อาที
ปากฎ โหติ สติยา ฌาณสสุ จ วเสน ตถา ปุพพากิสุงขารสสุ
ปวตุตตุตา ฯ ตาทิเสน ภูวิตพพุนติ จตุตถปุคคตสทิเสน ภูวิตพพิ ฯ
ปกเว สตี ฌาณลจ ปจจุปฏจเปตุวา ตีสูปิ จาเนสุ ฌาณ-
สมยุตตุตเมว จิตตัม ปวตุเตตพพุนติ อธิปฺปาโย ฯ เอวนุติ วุตตป-
ปกारेณ สพพกายปฏิสัเวททวเสนเนว ฯ ฌญตีติ อสุสหติ ฯ วาย-
มตีติ วายามั กโรติ ฯ มนสิการัม ปวตุเตตีติ อตุโถ ฯ ตถา-
ภูตสสุสชาติ อานาปานสสุตี ภาเวนุตสสุ ฯ สัวโรติ สติ วีริยมปี
วา ฯ ตาย สติยาติ ยา สา อานาปานเน อารพภ ปวตุตา สติ

๑. ม. กตปุพพากิสุงขารสสุ ฯ

[ม. ป. ๑๒๕ ส. ป. ๕๐๒-๓]

ตาย ๑ เตน มนสิการนาติ โย โส ตตถ สติปพพงกโม ภาวนา-
มนสิกาโร เตน สหุชินฺติ อธิปฺปาโย ๑ อาเสวตีติ ติสฺโส สิกฺขาโยติ
วุดฺเต อธิกุสลธมฺเม อาเสวติ ๑ ตทาเสวนํ เหตุถ สิกฺขนนฺติ
อธิปฺเปตฺ ๑ ปุริมฺนเยติ ปุริมฺสุมิ ภาวนानเย ๑ ปจฺมวตฺตทฺวเยติ
อธิปฺปาโย ๑ ตตฺถาปี กามํ ฅาณฺนปฺปาทนํ ลพฺภเตว อสฺสาสฺป-
ปฺสฺสาสฺสานํ ยถาวโต ที่มฺรสฺสภาววโพรสพฺภาวโต ๑ ตถาปี ตํ
น ทุกฺกริ ยถา ปวตฺตานํ เตสํ กหณฺมตฺตภาวโตติ ตตฺถ วตฺต-
มานกาลปฺปโยโค กโต ๑ อิํ ปน ทุกฺกริ ปุริสฺสฺส ชุรฺชาราย
คฺมนสฺทิสํ ๑ ตสฺมา สาทิสเยเนตฺถ ปุพฺพภาภิสงฺขารเณ ภวิตพฺพนฺติ
ทีเปตฺ อนุคตกาลปฺปโยโค กโตติ อิมฺมตฺถํ ทสฺเสตฺถ ตตฺถ ยสฺมาติ-
อาทิ วุดฺติ ๑ ตตฺถ ฅาณฺนปฺปาทนาทีสูติ อาทิสทฺเทณ กายสงฺขาร-
ปฺสฺสมฺภนปีติปฺภูตฺสฺเวทนาที สงฺคณฺหาติ ๑ เกจิ ปเนตฺถ สํว-
สมาทานานํ สงฺคโหติ วทฺนฺติ ๑

[๑๓๘] กายสงฺขารนฺติ อสฺสาสฺปปฺสฺสาสฺ ๑ โส หิ จิตฺต-
สมุฏฺฐาโนปี สฺมาโน กรชฺกายปฺภิปทฺทวุดฺติตาย เตน สงฺขริยตีติ
กายสงฺขารโรติ วุจฺจติ ๑ โย ปน กายสงฺขารโร วฺจิสงฺขารโรติ
เอวมาคโต กายสงฺขารโร เจตนาภฺกขโม สติปี ทฺวารนฺตรูปฺปคฺติย
เยภฺยฺยวุดฺติยา ตพฺพหฺลวุดฺติยา จ กายทฺวารเณ ลภฺขิโต โส อธิ
นาธิปฺเปโต ๑ ปฺสฺสมฺภนโตติอาทิสฺ ปจฺฉิมํ ปจฺฉิมํ ปทํ ปุริมฺสฺส

[ม. ป. ๑๒๕ ส.ป. ๕๐๓]

ปริมสุส อตถวณฺ ๑ ตสุมา ปสฺสมณฺ นาม วุปสมนฺ ตถจ
ตถาปโยเค อสตี อุปฺชชนารหฺสฺส โอปาริกสฺส กายสงฺขารสฺส
ปโยคสมฺปตฺติยา อนุปฺปาทนนฺติ ทฎฺฐพฺพ ๑ ตตฺตราติ โอปาริกํ
กายสงฺขารํ ปสฺสมณฺโตติ เอตฺถ ๑ อปริกฺคหิตกาเลติ กมฺมฎฺ-
จานสฺส อนารทฺฐกาเล ๑ ตโตเอว กายจิตฺตานมฺปิ อปริกฺคหิต-
กาเล ๑ นิสิตฺติ ปฺลลํกํ อากฺขิตฺวา อุชฺช กายํ ปณฺธิชยาติ หิ
อิมินา กายปริกฺคโห ๑ ปริมุขํ สตี อุปฏฺฐเปตฺวาติ อิมินา จิตฺต-
ปริกฺคโห วุตฺโต ๑ เตเนวาท กายปิ จิตฺตมฺปิ ปริกฺคหิตา
โหนตฺติติ ๑ กายิตฺติ กรชฺชกายนฺ ๑ สทฺรธาคี สปริพาหา ๑ สจ
เนลํ สทฺรธตา ครุฎาเวณ วิย โอปาริกตายนฺ อวินาภาวินิตฺติ อาท
โอปาริกาคี ๑ พลวตฺตราติ มหพฺพลา ฐลา ๑ สนฺดา โหนตฺติติ
จิตฺตํ ตาว พหิทฺธา วิกฺเขปภาเวณ เอกกํ หุตฺวา กมฺมฎฺจानํ
ปริกฺคเหตฺวา ปวตฺตมานํ สนฺตํ โหติ วุปสนฺตํ ๑ ตโตเอว
ตํสมฺมฎฺจานา รูปรชฺมมา ลหฺมฺมฺกมฺมณฺณภาวปฺปตฺตา ตทฺนุคฺคตายน
เสลํ ติสนฺตติรูปฺนติ เอว จิตฺเต กายे จ วุปสนฺเต ปวตฺตมานे
ตํนิสฺสิตฺตา อสฺสาสปฺปสฺสาสา สนฺตสภาวา อนุกฺกเมณ สฺขุมสฺขุม-
ตรสฺขุมตมา หุตฺวา ปวตฺตนนฺติ ๑ เตน วุตฺตํ ยทา ปนฺสฺส กาย-
ปิตฺติอาทิ ๑ ปสฺสมณฺเมตฺติ ปจฺมวาชฺชนา ๑ อากฺขณํ อาโกโก ๑
สมฺมา อนุอาหฺรณํ สมฺนนาหาโร ๑ ตสฺมีเยว อตฺถเ อปฺราปฺริ

[ม. ป. ๑๒๕ ส. ป. ๕๐๔]

ปวตตอวาชชนา ตสเสว อตถสฺส มนสิกรณํ จิตฺเต จปนํ
มนสิกาโร ฯ วิมฺสา ปจฺจเวกฺขณา ฯ สารทฺเชติ สทฺรเถ สปริ-
พาเห ฯ อธิมตฺตุนฺติ พลวํ โอปาริกํ ฯ ลิงฺควิปฺลฺลาเสน วุตฺตํ ฯ
กายสงฺขาโร หิ อธิเปโต ฯ อธิมตฺตํ หุตฺวา ปวตฺตตีติ กิริยา-
วิเสสนํ วา เอตํ ฯ สุขุมนฺติ เอตฺถาปี เอเสว นโย ฯ กายมฺหิตี
เอตฺถ จิตฺเต จาติ อานตฺวา สมฺพนฺนุชิตพฺพิ ฯ ปจฺมชฺฌานโต
วฺกฺกฺชาย กิริยมานํ ทฺตฺติยชฺฌานสฺส นานาวชฺชนํ ปริกมฺมํ ปจฺมชฺฌานํ
วฺย ทฺรสมฺมุสฺสาริตปฺปฏิปกฺขนฺติ กตฺวา ตํสมฺมุจฺจาโน กายสงฺขาโร
ปจฺมชฺฌานเ จ ทฺตฺติยชฺฌานุปจารเ จ โอปาริกโถติ ตํสทิสฺส วุตฺโต ฯ
เอส นโย เสสฺสฺสฺจารทฺวเยปี ฯ อถวา ทฺตฺติยชฺฌานาทินํ อธิคฺมาย
ปฺปฏิปชฺชโต ทฺกฺขาปฺปฏิปทาทิวเสน กิลมโต โยคิโน กายกิลมถจิตฺต-
ปจฺมาตาทิวเสน วิตกฺกาทิสงฺโฆเณน สปริสฺนทฺคาย จ จิตฺตปฺปวตฺตฺติยา
ทฺตฺติยชฺฌานาทิอุปจารสฺส กายสงฺขารสฺส โอปาริกตา เวทิตพฺพา ฯ
อติสฺสุโมติ อลฺลตฺถ ลพฺภมาโน กายสงฺขาโร จตฺตฺถชฺฌานเ อติ-
กนฺตสฺสุโม ฯ สุขุมภาโวปีสฺส ตตฺถ นตฺถิ กฺโต โอปาริกตา
อปฺปวตฺตฺนโต ฯ เตนหา อปฺปวตฺตฺติเมว ปาปฺปณาตีติ ฯ ลากิสฺส
สโต อนุปฺพุทฺสมาปตฺติสฺมาปชฺชนเวถํ เอกาสเนเนว วา สพฺเพถํ
ฉานานํ ปฺปฏิลาภํ สนฺธาย มชฺฌิมภาณกา เหนฺจฺจิมเหนฺจฺจิมชฺฌานโต
อุปฺปรุปฺริชฺฌานุปจารเปี สุขุมตฺริ อิจฺฉนฺติ ฯ ตตฺถ หิ โสปจารานํ

[ม. ป. ๑๒๕ ส. ป. ๕๐๕]

ฉานานัน อูปรูปริ วิเสสวนุตตา สนุตตา จ สมภเวยฺย ๑ เอกาวชฺชน-
ปจารี วา สนุชย เอิ วุตฺตํ ๑ เอิ หิ เหฏฺฐา วุตฺตวาเทน
อิมสฺส วาทสฺส อวิโรชฺช สิทฺโธ ภินฺนวิสยตฺตา ๑ สพฺเพสฺสเยวติ
อุภเยสมฺปิ ๑ ยสฺมา เต สพฺเพปิ วุจฺจมานเนน วิธินา ปสฺสทฺธิ-
มิจฺจนฺติเยว ๑ อปรฺคฺคหิตกาเล ปวตฺตกายสงฺขารो ปปรฺคฺคหิตกาเล
ปฏฺธิปฺปสฺสมภฺตฺตีติ อิทํ สทิสสนฺตानตย วุตฺตํ ๑ น หิ เตเอว
โอฬาริกา อสฺสาสาทโย สุชฺฐมา โหนฺติ ๑ ปสฺสมภฺนากาโร ปน
เตสํ เหฏฺฐา วุตฺโตเยว ๑ มหาภูตปรฺคฺคเห สุชฺฐโมติ จตฺตทฺธาตฺ-
มุเขน วิปสฺสนาภินิเวสํ สนุชย วุตฺตํ ๑ สกฺลรูปปรฺคฺคเห สุชฺฐโม
ภาวนย อูปรูปริ ปณฺธิทวโต ๑ เตเนวาท ฐปารูปรฺคฺคเห
สุชฺฐโมติ ๑ ลกฺขณารมฺมณิกวิปสฺสนายาติ กลาปสมฺมสนมาห ๑
นิพฺพิทานุปสฺสนโต ปฏฺฐาย พลววิปสฺสนา ตโต โอริ ทุพฺพล-
วิปสฺสนา ๑ ปุพฺเพ วุตฺตตนเยนาติ อปรฺคฺคหิตกาเลติอาทินา สมถ-
นเย วุตฺตตนเยน ๑ อปรฺคฺคเห ปวตฺโต กายสงฺขารो มหาภูตปรฺคฺคเห
ปฏฺธิปฺปสฺสมภฺตฺตีติอาทินา วิปสฺสนานเยปิ ปฏฺธิปฺปสฺสทฺธิ โยเชตพฺพวาติ
วุตฺตํ โหติ ๑

[๑๓๕] อสฺสาติ อิมสฺส ปสฺสมภฺย กายสงฺขารนฺติ ปทสฺส ๑
โจทนาโสธนาหิติ อนุโยคปริหารเหหิ ๑ เอวนฺติ อิทานิ วุจฺจมานา-
กาเรน ๑ กถนฺติ ยํ อิทํ ปสฺสมภฺย ๑เปฯ สิกฺขตฺตีติ วุตฺตํ ตํ

[ม. ป. ๑๒๕ ส. ป. ๕๐๕-๖]

กถิ ๑ เกณ ปการเรน กายสงฺขารสฺส ปสฺสมณฺญิ โยคิโน จ สิภฺขณฺ
โหตีติ กเถตุกามตาย ปุจฺฉิตฺวา กายสงฺขารे สรูปโต โอปาริก-
สฺขุมโต วูปสมโต อนุโยคปริหารโต จ ทสฺเสตุํ กตเม กาย-
สงฺขาราคีอาทิ อารทฺธิ ๑ ตตฺถ กายิกาคิ รูปกายเ ภวา ๑
กายปฺฏิพฺพทฺธาติ กายสนฺนิสฺสีตา ๑ กายเ สติ โหนฺติ อสตี น
โหนฺติ ๑ ตโตเอว เต อกายสมฺภูจฺจนาปี กายเณ สงฺขริยนฺตีติ กาย-
สงฺขารา ๑ ปสฺสมณฺญโตติ โอปาริกํ ปฺฏิปฺปสฺสมณฺญโต ๑
เสสฺสพททวฺยํ ตสฺเสว เวจฺจณํ ๑ โอปาริกํ หิ กายสงฺขารํ อวูป-
สนฺตสภาวํ สนฺนิสฺสีทาเปฺนโต ปสฺสมณฺญโตติ วุจฺจติ ๑ อนุปฺปาท-
นิโรธํ ปาเปฺนโต นิโรธเณโตติ ๑ สฺสฺสุจฺจ สนฺตสภาวํ นยฺนโต
วูปสมเณโตติ ๑ ยถารูปหีติ ยาทิสฺเสหิ ๑ กายสงฺขารหีติ โอปาริกเห
กายสงฺขารหิ ๑ อานมฺมนาติ อภิมุขเณ กายสฺส นมฺนา ๑ วิน-
มฺนาติ วิสฺสุ วิสฺสุ ปสฺสโต นมฺนา ๑ สนฺนมฺนาติ สพฺพโต สฺสฺสุจฺจ
วา นมฺนา ๑ ปณฺมฺนาติ ปจฺจโต นมฺนา ๑ อិณฺชนาทีนํ อาน-
มฺนาทีนํ เวจฺจนาณิ ๑ อธิมตฺตนาณิ วา อภิมุขจฺจลนาทีนํ อานมฺนา-
ทโย ๑ มนฺุทานิ อิณฺชนาทโย ๑ ปสฺสมุภฺยํ กายสงฺขารนฺุตติ ตถา-
รूपํ อานมฺนาทีนํ การณฺญตํ โอปาริกํ กายสงฺขารํ ปฺฏิปฺปสฺสม-
ณฺญโต ๑ ตสฺมี หิ ปสฺสมุภฺยิตเ อานมฺนาทโยปี ปสฺสมุภฺยิตาเอว

[ม. ป. ๑๒ ส. ป. ๕๐๖]

โหนดิ ๑ สนฺตํ สุขุมฺนฺติ ยถารูเปหิ กายสงฺขารเหหิ กายสฺส อปริปฺ-
พฺนฺทนฺเหตุหิ อานมฺนาทโย น โหนดิ ตถารูเป ทรธภาวโต สนฺตํ
อโนพาริกตาย สุขุมํ ๑ ปสฺสมภฺยํ กายสงฺขารนฺติ สามณฺณโต
เอกํ กตฺวา วทติ ๑ อถวา ปุพฺเพ โอปาริโกพาริกํ กายสงฺขารํ
ปฏฺิปปสฺสมภฺเนโต อนุกฺกเมน กายสฺส อปริปฺพฺนฺทนฺเหตุภูเต สุขุม-
สุขุมตเร อูปฺปาเทตฺวา เตปิ ปฏฺิปปสฺสมภฺเตตฺวา ปรมสุขุมตตาย
โกฏฺิปปตฺตํ ยํ กายสงฺขารํ ปฏฺิปปสฺสมภฺเตติ ตํ สนฺชาย วุตฺตํ
สนฺตํ สุขุมํ ปสฺสมภฺยํ กายสงฺขารนฺติ ๑ อิตฺติอาทิจ โจทกวจนํ ๑
ตตฺถ อิตฺติ ปการตฺถे นีปาโต ๑ กิราติ อรุจิสฺสฺสเน ๑ เอวํ เจติ
อตุโธ ๑ อยํ เหตุ อธิปฺปาโย วุตฺตปฺปการเนน ยทิจ สติ สุขุมํปิ
กายสงฺขารํ ปสฺสมภฺเตติ ๑ เอวํ สนฺเตติ เอวํ สติ ตยา วุตฺตา-
การเ ลพฺภมาเน ๑ วาตฺตฺพลทฺธิยาติ วาตสฺส อฺพลทฺธิยา ๑ จสทฺโท
สมฺภุจฺยตฺโต ๑ อสฺสสาสาทิวาตารมฺมณสฺส จิตฺตสฺส ปภาวนา
อูปฺปาทนา ปวตฺตนา น โหติ เต เจ เตน ปสฺสมภฺเตตฺวาติ อธิปฺ-
ปาโย ๑ อสฺสสาสฺสปฺปสฺสาसानนฺจ ปภาวนาติ โอปาริเก อสฺสสาสฺส-
ปฺปสฺสาเส ภาวนาย ปฏฺิปปสฺสมภฺเตตฺวา สุขุมานํ เตสํ ปภาวนา จ
น โหติ อุกฺเขสํ เตสํ เตน ปฏฺิปปสฺสมภฺเตตฺวาติ ๑ อานาปานสฺสตี-
ยาติ อานาปานารมฺมณาย สติยา จ ปวตฺตนํ น โหติ อานา-
ปานานํ อภาวโต ๑ ตโตเอว ตํสมฺปยุตฺตสฺส อานาปานสฺสตีสม-

อานาปานสฺสตีสมาธิสฺส จ ปภาวนา อุปฺปาทนาปิ น โหติ ฯ น หิ กทาจิ
อารมฺมณน วินา สารมฺมณา ฐมา สมภวนฺติ ฯ น จ นฺนตฺตุนฺติ °
เอตฺถ นฺนฺติ นิปาตมตฺตํ ฯ ตํ วุตฺตวิธานํ समाปฺตตี ปญฺหิตา
ปญฺจวฺนฺโต น เจว समाปฺชฺชนฺติปิ ตโต น วุฏฺฐหนฺติปีติ โยชนา ฯ
เอวํ โจทโก สพฺเพน สพฺพํ อภาวฺปนยฺนํ ปสฺสสมฺภนฺนฺติ อธิปฺปา-
เยน โจทสิ ฯ ปฺน อิติ กิราติอาทิ ยถาวุตฺตาย โจทนาย
วิสฺซชฺชนา ฯ ตตฺถ กิราติ ยทีติ เอตฺสฺส อตฺถนฺนิปาโต ฯ อิติ
กิริ สิกฺขติ มยา วุตฺตกาเรน ยที สิกฺขตีติ อตฺถโธ ฯ เอวํ สนฺเตติ
เอวํ ปสฺสสมฺภเน สติ ฯ ปภาวนา โหตีติ ยทีปี โอพาริกา กาย-
สงฺขารา ปฏิปฺปสฺสสมฺภนฺติ สุขฺมา ปน อตฺถเววาทิ อนุกฺกเมน
ปรมฺสุขุมภาวฺปตฺตสฺส วเสน นิमितฺต
อานาปานสฺสตีสมาธิสฺส จ ปภาวนา อิชฺฌเตวาทิ อธิปฺปาโย ฯ
ยถา กถํ วิทยาติ ยถาวุตฺตวิธานํ ตํ กถํ วย ทฏฺฐพฺพํ ฯ อตฺถ
กิลฺยจิ ตตฺถตฺถสมฺปฺปฺปาทเน โอปมฺมฺนฺติ อธิปฺปาโย ฯ อิทานิ โอปมฺมํ
ทสฺเสตฺถ เสยฺยถาปีติอาทิ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ เสยฺยถาปีติ โอปมฺมตฺถ
นิปาโต ฯ กํเสติ กํสฺภาชเน ฯ นิमितฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
สทฺททานํ ปวตฺตกาการสฺสชาติ อตฺถโธ ฯ สามิอตฺถนฺ หิ อิทํ อุปฺโยค-
วจฺนํ ฯ สุกฺกหิตตฺต
จิตฺเต จปีตตฺต
จิตฺเต จปีตตฺต

๑. อฏฺฐกถายมฺปน น จ ตฺนฺติ เอตฺตฺกเมว ทิสฺสตี ฯ

สลลภขิตตุดาฯ สุขุมกา สหุทาติ อนุรเว อหา เย อปุปกา ฯ
อปุปโต หิ อัย กสทโทฯ สุขุมสหุทนิमितตารมมณตาลีติ สุขุโม
สหุโทว นิमितต์ สุขุมสหุทนิमितต์ ตทารมมณตาลีฯ ก็ วุตต์
โหติฯ กามิ ตทา สุขุมาปี สหุทา นิรุทธา สหุทนิमितตสส
ปน สุกคหิตตุดา สุขุมตรสหุทนิमितตารมมณภาเวนาปี จิตต์ ปวต-
ตติฯ อาทิตโต ปญฺจาย หิ ตสส นิรุทตสส สหุทตสส นิमितต์
อวิกขิตเตน จิตเตน อุปชาเรนตสส อนุกกเมเน ปรีโยสานเ
อติสุขุมสหุทนิमितตมปี อารมมณิ กตฺวา จิตต์ ปวตตเตว ฯ จิตต์
น วิกเขปปี กจฺจตีติ ตสฺมี ยถาอุปญฺจิจเเต นิमितเต สมารานสพ-
ภาวโตฯ เอว สนฺเตติอาทิจ วุตตสเสวตตสส นิคมนวเสน วุตต์ ฯ
ตตถ ยสส สุตตปทสส สหุธี โจอทนาโสธนาหิ อตฺโต วุตโต ติ
อุทฺทริตฺวา กายานุปสฺสนาสติปญฺจานานิ วิกาคโต ทสฺเสตฺตํ ปสฺสม-
ภยนฺติอาทิจ วุตต์ ฯ ตตถ ปสฺสมภยิ กายสงฺขารนฺติ วุตต-
อสฺสาสปปสฺสาสา กาโยติ โยชฺนา เวทิตพฺพาฯ อถวา ปสฺสม-
ภยิ กายสงฺขารนฺติ เอตถ อสฺสาสปปสฺสาสา กาโยติ เอวมตฺโต
ทญฺจพฺโพฯ มหาสติปญฺจานสฺสฺเต กายานุปสฺสนิ กเถนฺเตน ปจฺม-
จตุกกสฺเสว วุตตตฺตา อานาปานสฺสตีสฺสฺเตปี ยสฺมี สมเย ภิกฺขเว
ภิกฺขุ ทิฆิ วา อสฺสสนฺโต ทิฆิ อสฺสสามิตี ปชานาติฯ เปฯ
ปสฺสมภยิ กายสงฺขาริ ปสฺสตีสฺสามิตี สิกฺขติ กายเ กายานุปสฺสี

[ม. ป. ๑๒๕ ส. ป. ๕๐๗]

ภิกขเว ตสฺมี สมเย ภิกขุ วิหระตีติ วุตตตฺตา จ กายานุปัสสนา-
วเสน วุตตสฺส ปจฺมจตุกฺกสฺสชาติ วุตฺตํ ฯ อาทิกมฺมิกสฺส กมฺมฏ-
จानวเสนาคี สมถกมฺมฏจानํ สนุชาย วุตฺตํ ฯ วิปัสสนากมฺมฏจानํ
ปน อิตฺรจตุกฺกสฺสปี ลพฺภเตว ฯ เอตฺถาคี ปจฺมจตุกฺกเก ฯ สห
ปฏิสมฺภิทาหีติ นิตฺสฺสนมตฺตเมตฺตํ ฯ ปญฺญวณฺตानํ ปน อุปนิตฺสย-
สมฺปนฺนानํ อภิลฺลาปี สิชฺชติเยว ฯ

[๑๔๐] จตุพฺพิชฺชนฺติ ปาฎิโมกฺขสํวราทิวเสน จตุพฺพิชฺ ๑ อนา-
ปชฺชนฺติ สตฺตฺนํ อาปตฺติกขณฺธานํ อญฺจตรสฺส อนาปชฺชนํ ฯ
อาปนฺนวุฏจानนฺติ อาปนฺนสปฺปฏิกฺกมฺมาปตฺติโต ยถาธมฺมํ ปฏิก-
กมฺมกรเณน วุฏจานํ ฯ เทสนาคามินิโต เทสนาย วุฏจานคามินิโต
ปริวาสาทิวินยกมฺมกรเณน วุฏจานนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ เทสนายปี
หิ อาปนฺนาปตฺติโต วุฏจานํ โหตีติ สปิ วุฏจानเนเนว สงฺกหิตา ฯ
กิลเสหิ จ อปฺปฏิปีพนนฺติ โกโร อุปนาโห มกฺโข ปลาโส อิสฺสา
มจฺจริยํ มายา สาถะยฺยํ ธมฺโถ สารมฺโภ มาโน อติมาโน มโ
ปมาโทติ เอวมาทึหิ ปาปชฺมเมหิ อปฺปฏิปีพนํ ฯ เตสํ อนุป-
ปาทนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ ยมิตํ อภิสมาจาริกสิลล์ วุจฺจตีติ
สมฺพนุโร ฯ เทวอสิตฺติกขณฺธกวตฺตานิ จุทฺทสฺวิธํ มหาวตฺตนฺติ เอตฺถ
มหาวตฺตานิ นาม วตฺตกฺขณฺธเก วตฺตานิ อากนฺตฺกวตฺตํ อาวาสิก-
คมิทอนฺนุโมทนภตฺตคฺคปิณฺฑจาริกอารญฺลกเสนาสนชฺชนฺตาฆร วุจ-

[ม. ป. ๑๒๕ ส. ป. ๕๐๘]

กฏอุปัชฌายสทุธิวิหาริกอาจริยอนุเตวาสิกวตฺตุนฺติ จุฑทส วตฺตา-
นิ ๑ ตโต อณฺณานิ ปน กทาจิ ตชฺชนียกมฺมกตาทิกาเสเยว
จริตพฺพานิ ทฺวาสิติกุขนุชกวตฺตานิ น สพฺพาสฺ อวตฺถาสฺ จริตพฺพานิ
ตสฺมา มหาวตฺเตสฺ อคณฺิตานิ ๑ ตตฺถ ปารีวาสิกานํ ภิกฺขุณํ วตฺตํ
ปฺลยฺเปสฺสามิตี อารภิตฺวา น อุปสมฺปาเทตพฺพิ ๑เป๑ น นมายํ
จกฺกมนฺเต จกฺกเม จกฺกमितพฺพนฺติ วตฺตวตฺตานิ นสฺสญฺจึ ตโต
ปรี น ภิกฺขเว ปารีวาสิเกน ภิกฺขุณา ปารีวาสิกฺวฑฺฒตเรณ ภิกฺขุณา
สทุธิ มฺลยาปฺปฏิกสฺสนารहेณ มานตฺตารहेณ มานตฺตจาริเกน
อพฺภานารहेณ ภิกฺขุณา สทุธิ เอกจฺจนฺเน อาวาเส วตฺตพฺพนฺติ-
อาทินา วตฺตานิ ปกตตฺเต จริตพฺเพหิ อนณฺณตฺตา วิสุํ ตานิ
อคณฺิตฺวา ปารีวาสิกฺวฑฺฒตฺราทีสุ ปุคฺคณฺตเรสุ จริตพฺพตฺตา เตสํ
วเสน สมฺปิณฺฑเตตฺวา เอกกํ กตฺวา คณฺิตานิ ปฺลยฺจาตี เอกสฺตฺตตี-
วตฺตานิ อุกฺเขปฺนียกมฺมกตฺวตฺเตสฺ วตฺตปฺลยฺปาปนวเสน วตฺตํ น
ปกตตฺตสฺส ภิกฺขุโน อภิวาทนํ ๑เป๑ นหาเน ปิณฺฑิจฺปริกมฺมํ สาทิ-
ตพฺพนฺติ อิทํ อภิวาทนาทินํ อสาทियนํ เอกํ น ปกตตฺโต ภิกฺขุ
สีลวิปฺตฺติยา อนฺุทฺธเสตพฺโพติอาทินิ จ ทสาคี เอวเมตานิ ทฺวา-
สิตี ๑ เอเตเสวว ปน กานิจิ ตชฺชนียกมฺมาทิวตฺตานิ กานิจิ ปารี-
วาสิกาทิวตฺตานิตี อคฺคหิตคฺคหณฺเณ ทฺวาสิตีเอว ๑ อณฺณตฺถ ปน
อฏฺฐกถาปเทเส อปฺปกํ โอนมฺริกํ วา คณฺนุปลํ น โหตีตี อสีติก-

ขนุทธกตตานีติ วุจติ ฯ อภิสมจาริกสีลนุติเอตถ อภิสมจาโรติ
อุตฺตมสมจาโร ฯ อภิสมจาโรว อภิสมจาริกํ ฯ อภิสมจารี
วา อารพฺภ ปณฺณตฺตํ อภิสมจาริกํ ฯ ตเทว สีลนุติ อภิสม-
จาริกสีลํ ฯ ขนุทธกตตปริยาปนฺนสฺส สีลสฺเสตํ อธิวณฺํ ฯ อหิ
สีลํ รกฺขามิ ก็ อภิสมจาริกเณตฺตาทิสฺส สีลนุติ อุทฺโตวิภฺงก-
ปริยาปนฺนเมว กเหตุพฺพํ ขนุทธกตตปริยาปนฺนสฺส อภิสมจาริกค-
คเณน คหิตตฺตา ฯ ปริปุเรติ ปริปุณฺเณ ฯ ปริปุริเตติ วา
อตฺโต ฯ

[๑๔๑] ตโตติ ยถาวุตฺตสีลวิโสชนโต ปริ ฯ อวา-
โสติ อวาสปลิโพโธ ฯ กุลนุติ อาทิสฺสปี เอเสว นโย ฯ ตตถ อวาโสติ
เอโกปี โอรโก วุจติ ฯ เอกมฺปิ ปริเวณฺํ สกโลปี สงฺฆารามิ ฯ
สวายํ น สพฺพสฺเสว ปลิโพโธ โหติ ฯ โย ปเนตถ นวกมฺมา-
ทิสฺสํ วา อาปชฺชติ พหุภณฺฑสนฺนิจโย วา โหติ เยน เณจิ วา
การเณน อเปกฺขวา ปฎิพฺพชฺจิตฺโต ตสฺเสว ปลิโพโธ โหติ น
อิตรสฺส ฯ กุลนุติ ฌาติกุลํ วา อุปฺภูจกกุลํ วา ฯ เอกจฺจสฺส
หิ อุปฺภูจกกุลมฺปิ สฺสฺสฺสฺส สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
วิหฺรโต ปลิโพโธ โหติ ฯ โส กุลมานุสเกหิ วินา ฌมฺมสฺสวนาย
สามนฺตวิหฺรตมฺปิ น คจฺจติ ฯ เอกจฺจสฺส มาตาปีตโรปี ปลิโพธา
น โหนฺติ โกรณฺฑกวิหฺรตวาสิกตฺเตรสฺส ภาคิเนยฺยทหฺรภิกฺขุโน วिय ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๐๘-๘]

ลาโกติ จตุตธาโร ปจฺจยา ฯ เต กสฺสจฺจิ ๐ ปฺลิวฺธา โหฺนฺติ ฯ
ปฺลฺยวณฺตสฺส หิ ภิกฺขุโน กตฺตคฺคฺชฺชานเณ มนุสฺสสา มหาปฺริวาระ
ปจฺจเย เทนฺติ โส เตสํ อนุโมเทฺนฺโต ฌมฺมํ เทเสฺนฺโต สมณ-
ฌมฺมํ กาคฺคํ โອกาสํ น ลภฺติ ฯ อรุณฺคฺคฺมณฺโต ปฏฺจาย ยาว
ปจฺมยาโม ดาว มนุสฺสสํสฺสคฺโค น อุปจฺฉิขฺชติ ฯ ปฺน พลว-
ปจฺจฺเสเยว พาหุลฺลิกปฺปิณฺนปฺปาทิกา อากนฺตฺวา ฆนฺเต อสุโกอุปา-
สโก อุปาสิกา อมจฺโจ อมจฺจธิตฺตา ตุมฺหากํ ทสฺสนกามาติวทฺนฺติ ฯ
โส กณฺหาวิโส ปตฺตจิวฺรณฺติ กมนฺสขฺโขว โหติ นิจฺจพฺพายาวิฏฺฏี ฯ
ตสฺสเสว เต ปจฺจยา ปฺลิวฺธา โหฺนฺติ ฯ เตนฺ คณฺ ปรฺหาย ยตฺถ
นํ น ชานนฺติ ตตฺถ เอกเกณ จริตพฺพิ ฯ เอวํ โส ปฺลิวฺโธ
อุปจฺฉิขฺชติ ฯ คโณติ สุตฺตนฺตฺกคโณ วา อากิธมฺมิกคโณ วา ฯ
โย ตสฺส อุทฺเทสํ วา ปฺริปฺจฺจํ วา เทนฺโต สมณฌมฺมสฺส โອกาสํ
น ลภฺติ ตสฺส คโณ ปฺลิวฺโธ โหติ ฯ เตนฺ โส เอวํ อุปจ-
ฉิขฺชติพฺพิ ฯ สเจ เตสํ ภิกฺขุณํ พหุํ กตฺ โหติ อปฺปํ อวสิฏฺฏํ ฯ
ตํ นิฏฺฐเปตฺวา อรณฺณํ ปวิสิตพฺพิ ฯ สเจ อปฺปํ กตฺ พหุํ
อวสิฏฺฏํ ฯ โยชนฺโต ปฺริ อคนฺตฺวา อนุโตโยชนฺปฺริจฺเฉเท อณฺณํ
คณฺวากํ อุปสฺงกมิตฺวา อิเม आयสฺมา อุทฺเทสาทิหิ สงฺกณฺหตฺตฺติ
วตฺตพฺพิ ฯ เอวมฺปิ อลภฺมานเณน มยฺหํ อวิโส เอกํ กิจฺจํ

๑. ม. กถิ ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๐๕]

อิตฺติ ตุมฺเห ยถาฆาตฺตฺถจฺจานานิ คจฺจณฺธาติ คณฺ ปรฺหาย อตฺตโน
กมฺมํ กาทพฺพํ ฯ กมฺเมนาติ กมฺมปฺลิวฺโพเชน ฯ กมฺมณฺจ ปญฺจ-
มนฺตฺปิ ปาโจ ฯ ตตฺถ กมฺมนฺติ นวกมฺมํ ฯ ตํ กโรนฺเตน วทฺตฺกิ-
อาทึหิ ลทฺฐาลทฺฐํ ชานิตพฺพํ กตฺถากเต อุตฺตฺถกฺกํ อาปชฺชิตพฺพนฺติ
สพฺพธฺวาปี ปฺลิวฺโพเช โหติ ฯ โสปี เอวํ อฺปจฺฉินฺนิตฺตพฺโพ ฯ สเจ
อฺปฺปํ อวสฺสิจฺจํ โหติ นิฏฺฐเปตพฺพํ ฯ สเจ พหุํ สงฺฆมฺกณฺเจ
นวกมฺมํ สงฺฆสฺส วา ภัรหารกภิกฺขุณฺ ฺ วา นิยฺยาเทตพฺพํ ฯ
อตฺตโน สนฺตคณฺเจ อตฺตโน ภัรหารกานํ นิยฺยาเทตพฺพํ ฯ
ตาทิสฺเส อลภนฺเตน สงฺฆสฺส ปรฺิจฺจชิตฺวา คนฺตพฺพํ ฯ อทฺธานนฺติ
มคฺคคณฺ ฺ ยสฺส หิ กตฺถจฺจิ ปพฺพชฺชาเปกฺโข วา โหติ ปจฺจย-
ชาตํ วา กิลฺลจฺจิ ลทฺฐพฺพํ โหติ ฯ สเจ ตํ อลภนฺโต น สกฺโกติ
อริวเสตฺถํ ฯ อรณฺธํ ปวฺลิตฺวา สมณฺชมฺมํ กโรนฺตสฺสาปี คมฺิก-
จิตฺตํ นาม ทฺวปฺปฏิวฺวินทฺยํ โหติ ฯ ตสฺมา คนฺตฺวา ตํ กิจฺจํ
ตีเรตฺวาว สมณฺชมฺเม อุตฺตฺถกฺกํ กาทพฺพํ ฯ ฌาตีตี วิหารเ
อาจรฺิยฺปชฺฌายสทฺฐิวิหริกอนฺเตวาสิกสมานฺุปชฺฌายกสมานาจรฺิยกา
มเร มาตา ปิตา ภคินี ภาตฺธาติ เอวมาทิกา เต คิลานา อิมสฺส
ปฺลิวฺโพธา โหนฺติ ฯ ตสฺมา โส ปฺลิวฺโพเช อฺปจฺฉินฺนิตฺตวา เตสํ
ปาทคิกฺกรณฺน อฺปจฺฉินฺนิตฺตพฺโพ ฯ ตตฺถ อฺปชฺฌาโย ตาว คิลานो
สเจ ลหุํ น วุฏฺฐาติ ยาวชิวฺปี ปฺฏิชฺคฺคิตพฺโพ ฯ ตถา ปพฺพชฺชา-

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๐๕]

จริโย อุปสมปทาจริโย สทฐิวิหาริโก อุปสมปาทิตปพพาชิตอนเต-
วาสิกสมานุปชฌายกา จ ฯ นิสฺสยาจริยอุทฺเตสาจริยนิสฺสยเนเต-
วาสิกอุทฺเตสนเตวาสิกสมานาจริยกา ปน ยาว นิสฺสยอุทฺเตสา
อนุปจฺฉินฺนา ตาว ปฏฺิษคฺคิตพฺพาฯ ปโหนฺเตน ตโต อุทฺทมปิ
ปฏฺิษคฺคิตพฺพาเอวฯ มาตาปีตฺสู อุปชฌายเ วิย ปฏฺิษคฺคิตพฺพิ ฯ
สเจปี หิ เต รชฺเช จิตา โหนฺติ ปุตฺตโต จ อุปฺภูจฺฉานํ ปจฺจา-
สีสนฺติ กาทพฺพเมว ฯ อถ เตสํ เกสชฺชํ นคฺติ อตฺตโน สนฺตํ
ทาทพฺพิ ฯ อสฺติ ภิกฺขฺวาจริยาย ปริเยสฺตีตฺวาปี ทาทพฺพเมว ฯ
ภาตฺถกฺคินิํ ปน เตสํ สนฺตกเมว โยเชตฺวา ทาทพฺพิ ฯ สเจ
นคฺติ อตฺตโน สนฺตํ ตาวกาลิํ ทตฺวา ปจฺฉา ลภฺนเตน กณฺหิ-
ตพฺพิ ฯ อลภฺนเตน น โจเทตพฺพา ฯ อณฺเฏตคฺสฺส ภคินิยา
สามิกสฺส เกสชฺชํ เนว กาคฺคํ น ทาคฺคํ วฏฺฏฺติ ฯ ตฺยหํ สามิกสฺส
เทหิตี วตฺวา ภคินิยา ทาทพฺพิ ฯ ภาตฺถ ชายายปี เอเสว นโย ฯ
เตสํ ปน ปุตฺตา อิมสฺส ฌาตกาเยวตี เตสํ กาคฺคํ วฏฺฏฺติ ฯ
อาพาโรตี โยโกจิ โรโค ฯ โส พารมาโน ปลิโพโร โหตี ฯ
ตสฺมา เกสชฺชกรณฺเณน อุปจฺฉินฺทิตพฺโพ ฯ สเจ ปน กติปาหํ
เกสชฺชํ กโรนฺตสฺสาปี น วุปลสมตี ฯ นานํ ตฺยหํ ทาโส น
ภติโก ตํเยวมฺหิ โปเสนฺโต อนมตคฺเค สํสารวฏฺฏฺเ ทุกํ ปตฺโตตี
อตฺตภาวํ กรหิตฺวา สมณฺธมฺโม กาทพฺโพ ฯ กนฺโถตี ปริยตฺติ-

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๐๕]

ปริยตติปริหรณั ๑ ตั สขฌาयाทีหิ ฌิจญพยวภูสเสว ปติโพโซ โหติ
น อิตรสส ๑ อิทธิยาติ อิทธิปติโพเรน ๑ อิทธิตี เต ทสาคีปี
ปาโจ ๑ ตตถ อิทธิตี โปถุชฌนิกา อิทธิ ๑ สหิ อุตตทาน-
เสยยกทารโก ฌ วิย ตรณสสสั วิย จ ทุปัปริหารา โหติ อป-
มตตเคน จ ภิชชติ ๑ สหิ ปน วิปสสนาย ปติโพโซ โหติ น
สมาธิสส สมารี ปตวา ปตตพพโต ๑ ตสฺมา วิปสสนตฺถิเคน
อิทธิปติโพโซ อัจฉินฺนิตฺตพโพ อิตเรน อวเสสาคี ๑ กมฺมฏฺฐาน-
ภาวนั ปริพุทฺธติ อูปรุเชติ ปวตฺติต्तุ น เทตฺติติ ปติโพโซ รการสส
ลการิ กตฺวา วุตฺโต ๑ ปริปนฺนุจติ อตฺโถ ๑ อัจฉินฺนิตฺตพโพติ
สมาปนเนน สงฺกหเนน วา อูปรุณฺนุชิตฺตพโพ ๑ อปติโพโซ กาทพโพติ ๑
อตฺโถ ๑

[๑๔๒] กมฺมฏฺฐาเน นียุตฺโต กมฺมฏฺฐานิกิ ภาวนมนุญฺชชฺนุโต ๑
เตน กมฺมฏฺฐานิกเนน ๑ ปริฉฉินฺนิตฺตวาติ อิมสฺมี วิหารเ สพเพ
ภิกฺขุติ เอว ปริฉฉินฺนิตฺตวา ๑ สหवासินฺนติ สหवासินั ภิกฺขุณั ๑
มุทฺตจิตฺตติ ชเนตฺติติ อตฺตนิ มุทฺตจิตฺตติ อูปรุปาเทติ ๑ อยญจ
สหवासินั จิตฺตมทฺทวชฌนนาทิตฺตโถ มนุสฺसानั ปิโย โหตฺติติอาทินย-
ปวตฺเตน เมตฺตทานิสฺสสฺสฺเตน ทิปเตตพโพ ๑ อนนฺตินวตฺตติโก โหตฺติติ
สมฺมาปฏิปตฺตติยิ อนนฺตินวตฺตติโก หินวิริโย น โหติ ๑ อารทฺธวิริโย

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๐๕ - ๑๐]

โหตีติ อตุโธ ฯ ทิพฺเพสุปี อารมฺมณฺสุ ปฺเคว อิตฺเรสุติ อธิป-
ปาโย ฯ สพฺพตฺถาติ สพฺพสุมี สมณฺกรณฺิเย สพฺพสุมี วา กมฺมฏ-
จานานฺโยเค ฯ อตฺถยิตฺพฺพนฺติ ปฺพพฺสฺเสว วเสน ° อตฺถยิตฺพฺพํ ฯ
โยคฺสฺส ภาวนาย อนุยฺยชฺชนํ โยคานฺโยโค ฯ ตเทว กรณฺิยญฺเจน
กมฺมํ ฯ ตสฺส โยคานฺโยคกมฺมสฺส ฯ ปทญฺจานตฺตาติ นิปฺผตฺติ-
เหตุตฺตา ฯ โอทาทกฺสิณฺเ อาโลกกฺสิณฺ กสิณฺคฺฆาฏฺมิภาสกสิณฺ
ปฺริจฺฉินฺนภาสกสิณฺจ อนุโตคฺชํ กตฺวา ปาลิยํ ปฺจวิกฺสิณฺาที่นํ
รูปฺชฌานารมฺมณานํ อญฺจณฺนํเยว กสิณฺานํ สรฺูปโต วุตฺตตฺตา
อาภาสกสิณฺ อาโลกกสิณฺจ วชฺเชตฺวา อญฺจตฺตีสารมฺมณฺสุติ
ปาลิยํ อากตฺนเยเนว วุตฺตํ ฯ อญฺจกถานเยน ปน อาภาสกสิณฺ
อาโลกกสิณฺ จ วิสฺสุ คหิเต จตฺตาพีสํเยว กมฺมฏฺจานานํ ฯ

[๑๔๓] ตตฺริมานิ จตฺตาพีส กมฺมฏฺจานานํ ทส กสิณฺา ทส
อสุภา ทส อนุสฺสฺติโย จตฺตาโร พุรฺหุมิวิหารา จตฺตาโร อารุปฺปา
เอกา สญฺญา เอกํ ววญฺจานนฺติ ฯ ตตฺถ ปฺจวิกฺสิณฺ อาไปกสิณฺ
เตโชกสิณฺ วาโยกสิณฺ นิลกสิณฺ ปิตกสิณฺ โลหิตกสิณฺ โอทาท-
กสิณฺ อาโลกกสิณฺ ปฺริจฺฉินฺนภาสกสิณฺนฺติ อิมํ ทส กสิณฺา ฯ
อุทฺธฺมาตกํ วินิลกํ วิปฺพพฺกํ วิจฺฉินฺนํทกํ วิกฺขายิตกํ วิกฺขิตฺตกํ
หตฺตวิกฺขิตฺตกํ โลหิตกํ ปฺพพฺวํ อญฺจิกนฺติ อิมํ ทส อสุภา ฯ พุทฺธา

๑. ม. ปุพฺพาเสวนวเสน ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๐]

พุทธานุสสติ ธรรมสงฆสตีลจากเทวดานุสสติ มรณสสติ กายคตาสติ
อานาปานสสติ อุปमानุสสติ อีมา ทส อนุสสติโย ฯ เมตตา
กรุณา มุทิตา อุเปกขาติ อีเม จตุตาโร พุทธมวิหารา ฯ อากาสา-
นญจายตนํ วิญญาณญจายตนํ อากิญจญญายตนํ เนวสญยานา-
สญญายตนนฺติ อีเม จตุตาโร อารุปฺปา ฯ อาหารเรปฏิกูลสญญา
เอกา สญญา ฯ จตุทฐาคววญฺจัน เอกํ ววญฺจันนฺติ ฯ

[๑๔๔] ยํ ยสฺส จริตานุกุลนฺติ เอตถ รากจริตสฺส ตาว ทส
อสุภา กายคตาสตีติ เอกาทส กมฺมญฺจันนํ อนุกุลานํ ฯ โทส-
จริตสฺส จตุตาโร พุทธมวิหารา จตุตาริ วณฺณกสิณานํติ อญฺจ ฯ
โมหจริตสฺส จ วิตกฺกจริตสฺส จ เอกํ อานาปานสฺสติกมฺมญฺจัน-
เมว ฯ สทฺธาจริตสฺส ปุริมา ฆ อนุสฺสตีโย ฯ พุทฺธิจริตสฺส
มรณสฺสตี อุปमानุสฺสตี จตุทฐาคววญฺจัน อาหารเรปฏิกูลสญญาติ
จตุตาริ ฯ เสตกสิณานํ จตุตาโร จ ปน อารุปฺปา สพุพฺพจริตानํ
อนุกุลานํ ฯ กสิณฺเส จ ยงฺกิลฺลิจิ ปริตฺตํ วิตกฺกจริตสฺส อปฺปมาณํ
โมหจริตสฺส อนุกุลนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ ยถาวุตฺเตเนว นเยนาติ
โยคานุโยคกมฺมสฺส ปทญฺจันตฺตาติ อิมมตฺถํ อตีทิสฺสตี ฯ ยํ
กมฺมญฺจันํ กเหตุกาโม โหติ ตสฺเสว วเสน จตฺกฺกปฺลยจกฺข-
ณานานํ นิพฺพตฺเตตฺตา ฌานปทญฺจันํ วิปฺสฺสนํ วทฺเตตฺตา อาสวฺก-
ขยํ ปตฺตสฺส จีณาสวสฺส สนฺติเก กเหตุพฺพนฺติ อาห อิมินาว

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๐]

กมฺมฏฺจฺจานเนน ๔เป๔ อุกฺกเหตุพฺพนฺติ ๔ อรหนฺตาทโย หีตฺติอาทิ
เอกจฺจชฺชีณาสวโต พหุสฺสุโตว กมฺมฏฺจฺจานทานเน เสยฺโยติ ทสฺสนตฺถิ
อารทฺธ ๔ มหาหตฺถิปถิ นีหรนฺโต วิทยาติ กมฺมฏฺจฺจานวิถิ
มหาหตฺถิปถิ กตฺวา ทสฺเสนฺโต วย ๔ สปปายาสปปายิ ปฺริจฺฉินฺนิตฺตฺวาติ
ยสฺส กมฺมฏฺจฺจานํ อัจฺจขฺติ ตสฺส อูปการานูปการิ ยุตฺตี มคฺค-
เนน ปฺริจฺฉินฺนิตฺตฺวา ๔

[๑๔๕] อิทานิ กมฺมฏฺจฺจานทายกสฺส สนฺติกํ กจฺจนฺเตน ไซต-
มกฺขิเตหิ ปาเทหิ อูปาหนา อารุหิตฺตฺวา ฉตฺถิ กเหตุวาเตลนาพิ-
มรฺฐณานิตฺตานิ กาหาเปตฺตฺวา อนฺนเตวาลิกปฺริวฺเตน น กนฺตพฺพิ ๔
คมิกวตฺถิ ปน ปฺปุเรตฺตฺวา อตฺตโน ปตฺตจิวริ สยเมว กเหตุวาอนฺตรา-
มคฺเค ยิ ยิ วิหาริ ปวิสฺติ สพฺพตฺถ ปวิฏฺจกาเล อากนฺตฺก-
วตฺถิ นิกฺขมนกาลे คมิกวตฺตฺนฺติ ยถารหิ ตํ ตํ วตฺถิ ปฺปุเรนฺเตน
สฺลลหุคปฺริกฺขารเนน ปรมสฺลเลขวตฺตฺตินา หุตฺตฺวา กนฺตพฺพนฺติ อิมมตฺถิ
สงฺขิปิตฺตฺวา ทสฺเสนฺโต สฺลลหุควตฺตฺตินา วินยาจารสมฺปนฺเนนาติ
อาห ๔ เอวํ ปน กนฺตฺตฺวา ตํ วิหาริ ปวิสฺนฺเตน อนฺตรามคฺเค-
ยฺเวทนฺตกฏฺฐิ กปฺปิยิ การาเปตฺตฺวา กเหตุวา ปวิสิตพฺพิ ๔ น จ
มุหุตฺถิ วิสฺสมิตฺตฺวา ปาทโรวณมกฺขนาทินิ กตฺวา อัจฺจริยสฺส สนฺติกํ
คมิสฺสามิติ อญฺฉิ ปฺริเวณิ ปวิสิตพฺพิ ๔ กสฺมา ๔ สเจ หิสฺส
ตฺตร อัจฺจริยสฺส วิสภาคา ภิกฺขุ ภเวยฺยึ เต อากมนการณิ

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๑๐ - ๑]

ปุจฺฉิตฺวา อจฺริยสฺส อวณฺณํ ปกาเสตฺวา นฏฺโฆสิ สเจ ตสฺส
สนฺตํ อคฺโตติ วิปฺปฏิสาร์ อูปาเทยฺยํ เยน ตโตว ปฏฺินิวต-
เตยฺย ๑ ตสฺมา อจฺริยสฺส วสนฏฺฺจํ ปุจฺฉิตฺวา อชฺชํ ตตฺถ
คนฺตพฺพํ ๑ วุตฺตปฺปการมาจฺริยนฺติ

ปีโย ครุ ภาวนีโย วตฺวา จ วจนกฺขโม

คมฺภีรณฺจ กถํ กตฺวา โน จฏฺฺจํเน นีโยชเยติ

เอวมาทึนา วุตฺตปฺปการํ สทฺธาทึคฺคณสมนฺนาคถํ เอกนฺตหิเตสึ วุฑฺฒิ-
ปกฺเข จิตฺ ํ กลฺยาณมิตฺถํ อจฺริยํ ๑ วุตฺตปฏฺิปรตฺติยา อาราริต-
จิตฺตสฺสชาติ เอตฺถ สเจ อจฺริโย ทหฺรตโร โหติ ปตฺตจิวร-
ปฏฺิคฺคหณาทึนิ น สาทิตพฺพานิ ๑ สเจ วุฑฺฒตโร คนฺตฺวา
อจฺริยํ วนฺทิตฺวา จาตพฺพํ นิกฺขิปาวุโส ปตฺตจิวรนฺติ วุตฺเตน
นิกฺขิปิตพฺพํ ๑ ปานียํ ปีวติ วุตฺเตน สเจ อิจฺฉติ ปาตพฺพํ ๑
ปาเท โชวติ วุตฺเตน น ตาว ปาทา โชวิตพฺพา ๑ สเจ หิ
อจฺริเยน อภตฺมกถํ ภเวยฺย น สารูปํ สียา ๑ โชวาวุโส
น มยา อภตํ อณฺเณหิ อภตฺนฺติ วุตฺเตน ปน ยตฺถ อจฺริโย
น ปสฺสติ เอวรูเป ปฏฺิจฺฉนฺเน วา โอกาเส อพฺโภกาสวิหารสฺสาปี
วา เอกมฺนฺเต นิสึทิตฺวา ปาทา โชวิตพฺพา ๑ สเจ อจฺริโย
เตลนาพี อหฺรติ อฏฺฺจหิตฺวา อูโภหิ หตฺถหิ สกฺกจฺจํ กเหตุพฺพา ๑
สเจ หิ นํ น คณฺเหยฺย อัย ภิกฺขุ อิตฺถเอว ปฏฺฺจาย สมฺโภกํ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๑]

โกเปตีติ อัจริยสุส อณฺณตตํ ภาเวยฺย ๑ คเหตุวา ปน น
อาทิตฺว ปาธา มกฺเขตฺตพฺพา ๑ สเจ หิ ตํ อัจริยสุส หตฺตพฺ-
ภณฺชนเตลฺลํ ภาเวยฺย น สารูปป์ สียา ๑ ตสฺมา ปจฺมํ สีลํ
มกฺเขตฺตวา ขนฺธาทีนํ มกฺเขตฺตพฺพานํ ๑ สพฺพปาริหาริยเตลมิตฺถํ อวฺวโส
ปาเทปํ มกฺเขหิตฺติ วุตฺเตน ปน ปาเท มกฺเขตฺตวา อิมํ เตลนาฬี
จเปมิ ภาเนตฺติ วุตฺตวา อัจริเย คณฺหนฺเต ทาทพฺพา ๑ คตทิวสโต
ปฏฺฐาย กมฺมฏฺฐานํ เม ภาเนเต กถฺถํ อิจฺเจว น วตฺตพฺพํ ๑
หุติยทิวสโต ปน ปฏฺฐาย สเจ อัจริยสุส ปกฺติอุปฏฺฐาโก อตฺถิ
ตํ ยาจิตฺวา วตฺตํ กาทพฺพํ ๑ สเจ ยาจิตฺวา น เทติ โอกาเส
ลทฺเชเวว กาทพฺพํ ๑ กโรนฺเตน จ ขุทฺทกมชฺฌิมมหนฺตานิ ตีณิ
ทนฺตกฏฺฐานํ อุปนาเมตฺตพฺพานํ ๑ สีลํ อณฺหนฺติ ทูวิธํ มุขโรชน-
อุทกณฺจ นหาโนทกณฺจ ปฏฺฐิยาเทตฺตพฺพํ ๑ ตโต ยํ อัจริโย ตีณิ
ทิวसानํ ปรีกฺขชฺติ ตาทิสเมว นิจฺจํ อุปฏฺฐเปตฺตพฺพํ ๑ นิชฺมํ
อกฺตฺวา ยํ วา ตํ วา ปรีกฺขชฺนตฺตสฺส ยถาลทฺธํ อุปนาเมตฺตพฺพํ ๑
กํ พหฺนา วุตฺเตน ๑ ยนฺตํ ภาควตา อนฺเตวาสิเกน ภิกฺขเว
อัจริยมฺหิ สมฺมา วตฺติตฺตพฺพํ ตตฺตรายํ สมฺมา วตฺตนา กาลสุเสว
วฏฺฐาย อุปาหนา โอมุญฺจิตฺวา เอกํลํ อุตฺตราสงฺกํ กริตฺวา ทนฺต-
กฏฺฐํ ทาทพฺพํ มุโขทกํ ทาทพฺพํ อาสนํ ปณฺณเปตฺตพฺพํ สเจ
ยาคุ โหติ ภาชนํ ไรฺวิตฺวา ยาคุ อุปนาเมตฺตพฺพาทิอาทิกํ ขนฺธเก

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๑]

สมมาวตติ ปรยตติ ตั สพพิ กาทพิ ฯ อิติ อิมินายถา-
วตุเตน เนน ปฏิษษนโต วตุตปฏิปตติยา จิตติ อาราเชตติ
ทฏฐพิ ฯ ปรยจสนธิกนติ ปรยจปพิ ฯ ปรยจภาคนติ อดโต ฯ

[๑๔๖] กมมฏจानสฺส อุกคณหนนติ กมมฏจानคณสฺส
อุคคณหนิ ฯ ตตตตตปริปฺจฉา กมมฏจानปริปฺจฉา ฯ อดวา คณโต
อดโต จ กมมฏจानสฺส อุกคณหนิ อุกคโห ฯ ตตตต สฺสย-
ปริปฺจฉา ปริปฺจฉนา ฯ กมมฏจानสฺส อฺปฏจानนติ นิมิตฺต-
ปฏจानิ ฯ เอวิ ภาวนมนุชฺชยชฺชตสฺส เอวมิธ นิมิตฺตํ อฺปฏิจฺฉิตฺติ
อฺปชารณิ ฯ ตถา กมมฏจानปฺปนา เอวิ ฌานมฺเปตฺติ ฯ
กมมฏจानสฺส ลกขณนติ กณนानุพนฺชนาฬุสนานิ วเสน ภาวนิ
อฺสฺสกาเปตฺวา ฐปนาย สมฺปตฺติ ตโต ปรมฺปิ วา สลลกฺขณา-
ทิวเสน มคฺคกปฺตฺตติ กมมฏจานสภาวสฺส สลลกฺขณิ ฯ เตนาห
กมมฏจานสภาวฺชารณนติ วุตติ โหตฺติ ฯ อดตนาปิ น กิลมติ
โอธิโส กมมฏจานสฺส อุกคณหนโต ฯ ตโตเอว อจฺริยมฺปิ น
วิเหเจติ ฐมาธิกรณมฺปิ วา ภาวนาย มคฺคกํ ปาปนโต ฯ ตสมฺมาติ
ตฺนนิมิตฺตํ อดตโนปิ อกิลมณาจฺริยาวิเหจนเหตุ ฯ โถกนติ โถกํ
โถกํ ฯ ตตฺถาติ ยตฺถ อจฺริโย วสฺติ ตตฺถ ฯ สปฺปายิ โหตฺติ
อวาสสปฺปายาทิลาเกน มนสิการฬาสฺสตา ภาวนานุกฺลตา โหติ ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๑]

โยชนปรมนติ อิมินา คาวุตอหุตโยชนานิปี สงคณหาคีฯ ยสฺมา
ปน มนุทปญฺโล คาวุต อหุตโยชเน โยชนมุตเต วา วสนฺโต
กมฺมฏฺจฺจํ สุต กิสมิณฺจิวทว จาเน สนฺเทเห สติ สมฺโมเส วา
ชาเต กาลสฺเสว วิหารเ วุตฺติ กตฺวา อนฺตรามคฺเค ปิณฺฑทาย
จริตฺวา ฆตฺตกิจฺจปรีโยसानเเยว อจฺริยสฺส วสนฺฏฺจฺจํ กนฺตฺวา
ตํทิวสํ อจฺริยสฺส สนฺติเก กมฺมฏฺจฺจํ โสเชตฺวา ทุติยทิวเส อจฺริยํ
วณฺทิตฺวา นิภฺขมิตฺวา อนฺตรามคฺเค ปิณฺฑทาย จริตฺวา อภิถมนฺโต-
เยว อตฺตโน วสนฺฏฺจฺจํ อากนฺตุํ สกฺขิสฺสตี ฯ ตสฺมา วุตฺติ
มนุทปญฺโล โยชนปรมํ กนฺตฺวาตีฯ สเจ ภิกฺขุ ติกฺขปญฺโล
โยชนปรเม ฆาสฺกฏฺจฺจํ น ลภตีฯ เตน กมฺมฏฺจฺจํ สพฺพิ
คณฺจฺจฺจํ ฉินฺทิตฺวา สุวิสุทฺธํ อวชฺชนปฏฺิพฺพทฺธํ กมฺมฏฺจฺจํ กตฺวา
โยชนปรมโต ทูรมปี กนฺตุํ วฏฺฏตีติ อห ติกฺขปญฺโล ทูรมปี
กนฺตฺวาตี ฯ

[๑๔๗] อฏฺฐารสเสนาสนโทสวิวชฺชิตฺตนิ มหตฺตํ นวตฺตํ ชินฺ-
ณตฺตํ ปนฺถนิสฺสิตตํ โสณฺฑิ ปณฺณํ ปุปฺผํ ผลํ ปฏฺฐนียตา
นกรสนฺนิสฺสิตตา ทารุสนฺนิสฺสิตตา เขตตสนฺนิสฺสิตตา วิสภากานํ
ปุคฺคกานํ อตฺถิตา ปฏฺฐนสนฺนิสฺสิตตา ปจฺจนตสนฺนิสฺสิตตารชฺช-
สีมสนฺนิสฺสิตตา อสฺปฺปายตา กลฺยาณมิตฺตานํ อลาโภติ อิมเห
อฏฺฐารสสิ เสนาสนโทเสสิ วิวชฺชิตํฯ อิมสํ หิ อฏฺฐารสนฺนํ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๑]

โทสาน์ อณตเรน สมณนาคตํ เสนาสน์ ภาวนาย อนนุรูปี ฯ
กสฺมา ฯ มหาวิหาร ดาว พหู นานาจณฺฐา สนนิปตฺนฺติ ฯ
เต อณตมณฺธิ ปฏฺวิรุทฺธตฺย วตฺตํ น กโรนฺติ ฯ โพธิยง-
คณาทีนํ อสมมฺภฺจฺจเนว โหนฺติ ฯ อนุปฺภฺจฺจปิตํ ปานียํ
ปริโภชนียํ ฯ ตตฺรํ ยํ โคจรคฺคาเม ปิณฺฑทฺยาจ จริสฺสามิติ ปตฺตจิวร-
มาทฺยาจ นิกฺขนฺโตปิ สเจ ปสฺสตี วตฺตํ วา อกตํ ปานียมฺภฺจฺจ วา
ริตฺตํ อถาเนน วตฺตํ กาทพฺพํ โหตี ปานียํ อุปฺภฺจฺจเปตพฺพํ ฯ
อกโรนฺโต วตฺตเกเท ทฺวทุกฺกํ อปชฺชตี ฯ กโรนฺตสฺส กาลอติก-
กมตี ฯ อติทิวา ปวิภูโจ นินฺนิจิตฺยาจ ภิกฺขุยาจ กิณฺจิ น ลกฺตี ฯ
ปฏฺิสลฺลาณคโตปิ สามเณรทฺทรภิกฺขุณํ อุจฺจาสทฺเทน สงฺฆมมฺเมหิ
จ วิภฺจฺจปิตํ ฯ ยตฺถ ปน สพฺพํ วตฺตํ กตฺเมว โหตี อวเสสาปิ
จ มฺภฺจฺจนา นตฺถิ เอวฺรูเป มหาวิหารเป วิหาตพฺพํ ฯ นววิหาร
พฺพํ นวกมฺมํ โหตี ฯ อกโรนฺตํ อุชฺฌายนฺติ ฯ ยตฺถ ปน ภิกฺขุ
เอวํ วทฺนตี อายสฺมา ยถาสฺมํ สมณฺธมฺมํ กโรตุ มยํ นวกมฺมํ
กโรสฺสามาตี ฯ เอวฺรูเป วิหารे วิหาตพฺพํ ฯ ชินฺณวิหารे ปน
พฺพํ ปฏฺิขคฺคิตพฺพํ โหตี ฯ อนตฺมโส อตฺตโน เสนาสนมตฺตมฺปิ
อปฺปฏฺิขคฺคนฺตํ อุชฺฌายนฺติ ฯ ปฏฺิขคฺคนฺตสฺส กมฺมฺภฺจฺจจฺจํ ปริ-
หายตี ฯ ปนฺถ สนนิสฺสิตเต มหาปถวิหารे รตฺตินฺทิวํ อากนฺตฺกา สนนิ-
ปตฺนฺติ ฯ วิกาเล อากตฺนํ อตฺตโน เสนาสนํ ทตฺวา รุกฺขมฺมูลे

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๑]

ปาสาณปิฎุเจ วา วสิตพัพพิ โหติ ฯ ปุณทิวเสปี เอวเมวาทิ กम्मฎุ-
จानสฺส โอกาโส น โหติ ฯ ยตถ ปน เอวรูปโ อาคนตฺก-
สมฺพาโธ น โหติ ตตฺถ วิหาตพัพพิ ฯ โสณฺทติ นาม ปาสาณ-
โปกฺขรณฺนิ โหติ ฯ ตตฺถ ปานียตฺถ มหาชโน สโมสรติ ฯ นคร-
วาสินํ ราชกฺฤตฺปกตฺเตรานิ อนฺเตวาทิกา รชนกम्मตฺถาย อากฺจ-
ณฺนติ ฯ เตสํ ภาชนทารุโทณิกาทินิ ปุจฺจนฺตานิ อสุเก จ อสุเก
จ จานเนติ ทสฺเสตพฺพานิ โหนฺนติ ฯ เอวํ สพฺพกาลํปี นิจฺจพฺยวโฏ
โหติ ฯ ยตถ นานาวิธํ สากปณฺณํ โหติ ฯ ตตฺถสฺส กम्मฎุจฺฉานํ
คเหตุวา ทิวาวิหารํ นิสฺนฺนสฺสาปี สนฺตฺติเก สากหาริกา คายมานา
ปณฺณํ อุจฺฉินฺนติโย วิสภาคสทฺทสงฺฆมฺฎุญฺเณน กम्मฎุจฺฉานนฺตรายํ
กโรนฺนติ ฯ ยตถ ปน นานาวิธา มาลาจฺฉา สุปฺปฺพิตา โหนฺนติ ฯ
ตตฺตราปี ตาทิโสเยว อุปฺททโว ฯ ยตถ นานาวิธํ อมฺพชฺมพฺพนสาทิ-
ผลํ โหติ ฯ ตตฺถ ผลตฺติกา อาคนฺตฺวา ยาจฺนติ ฯ อเทนฺตสฺส
กฺุชฺฉนฺนติ พลกฺกาเรน วา คณฺนฺนติ ฯ สายณฺนสมฺเม วิหารมชฺฉ
จฺงกมฺนฺเตน ทิสฺวา ก็ อุปาสกา เอวํ กโรธาทิ วุตฺตา ขถารุจึ
อกฺโกสนฺนติ อวาสายปีสฺส ปฺรกฺกมฺนฺติ ฯ ปฏฺจฺฉินฺนเ ปน โลกสมฺมเต
ทกฺขิณาภิริหตฺติกฺุจฺฉินฺนติยติริจิตฺตลปฺพตฺสทิสฺเส วิหารเ วิหรนฺตํ
อัย อรหติ สมฺภาเวตฺวา วนฺทิตฺตฺกามา มนฺุสฺสา สมฺนฺตา
โอสฺรนฺติ ฯ เตนฺสฺส น ผาสฺ โหติ ฯ ยตถ ปน ตํ สปฺปายํ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๑]

โหติ ๑ เตน ทิวา อณฺณตถ คนฺตฺวา รตฺตี วสิตพฺพ ๑ นคร-
สนฺนิสฺสิตเต วิสภาคารมมณฺณานิ อาปาถ อากจฺจนฺติ ๑ กุมภทาสโยปิ
จฺมฺเณหิ นิฆมฺสนฺติโย จจฺจนฺติ โอกกมิตฺวา มกฺกํ น เทนฺติ ๑ อิตฺสร-
มนฺุสฺสาปิ วิหารมชฺเณ สานฺนํ ปริกฺขิปิตฺวา นิสฺสิทฺติ ๑ ทารุ-
สนฺนิสฺสเย ปน ยตฺถ กฏฺจฺจานิ จ ทพฺพปฺกรณฺรูกฺขา จ สนฺติ ๑
ตตฺถ กฏฺจฺจหาริกา ปุพฺเพ วุตฺตสากปฺปฺพหาริกา วิย อผาสฺกํ กโรนฺติ ๑
วิหารเร รูกฺขา สนฺติ ๑ เต ฉินฺนิตฺตฺวา ฆรานิ กริสฺสามาติ
อาคนฺตฺวา มนฺุสฺสา ฉินฺนิตฺติ ๑ สเจ สายณฺหสมยฺม ปฺชานฆรา
นิกฺขมิตฺวา วิหารมชฺเณ จงฺกมฺนฺโต เต ทิสฺวา ก็ อฺุปาสกา เอวํ
กโรธฺวาติ วทฺติ ๑ ยถารูจี อุกโกสนฺติ อวฺาสายปิสฺส ปฺรกกมฺนฺติ ๑
โย ปน เขตฺตสนฺนิสฺสิตโต โหติ สมฺนฺตา เขตฺเตหิ ปฺริวาริตโต ๑
ตตฺถ มนฺุสฺสา วิหารมชฺเณเยว ขถิ กตฺวา ฐณฺณํ มทฺทฺนฺติ ๑
ปมฺุเขสุ สยฺนฺติ อณฺณปฺปิ พหุ อผาสฺกํ กโรนฺติ ๑ ยตฺราปิ มหา-
สงฺฆโภโค โหติ ๑ อารามิกกฺุถานํ คาโว รุณฺชนฺติ อุกทวารี
ปฏฺิเสเชนฺติ ๑ มนฺุสฺสา วิหิสฺสิสฺส คเหตุวา ปสฺสธ ตฺมฺุหากํ อารามิ-
กานํ กมฺมฺนฺติ สงฺฆสฺส ทสฺเสนฺติ ๑ เตน เตน การณฺน ราช-
ราชมฺหามตฺตานํ ฆรทวารี คนฺตพฺพ โหติ ๑ อยมฺปิ เขตฺต-
สนฺนิสฺสิตเตเนว สงฺคหิตโต ๑ ยตฺถ อณฺณมณฺณํ วิสภากา เวรฺกิกฺข
วิหรนฺติ ๑ เย จ กลหิ กโรนฺตา มา ฆนฺเต เอวํ กโรธฺวาติ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๑]

วาริยมานา เอตสฺส ปัสสูลิกสฺส อากตกาลโต ปญฺจาย นญฺจมหาติ
วตฺตารโ ภวนฺติ ฯ โยปี อุทกปญฺญํ วา ถลปญฺญํ วา
สนฺนีสฺสึโต โหติ ฯ ตตฺถ อภินฺหํ นาวาหิ จ สตฺเถหิ จ อากต-
มนฺุสฺสา โอกาสํ เทถ ปานียํ เทถ โลณํ เทถาติ ฆญฺญยนฺดา
อผาสฺสํ กโรนฺติ ฯ ปจฺจนฺตนิสฺสึเต ปน มนฺุสฺสา พุทฺธาทีสุ
อปฺปสฺนฺนา โหนฺติ ฯ ราชฺชสีมสนฺนีสฺสึเต ราชภยํ โหติ ฯ ตํ หิ
ปเทสํ เอโก ราชาน มยฺหํ วเส วตฺตตีติ ปหฺรติ ฯ อิตโรปี
น มยฺหํ วเส วตฺตตีติ ฯ ตตฺรารยํ ภิกฺขุ กทาจิ อิมสฺส รณฺโณ
วิชิตฺเต วิจฺรติ ฯ กทาจิ เอตสฺส ฯ อถ นํ จารปฺริโส อยนฺติ
มณฺุณมานา อนนฺยพฺยสนฺนํ ปาเปนฺติ ฯ อสปฺปายตาติ วิสภากรุปาที-
อารมฺมณฺสโมสรณฺเนน วา อมนฺุสฺสปรึคฺคหิตตายน วา อสปฺปาย-
ตา ฯ ตตฺริทํ วตฺถุ ฯ เอโก กิร เถโร อรณฺเณ วสตี ฯ
อถสฺส เอกา ยกฺขินี ปณฺณสาลทฺวารเ จตฺวา คายิ ฯ โส
นิกฺขมิตฺวา ทฺวารเ อญฺจาตี ฯ สว คนฺุตฺวา จงฺกมนฺสีเส คายิ ฯ
เถโร จงฺกมนฺสีสํ อคฺมาตี ฯ สว สตโปริเส ปปาเต จตฺวา
คายิ ฯ เถโร ปญฺนิวตฺติ ฯ อถ นํ สว เวเคน คเหตฺวา มยา
ภนฺเต น เอโก น เทว ตฺมฺมหาทีสา ขาทีตาติ อาห ฯ ยตฺถ
น สกฺกา โหติ อจฺริยํ วา อจฺริยสฺมํ วา อปฺชฌายํ วา
อปฺชฌายสฺมํ วา กลฺยาณมิตฺตํ ลทฺฐํ ฯ ตตฺถ โส กลฺยาณมิตฺตानํ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๑]

อลาโก มหาโทโสเยว ๆ ตสุมา อิมลั อฏจารสนุนั โทสานั
อณตเรน สมณนาคติ์ เสนาสัน ภาวนาย อนนุรูปนุติ เวทิตพพิ์ ๆ
วุตต์ปี เจต อฏจกถาสู

มหาวาสั นวาวาสั	ชราวาสณจ ปนุถนี
โธณทั ปณณณจ ปุปุผณจ	ผลั ปฏจิตเมว จ
นคัรึ ทารุณา เขตต์	วิสภาเคน ปฏญัน
ปจจนตสีมาสปายั	ยตถ มิตโต น ลพุกติ
อฏจารเสทานิ จานานิ	อิติ วิณณาย ปณทัโต
อารกา ปรีวชเชย	มคัคิ ปฏิกขั ยถาติ ๆ

[๑๔๘] ปณจเสนาสนงุคสมนุคตุนติ คามโต นาคิฑูรนาจจา-
สนุนตาทิหิ ปณจหิ เสนาสนงุคหิ สมณนาคติ์ ๆ วุตต์ เหน้
ภควตา กถณจ ภิกขเว เสนาสัน ปณจงุคสมนุคตติ์ โหติ
อิช ภิกขเว เสนาสัน นาคิฑูริ์ โหติ นาจจาสนุนั คมนาคมน-
สมปุนัน ทิวา อปุปกิณณั รตติ์ อปุปสทุทธิ์ อปุปนิคฺโขลลั
อปุปทำสมกสวาตคปสิริสปสมุผลลั โหติ ตสุมี โข ปน เสนาสเน
วิหรนตสุส อปุปกสิเรเนว อุปุปชชุนติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสน-
คิถานปจจยเกสชชุปริกขารา ตสุมี โข ปน เสนาสเน เถรา
ภิกขู วิหรนติ พหุสุสุตา อากตาคมา ฐมมชรา วินยชรามาติกา-
ชรา เต กาเลน กาลั อุปสงุมิตฺวา ปรีปจจติ ปรีปญหติอิทธิ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๑]

ภนฺเต กถํ อิมสฺส โโก อตุโถติ ตสฺส เต อายสมฺมุโต อวิวญฺญเจว
วิวรฺนฺติ อนุตฺตานิ กตญจ อุตฺตานิ กโรนฺติ อนกฺวิหิตฺสฺ จ
กขญฺจจฺณิเยสฺส ฐมฺเมสฺส กงฺขํ ปฏฺวิโนเทนฺติ เอวํ โข ภิกฺขเว
เสนาสนํ ปญฺจกสมฺมุทาคํ โหตีติ ฯ เอตฺถ จ นาติทฺฐํ นาจฺจา-
สนฺนํ คมนาคมนสมฺมุทฺตํ เอกํ องฺกํ ฯ ทิวา อปฺปํกิตฺตํ รตฺตี
อปฺปสทฺทํ อปฺปนิคฺโขมฺสนฺติ เอกํ ฯ อปฺปํทํสมกสฺวาตตปฺปสิริ-
สปสมฺพสฺสนฺติ เอกํ ฯ ตสฺมี โข ปน เสนาสเน วิหรนฺตสฺส ฯเปฯ
ปริกฺขาราคิ เอกํ ฯ ตสฺมี โข ปน เสนาสเน เถรา ฯเปฯ กงฺขํ
ปฏฺวิโนเทนฺตีติ เอกํ ฯ เอวํ ปญฺจ องฺคานิ เวทิตพฺพานิ ฯ

[๑๔๕] อุปจฺฉินฺนขุทฺทกปฺปโพนฺธาติ เอตฺถ ปน ฯ ขุทฺทก-
ปฺปโพนฺธา อุปจฺฉินฺนทฺนฺเตน ทิฆฺมานิ เกสนขโลมานิ ฉินฺนิตพฺพานิ ฯ
ฉินฺนจิวเรสฺส อคฺคพอนฺุวตฺตปฺปริกฺขทฺททานาทินา ทพฺพหิ กมฺมํ วา
ตฺนฺตฺตฺจเฑทาทิสฺส ตฺนฺน กมฺมํ วา กตพฺพํ ฯ กิลิฏฺจฺณิ วา
รชิตพฺพานิ ฯ สเจ ปตฺเต มลํ โหติ ปตฺโต ปจิตพฺโพ ฯ
มญฺจปีจาทินิ โสเชตพฺพานิ ฯ ภาตฺตสมฺมทํ ปฏฺวิโนเทตฺวาติ
โกชนนิมิตฺตํ ปฺริสฺสํ วินิตฺวา* ฯ อหาเร หิ อาสยํ ปวิญฺจมตฺเต
ตสฺส อากนฺตฺกตฺย เภญฺเยน สฺยิยา สฺริรฺสฺส โกจิ ปฺริสฺสโม ตํ
วูปสมตฺวา ฯ ตสฺมี หิ อวฺอุปสนฺเต สฺริรฺเชเทน จิตฺตํ เอกกฺกตํ

๑. ม. วินยฎีกา ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๑]

น ลเภยชาติ ฯ อุกคเหตุพโต อุกคโห สพโพปี กมมฏจानวิธิ
น ปุพเพ วุตตอुकคหมตต์ ฯ อจาริยโต อุกคโห อจาริยुकคโห
ตโต ฯ เอกปทมปีติ เอกโกฏจาสุมปี ฯ

[๑๕๐] อนุวหนาคี อสุสาสปปุสสาसान์ อนุคมนวเสน สติยา
นิรนุตร์ อนุปวตตนา ฯ ผุสนาคี อสุสาสปปุสสาเส คณนุตสุส
คณน์ ปฎิสัหริตวา เต สติยา อนุพนุชนุตสุส ยถา อปปนา
โหติ ตถา จิตตํ จปนุตสุส จ นาสิกคคาทิฏจानสุส เนล
ผุสนา ฯ ยสุมา ปน คณนาทิวเสน วิย ผุสนาทิวเสน วิสุ มนสิกาโร
นตติ ผุฏจผุฏจฏจानเนยว คณนาทิ กาดพพนติ ทสเสตุ อิช
ผุสนา คหณนติ ทีเปนโต ผุสนาคี ผุฏจฏจานนติ อหา ฯ จปนาคี
สมาชาน์ ฯ ตํ หิ สมมเทว อารมมณ จิตตสุส อาชาน์ จปน
โหติ ฯ ตถาหิ สมาริ จิตตสุส จิติ สณจิติติ นิทุทิฏโจ ฯ
สมาธิปฺปชานา ปน อปปนาติ อหา จปนาคี อปปนาติ ฯ อนิจจ-
ตาทีน สลลกขณโต สลลกขณา วิปสุสนา ฯ ปวตตโต นิमितโต
จ วิวฏฏนโต วิวฏฏนา มคโค ฯ สกสสงกิเลสปฏิบัติปฺปสุสทฐิภาวโต
สพพโส สุตฐิติ ปาริสุตฐิ ผล์ ฯ เตสนติ วิวฏฏนาปาริสุตฐิน์ ฯ
ปฏิบัติปฺปสนาคี ปฏิ ปฏิ ทสสน์ เปกขน์ ฯ เตนาห ปจจเวกขณาคี ฯ

[๑๕๑] ขณฺฑนติ เอกํ ตีณิ ปญจาคี เอวํ คณนาย ขณฺฑนํ ฯ
โอกาเสติ คณนวิถี สนุชายาห ฯ คณนนิสฺสิติว น กมมฏจาน-

[ม.ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๒]

นิสฺสึโต ฯ ลีขาปฺตตํ นุโขติ อิทํ จิตรํ คณนาย มนสิกโรนุตฺต
วเสน วุตฺตํ ฯ โส หิ ตถาลทฺธํ อวิกฺเขปมตฺตํ นิสฺสาย เอว
มณฺเฑยฺย ฯ อสฺสาสปฺปสฺสาเสสฺส โย อุปฺภูจฺาติ ตํ คเหตุวาทิ
อิทํ อสฺสาสปฺปสฺสาเสสฺส ยสฺส เอโกว ปจฺมํ อุปฺภูจฺาติ ตํ
สนฺธาย วุตฺตํ ฯ ยสฺส ปน อุโภปิ อุปฺภูจฺหนฺติ เตน อุภยมฺปิ
คเหตุวา คณิตพฺพํ ฯ โย อุปฺภูจฺาตีติ อิมินาว ทฺวิสฺส นาสาปฺภู-
วเตสฺส โย ปากฺกุตโร อุปฺภูจฺาติ โส คเหตุพฺโพติ อยมฺปิ
อตฺโต ทิปฺโตติ ทฺฐจฺพฺพํ ฯ ปวตฺตมานํ ปวตฺตมานนฺติ อามตฺติ-
วจนน นินฺนตฺรํ อสฺสาสปฺปสฺสาसानํ อุปฺลกฺขณํ ทสฺเสติ ฯ เอวนฺติ
วุตฺตปฺปการณ อุปฺลกฺเขตฺวาวาทิ อตฺโต ฯ ปจฺมํ เอเกกสฺมึ
อุปฺภูจฺิเตปี อุปฺลกฺเขตฺวาว คณนฺตฺตสฺส กเมน อุโภปิ ปากฺกา โหนฺตีติ
อาห อสฺสาสปฺปสฺสาสา ปากฺกา โหนฺตีติ ฯ เตน อุปฺลกฺเขตฺวาว
คณตพฺพนฺติ อิมสฺส ตสฺส เอว คณยโต ฯเปฯ ปากฺกา โหนฺตีติ
อิทํ การณวจนนฺติ ทฺฐจฺพฺพํ ฯ ตตฺถ ปากฺกา โหนฺตีติ คณนา-
วเสน พหิทฺธา วิกฺเขปภาวโต วิภูตา โหนฺติ ฯ* ตियามรตฺตินฺติ
อจฺจนตฺสํโยเค อุปฺโยควจฺนํ ฯ ปุริมฺนเยนาติ ลีฆคณนาย โคปาลก-
คณนายาติ อตฺโต ฯ เอโก เทว ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจาติ คณนา-

๑. ม. เอกถนฺตเร ปลิฆาย ปรีวตฺตนํ ยตฺถ นิกฺขิปนฺติ โส ปลิฆตฺถมฺโภติ อิทํ อตฺถิ ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๑๒-๓]

วิหิตสสนํ ๑ ตสฺมา อฏฺฐาติอาทีสุปี เอกโต ปฏฺฐายเยว ปจฺเจกํ
อฏฺฐาทีนิ ปาเปตพฺพานิ ๑ สีนํ สีนํ คณฺเฑตพฺพเมวาทิ วตฺวา
ตตฺถ การณํ นิทสฺสนนฺจ ทสฺเสติ คณฺนปฏฺิพฺพุเช หีติอาทีนา ๑
ตตฺถ อริยติ เตน นาวาทิ อริตฺตํ ปาชนทณฺโฑ ๑ อริตฺเตน
อุปตฺถมฺภนํ อริตฺตฺอุปตฺถมฺภนํ ๑ ตสฺส วเสน ๑ นิปฺปรียายโต
นิรฺนตฺรปฺวตฺติ นาม จปนายเมวาทิ อาห นิรฺนตฺรปฺวตฺตํ วิทยาติ ๑
อนฺโตะ ปวิสฺนตํ วาตํ มนสิกรฺโรนฺโตะ อนฺโตะ จิตฺตํ ปเวเสติ นาม ๑
พหิ จิตฺตนิหฺรณฺปี เอเสว นโย ๑ วาตพฺภาหตฺนฺติ อพฺภนตฺรทวาทํ
พหุลํ มนสิกรฺโรนตฺสฺส วาเตน ตํ จานํ อพฺภาหตํ วยิ เมเทน
ปฺริตํ วยิ จ โหติ ตถา อุปฏฺฐาติ ๑ นิหฺรโตติ ผุฏฺโฆกาถํ
มฺลฺยจิตฺวา นิหฺรโต ๑ ตถา ปน นิหฺรโต วาตสฺส คติสมฺนฺเวสน-
มฺเขน นานารมฺมณฺเส จิตฺตํ วิชาวตีติ อาห ปฺฤตฺตารมฺมณฺเจ จิตฺตํ
วิกฺขิปีตีติ ๑ เอตฺนฺติ เอตํ อสฺสาสปฺสฺสาสชาติ ๑ อนฺุคฺมนฺนฺติ
ปวตฺตปวตฺตानํ อสฺสาสปฺสฺสาसानํ อารมฺมณฺกรณฺวเสน สติยา
อนฺุปวตฺตนํ อนฺุคฺจฺจนํ ๑ เตนฺวาทิ ตลฺยจ โข น อาทิมฺชฺฉ-
ปฺริโยसानานฺุคฺมนฺวเสนาคิ ๑ นาคิอาทิตตฺถ ปจฺมํ อุปฺปชฺชนโต ๑
ปจฺมฺุปฺตฺติวเสน หิ อธิ อาทิตฺตฺถานํ ๑ อุปฺปตฺติมคฺตวเสน ๑
ตถาหิ เต นาคิโต ปฏฺฐาย ยาว นาสิกคฺคา สพฺพตฺถ อุปฺปช-

๑. ม. จินฺตฺาน ๑

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๓/๔]

ชนุตเวฯ ยตถ ยตถ จ อุปฺปชฺชนุตติ ตตถ ตตถเวว ภิชฺชนุตติ
ธมฺมานํ คมฺนาภาวโต ฯ ยถาปจฺจยํ ปน เทสนุตฺตรูปฺตติยํ
คติสมณฺญาฯ หทยํ มชฺฌนุตติ หทยสมีปํ ตสฺส อุปฺริภาโค มชฺฌํ ฯ
นาสิกฺกา ปฺริโยสานนุตติ นาสิกฺกุจฺจํ ตสฺส ปฺริโยสานํ อสฺสาส-
ปฺสฺสาสสมณฺญา ย ตทวธฺธิภาวโตฯ ตถาเหเต จิตฺตสมฺภูจฺจนา
วุตฺตาฯ น จ พหิทฺธา จิตฺตสมฺภูจฺจนา นํ สมฺภโว อตฺถิ ฯ
เตนาห อพฺภนฺตฺรํ ปวิสฺนวาตสฺส นาสิกฺกคฺคิ อาทิตฺติ ฯ ปวิส-
นิกฺขมฺนปฺริยาโย ปน ตํสฺทิสวเสน วุตฺโตติ เวทิตฺตพฺโพฯ วิกฺเขป-
คตฺนุตติ วิกฺเขปํ อุปฺคตํ วิกฺขิตฺตํ ฯ อสฺมาหิตนฺตติ อตฺถิ ฯ
สาร์มฺภายาติ สทฺรธภาวายฯ อิลฺลชฺชานายาติ กมฺมฺภูจฺจนา มนฺสิการสฺส
จลนายฯ วิกฺเขปคเตน จิตฺเตนาติ เหตุมฺหิ กรณฺวจฺจํ อิตฺถม-
ภูตลกฺขณฺเน วา ฯ สาร์ทฺฐาติ สทฺรธฯ อิลฺลชฺชิตฺตาติ อิลฺลชฺชกา
จลนกา ฯ ตถา ผนฺตฺตา ฯ อาทิมชฺฌปฺริโยสานวเสนาติ อาทิ-
มชฺฌปฺริโยसानานุกมฺนวเสน น มนฺสิกาตพฺพนุตติ สมฺพนฺโธ ฯ อนุ-
พฺพนฺชานาย มนฺสิกาโรนฺเตน สฺสนาวเสน จปฺนาวเสน จ มนฺสิกาตพฺพนุตติ
เยนาธิปฺปาเยน วุตฺตํ ตํ วิวริตฺตํ คณฺนानฺนพฺพนฺชานาวเสน วียาติ-
อาทิมายา ฯ ตตถ วิสฺสุ มนฺสิกาโร นตฺถิตฺติ คณฺนายนฺนพฺพนฺชานาย จ
วินา ยถากุณฺมํ เกวลํ สฺสนาวเสน จปฺนาวเสน จ กมฺมฺภูจฺจนา-
มนฺสิกาโร นตฺถิ ฯ นนฺนุ สฺสนาย วินา จปฺนายนฺนวิย สฺสนาย

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๔-๕]

วินา คณนายปี มนสิกาโร นตฺถิเยว ๆ ยทึปี นตฺถิ คณนา
ปน ยถา กมุฏจฺญานมนสิการสฺส มุลภาวโต ปธานภาเวน คเหตุพพา
เอว อนุพฺพชฺชา จปนาย ตาย วินา จปนาย อสมฺภวโต ๆ
ตสฺมา สติปี สฺสนาย นานตฺตริยภาเวน * คณนानุพฺพชฺชาเอว
มุลภาวโต ปธานภาเวน คเหตุวา อิตฺราสํ ตทภาวํ ทสฺเสนฺโต อาห
คณนानุพฺพชฺชานวเสน วิย หิ สฺสนาจปนาวเสน วิสฺสุ มนสิกาโร
นตฺถิตฺติ ๆ ยทึ เอวํ ตา กสฺมา อุทฺเทเส วิสฺสุ คหิตาติ อาห
สฺฏฺจสฺฏฺจฺญานเนยวาทิอาทึ ๆ ตตฺถ สฺฏฺจสฺฏฺจฺญานเนยว คณฺเนโตติ
อิมินา คณนาย สฺสนา องฺคนฺติ ทสฺเสติ ๆ เตนาห คณนาย
จ สฺสนาย จ มนสิกโรตฺติติ ๆ ตตฺถเอวาทิ สฺฏฺจสฺฏฺจฺญานเนยว ๆ
เตติ อสฺสาสปฺสฺสาเส ๆ สติยา อนุพฺพชฺชฺโตติ คณนาวิธึ
อนุคนฺตฺวา สติยา นิพฺพชฺชฺโต ๆ สฺฏฺจสฺฏฺจฺญานเนยว เต นินฺตฺริ
อุปฺชารนฺโตติ อตฺถิโย ๆ อปฺปนาวเสน จิตฺตํ จเปนฺโตติ ยถา
อปฺปนา โหติ เอวํ ยถาอุปฺภูจฺเจเต นิมิตฺเต จิตฺตํ จเปนฺโต
สมาทนฺโต ๆ อนุพฺพชฺชานาย จาติอาทิสฺสุ อนุพฺพชฺชานาย จ สฺสนาย
จ จปนาย จ มนสิกโรตฺติติ วุจฺจตีติ โยชฺชา ๆ สฺวามตฺถิโยติ
ยวามํ สฺฏฺจสฺฏฺจฺญานเนยว คณฺเนโต ตตฺถเอว คณนํ ปฏฺฐิสฺสฺหริตฺวา
เต สติยา อนุพฺพชฺชฺโตติ จ วุตฺโต โส อยมตฺถิโย ๆ ยา อจฺจนฺตฺยา

๑. ม. นานนตฺตริกภาเว ๆ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๕]

น มิโนติ น วินิจฉินติ* สมา นสุส สมีเปติ อุปมาถา โคโณ
วีย ควโยติ ฯ

[๑๕๒] ปงฺคุโลติ ปิจสฺปปี ฯ โทลาติ เปโล* ฯ กิพฺตฺนฺติ
กีพฺนฺตํ ฯ มาตาปฺตฺตํ นฺติ อตฺตโน ภริยาย ปฺตฺตฺสฺส จ ฯ
อุโก โกฏฺโยติ อากฺฉนฺตฺสฺส ปฺริมโกฏฺฏี กฺฉนฺตฺสฺส ปฺจฉิมโกฏฺฏินฺติ
เทวปี โกฏฺโย ฯ มชฺฉณฺจฺจาติ โทลาผลกฺสฺเสว มชฺฉํ ฯ
อุปฺนิพฺนฺชนฺตฺตมฺภฺมุเลติ อุปฺนิพฺนฺชนฺตฺตมฺภฺโก นาสิกคฺคํ มฺขนิมิตฺตํ วา
ตฺสฺส มฺมุเล สมีเป จตฺวา ฯ กถิ จตฺวา ฯ สติยา วเสน ฯ
สตี หิ ตตฺถ สฺปฺปติฏฺฐิตํ กโรนฺโต โยกาจโร ตตฺถ จิตฺ นาม
โหติ อวฺยวธฺมเมน สมฺภายสฺส อปฺทิสิตพฺพโต ฯ นิมิตฺเตติ นาสี-
กคฺคาทินิมิตฺเต ฯ สติยา นิสินฺโนติ สติวเสน นิสินฺโนโต ฯ สติณฺหิ
ตตฺถาติอาทินา จาเน วีย วตฺตพฺพิ ฯ ตตฺถาติ สฺมุจฺสฺมุจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
เตติ นกรสฺส อนฺโต พหิ จ กตา มนฺสฺสา เตสํ สฺงฺกหา จ
หตฺถกตา ฯ อาทิตฺ ปฏฺฐิตฺติ อุปฺเมยฺยตฺตฺทสฺสนโต ปฏฺฐาย ฯ

[๑๕๓] กาถายฺ ฯ นิมิตฺตฺนฺติ อุปฺนิพฺนฺชนิมิตฺตํ ฯ อนา-
รฺมฺมณฺเมกจิตฺตฺสฺสาติ เอกสฺส จิตฺตฺสฺส น อารมฺมณฺ อารมฺมณฺ
น โหตีติ อตฺถโธ ฯ อชานโต จ ตโย ฐมฺเมติ นิมิตฺตํ อสฺสาโส
ปฺสฺสาโสติ อิม นิมิตฺตาทโย ตโย ฐมฺเม อารมฺมณฺกรณฺวเสน

๑. สามีเปติ อุปมาถาปิ ทิสฺสตี ฯ สามีเปติ อุปมาถาปิ ฯ อัย
อุปมาถาทวิคฺคโห ฯ ๒. ม. เปงฺโขโล ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๕-๖]

อวิณฑุตสฺส ฯ จสทโท พุติเรเก ฯ ภาวนาติ อานาปานสฺสติ-
สมาธิภาวนา ฯ นุปลพุกตฺติ น อุปลพุกติ น สิชฺมตฺติ อัย โจนนา-
คากาย อตุโธ ฯ ทุดิยา ปน ปรีหารคากา สุวิญญะยยาว ฯ
กถนฺติ ตาสฺ โจทนาปรีหารคากานํ อตุถํ วิวริตุํ กเถตุกมฺยตา-
ปฺจุฉา ฯ อิมะ ตโย ฐมฺมาติอาทิสฺส ปทโยชนาย สทฺธิ อยมตฺถ-
นิทฺเทโส ฯ อิมะ นิมิตฺตาทโย ตโย ฐมฺมา เอกจิตฺตสฺส กถํ
อารมฺมณํ น โหนฺติ อสตีปี อารมฺมณภาเว นจิเม น จ อิมะ
ตโย ฐมฺมา อวิทิตา โหนฺติ ฯ กถญจ น โหนฺติ อวิทิตา ฯ
เตสญฺหิ อวิทิตตฺเต จิตฺตญจ กถํ วิกุเขปํ น กจฺฉติ ฯ ปชานญจ
ภาวนาย นิปฺผาทกํ วีริยญจ กถํ ปญฺญาติ ฯ นีวรณานํ
วิกขมฺภกํ สมมฺเทว สมาชานาวิทํ ภาวนานุโยคสงฺฆาตํ ปโยคญจ
โยคี กถํ สาเชตฺติ ฯ อฺปรูปรี โลกิชฺย โลกุตฺตรญจ วิเสสํ กถมฺชิ-
กจฺฉตฺติ ฯ อิทานิ ตมตฺถํ กกโจปมาย สาเชตฺตุ เสยฺยถาปีติอาทิ
วฺตุตฺติ ฯ ฐฺมิภากสฺส วิสมตฺตาย จญฺจเล รุกฺเข เจทนกิริยา น สุกรา
สฺยา ฯ ตถา จ สตี กกจทฺนตฺตติ พุวิญญะยยาติ อาห สเม
ฐฺมิภาคะติ ฯ กกเจนาติ ชุทฺทเกน ขรปฺตฺเตน ฯ เตนาห ปฺริโสตี ฯ
สฺฐจกกทฺนตฺตานนฺติ สฺฐจสฺฐจกกทฺนตฺตานํ วเสน ฯ เตน กกจ-
ทฺนเตหิ สฺฐจสฺฐจญฺจานะเยว ปฺริสสฺส สตียา อฺปฺญจานํ ทสฺเสตี ฯ
เตนาห น อากเต วา คเต วา กกจทฺนเต มนสิโกโรตฺติ ฯ กกจสฺส

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๑๖]

อากทุฒนกาลเถ ปุริสาภิมุขํ ปวตุตา อากตา เปลุสนกาลเถ ตโต
วิคตา คตาคี วุตตา น จ อากตา วา คตา วา กกจทนต์
อวิทิตา โหนติ สพพตถ สติยา อุปฏฺจิตตฺตา ฉินฺทิตพฺพฏฺจานํ
อสุตฺติวา คจฺจนฺตํ อากจฺจนฺตํ กจฺจทนต์ อภาวโต ๑
ปฺชานนฺติ รุกฺขสฺส เณทวิริยํ ๑ ปโยคนฺติ ตสฺเสว เณทกิริยํ ๑
อุปมาຍိ วิเสสมชฺคจฺจตีติ ปทํ ปาลิยํ นตฺถิ โยเชตฺวา ปน
ทสฺเสตพฺพิ ๑ เตนว วิสุทฺธิมคฺเค อุปมาຍมฺปิ วิเสสมชฺคจฺจตีติ ปทํ
โยเชตฺวาว วุตฺตํ ๑ ตํสํวณฺณายจฺจ วิเสสนฺติ อเนกภาวปาทนํ ๑
เตน จ สาเชตพฺพิ ปโยชนวิเสสนฺติ อตฺถิ วุตฺโต ๑ ยถา รุกฺโขติ
อาทึ อุปมาลํสนฺทนํ ๑ อุปนิพฺพนฺติ อารมฺมณฺเ จิตฺตํ เอตยาติ สติ
อุปนิพฺพณฺนา นาม ๑ ตสฺสา อสฺสาสปฺปสฺสาสํ สลลกฺขณฺส
นิมิตฺตฺนฺติ อุปนิพฺพณฺนํนิมิตฺตํ ๑ นาสิกกํ มุขนิมิตฺตํ วา ๑ เอวเม-
วณฺติ ยถา โส ปุริโส กกเจน รุกฺขํ ฉินฺทนฺโต อากตฺเต กจฺจทนต์
อมนสิกรฺโรนฺโตปิ สฺมุจฺจฺจฺจฺจฺจฺจเนยว สติยา อุปฏฺจปเนน อากต-
คเต กจฺจทนต์ ชานาติ สุตฺตปทลฺจ อวิรชฺฉนฺโต ตตฺถ กิจจํ
สาเชติ เอวเมว ๑ นาสิกกฺเค มุขนิมิตฺเตติ ทิฆนํนาสิโก นาสิกกฺเค
อิตโร มุเข ๑ อสฺสาลํ นิมิตฺติ อาทียติ ๑ เอเตนาติ มุขนิมิตฺตฺนฺติ
ลทฺธนาเม อุตฺตโรฏฺฐเ ๑ อิทํ ปฺชานนฺติ เยน วิริยารมฺเณ
อารทฺธวิริยสฺส โยคิโน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ กมฺมณฺยํ ภาวนากมฺมกฺขมํ

๑. ม. มุขํ อสนํ ๑ ๒. ม. ฉาทิยติ ๑

ภวานากมมโยคัค โหติ อิทํ วีริยํ ปธานนุติ ผลเนน เหตุ
ทสเสติ ฯ อุปกุกิเลสา ปหิยนุติติ จิตตสฺส อุปกุกิเลสภูตานิ
นัวรรณานิ วิภขมภนวเสน ปหิยนุติ ฯ วิตกุกา วูปสมนุติติ ตโตเอว
กามวิตกุกาทโย มิจฺจาวิตกุกา อุปสมํ กจฺจนุติ ฯ นัวรรณปฺปหา-
เนน วา ปจฺมชฺชฎานาธิคํ ทสเสตฺวา วิตกุกวูปสมายเทเสน
ทุติยชฺชฎานาทีนมิธคิมมาห ฯ อัยํ ปโยโคติ อัยํ ฉานาธิคิมสฺส
เหตุภูโต กมฺมฏฺฐานานูปโยโค ปโยโค ฯ สลฺยโลचना ปหิยนุติติ ทสปี
สลฺยโลชนานิ มคฺคปฏฺธิปาฏฺฐิยา สมฺมจฺเจทวเสน ปหิยนุติ ฯ อนุสยา
พฺยนุติโหนุติติ ตถา สตฺตปี อนุสยา อนฺนปฺปตฺติชฺชมฺมตาปาทเนน
ภงฺกมตฺตสฺสปี อนวเสสโต วิคตฺนตา โหนุติ ฯ เอตฺถ จ สลฺย-
โลชนปฺปหานํ นาม อนุสยนิโรเชเนว โหติ ปหิเนสุ จ สลฺยโลชนเนสุ
อนุสยานํ เสโสปี น ภวิสฺสตีติ จ ทสฺสนตฺถํ สลฺยโลचना ปหิยนุติ
อนุสยา พฺยนุติโหนุติติ วุตฺตํ ฯ อัยํ วิเสโสติ อิมํ สมาริ นิสฺสาย
อนุกฺกเมน ลพฺภมาโน อัยํ สลฺยโลชนปฺปหานาทิโก อิมสฺส สมาริสฺส
วิเสโสติ อตฺถโธ ฯ ยสฺสาติ เยน ฯ อนฺนปฺพุพฺพนุติ อนุกฺกเมน ฯ
ปฺริจิตาติ ปฺริจิจฺฉณา ฯ อัยํ เหตุถ สจฺเจปตฺถโธ อานาปานสฺสตี
ยถา พฺพุเชน ภควตา เทสิตา ตเถว เยน ทีฆรสฺสปฺชานนาที-
วิธินา อนฺนปฺพุพฺพํ ปฺริจิตา สฺสฎฺฐุ ภาวิตา ตโตเอว ปฺริปฺพฺพณา
โสพฺพนํ วตฺถุณี ปาริปฺพฺริยา สพฺพโส ปฺริปฺพฺพณา โส ภิกฺขุ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๗]

อิมิ อตุตโน ขนฐาทิโลกิ ปณณวภาเสน ปภาเสติ ยถา ก็
อพฐา มุตโตว จนุทิมมา อพฐาทิอุปกุกิเลสวิมุตโต จนุทิมมา ตารก-
ราชา วิทยาติ ฯ อพฐา มุตโตว จนุทิมมาติ หิ ปทสฺส นิตฺเตเส
มหิกาทินมฺปิ วุตตตุตา เอตฺถ อาทิสทฺทโลโป กโตติ เวทิตฺพุโพ ฯ

[๑๕๔] อิฐาติ กกจฺปมายิ ฯ อสฺสาติ โยคิโน ฯ อิฐาติ วา
อิมสฺมี จาเน ฯ อสฺสาติ อุปมาภูตสฺส กกจฺสฺส ฯ อากตคตวเสน
ยถา ตสฺส ปุริสสฺส อมนสิกาโร เอวํ อสฺสาสฺสปฺปสฺสาสถานิย
อากตคตวเสน อมนสิการมตฺตเมว อานยนปฺปโยชนิ ฯ นจิเรเนวาติ
อิทํ กตาทิการิ สนฺธาย วุตฺติ ฯ นิमितฺตุนฺติ ปฏิกากนิमितฺติ ฯ
อวเสสขฺฆมานจฺปฏิมณฺฑิตาติ วิตฺกุกาทิอวเสสขฺฆมานจฺปฏิมณฺฑิตาติ
วทฺนติ ฯ วิจาราทีนิตฺติ* ปน วุตฺตพฺพิ นีปฺปปริยาเยน วิตฺกุกสฺส
อปฺปนาภาวโต ฯ โส หิ ปาลิยิ อปฺปนาพฺยปนาติ นิตฺติภูโจ ฯ
ตฺสฺมปฺโยคโต วา ยสฺมา ฆานํ อปฺปนาติ อฏฺฐกถาโวหาโร
ฆานจฺเจสฺสุ จ สฺมาธิ ปฺชานํ ตสฺมา ตํ อปฺปนาติ ทสฺเสนฺโต
อวเสสขฺฆมานจฺปฏิมณฺฑิตา อปฺปนาสงฺฆาตา จปนา จ สฺมปฺชชฺชิตฺติ
อาห ฯ กสฺสจฺจิ ปน กณฺณาวเสเนว มนสิการกาลโต ปฏฺฐิตฺติ เอตฺถ
อนุกฺกมโต ฯ เป ฯ ปตฺตํ วิย โหติติ เอตฺตโกว คนฺโถ ปรีหิโน ฯ
ปุราณโปตฺถเกสฺสุ ปน กตฺถจฺจิ โส คนฺโถ ลิจฺชิตฺเตว ตฺถิจฺจติ ฯ

๑. ม. วิจาราทีติ ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๗-๘]

สารทศกยสฺส กสฺสจि ปุคฺคสฺส โอมมติ ปฎิกาทินิ * จ ลมพเนน ฯ
วิภูษตีติ * สทฺทํ กโรติ ฯ วลี คณฺหาตีติ ตตฺถ ตตฺถ
वलิตฺติ * โหติ ฯ กสฺมา ฯ ยสฺมา สารทศกาโย ครุโก โหตีติ ฯ
กายทรถวุปสเมน สทฺธี สีขฺมมาโน โอปาริกอสฺสาสปฺปสฺสาสนิโรโห
พฺยติเรกมุขเณ ตสฺส สาธนํ วิย วุตฺโต ฯ โอปาริกอสฺสาสป-
ปฺปสฺสาสนิโรหเวสนาติ อนวฺยวเสณ ตตฺถตฺถสาธนํ ฯ กายทรถे วุป-
สเนเตติ จิตฺตชฺรูปานํ ลหฺมุทุมมฺลภาเวน โย เสสสนฺตติรฺูปานมฺปิ
ลหฺวาทีภาโว โส อีช กายสฺส ลหฺวาโวติ อชิปฺเปโต ฯ สวาย
ยสฺมา จิตฺตสฺส ลหฺวาทีภาเวน วินา นตฺถิ ตสฺมา วุตฺติ กายปิ
จิตฺตมฺปิ ลหฺกํ โหตีติ ฯ โอปาริเก อสฺสาสปฺปสฺสาเส นิรฺุทฺเตติ
อาที เหฏฺฐา วุตฺตณฺยมฺปิ วิเจตพฺพาการปฺปตฺตสฺส กายสงฺขารสฺส
วิจยวีธี ทสฺเสตุํ อานีติ ฯ

[๑๕๕] อุปรูปริ วิภูตานิติ ภาวนาพเลน อุทฺธํ อุทฺธํ ปากฺฎานิ
โหนติ ฯ เทสโตติ ปกตฺติยา สฺสนเทสโต ปุพฺเพ อตฺตโนสฺสน-
วเสณ อุปราริตฺฏจฺานโต ฯ กตฺถ นตฺถิตี จานวเสณ ฯ กสฺส
นตฺถิตี ปุคฺคลวเสณ จ ฯ วิมฺลียมานมตฺถิ เอกชฺฉํ กตฺวา
วิภาเวตุํ อนฺโตมาตฺถจฺุณฺยนิยฺนติอาที วุตฺติ ฯ ตตฺถิ ยถา อุทฺเท
นิมฺกฺกสฺส นิรฺุทฺโธกาสตฺย อสฺสาสปฺปสฺสาสา นปฺปวตฺตณฺติ เอว

๑. ม. วตฺถิกาทิ ฯ ๒. ม. ปาลีย วิภูฏตีติ ฯ ๓. ม. วลินิ ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๘-๕]

อนฺโตมาตุกฺขุณฺธิยํ ยถา มตํ สมนฺนํ สมนฺนํ สมนฺนํ สมนฺนํ สมนฺนํ
อสถฺยณฺนิฏฺฏานํ มุจฺฉาปเรตํ อสถฺยณฺนิฏฺฏานํ วา ชาตํ ตถา นิโรธ-
สมาปนฺนํ อจฺริยชฺมมปาลตฺเถเรน วุตฺตํ ฯ มหาคณฺฐีปเท
ปน มุจฺฉาปเรตํ จิตฺตปฺปวตฺติยา ทุพฺพลภาวโธติ การณํ วุตฺตํ ฯ
จตุตฺถชฺฆานสมาปนฺนํ ชฺมมดาวเสเนว เนถิ อนุปฺชชนํ ฯ ตถา
รูปารูปภวสมฺภินํ ฯ เกจิ ปน อนุปฺพุทฺโธ สฺขุมภาวปฺปวตฺติยา
จตุตฺถชฺฆานสมาปนฺนํ สฺส รุปภเว รุปานํ ภวฺกสฺส จ สฺขุมภาวโธ
รูปภวสมฺภินํ นตฺถิติ การณํ วทฺนฺติ ฯ อตฺถิเยว เต อสฺสาสป-
ปสฺสาสา ปรีเสสโธติ อธิปฺปาโย ยถาวุตฺตตฺตตฺตจฺฉานวินิมิตฺตสฺส
อสฺสาสปฺปสฺสาสานํ อนุปฺชชนจฺฉานสฺส อภาวโธ ฯ ปกฺติคฺคจ-
วเสนาติ ปกฺติยา คฺคจฺฉานวเสน ฯ นิमितฺตํ จเปตฺตพฺพนฺติ สติยา
ตตฺถ สฺขปฺปวตฺตตฺตํ ติรฺตฺตสฺสชานนํ ปวตฺเตตฺตพฺพิ ฯ ติรฺตฺตสฺส-
ปทฺจจฺฉานา หิ สติ ฯ อิมเมวาทิ อิมเอา อนุปฺจฺฉนฺตสฺส กาย-
สฺสจฺฉารสฺส กณฺฐกฺคจฺฉานนฺตสฺส อปฺจฺฉานวิธิมเอา ฯ อตฺถ-
วสนฺติ เหตุํ ฯ อตฺถโธ ผลํ ฯ โส ยสฺส วเสน ปวตฺตติ โส
อตฺถวโสติ ฯ มุจฺฉสฺสคฺคิยฺสชาติ วินฺจฺฉสฺสคฺคิยฺส ฯ อสมฺปชานสฺสชาติ
สมฺปชญฺญา รหิตสฺส ฯ ภาเวนตฺสส อนุกฺกเมน อนุปฺจฺฉนฺต
อสฺสาสปฺปสฺสาสเว วิมฺสิตฺวา อิม เตติ อปฺชเรตฺตํ สมฺมเทว ปชาน-
ตฺถจ สมตฺถาหิ สติปญฺญาหิ วิรหิตสฺสชาติ อธิปฺปาโย ฯ อโธ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๑๕-๒๐]

อณฺธํ กมฺมฏฺจํ ๑ ครุทฺทํ ภาริยํ ๑ สฺวา จสฺส ครุทฺทา ภาวนา
สุทฺทกรฺภาเวนาติ อหฺ ครุทฺทภาวนนฺติ ๑ อุปรุปริ สฺนุตฺสุขุมภาวา-
ปฺตฺติโต พฺลวตี สุวิสฺทา สุรา จ สติ จ ปญฺญา จ อิจฺฉิตฺพฺพาติ
วตฺวา สุขุมสฺส นาม อตฺถสฺส สาทฺเนนาปี สุขุมเนว ภวิตฺพฺพนฺติ
ทสฺเสตฺยฺธฺยา หีติอาทิ วุตฺตํ ๑

[๑๕๖] อิทานิ อนุปรุทฺทหนฺตานิ อสฺสาสปฺปสฺสาสานํ ปริเยส-
นฺุปายํ ทสฺเสนฺโต ตาหิ จ ปฺนาติอาทิมาห ๑ ตตฺถ อนุปรุทฺท
ปฺทานุปรุทฺ ๑ จริตฺวาติ โภจริ คเหตุวาติ ๑ ตสฺมีเยว จานฺติ
อุปฺนิพฺพชฺชานานิมีตฺตสฺสยฺธฺยเต จาน ๑ โยเชตฺวาติ มนฺสิกาเรน
โยเชตฺวา ๑ สติรสฺมียา พฺนฺธิตฺวาติ วา วุตฺตเมวตฺถมาห ตสฺมีเยว
จาน โยเชตฺวาติ ๑ น หิ อุปรุเมยฺเย พฺนฺชชโยชฺชนฺุจฺจานานิ วิสฺสุ
ลพฺพนฺติ ๑ นิมีตฺตนฺติ อุกฺกหนิมีตฺตํ ปฺฐิกากนิมีตฺตํ วา ๑ อุกฺกมฺปิ
หิ อิชฺ เอกชฺฉํ วุตฺตํ ๑ ตถาหิ ตฺถปฺิจฺจอาทิอุปรุมตฺตยฺ อุกฺกเห
ยฺชฺชติ ๑ เสสฺ อุกฺกยฺตฺถ ๑ เอกจฺเจติ เอเก อาจริยา ๑ ตารกรุปรุ
วียาติ ตารกาย ปฺการุปรุ วีย ๑ มณฺสิคฺพิกาทิอุปรุมา ปฺฐิกาค
วณฺุจฺจนฺติ ๑ กถํ ปฺเนตฺ เอกฺเยว กมฺมฏฺจํ อเนกาการโต
อุปรุจฺจตีติ อหฺ ตยฺจ ปฺเนตฺนฺติอาทิ ๑ สฺตฺตฺนฺติเอกํ สฺตฺตํ ๑
ปฺคฺชนปฺปวตฺติภาเวน อวิจฺเจทฺ มหาวิสฺยตฺถยฺ สนฺุชฺชายาห มหตี
ปฺพพฺเตยฺยา นหิ วียาติ ๑ อตฺถพฺยฺยชฺชนสฺมปฺตฺติยา สมนฺุตฺกทฺทกํ

สุดต์ สพพภาคมนโหรธา สพพปาลีผลลวณณฐา วียาติ อห เอกา
วนราชิ วียาติ ๑ เตนหา ภควา วนปป์คุมเพ ยถา สุตฺตคฺคเคติ ๑
นนานนุสนธิกั นานาเปยฺยาลั วิวิธนยนิปฺถั พหุวิธกมฺมฐจฺจานมูขั
สุดฺตณฺตั อตฺถิเกหิ สกฺกจฺจั สมฺปชัวิทพฺพนฺติ ๑ อห สัตฺตจฺจลาโย
๑เป๑ รุกฺโข วียาติ ๑ สลฺยณานานตยาติ นิमितฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ปฺพเพ ปวตฺตสลฺยณานั นานาวิธภาวโต ๑ สลฺยณชฺชนฺติ ภาวนา-
สลฺยณชฺชนฺติ ภาวนาสลฺยณาย สลฺยชานนมตฺตั ๑ น หิ อสภาวสฺส
กฺโตจิ สมฺมฐจฺจานั อตฺถิ ๑ เตนหา นานโต อุปฺภูจฺจาทัตีติ ๑ อุปฺภู-
จฺจานาการมตฺตณฺติ วุตฺตั โหติ ๑ อิมะ ตโย ฐมฺมาติ อสฺสาโส
ปสฺสาโส นิमितฺตณฺติ อิมะ ตโย ฐมฺมา ๑ นตฺถิติ กมฺมฐจฺจานวเสน
มนสิกาตพฺพภาเวน นตฺถิ น อุปฺลพฺภติ ๑ อุปฺจารนฺติ อุป-
จารมฺปิ น ปาปฺณาติ ๑ ปเคว อุปฺปนนฺติ อธิปฺปาโย ๑ ยสฺส
ปนาติ วิชฺชมานปฺกฺโข วุตฺตณยานุสฺสारेณ เวทิตพฺโพ ๑

[๑๕๗] อิทานิ วุตฺตสฺเสว อตฺถสฺส สมตฺถนตฺถิ กกฺจฺจปฺมายั
อากตา นิमितฺตณฺติอาทิกา คาถา ปจฺจานีตา ๑ นิमितฺเตติ ยถา-
วุตฺเต ปฏิกฺภาคนิमितฺเต ๑ เอว โหตีติ ภาวนมฺมยฺยวุตฺตสฺส เอว โหติ ๑
ตสฺมา ปฺนปฺปฺนั เอว มนสิกโรหิติ วุตฺตพฺโพ ๑ โวसानั อापฺช-
เชยฺยาติ นิमितฺตั นาม ทฺถกฺกรั อุปฺปาเทตฺตु ตยิทั ลทฺธั หนฺทา-
หนฺทานิ ยทา วา ตทา วา วิเสสั นิพฺพตฺเตสฺสามีติ สงฺโกจั

๑. ม. สมฺปชัวิทพฺพนฺติ.

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๒]

อาปชเชย ๑ วิสียุยาติ เอตุคัม กาลัม ภาวนมนุยุตตสส นิมิต-
ตมปิ น อุปปนัน อภพโพ มณเณ วิเสสสุสาติ วิสาทำอาปช-
เชย ๑ อิมาย ปฏิปทาย ชรามรณโต มุจจิสสามิติ ปฏิปนุสส
นิมิตตุนติ วุตเต ถัม สงโกจาปตติ กियโยโส มตตาย อุตสาห-
เมว กเรยยาติ นิมิตตมัท ๑เป๑ วุตตพโพติ มชฌิมภาณกา
อาหุ ๑ เอวนติ วุตตปฏกาเรน ปฏิภาคนิมิตเตเยว ภาวนาจิตตสส
จปนเนน ๑ อิตโต ปฏฐิติ อิตโต ปฏิภาคนิมิตตูปตติโต ปฏฐาย ๑
ปัพเพ ยัม วุตตัม อนุพนุชนาย ผุสนาย จปนนาย จ มนสิกรโธติ
ตตถ อนุพนุชณัม ผุสนนจ วิสชเชตวา จปนาวเสนว ภาเวตพพุนติ
อาห จปนาวเสน ภาวนา โหติติ ๑ โปราณนหิ วุตโต วายมตโถติ
ทสเสนโต นิมิตเตติ กถมาห ๑ ตตถ นิมิตเตติ ปฏิภาคนิมิตเต ๑
จปยัม จิตตุนติ ภาวนาจิตตัม จปนโต ๑ จปนาวเสน มนสิกรโร-
โธติ อตุโถ ๑ นานาการุนติ จตุตาโร วณณนติ เอวั วุตตัม
นานาการัม ๑ อาการสามณณวเสน เหน้ เอกวณัน ๑ วิภายุนติ
วิภาวนโต อนุตธาปนโต ๑ นิมิตตูปตติโต ปฏฐาย หิ เต
อาการา อมนสิการโต อนุตธาปนา วิย โหนติ ๑ อุตสาสปปุตสาเสติ
อุตสาสปปุตสาเส โย นานากาโร ตัม วิภายัม อุตสาสปปุตสา-
สมญเตวา นิมิตเต ๑ สกัม จิตตัม นินนุชติติ ตายเอว จปนนาย
อตุตโน จิตตัม อุปนินนุชติติ อปเปติติ อตุโถ ๑ เกจิ ปน วิภา-

ยฺนุติ วิภาเวนุโต วิทิตฺ ปากฎุ กโรนุโตติ อตถํ วทนุติ ฯ ตํ
ปฺพุพภาควเสน ยฺชเชยฺยํ อยํ เหตุถ อตฺถโถ ฐิติสฺมปฺนฺนตฺตา
ฐิโร โยคี อสฺสาสฺปฺสฺสาเส นานาการิ วิภาเวนุโต นานาการโต
เต ปฺชานนุโต วิทิตฺ ปากฎุ กโรนุโต นานาการิ วา โอิพาริก-
พาริกเ ปสฺสมฺเกนุโต วุสฺสเมนุโต ตตฺถ ยํลทฺธํ นิमितฺตํ ตสฺมี
จิตฺตํ จเปนุโต อนุกฺกเมน สกํ จิตฺตํ นิพฺนฺชติ อปฺเปตฺติติ ฯ ยทา
สทฺธาทีนํ อินฺทฺรียานํ สุวีสทานํ ติกฺขานํ จ ปวตฺตนุติ ตทา
อสฺสทฺธิยาทีนํ ทฺฐีภาวนํ สาคิสฺสํ ถามปฺปตฺเตหิ สตฺตหิ พลลหิ
ลทฺฐปตฺถมฺภานํ วิตกฺกาทีนํ กามาวจฺรณเว ฆานนฺถานํ พฺหุณิ
หฺตุว ปาตฺถวณฺติ ฯ ตโตเอว เตสํ อฺชฺวิปฺจจฺนีกฺฏตา กามจ-
ณฺนทาทโย สทฺธิ ตเทกฺฏเจหิ ปาปฺชมฺเมหิ วิทฺฐีภวณฺติ ฯ ปฏฺฐีกา-
นิमितฺตฺวปฺปตฺติยา สทฺธิ ตํ อารพฺก อฺปจฺจารชฺฌานํ อฺปปฺชชติ ฯ เตน
วฺตุตฺตํ นิमितฺตฺวปฺปจฺจานโต ปฏฺฐิตํ นีวฺรณานํ วิกฺขมฺภิตาเนว โหนฺตฺติ-
อาทํ ฯ ตตฺถ สนฺนํสินฺนาเยวติ สมฺมทเว นิสฺสีทิสฺสุ ฯ อฺปสนฺดา-
เยวติ อตฺถโถ ฯ วิกฺขมฺภิตาเนว สนฺนํสินฺนาเยวติ อวธารณน ปน
ตทตฺถํ อฺสฺสาโห กาทพฺโพติ ทสฺเสตฺติ ฯ ทฺวิหากาเรหิตฺติ ฆานชฺมฺมานํ
ปฏฺฐิปกฺขทฺฐีภาโว ธิรภาวปฺปตฺติ จาคิ อิมหิ ทฺวิหิ การณฺเหหิ ฯ

[๑๕๘] อิทานํ ตานํ การณานํ อวตฺถามฺเขน ทสฺเสตฺตํ อฺปจฺจาร-
กฺมิมิ วาติอาทํ วฺตุตฺตํ ฯ ตตฺถ อฺปจฺจารกฺมิมยฺนุติ อฺปจฺจารวตฺถายํ ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๓]

ยทียี หิ ตทา ฆานงฺคานิ ปฏฺฐตรานิ มหคฺคตทาวปฺตฺตทานิ
อุปฺปชฺชนฺติ ฯ เตสํ ปน ปฏฺฐิปกฺขมฺมานํ วิภฺขมฺภเนน จิตฺตํ สฺมา-
ธิยตี ฯ เตนาห นีวรณฺปฺพานนาตี ฯ ปฏฺฐิตาภฺภูมฺมิตฺติ ฆานสฺส
อธิคฺมาวตฺถายํ ฯ ตทา หิ อปฺปนาปฺตฺตทานํ ฆานมฺมฺมานํ อุปฺปตฺตฺติยา
จิตฺตํ สฺมาธิยตี ฯ เตนาห องฺคปฺปาตฺตภาเวนาตี ฯ อุปฺจารเ องฺคานิ
น ถาฆาตทานิ โหนฺติ องฺคานํ อถาฆาตตฺตทา ฯ ยถา นาม
ททโร กุมารโก อุกฺขิปิตฺวา จปิยมาโน ปฺนปฺปฺนํ ภูมฺมฺมํ ปตฺติ
เอวเมว อุปฺจารเ อุปฺปนฺเน จิตฺตํ กาเลน นิมิตฺตํ อารมฺมณฺณํ กโรตี
กาเลน ภวํกํ โอตฺรตี ฯ เตน วุตฺตํ อุปฺจารสฺมาธิ กุสฺลวีธฺย
ชวิตฺวา ภวํกํ โอตฺรตีตี ฯ อปฺปนายํ ปน องฺคานิ ถาฆาตทานิ
โหนฺติ เตสํ ถาฆาตตฺตทา ฯ ยถา นาม พลฺวา ปฺริโส อาสฺนา
วฺภูจาย ทิวสมฺปิ ตฺถุเจยฺย เอวเมว อปฺปนาสฺมาธิมฺหิ อุปฺปนฺเน
จิตฺตํ สกึ ภวํกวาริ ฉินฺนิตฺวา เกวลมฺปิ รตฺตี เกวลมฺปิ ทิวสํ
ตฺถุจตี กุสฺลชวณฺปฏฺฐิปาฏฺฐิวเสเนว ปวตฺตตี ฯ เตนาห อปฺปนาสฺมาธิ
ฯเปฯ ภวํกํ น โอตฺรตีตี ฯ วณฺณโตตี ปิจฺจฺปิณฺฑตารกฺรฺปาทีสุ
วฺย อุปฺภูจิตฺวณฺณโต ฯ ลกฺขณโตตี ชรภาวาทิสภาวโต อนิจฺจา-
ทิสภาวโต วา ฯ รกฺขิตพฺพํ ตํ นิมิตฺตฺตฺติ สฺมฺพนฺโร ฯ ลทฺธ-
ปฺริหานีตี ลทฺธอุปฺจารชฺฆานปฺริหานิ ฯ นิมิตฺเต อวินสฺสนฺเต
ตทารมฺมณฺณํ ฆานํ อปฺริหีนเมว โหตี ฯ นิมิตฺเต ปน อารกฺษาภาเว

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๓]

วินยฎเฐ ลทุธิ์ ลทุธิ์ ฆานมปิ วินสฺสติ ตทายตฺตวฺตฺติโต ๑ เตนหา
อารกฺขมฺหิตีอาที ๑

[๑๕๕] อิทานิ ตตฺรารยํ รกฺขณฺปาโยตีอาทีนา

อวาโส โคจโร ภสฺสํ ปุคฺคโล โภชนํ อุตฺ

อิริยาปโถติ สตฺเตเต อสฺปฺปาเย วิวชฺชเย

สฺปฺปาเย สตฺต เสเวถ เอวํ หิ ปฎิปชฺชโต

นจิเรเนว กาเลน โหติ กสฺสจฺจิ อปฺปนาติ

เอวํ วุตฺตํ รกฺขณฺวิธึ สงฺเขปโต วิภาเวติ ๑ ตตฺรารยํ วิตุถาโร ๑

ยสฺมี อวาเส วสนตฺสฺส อนฺุปฺปนฺนํ วา นิमितฺตํ นฺุปฺปชฺชติ อฺุปฺปนฺนํ

วา วินสฺสติ อนฺุปฺปจฺจिता จ สติ น อฺุปฺปจฺจาติ อสฺมาหิตณฺจ จิตฺตํ

น สมาริยติ อยํ อสฺปฺปาโย ๑ ยตฺถ นิमितฺตํ อฺุปฺปชฺชติ เจว

ถาวรณฺจ โหติ สติ อฺุปฺปจฺจาติ จิตฺตํ สมาริยติ อยํ สฺปฺปาโย ๑

ตสฺมา ยสฺมี วิหารเ พหุ อวาสา โหนฺติ ตตฺถ เอกเมกสฺมี

ตีณิ ตีณิ ทิวสานิ วสิตุวา ยตฺถสฺส จิตฺตํ เอกกฺกํ โหติ ตตฺถ

วสิตฺตพฺพิ ๑ โจรกาโม ปน โย เสนาสนโต อุตฺตเรน วา ทกฺขิณฺเนน

วา นาติทฺุเร ทิยพฺพโกสพฺพนฺุตเร โหติ สฺลภสมฺปฺปนฺนภิกฺโข โส

สฺปฺปาโย ๑ วิปริโต อสฺปฺปาโย ๑ ภสฺสนฺุติ ทวตฺตีสฺตฺริจฺฉานกถา-

ปฺริยาปฺปนฺนํ วณฺํ อสฺปฺปายํ ๑ ตํ หิสฺส นิमितฺตนฺุตรธานาย

สํวตฺตติ ๑ ทสฺกถาวตฺถุณิสฺสิตํ สฺปฺปายํ ๑ ตมฺปิ มตฺตาย ภาสิตพฺพิ ๑

[ม.ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๔]

ปุกฺคโลปิ อติรจฺจนกถิโก สีลาทิกุณฺสมฺปนฺโน ยํ นิสฺสาย อสมมา-
หิตฺวา จิตฺตํ สมာธิยติ สมာหิตํ วา จิตฺตํ ถิรตฺรํ โหติ เอวฺรฺโป
สฺปฺปาโย ฯ กายทพฺพิหฺพฺโโล ปน ติรจฺจนกถิโก อสฺปฺปาโย ฯ
โส หิ ตํ กทฺทโมทกมिव อจฺฉํ อุทกํ มลีนเมว กโรติ ฯ ตาทิสญฺจ
อากมฺม โกนฺตปพฺพตฺวาสิทธิรสฺเสว สมာปฺตติ วินสฺสติ ปเคว
นิมิตฺตํ ฯ โภชนํ ปน กสฺสจฺจิ มจฺจํ กสฺสจฺจิ อมฺพิลํ สฺปฺปายํ
โหติ ฯ อุตฺตํ กสฺสจฺจิ สีโต กสฺสจฺจิ อญฺโห สฺปฺปาโย โหติ ฯ
ตสฺมา ยํ โภชนํ วา อุตฺตํ วา เสวนตฺสสฺส ฆาตฺว โหติ อสมมาหิตํ วา
จิตฺตํ สมာธิยติ สมာหิตํ วา ถิรตฺรํ โหติ ตํ โภชนํ โส จ
อุตฺตํ สฺปฺปาโย ฯ อิตฺรํ โภชนํ อิตโร จ อุตฺตํ อสฺปฺปาโย ฯ อิริยา-
ปเถสุปี กสฺสจฺจิ จงฺกโม สฺปฺปาโย โหติ กสฺสจฺจิ สยนญฺจานนนิสฺชชานํ
อญฺจตโร ฯ ตสฺมา ตํ อาวาสํ วิย ติณฺนิ ทิวसानิ อุปฺปริกฺขิตฺวา
ยสฺมี อิริยาปเถ อสมมาหิตํ จิตฺตํ สมာธิยติ สมာหิตํ วา ถิรตฺรํ
โหติ โส สฺปฺปาโย อิตโร อสฺปฺปาโยติ เวทิตพฺโพ ฯ อิติ อิมํ
สคฺตวธิํ อสฺปฺปายํ วชฺเชตฺวา สฺปฺปายํ เสวิตพฺพํ ฯ เอวํ ปญฺชิปฺนฺนสฺส
หิ นิมิตฺตตาเสวนาพฺพตฺสสฺส นจิเรเนว กาลเณ โหติ กสฺสจฺจิ อปฺปนา ฯ
ยสฺส ปน เอวฺมปี ปญฺชิปฺชฺชโต น โหติ เตน ทสฺวธิํ อปฺปนา-
โกสฺสลํ สมฺปาเทตพฺพนฺนติ ทสฺเสตฺตํ วตฺตฺตวิสทกิริยาตฺถิอาทิมาท ฯ

[๑๖๐] ตตฺถ วตฺตฺตวิสทกิริยา นาม อชฺฉตฺติกพาหิรานํ วตฺตฺตํ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๔]

วิสหทวารณั ๑ ยทา หิสฺส เกสนขโลมานิ ทีฆานิ โหนฺติ สรีริ
วา เสทมลคฺคหิตํ ตทา อชฺฉตฺติกํ วุตฺถุ อวิสทํ โหติ อปริ-
สุทฺธํ ๑ ยทา ปน จีวรํ ชิณฺณํ กิลิณฺจํ ทฺคฺคณฺธิ โหติ เสนาสนํ
วา อุทฺถาปํ ตทา พาหิรี วตฺถุ อวิสทํ โหติ อปริสุทฺธํ ๑
อชฺฉตฺติกพาหิเร จ วตฺถุมฺหิ อวิสเท อุปฺปนฺเนสุ จิตฺตเจตฺติเกสุ
ฅาณมฺปิ อปริสุทฺธํ โหติ อปริสุทฺธานิ ทีปกปฺลลิกวณฺณิตฺตานิ
นิสฺสาย อุปฺปนฺนทีปฺสียาย โสภาโส วีย ๑ อปริสุทฺเธน จ ฅาณน
สงฺขารเ สมมฺสโต สงฺขารายี อวิภูตา โหนฺติ กมฺมณฺจฺจานมฺนุญฺช-
ชโต กมฺมณฺจฺจานปี วุทฺธึ วิรุฬฺหึ เวปฺลฺลํ น กจฺฉติ ๑ วิสเท
ปน อชฺฉตฺติกพาหิเร วตฺถุมฺหิ อุปฺปนฺเนสุ จิตฺตเจตฺติเกสุ ฅาณมฺปิ
วิสทํ โหติ ปริสุทฺธานิ ทีปกปฺลลิกวณฺณิตฺตานิ นิสฺสาย อุปฺปนฺน-
ทีปฺสียาย โสภาโส วีย ๑ ปริสุทฺเธน จ ฅาณน สงฺขารเ สมมฺสโต
สงฺขารายี วิภูตา โหนฺติ กมฺมณฺจฺจานมฺนุญฺชชโต กมฺมณฺจฺจานปี
วุทฺธึ วิรุฬฺหึ เวปฺลฺลํ กจฺฉติ ๑

[๑๖๑] อินฺทฺริยสมตฺตปฺปฏิปาทนตา นาม สทฺธาทีนํ อินฺทฺริยานํ
สมทวารณั ๑ สเจ หิสฺส สทฺธิอินฺทฺริยํ พลวํ โหติ อิตฺรานิ
มฺนุทานิ ๑ ตโต วีริยอินฺทฺริยํ ปกฺคหกิจฺจํ สติอินฺทฺริยํ อุปฺญฺจฺจาน-
กิจฺจํ สมานินฺทฺริยํ อวิกฺเขปกิจฺจํ ปญฺณินฺทฺริยํ ทสฺสนกิจฺจํ กาคฺ-
น สกฺโกติ ๑ ตสฺมา ตํ ฅมฺมสทฺทาวปฺจฺจเวกฺขณน วา ยถา

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๔]

วา มนสิกรโต พลว ชาตฺ ตถา อมนสิกาเรน หาเปตพัพ ๑
วกุกลิตฺเตรวตฺตฺ เจตฺตฺ นิทฺตฺสนํ ๑ สเจ ปน วีริยนฺทฺริยํ พลว โหติ
อถ เนว สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมกฺขกิจฺจํ กาคฺคํ สกฺโกติ น อิตฺรานิ
อิตฺรกิจฺจเกทํ ๑ ตสฺมา ตํ ปสฺสทฺธาทีภาวนาย หาเปตพัพ ๑ ตตฺราปิ
โสณตฺเตรสฺส วตฺตฺ ทสฺเสตพัพ ๑ เอวํ เสเสสฺสุปี ๑ เอกสฺส
พลวภาเว สติ อิตฺเรสํ อตฺตโน กิจฺเจสฺส อสมตฺตตา เวทิตพฺพา ๑
วิเสสโต ปเนตฺตฺ สทฺธาปญฺญานํ สมာธิวิริยานญจ สมตํ ปสฺสนฺติ ๑
พลวสทฺโธ หิ มนฺทปญฺโโล มุทฺธปฺสนฺโน ๑ โหติ อวตฺตฺตฺมึ ปสฺสตีติ ๑
พลวปญฺโโล มนฺทสทฺโธ เกรวฏฺกปฺกํ ภาชติ เกสชฺชสมฺภูจฺจิตฺโต วีย
โรโค อเตกฺจฺจ โหติ ๑ อุกฺกนฺนํ สมตาย วตฺตฺตฺมึเยว ปสฺสตีติ ๑
พลวสมาริ ปน มนฺทวิริยํ สมาริสฺส โกสชฺชปฺกขตฺตตา โกสชฺช
อธิภาติ ๑ พลววิริยํ มนฺทสมาริ วีริยสฺส อุกฺกจฺจปฺกขตฺตตา อุกฺกจฺจ
อธิภาติ ๑ สมาริ ปน วีริเยน สํโยจฺจิตฺโต โกสชฺเช ปตฺติตฺตํ น ลภติ ๑
วิริยํ สมารินา สํโยจฺจิตฺตํ อุกฺกจฺจเจ ปตฺติตฺตํ น ลภติ ๑ ตสฺมา ตทฺกยํ
สมํ กาคพัพ ๑ อุกฺกยสมตาย หิ อปฺปนา โหติ ๑ อปฺปิจ สมาริ-
กมฺมิกสฺส พลวตีปี สทฺธา วฏฺฏติ ๑ เอวํ หิ สทฺทหนฺโต
โอกฺปฺเปเนโต อปฺปนํ ปาปฺณิสฺสตีติ ๑ สมาริปญฺญาสุ ปน สมาริ-
กมฺมิกสฺส เอกกฺคตา พลวตี วฏฺฏติ ๑ เอวํ หิ โส อปฺปนํ

๑. ม. มุทฺธปฺสนฺโน ๑ มุทฺธปฺสนฺโนตีปี ทิสฺสตีติ ๑

[ม.ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๔]

ปาปฺณาติ ฯ วิปฺสฺสนากมฺมิกสฺส ปฺลยฺวา พฺลวตี ฆฺญฺญติ ฯ เอว
หิ โส ลกฺขณปฏฺิเวธฺ ปาปฺณาติ ฯ อุภินฺนํ ปน สมตฺตปิ อปฺปนา
โหติเยว ฯ สติ ปน สพฺพตฺถ พฺลวตี ฆฺญฺญติ ฯ สติ หิ จิตฺตํ
อุทฺทจฺจปฺกฺขิกานํ สทฺธาวิริยปฺลยฺวานํ วเสน อุทฺทจฺจปาตโต โกสชฺช-
ปฺกฺเขน จ สมานินา โกสชฺชปาตโต รกฺขติ ฯ ตสฺมา सा โลณฺฐปฺนํ
วिय สพฺพพฺยฺยเนสฺส สพฺพกมฺมิกอมฺจฺโจ วिय จ สพฺพพฺราชกฺิจฺเจสฺส
สพฺพตฺถ อิจฺฉิตฺตพฺพา ฯ

[๑๖๒] นิมิตฺตกฺุสฺสตา นาม ปจฺจวิภินฺนิกสฺส จิตฺเตกคฺคฺคา-
นิมิตฺตสฺส อกตสฺส กรณโกสฺลลํ กตสฺส ภาวนาโกสฺลลํ ภาวนาย
ลทฺทสฺส รกฺขณโกสฺลลญฺจ ตํ อธิ อธิปฺเปตํ ฯ

[๑๖๓] ถถิ ยสฺมี สมเย จิตฺตํ นิกฺคเหตุพฺพิ ตสฺมี สมเย
จิตฺตนิคฺคณฺหนา ฯ ยทาสุส อจฺจารทฺทวิริยตาทีหิ อุทฺทตํ จิตฺตํ
โหติ ตทา ฆมฺมวฺจยสมฺโพชฺฌนฺจาทโย ตโย อภาเวตฺวา ปสฺสทฺธิ-
สมฺโพชฺฌนฺจาทโย ภาเวติ ฯ วุตฺตํ เหตุ ภาควตา เสยฺยถาปี
ภิกฺขเว ปฺริโส มหนฺตํ อคฺคิกฺขนฺธํ นิพฺพาเปตฺกามา อสฺส โส
ตตฺถ สฺกฺขานิ เจว ตินฺยานิ ปกฺขิเปยฺย สฺกฺขานิ จ โคมยานิ
ปกฺขิเปยฺย สฺกฺขานิ จ กฺุจฺจานิ ปกฺขิเปยฺย มฺุขวาทญฺจ ททฺชฺช
น จ ปฺสิเกน โอภิเรยฺย ภพฺโพ นฺุโข โส ปฺริโส มหนฺตํ
อคฺคิกฺขนฺธํ นิพฺพาเปตฺนฺติ ฯ โน เหตุ ภาเนตฺ ฯ เอวเมว โข

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๔]

ภิกขเว ยสฺมี สมเย อุทฺธตฺ จิตฺตํ โหติ อกาโล ตสฺมี สมเย
ชมฺมวิจยสมฺโพชฌงฺคสฺส ภาวนา ย อกาโล วีริยํเปยฺ อกาโล
ปิตฺติสมฺโพชฌงฺคสฺส ภาวนา ย ตํ กิสฺส เหตุ ๑ อุทฺธตฺ ภิกขเว
จิตฺตํ ตํ หิ เอเตหิ ชมฺเมหิ ทฺวูปสมยฺ โหติ ๑ ยสฺมี โย
ภิกขเว สมเย อุทฺธตฺ จิตฺตํ โหติ กาโล ตสฺมี สมเย ปสฺสทฺธิ-
สมฺโพชฌงฺคสฺส ภาวนา ย กาโล สมาริ ๑เปยฺ กาโล อุเปกฺขา-
สมฺโพชฌงฺคสฺส ภาวนา ย ตํ กิสฺส เหตุ ๑ อุทฺธตฺ ภิกขเว
จิตฺตํ ตํ หิ เอเตหิ ชมฺเมหิ สฺวูปสมยฺ โหติ ๑ เสยฺยถาปี
ภิกขเว ปฺริโส มหนตฺ อคฺคิกฺขนฺธํ นิพฺพาเปตฺตกาโม อสฺส โส
ตตฺถ อลฺลานิ เจว ติณฺยานิ ปกฺขิเปยฺย อลฺลานิ จ โคมยานิ
ปกฺขิเปยฺย อลฺลานิ จ กฺกุจฺจานิ ปกฺขิเปยฺย อุทฺทวตฺตจ ทเทยฺย
ปฺสฺสเกน จ โอกิเรยฺย ภาพฺโพ นฺุโข โส ปฺริโส ตํ มหนตฺ
อคฺคิกฺขนฺธํ นิพฺพาเปตฺตุนฺติ ๑ เอวํ ภาเนตฺติ ๑ เอตฺถ จ ยถาสกํ
อาหารวเสน ปสฺสทฺธิสมฺโพชฌงฺคานิ ภาวนา เวทิตฺตพฺพา ๑ วุคฺตํ
เหตฺตํ ภควตา อตฺถิ ภิกขเว กายปฺปสฺสทฺธิ จิตฺตปฺปสฺสทฺธิ
ตตฺถ โยนิโสมนสิการพหฺลิกาโร อยมาหาโร อนุปฺปนฺนสฺส วา
ปสฺสทฺธิสมฺโพชฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย อุปฺปนฺนสฺส วา ปสฺสทฺธิสม-
โพชฌงฺคสฺส ภิกฺขโยภาวาย เวปฺปุลลา ย ภาวนา ย ปาริปุริยา

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๔]

ส้วตตติ ตถา อตฺถิ ภิกฺขเว สมณนิมิตฺตํ อพฺยตฺตนิมิตฺตํ * ตตฺถ
โยนิโสมนสิการพหุสีกาโร อยมาหาโร อนุปฺปนฺนสฺส วา สมาธิ-
สมุโพชฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย อุปฺปนฺนสฺส วา สมาธิสมุโพชฌงฺคสฺส
ภิกฺขุโยภาวาย เวปฺลุลาย ภาวนาย ปารีปุริยา ส้วตตติ ตถา
อตฺถิ ภิกฺขเว อุเปกฺขาสมฺโพชฌงฺคญฺจานียา ฃมฺมา ตตฺถ โยนิโส-
มนสิการพหุสีกาโร อยมาหาโร อนุปฺปนฺนสฺส วา อุเปกฺขาสม-
โพชฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย อุปฺปนฺนสฺส วา อุเปกฺขาสมฺโพชฌงฺคสฺส
ภิกฺขุโยภาวาย เวปฺลุลาย ภาวนาย ปารีปุริยา ส้วตตติติ ฯ ตตฺถ
ยถาสฺส ปสฺสทฺธิอาทโย อุปฺปนฺนปฺพพา ตํ อากาโร สลฺลภฺเขตฺวา
เตถํ อุปฺปาทนฺวเสน ปวตฺตติตฺมณสิกาโร ตีสุปี ปเทสุ โยนิโส-
มนสิกาโร นาม ฯ สมณนิมิตฺตฺนฺติ จ สมณสฺเสเวถํ อธิวจัน ฯ
อวิกฺเขปฺญฺเจน จ ตสฺเสว อพฺยตฺตนิมิตฺตฺนฺติ* ฯ อปีจ สตฺต ฃมฺมา
ปสฺสทฺธิสมฺโพชฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย ส้วตฺตฺนฺติ ปณฺธิตโกชนเสวนตา
อุตฺตฺสฺสเสวนตา อิริยาปถสฺสเสวนตา มชฺฌตฺตปฺปโยคตา สารทฺธ-
ปฺกฺคฺลปรีวชฺชนตา ปสฺสทฺธกายนฺกฺคฺลเสวนตา ตทฺธิมฺตฺตฺตาคี ฯ
เอกาทส ฃมฺมา สมาธิสมฺโพชฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย ส้วตฺตฺนฺติ วตฺต-
วิสทตา นิมิตฺตฺกฺสลตา อินฺทฺริยสมตฺตปฺปฏิปาทนตา สมเย จิตฺตสฺส
นิกฺคฺลนฺตนา สมเย จิตฺตสฺส ปกฺคฺลนฺตนา นิสฺสทาทสฺส จิตฺตสฺส

๑. ม. อพฺยคฺคฺนนิมิตฺตํ ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๔]

สทฐาส์เวควเสน สมบุหฺสนตา สมบุปฺวตฺตสฺส อชฺฌเปกฺขนตา
อสมานิตฺตปฺกฺคฺลปฺริวชฺชนตา สมานิตฺตปฺกฺคฺลเสวนตา ฌานวิโมกฺขปจฺจ-
เวกฺขณตา ตททิมฺมุตฺตาทิ ฯ ปณฺจ ฌมฺมา อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌนฺจฺจสฺส
อุปฺปาทาย ลํวตฺตุนฺติ สตฺตมชฺฌตฺตตา สงฺขารมชฺฌตฺตตา สตฺต-
สงฺขารเกลาณนปฺกฺคฺลปฺริวชฺชนตา สตฺตสงฺขารมชฺฌตฺตปฺกฺคฺลเสวนตา
ตททิมฺมุตฺตาทิ ฯ อิติ อิมฺเห อากาเรหิ เอเต ฌมฺเม อุปฺปาเทนฺโต
ปฺสฺสทฺฐิสมฺโพชฺฌนฺจฺจาทโย ภาเวติ นาม ฯ เอวํ ยสฺมี สมเย จิตฺตํ
นิกฺคฺลเหตฺตพฺพํ ตสฺมี สมเย จิตฺตํ นิกฺคฺลนฺหาติ ฯ

[๑๖๔] กถณฺจ ยสฺมี สมเย จิตฺตํ ปฺกฺคฺลเหตฺตพฺพํ ตสฺมี สมเย
จิตฺตปฺปฺกฺคฺลนฺหาติ ฯ ยทาสุสฺส อตฺติลลวิริยฺตาทิหิ จิตฺตํ ลินฺ โหติ
ตทา ปฺสฺสทฺฐิสมฺโพชฺฌนฺจฺจาทโย ตโย อภาเวตฺวา ฌมฺมวิจยสม-
โพชฺฌนฺจฺจาทโย ภาเวติ ฯ วุตฺตํ เหนฺ ภาควตา เสยฺยถาปี
ภิกฺขเว ปฺริโส ปฺริตฺตํ อคฺคิ อฺชฺชาเลตฺตกาโม อสฺส โส ตตฺถ
อลฺลานิ เจว ตินฺนนิ ปฺกฺขิเปยฺยฯเปฯ ปฺสฺสเกน จ โอกิเรยฺย
ภพฺโพ นฺนุ โส ภิกฺขเว ปฺริโส ตํ ปฺริตฺตํ อคฺคิ อฺชฺชาเลตฺตุนฺติ ฯ
โน เหนฺ ภาเวเต ฯ เอวเมว โข ภิกฺขเว ยสฺมี สมเย ลินฺ จิตฺตํ
โหติ อกาโล ตสฺมี สมเย ปฺสฺสทฺฐิสมฺโพชฺฌนฺจฺจสฺส ภาวนาย
อกาโล สมานิ ฯเปฯ อกาโล อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌนฺจฺจสฺส ภาวนาย ฯ
ตํ กิสฺส เหนฺ ลินฺ ภิกฺขเว จิตฺตํ ตํ เอเตหิ ฌมฺเมหิ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๓]

หุตฺตสมุฏฺฐาปย โหติ ฯ ยสฺมิณฺจ โข ภิกฺขเว สมเย ลีนํ จิตฺตํ โหติ
กาโล ตสฺมี สมเย ฌมฺมวិยสมฺโพชฌนฺคสุตฺต ภาวนาย กาโล
วิริย ๔เป ๔ กาโล ปิตฺติสมฺโพชฌนฺคสุตฺต ภาวนาย ๔ ตํ กิสุต
เหตุ ๔ ลีนํ ภิกฺขเว จิตฺตํ ตํ เอเตหิ ฌมฺเมหิ สุตฺตสมุฏฺฐาปย
โหติ ๔ เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ปุริโส ปริตฺตํ อคฺคิ อฺชฺชาเลตฺตกาโม
อสุตฺต โส ตตฺถ สุกฺขานิ เจว ติณฺณานิ ปกฺขิเปยฺย ๔เป ๔ น
จ ปัสฺสเกน โอบิเรยฺย ภพฺโพ นฺุโข โส ภิกฺขเว ปุริโส ตํ
ปริตฺตํ อคฺคิ อฺชฺชาเลตฺตุนฺติ ๔ เอวมฺภนฺเตติ ๔ เอตฺถาปิ ยถาสกํ
อาหารวเสน ฌมฺมวิยสมฺโพชฌนฺคาคีณํ ภาวนา เวทิตพฺพา ๔ วุตฺตํ
เหตุํ ภควตา อตฺถิ ภิกฺขเว กุสลากุสลา ฌมฺมา สาวชฺชานวชฺชา
ฌมฺมา หีนปฺปณฺธิตา ฌมฺมา กณฺ्हสุกฺกสปฺปฏิภาคา ฌมฺมา ตตฺถ
โยนิโสมนสิการพหุติกาโร อยมาหาโร อนฺุปฺปนฺนสฺส วา ฌมฺม-
วិยสมฺโพชฌนฺคสุตฺต อฺปฺปาทาย อฺปฺปนฺนสฺส วา ฌมฺมวิยสม-
โพชฌนฺคสุตฺต ภิกฺขโองาย เวปฺลฺลลย ภาวนาย ปาริปุริยา
สํวตฺตติ ตถา อตฺถิ ภิกฺขเว อารพฺภชาตฺถ นิกฺกมฺชาตฺถ ปฺรกฺกม-
ชาตฺถ ตตฺถ โยนิโสมนสิการพหุติกาโร อยมาหาโร อนฺุปฺปนฺนสฺส
วา วิริยสมฺโพชฌนฺคสุตฺต อฺปฺปาทาย อฺปฺปนฺนสฺส วา วิริยสม-
โพชฌนฺคสุตฺต ภิกฺขโองาย เวปฺลฺลลย ภาวนาย ปาริปุริยา
สํวตฺตติ ตถา อตฺถิ ภิกฺขเว ปิตฺติสมฺโพชฌนฺคกฺกุจฺจานิยา ฌมฺมา

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๔]

ตตุถ โยนิโสมนสิการพหุสีกาโร อยมาหาโร อนุปฺปนฺนสฺส วาปีติ-
สมฺโพชฌงฺกสฺส อุปฺปาทาย อุปฺปนฺนสฺส วา ปีติสมฺโพชฌงฺกสฺส
ภิกฺขุโยภาวาย เวปฺตุลา ย ภาวนาย ปารีปุริยา สํวตฺตตีติ ฯ ตตุถ
สภาวสามณฺณลฺกฺขณปฏฺิวเรวเสน ปวตฺตมนสิกาโร กุสลาทีสุ
โยนิโสมนสิกาโร นาม ฯ อารพฺภธาตฺวาทีนํ อุปฺปาทนวเสน ปวตฺต-
มนสิกาโร อารพฺภธาตฺวาทีสุ โยนิโสมนสิกาโร นาม ฯ ตตุถ
อารพฺภธาตฺติ ปจฺมํ วีริยํ วุจฺจติ ฯ นิกฺกมฺธาตฺติ โกสชฺชโต
นิกฺขนฺตตฺตา ตโต พลวตฺรํ ฯ ปฺรกฺกมฺธาตฺติ ปฺรมฺปรี จานํ อกฺก-
มนโต ตโตปี พลวตฺรํ ฯ ปีติสมฺโพชฌงฺกฺจฺญานียา ฌมฺมาติ ปน
ปีติยาเอเวตํ นาม ฯ ตสฺสาปี อุปฺปาทนวเสน มนสิกาโร โยนิโส-
มนสิกาโร นาม ฯ อปีจ สตฺต ฌมฺมา ฌมฺมวិยสฺมฺโพชฌงฺกสฺส
อุปฺปาทาย สํวตฺตฺนฺติ ปฺริปฺจฺจกฺตา วตฺตฺวิสทกิริยา อินฺทฺริยสฺมตฺต-
ปฏฺิปาทนา ทฺุปฺปฺลยฺลฺกฺกคฺคปฺริวชฺชนา ปฺลยฺลวณฺตปฺลฺกฺกคฺคเสวนา คม-
ภีรณณจฺริยปฺจฺจเวกฺขณตา ตททิมฺตฺตตฺตาติ ฯ เอกาทส ฌมฺมา วีริย-
สมฺโพชฌงฺกสฺส อุปฺปาทาย สํวตฺตฺนฺติ อปายาทิกฺยปฺจฺจเวกฺขณตา
วีริยยตฺตโลภียโลภฺต
มหาสาวเกหิ คตฺมคฺโค มยา คนฺตพฺุโพ โส จ น สกฺกา กุสีเตน
คณฺตฺนฺติ เอวํ คมนวិธิปฺจฺจเวกฺขณตา ทายกานํ มหฺปฺผลตากรณฺน
ปีณฺทาปจายนตา วีริยารมฺภสฺส วณฺณวาทิ เม สตฺถา โส จ

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๔]

อนตีกุมนียสาสโน อมฺหากํ จ พหุกาโร ปฏิปตฺติยา จ ปุชฺชียมาโน
ปุชฺชิตโต โหติ น อิตฺรธาติ เอวํ สตฺถุมหตฺตปจฺจเวกฺขณตา สทฺถมฺม-
สงฺฆาตํ เม มหาทายชฺชํ คเหตุพฺพํ ตถจ น สกฺกา กุสีเตน คเหตุนฺติ
เอวํ ทายชฺชมฺหตฺตปจฺจเวกฺขณตา อาโลกสฺถณฺนามนสฺสการอิริยาปถ-
ปรีวณฺณนอพุโภาสเสวนาทีหิ ถีนมิทฺฐวิโนทฺนตา กุสีตปฺกฺคฺลปรีวช-
ชนตา อารทฺฐวีริยปฺกฺคฺลเสวนตา สมฺมปฺปชานปจฺจเวกฺขณตา ตทธิ-
มุตฺตตฺตาติ ฯ เอกาทส ฐมฺมา ปีตฺติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย
ถํวตฺตนฺติ พุทฺธานุสฺสตี ฐมฺมสงฺฆสฺสึลจจากเทวตฺตานุสฺสตี อุปฺสมา-
นุสฺสตี กฺขปฺกฺคฺลปรีวชชนตา สีนิทฺฐปฺกฺคฺลเสวนตา ปสาทนียสฺสตฺตนฺต-
ปจฺจเวกฺขณตา ตทธิมุตฺตตฺตาติ ฯ อิติ อิมฺหิ อากาเรหิ เอเต
ฐมฺเม อุปฺปาเทนฺโต ฐมฺมวិเจยสมฺโพชฺฌงฺคาทโย ภาเวติ นาม ฯ
เอวํ ยสฺมี สมฺเย จิตฺตํ ปกฺคฺเหตุพฺพํ ตสฺมี สมฺเย จิตฺตํ
ปฺกฺคฺณหาติ ฯ

[๑๖๕] ถถิ ยสฺมี สมฺเย จิตฺตํ สมฺปหํเสตพฺพํ ตสฺมี สมฺเย
จิตฺตสมฺปหํสนา ฯ ยทาสฺส ปญฺญาปโยคมนฺทคฺาย อุปสมฺสุขาน-
ธิคเมน วา นีรสฺสาทํ จิตฺตํ โหติ ตทา นํ อญฺจสํเวควตฺถุ-
ปจฺจเวกฺขณน สํเวเชติ ฯ อญฺจ สํเวควตฺถุณี นาม ชาติชฺรา-
พฺยาธิมรณานิ จตฺตารี อปายทฺกฺขํ ปญฺจมํ อตีเต วณฺณมฺลกํ
ทฺกฺขํ อนาคเต วณฺณมฺลกํ ทฺกฺขํ ปจฺจปฺปนฺเน ออาหารปรีเยญฺจิมฺลกํ

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๔]

ทุกขนุติ ฯ พุทธชยมมสงฆคณานุสรณน จสส ปสาทิ ชเนติ ฯ
เอว ยสฺมี สมเย จิตฺตํ สมฺปหํเสตพฺพํ ตสฺมี สมเย จิตฺตํ
สมฺปหํเสติ ฯ

[๑๖๖] กถิ ยสฺมี สมเย จิตฺตํ อชฺฌเปกฺขิตพฺพํ ตสฺมี สมเย
จิตฺตอชฺฌเปกฺขนา ฯ ยทาสฺส เอว ปฏิปชฺชโต อสิณํ อนฺุทฺธตํ
อนิรฺสฺสาทิ อารมฺมณฺเ สมฺปปฺวตฺตํ สมถวิธิปฏิปนฺนํ จิตฺตํ โหติ
ตทาสฺส ปคฺคหฺนิกฺคหสมฺปหํสเนสุ อพฺยาปาริ อาปชฺชติ สารถิ
วีย สมฺปปฺวตฺเตสุ อสฺเสสุ ฯ เอว ยสฺมี สมเย จิตฺตํ
อชฺฌเปกฺขิตพฺพํ ตสฺมี สมเย จิตฺตํ อชฺฌเปกฺขติ ฯ

[๑๖๗] อสมาหิตปฺกฺคฺลปฺริวชฺชนา นาม เนกขมฺมปฏิบัติ
อนารุพฺหปฺพพฺพานํ เนกขมฺมกิจฺจาปฺสฺตานํ * วิกฺขิตฺตหฺทหายนํ ปฺกฺคฺลนํ
อารกา ปริจฺจาโก ฯ สสมาหิตปฺกฺคฺลเสวนา นาม เนกขมฺมปฏิบัติ
ปฏิปนฺนํ สสมาธิลาภินํ ปฺกฺคฺลนํ กาเลน กาลิ อฺปฺสงฺกมฺนํ ฯ
ตทหฺมฺมุตฺตตา นาม สสมาธิอหฺมฺมุตฺตตา ฯ สสมาธิครฺุตา สสมาธินิฺนฺนตา
สสมาธิโปณฺตา สสมาธิปฺพการฺตาทิ อคฺุโธ ฯ เอวเมตํ ทสฺวิธํ
อฺปฺปนาโกสฺลลํ สมฺปาเทตพฺพํ ฯ เตนาห อิมานิ ทส อฺปฺปนา-
โกสฺลลานิ อวิชฺหนฺเตนาติ ฯ ตตฺถ เยน วิธินา อฺปฺปนายํ กุสฺโล
โหติ ฯ โส ทสฺวิธฺปิ วิธิ อฺปฺปนาโกสฺลลํ ตนฺนฺิพฺพตฺตํ วา

๑. ม. อเนกกิจฺจาปฺสฺตานํ ฯ

[ม. ป. ๑๓- ส. ป. ๕๒๔]

ณานํ ๑ เอวมตํ ทสวริํ อปฺปนาโกสลลํ สมฺปาเทนฺตสฺส ปฏฺ-

ลทฺทฺนินิมิตฺตสฺมี อปฺปนา อปฺปชฺชติ ๑ วุตฺตํ เหน้

เอวํ หิ สมฺปาทยโต อปฺปนาโกสลลํ อิมํ

ปฏฺทิตฺทฺเช นินิมิตฺตสฺมี อปฺปนา สมฺปวตฺตตฺติติ ๑

[๑๖๘] โยโค กรณฺโยติ อปฺปนาโกสลลํ สมฺปาเทนฺตสฺสาปี

ยฺหิ อปฺปนา น โหติ เตน กมฺมฏฺจานานฺนุโยคํ อวิชฺหิตฺวา

เรณฺฺอาทิสฺส มรฺฐกราทินํ ปวตฺตติอาการํ สลฺลภฺเขตฺวา ลินฺนุทฺตภาเวหิ

มานลํ โมเจตฺวา วีริยสมตํ โยเชนฺเตน ปฺนปฺปนํ โยโค กตฺตพฺโพ ๑

วุตฺตํ เหน้

เอวมปิ ปฏฺทิตฺนุสฺส สเจ สานปฺปวตฺตติ

ตถापि น ชฺเห โยคํ วายเมเถว ปณฺจฺหิตโต

หิตฺวา หิ สมฺมาวายามํ วิเสลํ นาม มาณโว

อธิคฺจฺเณ ปรีตฺตมฺปิ จานเมตํ น วิชฺชติ

จิตฺตปฺปวตฺตติอาการํ ตสฺมา สลฺลภฺขยํ พุโ

สมตํ วีริยสฺเสว โยชเยถ ปฺนปฺปนํ

อีสกมฺปิ ลยํ ยนฺตํ ปคฺคณฺเหเถว มานลํ

อจฺจารทฺธํ นิสฺเสตฺวา สมเมว ปวตฺตये

เรณฺฺมฺหิ อปฺปปลทฺเถ สุตฺเต นาวาย นาฬิยา

ยถา มรฺฐกราทินํ ปวตฺตติ สมฺปวณฺณิตา

สิ้นอุทฺตภาเวหิ โมจยิตฺวาน สพฺพโส

เอวํ นิमितฺตาทิมุขํ มานสิ ปฏิปาทयेติ ฯ

[๑๖๕] อัย ปเนตฺถ อตฺถปฺปกาสนา ฯ ยถา หิ อติจฺจเโก
มรฺฐกอโร อสฺสกสฺมี รุกฺเข ปุปฺผิ ปุปฺผิตฺนฺติ ญตฺวา ติกฺเขน เวเคน
ปกฺขนฺโน ตํ อติกฺกมิตฺวา ปฏินิวตฺตนฺโต จีเณ เรณฺุมฺหิ สม-
ปาปฺณาติ ฯ อปฺโร อจฺจเโก มนฺเทน ชเวเน ปกฺขนฺโน จีเณเยว
สมฺปาปฺณาติ ฯ เณโก ปน สเมน ชเวเน ปกฺขนฺโน สฺสฺเสน
ปุปฺผราสี สมฺปตฺวา ยาวติจฺจกํ เรณฺณ อาทาย มํชฺฐํ สมฺปาเทตฺวา มํชฺฐํ
อนฺุภาติ ฯ ยถา จ สลฺลทฺตตฺตอนฺเตวาสิเกสฺส อุทกถาลลเต อฺปฺปล-
ปฺตเต สตฺถกมฺมํ สิกฺขนฺเตสฺส เอโก อติจฺจเโก เวเคน สตฺถํ ปาเตนฺโต
อฺปฺปลปฺตตํ ทฺวิธา ฉินฺทติ อุทเก วา ปเวเสติ ฯ อปฺโร อจฺจเโก
นิชฺชนปเวสนภยา สตฺถเกเน สฺสฺติตฺมฺปิ น วิสฺหติ ฯ เณโก ปน
สเมน ปโยเคน ตตฺถ สตฺถปฺทํ ทสฺเสตฺวา ปรีโยทาสิปฺโป หุตฺวา
ตถารูเปสฺส จานฺเนสฺส กมฺมํ กตฺวา ลากํ ลภติ ฯ ยถา จ โย
จตุพฺพายมฺปฺมาณํ มกฺกฏกสฺสฺตฺตํ อahrti โส จตฺตาริ สหสฺसानิ
ลภตฺติ รัณฺวา วุตฺเต เอโก อติจฺจเณปฺริโส เวเคน มกฺกฏกสฺสฺตฺตํ
อากทฺตฺนฺโต ตฺหิ ตฺหิ ฉินฺทติเยว ฯ อปฺโร อจฺจเโก เณทนภยา
หตฺถเกเน สฺสฺติตฺมฺปิ น วิสฺหติ ฯ เณโก ปน โกฏฺโถ ปฏฺจาย สเมน
ปโยเคน ทณฺทเกเน เวเจตฺวา อahrti ตฺวา ลากํ ลภติ ฯ ยถา จ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๔]

อติจเนโก นียามโก พลววาเต ลการึ ปุเรนโต นาวั วิเทสั ปกขนุ-
ทาเปติ ฯ อปโร อจเนโก มนุทวาเต ลการึ โอโรเปนโต นาวั
ตตุเถว จเปติ ฯ เณโก ปน มนุทวาเต ปุเรตวา พลววาเต
อทุฒลการึ กตุวา โสตุธินา อิจุฉิตฎุจัน ปาปุณาติ ฯ ยถา จ
โย เตลั อจณทุเพนโต นาพิยั ปุเรติ โส ลากั ลกตีติ อاجرเยน
อนุเตวาสิกานั วุตเต เอโก อติจเนโก ลาลตุทุโธ เวเคน ปุเรนโต
เตลั ฉทุเพติ ฯ อปโร อจเนโก เตลณทุททนภยา อาสิณจิตุมปิ
น วิสหติ ฯ เณโก ปน สเมน ปโยเคน ปุเรตวา ลากั ลกตี ฯ
เอวมเว เอโก ภิกขุ อุปฺปนเน นิमितเต สีมเมว อปฺปนั ปาปุณิส-
สามีติ กาพหั วีริยั กโรติ ฯ ตสฺส จิตฺตึ อจจารทุทวิริยตุตา
อุทุจเจ ปตติ โส น สกโกติ อปฺปนั ปาปุณิตุ ฯ เอโก
อจจารทุทวิริยตาย โทสั ทิสฺวา กิณฺทานิ เม อปฺปนาयाติ วีริยั
หาเปติ ฯ ตสฺส จิตฺตึ อติลินวิริยตุตา โกสชฺเช ปตติ โสปี
น สกโกติ อปฺปนั ปาปุณิตุ ฯ โย ปน อีสกมฺปิ ลินั ลินภาวโต
อุทุธตึ อุทุจจโต โมเจตฺวา สเมน ปโยเคน นิमितฺตานิมุขั
ปวตุเตติ โส อปฺปนั ปาปุณาติ ฯ ตาทิเสน ภวิตพุฬิ ฯ

[๑๓๐] อิทานิ เอวั ปฎิปปนฺนสฺส อปฺปนาปวตุตี ทสฺเสนโต
ตสฺเสวมนุยุตฺตสฺสชาติอาทิมาห ฯ ตตุถ ปจฺมึ ปริกมฺมนฺตฺติอาทิ
อคุคหิตคุคหณน วุตฺตึ ฯ คหิตคุคหณน ปน อวิเสเสน สพุเพสั

สพฺพา สมณฺญา ฯ สพฺพานิปิ หิ อปฺปนาย ปริกมฺมตฺตา
ปฏิสงฺขารกตฺตา ปริกมฺมานีตฺติปิ ฯ ยถา คามาทีนํ อาสนฺนเทโส
คามุปฺจาโร นครุปฺจาโรติ วุจฺจติ เอวํ อปฺปนาย อาสนฺนตฺตา
สมิปฺจารตฺตา วา อุปฺจารานีตฺติปิ ฯ อิตฺโต ปุพฺเพ ปริกมฺมานํ อุปฺริ
อปฺปนาย จ อนุโลมนโต อนุโลมานีตฺติปิ วุจฺจนฺติ ฯ ยถฺเจตฺถ
สพฺพนฺติมี ตํ ปฺริตฺตโคตฺตราภิกฺวณฺโต มหคฺคตโคตฺตรภวณฺโต จ
โคตฺตรภูตฺติปิ วุจฺจติ ฯ กํ ตายตีตฺติ หิ โคตฺตํ ฯ ปฺริตฺตนฺติ ปวตฺตมานํ
อภิธานํ พุทฺธิยฺจ เอกํสีกวิสยตาย รกฺขตีตฺติ ปฺริตฺตโคตฺตํ ฯ
ยถา หิ พุทฺธิ อารมฺมณฺญเตน อตฺถเณ วินา น วตฺตติ เอวํ
อภิธานํ อภิเชยฺยญฺเตน ฯ ตสฺมา โส ตานิ ตายตี รกฺขตีตฺติ วุจฺจติ ฯ
ตํ ปน มหคฺคตานุตฺตรวิธูรํ กามตฺตฺตํ หาย โคจฺจภูตํ กามาวจฺจ-
ธมฺมานํ อาเวณฺณิ ฐปฺปี ทฏฺฐพฺพิ ฯ มหคฺคตโคตฺเตปิ อิมินา นเยน
อตฺถโธ เวทิตฺตพฺโพ ฯ อิติ เอวฺรฺอุปสฺส ปฺริตฺตโคตฺตสฺส อภิภวณฺโต
มหคฺคตโคตฺตสฺส จ ภวณฺโต อุปฺปาทนโต อนุตฺมํ โคตฺตรภูตฺติปิ
วุจฺจติ ฯ จตฺตฺถเมว หิ ปญฺจํ วาติ ขิปปาภิญฺญทฺนฺธาภิญฺญานํ
วเสน วุตฺตํ ฯ ขิปปาภิญฺญสฺส หิ จตฺตฺถํ อปฺเปตฺติ ฯ ทนฺธา-
ภิญฺญสฺส ปญฺจํ ฯ กสฺมา ปน จตฺตฺถํ ปญฺจํ วา อปฺเปตฺติ
น ฉญฺจํ วา สตฺตมํ วาติ อหา อาสนฺนภวฺงคปฺตตฺตฺตาติ ฯ ยถา
หิ ปฺริโส ฉินฺนปฺปาตานิภูโย ธวณฺโต จาตฺตกาโมปิ ปฺริยนฺเต ปาทำ

กตุวา จาตุ น สกุกิติ ปปาเตเอว ปตติ เอว ญญเจ วา
สตุตเม วา อปุเปตุ น สกุกิติ ภางคสุส อาสนุนตดา ตสุมา
จตุตถปญจเมสุเยว อปุปนา โหตีติ เวทิตพพาฯ ปุริมา ปุริมา
กุสลา ฆมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ กุสลาณํ ฆมาณํ อาเสวน-
ปจฺฉเยน ปจฺฉโยติ วุตตตดา อาเสวนปจฺฉเยน กุสลา ฆมา พลวณฺโต
โหนตีติ อาห ฯ ยถา อลทฺธาเสวนํ ปจฺฉมชวณํ ทุพฺพลตดา โคตรํ
น อปุปาเทติ ลทฺธาเสวนํ ปน พลวภาวโต ทุติยํ ตติยํ วา
โคตรํ อปุปาเทติ เอว ลทฺธาเสวนตยา พลวภาวโต ญญมฺปิ
สตุตมมฺปิ อปุเปตีติ เณรสฺส อธิปฺปาโย ฯ เตนาห ตสุมา ญญํ
สตุตมํ วา อปุเปตีติ ฯ ตนฺติ เณรสฺส วจณํ ฯ ปฏิกฺขิตตฺนฺติ
สตุตตฺนฺตฺนฺโตมอาจริยวาเทหิ อนุปตฺถมฺภิตตฺนฺตฺนฺโตม อตฺตโน มติมตฺตํ
เณรสฺเสตฺนฺติ วตุวา ปฏิกฺขิตตํ ฯ ปุริมา ปุริมา กุสลา ฆมาติ
ปน สตุตปทฺมการณํ อาเสวนปจฺฉยลาภสุส พลวภาเว อนนฺกนฺติ-
กตฺตาฯ ตถา หิ อลทฺธาเสวนาปี ปจฺฉมเจตนา ทิฏฺฐฆมฺมเวทนียา
โหตี ลทฺธาเสวนา ทุติยเจตนา ยาว ญญจฺจา เจตนาอปราปริย-
เวทนียา ฯ ยถิ ญญํ สตุตมณฺจ ปริกฺขีณชวตฺตา ทุพฺพลํ น
อาเสวนปจฺฉเยน พลวํ กถํ สตุตมชวณเจตนา อปุปชฺชเวทนียา
อาสนุนตฺริยา จ โหตีติ ฯ นาย วิเสโส อาเสวนปจฺฉยลาภน

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๔-๕]

พลปุตติยา* กิณจระหิ กิริยาวตถาวิเสสโต ๑ กิริยาวตถา หิ
อารมมชฎปรีโยसानวเสน ตีวีธา ๑ ตตถ ปรีโยसानาวตถาย
สนนัญญาปกเจตนาภาเวน อุปชชเวทนียาหิตา โหติ น พลว-
ภาเวนาคี ทฎฐพัพ ๑ ปฎิสนธิยา อนนตฺรปจฺจยภาวิโน วิปาก-
สนุตานสฺส อนนตฺรปจฺจยภาเวน ตถา อภิสงฺขตตฺตาคี จวทฺหติ ๑
ตสฺมา ฉฎฐสฺตตฺตมานํ ปาตานิมุขตฺตาย ปรีกฺขิณชวตา น สกฺกา
นิวเรตฺ ๑ ปุพฺพภาคจิตฺตานิตี ตีณิ จตฺตารี วา จิตฺตานิ ๑
เอตฺถาคี เอตฺติสฺสํ กายานุปสฺสนายํ ๑

[๑๗๑] ปารีสุทฺธิ ปตฺตกาโมติ อธิคนตฺตกาโม สฺมาปชฺชิตฺตกาโม
จ ๑ ตตถ สลฺลกฺขณาวิวฎฺฐณฺณาวเสน อธิคนตฺตกาโม สลฺลกฺขณา-
วเสน สฺมาปชฺชิตฺตกาโมติ โยเชตพัพ ๑ อวชฺชนสฺมาปชฺชน ๑เปฯ
วสิปฺตตฺตนิ เอตฺถ เอวํ ตาว ปญฺจ วสิโย เวทิตพฺพาฯ ปจฺมชฺ-
ฌานโต วุฏฺฐาย ปจฺมํ วิตกฺกํ อวชฺชยโต ภาวํกํ อุปฺจฺฉินฺทิตฺวา
อุปฺปนฺนาวชฺชนานนตฺรํ วิตกฺการมฺมณฺณเว จตฺตารี ปญฺจ ชวณานิ
ชวณติ ๑ ตโต เทว ภาวํกานิ ตโต ปน วิจารารมฺมณํ
อวชฺชนํ วุตฺตนเยเนว จ ชวณานิตี เอวํ ปญฺจสฺส ฌานงฺเกสฺส ยทา
นิรนตฺรํ จิตฺตํ เปเสตฺ ๑ สกฺโกติ อถสฺส อวชฺชนวสิ สิทฺธา
โหติ ๑ อัย ปน ภาวํกทฺวยฺนตฺรिता มตฺถกปฺปตฺตา วสิ ภาควโต

๑. ม. พลวปุตติยา ๑

[ม. ป. ๑๗๒ ส.ป. ๕๒๕]

ยมกปาฎิหาริเย ลพุกติ อญเณลั วา ฌมมเสนาปติอาทีนั เอวรูป
อุฏฺจาย สมุฏฺจาย ลหุตรั อวชฺชนวสีนัพพตฺตนกาเลฯ สว จ
โฆ อิตฺตฺรา ปรีตฺตกาตา น สตฺถุ ยมกปาฎิหาริเย วิยจิรฺตรปฺ-
ปพฺนชฺวตี ฯ ตถาหิ ตั สวาทเกหิ อสวาทธณั วุตฺตั ฯ อีโต ปรี
สีฆตฺตรา อวชฺชนวสี นาม นตฺถิ ฯ आयสุมโต ปน มหาโมคฺคฺคฺลฺลฺลฺลฺล
นनुโทปนนุทนาคราชทมนเ วิย สีฆั สวปชฺชนสมตฺถตฺตา สว-
ปชฺชนวสี นาม ฯ เอตฺถ จ สวปชฺชิตฺตฺกามตฺตานนฺตรั ทวีสุ ภาวฺจเคสุ
อุปฺปนฺเนสุ ภาวฺจํ อุปฺจจिณฺทิตฺตฺวา อุปฺปนฺนาวชฺชนานนฺตรั สว-
ปชฺชนั สีฆสวปชฺชนสมตฺถตฺตาฯ อยญจ มตฺถกปฺปตฺตฺตา สว-
ปชฺชนวสี สตฺถุ ฌมมเทสนายั ลพุกติ ยั สนฺชาย วุตฺตั โส
โฆ อหั อคฺคิเวสฺสน ตสฺสาเอว กถาย ปรีโยसानเ ตสฺมีเยว
ปฺริมสฺมี สวาทินิมิตฺเต อชฺฉตฺตเมว จิตฺตํ สณฺจเปมิ สนฺนีสีทามิ
เอโกที กโรมิ สวาทหามิ เยนสฺสุทํ นิจฺจกปฺป วิหฺรามิติ ฯ อีโต
สีฆตฺตรา หิ สวปชฺชนวสี นาม นตฺถิฯ อจฺจรรมตฺตํ วา ทสฺจ-
จรรมตฺตํ วา ขณั ฌานั จเปตฺตु สมตฺถตฺตา อธิฏฺจจานวสี นาม ฯ
ตถเว อจฺจรรมตฺตํ วา ทสฺจจรรมตฺตํ วา ลหุ ขณั ฌานสมงฺคี
หุตฺตวา ฌานโต วุฏฺจจตุ สมตฺถตฺตา วุฏฺจจานวสี นาม ฯ ภาวฺจ-
จิตฺตปฺปวตฺติเยว เหตุถ ฌานโต วุฏฺจจัน นาม ฯ เอตฺถ จ ยถา
เอตฺตกเมว ขณั ฌานั จเปสฺสามิติ ปุพฺพปรีกมฺมวเสน อธิฏฺจจาน-

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๕]

สมตถตา อธิฎฐานวสี เอว เอตตกเมว ขณฺ ฌานสมงฺคี หุตฺวา
ฌานโต วุฎฺฐหิสุสามิตี ปุพฺพปริกฺขมวเสน วุฎฺฐานสมตถตา
วุฎฺฐานวสีตี เวทิตพฺพา ยา สมาปตฺติวุฎฺฐานกุสฺลตาตี วุจฺจตี ฯ
ปัจฺจเวกฺขณวสี ปน อวชฺชนวสียาเอว วุตฺตา ฯ ปัจฺจเวกฺขณ-
ชวนาเนว หิ ตตฺถ อวชฺชนานนฺตรานี ฯ ยทฺทเคน หิ อวชฺชน-
วสี สิทฺธิ ตทฺทเคน ปัจฺจเวกฺขณวสี สิทฺธิ เวทิตพฺพา ฯ อรูป-
ปุพฺพพฺงคฺมํ วา ฯ เป ฯ วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺติ สงฺเขปโต วุตฺตมตฺถํ
วิตถารโต ทสฺเสตฺถํ กถนฺตืออาที วุตฺตํ ฯ

[๑๓๒] ตตฺถ ฌานงฺคานี ปริกฺคเหตฺวาตี วิตกฺกาทีนี ฌานงฺคานี
ตฺสมฺปยุตฺเต จ ฌมฺเม ลกฺขณฺรสาทิวเสน ปริกฺคเหตฺวา ฯ ฌานงฺ-
คานีตี หิ อิทํ นิทสฺสนมตฺถํ ฯ ฌานงฺคานี ปน ปสฺสนฺโต
ตฺสมฺปยุตฺเต จ ฌมฺเม ปสฺสตี ฯ เตสํ นิสฺสยํ ททฺยวตฺถนฺตี ยถา
นาม ปุริโส อนฺโตเคเห สปฺปํ ทิสฺวา อนฺุพฺนฺชมาโน ตสฺส อาสยํ
ปสฺสตี เอวเมว อยมฺปิ โข โยคาวจโร เต อรูปฌมฺเม อรูป-
ปริกฺขนฺโต อิม ฌมฺมา ที นิสฺสาย ปวตฺตนฺตฺติตี ปริเยสฺมาโน
เตสํ นิสฺสยํ ททฺยวตฺถํ ปสฺสตี ฯ ฌานงฺคานี อรูปนฺตี เอตฺถ
ตฺสมฺปยุตฺตฌมฺมานมฺปิ กหณฺ ฺเวทิตพฺพํ ฯ อรูปปุพฺพพฺงคฺมํ รูป-
ปริกฺคหํ ทสฺเสตฺวา อิทานี รูปปุพฺพพฺงคฺมํ อรูปปริกฺคหํ ทสฺเสนฺโต
อถวาทืออาทิมหา ฯ เกสาทิสฺส โกฎฺฐาเสสฺส ฯ เป ฯ ดนฺนนิสฺสิตฺรูปานี

[ม.ป . ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๔]

จ ปริกคเหตุวาทิ เอตถ ปน เกสมหิ ตาว ถทลทกขณั ปจวิ-
ชาตติ ปริกคเหตุพพิ ฯ ตตเถว อาพนุชนลทกขณั อาโปชาตติ ฯ
ปริปาจนลทกขณั เตโชชาตติ ฯ วิตุถมภนลทกขณั วาโยชาตติ ฯ
เอว สพพโกฏฐาเสสุ เอเกกสมิ โกฎฐาเส จตุตาริ จตุตาริ ฎตานิ
ปริกคเหตุพพานิ ฯ อถาเนน ยถาวสรสทกขณโต อาวิฎตาสุ
ชาตตุ กมมสมฎฐานมหิ ตาว เกเส วุตตลทกขณา จตสุโส ชาตโย
ตนิสสิโต จ ฎณโณ คนุโธ รโส โอชา จีวิต กายปุปสาโทติ
เอว กายทสทวเสน ทส ฎปานิ ตตเถว ฎาวสส อตถิตาย
ฎาวทสทวเสน ทส ฎปานิ อาหารสมฎฐานั โชฎฐมกั อุตสมฎฐานั
จิตตสมฎฐานนติ อปรานปิ จตุวิสตีติ เอว จตุตสมฎฐานนตุ
จตุวิสตีโกฏฐาเสสุ จตุจตุตาทิสฎปานิ ปริกคเหตุพพานิ ฯ เสโท
อสสุ เขโพ สิงฆาณิกาทิ อิมสุ ปน จตุสุ อุตจิตตสมฎฐานนตุ
ทวินัน โชฎฐมกานั วเสน สอพส สอพส ฎปานิ ฯ อุตริยั กรีสสิ
ปุปพิ มุตตนติ อิมสุ จตุสุ อุตสมฎฐานนตุ อุตสมฎฐานนตุเสว
โอชฎฐมกสส วเสน อฎฐ อฎฐ ฎปานิ ปริกคเหตุพพานิ ฯ เอส
ตาว ทวตตีสาการเ นโย ฯ เย ปน อิมสมิ ทวตตีสาการเ
อาวิฎเต อปเร จตุตาโร เตโชโกฏฐาสา ฎ วาโยโกฏฐาสาติ ทส
อาการา อาวิฎนติ ฯ ตตถ อสิตาทีปริปาจเก ตาว กมมเข
เตโชโกฏฐาสมหิ โชฎฐมกญเจว จีวิตญจาติ นว ฎปานิ ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๕]

ตถา จิตตเช อสสาสปฺปสสาสโกฏฐาสมฺหิ โยชฏฐมกฺกเจว สทฺโท
จาทิ นว ๑ เสเสสฺ จตฺตสมฺมจฺจานเนสฺ อฏฺฐสฺ ชีวิตนวกกฺกเจว ตีณิ
จ โยชฏฐมกานีติ เตตฺตีสฺ เตตฺตีสฺ รูปานิ ปริกฺคเหตุพฺพานิ ๑
เอวํ วิตุถารโต ทฺวาจตฺตาพีสาการวเสน อิมेषฺ ภูตฺปาทายรูปेषฺ
ปากฺกฺเสสฺ ชาเตสฺ วตฺตทฺวารวเสน ปญฺจ จกฺขุทสกาทโย หทย-
วตฺตทฺสกฺกจาทิ อปรานิปิ สกฺกฺจิสฺ รูปานิ ปริกฺคเหตุพฺพานิ ๑ สเจ
ปนฺสสฺ เตนฺ เตนฺ มุขเนน รูปํ ปริกฺคเหตุวา อรูปํ ปริกฺคณฺโหโต
สฺขุมตฺตา อรูปํ น อฺปฺกฺกจาทิ ๑ เตนฺ ชฺรณิกฺกเขปํ อกฺตฺวา รูปเมว
ปฺนปฺปฺนํ สมฺมสฺสิตพฺพํ มนฺสิกาตพฺพํ ปริกฺคเหตุพฺพํ ววฏฺฐเปตพฺพํ ๑
ยถา ยถา หิสฺสฺ รูปํ สุวิกฺขาลิตํ โหติ นิชฺชกฺกํ สฺปริสฺสุทฺธิํ ตถา
ตถา ตทารมฺมณา อรูปฺชมฺมา สยเมว ปากฺกฺวา โหนฺติ ๑ ยถา
หิ จกฺขุมโต ปฺริสฺสสฺ อปฺริสฺสุทฺเช อาทาเส มุขนิมิตฺตํ โอลเณตฺตสฺ
นิมิตฺตํ น ปญฺญาตติ โส นิมิตฺตํ น ปญฺญาตติ น อาทาสํ
นทฺเทติ อถฺโข นํ ปฺนปฺปฺนํ ปฺริมชฺชติ ตสฺส วิสฺสุทฺเช อาทาเส
นิมิตฺตํ สยเมว ปากฺกํ โหติ ๑ เอวเมว เตนฺ ภิกฺขุณา ชฺรณิกฺกเขปํ
อกฺตฺวา รูปเมว ปฺนปฺปฺนํ สมฺมสฺสิตพฺพํ มนฺสิกาตพฺพํ ปริกฺคเหตุพฺพํ
ววฏฺฐเปตพฺพํ ยถา ยถา หิสฺสฺ รูปํ สุวิกฺขาลิตํ โหติ นิชฺชกฺกํ
สฺปริสฺสุทฺธิํ ตถา ตถา ตทารมฺมณา อรูปฺชมฺมา สยเมว ปากฺกฺวา
โหนฺติ ๑ เอวํ สฺปริสฺสุทฺธรูปปริกฺคเหตุสฺ ปนฺสสฺ อรูปฺชมฺมา ตีหากาเรหิ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๕]

อุปลุกฺขหนฺติ ผสฺสวเสณ วา เวทनावเสณ วา วิญญาณวเสณ วา ฯ
กถิ ฯ เอกสฺส ตาว เกเส ปจฺจวិชาตุ กกฺขพลกฺขณา ฯเป ฯ
อสุสสาสฺสปรสฺสาเส ปจฺจวิชาตุ กกฺขพลกฺขณาติอาทินา นเยน
ชาตุโย ปริคฺคหนฺตสฺส ปจฺมาภินิปาโต ผสฺโส ตํสมฺปยุตฺตา เวทนา
เวทนา กฺขนฺโร สลฺยา สลฺยา กฺขนฺโร สทฺธิ ผสฺเสณ เจตนา
สงฺขารกฺขนฺโร จิตฺตํ วิญญาณกฺขนฺโรติ อุปลุกฺขาติ ฯ เอวํ อรูป-
ธมฺมา ผสฺสวเสณ อุปลุกฺขหนฺติ ฯ เอกสฺส เกเส ปจฺจวิชาตุ
กกฺขพลกฺขณา ฯเป ฯ อสุสสาสฺสปรสฺสาเส ปจฺจวิชาตุ กกฺขพลกฺขณาติ
ตถารมฺมณฺรสาณฺนกวเนทนา เวทนา กฺขนฺโร ตํสมฺปยุตฺตา สลฺยา
สลฺยา กฺขนฺโร ตํสมฺปยุตฺโต ผสฺโส จ เจตนา จ สงฺขารกฺขนฺโร
ตํสมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ วิญญาณกฺขนฺโรติ อุปลุกฺขาติ ฯ เอวํ เวทนา-
วเสณ อรูปธมฺมา อุปลุกฺขหนฺติ ฯ อปรสฺส เกเส ปจฺจวิชาตุ กกฺขพล-
กฺขณา ฯเป ฯ อสุสสาสฺสปรสฺสาเส ปจฺจวิชาตุ กกฺขพลกฺขณาติ
อารมฺมณฺปวิฆานนํ วิญญาณํ วิญญาณกฺขนฺโร ตํสมฺปยุตฺตา
เวทนา เวทนา กฺขนฺโร สลฺยา สลฺยา กฺขนฺโร ผสฺโส จ เจตนา
จ สงฺขารกฺขนฺโรติ อุปลุกฺขาติ ฯ เอวํ วิญญาณวเสณ อรูปธมฺมา
อุปลุกฺขหนฺติ ฯ เอเตเนว อุปาเยน กมฺมสมฺภูจฺจาเน เกเส ปจฺจวิชาตุ
กกฺขพลกฺขณาติอาทินา นเยน ทฺวาจตฺตาฬิสาย ชาตุโกฏฺจาเสสุ
จตุณฺนํ จตุณฺนํ ชาตุณฺนํ วเสณ ฯ เสเสสุปิ วตฺตจกฺขวาทีสุ ทสฺเสสุ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๕]

มโนธามโนวิญญานชาตุนัน นิสสยลภขณัน หทยวตฺถุ ฐปา-
ภิฆาตารหฺภูตปฺปสาทลภขณัน จกฺขุติอาทินา วตฺถุทวารวเสน ปริกฺ-
คณฺหนุตฺตส ปจฺมาภินิปาโต ผสฺโส ตํสมฺปยุตฺตา เวทนาเวทนาภ-
ขณฺุโรติอาทินา ผสฺสาทิวเสน ตีหิ อากาเรหิ อรูปชฺมมาอุปฺภู-
จหนฺติ ฯ เตน วุตฺตํ ยถาปริกฺคหิตฺรูปารมฺมณัน ยถาปริกฺคหิตฺรูป-
วตฺถุทวารารมฺมณัน วา สสมฺปยุตฺตชฺมมํ วิญญานัน ปสฺสตีติ ฯ

[๑๓๓] อิทานิ อณฺณถาปี รูปฺปพฺพวงฺกมํ อรูปฺปริกฺคหํ ทสฺเสนฺโต
อถวาติอาทิมหา ฯ ตตฺถ ยถา หีติอาทิ กายสฺส จิตฺตสฺส จ
อสฺสาสปฺปสฺสาसानัน สมฺมทฺทวทสฺสนัน ฯ กมฺมารคคฺคริตี กมฺมารานัน
อูกฺกายัน อุกฺคิชนนภสฺสตา ฯ ชฺมมานายาติ ชฺมมานุตฺติยา ฯ วาตํ
คาหาเปนฺติยาติ อตฺถิโต ฯ ตชฺชนฺติ ตทฺนฺรูปํ ฯ เอวเมวณฺติ เอตฺถ
กมฺมารคคฺคริ วิย กรชฺกาโย วายาโม วิย จิตฺตํ ทฏฺจพฺพิ ฯ
ภิญฺจาปี อสฺสาสปฺปสฺสาสา จิตฺตสมฺมูจฺจนา กรชฺกายัน ปน วินา
เตสํ อปฺปวตฺตนฺโต กายณฺจ จิตฺตณฺจ ปฏฺิจฺจ อสฺสาสปฺปสฺสาสาติ
วุตฺตํ ฯ ตสฺสาติ นามรูปสฺส ฯ ปจฺจยันฺ ปรีเยสตีติ อวิชฺชาสมฺมทฺทา
รูปสมฺมทโยติอาทินา อวิชฺชาทิกํ ปจฺจยันฺ ปรีเยสตี วิมฺสตี ปริกฺ-
คณฺหาติ ฯ กงฺขัน วิตรตีติ อโหสี นฺุโย อหํ อตีตมทฺธานนฺติ-
อาทินยปฺปวตฺตํ โสฬสวตฺถุกันฺ วิจิจฺจันฺ อติกฺกมตี ปชฺหตี ฯ ยงฺกิญฺจิ
รูปํ อตีตานาคตปจฺจูปฺปนฺนนฺติอาทินยปฺปวตฺตํ กลาปสมฺมสนัน ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๕ - ๖]

ปุพฺพภาเคติ ปฏิปทาถาณทสฺสนวิสฺสทฺธิปริยาปนฺนาย อุทฺยพฺพยถาณา-
นุปฺสฺสนาย ปุพฺพภาเค ฯ อุปฺปนฺเน โธภาสาทโยติ โธภาโส ถาณํ
ปีติ ปสฺสทฺธิ สฺขํ อธิโมกฺโข ปคฺคโห อุปฺเปกฺขา อุปฺภูจฺจันํ นิกฺกนฺตีติ
อิม โธภาสาทโย ทส ฯ

[๑๓๔] ตตฺถ โธภาโสติ วิปฺสฺสนโนภาโส ฯ โส จ วิปฺสฺสนา-
จิตฺตสมฺภูจฺจิตํ สนนฺตติปฺตีตํ อุตฺตสมฺภูจฺจานญจ ปภสฺสรูปรูปํ ฯ ตตฺถ
วิปฺสฺสนาจิตฺตสมฺภูจฺจิตํ โยคิโน สรรีรฺภูจฺจเมว ปภสฺสรํ หุตฺวา ติฏฺฐติ
จิตฺตชฺชรูปรานํ สรรีรํ มุญฺจิจฺจวา พหิ อปฺปวตฺตตนโต ฯ อิตฺริ สรรีรํ
มุญฺจิจฺจวา ถาณานุภาวานุรูปํ สมนฺตโต ปตฺถรติ ฯ ตํ ตสฺเสว
ปญฺญาติ ฯ เตน ฆฺฏฺฐโจกาเส รูปคตฺมปิ ปสฺสติ ฯ ปสฺสนโต จ
จกฺขุวิญฺญาณน ปสฺสติ อูทาหุ มโนวิญฺญาณนาติ วิมฺบิตฺตพฺพนฺติ
วทฺนฺติ ฯ ทิพฺพจกฺขุลาภิโน วิย ตํ มโนวิญฺญาณวิญฺญेยฺยเมวาทิ
วุตฺตํ ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติ ฯ โส โข ปนํยํ โธภาโส กสฺสจิ ภิกฺขุโน
ปฺลลฺงกฺกฺจฺจานมตฺตเมว โธภาเสนฺโต อุปฺปชฺชติ กสฺสจิ อนฺโตคพฺภํ
กสฺสจิ พหิคพฺภมฺปิ กสฺสจิ สกฺลวิหารํ คาวุตฺ อทฺฒโยชนํ
โยชนํ ทฺวิโยชนํ ติโยชนํ กสฺสจิ ปจฺวีตลโต ยาว อกฺนิฏฺฐ-
พฺรหฺมโลกาเอกาโลกํ กุรุมาโน ฯ ภควโต ปน ทสฺสทสฺสีโลกธาตุ
โธภาเสนฺโต อูทฺปาติ ฯ ตสฺมี ปน อุปฺปนฺเน โยคาวโร น วต
เม อิตฺโต ปุพฺเพ เหวรุโป โธภาโส อุปฺปนฺนปุพฺโพ อทฺธามคฺคป-

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๖]

ปตุโตสุมิ ผลปตุโตสุมิติ อมคคเมว มคโคติ อผลเมว จ ผลนติ
คณหาติ ๑ ตสส อมคคัม มคโคติ อผลัม วา ผลนติ คณหาโต
วิปัสสนา วิถี โอกกนตา นาม โหติ ๑ โส อตตโน มุลกมมฏจัน
วิสชเชตฺวา โอกาสเมว อสสาเทฺนโต นิสีหติ ๑ ฃาณนติ วิปัสสนา-
ฃาณัม ๑ ตสส กิร รูปรูปรหมเมสุ ตฺลยนตสส ตีรยนตสส วิสสฏฺจ-
อินฺทวชิรมิว อวิทเวคัม ติจิณฺณํ สุริ อติวิททำ ฃาณัม อุปฺปชฺชติ ๑
ปีตีติ วิปัสสนาปีติ ๑ ตสส กิร ตสฺมี สมเย ชุทฺทกาปีติ ฃณิกา-
ปีติ โอกกนตีกาปีติ อุพฺเพงกาปีติ ฃรณาปีตีติ อัย ฃณจวิธา ปีติ
สกลสรีริ ฃุรยมาณา อุปฺปชฺชติ ๑ ฃสฺสทฺฐีติ วิปัสสนาฃสฺสทฺฐิ ๑
ตสส กิร ตสฺมี สมเย รตฺติฏฺจาเน วา ทิวาฏฺจาเน วา นิสินฺนสฺส
กายจิตฺตานิ เนว ทโรโถ น การวํ น กกฺขพฺตา นากมฺมฃณตา
น ฃลลณฺณํ น วฏฺกตา โหติ ๑ อถ โข ฃนสฺส กายจิตฺตานิ
ฃสฺสทฺฐานิ ลหฺนุณี มุทฺฐุณี กมฺมฃณานิ สุวิทฺทานิ อุชฺฐกานิเยว โหนติ ๑
โส อิเมหิ ฃสฺสทฺฐาทีหิ อนุคฺคหิตกายจิตฺโต ตสฺมี สมเย อมานุสึ
นาม รตี อนุภวติ ยํ สนฺชาย วุตฺตํ

สุณฺณาการํ ฃวิฏฺจสฺส สนฺตจิตฺตสฺส ภิกฺขุโน
อมานุสึ รตี โหติ สมฺมา ฃมมํ วิปัสสโต
ยโต ยโต สมฺมสตี ฃนฺชานํ อุทฺยพฺพยํ
ลภติ ปีติปาโมชฺชํ อมตํ ตํ วิชานตฺนติ ๑

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๖]

เอวมสฺส อิมิ อมานุสึ รตี สาธยมานา ลหุตาทิสมฺปยุตฺตา ปสฺสทฺธิ
อุปฺปชฺชติ ฯ สุขนฺติ วิปฺสฺสนาสฺสํ ฯ ตสฺส กิร ตสฺมี สมเย
สกลสรีริ อภิสนฺทฺยมานัน อติปฺปณฺตีตํ สุขมฺปฺปชฺชติ ฯ อธิโมกฺโขติ
สทฺธา ฯ วิปฺสฺสนาสมฺปยุตฺตา หิสฺส จิตฺตเจตฺตีกานัน อติสยปฺปสาท-
ภูตาลวตี สทฺธา อุปฺปชฺชติ ฯ ปคฺคโหติ วิริยํ ฯ วิปฺสฺสนา-
สมฺปยุตฺตเมว หิสฺส อสติถิมนจฺจารทฺธํ สฺปคฺคหิตํ วิริยํ อุปฺปชฺชติ ฯ
อุปฺปญฺจานนฺติ สติ ฯ วิปฺสฺสนาสมฺปยุตฺตาเยว หิสฺส สฺปปฺติญฺจิตา
นิขาตา อจลา ปพฺพตฺราษสทิสฺสา สติ อุปฺปชฺชติ ฯ โส ยํ ยํ จานัน
อวชฺชติ สมฺนนาหฺรติ มนสิกโรติ ปจฺจเวกฺขติ ตํ ตํ จานมสฺส
โอกฺกนฺทิตฺวา ปกฺกนฺทิตฺวา ทิพฺพจกฺขุโน ปรโลโก วิย สติยา
อุปฺปญฺจาทิ ฯ อุเปกฺขาทิ วิปฺสฺสนฺนเปกฺขา เจว อวชฺชนฺนเปกฺขา จ ฯ
ตสฺมี หิสฺส สมเย สพฺพสงฺขาเรสุ มชฺฌตฺตญฺจตา วิปฺสฺสนฺนเปกฺขา
พลวตี อุปฺปชฺชติ ฯ มโนทฺวาเร อวชฺชนฺนเปกฺขาปิ ฯ สา หิสฺส
ตํ ตํ จานัน อวชฺชนฺตสฺส วิสฺสญฺจอินฺทวชิรมิว ปตฺตปฺปญฺเฏ ปกฺกนฺต-
ตฺตฺตฺตนาโรจ วิย จ สุรฺรา ติขิณา หุตฺวา วหฺติ ฯ นิกนฺตฺติ
วิปฺสฺสนานิกนฺติ ฯ เอว โอภาสาทิปฺปฏิมณฺฑิตาย หิสฺส วิปฺสฺสนาย
อาลยํ กุรฺรฺมานา สุขุมฺมา สนฺตาคารา นิกนฺติ อุปฺปชฺชติ ยา
กิลฺโสติ ปฺริคฺคเหตฺตุมฺปิ น สกฺกา โหติ ฯ ยถา จ โอภาเส เอว
เอเตสุปี อณฺณตฺรสฺมี อุปฺปนฺเน โยคาวจโร น วต เม อิตฺโต ปฺพเพ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๖]

เอวรูป ฌาณ อูปปนุนปุพพ์ เอวรูปา ปิตี ปสฺสทฺธิ สุขํ อธิโมกฺโข
ปกฺคโห อูปฺภูจฺจัน อูปฺเภจฺจา นิกฺกนฺติ อูปฺปนุนปุพฺพา อทฺธา
มกฺคํ ปตฺโตตฺตมฺมิ ผลํ ปตฺโตตฺตมฺมิติ อมกฺคเมว มกฺคโคติ อผลเมว
จ ผลนฺติ คณฺหาติ ฯ ตสฺส อมกฺคํ มกฺคโคติ อผลํ ผลนฺติ คณฺหาโต
วิปฺสฺสนา วีธี โอกฺกนฺตา นาม โหติ ฯ โส อตฺตโน มฺลคมฺมฏฺจัน
วิสฺซเซตฺวา นิกฺกนฺติเมว อสฺสาเทนฺโต นิสฺสิทฺติ ฯ เอตฺถ จ โอกฺกา-
สาทโย อูปฺกฺกิลเสวตฺตตฺตยา อูปฺกฺกิลเสวติ วุตฺตา น อกฺุสฺลตฺตยา ฯ
นิกฺกนฺติ ปน อูปฺกฺกิลโส เจว อูปฺกฺกิลเสวตฺต จ ฯ วตฺตวเสเนว
เจเต ทส กาหฺเวสฺน ปน สมตฺตีส โหนฺติ ฯ กถํ ฯ มม โอกฺกาโส
อูปฺปนฺโนติ คณฺหาโต หิ ทิฏฺฐิคฺคาโห โหติ ฯ มนาโป วต เม
โอกฺกาโส อูปฺปนฺโนติ คณฺหาโต มานกฺคาโห ฯ โอกฺกาสิ อสฺสาทยโต
คณฺหากาโห ฯ อิติ โอกฺกาเส ทิฏฺฐิมาตคณฺหาเวสฺน ตโย กาหา
ตถา เสเสสุปฺปิตี เอวฺ กาหฺเวสฺน สมตฺตีส อูปฺกฺกิลเสว โหนฺติ ฯ
เตสํ เวสฺน อกฺุสฺโล อพฺยตฺโต โยคาวจโร โอกฺกาสาทิสฺส กมฺปติ
วิกฺขิปติ ฯ โอกฺกาสาทิสฺส เอเกกํ เอตํ มม เอโสหฺมสมฺมิ เอโส เม
อตฺตาคติ สมนฺุสฺสติ ฯ เตนาหุ โปราณา

โอกฺกาเส เจว ฌาณจ ปิตฺติยา จ วิกฺมฺปติ
ปสฺสทฺธิยา สุขฺเข เจว เยหิ จิตฺตํ ปเวชติ
อธิโมกฺขจ ปกฺคาเห อูปฺภูจฺจเน จ กมฺปติ

[ม.ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๖]

อุเปกขาวชชนายญจ อุเปกขาย นิกนุติยาติ ฯ
กุสโล ปณทิตโต พุชุตโต พุทฺธิสมุปนฺโน โยคาวโร โอภาสาทิสู
อุปนฺเนสฺส อัย โห โส โอภาโส อุปนฺโน โส โห ปนายิ
อนิจฺโจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปนฺโน ขยฺมโม วยฺมโม วิราคฺมโม
นิโรธฺมโมติ อิติ วา ตํ ตํ ปญฺญา ย ปริจฺจนฺตติ อุปปริกฺขติ ฯ
อถวา ปนสฺส เอว โหติ สเจ โอภาโส อตฺตา ภเวยฺย อตฺตาติ
คเหตุ วุญฺญเยยฺย อนตฺตา ปนายิ อตฺตาติ น กหิตฺตํ ตสฺมา
โส อวสวตฺตณฺเณ อนตฺตา หุตฺวา อภาวฺเณ อนิจฺโจ อุปฺปาท-
วยฺปฏีปีฬณฺเณ ทุกฺโขติ ฯ ยถา จ โอภาเส เอว เสเสสุปี ฯ
โส เอว อุปปริกฺขิตฺวา โอภาสํปี เนตํ มม เนโสหฺมสมฺมิ น เม
โส อตฺตาติ สมนุสฺสตี ฯ ฌานํ ฯเป ฯ นิกนฺตี เนตํ มม
เนโสหฺมสมฺมิ น เม โส อตฺตาติ สมนุสฺสตี ฯ เอว สมนุสฺสสนฺโต
โอภาสาทิสฺส น กมฺปติ น เวธติ ฯ เตนาหุ โปราณา

อิมานิ ทส ฌานานิ ปญฺญาสฺส ปริจฺจตา
ธมฺมสฺส กุสโล โหติ น จ วิกุเขป คจฺจตีติ ฯ
โส เอว วิกุเขปํ อคฺคณฺโต ตํ สมตฺตีสิวิธํ อุปกฺกิลเสชฺฌํ
วิชฺเฌตฺวา โอภาสาทโย ธมฺมา น มคฺโค อุปกฺกิลเสวิมุตฺตํ ปน
วีธิปฺปนนํ วิปฺสฺสนาณานํ มคฺโคติ มคฺคญฺจ อมคฺคญฺจ ววฺญ-
จเปติ ฯ ยํ สนฺธาเยตํ วุคฺตํ โอภาสาทโย ทส วิปฺสฺสนูปกฺกิลเส

ปหาย อุปกุกิเลสวิมุตต์ ปฏิปทาธณัม มกุโคติ ววฏฐเปตฺวาติ ฯ

[๑๓๕] อุทฺยํ ปหายาติ อุทฺยพฺพยานุปลฺสนาย คหิตํ สงฺขารานํ
อุทฺยํ วิสซฺเชตฺวา เตสํ ภงฺกสฺเสว อนฺุปลฺสนโต ภงฺกา-
นุปลฺสนาธณัม ปตฺวา อาทีนวานุปลฺสนาปฺพุพฺงคฺมาย นิพฺพิทา-
นุปลฺสนาย นิพฺพินฺทฺโต มฺลฺลจิตฺตํมฺยตาปฺปฏิสงฺขานุปลฺสนาสงฺขารุ-
เปกฺขานุโลมณานํ จินฺณปริยนฺเต อุปฺปนฺนโคตรภูณานนฺตรํ
อุปฺปนฺเนน มกฺกธณเณ สพฺพสงฺขารेषु วิรชฺชนฺโต วิมฺจฺจนฺโต ฯ
มกฺกกฺขณเ หิ อริโย วิรชฺชติ วิมฺจฺจจิติ จ วุจฺจติ ฯ เตนาห
ยถากฺกเมณ จตฺตาริ อริยมกฺเก ปาปฺณิตฺวาติ ฯ มกฺกผลนิพฺพาน-
ปทีนาวสិฏฺฐกิเลสสงฺขาทสฺส ปจฺจเวกฺขิตพฺพสฺส ปเกเทน เอณฺุณ-
วีสติปฺปเกทสฺส ฯ อรฺหโต หิ อวสิฏฺฐกิเลสภาเวน เอณฺุณวีสติตา ° ฯ
อสุสฺสชาติ อานาปานกมฺมฏฺฐานิกสฺส ฯ

[๑๓๖] วิสุํ กมฺมฏฺฐานภาวนानโย นาม นตฺถิติ ปจฺมจตฺตูก-
วเสน อธิคตฺชฌานสฺส เวทนาจิตฺตธฺมฺมานุปลฺสนาวเสน เทสิตตฺตวา
วุตฺตํ ฯ เตสนฺติ ตินฺณํ จตฺตูกานํ ฯ ปิตฺติปฺปฏิสฺสเวทิติ ปิตฺติยา ปฺปฏิปฺปฏิ
สมฺมเทว เวทนสีโล ฯ ตสฺสา วา ปฺปฏิปฺปฏิ สมฺมเทว เวโท เอตสฺส
อตุติ ตํ วา ปฺปฏิปฺปฏิ สมฺมเทว เวทยมาโน ฯ ตตฺถ กามํ
สํเวทนคฺคหณฺเนน ปิตฺติยา สกฺกจฺจํ วิทิตฺตาโว โปธิตโต โหติ ฯ

๑. ม. เอณฺุณวีสติ ปจฺจเวกฺขณณณานานิ ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๖ - ๗]

เยหิ ปน ปกาเรหิ ตสฺส สํเวทนํ อิจฺฉิตํ ตํ ทสฺเสตํ ปฏฺิ-
สทฺทคฺคหณํ ปฏฺิสํเวทิตํ ๑ เตนนาห ทฺวิหากาเรหิติอาทึ ๑ ตตฺถ
กถํ อารมฺมณโต ปิตติ ปฏฺิสํวิทิตา โหตฺติติ ปุจฺฉาวจณํ ๑ สปฺปิตฺติเก
เทว ฌานเน สฺมาปชฺชตฺติติ ปิตฺติสทฺทคานิ เทว ปจฺมทฺตฺติยชฺฌานานิ
ปฏฺิปาฎฺิยา สฺมาปชฺชตฺติ ๑ ตสฺสชาติ เตน ๑ ปฏฺิสํวิทิตาติ หิ ปทํ
อเปกฺขิตฺวา กตฺตคฺคตฺถเอ เอตํ สามีวจณํ ๑ สฺมาปตฺตฺติกฺขณฺเตติ สฺมา-
ปนฺนกฺขณฺเต ๑ ฌานปฏฺิลาเภนาติ ฌานเนน สมฺงฺคีภาเวน ๑
อารมฺมณโตติ อารมฺมณมฺุเขน ๑ ตทารมฺมณชฺฌานปริยาปนฺนา ปิตติ
ปฏฺิสํวิทิตา โหติ อารมฺมณสฺส ปฏฺิสํวิทิตตฺตฺตา ๑ กิ วุตฺตํ โหติ ๑
ยถา นาม สปฺปปริเยสนํ จรณฺเตน ตสฺส อาสเย ปฏฺิสํวิทิตเ โสปี
ปฏฺิสํวิทิตโต กหิตฺโตเอว โหติ มนฺตาคทพฺเพลน ตสฺส กหณฺสฺส
สฺกฺรตฺตฺตา เอว ปิตฺติยา อาสยญฺุเต อารมฺมณ ปฏฺิสํวิทิตเ สทา ปิตติ
ปฏฺิสํวิทิตาเอว โหติ สลกฺขณฺโต จ สามญฺุณฺลกฺขณฺโต จ ตสฺสา
กหณฺสฺส สฺกฺรตฺตฺตาติ ๑ กถํ อสมฺโมหโต ปิตติ ปฏฺิสํวิทิตา โหตฺติติ
อาเนตฺวา สมฺพนฺนตฺติพฺพิ ๑ วิปฺสฺสนากฺขณฺเตติ วิปฺสฺสนาปญฺุณฺยา
ตฺติกฺขวิสทฺปฺปวตฺตฺตฺยา วิสยโต ทสฺสนกฺขณฺเต ๑ ลกฺขณฺปฏฺิเวธนาติ
ปิตฺติยา สลกฺขณฺสฺส สามญฺุณฺลกฺขณฺสฺส จ ปฏฺิวิชฺฌเนน ๑ ยํ หิ
ยสฺส วิเสสโต สามญฺุณฺโต จ ลกฺขณํ ตสฺมี วิทิตเ โส ยถาวโต
วิทิตโตเอว โหติ ๑ เตนนาห อสมฺโมหโต ปิตติ ปฏฺิสํวิทิตา โหตฺติติ ๑

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๒๗]

อิทานิ ตมตถํ ปาติยาเอว วิภาเวตุํ วุตตุํ เจตุนฺติอาทิมหา ฯ
ตตถ ทิฆมฺ อสฺสาสวเสนาติอาทิสฺสํ ยํ วตฺตพฺพิ ตํ เหฎฺฐา
วุตฺตเมว ฯ ตตถ ปน สโตการิตาทสฺสนวเสน ปาติ อาคตา อิธ
ปีติปฏิสฺสเวทิตาวเสน ฯ ปีติปฏิสฺสเวทิตา จ อตฺถโต วิภตฺตาเอว ฯ
อปีจ อยเมตฺถ สงฺเขปฺโตโย ฯ ทิฆมฺ อสฺสาสวเสนาติ ทิฆมฺสฺส
อสฺสาสสฺส อารมฺมณฺภูตสฺส วเสน ฯ ปชานโต सा पीติ ปฏิสฺสวิตฺตา
โหตีติ สมฺพนฺโร ฯ จิตฺตสฺส เอกกฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโตติ ฌาน-
ปริยาปนฺนํ อวิกฺเขปาคมฺ ॰ จิตฺตสฺสเสกฺกคฺคตํ ตํสมฺปยุตฺตตาย ปญฺญา
ปชานโต ฯ ยถेว हि อารมฺมณฺมุขेन पीติ ปฏิสฺสวิตฺตา โหติ
เอวํ ตํสมฺปยุตฺตตฺรมาปี อารมฺมณฺมุขेन ปฏิสฺสวิตฺตาเอว โหนฺตีติ ฯ
สตี อุปฺภูจिता โหตีติ ทิฆมฺ อสฺสาสวเสน ฌานสมฺปยุตฺตา สตี
ตสฺส อารมฺมณฺ อุปฺภูจिता อารมฺมณฺมุขेन ฌานेปี อุปฺภูจिता
นาม โหตี ฯ ตาย สตียาตี เอวํ อุปฺภูจิตาย สตียา ยถา-
วุตฺเตน เตน ฌาเนน สุปฺภูวิทิตตฺตา อารมฺมณฺสฺส ตสฺส วเสน
ตทारมฺมणा सा पीति ปฏิสฺสวิตฺตา โหตี ฯ ทิฆมฺ ปสฺสาสวเสนาติ-
อาทิสฺสปี อิมินาว นयेन อตฺถโต เวทิตพฺโพ ฯ เอวํ ปจฺมจตุกฺก-
วเสน ทสฺสตี ปีติปฏิสฺสเวทन् อารมฺมณฺโต อสมฺโมหโต จ วิภาคโส
ทสฺสเสตุํ आवुชฺโตติอาทิ वुत्तुं च तत्तु आवुชฺโตति ฌานํ

๑. ม. อวิกฺเขปปีติ ลทฺฐนํ ฯ

[ม. ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๗]

อวชชนุตตส ๑ สา ปิตีติ สา ฌานปริยาปนนา ปิตี ๑ ชานโตติ
สมาปนนุกุณเณ อารมมณมุเขน ชานโต ๑ ตสฺส สา ปิตี
ปฏิสัวิทิตา โหตีติ สมุพฺนโร ๑ ปสฺสโตติ ทสฺสนภูเตน ฌาเณน
ฌานโต วุฏฺฏาย ปสฺสนุตตส ๑ ปจฺจเวกฺขนโตติ ฌานํ ปจฺจเวกฺขน-
ตตส ๑ จิตฺตํ อธิฏฺฐหโตติ เอตฺตํ เวลํ ฌานสมมฺภึ กวิสฺสามิติ
ฌานจิตฺตํ อธิฏฺฐหนตตส ๑ เอวํ ปญฺจนนํ วสิภาวานํ วเสน
ฌานตสฺส ปชานนมุเขน อารมมณโต ปิตียา ปฏิสัเวทนา ทสฺสิตา ๑
อิทานิ เยหิ ฌมเมหิ ฌานํ วิปสฺสนา จ สิจฺฉนฺติ เตสํ ฌาน-
ปริยาปนนานํ วิปสฺสนามคฺคปริยาปนนานญจ สทฺธาทีนํ วเสน
ปิตีปฏิสัเวทนํ ทสฺเสตฺถ สทฺธาย อธิมฺจฺจโตติอาทิ วุตฺตํ ๑ ตตฺถ
อธิมฺจฺจโตติ สทฺทหนตตส ๑ สมถวิปสฺสนาวเสนาคิ อธิปฺปาโย ๑
วีริยํ ปคฺคณฺหโตติอาทิสฺสปี เอเสว นโย ๑ อภิญฺเญยฺยนฺติ
อภิวิสฺสุฏฺฏาย ปญฺญาช ชานิตพฺพิ ๑ อภิชานโตติ วิปสฺสนาฌาณ-
ปฺพพฺพคฺคมาช มคฺคปญฺญาช ชานโต ๑ ปริญฺเญยฺยนฺติ ทฺกฺชสจฺจํ
ตีรณปริญฺญาช มคฺคปญฺญาช จ ปรีชานโต ๑ ปหาตพฺพนฺติ
สมุทฺยสจฺจํ ปหานปริญฺญาช มคฺคปญฺญาช จ ปชหโต ๑ ภาวยโต
สจฺจนิโรโต ภาเวตพฺพิ มคฺคสจฺจํ สจฺจนิกาตพฺพิ นิโรธสจฺจํ ๑
เกจิ ปเนตฺถ ปิตียาเอว วเสน อภิญฺเญยฺยาที อุตฺตรนฺติ ๑ ตํ
อยุตฺตํ ฌานาทิสฺมฺทายํ อุตฺตริตฺวา ตโต ปิตียา นิทฺธารณตส

[ม.ป. ๑๓๒ ส.ป. ๕๒๗]

อธิปเปตตดาฯ เอตถ จ ที่นํ อสุสาสวเสนาตืออาทีนา ปจม-
จตุกกวเสน อารมมณโต ปีติปฏิสัเวทนํ วุตตํ ฯ ตถาอาวชชโตติ-
อาทีหิ ปญจหิ ปเทหิ ฯ อภิญญะยั อภิชานโตติอาทีหิ ปน
อสมุโมหโตฯ สทุชาย อธิมัจจโตติอาทีหิ อุภยถาปี สงเขปโต
สมถวเสน อารมมณโต วิปสุสนาวเสน อสมุโมหโต ปีติปฏิสัเวทนํ
วุตตุนติ ทฎฐพพํ ฯ กสุม่า ปเนตถ เวทนนานุปลุสนายั ปีติสัเสน
เวทนา คหิตา น สรूपโตเอวาติฯ ภูมิวิภาคากาทีวเสน เวทนํ
ภินุทีตวา จตุทฐา เวทนนานุปลุสนํ ทสุเสตฺตํฯ อปัจ เวทนา-
กम्मฎฐานํ ทสุเสนโต ภควา ปีติยา โอพาริกตดา ตัสมุပ္ยุตตํ
สุขํ สุขคฺคหณตถํ ปีติสัเสน ทสุเสติฯ เอเตเนว นเยน อวเสส-
ปทานีติ สุขปฏิสัเวที จิตตสงขารปฏิสัเวทีติ ปทานิ ปีติปฏิสัเวที-
ปเท อากตเนเยเนว อตถโต เวทิตพพชาติฯ สกกา หิ ทวีหาการะหิ
สุขปฏิสัเวทีตา โหติ จิตตสงขารปฏิสัเวทีตา โหติ อารมมณโตติ-
อาทีนาปีติฎฐานะ สุขาทิปทานิ ปกขิปิตฺวา สุขสหคตานิ ตีณิ
ฉานานิ จตฺตาริ วา ฉานานิ สมาเป็นชชตีติอาทีนา อตถํ
วิญญาตฺตํฯ เตนาห คิณฺณํ ฉานานํ วเสนาตืออาที ฯ เวทนาท-
โยติอาทิสทุเทน สญญา คหิตาฯ เตนาห เทว ขนฺธาติฯ
วิปสุสนาภูมิตสุสนตฺตุนติ ปกิณฺณกสงขารสมุสนวเสน วิปสุสนาย
ภูมิตสุสนตถํ ฯ สุขนฺติ เทว สุขานีติอาที วุตตํ สมเถ กายิก-

สุขาภาวโต ๑ โสติ โส ปสฺสมภนปริยาเยน วุตฺโต นิโรโธ ๑
อิมสฺส หิ ภิกฺขุโน อปริศฺศหิตกาเลติอาทินา วิตุถารโต กาย-
สงฺขารे วุตฺโต ตสฺมา ตตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺโพ ๑ ตตฺถ
กายสงฺขารวเสน อากโต อึช จิตฺตสงฺขารวเสนาคิ อยเมตฺถ
วิเสโส ๑ เอวํ จิตฺตสงฺขารสฺส ปสฺสมภนํ อติเทเสน ทสฺเสตฺวา
ยทณฺณํ อิมสฺมี จตฺตุเก วตฺตพฺพํ ตํ ทสฺเสตฺถ อปิชาติอาทิ
วุตฺตํ ๑ ตตฺถ ปิตฺติปเทติ ปิตฺติปฏิสฺสเวทิตอาทินา เทสิตโกฏฺฐาเส ๑
ปิตฺติสฺเสน เวทนา วุตฺตาคิ ปิตฺติอปเทเสน ตํสมฺปยุตฺตา เวทนา วุตฺตา
น ปิตฺติ อธิปฺปายิ ๑ ตตฺถ การณํ เหฏฺฐา วุตฺตเมว ๑ ทฺวิสฺ
จิตฺตสงฺขารปเทสฺส จิตฺตสงฺขารปฏิสฺสเวทิต ปสฺสมภนํ จิตฺตสงฺขารนฺติ
จิตฺตสงฺขารปฏิสฺสยฺตฺเตสฺ ทฺวิสฺ ปเทสฺ ๑ วิญฺญาณปจฺจยา นาม-
รูปนฺติ วจนโต จิตฺเตน ปฏิพฺพทฺธาติ จิตฺตปฏิพฺพทฺธา ๑ ตโตเอว
กามํ จิตฺเตน สงฺขริยฺนฺตฺติ จิตฺตสงฺขารา สลฺยาเวทนา ๑ อึช
ปน อุปฺลกฺขณมตฺตํ ๑ สลฺยาเวทनाव อธิปฺเปตาคิ อาห สลฺยา-
สมฺปยุตฺตา เวทนาติ ๑

[๑๗๗] จิตฺตปฏิสฺสเวทิติ เอตฺถ ทฺวิหากาเรหิ จิตฺตปฏิสฺสเวทิตา
โหติ อารมฺมณโต อสมฺโมหโต จ ๑ กถํ อารมฺมณโต ๑ จตฺตาริ
ฉานานิ สฺมาปชฺชติ ตสฺส สฺมาปตฺติกฺขณเ ฉานปฏิลาภนาติ
อาทินา วุตฺตนยานุสारेณ สพฺพํ สุวิญญฺเยยฺนฺติ อาห จตฺนุนํ

[ม.ป. ๑๓๓ ส.ป. ๕๒๘]

ฉานานัน วเสน จิตตปฏิสัเวทิตา เวทิตพพาทิ ฯ จิตตัม โมเทนุโตติ
ฉานสมบุยุตตัม จิตตัม สมบุยุตตาย ปิตिया โมทยมาโน ตัม วา
ปีตี อารมมณั กตฺวา ปวตตัม วิปัสสนาจิตตัม ตายเอว อารมมณ-
ภูตตาย ปิตिया โมทยมาโน ฯ ปโมเทนุโตติอาทีนิ ตสฺเสว
เววจนานิ ปิติปริยายภาวโต ฯ สมบุยุตตาย ปิตिया จิตตัม
อาโมเทตีติ ฉานจิตตสมบุยุตตาย ปิติสมโพรฆณฺจกภูตตาย โอทกฺย-
ลกฺขณาย ฉานปีติยา ตเมว ฉานจิตตัม สหชาตาทีปจฺจยวเสน
เจว ฉานปจฺจยวเสน จ ปริพฺรุเหฺนุโต หฺภูจฺปฺปหฺภูจากริ ปาเปฺนุโต
อาโมเทติ ปโมเทติ จ ฯ อารมมณั กตฺวาติ อุพาริ ฉาน-
สมบุยุตตัม ปีตี อารมมณั กตฺวา ปวตตมานัน วิปัสสนาจิตตัม
ตายเอว อารมมณภูตตาย ปิตिया โยคาวจโร หฺภูจฺปฺปหฺภูจากริ
ปาเปฺนุโต อาโมเทติ ปโมเทตีติ วุจฺจติ ฯ สมนิ จเปฺนุโตติ ยถา
อิสกมฺปิ ลินฺนปกฺขํ อุทฺทจฺจปกฺขณฺจ อนุปคมฺม อโนณตํ อนุณฺณตํ
ยถา อินฺทฺริยานัน สมตฺตปฺปฏิปตฺติยา อวิสมัน สมาริสฺส วา อุกฺกัสม-
คมเนน อานณฺชปฺปตฺติยา สมนฺนทเว จิตฺตํ โหติ เอวํ อปฺปนา-
วเสน จเปฺนุโต ฯ ลกฺขณปฺปฏิเวเชนาติ อนิจฺจาทีกสฺส ลกฺขณสฺส
ปฺปฏิวิชฺฌเนน ขณฺเ อวโพเชน ฯ ขณฺนิกจิตฺเตกคฺคคฺคาติ ขณฺนตฺตภู-
จิติโก สมาริ ฯ โสปี หิ อารมมณฺเน นินฺนตฺริ เอกากาเรน ปวตฺต-
มาโน ปฺปฏิปกฺเขน อนภิกฺกุโต อปฺปิโต วิย จิตตัม นิจฺจลํ จเปติ ฯ

[ม. ป. ๑๓๓ ส.ป. ๕๒๘-๕]

เตน วุตตัม เอวํ อุปฺปนฺนาชาติอาทิจฺ ๑ โมเจนฺโตติ วิกขมฺภน-
วิมุตฺติวเสน วิเวเจนฺโต วิสฺสุ กโรนฺโต นีวณฺณานิ ปชหนฺโตติ
อตุโถ ๑ วิปฺสฺสนากฺขณฺเต ฆงฺกานุปฺสฺสนากฺขณ ๑ ฆงฺโก หิ
นาม อนิจฺจตาย ปรมมา โภฏฺฐิ ๑ ตสฺมา ตาย ฆงฺกานุปฺสฺสโก
โยคาวจโร จิตฺตมฺมุขเณ สพฺพํ สงฺขารคตํ อนิจฺจโต ปฺสฺสตี โน
นิจฺจโต ๑ อนิจฺจสฺส ทฺกฺขตฺตา ทฺกฺขสฺส จ อนตฺตตฺตา ตเทว
ทฺกฺขโต อนุปฺสฺสตี โน สุขโต อนตฺตโต อนุปฺสฺสตี โน อตฺตโต ๑
ยสฺมา ปน ยํ อนิจฺจํ ทฺกฺขํ อนตฺตา น ตํ อภินนฺทิตพฺพํ ยลฺลจ
น อภินนฺทิตพฺพํ น ตํ รัชชิตพฺพํ ตสฺมา ฆงฺกทสฺสนานฺสาเรณ
อนิจฺจํ ทฺกฺขํ อนตฺตตี สงฺขารคเต ทิฏฺฐเจ ตสฺมี นินฺพินฺทตี โน
นนฺทตี วิรัชชตี โน รัชชตี ๑ โส เอวํ นินฺพินฺทนฺโต วิรัชชนฺโต
โลกิเยเนว ตาว ฅาณน ราคํ นิโรเชตี โน สมฺมุเทตี ๑ นาสฺส
สมฺมุทํ กโรตีตี อตุโถ ๑ อถวา โส เอวํ วิรตฺโต ยถา
ทิฏฺฐํ สงฺขารคตํ ตํ ตถา ทิฏฺฐํ อตฺตโน ฅาณน นิโรเชตี
โน สมฺมุเทตี ๑ นิโรธเมวสฺส มนสิกโรตี โน สมฺมุทยนฺตี อตุโถ ๑
โส เอวํ ปฏฺฐิปนฺโน ปฏฺฐินิสฺสชฺชตี โน อาทียตี ๑ ก็ วุตตัม โหตี ๑
อโย หิ อนิจฺจาทีอนุปฺสฺสนา สทฺฐี ขนฺธธาภิสงฺขาราเหที กิลฺลสํ
ปริจฺจชนฺโต สงฺขตโทสทสฺสเนน ตพฺพิปริเต นินฺพฺพานे ตนฺนินฺนตาย
ปกฺขนฺทนฺโต จ ปริจฺจจากปฏฺฐินิสฺสคฺโค เจว ปกฺขนฺทนปฏฺฐินิสฺสคฺโค

[ม. ป. ๑๓๓ ส. ป. ๕๒๕]

จาติ วุจติ ฯ ตสฺมา ตาย สมฺนาคโต โยคาวจโร วุตฺตนเยน
กิลเส จ ปริจฺจติ นิพฺพานे จ ปกฺขนฺหติ ฯ เตน วุตฺตํ โส
วิปฺสฺสนากุขเณ อนิจฺจานุปฺสฺสนาย นิจฺจสฺสณฺวาโต จิตฺตํ โมเจฺนฺโต
วิโมเจฺนฺโต ฯเปฯ ปฏฺินิสฺสคฺคานุปฺสฺสนาย อาทานโต จิตฺตํ โมเจฺนฺโต
วิโมเจฺนฺโต อสฺสสฺติ เจว ปฺสฺสสฺติ จาติ ฯ ตตฺถ อนิจฺจสฺส
อนิจฺจนฺติ วา อนุปฺสฺสนา อนิจฺจานุปฺสฺสนา ฯ เถภูมิกมฺมมานํ
อนิจฺจํ กเหตุวา ปวตฺตตาย วิปฺสฺสนาย เอตํ นามํ ฯ นิจฺจ-
สฺสณฺวาโตติ สงฺขตฺตมฺเม นิจฺจา สฺสสฺตาติ ปวตฺตตาย มิจฺจา-
สฺสณฺวาย ฯ สฺสณฺวาเสเสน จิตฺตทิกฺุจฺฉินฺมปิ กหณํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ
เอส นโย สุขสฺสณฺวาทีสุปี ฯ นิพฺพิทานุปฺสฺสนายาติ สงฺขารสฺสุ
นิพฺพิทฺนทานกาเรน ปวตฺตตาย อนุปฺสฺสนาย ฯ นนฺหิตฺติ สบฺปีติก-
ตฺตฺหาโต ฯ วิราคานุปฺสฺสนายาติ ตถา วิรชฺชนากาเรน ปวตฺตตาย
อนุปฺสฺสนาย ฯ เตน วุตฺตํ รากโต โมเจฺนฺโตติ ฯ นิโรธฺา-
नुปฺสฺสนายาติ สงฺขารานํ นิโรธสฺส อนุปฺสฺสนาย ฯ ยถา สงฺขารา
นิรชฺฉนฺนฺติเยว आयตี ปฺนพฺภวเสน น อฺุปฺชชฺนฺติ เอวํ วา
อนุปฺสฺสนา นิโรธานุปฺสฺสนา ฯ มฺลฺยจิตฺตมฺยตา หิ อฺยฺ พลปฺ-
ปตฺตา ฯ เตนหา สมฺมุตฺโต โมเจฺนฺโตติ ฯ ปฏฺินิสฺสชฺชนากาเรน
ปวตฺตา อนุปฺสฺสนา ปฏฺินิสฺสคฺคานุปฺสฺสนา ฯ อาทานโตติ นิจฺจาที-
วเสน กหนฺโต ปฏฺิสฺนธิคฺคหณฺโต วาติ เอวเมตฺถ อตฺถโธ ทฏฺฐพฺพโ ฯ

[ม. ป. ๑๓๓ ส. ป. ๕๒๕]

[๑๓๘] อนิจฺจนฺติ อนุปฺสฺสี อนิจฺจสฺส วา อนุปฺสฺสนสีโล
อนิจฺจานุปฺสฺสีติ ฯ เอตฺถ กิ ปน ตํ อนิจฺจํ กถํ วา อนิจฺจํ กา
วา อนิจฺจานุปฺสฺสนา กสฺส วา อนิจฺจานุปฺสฺสนาติ จตฺถกํ วิชาเว-
ตพฺพนฺติ ตํ ทสฺเสนฺโต อนิจฺจํ เวทิตพฺพนฺติอาทิมานํ ฯ ตตฺถ
นิจฺจํ นาม ชฺวํ สสฺสํ ตํ ยถา ตํ นิพฺพานํ ฯ น นิจฺจนฺติ อนิจฺจํ
อุทฺทพฺพยวณฺตํ อตฺถโต สงฺขตา ฌมฺมาติ อาห อนิจฺจนฺติ ปญฺจก-
ขนฺธา กสฺมา อุปฺปาทวยฺลณฺตตฺถภาวติ ฯ อุปฺปาทวยฺลณฺตต-
สฺภาวติ อตฺถโต ฯ ตตฺถ สงฺขตฌมฺมานํ เหตุปฺจฺเจยฺหิ อุปฺปชฺชนํ
อหุตฺวา สมภโว อตฺถลาโภ อุปฺปาโท ฯ อุปฺปนฺนํ เตสํ ฌณ-
นิโรธो วินาสो วโย ฯ ชฺราย อณฺณตาภาโว อณฺณตตฺตํ ฯ
ยถา หิ อุปฺปาทวตฺถาย ภินฺนํ ยถา กวตฺถายํ วตฺถเกโท นตฺถิ
เอวํ จิตฺตสงฺขตา ยถา กวตฺถายํ ยถา กวตฺถายํ ยถา กวตฺถายํ นตฺถิ ยตฺถ
ชฺรยาโวหาโร ฯ ตสฺมา เอกสฺสาปี ฌมฺมสฺส ชฺรยา ยุชฺชติ ยา
ขณฺนิชฺรติ วุจฺจติ ฯ เอกํ เสน จ อุปฺปาทกวตฺถายํ วตฺถโน
อเกโท อิจฺจตฺตพฺโพ ฯ อณฺณตา อณฺโณ อุปฺปชฺชติ อณฺโณ ภิชฺชติ
อาปฺชฺชชฺชติ ฯ ตยิมํ ขณฺนิชฺรํ สนฺธายาห อณฺณตตฺตนฺติ ฯ ยสฺส
ลกฺขณตฺตยสฺส ภาวา ขนฺธสฺส อนิจฺจสมฺมณฺณา ตสฺมี ลกฺขณตฺตย
อนิจฺจตาสมฺมณฺณาติ อนิจฺจตาติ เตสํ เหว อุปฺปาทวยฺลณฺตตฺตนฺติ
วตฺถวา วิเสสโต ฌมฺมานํ ขณฺนิโรธ อนิจฺจตาโวหาโรติ ทสฺเสนฺโต

[ม. ป. ๑๓๓ ส. ป. ๕๓๐]

หุตวา อภาโว วาติอาทิมหา ฯ ตุตถ อุปปาทปฺพุทฺทคฺคา อภาวสุส
หุตวาคหณฺ ฯ เตน ปากฎภาวปฺพุทฺทคฺคํ วินาสภาวสุส ทสุเสติ ฯ
เตเนวกาเรนาติ นิพฺพุตตนาการเณ นิพฺพุตตกาเรณ จ ฯ ขณภฺงเค-
นาติ ขณิกนิโรเชน ฯ ตสุสา อนิจฺจตายาติ ขณภฺงคฺสงฺขาตาย
อนิจฺจตาย ฯ ตาย อนุปฺปสฺสนายาติ ยถาวุตฺตาย อนิจฺจानุปฺป-
สฺสนาย ฯ สมฺนุนาคโตติ สมฺกฺคิฏฺโต โยคาวจโร ฯ ขโย
สงฺขารานํ วินาโส ฯ วิรชฺชนํ เตสฺสเยว วิลฺลชฺชนํ วิราโค ฯ ขโยเอว
วิราโค ขยวิราโค ขณิกนิโรโธ ฯ อจฺจนตฺเมตฺถ เอตฺสมี อธิคเต
สงฺขารา วิรชฺชนนฺติ นิรฺชฺชนนฺตีติ อจฺจนตฺวิราโค นิพฺพานํ ฯ เตนหา
ขยวิราโค สงฺขารานํ ขณภฺงโค อจฺจนตฺวิราโค นิพฺพานนฺติ ฯ
ตทฺภยทฺสฺสนาวเสน ปวตฺตาติ ขยวิราคานุปฺปสฺสนาวเสน วิปฺปสฺสนาย
อจฺจนตฺวิราคานุปฺปสฺสนาวเสน มคฺคสุส ปวตฺติ โยเชตฺตพฺพา ฯ
อารมฺมณโต วา วิปฺปสฺสนาย ขยวิราคานุปฺปสฺสนาวเสน ปวตฺติ ตนฺ-
นินฺนภาวโต อจฺจนตฺวิราคานุปฺปสฺสนาวเสน ฯ มคฺคสุส ปน อสม-
โมหโต ขยวิราคานุปฺปสฺสนาวเสน อารมฺมณโต อจฺจนตฺวิราคา-
นุปฺปสฺสนาวเสน ปวตฺติ เวทิตฺตพฺพา ฯ เอเสว นโยติ อิมินา ยสุมา
วิราคานุปฺปสฺสีปฺเท วุตฺตณฺยานุสาเรณ เทว นโรธา ขยนิโรโธ จ
อจฺจนตฺนิโร โธ จาติ เอวมาทิตฺตถาวณฺณนํ อติทิสฺสตี ตสุมา
วิราคภูฏาเน นิโรธปทํ ปกฺขิปิตฺวา ขโย สงฺขารานํ วินาโสติอาทินา

อิธ วุตตนเยน ตสฺส อตถวณณา เวทิตพพาฯ ปฏินิสฺสชฺชนํ
ปหาดพพสฺส ตทงฺควเสน วา สมฺจุเฉทวเสน วา ปริจฺจชนํ ปริจฺ-
จจากปฏินิสฺสคฺโคฯ ตถา สพฺพปฐิณํ ปฏินิสฺสคฺคญฺเต วิสงฺขารे
อตุตฺโน นิสฺสชฺชนํฯ ตนฺนินฺนตยา วา ตทารมฺมตยา วา ตตถ
ปกฺขนฺทํ ปกฺขนฺทปฏินิสฺสคฺโคฯ ตทงฺควเสนาติ เอตถ อนิจฺจา-
นุสฺสนา ตาว ตทงฺคปฺปหานวเสน นิจฺจสณฺณํ ปริจฺจชฺติฯ ปริจฺ-
จชฺนตี จ ตสฺสา ตถา อปฺปวตฺตियํฯ เย นิจฺจนฺติ คหณวเสน
กิลเสา ตมฺมูลกา จ อภิสงฺขารา ตทญฺยมูลกา จ วิปากกฺขนฺธา
อนาคเต อปฺปชฺเชยฺยํ เต สพฺเพปิ อปฺปวตฺติกฺรณวเสน ปริจฺ-
จชฺติฯ ตถา ทกฺขสณฺณาทโยฯ เตนาห วิปฺสฺสนา หิ ตทงฺค-
วเสน สทฺธี ขนฺธาภิสงฺขารेหิ กิลเส ปริจฺจชฺตีติฯ สงฺขตโทส-
ทสฺสเนนาติ สงฺขเต เตญฺมิเก สงฺขารคเต อนิจฺจตาหิโทสทสฺสเนนฯ
นิจฺจาภิภาเวน ตพฺพิปริเตฯ ตนฺนินฺนตยาติ ตทธีมุตตยาฯ
ปกฺขนฺทตีติ อนฺุปฺวิสฺติฯ อนฺุปฺวิสฺนฺตํ วิย โหติฯ สทฺธี ขนฺธา-
ภิสงฺขารेหิ กิลเส ปริจฺจชฺตีติ มคฺเคน กิลเสสฺสุ ปริจฺจตฺเตสฺ
อวิปากมฺมตาปาทเนน อภิสงฺขารา ตมฺมูลกา จ ขนฺธาอนฺุปฺตฺติ-
รภาเวน ปริจฺจตฺตา นาม โหนฺตีติ สพฺเพปิ เต มคฺโค ปริจฺ-
จชฺตีติ วุตฺตํฯ อุกฺยนฺติ วิปฺสฺสนาณํ มคฺคณณญจฯ มคฺค-
ณณมฺปิ หิ โคตรญฺณาณสฺส อนฺุ ปจฺจนา นีพฺพานทสฺสนโต

อนุปัสสนาติ วุจติ ฯ อิถยจ จตุตถจตุกกัม สุทฺธวิปัสสนาวเสน
วุตฺตํ ฯ ปริมาณิ ปน ตีณิ สมถวิปัสสนาวเสน ฯ เอวํ จตฺตุนัน
จตุกกานัน วเสน โสฬสวตฺตูกาย อานาปานสฺสติยา ภาวนาเวทิต
พฺพา ฯ เอวํ โสฬสวตฺตวเสน จ อัย อานาปานสฺสติ ภาวิตา
มหปฺผลา โหติ มหานิสฺสตาติ เวทิตพฺพา ฯ เอวํ ภาวิทอ โข
ภิกฺขเว อานาปานสฺสติสมาธิอาทินา ปน สนฺตภาวาทิวเสน มหา
นิสฺสตา ทสฺสิตา ฯ วิตกกุปฺเจตสมตฺตตายปิจสฺสา มหานิสฺสตา
ทฏฺฐพฺพา ฯ อัย หิ สนฺตปณฺธิตอเสจนกสฺขวิหารตฺตา สมาธิอนฺตราย
กรานัน วิตกกานัน วเสน อิตฺ อิตฺ จ จิตฺตสฺส วิธาวัน วิจฺฉิน
ทิตฺวาอานาปานารมฺมณภิกฺขเมว จิตฺตํ กโรติ ฯ เตเนว วุตฺตํ
อานาปานสฺสติ ภาเวตพฺพา วิตกกุปฺเจตหายาติ ฯ วิชฺชาวิมุตติ
ปารีปฺรียา มุลภาเวนาปิจสฺสา มหานิสฺสตา เวทิตพฺพา ฯ วุตฺตํ เหน้
ภควตา อานาปานสฺสติ ภิกฺขเว ภาวิตา พหุลิกตา จตฺตาโร
สตีปฏฺฐานเน ปริปฺุเรติ จตฺตาโร สตีปฏฺฐานา ภาวิตา พหุลิกตา
สตุต โภชฺฌงฺเก ปริปฺุเรนฺติ สตุต โภชฺฌงฺกา ภาวิตา พหุลิ
กตา วิชฺชาวิมุตฺตี ปริปฺุเรนฺตีติ ฯ อปีจ จริมกานัน อสฺสาสป
ปสฺสาसानัน วิทิตภาวกรณโตปีสฺสา มหานิสฺสตา เวทิตพฺพา ฯ วุตฺตํ
เหน้ ภควตา เอวํ ภาวิตาย โข ราชูล อานาปานสฺสติยา เอว
พหุลิกตาย เยปี เต จริมกา อสฺสาสปฺปสฺสาสา เตปี วิทิตาว

[ม. ป. ๑๓๓ ส. ป. ๕๓๑]

นิริชฌนติ โน อวิทิตาติ ฯ

[๑๓๕] ตตถ นิโรชวเสน ตโย จริมกา ภวจริมกา ฉานจริมกา
จติจริมกาติ ฯ ภเวสุ หิ กามภเว อสสาสปฺปสสาสา ปวตฺตุนติ
รูปารูปภเวสุ นปฺปวตฺตุนติ ตสฺมา เต ภวจริมกา ฯ ฉานเนสุ
ปุริเม ฉานตฺตเย ปวตฺตุนติ จตฺตเถ นปฺปวตฺตุนติ ตสฺมา เต
ฉานจริมกา ฯ เย ปน จติจิตฺตสฺส ปฺรโต โสฬสมเนน จิตฺเตน สทฺธิ
อุปฺปชฺชิตฺวา จติจิตฺเตน สห นิริชฌนติ อิมะ จติจริมกา นาม ฯ
อิมะ อิทฺ จริมกาติ อธิปฺเปตา ฯ อิมะ กิร อิมํ กมฺมฏฺฐาน-
มฺนุยฺยตฺตสฺส ภิกฺขุโน ปากฺกา โหนติ อานาปานารมฺมณฺสฺส สฺกฺข
ปริกฺกहितฺตฺตา ฯ จติจิตฺตสฺส หิ ปฺรโต โสฬสมสฺส จิตฺตสฺส
อุปฺปาทกฺขณเณ อุปฺปาทํ อวชฺชยโต อุปฺปาโทปิ เนลํ ปากฺโก
โหติ ฯ จิตฺตี อวชฺชยโต จิตฺตีปิ เนลํ ปากฺกา โหติ ฯ กงฺก
อวชฺชยโต กงฺโกปิ เนลํ ปากฺโก โหติ ฯ อิตฺ อณฺณํ กมฺมฏฺฐานํ
ภเวตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตภิกฺขุโน หิ อายุอนฺตรํ ปริจฺฉินฺนํ วา
โหติ อปริจฺฉินฺนํ วา ฯ อิมํ ปน โสฬสวตฺถุํ อานาปานสฺสตี
ภเวตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตสฺส อายุอนฺตรํ ปริจฺฉินฺนเมว โหติ ฯ
โส เอตฺตํ ทานิ เม อายุสงฺขารา ปวตฺติสฺสนฺติ น อิตฺ ปฺรนฺติ
ณตฺวา อตฺตโน รมฺมตฺตเยว สริรปฺปฏิชฺคฺคนนิวาสนปารุปนาทีนิ
สพฺพภิกฺขุจฺจานิ กตฺวา อกฺขิณี นิรมฺมิตฺติ โกฏฺปพฺพตฺตวiharวาสิตฺตสฺส-

[ม. ป. ๑๓๓ ส. ป. ๕๓๑]

เถโร วิย มหากรณชยวิหารวาสีมหาตีสตเถโร วิย เทวปุตฺตรฎฺเฐ
ปิณฑปาตยตเถโร วิย จิตฺตลปพฺพตวิหารวาสีโน เทว ภาตีกตเถรา
วิย จ ฯ ตฺตฺริทํ เอกวตฺตฺตฺปรีทึปนี ฯ

[๑๘๐] เทวภาตีกตเถรานํ กิเรโก ปุณฺณมุโปสถทิวเส ปาฐิ-
โมกฺขํ โอสารตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวฺโต อตฺตโน วสนฎฺฐานํ คนฺตุวา
จกฺกมนเ จิโต ชุณฺหปฺกฺเข ปโทสเวลายํ จนฺทาโลเกน สมฺนตโต
อาสิญฺจมานชীরารํ วิย คคนตลํ รัชตปฏฺฐสทิสํ วาติกาสนถตฺตจ
ภูมิกาคํ ทิสฺวา รมณฺโง วิตายํ กาโล เทโส จ มม อชฺฌา-
สยสทิสํ กิวจิริ นฺ โข อัยฺ ทฺกฺขภาโร วหิตพฺโพติ อตฺตโน
อายุสงฺขารเ อุปฺชาเรตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ อาห ตฺมฺเหหิ กถํ ปรีนฺิพฺพา-
ยนฺตา ภิกฺขุ ทิฎฺฐปฺพฺพาติ ฯ ตฺตฺร เกจิอาหํสฺ อมฺเหหิ อาสเน
นินฺนกาเว ปรีนฺิพฺพายนฺตา ทิฎฺฐปฺพฺพาติ เกจิ อมฺเหหิ อากาเส
ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นินฺนกาติ ฯ เถโร อาห อหํ ทานิ โว
จกฺกมนตฺเมว ปรีนฺิพฺพายมานํ ทสฺเสสฺสามิตฺติ ฯ ตโต จกฺกเม ติริยํ
เลขํ กตฺวา อหํ อิตฺ จกฺกมนโกฏฺโต ปรีโกฏฺฐิ คนฺตุวา นีวตฺตมาโน
อิมํ เลขํ ปตฺวา ปรีนฺิพฺพายิสฺสามิตฺติ กตฺวา จกฺกมํ โอรุยฺห ปรีภาคํ
คนฺตุวา นีวตฺตมาโน เอเกน ปาเทน เลขํ อกฺกนตฺกฺขณฺเวย
ปรีนฺิพฺพายีติ ฯ

อานาปานสฺสตีสมาริกถา นิฎฺฐิตา ฯ

[ม. ป. ๑๓๓ ส. ป. ๕๓๑]

[๑๘๑] ยหิปี อริยา เนวตตนาว อตต่าน ชีวิตา โวโรเปสฺ
นาณณมณณมปี ชีวิตา โวโรเปสฺ นาปี มิกถณทิกิ สมณกุตตกั
อุปสงกมิตฺวา สมาทเปสฺ ๗ ตถาปี ยถาวุตเตหิ ตีหิ ปกาเรหิมต่าน
อนุตเร อริยานมปี สพฺภาวโต อริยปุคฺคสมิสฺสกตฺตาติ วุตฺตํ ๗
น หิ อริยา ปาณาติปาตํ กรีสุ น สมาทเปสฺ นาปี สมณฺญญา
อเหตุสฺ ๗ อถวา ปุถุชชนกาเถ อตต่นาว อตต่าน ฆาเตตฺวา
มรณสมเย วิปสฺสนํ วทฺเตตฺวา อริยมคฺคิ ปฏฺฐิตฺวา มต่านมปี
อริยานํ สพฺภาวโต อิมินาว นเยน อตต่นาว อตต่าน ชีวิตา
โวโรปนสฺส อริยานมปี สพฺภาวโต อริยปุคฺคสมิสฺสกตฺตา โมฆปฺริสชาติ
น วุตฺตํ เต ภิกฺขุติ วุตฺตนฺติ ๗ กถิ หิ นาม เต ภิกฺขเว
ภิกฺขุ อตต่นาปี อตต่าน ชีวิตา โวโรเปสฺสนฺตีติ เอตถ โมฆปฺริสชาติ
อวตฺวา เต ภิกฺขุติ วุตฺตํ ๗

[๑๘๒] อิตฺถิสฺส ปฏฺฐิตฺวา อตต่าน นาม ฉนฺทราเคน สารตฺตตา
สาเปกฺขภาโวติ อาห สารตฺตตา อเปกฺขวณฺโตติ ๗ มรณสฺส
คฺคณกิตฺต่น ชีวิตา อาทีนวทสฺสนปฺพุพฺงกมนฺติ อาห ชีวิตา อาทีนว
ทสฺเสตฺวาติ ๗ กิ ตฺถุหิมินา ปาปเกน พุชชีวิตนาติ อิทํ หิ ชีวิต
อาทีนวทสฺสนํ ๗ มตฺนเต ชีวิตา เสยฺโยติอาทิ ปน มรณคฺคณ-
กิตฺต่นนฺติ ทฏฺฐพฺ ๗ โลภาทีนํ อติวีย อุตฺสนนฺตฺตา อนุปฺปริกฺขิตฺวา
กถิ สาหสฺยกมฺมํ กิพฺพิสนฺติ วุจฺจตีติ อาห กิพฺพิสฺ สาหสฺยกมฺมํ

[ม. ป. ๑๓๔ ส. ป. ๕๓๒]

โลภาทิกฤกิลสูสทนต์ิ ฯ กสุมา อิทํ วุจจตีติ ฌพพคฺคิยานันเยเวทํ
วงนํ ฯ มตสทุโท คตนต์ิอาทิสฺสู วีย ภาววงโนติ อาห ตว
มรณนต์ิ ฯ กตกาโลติ กตมรณกาโล ฯ อถวา กาโลติ มรณสุเสตํ
อธีวงนํ ฯ ตสุมา กตกาโล กตมรณนต์ิ อตุโถ ฯ เตเนวาท
กาลํ กตฺวา มริตฺวาติ ฯ ทิวี ภาว ทิพฺพาทิ อาห เทวโลเก
อุปฺปนฺเนหีติ ฯ สมปฺปิโตติ ยุตฺโต ฯ สมงฺคิภูโตติ สมฺมเทว
เอกีกาว่า คโต ฯ

[๑๘๓] อุสฺสุกฺกวงนนต์ิ ปุพฺพกาลกิริยวงนํ ฯ อัยฺ หิ
สมานกตฺตฺสู ปุพฺพาทปรกาลกิริยวงเนสุ ปุพฺพกาลกิริยวงนฺตฺสู นริตฺตฺติ-
โวหารโ ฯ สลฺยจิจฺจาติ อิมสฺส ปทสฺส ชานิตฺวา สลฺยชานิตฺวา
เจจฺจ อภิวิตฺตริตฺวาติ เอวํ ปุพฺพกาลกิริยวงเสน พุยฺยชานนฺรูปี กตฺวา
ปทภาชเน วตฺตพฺเพ ตถา อวตฺวา ชานนฺโต สลฺยชานนฺโตติ ปุคฺคลา-
ธิฏฺฐจันํ กตฺวา เจจฺจ อภิวิตฺตริตฺวา วิตฺติกฺกโมติ ชีวิตา โวโรปนสฺส
จ ตทตฺถวงเสน นินฺทิตฺถฺจตฺตา วุตฺตํ พุยฺยชเน อาทริ อกตฺวาติ ฯ
ชานนฺโตติ อวิเสเสน วุตฺเตปี สลฺยจิจฺจ มนุสฺสวிகฺคหํ ชีวิตา
โวโรเปยฺยาติ วุตฺตตฺตฺตา ปาณวิสยเมตฺถ ชานนนต์ิ อาห ปาโณติ
ชานนฺโตติ ฯ สตฺโต อยนต์ิ ชานนฺโตติ อตุโถ ฯ ปาโณติ หิ
โวหารโต สตฺโต ปรมตฺถโต ชีวิตินฺทริยํ วุจฺจติ ฯ มนุสฺสวிகฺคโหติ
ชานนฺโตติ อวตฺวา ปาโณติ ชานนฺโตติ วงนํ มนุสฺโส อยนต์ิ

[ม. ป. ๑๓๔-๗ ส. ป. ๕๓๒-๓]

อชานิตฺวา เกวลํ สตุตฺสณฺญา ยมาเตนฺตฺสสาปี ปาราชิกาวทฺส-
สนตุํ วุตฺตํ ฯ เตเนว เอพฺกจตุกฺเก เอพฺกสณฺญา มนุสฺสปาณํ
วเรนฺตฺส ปาราชิกาปฺตติ ทฺสสิตาฯ ตฺสฺมา มนุสฺสวึคฺคโหติ
อวตฺวา ปาโณติ ชานนฺโตะติ อวิเสเสน วุตฺตํ ฯ สณฺชานนฺโตะติ
เอตฺถ สหสฺสทฺเทน สมานตุโถ สํสฺสทฺโตะติ อห เตเนว ปาณชานนา-
กาเรน สทฺธิ ชานนฺโตะติ ฯ เตเนว ปาณชานนากาเรน สทฺธิ ชีวิตา
โวโรเปมิตฺติ ชานนฺโตะติ อตฺโถ ฯ ยทึปี เอกฺสฺเสว จิตฺตฺส อุกฺยา-
รมฺมณฺตาสมฺภวโต ปาโณติ ชานเนน สทฺธิ ชีวิตา โวโรเปมิตฺติ
ชานนํ เอกกฺขณฺ น สมฺภวติ ฯ ปาโณติ สณฺณมฺปน อวิชิตฺวา
มาเรมิตฺติ ชานนํ สนฺชาย เตเนว ฯ เปฯ สทฺธิ ชานนฺโตะติ
วุตฺตํ ฯ ตฺสฺมา สทฺธินฺติ อวิชิตฺวาติ วุตฺตํ โหติ ฯ เกจิ
ปน ฌาตฺปริณฺญา ย ทิฏฺฐสฺภาเวสุ ฌมฺเมสุ ตีรณฺปริณฺญา ย ติลกฺขณํ
อาโรเปตฺวา รูปี อนิจฺจนฺติอาทึนา สภาเวน สทฺธิ เอกกฺขณฺ
อนิจฺจาทิลกฺขณชานนํ วิย อิมํ ปาณํ มาเรมิตฺติ อตฺตโน กิริยา
สทฺธิเชว ชานาตีติ วทฺนฺติ ฯ อปฺเร ปน อจฺริยา ตตฺถาปี เอวํ
น กเถนฺติ ฯ วรฺกเจตนาเวเสน เจเตตฺวาติ อิมํ มาเรมิตฺติ วรฺก-
เจตนา ย จินฺเตตฺวา ฯ ปกฺปฺเปตฺวาติ วรฺามิ นนฺติ เอวํ จิตฺเตน
ปริจฺจฺนิตฺวา ฯ อภิวิตฺตฺวาติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา ฯ เตเนว ห
นिरาสฺงกฺจิตฺตํ เปเสตฺวาติ ฯ อุกฺกมฺเวเสนาติ สาทฺตฺติกาทึอุปกฺกม-

วเสน ฯ เอวํ ปวตตสฺสชาติ เอวํ ยถาวุตฺตวิธินา ปวตตสฺส ฯ
กิลฺยจาปี สลฺยจฺจชาติ อิมสฺส วิปฺปกตฺวจนฺตฺตา ชีวิตา โวโรเปยฺยชาติ
อิมินาว อปรกาลกิริยวจนฺน สพฺพธา ปรีณฺญจิตฺวีตฺกุกโม วุตฺโต ฯ
ตถาปี สลฺยจฺจชาติ อิมินา วุจฺจมานํ อปริโยสิตํ วีตฺกุกมฺมปิ อวสานํ
ปาเปตฺวา ทสฺเสตฺถู วีตฺกุกโมติ ปทภาชนํ วุตฺตํ ฯ เตเนวาท อຍ
สลฺยจฺจปทสฺส สฺขิปฺปตฺโต อตฺถโถติ วุตฺตํ โหตีติ ฯ

[๑๘๔] อาทิตฺโต ปญฺจายาติ ปญฺจิสฺสนฺธิวิธฺยวณฺณน สทฺธิ อฺอุปฺปนฺน-
กฺลลรूपฺโต ปญฺจาย ฯ สยฺนฺติ เอตฺถาติ เสยฺยา ฯ มาตฺตฺกฺจฺฉิ-
สงฺขาโต กพฺโถ เสยฺยา เอเตสฺนฺติ กพฺภเสยฺยกา อณฺฑทฺธา
ชลาพฺุชา จ ฯ เตสํ กพฺภเสยฺยกาณํ วเสน สพฺพสฺสฺซุมตฺตภาว-
ทสฺสฺนตฺถํ ยํ มาตฺตฺ กฺจฺฉิสฺสฺมินฺติอาทิตฺโต วุตฺตํ น ปาราชิกวตฺถ-
นฺยมนตฺถํ ฯ อฺอุปฺปาติคสฺสเสทฺทขาปี หิ มนฺุสฺสา ปาราชิกวตฺถฺเมว ฯ
น เจวิมํ สพฺพปจฺฉมํ มนฺุสฺสวีกฺกหํ ชีวิตา โวโรเปตฺถ สกฺกา ฯ
ปญฺจิสฺสนฺธิจิตฺเตน หิ สทฺธิ ตีส กมฺมชฺรฺอุปฺปานิ นฺิพฺพตฺตฺนฺติ ฯ เตสฺ
ปน จิตฺเตสฺสฺยเว โสฬส ภาวฺจฺจิตฺตฺตานิ อฺอุปฺปชฺชิตฺวา นฺิรฺุชฺฉนฺติ ฯ
เอตฺตฺสฺมี อนฺตฺเร คหิตฺปญฺจิสฺสนฺธิกสฺส ทารกสฺส วา มาตฺตฺยา วา ปนฺสฺส
อนฺตฺราโย นตฺถิ ฯ อຍ หิ มรณฺสฺส อโนกาโส นาม ฯ เอตฺตฺสฺมี
หิ โสฬสจิตฺตฺกฺขณฺเ กาลฺเ ทารกสฺส มรณฺ นตฺถิ ตทา จฺจฺจิตฺตฺสฺส
อสมฺภวโต มาตฺตฺยาปี ตตฺตฺกํ กาลํ อนตฺถิ กฺกมิตฺวา ตทฺนฺนตฺเรยฺเว

[ม. ป. ๑๓๓ ส. ป. ๕๓๓-๔]

จวนธมฺมาย คพุกคหณเสว อสมภวโต ๑ จิตตคคหณเนว
อวินาภวโต เสสอรูปกษณฺธานมฺปิ คหิตตฺตา รูปกายุปตฺถมฺภิตเสว
จ นามกายสฺส ปญจโวการเร ปวตฺติสพฺภวโต วุตฺตํ สกลาปี
ปญจโวการปฏิสนฺธิ ทสฺสิตา โหตีติ ๑ ตตฺถ สกลาปี ปญจ-
โวการปฏิสนฺธิติ ปริปฺณณา อนฺนา รูปาทีปญจกษณฺธานํ ปฏิสนฺธิติ
เอวมตฺโต คเหตุพฺโพ ๑ น ปน สกลาปี ปญจโวการภเว
ปฏิสนฺธิติ ๑ เตเนวาท ตสฺมา ตลฺยจ ปจฺมํ จิตฺตํ ๑เป ๑ กลลฺรูปนฺติ
อัย สพฺพปจฺโม มนุสฺสวีกฺคโหตี ๑ ตทฺหุชาตเอพฺกสฺส โลมํ ชาตี-
อฺณณาตี เกจิ ๑ หีมวณฺตปฺปเทเส ชาตีมนฺตเอพฺกโลมํ ชาตีอฺณณาตี
อปฺเร ๑ สุขุมชาตีโลมาเอว กิร เกจิ เอพฺกา หีมวณฺเต วิชฺชนฺติ ๑
คพุกํ ผาเลตฺวา คหิตเอพฺกโลมํ ชาตีอฺณณาตี อญฺเณ ๑ เอเกน
อํสนาตี ขุทฺทกภานฺณกานํ มเตน วุตฺตํ ๑ ตถาหิ คพุกเสยฺยกสฺตฺตานํ
ปฏิสนฺธิกฺขณฺเ ปญจกษณฺธา อปฺจฺฉา อปฺเร เอกโต ปาตุภวณฺติ ๑
ตสฺมี ขณฺเ ปาตุภวณฺติ กลลฺสงฺขาตา รูปสนฺตติ ปริตฺตา โหตี ขุทฺทก-
มกฺขิกาย เอกวายาเมน ปาตพฺพมตฺตาตี วตฺวา ปฺน อตีพฺหุเอดํ
สณฺหสฺสูจียา เตเล ปกฺขิปิตฺวา อุกฺขิตฺตฺตฺยา ปกฺขริตฺวา อุกฺเค
จิตฺพิณฺทุมตฺตฺนฺติ วุตฺตํ ๑ ตมฺปิ ปกฺกฺขิปิตฺวา เอกเกสฺ ๑ เตลโต
อุกฺขริตฺวา คหิตเต ตสฺส ปกฺขริตฺวา อุกฺเค จิตฺพิณฺทุมตฺตฺนฺติ วุตฺตํ ๑
ตมฺปิ ปกฺกฺขิปิตฺวา อิมสฺมี ชนปฺเท มนุสฺसानํ เกเส อภฺจฺจธา ทาลิต

๑. ม. เอกเกเส. ๑

[ม.ป. ๑๓๗ ส. ป. ๕๓๔]

ตโต เอกโกฏฐาสปมาโณ อุตตรกรูกันัน เกโส ตสฺส ปสนน-
เตลโต อุทฺทฏฐส อกุเค จิตฺพินฺนุทฺตุนฺติ วุคฺตํ ๑ ตมปี ปฏิก-
ขิปิตฺวา ชาติอุณฺณา นาม สุขุมา ตสฺส เอกอํสุโน ปสนนตล-
เตล ปกฺขิปิตฺวา อุทฺทฏฐส ปกฺขมริตฺวา อกุเค จิตฺพินฺนุทฺตุนฺติ
ขุทฺททภาณเกหิ วุคฺตํ ๑ สํยุตฺตภาณกา ปน ตีหิ ชาติอุณฺณํสูหิ
กตฺตฺตคฺเค สณฺจิตเตลพินฺนุทฺตุนฺติ กถลํ โหตีติ วทฺนติ ๑
อจฺจนฺติ วุคฺตมคฺถํ ปริยายนฺตเรณ วิภาเวติ วิปฺปสนนฺติ ๑ สปปี-
มณฺโฑติ ปสนนสปี ๑ ยถาติ อิทํ อานตฺวา เอตฺถาปี สมพฺนฺธิ-
ตพฺพิ ๑ สปปีมณฺโฑปี วุคฺตพินฺนุทฺตุนฺติ อิทาธิปโต ๑
เอวํ วณฺณปฏิกานฺติ วุคฺตปฺปมาณสณฺจานปริจฺฉินฺนํ ๑ อถวา
เอวํ วณฺณปฏิกานฺติ เอวํวณฺณํ เอวํสณฺจานณฺจ ปฏิกชนํ วา
ปฏิกภาโค สทิสตาภชนํ สทิสตาปคฺติติ อคฺโธ ๑ เอวํวิโร วณฺณ-
ปฏิกภาโค รูปโต สณฺจานโต จ สทิสตาปคฺติ เอตฺตฺสชาติเอวํวณฺณ-
ปฏิกากํ ๑ กถลนฺติ ปวฺจจตีติ ภูตฺปาหารูปสงฺขาโต สนฺตानวเสน
ปวคฺตมาโน อคฺตภาโว กถลํ นามาติ กถิตฺติ ๑ วิสวสฺสตา-
ยุกสฺสชาติ นิตฺสสนมคฺตํ ตโต อุนาธิกายุกมฺนุสฺसानมฺปี สมภวโต ๑

[๑๘๕] กถลกาเลปีติ ปจฺมสคฺตาทพฺภนฺตเร ยํ สนฺตคฺติวเสน
ปวคฺตมานํ กถลสงฺขาตํ อคฺตภาวํ ชีวิตา โวโรเปตฺติ สกฺกา ตํ
สนฺธาย วทฺติ ๑ ตโต วา อุทฺทนฺติ หุติยสคฺตาทาหิสฺส อพฺพุกา-

[ม. ป. ๑๓๗ ส. ป. ๕๓๔]

ทิภาวปฺปตฺติ สนฺชายน วุคฺคตฺ ๗ นนฺ จ อุปฺปนฺนํ ชมฺมานํ สรส-
สรสนิโรเชเนว นิรุชฺฌนโต อนฺตรรา อุปฺจฺเจโท น สกฺกา กาคฺ-
ตฺสมา ๗ เปฯ ชีวิตินฺทฺริยํ อุปฺจฺฉินฺทฺติ อุปฺโรเชตีติ กสฺมา วุคฺคตฺ
อาห ชีวิตินฺทฺริยสฺส ปเวณฺณิณฺ ๗ เปฯ อุปฺโรเชตีติ วุจฺจตีติ ๗
กถญฺจายมฺตฺโถ วิญฺญาตีติ อาห สุวายนฺตฺโถติอาที ๗ เอตฺถาห ขณฺ
ขณฺ นิรุชฺฌนสฺภาเวสุ สงฺขารेषฺ โก หนฺติ โก วา หลฺลตฺติ ยทิ
จิตฺตเจตสิกสนฺตานิ โส อรูปตฺาย น เจทนเกทนาทิวเสน วิโก-
ปนสมฺตฺโถ นปิ วิโกปนฺนํ อถ รูปสนฺตานิ โส อเจตฺนตฺาย
กฏฺจกฺกิงฺกรูปมฺติ น ตตฺถ เจทนาทินา ปาณาติปาโต ลพฺภติ
ยถา มตฺสรีเร ปโยโคปิ ปาณาติปาตสฺส ยถาวุคฺโต ปหฺรณฺป-
ปหาราทีโก อตีเตสุ วา สงฺขารेषฺ ภเวยฺย อนาคเตสุ ปจฺจุปฺ-
ปนฺเนสุ วา ตตฺถ น ตาว อตีตानาคเตสุ สมฺภวตี เตสํ อภาวโต
ปจฺจุปฺปนฺเนสุ จ สงฺขารานํ ขณฺิกคฺตา สรเสเนว นิรุชฺฌนสฺภาว-
ตฺาย วินาสาภิมฺขेषฺ นปฺปโยชฺโน ปโยโค สียา วินาสสฺส จ
การณฺรหิตคฺตา น ปหฺรณฺปฺปหาราทีปฺปโยคเหตุกํ มรณฺํ นิชฺชิวิก-
ตฺาย จ สงฺขารานํ กสฺส โส ปโยโค ขณฺิกคฺตา วธาธิปฺปายสมกาล-
ภิชฺชนกสฺส กิริยาปฺริโยसानกาลาววฏฺจฺจานโต กสฺส วา ปาณา-
ติปาตกมฺมพฺนฺชโรติ ๗ วุจฺจเต ๗ วรฺกเจตนาสฺหิโต สงฺขารานํ ปฺญฺช
สคฺตฺสงฺขาโต หนฺติ ๗ เตน ปวตฺติตวธฺปฺปโยคนิมิตฺตํ อปคฺตฺสฺมา-

วิญญาณชีวิตินุทริโย มตโหวหารปุปวตฺตินิพนุชโน ยถาวุตฺตวธป-
ปโยคกรณ อุปฺปชฺชนารโห รุปารุปรหมสมฺมุโห หลลลติ ฯ เกวโล
วา จิตฺตเจตสิกสนฺตนาโน วธปฺปโยคาวิศยภาเวปี ตสฺส ปญฺจโวการ-
ภเว รูปสนฺตนาชินวตฺติตตาย รูปสนฺตนาเน ปเรน ปโยชิตชีวิตินุ-
ทริยฺยฺยเจทกปฺปโยควเสน ตํนิพฺพตฺติตวิพนุชกวิสทิสฺสรูปฺปตฺติยา
วิหเต วิจฺเณโท โหตีติ น ปาณาติปาตสฺส อสมฺภโว นาปี อเหตุโก
ปาณาติปาโต น จ ปโยโค นิปฺปโยชโน ปจฺจุปฺปนฺเนสุ
สงฺขารेषฺส กตปฺปโยควเสน ตทนนฺตรํ อุปฺปชฺชนารหสฺส สงฺขาร-
กลาปสฺส ตถา อนฺุปฺปตฺติโต ฯ ขณฺิกานํ สงฺขารานํ ขณฺิกมรณสฺส
อิธ มรณภาเวน อนฺธิปฺเปตตฺตา สนฺตติมรณสฺส จ ยถาวุตฺตนเยน
สเหตุกภาวโต น อเหตุกํ มรณํ น จ กตฺตรหิโต ปาณา-
ติปาตปฺปโยโค นิรีหฺสุปี สงฺขารेषฺส สนฺนิहितตามตฺเตน อุปการเกสฺ
อตฺตโน อตฺตโน อนฺุรูปผลปฺปาทนนฺยเตสฺส การณेषฺส กตฺตุโหวหาร-
สิทฺธิโต ยถา ปทีโป ปกาเสติ นิสากโร จ จนนฺุทิมายํ น
เกวลสฺส วธธิปฺปายสทฺทโน จิตฺตเจตสิกกลาปสฺส ปาณาติปาโต
อิจฺฉิโต สนฺตนาเวเสน อวญฺุจิตฺตเสว ปญฺุชานนโต สตฺตนาเวเสน
วตฺตมานานญจ ปทีปาทีนํ อตฺถกิริยาสิทฺธิ ทิสฺสตีติ อตฺถเว
ปาณาติปาเตน กมฺมพฺนุชฺช โย อญฺจ วิจาโร อทินฺนาทานาทีสุปี
ยถาสมฺภวํ วิภาเวตฺตพฺโพ ฯ โวโรเปตฺตํ น สกฺกาติ อุปฺกุกเมน

[ม. ป. ๑๓๗ ส.ป. ๕๗๕]

โวโรเปตุ น สกกาฯ สตุตถุชวณวารมตุนติ ขุททกภาณกานัน
มเตน วุตตํฯ สตัตตภาณกา ปน รูปสนุตติ อรูปสนุตตีติ เทว
สนุตติโยติ วตุวา อุทกํ อกุกมิตฺวา คตสฺส ยาว ตีเร อุกุกนุ-
อุทกเลขา น วิปฺปสีหติ อทฺธานโต อากตสฺส ยาว กาย
อุสุมภาโว น วุปสมติ อาตปา อากนุตุวา คพุกํ ปวิฏฺฐสฺส ยาว
อนุชการภาโว น วิคจฺฉติ อนฺโตคพฺเพ กมฺมุฏฺฐานัน มนสิกริตฺวา
ทิวา วาตปानัน วิวริตุวา โอลเณนุตสฺส ยาว อุกุขินัน ฝนทนภาโว
น วุปสมติ อัย รูปสนุตติ นาม เทว ตโย ชวณวารารูป-
สนุตติ นามาติ วตุวา ตทุกยมฺปิ สนุตติปจฺจุปฺปนัน นามาติ
วทนุติฯ มชฺฉิมภาณกา ปน วทนุติ เอกเทวสนุตติวารปริยา-
ปนัน สนุตติปจฺจุปฺปนัน ตตถ อนุชการเ นิสีหิตฺวา อาโล-
กฏฺฐานัน คตสฺส น จ ตาว อารมฺมณัน ปากุกฺ ्हติ ยาว ปน
ตํ ปากุกฺ ्हติ เอตฺถนุตเร ปวตฺตา รูปสนุตติ อรูปสนุตติ ว
เอกเทว สนุตติวาราน นามาติ เวทิตพฺพา อาโลกฏฺฐานเ จริตุวา
โอรกํ ปวิฏฺฐสฺสาปิ น ตาว สหสา รูปํ ปากุกฺ ्हติ ยาว
ปน ตํ ปากุกฺ ्हติ เอตฺถนุตเร เอกเทว สนุตติวาราน เวทิตพฺพา
ทฺฐเร จตุวา ปน รชกานัน หตฺถวิการํ คณฺหิเริอาทืออาโกฏฺฐนวิการณจ
ทิสฺวาปิ น ตาว สทฺทํ สฺฐนาติ ยาว ปน ตํ สฺฐนาติ เอตฺถมิมฺปิ
อนุตเร เอกเทว สนุตติวาราน เวทิตพฺพาติฯ เอตฺถ จ อาโล-

[ม. ป. ๑๓๓ ส. ป. ๕๑๖]

กฏจันโต โอรกัม ปวิญจสส ปเคว ตตถ นิสินนสส วิย ยาว
รูปคตัม ปากัญ โหติ ตตถ อุปพตเวลา อวิญตปพายา อุปพต-
เวลาจ วิญตปพายา ตทกขัม กเหตุวา เทว สนตติวาราทิ วุตตัม ฯ
ตยิทํ น สพพสาธารณํ เอกจจสส สีมมปี ปากัญ โหตีติ เอกเทว
สนตติวาราทิ เอกคคหมมปี กตัม ฯ สภาคสนตติวเสนาติ กุสลา-
กุสลาโสมนสสุเปกขาทีนา สภาคสนตติวเสน ฯ อิมินา อรูปสนตติ
ทสฺสีตา ฯ สตตฏจชวณวารมตตุนติ จ กามาวจรชวณวเสเนว
เวทิตพพํ น อิตรชวณวเสน ฯ น หิ เต ปริमितกาลา ฯ อนุตตรา
ปวตตถววงคทโยปี ตทนุโตคธาว ทฏจพพา ฯ ยาวตา อุนฺหโต
อาคณฺตวาทิอาทีนา ปน รูปสนตตี ทสฺเสตี ฯ อนุชการิ โหตีติ
อนุชการิ น วิคจจลิตี ฯ สนตติปจฺจูปปนฺนณเจตถ อญฺจกถาสู
อาคตัม อทฺธาปจฺจูปปนฺนํ สุตเต ฯ ตถาหิ ภาทเทกรตตตตเต
อทฺธาปจฺจูปปนฺนํ สนฺธาย โย จาวุโส มโน เย จ ฐมฺมา
อุภยเมตัม ปจฺจูปปนฺนํ ตสฺมี ปจฺจูปปนฺเน ฉนฺทราคปฏฺธิพทฺธํ โหติ
วิญญาณํ ฉนฺทราคปฏฺธิพทฺธตฺตา วิญญาณสฺส ตทกนินฺนทติ ตท-
กนินฺนทนุโต ปจฺจูปปนฺเนสฺ ฐมฺเมสฺ สํหิริตีติ วุตตัม ฯ เอตถ หิ
มโนติ สสมฺปยุตฺตวิญญาณมาห ฯ ฐมฺมาติ อารมฺมณฐมฺมา ฯ
มโนติ วา มนายตณฺ ฯ ฐมฺมาติ เวทนาทโย อรูปกขณฺธา ฯ
อุภยเมตัม ปจฺจูปปนฺนติ อทฺธาปจฺจูปปนฺนํ โหนตัม เอตัม อุภย

[ม. ป. ๑๓๗ ส. ป. ๕๓๖]

โหตีติ อตุโธ ๑ วิญญาณนุติ นิกนุติวิญญาณ ๑ ตั หิ ตสฺมี
ปจฺจุปฺปนฺเน ฆนฺทราควเสน ปฏฺิพฺพชฺ โหติ ๑ อภินนุทตีติ ตณฺหา-
ภินนุทนาหิ ๑ อภินนุทติ ๑ ตถาภูโตว วตุฏฺปริญญาเย อภาวโต เตสุ
ปจฺจุปฺปนฺเนสุ ฆมฺเมสุ สฺหิรติ ๑ ตณฺหาทิกฺกุจฺหิ อากกฺขมฺยตีติ
อตุโธ ๑ เอตุถ จ ทฺวาทสายตนาหิ เอกํ ปจฺจุปฺปนฺนุติ อากตฺตฺตา
ตฺตถ ปวตุโต ฆนฺทราโค อทฺธาปจฺจุปฺปนฺนารมฺมโณ น ฆณฺปจฺจุป-
ปนฺนารมฺมโณติ วิญญาเยติ ๑

[๑๘๖] สตุโตติ ฆนฺทสนฺดาโน ๑ ตตุถ หิ สตุตฺตฺปฺลฺยตุติ ๑
ชีวิตินุทฺริยนุติ รูปรูปรชีวิตินุทฺริย ๑ รูปรชีวิตินุทฺริเย หิ วิโกปีเต
อิตฺรมฺปิ ตํสมฺพนฺชฺตาย วินสฺสตีติ ๑ ตํ วุตฺตฺตฺปการเมวาติ ตํ
ชีวิตินุทฺริยาติปาดนวิธานํ เหฏฺฐาวุตฺตฺตฺปการเมว ๑ สรเสเนว
ปตนสภาวสฺส อนฺตราเอว อตีว ปาดนํ อติปาโต ๑ สณฺนํ ปตีตุ
อทฺตฺวา สฺนํ ปาดนนุติ อตุโธ ๑ อติกกมฺม วา สตุถาทิหิ
อภิกฺวิทฺวา ปาดนํ อติปาโต ๑ ปาณสฺส อติปาโต ปาณาติปาโต ๑
ยาย เจตนาเย ปวตุตฺตมาณสฺส ชีวิตินุทฺริยสฺส นิสฺสยญฺเตสุ มหา-
ญฺเตสุ อุปกกมฺมกรณเหตุ ตํมหาญฺตฺตฺปจฺจยา อุปฺปชฺชนกมฺมหาญฺตา
นุปฺปชฺชิสฺสนุติ สฺวา ตาทิสฺสฺสโยคสมฺมฺญาปิกา วรฺกเจตนาปาดนา-
ติปาโต ๑ เตนานหิ ยาย เจตนาเยติอาทิ ๑ ปฺพรณฺนุติ

๑. ม. ตณฺหาทิกฺกุจฺหาภินนุทนาหิ ๑

[ม. ป. ๑๓๗ ส. ป. ๕๓๖]

วิญญุตติสหิตาย วรรกเจตนาย อธิปเปตตถสาธน์ ฯ อาณาปนนติ
วจวิญญุตติสหิตาย วรรกเจตนาย อธิปเปตตถสาธน์ ฯ เตเนว
สาเวตุกาโม น สาเวตีติอาทิ วุตตํ ฯ อุปนิกขิปนนติ อสีอาทีน
อุปนิกขิปนํ ฯ อฏฺฐกถาสฺ วุตตมตถํ สงฺขิปิตฺวา ทสฺเสนฺโต
สงฺเขปโตติอาทิมาห ฯ ตตฺถ วิชฺชาปริชฺขปฺนนติ มนฺตฺปริชฺขปฺนํ ฯ
อิทานิ อฏฺฐกถาสฺ วิตุถาริตมตถํ ทสฺเสนฺโต อาห อฏฺฐกถาสฺ
ปนาติอาที ฯ ตตฺถ อาถพฺพนิกาทิ อาถพฺพนเวทเวทีโน ฯ อถพฺพน
ปโยเชนตีติ อถพฺพนเวทวิทิตํ มนฺตํ ตตฺถ วุตตฺวิธินา ปโยเชนตีติ ฯ
อาถพฺพนิกา หิ สตฺตทาหํ อโลณกํ ภูณฺชิตฺวา ทพฺเพ ° อตฺถริตฺวา
ปจฺจวิยํ สยมาณา ตปํ จริตฺวา สตฺตเม ทิวเส สฺसानญมึ สขฺเชตฺวา
สตฺตเม ปเท จตฺวา หตฺถํ วขฺเชตฺวา ° มฺเขน วิชฺขํ ปริชฺขปฺนนติ ฯ
อถ เนสํ กมฺมํ สมिขฺฉติ ฯ ปฏฺฐิเสชฺชายาติ อิหํ เหฏฺฐจา วา อุปริ
วา ปททฺเวเนน สมฺพนฺธมฺพคจฺจติ ฯ อีตี อุปฺปาเทนฺตีติ ํสิตฺวา
मारณฺตฺถาย วิจฺฉิกาทินํ วิสขฺชนวเสน ปิฬํ อุปฺปาเทนฺตีติ ฯ เอตีติ
อิตี ฯ อุปฺททฺวณฺตีติ ตโตปิ อธิกตฺรํ ปิฬํ ฯ ปชฺชรกนฺตีติ วิสมชฺชรํ ฯ
สฺวจิกนฺตีติ องฺคปจฺจจฺจกานิ สฺวจิหิ วิย วิชฺฉิตฺวา ปวตฺตมานํ สฺวํ ฯ
วิสฺวจิกนฺตีติ สฺวํ อามาติสํ ฯ ปกฺขนฺนทियนฺตีติ รตฺตาคิสํ ฯ วิชฺขํ
ปริวตฺเตตฺวาติ กนฺธารวิชฺชาทิกํ อตฺตโน วิชฺขํ กตฺตฺปจํ ปริ-

๑. ทพฺเพ ฯ ๒. ม. วฏฺฐิตฺวา วฏฺฐิตฺวา ฯ

[ม. ป. ๑๓๗ ส. ป. ๕๓๗]

ชปปีตวา มนตปจนกุกเมน ปจิตวาฯ เตหิตี เตหิ วตฎุหิ ฯ
ปโยชนนุติ ปวตตน์ ฯ ทิสวาทืออาทิ ทิฏฐิวิสาทินัน ยถากุกเมน
วุดตฺ ฯ ทวตฺตีสพยามสตปฺปมาณาคุทธรณตติ ทวตฺตีสพยามสตป-
ปมาณ มหากาเย นิมนินิตฺวา จิตานัน นาคานัน อุทธรณ ฯ
กุกมุกกทานนุติ กุกมุกกทเทวานัน ฯ เต กิร เทวา มโหทรา
โหนตฺติ ฯ รหัสสงฺกมปิ จ เนลฺล กุกมุกโก วिय มหนตฺตฺ โหติ ฯ
ตสฺมา กุกมุกกทาติ วุจฺจนฺติ ฯ เวสฺสวณฺณสฺส ยกฺขาธิปติภาเวปี
นยนาเวเรน กุกมุกกทานัน มรณสฺส อธิ วุตตตฺตา เตสฺปิ ตสฺส
อาณาวตฺตติ เวทิตพฺพาฯ เกจฺติ มหาสงฺกมาฯ อโห วด
ยนตฺตฺ กุกฺกิลตฺ คพฺกํ น โสตฺตฺตินา อภินิกฺขเมยฺยาติ ปาโจ สฺนุทฺร-
ตโร ฯ อโห วดายนฺติ ปน ปาเจ อัย อิตฺถิ ตฺ กุกฺกิลตฺ คพฺกํ
น โสตฺตฺตินา อภินิกฺขเมยฺยาติ วดตพฺพํ ฯ กุกฺกมุกฺกสฺสาติ คพฺกสฺส
กุกฺกสฺเสว วาฯ กุกฺกมุกฺกสฺสาติ วุดตฺตฺ โหติ ฯ ภาวนามยฺธิธาติ
อธิฏฺฐานยฺธิ สนฺธาย วดนฺติ ฯ ฆณฺเฏทนัน วिय อธิฏฺฐินาโส
อคฺคินิพฺพาปนัน วिय ปฺรฺพมาโตติ อุปมาลฺลสนฺทนัน ฯ ตํ เตลฺล
อิจฺฉามตฺตเมวาทิ เอตฺถายํ วิจฺจรณา ตฺมฺเห อธิฏฺฐิยา ปฺรฺพมาตํ
วเทถ อธิฏฺฐิ นาม เจสา อธิฏฺฐานยฺธิ วิกฺกพฺพนายฺธิ มโนมยฺยาธิ
ณานวิปฺพารายฺธิ สมารวิปฺพารายฺธิ อริยายฺธิ กุมฺมวิปากฺษายฺธิ
ปฺลฺลยวโตธิ วิชฺขามยฺยาธิ ตตฺถ ตตฺถ สฺมมาปโยคปฺจฺจยา

อิชฌนญูเรน อิทธิติ ทสวริธา ตตถ กตริ อิทธิ วเทถาติ ฯ
ภาวนามยนุติ ฯ ก็ ปน ภาวนามยาย อิทธิยา ปรูปฆาตกมัม
โหตีติ ฯ อาม เอกวาริ โหติ ยถา หิ อาทิตตมรสุส อุปริ
อุทกกริเต ฆมฏู จิตเต ฆโมฎปี ภิชชติ อคฺคิปี นิพพายติ เอวเมว
ภาวนามยาย อิทธิยา เอกวาริ ปรูปฆาตกมัม โหติ ตโต
ปฏฺฐาย ปน สา นสุสตีติ ฯ อถ เน ภาวนามยาย อิทธิยา
เนว เอกวาริ น เทว วาเร ปรูปฆาตกมัม โหตีติ วตุวา สลฺลตฺตี
อจฺจนฺตา ปุจฺฉิตพฺพา ภาวนามยา อิทธิ ก็ กุสลา อกุสลา
อพฺยาคตา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ทุกฺขาย อทฺกฺขมสุขาย
สวิตกฺกสวิจารา อวิตกฺกวิจารมตฺตา อวิตกฺกอวิจารา กามาวจรา
รูปาวจรา อรูปาวจราติ ฯ อิมิ ปน ปลฺหํ เย ชานนฺติ เต
เอวํ วกฺขนฺติ ภาวนามยา อิทธิ กุสลา วา โหติ อพฺยาคตา วา
อทฺกฺขมสุขเวทนียาเอว อวิตกฺกอวิจาราเอว รูปาวจราเอวาติ ฯ เต
วตฺตพฺพา ปาณาติปาตเจตนา กุสลากุสลาทีสุ กตริ โกฏฺฐาสิ
ภชตีติ ฯ ชานนฺตา วกฺขนฺติ ปาณาติปาตเจตนา อกุสลาว ทุกฺข-
เวทนียาวิ สวิตกฺกสวิจाराวิ กามาวจราเอวาติ ฯ เอวํ สนฺเต
ตฺมฺหากิ กถา เนว กุสลตฺติเกน สเมติ น เวทนาตฺติเกน น
วิตกฺกตฺติเกน น ปริตฺตตฺติเกนาติ ฯ กิมฺปน เอวํ มหนฺตํ สุตฺตํ
นिरตฺถกนฺติ ฯ โน นฺริตฺถกํ ตฺมฺเห ปนฺสฺส อตฺถํ น ชานาถ

[ม. ป. ๑๓๓ ส. ป. ๕๓๘]

อิทธิมา เจโตวสิปุตโตติ เอตุถ หิ น ภาวนามยา อิทธิ
อิธิปเปตา อถพุนิทธิ ปน อิธิปเปตา สหิ เอตุถ ลพภมานา
ลพภตีติ ฯ

[๑๘๘] หริตพัพ อุนิกิขิปิตพพุนติ หาร์ หารเมว หารกนติ
อาห อถวาติอาที ฯ ฐีวิทหรณกั อุนิกิขิปิตพัพ วา สตุถั
สตุถหารกนติ วิกปุตทวเณนาห ฯ หารกสตุถนติ จ วตุตพเพ
สตุถหารกนติ วิเสสนสส ปรีนิปาตั กตุวา วุตตุ ฯ ยถา ลภติ
ตถา กรยยาติ อิธิปายตุถมาห อุนิกิขิเปยยาติ ฯ ปรีเยเสยยาติ
อิมสส สิขาปุตตมตุถั ทสเสติ ฯ อิทรถาติ ปรีเยเสยยาติ อิมสส
อุนิกิขิเปยยาติ เอวมตุถั อคคเหตุวา ยทิ ปรีเยสนมตุตเมว อิธิปเปตึ
สิยาติ อตุโถ ฯ ปรียิฏฐมตุเตนาติ ปรีเยสิตมตุเตน ฯ สตุถหารกั
วาสส ปรีเยเสยยาติ อิมินา วุจจมานสตุตตุสส พยญชานารูรูปโต
ปรีปฺณณั กตุวา อวตุตตุตา อาห สพัพ พยญชนั อนาคต
ทียิตวาติ ฯ สสตี หีสตีติ สตุถั ฯ สสนติ หีสนติ เตนาติ วา
สตุถนติ ลกฺพปาสาณาทินมฺปิ สตุถสงฺกหิตตุตา อาห ยั เอตุถ
ถาวรปฺปโยคสงฺกหิตั สตุถั ตเทว ทสเสตุนติ ฯ วุตตาวเสสนติ
วตุตอสิอาทีหิ อวสิฏฺฐั ฯ ลกฺพนติ มุกฺกรสฺเสตึ อิธิวจัน ฯ สตุถ-
สงฺกโหติ มาติกาขั สตุถหารกนติ เอตุถ วุตตสตุถสงฺกโห ฯ
ยสฺมา ฯ เป ฯ ตสฺมา ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา ปทภาชนั วุตตุนติ อีทิสั

[ม. ป. ๑๓๗ ส.ป. ๕๓๕]

เหตุจา วุตตวิภงกนยเภททสฺสนนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ นรเก วา ปปตาดิ-
อาทิตฺติเอตฺถาทิสทฺเทน ปปาเต วา ปปตาดิ ปฺรโต วุตฺตํ อวุตฺตณฺจ
รูกฺขโต วา ปปตาดิอาทิตฺติ สพฺพํ มรณฺญาปยํ สงฺกณฺหาติ ฯ
เตเนวาท น หิ สกฺกา สพฺพํ สรฺูปเนว วตฺตุนฺติ ฯ ปฺรโต
วุตฺตณฺยตฺตาดิ ปฺรโต นิกมนวเสน วุตฺตสฺส ทฺติยปทสฺส ปทภาชเน
วุตฺตณฺยตฺตา ฯ อตฺถโต วุตฺตเมวาทิตฺติ มรณฺญาปยสฺส พหุวิธตฺตา
นิตสฺสนตฺถํ ตโต เอกเทเส ทสฺสิตฺเต สพฺพํ วุตฺตเมว โหตีติ
อธิปฺปาโย ฯ น หิ สกฺกา ฯ เป ฯ วตฺตุนฺติ รูกฺขโต วา
ปปตาดิอาทิตฺติ สรฺูปโต สพฺพํ มรณฺญาปยํ ปฺริโยสานํ ปาเปตฺวา น
สกฺกา วตฺตุนฺติ อตฺถโต ฯ

[๑๘๘] มตฺตเต ชีวิตา เสยฺโยติ เอตฺถ วุตฺตมรณฺมํ ยสฺมา
อิตฺติสทฺโท นิตสฺเสตี ตสฺมา ตตฺถ วุตฺตมรณฺมํ อิตฺติสทฺทสฺส อตฺถโตติ
ตมฺปิ คเหตุวา อตฺถํ ทสฺเสนโต อาห มรณฺจิตฺโต มรณฺมโนติ
อตฺถโตติ ฯ จิตฺตสฺส อตฺถทีปนตฺถํ วุตฺโตติ จิตฺตสทฺทสฺส วิจิตฺตาทิ-
อนกตฺถวิสยตฺตา นายํ จิตฺตสทฺโท อธิ อณฺณสมฺมํ อตฺถเถ วตฺตมาโน
ทฏฺฐพฺโพ ฯ อปี ตฺว วิญฺญาณสมฺมึเยว วตฺตมาโน เวทิตพฺโพติ ตสฺส
อตฺถสฺส นิชมนตฺถํ วุตฺโตติ ฯ อิมินา ปฺนรุตฺตโทสสฺสาปี อธิ
อนวกาโสติ ทสฺเสตี ฯ น ตาว อตฺถโต วุตฺโตติ อิติ จิตฺตมโนติ
อุทฺตริตฺวาปี อิตฺติสทฺทนิตสฺสิตสฺส มรณฺสฺส อปฺรามญฺจภาวโต วุตฺตํ ฯ

[ม. ป. ๑๓๓ ส.ป. ๕๔๐]

ดาวสทฺเทน ปน ปฺรโต จิตฺตสงฺกปโปติ อิมสฺส ปทภาชเน มรณ-
สณฺณิตฺตอาทินา อิตฺตทฺทตฺตสฺส วุทฺถมานตํ วิภาเวติ ฯ ตตฺถ
หิ อิตฺตทฺททฺทสฺสํ มรณสงฺขาตมตฺถํ กเหตุวา มรณสณฺณิ มรณ-
เจตโน มรณาธิปฺปาโยติ วุตฺตํ ฯ เตนเนวาท จิตฺตสงฺกปโปติ อิมสฺมี
ปเท อธิการวเสน อิตฺตทฺโท อหริตฺตทฺโฑติ ฯ กสฺมา อหริตฺตทฺโฑติ
อาห อิทํ หีตฺตอาทึ ฯ กถมฺปนเนตํ วิญญาตฺติตฺติ อาห ตถา หิสฺสาติ-
อาทึ ฯ อสฺสาติ อิตฺตทฺทสฺส ฯ ตเมวตฺถนฺติ มรณสงฺขาตมตฺถํ ฯ
มรณสณฺณิตฺตอาทิสฺส หิ มรณํ อิตฺตทฺทสฺส อตฺโถ ฯ สณฺณิตฺ-
อาทึ สงฺกปฺปสทฺทสฺส ฯ จิตฺตสทฺทสฺส ปเนตฺถ วิจิตฺตวจนฺตา
สงฺกปฺปสทฺทสฺส สณฺญาเจตนาธิปฺปายวเสน ติธา อตฺถํ ทสฺเสนฺเตน
วิภาวิตาติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ เตนเนวาท จิตฺโต นานปฺปการโก สงฺกปฺโปติ-
อาทึ ฯ อธิปฺปายสทฺเทน กิเมตฺถ วุตฺตนฺติ อาห อธิปฺปาโยติ
วิตกฺโก เวทิตฺตทฺโฑติ ฯ น อิทํ วิตกฺกสฺส นามนฺติ อิทํ ปน นเกวลํ
วิตกฺกสฺเสว นามนฺติ ทสฺเสตฺถ วุตฺตํ ฯ ปากฏตฺตา โอปาริกตฺตา
จ อฺจจาการตา เวทิตฺตทฺพา ฯ อปากฏตฺตา อนฺโพนาริกตฺตา จ
อวจาการตา ฯ

[๑๘๕] กาเยกเทเสปี กายสทฺโท วุตฺตตฺติตฺติ อาห หตฺถเนน วาติ-
อาทึ ฯ ปหฺรณฺณาติ สตฺถเนน ฯ สตฺถํ หิ ปหฺรณฺติ เอเตนาติ
ปหฺรณฺนฺติ วุจฺจติ ฯ กมฺมุนา พชฺฌตฺติตฺติ ปาณาติปาทกมฺมุนา

[ม. ป. ๑๓๘-๕ ส. ป. ๕๔๐-๒]

พชฌติ ฯ ปาณาติปาตกมฺมสฺส สิทฺธนฺติ วุคฺคํ โหติ ฯ โยโกจิ
มรคฺคฺติ เอตฺถ ยสฺสทสฺสจฺจิ เอกสฺเสว จีวิตินฺทฺริยวิสยา วรฺกเจตนา
ปวตฺตติ น ปหารปจฺจยา มรฺนตฺสเสว จีวิตินฺทฺริยวิสยา นาปี
สมฺมุทฺสชาติ เวทิตพฺพา ฯ อุภยถาปีติ อุทฺทฺเตสฺสานุทฺทฺเสวเสน ฯ
วรฺกจิจฺจํ ปจฺจูปฺปนฺนารมฺมณฺมปี จีวิตินฺทฺริยปฺปนฺนวิจฺเจทฺทวเสน
อารมฺมณฺณํ กตฺวา ปวตฺตติตี อาท ปจฺจนา วาเตเนว โรเคนาติ-
อาทึ ฯ เยน หิ ปฺปนฺนโร วิจฺฉิขฺชติ ตาทิสํ ปโยคํ นิพฺพตฺเตนฺตํ
ตทา วรฺกจิจฺจํ ปวตฺตณฺตํ ปหริตฺมตฺเตเยว กมฺมฺนา พชฌติ ฯ
มฺนุสฺสอรฺหนตฺสฺส จ ปุณฺณชฺชนกาเลเยว สตฺถปฺปหารเ วา วิเส วา
ทินฺเนปี ยทึ โส อรฺหตฺตํ ปตฺวา เตเนว มรฺติ อรฺหนตฺตมาตโก
โหติเยว ฯ ยํ ปนฺ ปุณฺณชฺชนกาเล ทินฺนํ ทานํ อรฺหตฺตํ ปตฺวา
ปริภฺวชฺชติ ปุณฺณชฺชนสฺเสว ตํ ทินฺนํ โหติ ฯ นนฺ จ ยถา อรฺหตฺตํ
ปตฺวา ปริภฺวตฺตมฺปี ปุณฺณชฺชนกาเล ทินฺนํ ปุณฺณชฺชนทานเมว โหติ
เอวํ มรฺณาธิปฺปาเยน ปุณฺณชฺชนกาเล ปหารเ ทินฺเน อรฺหตฺตํ ปตฺวา
เตเนว ปหารเณ มเต กสฺมา อรฺหนตฺตมาตโกเยว โหติ น ปุณฺณชฺชน-
มาตโกติ ฯ วิเสสภาวโธ ฯ ทานํ หิ เทยฺยธมฺมสฺส ปริจฺจจาก-
มตฺเตน โหติ ฯ ตถาหิ ทานเจตนา จชิตพฺพวคฺคํ อารมฺมณฺณํ กตฺวา
จชฺนมตฺตเมว อณฺเวยสนฺตกกรณฺณจฺจ ตสฺส จชฺนํ ตสฺมา ยสฺส
ตํ สกํ กตํ ตสฺเสว ตํ ทินฺนํ โหติ น เอวํ วโร ฯ โส

[ม. ป. ๑๓๕ ส.ป. ๕๔๒]

หิ ปาโณ ปาณสยลิตา วกเจตนา อุปกุกโม เตน มรณนุติ
อิมลั ปญจนัน อองคานัน ปารีปุริยาว โหติ น อปารีปุริยา ตสฺมา
อรหตฺตปฺปตฺตสฺเสว มรณนุติ อรหนตฺตมาตโกเยว โหติ น ปุณฺชชน-
มาตโก ๑ ยสฺมา ปน อิมิ มาเรมิติ ยิ สนฺตานิ อารพฺภ มาร-
ณิจฺจาทสฺเสว ปุณฺชชนจีณาสวภาเวน ปโยคมรณกฺขณานิ วเสน
สตีปี สนฺตานิเกเท อเกโทเยว ๑ ยทา จ อตฺถลิตฺทฺธิ ตทาจีณาสว-
ภาโว ตสฺมา อรหนตฺตมาตโกเยว โหตีตี นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพิ ๑
อณฺณจิตฺเตนาตี อวธาธิปฺปาเยน อมาเรตฺถกามตาจิตฺเตน ๑ นตฺถิ
ปาณาตีปาโตตี อมาเรตฺถกามตาจิตฺเตน ปหฺรตา ๑ กิณฺจาปี ปจฺมปฺ-
ปหาโร น สยเมว สกโกตี มาเรตฺถ ๑ ทุดิยิ ปน ลกิตฺวา สกโกนฺโต
ชีวิทวินาสนเหตุ โหติ ๑ ตสฺมา ปโยโค เตน จ มรณนุติ อิมินา
ลัสนฺทนฺโต ปจฺมปฺปหารเนว กมฺมพฺนฺโร ยุตฺโต น ทุดิเยน
ตสฺส อณฺณจิตฺเตน ทินฺนตฺตา ๑ อุภเยหิ มเตปี ปจฺมปฺปหารเนว กมฺมฺนา
พฺนฺโร ยุตฺโต ๑ กมฺมาปคฺติพฺยคฺติภาวตฺถนฺติ อานนฺตฺริยาทิ-
กมฺมวิภาคฺสฺส ปาราชิกาทิอาปคฺติวิภาคฺสฺส จ วิภาวนตฺถ ๑ เอพฺกั
มาเรมิติ ปวคฺตเจตนา ย ปุพฺพภาคฺคตา อิมิ มาเรมิติ สนฺนิฏฺฐาปก-
เจตนา ย ตทา สนฺนิหิตตฺตา ยถาวตฺถกั กมฺมพฺนฺโร โหตีเยวาตี

๑. ม. เตน วุตฺตํ อุภเยหิ มเตปี ปจฺมปฺปหารเนว กมฺมฺนา พฺนฺโรติ ๑

[ม. ป. ๑๓๕ ส. ป. ๕๔๒-๓]

อาห อิมิ วตุถุ มาระมีติ เจตนาย อตุถิภาวโตติอาที ฯ สพุพตุถ
หิ ปุริมิ อภิสนุชิจิตต์ อปฺปมาณิ เตน อตุถิสิทธิยา อภาวโต ฯ
วชกจิตต์ ปน ตทารมมณณจ ชีวิตินุทธิยิ อานนุตริยาทิภาเว
ปมาณนุติ ทฎุชพุพิ ฯ ฆาตโก จ โหตีติ ปาณฆาตโกว โหติ ฯ
ปาณาติปาตกมฺมุนาว พนุโร โหตีติ อตุโถ ฯ ปุพุเพ วุตตนเยเนว
เวทิตพพุนติ ยถากกมฺ ปาราชิกถุลลจฺยปจิจิตฺติยานิ เวทิตพพานิ ฯ
มาตาปีตุอรหนุตานํ อลฺลฉตริ มาระมีติ कुณมหนุเตสุ ปวตฺต-
ปุพฺพภากเจตนาย ทารุณภาวโต ตถาวิชปุพฺพภากเจตนาปริวาร
สนฺนิฎฺฐापกเจตนา ทารุณาว โหตีติ อาห อิช ปน เจตนา ทารุณา
โหตีติ ฯ อิมินาว เอพํ มาเรสุสามิติ มาตาปีตุอาทีนํ มาระเนปี
ปุพฺพภากเจตนาย อทารุณตา อลฺลฉตา ปวตฺตอานนุตริยกมฺมโต
เอวํ ปวตฺตอานนุตริยสุส นาทิทารุณตา วุตฺตาว โหตีติ ทฎุชพุพา ฯ
โลहितกนฺติ โลहितมกฺขิตต์ ฯ กมฺมํ กโรนฺเตติ ยุทฺธกมฺมํ กโรนฺเต ฯ
ยถาธิปฺปายํ คเตติ โยธํ วิชฺฌิตฺวา ปีตริ วิทฺุเช ฯ อิทฺยจฺยถา-
ธิปฺปายํ เตน ตถา วิทฺุชภาวทสุสนตุถิ วุตฺตํ ฯ อยถาธิปฺปายมฺปน
อุชुकเมว กนฺตุวา ปีตริ วิทฺุเชปี มरणฺธาธิปฺปาเยน อตุตฺตนาว กตฺป-
ปโยคตุตา เนวตุถิ วิสฺสงเกโตติ วทฺุติ ฯ อานนุตริยิ ปน นตุถิติ
ปีตริ อุทฺุทิสฺส กตฺปฺปโยคภาวโต ฯ

[๑๕๐] เอวํ วิชฺฌาติ เอวํ ธนฺน กทฺุทิตฺวา วิชฺฌ ฯ เอวํ

[ม. ป. ๑๓๕ ส. ป. ๕๔๓-๔]

ปหาราติ เอวํ หพฺหํ อสี คเหตุวา ปหฺร ๑ เอวํ ฆาเตหีติ เอวํ
กมฺมกรณํ กตฺวา มาเรหิ ๑ มชฺฆเมติ หตุถิโน ปิฏฺฐิมชฺฆ ๑
เอเตนาติ อธิฏฺฐหิตฺวา อาณาเปตฺติอาทินา ๑ ตตฺถาติ อาณตฺติเก
ปโยเค ๑ กิณฺจาปี กิริยาวิเสโส อฏฺฐกถาสฺ อนาคโต ๑ ปาลียํ
ปน เอวํ วิชฺฌ เอวํ ปหฺร เอวํ ฆาเตหีติ กิริยาวิเสสสฺส ปรามณฺญ-
จตฺตาอาจริยปรมฺปราย อาคตํ กิริยาวิเสสมฺปิ ปาลียา สํสนฺทนโต
คเหตุวา ทสฺเสนโต อปโร นโยติอาทิมาย ๑ เภทนนฺติ หตุถา-
ทิจฺเจทน์ ๑ เภทนนฺติ กุจฺฉิอาทิมาลนํ ๑ อถวา อสุนา วิชฺฌนํ
อสินา เภทน์ มุคฺคราทีหิ สีสาทิเภทนนฺติ เอวมตฺถ อตฺถโธ
ทฏฺฐพฺโพ ๑ สงฺขมฺมฏฺฐกนฺติ สงฺขมฺมฏฺฐกมฺมกรณํ ๑ ตํ กโรนฺตา
อตุตฺโรฏฺฐอฏฺโธ กณฺณจฺจุพิกาคลวาทฺทปริจฺเจเทน จมฺมํ ฉินฺทิตฺวา
สพฺพเกเส เอกโต กณฺจึ กตฺวา ทณฺฑเกน วลิตฺวา อูปฺปาณฺนติ ๑
สทฺ เกเสหิ จมฺมํ อฏฺฐหติ ๑ ตโต สีสกฺฎาหํ ฌลสทฺขราหิ ฌมฺสิตฺวา
โรชนฺตา สงฺขวณฺณํ กโรนฺติ ๑ เอวมาทิกนฺติ อาทิสทฺเทน พิลงฺค-
ถาลิยํ ราหุฆบํ โชติมาลิกํ หถฺถปชฺโชติกํ เอระกตฺติกํ จีระกวาสิกํ
เอณฺเษยํกํ พลิสมฺสสิกํ กหาปณํกํ ขาราทฺปฏิจฺจนํกํ ปลิฆปฺริวตฺติกํ
ปลาลปิฏฺฐกนฺติ เอวมาทิ สพฺพํ กมฺมกรณํ สงฺคณฺหาติ ๑ ตตฺถ
พิลงฺคถาลิยนฺติ กณฺชฺชียอฏฺฐกขลิกกมฺมกรณํ ๑ ตํ กโรนฺตา สีสกฺปาลํ
อูปฺปาณฺนตฺวา ตตฺตํ อโยคฺพํ สณฺฑทาเสน คเหตุวา ตตฺถ ปกฺขิ-

[ม. ป. ๑๓๕ ส.ป. ๕๔๔-๕]

ปนฺติ ฯ เตน มตฺถลฺลํ ปกฺกญฺจิตฺวา อฺปริ อุตฺตรติ ฯ ราหุมนฺติ
ราหุมนฺตมฺมกรณํ ฯ ตํ กโรนฺตา สงฺกฺนา มฺขํ วิวริตฺวา อนฺโตมฺเข
ปทีปํ ชาเลนฺติ ฯ กณฺณจฺพิกาหิ วา ปญฺจาย มฺขํ นิชาทเนน
ขณฺนติ ฯ โลหิตํ ปคฺขมริตฺวา มฺขํ ปฺเรติ ฯ โชติมาลิกนฺติ สกฺล-
สรีริ เตลปิโลติกาย เวเจตฺวา อาลิมฺเปนฺติ ฯ หตฺถปชฺโชติกนฺติ
หตฺถเต เตลปิโลติกาย เวเจตฺวา ปทีปํ วิย ปชฺชตฺนติ ฯ เอรก-
วตฺติกนฺติ เอรกวตฺตกมฺมกรณํ ฯ ตํ กโรนฺตา เหฏฺฐา คีวโต
ปญฺจาย จมฺมพฺพเช กนฺตฺนตา โคปฺปกฺเก ปาเตนฺติ ฯ อถ นํ
โยตฺเตหิ พนฺธิตฺวา กทฺถนฺติ ฯ โส อตฺตโนว จมฺมพฺพเช อุก-
กมิตฺวา ปตฺติ ฯ จีรกวาสิกนฺติ จีรกวาสิกมฺมกรณํ ฯ ตํ กโรนฺตา
ตเถว จมฺมพฺพเช กนฺตฺตฺวา กญฺฉิ จเปนฺติ กญฺฉิโต ปญฺจาย กนฺตฺตฺวา
โคปฺปกฺเกสุ จเปนฺติ ฯ อฺปริเมหิ เหฏฺฐิมสรีริ จีรกนิวาสนนิวตฺถํ
วีย โหติ ฯ เอณฺเอยกนฺติ เอณฺเอยกมฺมกรณํ ฯ ตํ กโรนฺตา
อุโภสุ กปฺปเรสุ จ ชณฺณเกสุ จ อยวलयานิ ทตฺวา อยสุลานิ
โกญฺญนฺติ ฯ โส จตฺถหิ อยสุเลหิ ญฺมิมิ ปตฺติจฺหติ ฯ อถ นํ
ปรีวเรตฺวา อคฺคิ กโรนฺติ ฯ ตํ สนฺธิโต สนฺธิโต กาเลน กาลํ
สุลานิ อปเนตฺวา จตฺถหิ อญฺฉิโกญฺฉิเยว จเปนฺติ ฯ พลิสมฺตฺติกนฺติ
อุกโตมฺเขหิ พลิสฺหิ ปหริตฺวา จมฺมมฺสนหารุณิ อฺปฺปาญฺนติ ฯ
กหาปณฺนติ สกฺลสรีริ ตินฺหาหิ วาสีหิ โกญฺฉิโต ปญฺจาย กหาปณ-

มตฺตปิ กหาปณมตฺตปิ ปาเตนตา โกฎฺเณนฺติ ฯ ขาราทฺฏิกฺกนฺติ
สรีริ ตตฺถ ตตฺถ อาวฺเรหิ ปหริตฺวา โกฎฺเณหิ ขาริ ฌมฺสนฺติ ฯ
จมฺมมฺสนหารุณี ปคฺฆริตฺวา อฏฺฐิกสงฺขติกาเว ติฏฺฐติ ฯ ปลิฆปริ-
วตฺติกนฺติ เอเกน ปสฺเสน นิปชฺชาเปตฺวา กณฺณจฺฉิทฺเท อยฺสุถํ
โกฎฺเณตฺวา ปจฺวิยา เอกาทฺษํ กโรนฺติ ฯ อถ นํ ปาทะ คเหตฺวา
อาวิชฺฌนฺติ ฯ ปลาลปิฏฺฐกนฺติ เณโก การณฺโณ นวิจฺมมํ อจฺฉินฺ-
ทิตฺวา นิสทโปเตหิ อฏฺฐินี ภินฺทิตฺวา เกเสสุ คเหตฺวา อุกฺขิปติ ฯ
มฺสราสิเยว โหติ ฯ อถ นํ เกเสเหว ปรีโยนทฺฐิตฺวา กณฺหนฺตา
ปลาลวฏฺฐี วิย กตฺวา ปลิเวเจนฺติ ฯ

[๑๕๑] วตฺถุ วิสฺวาเทตฺวา ตโต อณฺณํ มาเรตีติ สมฺพนฺโห ฯ
ปุริมปสฺสาทินมฺปิ วตฺถุสทาวโต วตฺถุคฺคหณฺเนว กหณฺนฺติ อาห
ปุโรโต ปหริตฺวาติอาที ฯ จิตฺเตน ปุโรโตวาติ นยฺมํ กตฺวา วา
อกตฺวา วา ปุโรโต ปหริตฺวา มาเรตีติ วุตฺเต สเจ อณฺณตฺถ
ปหริตฺวา มาเรติ เลสํ โอทฺเทตฺวา อวตฺตตฺตฺตา วิสฺงเกโตว
โหติ ฯ จิตฺเตน ปน ขตฺถกตฺถจิ ปหริตฺวา มารณฺ อิจฺฉนฺโตปิ
สเจ ปุโรโต ปหริตฺวา มาเรตีติ วทติ ตสฺส เลสํ โอทฺเทตฺวา
ตถาวตฺตมตฺถํ จเปตฺวา เตเนว จิตฺเตน สมฺภูจฺาปีตวิญฺญตฺติกตฺตฺตา
มนุสฺสวึคฺคหปาราชิกโต ปรียาเยน อมฺจฺฉนฺโต อณฺณตฺถ ปหริตฺวา
มาริตฺปี เนวตฺถิ วิสฺงเกโตติ วทนฺติ ฯ เกจि ปน ตํ น อิจฺฉนฺติ ฯ

[ม. ป. ๑๓๕ ส. ป. ๕๔๕]

วตุฎวิเสเสนาติ มาตุอาทิวตุฎวิเสเสน ฯ กมุวิเสโสติ อานนุต-
รียาทิกมุวิเสโส ฯ อาปตุติวิเสโสติ ปาราชิกาทิอาปตุติวิเสโส ฯ
เอตํ คาเม จิตนุติ คาโม ปุคฺคณินยมนตฺถํ วุตฺโต น โอกาส-
นินยมนตฺถํ ฯ ตสฺมา โอกาสํ อนินยเมตฺวา ปุคฺคณสฺเสว นินยมิ-
ตตฺตา นตฺถิ วิสฺงเกโต ฯ คาเมยเวตฺวาทีสุ ปน โอกาสสฺส
นินยิตตฺตา อณฺณตฺถ มารีเต วิสฺงเกโต วุตฺโต ฯ ตฺถนฺเตนาติ
อคฺคโกฎฺฐิยา ฯ ธรฺนาติ ขคฺคมุฎฺฐินา ฯ เอตํ กจฺจนฺตฺนุติ คมเนน
ปุคฺคโลว นินยิตฺโต น อิริยาปโถ ฯ เตนาห นตฺถิ วิสฺงเก-
โตติ ฯ กจฺจนฺตฺเมวาทิอาทีนา ปน อิริยาปโถ นินยิตฺโต ฯ
เตนาห วิสฺงเกโต โหตีติ ฯ ทีฆํ มาเรตีติ วุตฺเตปี ทีฆสณฺ-
จานานํ พหุภาวโต อิตฺถนฺนามํ เอวรูปญฺจ ทีฆนฺติ อณฺณเอตํ
อสาธาณลกฺขณเนน อนินฺททิฎฺฐตฺตา อนินยเมตฺวา อาณาเปตีติ วุตฺตํ ฯ
เตเนวาท ขงฺกิลฺลิจิ ตาทิสํ มาเรตีติ ฯ เอตฺถ จ จิตฺเตน พหุสฺ
ทีฆสณฺจฺจเนสฺส เอกํ นินยเมตฺวา วุตฺเตปี วาจาญ อนินยิตตฺตา
อณฺณสฺมี ตาทิเส มารีเต นตฺถิ วิสฺงเกโตติ วทฺนฺติ ฯ ปรปฺปณฺมฺหิ
ปฺปณฺสณฺณิตาลกฺขณสฺส องฺกสฺส อภาวโต เนวตฺถิ ปาณาติปาโตติ
อาห อาณาปโก มุจฺจตีติ ฯ ยทิ เอวํ โอกาสนินยเมปี สติ กถํ
ปาณาติปาโตติ ฯ โอกาสํ นินยเมตฺสฺส ตสฺมี โอกาสเน นินฺนฺนฺสฺส
ชีวิตฺนฺทฺริยํ อารมฺมณํ โหตีติ กเหตุพฺพํ ฯ โอกาสํ หิ นินยเมตฺวา

[ม. ป. ๑๓๕ ส. ป. ๕๔๖-๗]

นิทฺธิสนฺโต ตสฺมี โอกาเส นิสินฺนํ มาราเปตฺกาโม โหติ สยํ
ปน ตทา ตตฺถ นตฺถิ ตสฺมา โอกาเสน สห อตฺตโน ชีวิตฺติ-
หุริยํ อารมฺมณํ น โหตีติ วทฺหติ ฯ

[๑๕๒] เอวํ อาณาเปนฺตสฺส อจฺริยสฺส ตาว ทฺกฺกณฺฺนฺติ สเจ
สา อาณตฺติ ยถาธิปฺปายํ น กจฺจติ อจฺริยสฺส อาณตฺติกฺขณ
ทฺกฺกณฺฺ สเจ ปน สา ยถาธิปฺปายํ กจฺจติ ยํ ปฺรโต อุตฺตจฺจยํ
วฺตฺตํ อาณตฺติกฺขณ ตเทว โหติ อถ โส ตํ อวสฺสํ ฌาเตติ
ยํ ปฺรโต สพฺเพสํ อาปตฺติ ปาราชิกสฺสาติ วฺตฺตํ ตโต อิมสฺส
ตงฺขณฺเวยว ปาราชิกํ โหตีติ เอวเมตฺถ อตฺถิโก กเหตุพฺโพ ฯ
อจฺริเยน ปน เหฏฺฐา อทินฺนาทานทฺจกฺกถายํ วฺตฺตฺนฺเวยเนว อยมตฺถิโก
สกฺกา วิณฺญาตฺนฺติ อีธ น วฺตฺโต ฯ วฺตฺตํ หิ ตตฺถ อาปตฺติ
ทฺกฺกณฺฺสฺสาติ เอวํ อาณาเปนฺตสฺส อจฺริยสฺส ตาว ทฺกฺกณฺฺ สเจ
ปน สา อาณตฺติ ยถาธิปฺปายํ กจฺจติ ยํ ปฺรโต อุตฺตจฺจยํ
วฺตฺตํ อาณตฺติกฺขณ ตเทว โหติ อถ ตํ ภาณํ อวสฺสํ
หาริยํ โหติ ยํ ปฺรโต สพฺเพสํ อาปตฺติ ปาราชิกสฺสาติ วฺตฺตํ
ตโต อิมสฺส ตงฺขณฺเวยว ปาราชิกํ โหตีติ อยํ ยุตฺติ สพฺพตฺถ
เวทิตพฺพาติ ฯ เตสมฺปิ ทฺกฺกณฺฺนฺติ อาโรจนปฺจฺจยา ทฺกฺกณฺฺ ฯ
ปฺฏิคฺคหิตมตฺเตติ เอตฺถ อวสฺสํ เจ ปฺฏิคฺคณฺฺหาติ ตโต ปุพฺเพว
อจฺริยสฺส อุตฺตจฺจยํ น ปน อปฺปฏิคฺคหิตเตติ ทฺจฺจพฺพํ ฯ กสฺมา

[ม. ป. ๑๔๐ ส. ป. ๕๔๕]

ปนสฺส ฤลลจฺยณฺติ อห มหาชโน หิ เตน ปาเป นโยชิตฺติ ฯ
มฺลฏฺสเสว ทุกกฺกณฺติ อิทฺถิ มหาอฏฺสกาถํ อากตฺนยทสฺสนมตฺตํ ฯ
น ปน ตํ อจฺริยสฺส อธิปฺเปตํ ฯ เตนหา เอวํ สนฺเตติอาทึ ฯ
เอวํ มหาอฏฺสกาถํ วุตฺตฺนเขน อตฺเถ สตีติ อตฺโถ ฯ ปฏฺิกฺคหณเ
อาปตฺติเยว น สียาติ วรรกสฺส สาธุ สฺกฺกฺฐติ มารณปฏฺิกฺคหณเ
ทุกกฺกฏาปตฺติ น สียา เอวํ อนฺพาวิกวิสเยปี ตาว ทุกกฺกํ โหติ
กิมจฺกํ ปน มารณปฏฺิกฺคหณเติ ทสฺสนตฺถํ สจฺจริตฺตปฏฺิกฺคหณาทึ
นิตฺสฺสิตฺติ ฯ อโห วต อิตฺถนฺนาโม หโต อสฺสาติ เอวํ มรณา-
ภินนทฺเนปี ทุกกฺกเ สตี ปเคว มารณปฏฺิกฺคหณเติ อธิปฺปาโย ฯ
ปฏฺิกฺคณฺหนตฺสเสวตํ ทุกกฺกณฺติ อวชารณน วิสงฺเกตตฺตา อิมสฺส
ปฏฺิกฺคณฺพจฺยา มฺลฏฺสเสว นตฺถเวว อาปตฺติติ ทสฺเสติ ฯ เกจิ
ปน อิทฺถ วุตฺตทุกกฺกํ ปฏฺิกฺคณฺหนตฺสเสวาติ เอตฺตกเมว อวชารณน
ทสฺสิตํ น ปน มฺลฏฺสเสว มหาอฏฺสกาถํ วุตฺตทุกกฺกํ ปฏฺิก-
ชิตฺตฺนติวทฺนติ ฯ ปฺริมนเยติ สมนนฺตฺราตีเต อวิสฺกฺกียทฺตฺนิตฺทเทเส ฯ
เอตฺนติ ทุกกฺกํ ฯ ยทึ เอวํ กสฺมา ปาลิยํ น วุตฺตฺนติ อห
โอกาสภาเวนาติ ฯ ตตฺถ มฺลฏฺสเสว ฤลลจฺยณฺติ วจนโต ปฏฺิก-
คณฺหนตฺสเสว ทุกกฺกํ วุตฺตํ โอกาโส นตฺถิตฺติ โอกาสภาเวน น
วุตฺตํ น ปน อภาวโตติ อธิปฺปาโย ฯ อาณตฺติกฺขณเ ปุณฺช-
ชโนติ เอตฺถ อนาคเต โวโรเปตพฺพชิวิตฺนทฺริยวเสน อตฺถสาธิก-

เจตนาย ปวตตตตตา อรหนตฆาตโก ชาโตติ ทฎฐพัพ ๑ สย
สงฆตเถรตตตา อุปฎุจกานกาเลติ วุตตัม ๑ วาจา ย วาจา ย ทุกกณฺนติ
โยโกจิ มม วจันํ สุตฺวา อิมํ มาเรตฺตติ อิมินา อธิปฺปาเยน
อวตฺวา เกวลํ มรณภินนุทนวเสเนว วุตตตตตา โจราปี นาม ตํ
น หนนฺตฺติอาทิวาจาสุปี ทุกกณฺเมว วุตตัม ๑

[๑๕๓] อยมตฺโต เอเตน วุตฺโตติ ยถา โส ชานาตีติ
สมฺพนุโ ๑ วากฺยเกทฺนติ วจฺเภา ๑ ทฺวินฺนํ อุทฺทิสฺสาติ เทว
อุทฺทิสฺส ทฺวินฺนํ วา มรณํ อุทฺทิสฺส ๑ อุโภ อุทฺทิสฺส มรณํ
สํวณฺณตฺสส เจตนาย เอกตฺเตปี เทว ปาณาติปาตาติ วตฺตพฺพ-
สทาวโต พลวภาวํ อปาชฺชิตฺวา ปฎิสนฺธิวิปากสมนฺนตฺริ ปวตฺตिय
อนเกาสุปี ชาตีสุ อปราปรียเจตนาเวสน ทุกฺขุปฺปาทนโต มหา-
วิปากตฺตา อกฺสตราตีติ วุตตัม ๑ พหุ อุทฺทิสฺส มรณสํวณฺเนปี
เอเสว นโย ๑ เอวณฺติ สีสํ วา ฉินฺทิตฺวา ปปาเต วา ปตฺติควาติ-
อาทินา ๑ อาโรจิตมตฺเตติ วุตตมตฺเต ๑ ยถา อริยมกฺกกฺขณ
จตฺตาโร สติปฎุจกานา จตฺตาโร สมฺมปฺปชานา จ กิจฺจวเสน
อิชฺฌนฺติ เอวํ เจตนาย เอกตฺเตปี กิจฺจวเสน อนเเก ปาณา-
ติปาตา อิชฺฌนฺตฺติ อาห ตตฺตกา ปาณาติปาตาติ ๑ ยถา หิ
อตฺตานํ สตํ กตฺวา ทสฺเสตฺตฺกามสฺส สตํ โหมิ สตํ โหมีติ
กตฺปริกมฺวเวสน ลทฺฐปฺจฺจุปฺปนฺนปฺริตฺตารมฺมณํ อภิลฺลวฺจิตฺตํ สตนฺโต-

คธานี วนุณเส อีสส วนุณ อารมมณ กตุวาปี สติ นิปผา-
เทติ ยถา จ อีสส มรณ ปวตุตมานาปี วกเจตนา สก-
สรีเร อุปุชชมานัน อุปุณัน นิรุชชมานนจ สกลมปิ ชีวิตินุทริย
เอกปฺพาเรเนว อาลมพิตุมสกุกุณเยยตุตา จานปฺปตุตฺ เอกเทส-
วตุตชีวิตินุทริย อารมมณ กตุวา อารมมณานารมมณภูตฺ สกลมปิ
ชีวิตินุทริย วินาสติ เอวเมว ปจฺจอุปฺนุนปฺริตุตารมมณาย วก-
เจตนาย มาเรตุกามตาย ปฺริคฺคหิตสตุเตสฺ อีสสเสว ชีวิตินุทริเย
อารมมณ กเตปี กิจฺจนิปฺผตุตฺติวเสน สพฺเพปี มาริตาว โหนฺติ ฯ
เยสํ หตุตฺโตติ เยสํ ฅาตกปวารีตานิ หตุตฺโต ฯ เตสํ มฺถํ ทตุวา
มฺจฺจตีติ อิทํ เตน กตปฺปโยคสฺส ปฺน ปากติกภาวาปาทนํ อวสานัน
ปาเปตุวา ทสฺเสตุ วุตฺตํ ฯ มฺเลน กิตฺ ปน โปตุถกํ โปตุถก-
สามิกานัน ทตุวา มฺจฺจติเยวติ ตีสฺสปี คณฺจิปฺเทสฺ วุตฺตํ ฯ เกนจิ
ปน สเจ โปตุถกํ สามิกานัน ทตุวา มฺถํ น คณฺหติ น มฺจฺจติ
อตุตฺตนิยภาวโต อโมจิตตุตฺตติ วตุวา พหุชา ปปญฺจิตํ ฯ น ตํ
สารโต ปจฺเจตพฺพิ ฯ โปตุถกสามิกานัน หิ โปตุถเก ทินฺเน อญฺเณน
กตํ ปฏฺฐิตฺวา อตุตฺตนา กตปฺปโยคสฺส นาสิตตุตฺตา กถํ โส น
มฺจฺจเยย น จ ปฺริจฺจตุตฺตสฺส อตุตฺตนิยภาโว ทิฏฺฐโหติ ฯ คณฺจิป-
เทสฺ ปน สเจ มฺเลน กิโต โหติ โปตุถกสามิกานัน โปตุถกํ
เยสํ หตุตฺโต มฺถํ คหิตํ เตสํ มฺถํ ทตุวา มฺจฺจตีติ กสฺมา วุตฺตํ ฯ

[ม. ป. ๑๔๒ ส. ป. ๕๕๔]

ไปตถกนิมิตตมูลสฺส กหิตตตฺตา อกปฺปิยเมตํ ยถิ หิ ไปตถก-
สามิกสฺส ไปตถกํ ทตฺวา สยเมว มฺลํ กณฺเหยฺย อกปฺปิยเมว
ตํ อถาปี ไปตถกสามิกสฺส สนฺตีกา มฺลํ อคฺคเหตุว สยเมว
ตํ ไปตถกํ ฌาเปยฺย ตถาปี อณฺเณน สทฺธาเทยฺยวินิปาตเน
อาปฺตฺติ ตสฺมา เอวมาหาติ วุตฺตํ ฯ ตมฺปิ น สารโต ปจฺเจ-
ตพฺพํ ฯ ตสฺมา กณฺจิปเทสฺส วุตฺตนโยปี เจตฺถ สารโต ทฏฺฐพฺโพ ฯ
มรณวณฺณํ ลิจิสฺสามาติ เอกชฺฌาสนฺยา หุตฺวาติ อิทํ ตถา กโรนฺเต
สนฺธาย วุตฺตํ ฯ เอวํ ปน อตฺตวิทิตฺวาปี มรณฺธิปฺปาเยน ตสฺมี
ไปตถเก วุตฺตวิธึ กโรนฺตสฺส ปาราชิกเมว ฯ

[๑๕๔] ปมาณฺเต อตฺตนา สลฺลกฺขิตฺเต ปมาณฺ ๑ ตจฺเจตฺวาติ
อุนฺนตปฺปเทสํ ตจฺเจตฺวา ฯ ปัสฺสพฺจฺฉินฺนติ สพฺพนฺติมํ ปัสฺสพฺจฺฉิ ฯ
เอตฺตํ อลนฺติ นิฏฺฐาเปตฺกามตฺยา สพฺพนฺติมปฺปโยคสาธิกา เจตนา
สนฺนิฏฺฐาปกเจตนา ฯ สุตฺตนฺตฺยตฺเถราติ วินยฺเย อปกตณฺณโน
สุตฺตนฺตภาณกา ฯ มหาอฏฺฐกถาจรียตฺเถเรยฺว สนฺธาย วินยฺเย เต
น ชานนฺตฺติติ ปรีหาสวเสน สุตฺตนฺตฺยตฺเถราติ วุตฺตนฺตฺปิ วทนฺติ ฯ
เอตฺถ จ มหาอฏฺฐกถายฺ อวาทฺเต นิฏฺฐิตฺเต ปตฺติตฺวา มรณฺตฺตฺ อนิฏฺฐ-
จิตฺเต มา มรณฺตฺตฺติ อิมินา อธิปฺปาเยน กโรนฺตํ สนฺธาย สพฺพนฺติมมา
สนฺนิฏฺฐาปกเจตนา วุตฺตา ฯ มหาปจฺจริสฺสงฺเขปฏฺฐกถาสฺส ปน
ปจฺมปฺปหารโต ปฏฺฐาย อิมสฺมี อวาทฺเต ปตฺติตฺวา มรณฺตฺตฺติ อิมินา

[ม. ป. ๑๔๒ ส. ป. ๕๕๔ -๖]

อธิปฺปาเยน กโรนตสฺส ยสฺมี ยสฺมี ปโยเค กเต ตตฺถ ปติตฺวา
มรณฺติ ตตฺปโยคสํชิ ก สนนฺฎิฐาปกเจตฺนํ สนนฺชาย เอกสฺมีป
กุกุททลปฺปหารเ ทินฺเนตฺติอาทิ วุตฺตฺนฺติ ตีสุ คณฺชิปเทสุ วุตฺตํ ๑
ตสฺมา เตน เตน ปรียาเยน อฏฺฐกถาวาทานํ อณฺณมณฺณวโรโร
วุตฺโต๑ อถว มหาอฏฺฐกถายํ เอกสฺมีเยว ทิวเส อวฺอุปสนฺเต-
เนว ปโยเคน ขณฺติตฺวา นิฎฺฐาเปนฺตํ สนนฺชาย สพฺพนฺติมา สนนฺฎิฐา-
ปกเจตฺนา วุตฺตา๑ อิตฺราสุ ปน อิมสฺมี ปติตฺวา มรณฺตฺติ อธิป-
ปาเยน เอกสฺมี ทิวเส กิณฺจิ ขณฺติตฺวา อปรสฺมีป ทิวเส ตโต กิณฺจิ
กิณฺจิ ขณฺติตฺวา นิฎฺฐาเปนฺตํ สนนฺชาย วุตฺตฺนฺติ เอวมฺปี อฏฺฐกถานํ
อณฺณมณฺณวโรโร วุตฺโตติ อมฺหากํ ขนฺติ ๑ อตฺตโน ฆมฺมตา-
ยาติ อชานิตฺวา ปกฺขลิตฺวา วา ๑ อรหนฺตปิ สงฺคหํ กจฺจนฺตฺติ
อณฺเณหิ ปาติยมานานํ อมริตฺูกาแมนฺปี อรหนฺตานํ มรณฺ
สมฺภวตฺติ วุตฺตํ ๑ ปฺริมนเยติ มริตฺูกามา อิช มริตฺฺสนฺตฺติ วุตฺตฺนเย ๑
ตตฺถ ปติตํ พหิ นีหริตฺฺวาติ เอตฺถ อิมสฺมี อวฺวาญฺเยว มาเรณ-
ตฺติ นิชฺมาทวโต พหิ นีหริตฺฺวา มารีเตปี ปาราชิกํ วุตฺตํ ๑
อวฺวาญฺ ปติตฺวา โถกํ จิรายิตฺฺวา กจฺจนฺตํ กเหตุว มารีเต
อวฺวาญฺสฺมีเยว อคฺคหิตฺฺตฺตา ปาราชิกํ น โหตฺติ วทฺนฺติ ๑ ตมฺปน
อฏฺฐกถายํ ปติตฺปโยเคน คหิตฺฺตฺตาติ วุตฺตฺเหตุสฺส อธิป
สมฺภวโต วิมฺสิตฺฺวา กเหตุพฺพํ ๑ อมริตฺูกามา วาติปี อธิปฺปายสฺส

[ม. ป. ๑๔๒ ส. ป. ๕๕๖-๗]

สมภวโต โอปปาดิเก อุตฺตริตุ อสภฺกณฺติว มเตปี ปาราชิกํ
วุตฺตํ ๑ นิพฺพตฺติวาทิ วุตฺตตฺตา ปตฺนํ น ทิสฺสตีติ เจ ๑
โอปปาดิกสฺส ตตฺถ นิพฺพตฺติเยว ปตฺนนฺติ นตฺถิ วิโรโห ๑ ยสฺมา
มาตุยา ปติตฺวา ปรีวตฺตลึงฺกาย มตาย โส มาตุฆาตโก โหติ
น เกวลํ มนุสฺสปรุสฆาตโก ตสฺมา ปติตฺสเสว วเสน อาปฺต-
ตีติ อธิปฺปาเยน ปตฺนรูปํ ปมาณนฺติ วุตฺตํ ๑ อิํ ปน อการณํ ๑
มนุสฺสภฺกตํ มาตฺรํ วา ปิตฺรํ วา อปรีวตฺตลึงฺกํ ๑ ชีวิตา โวโรเป-
ตสฺส กมฺมํ อานนฺตริยํ โหตีติ เอตฺตกเมว हि อภฺจกถายํ วุตฺตํ ๑
ตตฺถ จ ลึงฺเก ปรีวตฺเตปี โสเอว เอกกมฺมนิพฺพตฺโต ภวฺงค-
ปฺพนฺโห ชีวิตินฺทฺริยปฺพนฺโห จ น อญฺโโลติ อปรีวตฺต-
ลึงฺกนฺติ วุตฺตํ ๑ โย हि ลึงฺเก อปรีวตฺเต ตสฺมี อตฺตภาเว ภวฺงค-
ชีวิตินฺทฺริยปฺพนฺโห โสเอว ปรีวตฺเตปี ลึงฺเก ตํเยว จ อุปาทาย
เอกชาตีสมณฺญา ๑ น เจตฺถ ภาวกลาปคตชีวิตินฺทฺริยสฺส วเสน
โจทนา กาทพฺพา ตทณฺณสฺเสว อธิปฺเปตฺตตฺตา ๑ ตํ हि ตตฺถ
อวิจฺเฉทวุตฺติยา ปฺพนฺชโวหารํ ลภติ อิตฺรปี วาภาวานุ-
पालนตาสามณฺเณนาติ อโนกาสาव โจทนา ๑ ตสฺมา ปรีวตฺเตปี
ลึงฺเก ตสฺเสว เอกกมฺมนิพฺพตฺตสฺส สนนฺตานสฺส ชีวิตา โวโรปนโต
โวหารโต โส อติถิฆาตโก วา โหตุ ปรุสฆาตโก วา อนนฺต-
ริยกมฺมโต น มุจฺจตีติ เอตฺตกเมว ตตฺถ วตฺตพฺพํ ๑ อิํ ปน

๑. ม. อปี ปรีวตฺตลึงฺกํ ๑

[ม. ป. ๑๔๒ ส. ป. ๕๕๘]

ขัยชาติกา สตุตา โหนติ เต เต มรณสมเย อตุตโน อตุตโน
ชาติรุเปเนว มรณติ นาณณรุเปเน ชาติวเสเนว จ ปาจิตติย-
ถุลลจยปาราชิกเหที ภูวิตพุพิ ตสุมา นาโค วา สุปณโณ วา
ยกุขรุเปเน วา เปตรุเปเน วา ปตติววา อตุตโน อตุตโน ตีรจณาน-
ชาติรุเปเน มรติ ตตุถ ปาจิตติยเมว ยุตติ น ถุลลจยขัย
ตีรจณานคตสเสว มตตุตา เตเนว ทุดิยตุเถรวาเท มรณรูป ปมาณิ
ตสุมา ปาจิตติยนติ วุตติ ๑ อยเมว จ วาโท ยุตตโตร เตเนว
โส ปจณา วุตโต ๑ อิมินาว นเยน มนุสสุวิคคเห นาคสุปณณ-
สทธิเส ตีรจณานคเต ปตติววา อตุตโน รุเปเน มเต ปาจิตติเยน
ภูวิตพุพิ ๑ เอว สนุเต ปาลิขัย ยกุโข วา เปโต วา ตีรจณาน-
คตมนุสสุวิคคโห วา ตสมี ปตติ อาปตติ ทุกกฏสฺส ปตเต
ทุกขา เวทนา อุปฺปชฺชติ อาปตติ ทุกกฏสฺส มรติ อาปตติ
ถุลลจยยสฺสาติ กสุมา วุตตนติ เจ ๑ ตตุถ เกจิ วทนติ ยกุโข
วา เปโต วาติ ปจมํ สกรูเปเนว จิตเต ยกุขเปเต ทสฺเสตฺวา
ปนุณ อณณรุเปเนปี จิตเตเยว ยกุขเปเต ทสฺเสตฺตุ ตีรจณานคตมนุสสุ-
วิคคโห วาติ วุตติ น ปน ตาทิสํ ตีรจณานคตํ วิสฺสุ ทสฺเสตฺตุ
ตสุมา ตีรจณานคตวิคคโห วา มนุสสุวิคคโห วา ยกุโข วา
เปโต วาติ เอวเมตถ โยชณา กาทพุพาติ ๑ คณฺฐิปเทสฺส ปน ตีสฺสุปี
पालิขัย มนุสสุวิคคเหเน จิตตีรจณานคตานิ อาเวณิกิ กตฺวา ถุลลจ-

จยั วุตตัม วิย ทิสฺสตีติ กถิตี ฯ ยกฺขรูปเปตฺรฺเปณ มเตปี เอเสว
นโยติ อิมินา มรรณฺรูปเสว ปมาณตฺตา ถุลลจฺจยั อติทิสฺสตีติ ฯ
มุชฺชาติ อมฺูเลน ฯ กิณฺจิ มฺูถิ อคฺคเหตุวาทิ วุตตัม โหติ ฯ โส
นิทฺุโทโสติ เตน ตตฺถ กตฺตปโยคสฺส อภาวโต ฯ ยทิ ปน โสปี
ตตฺถ ตตฺถ กิณฺจิ กิณฺจิ กโรติ น มุจฺจติเยวาทิ ทสฺเสนฺโต อาห
เอวํ ปตฺติตฺตาตีอาที ฯ ตตฺถ เอวณฺติ เอวํ มยา กเตติ อตุโถ ฯ
น นสฺสิสฺสสนฺตีติ อทสฺสนํ น กมิสฺสสนฺตีติ ฯ น ปลายิสฺสสนฺตีติ
อธิปฺปาโย ฯ วิปฺปฏิสฺสเร อุปฺปนฺเนติ มฺูลภฺุจฺจि สนฺธาย วุตตัม ฯ
ยทิ ปน ปจฺฉิโมปี ลภิตฺวา ตตฺถ วุตฺตปฺปการิ กิณฺจิ กตฺวา
ปฺน วิปฺปฏิสฺสเร อุปฺปนฺเน เอวํ กโรติ ตสฺสาปี เอเสว นโย ฯ
ปํสุมฺหิ ปตฺติตฺวา มรฺตีติ อภินวปฺุริเต ปํสุมฺหิ ปาเท ปเวเสตฺวา
ตตฺถ อุทฺธริตฺุ อสกโกณฺโต ตตฺถเอว ปตฺติตฺวา มรฺตี ฯ ชาตปจฺวิ
ชาตาคิ อิทํ สพฺพถา มตฺถกปฺปตฺตัม ธิรภาวํ ทสฺเสตฺุ วุตตัม ฯ
ปํสฺนา ปฺุเรนฺเตน ปน ปาททณฺุทาทิหิ มทฺุทนตาพานาทินา สฺุญฺจฺจฺจฺจ
ธิรภาวํ อาปาเทตฺวา ปกตฺติปจฺวิยา นิพฺพิเสเส กเต ชาตปจฺวิลภฺุณฺณ
อปฺปตฺเตปี มุจฺจติเยว ฯ โอปาตํ หรฺตีติ เอตฺถ โปกฺขรณฺิสทิสฺตฺตา
มุจฺจติ ฯ

[๑๕๕] หตฺถา มุตฺตมตฺเตติ โอทฺเทตฺวา หตฺถโต มุตฺตมตฺเต ฯ
วตี กตฺวาติ เอตฺถ ยทิ โส ปาเส วุตฺตปฺปการิ กิณฺจิ วิเสถ

[ม. ป. ๑๔๓ ส. ป. ๕๕๘-๕]

น กโรติ อตุตนา กตวติยา วิหุริสิตาย มุจจติ ฯ ฅทุชตรั วา
ปาสยญุฉิ จเปตีติ ฅิรภาวตุถั อปฺราย ปาสยญุฉิยา สทุฉิ พนุชิตฺวา
วา ตเมว วา สิตฺถิถุถั ฅทุชตรั พนุชิตฺวา จเปติ ฯ ทพุหตรั
วา ฅิรตรั วาติ ฅेतฺถาปี ฅเสว นโย ฯ ขาณฺณกนฺติ ปาสยญุฉิ-
พิพนุชนขาณฺณกั ฯ สพพตฺถเวว มารณฺตฺถาย กตปฺปโยคตฺตา น
มุจจติ ฯ วิปฺปฏิสारे อุปฺปนเนติ มฺลญฺจสฺเสว วิปฺปฏิสारे
อุปฺปนเน ฯ เตน ฅลาเตน ฯเป ฯ น มุจจตีติ ฅेतฺถ ปุพฺเพ
กตปฺปโยคั วินาเสตฺวา ปจฺจมา กุสลจิตฺเตน ปโยค กเตปี น มุจจตีติ
อิทํ สนุชาย กนฺตพฺพนฺติ ติสฺสุปี กณฺจิปเทสฺ วุตฺตํ ฯ ฅยั ปเนตฺถ
ฅธิปฺปาโย ยุตฺโต สียา ฅาทีโตนฺยเวว มารณฺตฺถาย กตปฺปโยคตฺตา
กตปฺริโยสิตาย ปาสยญุฉิยา ตปฺปจฺจยา ฅเย ฅเย สตฺตา มริสฺสนฺติ
เตสั เตสั วเสน ปจฺจมตรัเยว ปาณฺดาติปาทกมฺมสิทุริโต ปจฺจมา
กุสลจิตฺเตน ฅณฺณตฺตา กเตปี น มุจจตีติ ฯ รชฺชุกฺเต ชุทฺทก-
รชฺชุกฺ ฅ สยั วญฺญิตฺนฺติ พหุรชฺชุกฺ ฅกโต กตฺวา อตุตนา
วญฺญิตฺ ฅ อุพฺพญฺญตฺวาติ เต รชฺชุกฺ วิสฺสุ วิสฺสุ กตฺวา ฯ ฅรฺกตรั
กโรตีติ ฅติภาริยั กโรติ ฯ ปรีเยสิตฺวา กตฺนฺติ ฅรณฺณั กนฺตฺวา
รฺกขั ฉินฺนิตฺวา ตจฺเจตฺวา กตฺ ฅ ฅาลมฺพนรฺกฺโข วาติ ตตฺถ
ชาตกั สนุชาย วุตฺตํ ฯ ตทตฺถเมววาติ มารณฺตฺถเมว ฯ
วิสมณฺทลนฺติ มณฺจปีจาทิสฺสุ ฅาลิตฺตํ วิสมณฺทลั ฯ วตฺวา ฅสี

[ม. ป. ๑๔๔ ส.ป. ๕๕๗-๖๔]

อุปนิทฺธิปตีติ เอตุถ มุเขน อวตฺวา วุตฺตปฺปการํ มนสา จินฺเตตฺวา
อุปนิทฺธิปเนปี เอเสว นโยฯ ปุริมฺนเขนาติ เขลํ หตุถโต มุถํ
คหิตฺนฺติ อาทินา ฯ

[๑๕๖] สรีรสฺส วิรูปภาวกรณโต กุฎฺฐาติ วิสภาคโรโค
นามฯ ซีวิตปฺปวตฺติยา วา อสภาคตฺตา อนนฺนุทฺตตฺตา คณฺท-
ปีพกาทิกโย โย โกจิ ซีวิตปฺปวตฺติปจฺจนีโก วิสภาคโรโค ฯ

[๑๕๗] ปรี วา อมฺนาปรูปนฺติ เอตุถ อมฺนาปี รูปี เอตฺตฺสชาติ
อมฺนาปรูปติ พาหิรฺตฺตสมาสโต ทฺฐจฺพุโพฯ มฺนาปีเยปี เอเสว
นโยติ เอเตน มฺนาปีกํ รูปํ อุปสฺสฺหริตีติ เอตุถ ปรี วา มฺนาปรูปํ
ตฺสฺส สมีเปปี จเปติ อตฺตนา วา มฺนาปีเยน รูปेณ สมนฺนาคโต
ติฏฺฐตีติอาทิ โยเชตฺตพฺพนฺติ ทสฺเสติ ฯ เตเนว อณฺณตรสฺมี
คณฺจิปเท วุตฺตํ

มฺมานิเตน °เอสิตฺถิ	มรฺตฺติ สมีปโก
ทฺฐจฺจิตฺโต สเจ ยาทิ	โหติ โส อิตฺถิมารโก
ภิกฺขตฺถาย สเจ ยาทิ	ชานนฺโตปี น มารโก
อนตฺถิโก หิ โส ตฺสฺสา	มรฺเชน อุปฺเปกฺขโกติ ฯ

อปรฺมฺปี ตตฺถเวว วุตฺตํ

วิโยเคน จ เม ชายา	ชนนี จ น ซีวติ
-------------------	----------------

๑. ม. มมาลาเกน. ฯ

[ม. ป. ๑๔๔-๕ ส. ป. ๕๖๔-๕]

อติ ชานํ วิญญชฺชโต ตทตฺถิ โหติ มารโก

ปพฺพชฺชาทินิมิตฺตญฺเจ ยติ ชานํ น มารโก

อนตฺถิโก หิ โส เตสํ มรณฺเนน อุเปกฺขโกติ ฯ

อลงฺกริตฺวา อุปสํหริตฺติ อลาภเกน สุสฺสิตฺวา มรตฺตติ อิมินา

อธิปฺปายเณ อุปสํหริติ ฯ เตนฺว สเจ อุตฺตสฺสิตฺวา มรติ วิสฺสงฺเกโตติ

วุตฺตํ ฯ อลาภเกน สุสฺสิตฺวา มรตฺติ เอตฺถ จ ปาราชิกนฺติ

ปาสเสโส ทฏฺฐพฺโพ ฯ กุณฺปนฺนฺชา จาติ อหิอาทิกุณฺปนํ คนฺธา ฯ

หํสฺปฺพนฺติ หํสาทินํ ปกฺขโลมํ สนฺชาย วทติ ฯ

[๑๕๘] อสฺลจิจฺจาติ อิทํ มรณฺสํวตฺตนิคฺคอุปกฺกมฺสฺส อสฺล-
ลกฺขณํ สนฺชาย วุตฺตนฺติ อาห อิมินา อุปกฺกเมนาติอาที ฯ

อชานนฺตฺสฺสาติ อิทํ ปน มรณฺสํวตฺตนิคฺคอุปกฺกมฺกรณฺสฺส อชานนํ
สนฺชาย วุตฺตนฺติ อาห อิมินา อํ มริสฺสฺสิตฺติอาที ฯ น

มรณฺชิปฺปายสฺสาติ อิทํ ทฺกฺขุปฺปาทอุปกฺกมํ ชานนฺตฺสฺสาปิ มรณ-
ชิปฺปายสฺส อภาวํ สนฺชาย วุตฺตนฺติ อาห มรณํ อนิจฺจนฺตฺสฺสาติ-
อาที ฯ

[๑๕๙] โทมนฺสฺสจิตฺเตนฺว ภณฺตฺติ อิมินา สนฺนิฏฺฐาปฺกเจตนา
ทฺกฺขเวทนาสมฺปยุตฺตาเอวาทิ ทสฺเสติ ฯ สุขพฺพหฺลตฺยา หิ ราชาโน
หสมานาปิ มาเตถาติ วทนฺติ ฯ หาโส ปน เนสํ อนตฺถวฺปสมาทิ-
อณฺณวิสโยติ สนฺนิฏฺฐาปฺกเจตนา ทฺกฺขเวทนาสมฺปยุตฺตาเอว ฯ สติ

[ม. ป. ๑๔๕-๗ ส. ป. ๕๖๕-๘]

ปน โทมนสุเส กถิ ตํ นปฺปกาสตีติ อาห สุขโวภินฺณตฺตาทิอาที ฯ
ปฺพุพาปริยวเสน อุโกสุ ปสฺเสสุ อุปฺปชฺชนกสุเขหิ อาภินฺณตฺตา
อุปฺปนฺนสฺส จ โทมนสฺสสฺส อนุปฺปนฺนเรน ปวตฺติยา อภาวโต
ตทา อุปฺปนฺนมฺปิ โทมนสฺสํ นปฺปกาสตีติ อตฺถโถ ฯ

ปทภาชนียวณณา นิฎฺฐิตา ฯ

[๒๐๐] มรณตฺถิกาว หุตฺวาติ อิมสฺส กายสฺส เกเทน สกฺค-
ปาปนาธิปฺปายตฺตา อตฺถโต มรณตฺถิกาว หุตฺวา ฯ มรณตฺถิกาว
อชานนฺตาทิ เอวํอธิปฺปายิโน มรณตฺถิกา นาม โหนฺตีติ อตฺตโน
มรณตฺถิกาว อชานนฺตา ฯ น หิ เต อตฺตโน จิตฺตปฺปวตฺตี
น ชานนฺติ ฯ โวหารวเสนาติ ปฺพุพภาคโวหารวเสน ฯ มรณา-
ธิปฺปายสฺส สนฺนิฎฺฐาปกเจตนาภฺขณฺเณ กรุณาย อภาวโต การุณฺเณน
ปาเส พทฺชฺสูกรโมจัน วิย น โหตีติ อธิปฺปายิ ฯ ยถายฺนาคี
วุตฺตเมวตฺถํ ตถานุสนฺธินาติ ปฺริยายนฺตเรน วุตฺตํ ฯ ยถานุสนฺธินา
ยถายฺปฺริจฺเจเทนาคี วุตฺตํ โหติ ฯ อถวา ยถานุสนฺธินาติ
ยถานุปฺปนฺนเรน ฯ ยาว ตสฺมี ภเว สนฺตानสฺส อนุปฺปนฺนโร
อวิจฺฉินฺนปฺปวตฺติ โหติ ตาว จตฺวาติ วุตฺตํ โหติ ฯ อปฺปฎิ-
เวกฺขิตฺวาติ อนุปฺปริกฺขิตฺวา ฯ อุทฺธํ วา อโร วา สงฺกมฺนฺตีติ
ปจฺจลา อากตฺนํ โโอกาสทานตฺถํ นิสินฺนปาลิยา อุทฺธํ วา อโร
วา คจฺจนฺติ ฯ ปฏฺิเวกฺขณกิจจํ นตฺถิติ ปจฺจลา อากเตหิ

[ม. ป. ๑๔๘ ส. ป. ๕๖๘-๕]

อุปปริกษณกิจจํ นตฺถิ ฯ เหฏฺฐา กิสมิณฺจि วิชฺชมาเน สากฺกํ วลฺลํ
คณฺหาตีติ อหา ยสฺมี วลฺลํ น ปณฺญาตีติ ฯ ปฏฺวิเกุขณณฺเจทํ
คิหิณฺํ สนนฺตเกเยวาติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ปาลียํ มุสเส อุตฺตีสิตฺติ
อณฺณมณฺณํ อุปตฺถมฺเมตฺวา ทฺวีสุ มุสเสสุ อุตฺตีสิตฺตฺติ อตฺถโถ ฯ
อุทฺทกฺขลณฺฑกฺกนฺติ อุทฺทกฺขลตฺถาย อานีตํ ทารุณฺฑํ ฯ ปฏฺวิพฺพทฺชนฺติ
โกชนปฏฺวิพฺพทฺธํ ฯ โกชนนฺนฺตรายนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ

[๒๐๑] อคฺคกการิกนฺติ เอตฺถ กการิกาสทฺทสฺส ภาววจนตฺตา
อคฺคกการิยนฺติ อตฺถํ วตฺวาปี ยสฺมา กิริยํ ทาตุํ น สกฺกา ตสฺมา
ทานสงฺฆาตฺตา อคฺคกการิยาย ยุตฺตํ ปิณฺฑปาตเมว อิทฺธ อุปจาร-
วุตฺติยา อคฺคกการิยาติ กเหตุพฺพนฺติ อหา ปจฺมลทฺธปิณฺฑปาตนฺติ-
อาที ฯ ทณฺฑมฺมกฺครนฺติ นิขาทนมฺมกฺครํ ฯ วิกตฺติพฺพตฺตเยนาติ
วิกตฺติวิปริณาเมน ฯ วิเสสธริกโมติ สมาริ วิปฺสฺสนา จ ฯ อติวिय
ปากกฺกตฺตา หตฺถปฺปตฺโต วิย ทิสฺสตีติ วุตฺตํ ฯ อุปจฺฉินฺนฺทตีติ
วิเสสธริกมฺสฺส วิกฺเขโป มา โหตฺติ อหารํ อุปจฺฉินฺนฺทตีติ ฯ วิเสสธ-
ริคนฺติ โลกุตฺตรธมฺมปฏฺฐิลาภํ ฯ พฺยากริตฺวาติ อโรเจตฺวา ฯ
อุปจฺฉินฺนฺทตีติ น วฏฺฐตีติ ยสฺมา สภาคานํ ลชฺชิกิกฺขุณฺเวย อริยา
อตฺตนา อธิคตฺวิเสสํ ตาทิเส การณฺ สติ อโรเจนฺติ เต จ
ภิกฺขุ อุปปฏฺฐิรฺูปาย อนฺนสฺนาย ปจฺจยํ น ปริเยสนฺติ ตสฺมา
เตหิ ปริเยสิตปจฺจเย กุกฺกจฺจํ อุปปาทฺเตวา อหารํ อุปจฺฉินฺนฺทตีติ

[ม. ป. ๑๔๘-๕๔ ส.ป. ๕๖๕-๗๒]

น วฏฐิติ อตุโธ ๑ สภาคานํ หิ พุยาถตตตต อูปรจฺฉินฺหิตุํ น
ลภติ ๑ เตหิ กปฺปิยํ รกฺขิตํ ๑ เตเนว สภาคานํ หิ ลชฺชริกฺขุณฺ
กเถตุํ วฏฐิติ อิทํ อูปรจฺฉินฺหิตุํ น วฏฐิติ อิมสฺส การณํ
ทสฺเสนฺเตน วุตฺตนฺติ ตีสฺสปี คณฺจิปฺเทสุ วุตฺตํ ๑ อถว วิเสสา-
ธิกมํ พุยากริตฺวาติ อิทํ วิเสสสฺส อธิคตภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ ๑
อธิคมนฺตรายํ อาสงฺกนฺเตเนว จ อาหารูปรจฺฉเนโท กาทพุโพติ อนุญญา-
ตตตต ตํ อธิคเตน น กาทพุโพติ ทสฺเสตุํ วิเสสาธิกมํ พุยากริตฺวา
อาหารํ อูปรจฺฉินฺหิตุํ น วฏฐิติ วุตฺตํ ๑ กิ ปน อริยา อตฺตนา
อตฺตนา อธิคตวิเสสํ อญฺเณสํ อารโจะนฺตฺติ อิมิสฺสา โจทนาย
สภาคานํ หิ ลชฺชริกฺขุณฺ กเถตุํ วฏฐิติ วุตฺตํ ๑ อยมตฺถ
ยุตฺตตโรติ อมฺหากํ ขนฺติ ๑ คณฺจิปฺเทปิ อยมตฺถโธ ทสฺสิโตเยวาทิ ๑

[๒๐๒] ภณฺทกํ โชรฺวนตฺติ จิวฺริ โชรฺวนตฺตา ๑ โชรฺวนทณฺทกนฺติ
ภณฺทโชรฺวนทณฺทกํ ๑ อหิ กุกฺกจฺจโกติ มม กิริยาย มเรยฺย
นุโข โน วาติ เอวํ ชาตกุกฺกจฺจโก ๑ สพุพตฺถาปิ ปเนตฺถ
เอวรูเปสุ วตฺถุสฺส อมเต อุตฺถจฺจยสฺส วุตฺตตฺตตฺตา เตน กตปฺปิโยเคน
ทูกฺขา เวทนา อูปรชฺชตฺต วา มา วา ปาราชิกาย อภาวโต
ภควตฺตา วจเนน อุตฺถจฺจยเมวาทิ วทนฺติ ๑

[๒๐๓] กพุโก ปตติ เอเตนาคิ กพุภปาทนํ ๑ ตาทิลิ
เกสชฺช ๑ เตนาหฺ เยน ปริกฺตฺเตนาคิอาที ๑ มรณฺวณฺณ วา

[ม. ป. ๑๕๔-๘ ส. ป. ๕๖๒-๓]

สัวณเณยยาติ วุตตตุตา ปรียายโต อาปตติโมกฺโข น โหตีติ
อาห ปรียาโย นาม นตฺถิติ ฯ คพฺภํ น คณฺหาตีติ คพฺภํ น
ธาเรติ ฯ วาเตน ปาณเกหิ วา คพฺโภ วินฺสฺสนฺโต กมฺมํ วินา
น นสฺสตีติ อธิปฺปาเยน ทวีหาคารเหตีติ วุตฺตํ ฯ ที่มฺนิกายภูสฺสกาถาย
ปน คพฺโภ หิ วาเตน ปาณเกหิ กมฺมฺนาติ ตีหิ การฺเนหิ วินฺสฺสตีติ
วตฺวา กมฺมฺนา นสฺสฺนเต ปน พุทฺธาปี ปฏฺิพาหิตฺตุน สกฺโกนฺตีติ วุตฺตํ ฯ
ตตฺถ วาเตน ปาณเกหิ วา คพฺเภ วินฺสฺสนฺเต น ปฺริมกมฺมฺนา
โอภาโส กโต อปิจ ตปฺปจฺจยา กมฺมํ วิปฺจฺจติ สยเมว ปน
กมฺมฺนา โอภาเส กเต น เอกนฺเตน วาโต ปาณกา วาอเปกฺขิ-
ตพฺพาติ อิมินา อธิปฺปาเยน กมฺมฺสฺส วิสฺสุ การฺณภาโว วุตฺโตติ
ทภูจพฺพํ ฯ ปาณกา ขาหิตฺวา อนฺตรธาปนฺตีติ โยเชตพฺพํ ฯ
อวิชายนตฺถาย เกสขฺชํ เทนตฺสฺส กุจฺฉิยํ อฺปฺปชฺชิตฺวา วินฺสฺสิสฺ-
สนฺตีติ อิมินา อธิปฺปาเยน ทินฺเน โอปาทกฺขณฺนาทิสฺสุ วิย
กมฺมฺพฺนโร ฯ กุจฺฉิยํ น อฺปฺปชฺชิสฺสนฺตีติ อิมินา ปน อธิปฺปาเยน
ทินฺเน เนวตฺถิ กมฺมฺพฺนโร ฯ

[๒๐๔] สหฺรมฺมิกานนฺติ เอกสฺส สตฺถุโน สาสเน สหสิกฺขมาน-
ธมฺมานํ ฯ ปญฺจนนฺมปิ วิวญฺญฺนฺิสฺสิตฺสึลตฺตา สมสิลสฺสทฺธาปญฺญานนฺติ
วุตฺตํ ฯ ฌาตกปวาริตฺตฺถานโตติ อตฺตโน เตสํ วา ฌาตก-
ปวาริตฺตฺถานโต ฯ คิลานสฺสตฺถาย อปฺปวาริตฺตฺถานโตปี วิญฺญตฺติยา

[ม. ป. ๑๕๘-๕ ส. ป. ๕๗๓-๔]

อนุลลวตตตต กตาลี อกตา วิทยาติ อกตวิญญตติ ฯ วทถ ฆนเต
ปจฺเจยนาติ เอวํ อกตปวาริตฏฺฐาเน วา วิญญตติ อกตวิญญตติ ฯ
ปฏฺฐิตยตีติ สมฺปาเทติ ฯ อกาตุํ น วฏฺฐตีติ เอตถ ทุกฺกภู
วทฺหติ ฯ สหรมฺมิเกสุ วุตฺตนเยเนวาทิ อิมํสํปี ปญฺจนํ อกต-
วิญญตติยาปี เกสซฺชํ กาคํ วฏฺฐตีติ กุรฺนทฏฺฐกถายํ วุตฺตตตต
กถิตํ ฯ ยาว ฌาตกา ปสฺสนตีติ ยาว ตสฺส ฌาตกา ปสฺสนติ ฯ
ปีตุ ภาคินี ปีตฺจฺจนา ฯ มาตุ ภาตา มาตุโล ฯ นปฺปโหนตีติ
กาคํ น สกโกนฺหติ ฯ สเจปี น ยาจฺนตีติ ยาจิตฺตุํ ทุกฺขนฺหติ
อธิปฺปาเยน ยถิ น ยาจฺนติ ฯ อาโภคํ กตฺวาติ อิทํ กตฺตพฺพตา-
ทสฺสนวเสน วุตฺตํ ฯ อาโภคํ ปน อกตฺวาปี ทาคํ วฏฺฐตีติ ตีสุปี
คณฺฐีปเทสุ ลิจิตํ ฯ เอเต ทส ฌาตเก จเปตฺวาติ เตสํ ปุตฺต-
นตฺตาทโยปี ตปฺปปฏิพทฺชตฺต ฌาตกาเอวาทิ เตปี เอตฺถเว สงฺกหิตา
เตน อญฺเษนฺหติ อิมิณา อฌาตกานํ กหณฺม เวทิตพฺพํ ฯ เตเนวาท
เอเตสํ ปุตฺตปรมฺพปฺรยาตฺตอทิสํ กุลปฺริวฏฺโฏติ กุลานํ ปฏฺฐิปาฏฺฐิ ฯ
กุลปรมฺพปฺราติ วุตฺตํ โหติ ฯ มยฺหํ ทสฺสนติ กริสฺสนตีติ ปจฺจาสาย
กโรนฺตสฺสาปี ยาจิตฺวาปี คเหตุพฺพฏฺฐานตฺตาย ฌาตเกสุ เวชฺชกมฺมํ
วา กุลทฺฐสกาปตฺติ วา น โหตีติ วทฺหติ ฯ สพฺพปเทสุ วินิจฺฉโย
เวทิตพฺพโพิติ จุพฺพมาตฺตยาตฺตอทิสํ สพฺพปเทสุ จุพฺพมาตฺตยา สามีโกติ-
อาทินา โยเชตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตนเยน วินิจฺฉโย เวทิตพฺพโพิ ฯ

[ม. ป. ๑๕๕ ส. ป. ๕๓๔-๖]

วุดตนเณ ปริเยสิดวาติ อิมินา ฌาติสามเณเรหิ วาติอาทินา
วุดตมตถั อติทิสฺสติ ฯ อปฺจจาสิสฺสนฺเตนาติ มยฺหิ ทสฺสนฺติ กริสฺสนฺตฺติ
เอวํ อตฺตโน อตฺถาย อปฺจจาสิสฺสนฺเตน ฯ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปน
อุปการกตฺตํ ปฺจจาสิสฺสนฺเตน กาคฺคํ วฏฺฏติ ฯ เกสชฺชํ อจิกฺขเถติ
วุดเตปี ยถา อณฺณมณฺณํ ปน กถา กาทพฺพชาติ อิทํ ปริยายตฺตา
วฏฺฏติ เอวํ เหนฺจฺจา วุดตนเณ อิทญฺจิทญฺจ คเหตุวา กโรนฺตฺติ
อิมินา ปริยาเณน กเถนฺตฺตฺสปี เนวตฺถิ โทโสติ อจริยา ฯ
วินยลกฺขณํ อชานนฺตฺสส อนาจริยสฺส ตทนฺรूपโวหาราสมฺภวโต
อิทิสฺสส ลากฺสส อุปฺปตฺติ นาม นตฺถิติ อจริยาภาโค นาม อยฺนฺติ
วุดตํ ฯ วินยปฺกตฺตญฺญา อจริเณน ลกฺกิตพฺพภาโค อยฺนฺติ วุดตํ
โหติ ฯ ปุปฺฟปฺพชนตฺถาย ทินฺเนปี อกปฺปิยโวหารเณ วิชานสฺส
อยตฺตตฺตา กปฺปิยวเสนาติ วุดตํ ฯ ปุปฺฝิ อหฺรเถติอาทินา
กปฺปิยโวหารวเสนาติ อตฺถโถ ฯ

[๒๐๕] ยทิ ปฺริตฺตํ กโรเถติ วุดเต กโรนฺติ คิหิเวยฺยาวจฺจ-
กรรมญฺจฺจเน ติฏฺฐนฺตฺติ ปฺริตฺตํ กโรถ ฆนฺเตติ วุดเต น กาทพฺพนฺติ
วุดตํ ฯ ฆนฺเถติ วุดเต ปน ฆมฺมกถาย อชฺเฌสนญฺจฺจเน จิตฺตฺตา
กาทพฺพนฺติ วุดตํ ฯ ฆมฺมํ หิ อนชฺฌมิฏฺฐเณนาปี กเถคฺคํ วฏฺฏติ
ปฺกเว อชฺฌมิฏฺฐเณ ฯ จาเลตฺวา สุตฺตํ ปฺริมชฺเชตฺวาติ ปฺริตฺตํ
กโรนฺเตน กาทพฺพวิธี ทสฺเสติ ฯ วิหารโต ฯ เป ฯ ทุกกญฺนฺติ

[ม. ป. ๑๕๕ ส. ป. ๕๗๖-๘]

อณาทกาน์เขว ททโต ทุกกภู๋ ฯ โน เจ ชานนุตีติ ยทิ เอว
วตุตฺติ น ชานนุติ ฯ อุทกนุติ ทกฺขิโนทกฺ ๑ ปาทesu อปนีเตสุ
อวมงฺกลสณฺณิโน โหนฺตีติ อาห น ปาทา อปเนตพฺพาทิ ๑ คนฺตุ
วณฺณตีติ ปรีวารตุถาย อากจฺจนฺตฺติ วุตเตปี เอว สลฺลทฺกฺเขตฺวา
คนฺตุ วณฺณตี ๑

[๒๐๖] อนามภูจปีณฺทปาโตติ อปพฺพชิตฺสฺส หตุถโต ลทฺโธ
อตุตฺนา อณฺเณน วา ปพฺพชิตฺเตน อคฺคหิตอกฺโก ปีณฺทปาโต ๑
ถาลเกติ อิมินา ปตุโตปี คหิตฺโตยฺเววติ ทฏฺจพฺพ ๑ ทามริก-
โจรสฺสชาติ* รัชฺช ปฏฺจยมาณฺสฺส ปากฺภูโจรสฺส ๑ โจรนาควตฺถุนฺติ
เอตฺถ โจรนาควสฺส กิร อามภูจฺ เทนฺเต กุชฺฌิสฺสติ อนามภูจฺ
น วณฺณตีติ เถโร ปตุตฺถคฺคหณฺตฺถเณว อคฺคํ คเหตุวา ปตุเต
ภตุตฺ สพฺพมทาสิ ๑ โส เตน ตฺสฺสิ ๑ เอตฺถกํ มยฺहनฺติ ภตุตฺสฺส
เอกปฺสฺเสยฺเว โถกํ จเปตฺวาปี ปฺนฺ เตน สทฺธิ สพฺพมปิ ทาคฺ
วณฺณตีติ จุพฺกณฺจิปเท วุตฺตํ ๑

[๒๐๗] อามิสฺสฺส จ ฐมฺมสฺส จ อลาเกณ อตุตฺโน จ
ปฺรสฺส จ อนฺตเร สมฺภวณฺตฺสฺส ฉิทฺทสฺส วิวรฺสฺส เกทฺสฺส ปฏฺิ-
สนฺถรณฺํ ปิทหนฺํ สงฺกณฺหนฺํ ปฏฺิสนฺถาโร ๑ อัยฺ หิ โลกสนฺนิวาโส
อลพฺกมาเนน อามิเสน จ ฐมฺเมน จาติ ทฺวิหิ ฉิทฺโท ตฺสฺส
ตํ ฉิทฺทํ ยถา น ปญฺญาติ เอวํ ปิจฺสฺส วิย ปจฺจตุถรเณน

๑. ทามริกคติ ชุทฺถการโก โจโรติปี อตุโถ ๑

[ส. ป. ๑๕๕ ส. ป. ๕๗๘-๕]

อามิสเนน จ ฌมเมเนน จ ปฏิสนุณณํ อามิสปฏิสนุณารโ ฌมมปฏิส-
นุณารโ จาติ วุจจติ ฯ ตตถ ฌมมปฏิสนุณารโ กสฺสจि น
กาตพุโพ นตฺติ ฯ ยสฺสกสฺสจิ หิ คหญฺจสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา
ฌมเมเนน สงฺคโห กาทพุโพว ฯ ปฏิสนุณารโ ปน กสฺส กาทพุโพ
กสฺส น กาทพุโพติ อิทมฺปน อามิสปฏิสนุณารํ สนุชาย วุตฺติ ฯ
อุพฺพาเสตฺวาติ สมนุตา ติโยชนํ วิลุมฺปนโต มนุสฺเส ปลาเปตฺวา
อณฺเณสํ อาวาสํ กตฺวา ฯ สงฺฆสฺสตฺถาย อาหฺญาติ ปากวญฺญโต
ตํทิวสฺสตฺถาย อาภฺญา ฯ วรโปตฺถกจิตฺตตฺถรกนฺติ อนेกปฺปการ-
อุตฺตมรूपจิตฺตํ อตฺถรณํ ฯ

[๒๐๘] สตฺตฺรสวิกฺขเยสฺส ปุพฺเพ เอกสฺส อญฺญุคฺคิปญฺเฑเทน มาริ-
ตฺตฺตา เสสสฺสโสพชเนนฺสุ อุทฺธํ อารุหิตฺวา นิสินฺนเมกํ จเปตฺวา เสสาปิ
ปณฺณรส ฌนาติ วุตฺติ ฯ อทฺทลปาสาณา วียาติ อทฺทลเ อาโรปีต-
ปาสาณา วีย ฯ กมฺมาริปปายาติ ตชฺชฌนียาทิกมฺมกรณาริปปายา ฯ
อาวาเหตุวาติ อาวิสาเปตฺวา ฯ วาพฺยกฺขวิหารนฺติ จณฺทสฺสตฺเตหิ
อธิญฺจิตฺตวิหารํ ฯ

[๒๐๙] โย รุกฺเขน โอคฺคตญฺเฑปี น มรตฺตีอาทิสฺส ยํ วตฺตพฺพิ
ตํ ญุตคามสฺสิกฺขาปทญฺจกถายํ สยเมว วกฺขติ ฯ เอวํ หิ ตตฺถ วุตฺติ
มนุสฺสสวิกฺคหปาราชิกวณฺณนายมฺปน สพฺพอญฺจกถาสฺส สเจ ภิกฺขุ
rukheṇ va oṣṣamācāyāsi hāsi oṣṣāsi va pāṭiṭṭhāsi sikkhāsi

[ม. ป. ๑๖๐ ส. ป. ๕๗๕-๕๗๖]

โหติ เอเคน ปสฺเสน รุกข์ ฉินฺทิตฺวา ภูมึ วา ขณฺติวฺวา นิกฺขมิตฺตุ
ชีวิตเหตุปี อตฺตนา น กาทพฺพิ อณฺเณน ปน ริกฺขนา ภูมึ
วา ขณฺติวฺวา รุกข์ วา ฉินฺทิตฺวา อลฺลรูกฺขโต วา ทณฺฑกํ ฉินฺทิตฺวา
ตํ รุกข์ ปวฺภูญฺเจตฺวา นิกฺขามेतฺตุ วฏฺฏติ อนาคตีติ วุตฺตํ ตตฺถ
การณํ น ทิสฺสติ อนุชานามิ ริกฺขเว ทวทาเห ทยุหฺมาน
ปฏฺคฺคิ ทาตุํ ปริตฺตํ กาทฺนฺติ อิทฺมฺปนฺน เอกเมว สุตฺตํ ทิสฺสติ
สเจ เอตฺสส อนุโลมํ อตฺตโน น วฏฺฏติ อณฺเณสฺส วฏฺฏตีติ
อิทํ นานาการณํ น สกฺกา ลทฺฐํ อตฺตโน อตฺถาย กโรนฺโต
อตฺตสีเนเหเน อกฺสฺลจิตฺเตเนว กโรติ ปโร ปน การุณฺเณน ตสฺมา
อนาคตีติ เจ เอตฺมฺปิ อการณํ กุสฺลจิตฺเตนาปี หิ อิทํ
อาปฺตตี อาปฺชชติ สพฺพอฏฺจกถาสฺ ปน วุตฺตตฺตฺตา น สกฺกา
ปฏฺิเสเชตฺตุ กเวสิตฺตพฺพา เอตฺถ ยุตฺติ อฏฺจกถาจริยานํ วา สทฺธาย
กนฺตพฺพนฺติ ตสฺมา ยํ เอตฺถ อิโต อณฺเณถา เกนจิ ปฺปณฺจิตฺ
คณฺจิปฺเทสฺส จ การณํ วุตฺตํ ตํ น สารโต ปจฺเจตพฺพิ ฯ

[๒๑๐] อลฺล ฯเปฯ ปาจิตฺตियฺนฺติ สุกฺขญฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
ปาเตตฺวา อิมินา อธิปฺปาเยน อาลิมฺเปนฺตสฺส ปาจิตฺตियฺเมว ฯ
ทูกฺกญฺนฺติ สุกฺขญฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ วา สุกฺข์ อสฺกฺขญฺนฺติ อปฺภูจฺเปตฺวา วา
อคฺคิ ปาเตนฺตสฺส ทูกฺกญฺ ฯ กิพฺพาธิปฺปาเยปี เอเสว นโย ฯ
กิพฺพาธิปฺปาโย จ ปฏฺปฏฺายมฺมานสทฺทสฺสาทวเสเน เวทิตฺตพฺโพ ฯ

[ม.ป. ๑๖๐ - ๖๑ ส.ป. ๕๘๔]

ปฏิปกุขภูโต อคฺคิ ปฏฺคฺคิฯ ปริตตกรณนฺติ อารกฺขกรณํ ฯ สยํ
วา อฏฺฐจิตนฺติ วาเทริตานิ เวพฺพอาทีนํ อณฺณมณฺณสงฺฆฏฺฐเนน
สมฏฺฐจิตํ ฯ นิรุปาทาโนติ อินฺธนฺรหิโต ฯ

[๒๑๑] เขตฺตเมว โอตินฺณตฺตา ปาราชิกนฺติ ทฺวีหิตี วุตฺเต
ทฺวีหิ ปหาเรหิ มรณสฺส ปจฺจาสีสนโต เอเกน วินา ทฺวินฺนํ
อภาวโต จ ปาราชิกํ ฯ ทฺวีหิเยวติ นิยมิตฺเต ปนฺ เอเกน ปหาเรน
มาริตฺเต นตฺถิ ปาราชิกนฺติ วทฺนฺติฯ ปจฺมํ อาหิตพลวเวคฺสฺส
ปฺพพฺพานุจฺฉินฺนเวเสน ฌมฺมานํ เทสนนฺตรูปตฺตติยา คมนมตฺตํ จเปตฺวา
ชีวิตินฺทฺริยสฺส ตตฺถ อวิชฺชมานตฺตา สีตจฺเฉทกฺสฺสาติ วุตฺตํ ฯ
อิมสฺส วตฺตฺสฺสาติ อาฆาตฺนวตฺตฺสฺสฯ ปานปริโกเณนาติ วุตฺตตฺตา
โลณฺโสจิริกํ นาม ยามกาลิกนฺติ วทฺนฺติ ฯ

อิติ สมตปาสาทิกาย วินยฎฺฐกถาย สารตุลทีปนียํ

ตติยปาราชิกวณณา นิฏฺฐิตา ฯ

[ม. ป. ๑๖๓-๔ ส. ป. ๕๘๔ - ๖]

จตุตถปราชิกวณณา

[๒๑๒] จตุสจฺจวิหฺตติ จตุตาริ สจฺจานิ สมหาญฺยานิ จตุสจฺจํ ๗
จตุสจฺจํ อเวทิกิ ปฏฺวิษณฺณิ จตุสจฺจวิหฺตติ ๗ สติปิ สวากานํ ปจฺเจก-
พฺพุธานญจ จตุสจฺจวิหฺตติภาเว อนญฺญปฺพุพกตฺตา ภควโต จตุสจฺจ-
ทสฺสนสฺส ตตฺถ จ สพฺพญฺญตฺตาย พเลสุ จ วสิภาวสฺส ปตฺติโต
ปรสฺนตฺตานสฺส ปสฺริตภาเวเน สฺวาภกฺกตฺตา จ ภควาว วิเสเสน
จตุสจฺจวิหฺตติ โถมนํ อรหติ ๗

[๒๑๓] อธิฏฺฐเจมาติ ตํวิทฺทาม ๗ ทฺตกมฺมมฺนฺติ กิหิณํ ปณฺณํ
วา สาสนํ วา คเหตุวา ตตฺถ ตตฺถ คมนํ ๗ อิริยาปถํ สณฺจ-
เปตฺวาติ ปชานานุรูปํ กตฺวา ๗ ปุจฺจนฺตํ วาติ อญฺญา สนฺต-
อิริยาปถา อติวิย อฺปสนฺตา กตฺริ วิเสสมธิคจฺฉิสฺสูติ ปุจฺจนฺตํ ๗
อนาคตสมฺพนฺเช ปน อสตีติ ภาสิโต ภวิสฺสตีติ ปาจเสสํ กตฺวา
อนาคตสมฺพนฺเช อสตี ๗ ภาสิโตติ อตีตวณฺณํ กถํ อนาคตวณฺณ
สมฺพนฺชรูปคจฺฉตีติ อาห ลกฺขณํ ปน สทฺทสฺสโต ปรีเยสิตพฺพนฺติ ๗
อิตฺติเส หิ จานเน ธาตุสมฺพนฺเช ปจฺจยาติ อิมินา ลกฺขณเน ธาตุ-
วตฺถสมฺพนฺเช สติ อญฺญตา กาลวิหิตาปี ปจฺจยา สาธโว ภวนฺตีติ
สทฺทสฺสโตวิหฺตติ วทฺนฺติ ๗ วณฺณวาติ อิมินา สกฺลสฺรีรานุกตวณฺณสฺส
มฺนาปตา วุตฺตา ๗ ปสนฺนมฺขวณฺณาติ อิมินา สกฺลสฺรีรวณฺณโตปี

๑. ม. อยธากาลวิหิตาปี ๗

[ม. ป. ๑๖๕-๗ ส. ป. ๕๘๗-๘]

อชิกตร มุขวณณสุส มนาปตา วุตตาฯ วิปฺปสนฺนจฺฉวิวณฺณาติ
อิมินา ปน วิชฺชมานสุเสว สรีรวณณสุส อติวีย ปสนฺนตา วุตตา ฯ
ยสุมา อินฺทฺริยานํ โอนคฺคํ ปฺรคฺคํ วา นคฺคิ ตสฺมา อภินิวิฏฺโฆ-
กาสสุส ปฺริปฺณคฺคตฺตาติ วุตฺตํ ฯ ฉฏฺฐสุส อภินิวิฏฺโฆกาโส
หทยวตฺถุ ปฺลจฺปสาทานํ อภินิวิฏฺโฆกาสสุส ปฺริปฺณคฺคตฺวาจเนเนว
หทยวตฺถุอาทิสกถสรีรสฺส ปฺริปฺณคฺคตา ทสฺสิตาเยว โหตีติ อาห
มนจฺฉฏฺฐานํ อินฺทฺริยานนฺติ ฯ ยถาตฺนฺติ เอตฺถ ตฺนฺติ นิปาต-
มคฺคํ ฯ ฆนฺตมิกปฏฺฐิกาคาติ กตฺตพฺพากตฺตพฺพสุส อชานนโต
ฆนฺตมิกสทิสฺสา ฯ จตฺตจฺจกฺกนฺติ จตฺตอิริยาปถํ ฯ อิริยาปถो हि อิธ
ปวตฺตนฺนุเจน จกฺกนฺติ อธิปฺเปโต ฯ นวทวารนฺติ นวहि วณฺมุเขहि
นวทวาริ ฯ ทกฺขนฺติ สีสโรคาทิกทกฺขํ ฯ สพฺพกิจฺเจสุติ ปตฺตปจฺน-
จิวรรชนโยกฺกฺจฺจนาทิกิจฺเจสุ ฯ ยาเปตฺนฺติ วหิตฺถุ ปวตฺเตตฺถุ ฯ
เตนาห กเมตฺนฺติ ฯ

[๒๑๔] สนฺโตติ อิมินา เตสํ วิชฺชมานตํ ทสฺเสติ ฯ สํวิชฺช-
มานาติ อิมินา ปน เตสํ อฺปลพฺภมานตํ ทสฺเสติ ฯ เตนาห
อคฺคิ เจว อฺปลพฺภนฺติ จาติ ฯ อฺปลพฺภนฺตีติ ทิสฺสนฺติ ฌายนฺตีติ
อคฺคโถ ฯ ปนฺถทฺทหนกมฺมฺนฺติ ปนฺถจฺจมาตฺนกมฺมํ ฯ หนนฺโตติ มา-
เรนฺโต ฯ จมาเตนฺโตติ มารราเปนฺโต ฯ อถวา หนนฺโตติ พนฺธน-
ตาพนาทึหิ หีสนฺโต ฯ จมาเตนฺโตติ มารเรนฺโต ฯ ฉินฺทนฺโตติ ปเรสํ

[ม. ป. ๑๖๗-๕ ส. ป. ๕๘๘-๕]

หตุถาทินี ฉินฺทนุโต ฯ ปจฺนุโตติ ทณฺเฑน อุปฺปิเพฺนุโต ฯ ปจฺนํ
เหตุถ ทหนํ วิพารนํ อธิปฺเปตํ ฯ ปจฺนุโตติ วา ตชฺเชนุโต
ปริภาเสนุโต ° ฯ อถวา ปจฺนุโตติ คามesu อุกฺคิปาตฺนวเสน เกหาทีนํ
ฉวาเปตฺวา ตตฺถ อเชพกาทีนํ ปจฺนุโต ฯ

[๒๑๕] เย สิกฺขาปเทสุ พหุลคารวณ โหนฺติ อาปตฺติ-
วீติกุมพหุลาเต สิกฺขาเย อติพุคฺการวณ ฯ อุทฺธเตติ อกฺปฺปิเย
กปฺปิยสฺสณฺณิตาย กปฺปิเย อกฺปฺปิยสฺสณฺณิตาย อวชฺเช วชฺชสฺสณฺณิตาย
วชฺเช อวชฺชสฺสณฺณิตาย จ อุทฺธจฺจปฺกตฺติเก ฯ อุนฺนเพติ อุกฺคต-
นเพ ฯ อุกฺกิตฺตจฺจนฺนมาเนติ วุตฺตํ โหติ ฯ จปฺเลติ ปตฺตจิวร-
มณฺฑนาทีนํ จาปฺลเลน ยุตฺเต ฯ มุขเรติ มุขชเร ฯ ชรวจฺเนติ
วุตฺตํ โหติ ฯ วิกฺกณฺณาเจติ อสฺสณฺณตวจฺเน ทิวสมฺปิ นฺริตฺถก-
วณฺนปฺปลาปฺเน ฯ มุฏฺฐา นมฺฐา สติ เอเตสนฺติ มุฏฺฐสฺสตี ฯ
สตีวฺริหิตฺเตติ วุตฺตํ โหติ ฯ อสมฺปฺชานฺเตติ นฺิปฺปลยฺเณ ฯ ปากฺกฺกฺกฺก-
ทฺริเยติ สํวราภาวณ คิหิกาลเ วิย วิวฏฺฐินฺทฺริเย ฯ อจฺริยฺปชฺฉมา-
เยหิ ปฺริจฺจตฺตเกติ ฐมฺเมณ อามิเสน จ อสงฺกเหตุวา อจฺริยฺ-
ปชฺฉมาเยหิ ปฺริจฺจตฺเต อนาถे อปฺปตฺติญฺเจ ฯ ลากฺกรฺเกติ ปจฺจย-
กรฺเก ฯ อิริยาปถสฺสณฺณปนาทีนํติ อาทิสฺสทฺเทน ปจฺจยปฺปฏิเสธฺนสา-
มณฺตชฺปฺปานํ คหณฺ เวทิตพฺพิ ฯ มหานิทฺเทเส หิ อิริยาปถสฺสณฺณป-

๑. ม. ตาเสนุโต ฯ

[ม. ป. ๑๖๕-๓๐ ส. ป. ๕๕๕-๕๐]

ปัจจัยประเศนสามนุชปปนวเสน ติวริ กุหกวตถุ อาคติ ฯ ตตถ
ปาปัจจสเสว สโต สมภวานาธิปายกเตน อิริยาปเถน วิมหาปณิ
อิริยาปถสณฺฐปนสงฆาติ กุหกวตถุ ฯ ตตถ จีวราทิหิ นิมนติตสส
ตทตถิกสเสว สโต ปาปัจจตํ นิสฺสาย ปฏิกฺขิปเนน เต จ คหปติเก
อตุตนิ สุปฺปติฏฺฐิตสทฺธเช ฌตฺวา ปุณฺ เตสํ อโห อโยโย อปฺปัจจโณ
น กิณฺจิ ปฏิกฺคณฺหิตฺถุ อิจฺจติ สุตทฺธํ วัต โน อสฺส สเจ อปฺป-
มตฺตกมฺปิ กิณฺจิ ปฏิกฺคณฺหะยยาติ นานาวิเชหิ อฺปาเยหิ ปณฺีตานิ
จีวราทินิ อฺปนเนตฺตานํ ตทนุคฺคหกามตฺเวยว อวิกิตฺวา ปฏิกฺคหณฺเณปิ
ตโต ปฏฺฐติ อปิ สกฏฺฐาเรหิ อฺปนนามนเหตุฏฺฐติ วิมหาปณิ ปัจจย-
ปัจจัยประเศนสงฆาติ กุหกวตถุติ เวทิตพฺพํ ฯ ปาปัจจสเสว ปน สโต
อตุตตริมนุสฺสธมฺมาธิคมปริทีปนวาจาย ตถา ตถา วิมหาปณิ สามนุช-
ชปฺปนสงฆาติ กุหกวตถุติ เวทิตพฺพํ ฯ จิตฺตลปพฺพตาทิวิหาโร โลก-
สมมตเสนาสนํ นาม ฯ โลกสมมต ฯเปฯ อฺปาเยหิ สํวณฺณิย-
มานคฺุณฺเดติ สมพฺพนุโธ ฯ ปริปาเจตฺตุนฺติ ปริณามะตฺถุ ฯ สุตฺถจิตฺเตน
อตุตโน คนฺถรฺฐราทิกมฺมํ กตฺวา วิจฺรณฺตานิ ตมฺมุลกปัจจัยปริโกเค
โทสาภาวํ ทสฺเสตฺถุ เย ปนาติอาทิ วุตฺตํ ฯ ภิกฺขาจาเร อสม-
ปชฺชมานะติ โคจรคามะ ภิกฺขาเย จริตฺวา ลภิตพฺพปิณฺฑปาเต อสม-
ปชฺชนฺเต ฯ เต จ วุตฺตสีเสน สพฺพมฺเปตฺติ กโรนฺติ น ลาภ-
นิमितฺตํ ฯ เตน วุตฺตํ ตนฺติปฺปเวณฺณิฏฺฐนกา สาสนโชตกาติ ฯ

[ม. ป. ๑๓๐ ส. ป. ๕๕๑]

[๒๑๖] กิจเจนาติ น ทุกขาปฏิปทาย ฯ พุทธานํ หิ จตุตาโรปี
มคคา สุขขาปฏิปทาว โหนติ ฯ ปารมีปุรณกาเล ปน สรากลโทส-
สโมหสเสว สโต อากตานิ ยาจกานํ อลงกตปฏิยตุตํ สีสํ กนฺติตฺวา
คลโลหิตํ นีหริตฺวา สฺวณฺชิตานิ อุกฺขิณิ อุปฺปาญฺเฏตฺวา กุลวํสปีปํ
ปฺจตุตํ มนาปจารินี ภริยณฺติ เอวมาทิณี เทนฺตสฺส อณฺณานิปี
ขณฺติวาทิสทิสเสสุ อตฺตภาเวสุ เจชชเจชชชาทีนํ ปาปฺณนฺตสฺส
อาคณฺนียปฏิปทํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ ฯ กสิเรนาติ ตสฺเสว เววจนํ ฯ

[๒๑๗] เอกสฺเสว ทาตุํ อสฺกกุณฺเณยฺตาย กรุภาวโต
กรุณฺณทานีติ วุตฺตํ ฯ สพฺเพสํ ภาเชตฺวาปี กเหตุํ อสฺกกุณฺเณยฺตาย
กรุปริกฺขารานีติ วุตฺตํ ฯ สาธารณปริกฺขารภาเวนาติ สงฺฆิกตฺตา
สพฺพภิกฺขุสาธารณปริกฺขารภาเวน ฯ สงฺกณฺหาติ อุปฺลาเปตีติ อิํ
อเถยฺยจิตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ เตเนวาท ตถาภาวโต เถเนตฺวาติ ฯ
อวิสฺสชฺชียอเวงฺกฺขิยภาวโต เถเนตฺวาติ อตฺโต ฯ กรุณฺณํ หิ
กุลสงฺกหตฺถาย วิสฺสชฺชเชนโต วิภชนฺโต จ ตสฺส อวิสฺสชฺชียอเวงฺกฺขิ-
ภาวํ เถเนติ ฯ กุลทฺตสทฺทกฺกํ อปชฺชตีติ เอตฺถ โย วิสฺสชฺชเยย
อาปตฺติ กุลลจฺยสฺสาติ วุตฺตตฺตา วิสฺสชฺชนปจฺจยา กุลลจฺยเณปิ
น มจฺจติ ฯ

[๒๑๘] อสนฺตฺนติ อวิชฺชมานํ ฯ อฏฺตฺนติ อนฺุปฺปนฺนํ ฯ อนฺุ-
ปฺนฺนตฺตา หิ ตสฺส ตํ อสนฺตฺนติ ฯ ปฺริมสฺส ปจฺจิมํ การณ-

[ม. ป. ๑๓๐ ส. ป. ๕๗๑-๓]

การณวณั ๗ อุลลปตีติ อุกคตายุโก ลปติ ๗ สีสั หิ ภิกขุโน อายุ ๗
ตัม ตสฺส ตถาลาปนสมกาลเมว วิจจฺจติ ๗ อสนุตสมภาวนายาติ
อตุตโน อวิชฺชมานคฺเชหิ สมภาวนาย ๗ เอวํ หิ คณฺหตา ๗เป๗
เถเนตฺวา คหิตา โหนฺตีติ เอตถ ๗ อสนุตสมภาวนาย รฏฺฐปีณ-
๗สฺส เถเนตฺวา คหิตตฺตา โลกุตฺตรธมฺโมปี เถนิตฺเตยว โหติ ๗
กิตฺวาสุเสวติ กิตฺวาสุส สกฺกณคฺคหณฺมิว ๗ เกรวฏฺฐิกสฺสาค สถสฺส* ๗
โคตตัม วุจฺจติ สาธารณนามํ ๗ มตฺตสทฺโท ลุตฺตนิทฺธิฏฺโฐ ๗
ตสฺมา สมณฺาติ โคตฺตมตฺตัม อนุภวานฺติ ชาเรณฺตีติ โคตฺตรภูโน ๗
นามมตฺตสมณฺาติ วุตฺตัม โหติ ๗

[๒๑๕] เภฏฺฐิมมคฺเคหิ ฅาตมรียาทายเอว ชานนโต อณฺญา
อคฺคณคฺคปฺลณฺา ตสฺสา ผลภาวโต อคฺคผลปฺลณฺา คัมภคฺคา
สมฺมาสงฺกปฺปาทโย อณฺญาติ วุตฺตาติ อห อณฺณํ พุยากรีสฺสูติ
อรหตฺตัม พุยากรีสฺสูติ ๗ อรียสาวกสฺส ตาว นุปฺปชฺชตีติ ปหีนา-
ธิมานปจฺจยตฺตา นุปฺปชฺชติ ๗ สีสวโตปี ๗เป๗ นุปฺปชฺชติ อการก-
ภาวโต ๗ ติลกฺขณํ อโรเปตฺวาติ กลาปสมฺมสนวเสน ติลกฺขณํ
อโรเปตฺวา ๗ อารทฺฐวิปฺสฺสสฺสาคี อุกฺทพฺพยานุปฺสฺสนาย อารทฺฐ-
วิปฺสฺสสฺส ๗ สฺฐทฺฐสมถลาภี วิปฺสฺสนาย กมฺมํ อกตฺวาปี กิเลส-
สมฺมาจาร์ อปฺสฺสนฺโต เกวลํ อณฺญาณพฺเลน อริโยหฺมสมฺมิตฺติ มณฺญ-
ตีติ อห สฺฐทฺฐสมถลาภี วาติ ๗ อรหา อหฺนฺติ มณฺญติ อุกฺจ-

๑. สจฺจสฺส ๗

[ม. ป. ๑๓๐-๒ ส.ป. ๕๕๓-๓]

วาลิกวาสิ มหานครุตเถโร วย ๕

[๒๒๐] ตลขรวาสิ ฆมมทินนตเถโร กิร นาม เอโก ปกิณน-
ปฏิสมภิกิโท มหาชีณาสโว มหโต ภิกขุสงฆสส โอวาททายโก
อโหสิ ๕ โส เอกทิวส อตตโน ทิวาฐจानเน นิสิติตวา กิณนุโฆ
อมุหากัง อจารยสส อัจจวาลิกวาสิมหานครุตเถรสส สมณภาวกัจจ
มตถกปุตตัม โนติ อวชเชนโต ปุณฺณชนภาวเมวสส ทิสวา มย
อจจณเต ปุณฺณชนกาลกิริยเมว กริสสตีติ จ ญตวา อิทุชยา
เวหาสํ อูปติตวา ทิวาฐจानเน นิสินนสส เถรสส สมิเป โอโร-
หิตวา วนทิตวา วุตตํ ทสเสตวา เอกมนตํ นิสิติ ๕ ก็ อวฺโส
ฆมมทินน อกาเล อากโตตีติ จ วุตโต ปญฺหํ ฆนเต ปุณฺณจิตฺ
อากโตมฺหิติ อาท ๕ ตโต ปุณฺณวฺโส ฆานมานา กถยิสฺสามาติ
วุตเต ปญฺหาสสสํ ปุณฺณิ ๕ เถโร ปุณฺณิตปุณฺณิตํ ปญฺหํ อสชช-
มานอว กเถสิ ๕ ตโต อตติกัจจิมํ โว ฆนเต ญานํ กทา
ตุมฺเหหิ อริชชมฺโม อธิคโตติ วุตเต อิตอ สฏฺฐิวสสกาลอ อวฺโสติ
อาท ๕ สมาริปี ฆนเต วลญฺเชธาติ ๕ นยิทํ อวฺโส ฆาริยนฺติ ๕
เตนหิ ฆนเต เอกํ หตฺถิ มาเปธาติ ๕ เถโร สพฺพเสตํ หตฺถิ
มาเปสิ ๕ อิทานิ ฆนเต ฆลา อัย หตฺถิ อญฺจิตกณฺโณ ปสา-
ริตนฺจฺจฺจฺจ โสณฺหํ มุเข ปกฺขิปิตวา เภรวํ โกณฺณนาทํ กโรนฺโต
ตุมฺหากัง อภิมฺขํ อากจฺจติ ตถา นํ กโรธาติ ๕ เถโร ตถา

[ม. ป. ๑๗๒ ส. ป. ๕๗๕]

กตฺวา เวเคน อากจฺนโต หตฺถิสฺส เกรวํ อาการํ ทิสฺวา อฏฺฐาย
ปลาญฺติ อารทฺโร ๗ ตเมนนํ จีณาสวตฺเถโร หตฺถํ ปสาเรตฺวา
จีวรกณฺเณ กเหตฺุวา ฆนฺเต จีณาสวสฺส สารชฺชํ นาม โหตีติ
อาห ๗ โส ตสฺมี กालเ อตฺตโน ปุณฺณชนภาวํ ฌตฺวา อวสฺสโย
เม อาวุโส ฌมฺมทินฺนํ โหตีติ วตฺวา ปาทมฺมูเล อุกฺกุฏิกํ นิสฺสีติ ๗
ฆนฺเต ตุมฺหากํ อวสฺสโย ภวิสฺสามิเยวาทํ อากโต มา จินฺตยิตฺถาติ
กมฺมฏฺฐานํ กเถสิ ๗ เถโร กมฺมฏฺฐานํ กเหตฺุวา จงฺกมํ โอรุยฺห
ตฺติเย ปทวารเ อคฺคผลํ อรหตฺตํ ปาปุณฺณํ ๗ เถโร กิร โทส-
จริโต อโหสิ ๗

[๒๒๑] ยสฺมา ปนาตฺวาติ อสนฺตํ อฏฺฐํ อสํวิชฺชमानนฺติ
เอเตสํ การณฺวณฺํ ๗ ตตฺถ ฆนฺติ ยํ อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมํ ๗ อนภิ-
ชานนฺติ อตฺตนิ อตฺถิภาวํ อชานนฺโต ๗ สมฺมาจรตีติ อตฺถิ มยฺหํ
เอส ฌมฺโมติ กเถติ ชานาเปติ วา ๗ อสนฺตํ อฏฺฐนฺติ อิมสฺส
การณฺวณฺํ สนฺตानเ อนุปฺปนฺโนติ ๗ ฉาณน จ อสจฺฉิกโตติ
อิทํ ปน อสํวิชฺชमानนฺติ เอตสฺส การณฺวณฺํ ๗ ปกตฺติมฺนุสฺเสหิ
อุตฺตริตฺรานํ พุทฺธาติอุตฺตมปฺริสํ อธิคฺมธมฺโม อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺโมติ
อาห อุตฺตริมฺนุสฺसानนฺติอาที ๗ ตนฺติ อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมํ ๗ อถ
ปทภาชเน พหฺวจฺนนิทฺเทโส กสฺมา กโตติ อาห ปทภาชเน ปนาต-
วาที ๗ กิณฺจาปี อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺโม อพฺยาโกโตปี โหติ

[ม. ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๕๗-๘]

อาโรคฺยญฺเจน ปน พาหิติกสุตฺเต วีย กุสเส ฌมเมติ วุตฺตํ ๑ อสุสาคิ
อุตฺตริมนุสฺสฌมมฺสฺส ๑ ขณฺณมฺหุตฺตสทฺทา อณฺณตฺถ ภิณฺนตฺถาปี
โหนติ อธิ ปน ขณฺปรียายวเสเนว ตํ ขณฺ ตํ ลยฺ ตํ มฺหุตฺ-
ตฺนฺติ ปาลิยฺ วุตฺตํ ๑ อธิคนฺตพฺพโต อธิคโม ฌานาติ ๑
อธิคมสฺส ปุจฺฉา อธิคมปุจฺฉา ๑ เตนานฺ ฌานวิโมกฺขาทีสูติอาที ๑
อุบายปุจฺฉาติ อธิคมุบายปุจฺฉา ๑ ภิณฺติ เกน ปกาเรน ๑ เกน
วิธินาติ อตฺถโถ ๑ กตเมสฺ ตวฺ ฌมฺมานํ ฌาภิติ อิทํ ปน ปุพฺเพ
ภิณฺเต อธิคนฺติ อนิทฺฐาริตฺเกทา ฌานาทีวิเสสา ปุจฺฉิตาติ อิทานิ
เตสํ นิทฺฐาเรตฺวา ปุจฺฉนาการทสฺสนํ ๑

[๒๒๒] ตสฺมาติ ยสฺมา ยถาวุตฺเตหิ ฉหากาเรหิ อธิคมพฺยา-
กรณฺ โสเชตพฺพํ ตสฺมา ๑ เอตฺตาวตฺวาติ เอตฺตเกน พฺยากรณ-
มตฺเตเนว น สกฺกาทพฺโพ ๑ พฺยากรณฺ หิ เอกสฺส อยาถาวโตปี
โหตีติ ๑ อิมสฺ ปน ฉสฺ จานสฺ โสชนตฺถํ วตฺตพฺโพติ ยถา
นาม ชาตฺรูปปฏฺฐีรูปกมฺปิ ชาตฺรูปํ วีย ขายตีติ ชาตฺรูปํ นิฉฺสน-
ตาปนจฺเจทเนหิ โสเชตพฺพํ เอวเมว อิมสฺ อิทานเว วตฺเตสฺ
ฉสฺ จานสฺ ปกฺขิปิตฺวา โสชนตฺถํ วตฺตพฺโพ ๑ วิโมกฺขาทีสูติ
อาทิสทฺเทน สมာธิสมาปตฺติฉานทสฺสนมกฺกภาวนาผลสจฺฉนิกิริยา
สงฺกณฺหาติ ๑ ปากโฏ โหติ อธิคตฺวิเสสสฺส สติสมฺโมสาถาวโต ๑
เสสปุจฺฉาสฺปิ ปากโฏ โหตีติ ปเท เอเสว นโย ๑ สพฺเพสํ หิ

[ม.ป. ๑๓๒ ส. ป. ๕๕๗-๖๐๐]

อตุตนา อธิคตมกุเคน ปหีนกิลเสสา ปากญา โหนุตติ อิทฺเญญย-
วเสน วุตฺตํ ๑ กสฺสจฺจึ หิ อตุตนา อธิคตมกุควชฺฌกิลเสสฺสฺ สนนฺเตโห
อุปฺปชฺชติเยว มหานามสฺส สกฺกสฺส วีย ๑ โส หิ สกฺทาคามี
สมาโนปี ตสฺส มยฺหํ ฆนฺเต เอวํ โหติ โกสุ นาม เม ชฺมโม
อชฺฌตฺตํ อุปฺปทฺติโน เยน เม เอกทา โลกธมฺมาปี จิตฺตํ ปรียา-
ทาย ติฏฺฐนฺติ โทสธมฺมาปี จิตฺตํ ปรียาทาย ติฏฺฐนฺติ โมหธมฺมาปี
จิตฺตํ ปรียาทาย ติฏฺฐนฺตฺติ ภาควนฺตํ ปุจฺฉิ ๑ อัยฺ กิร ราชา
สกฺทาคามีมกุเคน โลกโทสโมหา นีรวเสสา ปหีนฺตฺติ สลฺลณฺี
อโหสิ ๑ กิ อริยสวากสฺส เอวํ สนนฺเตโห อุปฺปชฺชติติ ๑ อาม
อุปฺปชฺชติติ ๑ กสฺมา ๑ ปณฺณตฺติยํ อโกวิทฺตฺตา ๑ อัยฺ กิลเส
อสุกมกุควชฺฌติ อิมิสฺสา ปณฺณตฺติยา อโกวิทฺตฺส หิ อริย-
สวากสฺส เอวํ โหติ ๑ กิ ตสฺส ปจฺจเวกฺขณา นตฺถิติ ๑ อตฺถิ
สา ปน น สพฺเพสฺส ปรีปฺณณา โหติ ๑ เอโก หิ ปหีนกิลเสเมว
ปจฺจเวกฺขติ เอโก อวสฺสิฏฺฐกิลเสเมว เอโก มกุคฺเมว เอโก
ผลเมว เอโก นิพฺพานเมว ๑ อิมาสฺส ปน ปญฺจสฺส ปจฺจเวกฺ-
ขณาสุเอกํ วา เทว วา โน ลทฺฐํ น วญฺญฺติ ๑ อิติ ยสฺส
ปจฺจเวกฺขณา น ปรีปฺณณา ตสฺส มกุควชฺฌกิลเสปณฺณตฺติยํ
อโกวิทฺตฺตา เอวํ โหติ ๑ อุกฺคหปรีปฺจฺจกฺกสฺสลาติ สชฺฌายมกุค-
สํวณฺณนาสุ นิปฺณณา ๑ ยาย ปฏฺฐิปทาย ยสฺส อริยมกุคฺโค อากจฺฉติ

สา ปุพพภาคปฏิบัติ อากมนปฏิบัติทาฯ โสเชตพพาติ สุตธา
อุทาหุ น สุตธาติ วิจารณ์าวเสน โสเชตพพาฯ น สุตฐมตีติ
ตตถ ตตถ ปมาทปฏิบัติสพภาวโตฯ อปนตพโพติ อตตโน
ปฏิญญา อปนตพโพฯ สุตฐมตีติ วตุวา สุนนาการ์ ทสเสตุ
ทีฆมตตุนติอาทิ วุตตฺ ๑ ปญญาตีติ เอตุลาปี ยทีติ ปท
อานตวา ยที โส ภิกขุ ตสฺส ปฏิปทาญฺ ปญญาตีติ สมพนุโร ๑
จตุสฺ ปจฺจเยสฺ อลคฺคตฺตา อากาเส ปาณิสเมน เจตสาติ วุตตฺ ๑
วุตตสทิสนฺติ ตสฺส ภิกขุโน พยากรณํ อิมสฺมี สุตเต วุตเตน
สทิสํ สมนฺติ อตฺโถฯ จีณาสวปฏิบัติสทิสทา ปฏิบัติ โหตีติ
ทีฆมตตฺ สุวิกฺขมภิกฺกิลเสตฺตาฯ จีณาสวสฺส นาม ๑เปฯ น
โหตีติ ปหีนวิปลาสตฺตา จีวิตนิกนฺติยา จ อภาวโต น โหติ ๑
ปฺลฺลชฺชนสฺส ปน อปฺปหีนวิปลาสตฺตา จีวิตนิกนฺติสพภาวโต จ
อปฺปมตฺตเคนปี โหติ ๑ ตตฺริมานิ วตฺถุนิ ๑

[๒๒๓] ทีฆภาณกาภยตฺเถโร กิร เอกํ ปิณฺฑปาติกํ ปริกฺคเหตฺ
อสกฺโกนฺโต ทหรสฺส สญฺญํ อทาสีฯ โส ตํ นหายมานํ กลยาณิ-
นทีฆพฺพทฺวาเร นิมฺมุชฺชิตฺวา ปาเท อคฺคเหสิ ๑ ปิณฺฑปาติโก
กฺมฺภีโลติ สญฺญาเย มหาสทฺทมกาสี ๑ ตทา นํ ปฺลฺลชฺชนนฺติ ชานีสุ ๑
จนฺทมฺมุชฺติสฺสรราชกาลे ปน มหาวิหารเร สงฺฆตฺเถโร จีณาสโว
ทฺพฺพลจกฺขุโก วิหารเรเยว อจฺจติ ๑ ราชา เถรํ ปริกฺคณฺ्हิสฺสามีติ

[ม. ป. ๑๗๒ ส. ป. ๖๐๑]

ภิกขุสุ ภิกขาจารย์ คเตสุ อปสทุโท นํ อุปสงกมิตฺวา สປโป วย
ปาเท อคฺคเหสี ฯ เถโร สีลาถมฺโห วย นิจฺจโต หุตฺวา โภ
เอตฺถาติ อห ฯ อหํ ฆนฺเต ติสฺโส ฯ สฺกนฺธํ วยสิ โน
ติสฺสาติ ฯ เอวํ จีณาสวสฺส ฆยํ นาม นตฺถิ ฯ เอกจฺโจ ปน
ปฺลฺลชฺชโนปิ อติสฺสูโร โหติ นิพฺภโย ฯ โส รชฺชนีเยน อารมฺมณฺเณน
ปฺริคฺคณฺหิตพฺโพ ฯ วสฺสกราชาปิ หิ เอกํ เถรํ ปฺริคฺคณฺหมาโน
ฆเร นิสีทาเปตฺวา ตสฺส สนฺตึเก พทฺรสาถวํ มทฺทมาโน นิสีหิ ฯ
มหาเถรสฺส เขโพ จลิตฺโต ฯ เถรสฺส ปฺลฺลชฺชนภาโว อวิญฺญิตฺโต ฯ
จีณาสวสฺส หิ รตตณฺหา นาม สປปฺหีนา ทิพฺเพสฺสปี รเสสฺ
นิกนฺติ นาม น โหติ ตสฺมา อิมหิ อุปาเยหิ ปฺริคฺคณฺหิตฺวา
สจฺจสฺส ฆยํ วา นมฺภิตตฺตํ วา รตตณฺหา วา อุปฺปชฺชติ น
ตฺวํ อรหฺาติ อปเนตพฺโพ ฯ

[๒๒๔] อสนฺตคฺคณฺปภาวนลกฺขณา ปาปิจฺฉาติ อห ยา ส
อิเรจฺจโจิตฺตอหิ ฯ อาทึนา นเยนาติ อาทิสทฺเทน อสฺสทฺโรว
สมาโน สทฺโธติ มํ ชโน ชานาตุติ อิจฺฉติ อปฺปสฺสุโตว สมาโน
พหุสฺสุโตติ มํ ชโน ชานาตุติ อิจฺฉติ สงฺกณฺณิการาโมว สมาโน
ปวิวิจฺจโตติ มํ ชโน ชานาตุติ อิจฺฉติ กุสึโตว สมาโน อารทฺธ-
วีริโยติ มํ ชโน ชานาตุติ อิจฺฉติ มฺภฺจฺจสฺสตีว สมาโน อุปฺภ-
จิตฺตสฺสตีติ มํ ชโน ชานาตุติ อิจฺฉติ อสมาหิโตว สมาโน

[ม. ป. ๑๓๒-๔ ส.ป. ๖๐๒]

สมาหิตติ มํ ชโน ชานาตุติ อิจนติ ทุปฺปญฺโฆว สมาโน
ปญฺจวาติ มํ ชโน ชานาตุติ อิจนติ อชีณาสโวว สมาโน
ชีณาสโวติ มํ ชโน ชานาตุติ อิจนติ ยา เอวรูปา อิจญา
อิจนาคตํ ปาปิจฺจตา ราโค สาราโค จิตฺตสฺส สาราโค อัย
วุจฺจติ ปาปิจฺจตาติ เอวํ วุจฺจตํ ปาติเสถํ สงฺกณฺหาติ ฯ ปาปิ-
กายาติ ตามิกาย ฯ อิจฺญา ย อปกโตติ ปาปิกาย อิจฺญา ย สมฺมา-
อาชีวโต อเปโต กโตติ อิจฺญา ย อปกโต ฯ ตถาญฺโต จ มิจฺญา-
ชีเวน อภิกฺวโต ปาราชิโก นาม โหตีติ อาห อภิกฺวโต ปาราชิโกติ ฯ
สามณฺณํ ทุปฺปรัมภุจํ นิรยายูปกทฺตตีติ ยถา กุโส ยน ทุกฺคหิตโต
ตสฺส หตฺถํ อนุกนฺตติ ฆาเลติ เอวเมว สมณฺชมฺมสงฺขาตํ
สามณฺณํปี ขณฺทสี่ลาทิตาย ทุปฺปรัมภุจํ นิรยาย อูปกทฺตติ
นิรเย นิพฺพตฺตาเปตีติ อตฺโต ฯ สิตฺติโลติ โอลิยิตฺวา กรณฺน
สิตฺติลฺกคาเหน กโต ฯ ปริพฺพาโชติ ขณฺทาทิกาวปฺตฺโต สมณ-
ชมฺโม ฯ ภิชฺโย อากิเรเต รชนฺติ อพฺกนฺตเร วิชฺชมานํ รากฺรชาที
เอวรูปา สมณฺชมฺโม อปเนตฺถํ น สกฺโกติ อถโย ตสฺส อฺปฺริ
อปรมฺปิ รากฺรชาที อากิเรตีติ อตฺโต ฯ ภิกฺขุภาโวติ ปาราชิกํ
อาปชฺชิตฺวา สมโณ อหนฺติ ปฏฺิขานนโต โวหารมตฺตสฺสิทฺทโร ภิกฺขุ-
ภาโว ฯ อชานเมวาติ ปาเจ เอวาติ อวธารณฺตเถ นินฺปาโต ฯ
อชานเมวานฺติ ปาเจ ปน เอวํ ชานามิ เอวํ ปสฺสามิตีติ อวจนฺติ

[ม. ป. ๑๓๔ ส. ป. ๖๐๒]

โยเขตพุพ ๑

[๒๒๕] อสุภชฎานาทีนิตี อาทิสทุเทน กายคตาสติชฎานญจ
กสิณชฎานญจ สงคณหาติ ๑ เตน กายคตาสติชฎานัน ปจวิกกสิณช-
ฎานัน สમાปชชินฺตืออาทีนึ วทนุโตปี ปาราชิโกว โหตีตี เวทิตพุพ ๑
วิโมกฺโขติ เอตุถ วิสทุโท วิเสสตุโถ วิวิธตุโถ วาติ ทสฺเสนุโต
อาห สุกฺกุ มุคฺโตติอาที ๑ วิโมกฺโขติ จตุตาโร อริยมคฺคา ๑
ตสฺส สคฺคโต สุลฺลตาทินามลาภํ ทสฺเสนุโต อาห โส ปนายนฺติ-
อาที ๑

[๒๒๖] มคฺโค หิ นาม ปญฺจหิ การณฺหิ นามํ ลภติ สรเสณ
วา ปจฺจนีเกน วา สคฺคเณน วา อารมฺมเณน วา อากมเนน วา ๑
สเจ หิ สงฺขารุเปกฺขา อนิจฺจโต สงฺขารे สมฺมสฺสิตฺวา วุฏฺฐาติ
อนิมิตฺตวิโมกฺเขน วิมุจฺจติ สเจ ทุกฺขโต สมฺมสฺสิตฺวา วุฏฺฐาติ
อปฺปณฺหิตวิโมกฺเขน วิมุจฺจติ สเจ อนตฺตโต สมฺมสฺสิตฺวา วุฏฺฐาติ
สุลฺลตวิโมกฺเขน วิมุจฺจตีติ อิทํ สรสโต นามํ นาม ๑ ยสฺมา
ปเนส อนิจฺจานุปฺสฺสนาย สงฺขารานํ ฆนวินิพฺโปกํ กตฺวา นิจฺจ-
นิมิตฺตฐวนิมิตฺตตสฺสตฺตนิมิตฺตานิ ปชฺชนุโต อากโต ตสฺมา อนิมิตฺโต
ทุกฺขานุปฺสฺสนาย ปน สุขสณฺณํ ปหาย ปณฺธิํ ปญฺจนํ สุกฺขาเปตฺวา
อากตฺตฺตา อปฺปณฺหิตโต อนตฺตานุปฺสฺสนาย อตฺตตฺตฺตปฺกฺคฺลสณฺณํ
ปหาย สงฺขารานํ สุลฺลโต ทิฏฺฐตฺตฺตา สุลฺลโตติ อิทํ ปจฺจนีกโต

[ม. ป. ๑๗๕ ส. ป. ๖๐๓-๔]

นามิ นาม ๑ รากาทีหิ ปเนส สุลลตดา สุลลโต รูปนิมิตดาหีน
รากนิมิตดาหีนเยว วา อภาเวน อนิมิตโต รากปณิธิอาหีน
อภาวโต อปฺปณิหิตติ อิทมสฺส สคฺคโต นามิ นาม ๑ สุวายิ
สุลลตํ อนิมิตตํ อปฺปณิหิตตจฺจ นิพฺพานํ อารมฺมณํ กโรตฺติ
สุลลโต อนิมิตโต อปฺปณิหิตติ วุจฺจติ ๑ อิทมสฺส อารมฺมณโต
นามิ นาม ๑ อากมนํ ปน ทฺวริชํ วิปสฺสนาคมนํ มคฺคาคมนนจ ๑
ตตฺถ มคฺเค วิปสฺสนาคมนํ ลพฺภติ ผลे มคฺคาคมนํ ๑ อนตฺตา-
นุสฺสนา หิ สุลลตดา นาม ๑ สุลลตวิปสฺसनาย มคฺโค
สุลลโต ๑ อนิจฺจานุสฺสนา อนิมิตฺตา นาม ๑ อนิมิตฺตวิปสฺ-
सनาย มคฺโค อนิมิตฺโต ๑ อิทํ ปน นามิ น อภิธมฺมปริยาเยน
ลพฺภติ ๑ ตถาหิ ตํ สงฺขารนิมิตฺตสฺส อวิขหนโต น นิปฺปริยาเยน
อนิมิตฺตํ ๑ สุตฺตนตฺตปริยาเยน ปน ลพฺภติ ๑ ตตฺร หิ โคตฺรญฺญาณํ
อนิมิตฺตํ นิพฺพานํ อารมฺมณํ กตฺวา อนิมิตฺตนามกํ หุตฺวา สยิ
อากมนียญฺจाने จตฺวา มคฺคสฺส นามิ เทตฺติ วทนฺติ ๑ เตน มคฺโค
อนิมิตฺโตติ วุตฺโต ๑ มคฺคาคมนเนน ปน ผลํ อนิมิตฺตนฺติ ยฺชฺชติ-
เยว ๑ ทฺกฺขานุสฺสนา สงฺขาราเรสุ ปณิธิํ สุกฺขาเปตฺวา อากตฺตดา
อปฺปณิหิตา นาม ๑ อปฺปณิหิตวิปสฺसनาย มคฺโค อปฺปณิหิตโต ๑
อปฺปณิหิตมคฺคสฺส ผลํ อปฺปณิหิตํ ๑ เอวํ วิปสฺสนา อตฺตโน
นามิ มคฺคสฺส เทติ มคฺโค ผลสฺสาติ อิทํ อากมนโต นามิ ๑

[๒๒๗] สุลยตตตตติ วิวิตตตตตต ๑ น หิ มกุเค รากาทโย
สนนติ อุปรูปริ อุปปชชนกรากาทินัน การณตตต รากาทโย นิมิต-
ตตตติ อห รากโทสโมหนิมิตเตหิตติ ๑ สวิกคหานัน วิย อุปฏฐา-
นมนเปตถ นิมิตตตตติ วทนตติ ๑ รากาทโย จ ปตติฏฐานฏฐเณน ปณิ-
ชิตติ อห รากโทสโมหปณิชนนตติ ๑ วตุฏฐวิชชาหิ สนุชชย อวจนโต
วิชชานัน ลากิมหิตติ วุตตตตปี โหติ ๑ เอเกกโกฏฐาสวเสนาติ
สตีปฏฐานจตุกกาหิเอเกกโกฏฐาสวเสน ๑ กิลยจาปี มหาอฏฐกถายมปี
เอเกกโกฏฐาสวเสนเว ทสฺสิตฺ ๑ ตตถ ปน โลกุตตตรานัน สตี-
ปฏฐานานนตติอาทินา ปจเจกั โลกุตตตรสทฺหิ โยเชตฺวา เอเกก-
โกฏฐาสวเสนเว วุตตฺ ๑ อิชฺ โลกุตตตรสทฺเทน วินาติ อยเมตถ
วิเสโส ๑ ตตถาติ เตสฺ โกฏฐาสเสสฺ ๑ นนุ จ กิเลสปปหान-
เมวาติ กสฺมา วุตตฺ น หิ กิเลสานัน ปหานมตฺตํ อุตฺตริมนุสฺส-
ชฺมโม โหตีติ โย เวทฺथย ตํ สนุชชย กิเลสปปหานสฺส มกฺค-
กิจจตุตา กิจจวเสน มกฺโค ทิปิโตติ ทสฺเสตฺตํ ตํ ปนาติอาทิ
วุตตฺ ๑ กามราคั สนุชชย ตติยมกฺเคน หิ รากโทसानัน ปหานนตติ
วุตตฺ น ปน รูปราคอรูปราเค สนุชชย ๑ น หิ เต เตน
ปหियนตติ จตุตฺถมกฺเคน ปหาตพฺพตฺตต ๑ รากา จิตฺตํ วินีวรณตตติ
รากา จิตฺตสฺส วินีวรณตตติ วุตตฺ โหติ ๑ รากา วิมุตฺตสฺส จิตฺตสฺส
ตสฺเสว รากนีวรณสฺส อภาเวน วิคตนีวรณตฺตต วินีวรณตตติ

[ม. ป. ๑๓๕ ส. ป. ๖๐๔-๕]

อตุโธ เวทิตพุโพ ฯ เอส นโย เสเสสุปี ฯ ยา จ ปณจ วิชชาติ
โยเชตพุพ์ ฯ นิพพญฎีกตโลกุตตรตตาคติ วิสสเยว โลกโต อปคต-
โลกุตตรตตาคติ ฯ ยถา วินา โลกุตตรสทเทน สติปญฺจานานํ ลากิมหีติ
วุตเตปี ปาราชิกํ โหติ เอวมิชาปี อตฺถปญฺนิสมภิกาย ลากิมหีติ
วุตเตปี โหติเยวติ วุตตุํ ยุชชติ ฯ ° อถโฆ มหาอญฺจกถาย
วิภาเคน วุตตตตตาคติ น สกกา เอวมิธ วุตตุนฺติ ทสฺเสตุมหาอญฺจ-
กถาย ปน ฯเปฯ น สกกา อณฺเฬ ปมาณํ กาคุนฺติ วุตตุํ ฯ
ตมปี ตตฺถเวว ปญฺญิกขิตตุนฺติ สมพฺนโร ฯ

[๒๒๘] อุลลปนาการนฺติ समापञ्चिनฺติอาทิ อุลลปนการि ฯ
อาปตฺติเกทนฺติ น ปญฺญิวิชานนฺตสฺส อาปตฺติ อุลลจฺจยสฺสาคิอาทิ
อาปตฺติเกทํ ฯ ปุณฺ อานตฺวา ปจฺมชฺชมานาทีหิ น โยชิตนฺติ เอตถ
ปจฺมชฺชมานเนนาติ ปาโจติ คณฺจิปเท วุตตุํ ฯ ตเทว ยุตตุํ ฯ
กตฺตุสาธโนปี ภาณิตสทฺโท โหตีติ อาห อถวาคิอาที ฯ เยน
จิตฺเตน มุสา ภาณติ เตเนว จิตฺเตน น สกกา มุสา ภาณามิติ
ชานิต्तํ ฯ อนฺตรนฺตรรา ปน อณฺเณน จิตฺเตน มุสา ภาณามิติ
ชานาตีติ วุตตุํ ภาณนฺตสฺส โหติ มุสา ภาณามิติ ฯ อยเมตถ
อตุโธ ทสฺสีโตติ ตีหิ อญฺเเกหิ สมนฺนาคโต มุสาวาโทติ อยเมตถ
อตุโธ ทสฺสีโต ฯ น สกกา น ภวितฺตุนฺติ ปุพฺพภาคโต ปญฺจาย

๑. ม. เอกถนฺตเร กิณฺจาปี ยุชชตีติ ปาโจ ทิสฺสตีติ ฯ

[ม. ป. ๑๗๕ ส. ป. ๖๐๖ - ๕]

อาโภคิ กตฺวา ภาณิตตฺตา น สกฺกา น ภวิตฺติ ๑ อาปตฺติยา น
การตพฺโพติ ปุพฺพภาคกฺขณฺเ มฺสา ภาณิตฺตํภาณิตฺติ อาโภคิ วินา
สหา ภาณิตตฺส วุจฺจมานกฺขณฺเ มฺสา เตนฺนติ อุปฺภูจฺติเปม นีวตฺ-
เตตฺมสทฺกฺกณฺเยตฺยา อวิสยภาวโต อาปตฺติยา น การตพฺโพ ๑
ทวาทิ สหา ๑ รวาทิ อณฺณํ วตฺตฺกามสฺส ขลิตฺวา อณฺณ-
ภณฺนํ ๑ ตํ ชานาตีติ ตํ ภาณํ ๑ ตสฺส ภาโว ตํภาณตา ๑
ภาณสฺส อตฺถสํเวทนฺนติ อตฺโถ ๑ ภาณสโมชานนฺติ ภาณสฺส
พฺหุภาโว ๑ เอกจิตฺตฺปูปาเท อนนฺกภาณตาติ อตฺโถ ๑ น หิ
สกฺกา ๑เป ๑ ชานิตฺตฺนติ อารมฺมณกรณสฺส อภาวโต วุตฺตํ ๑
อสมฺโมหาวโพไซ จ อีทิสสฺส ภาณสฺส นตฺติ ๑ ภาณิตฺตํภาณิตฺติ
ปวตฺตจิตฺตํ ภาณิตฺติ อุปฺปชฺชมานสฺส ๑ จิตฺตสฺส ปจฺจโย หุตฺวา
นिरฺุชฺชติ ตลฺย ภาณิตฺตํภาณิตฺติ อุปฺปชฺชมานสฺส ๑ จ ปจฺจโย หุตฺวาติ
อาห ปฺริมํ ปฺริมํ ปน ๑เป ๑ นีรฺุชฺชตีติ ๑ ตสฺมี ปุพฺพภาเค
สตี เสสทฺวํ น เสนฺสตีติ เอตํ นตฺติ ๑ อวสฺสํ โหติเยวาทิ วุตฺตํ
โหติ ๑ ภาณิตฺตํภาณิตฺติ ปุพฺพภาเค สตี ภาณามิ ภาณิตฺตํภาณิตฺติ เอตํ
ทฺวํ น น โหติ ๑ โหติเยวาทิ อธิปฺปาโย ๑ เอกํ วิย ปกาสตีติ
อนนฺกกฺขณฺเ อุปฺปนฺนมฺปิ จิตฺตํ เอกกฺขณฺเ อุปฺปนฺนสทิสํ หุตฺวา ปกา-
สตี ๑ สฺมาปชฺชินฺนติอาทินฺนิตฺติ อาทิสทฺเทน สฺมาปชฺชามิ สฺมาปนฺนโนติ

๑-๒. ม. ปวตฺตจิตฺตสฺส ๑

[ม. ป. ๑๓๕-๑๔๔ ส. ป. ๖๑๐]

อิมานี เทว สงกณหาคี ๑ ตตถ สมาเป็นชชี สมาเป็นโนติ อิมลั
อสติปี กาลนานตเต วจนวิเสลั สนุชาย วิสุ คหณั ๑ สกภาว-
ปริจจนวเสนาคี อตตโน สนตทภาวสุส ปริจจนวเสน ๑ มคฺคูป-
ปตฺติโต ปุพเพ วิย สราโค สโทโสติ วตฺตพฺพตาภาวโต ๑ จตฺตมปี
เกจิ คณฺหนฺติ นยิทเมวณฺติ ทสฺสนตฺถั วนฺโตติ วุตฺต ๑ น หิ ยั
เยน วนฺตึ โส ปุณ ตั อาทียติ ๑ เตนาห อนาทียนภาวทสฺสน-
วเสนาคี ๑ วนฺตมปี กิณฺจิ สนตฺติลคฺคั สียา นยิทเมวณฺติ
ทสฺสนตฺถั มุตฺโตติ วุตฺต ๑ เตนาห สนตฺติโต วิโมจนวเสนาคี ๑
มุตฺตมปี กิณฺจิ มุตฺตพฺพชฺชนั วิย ผลั กุหิณฺจิ ติณฺจติ น เอวมิทนฺติ
ทสฺสนตฺถั ปหีนฺติ วุตฺต ๑ เตนาห กุวจิ อนวฏฺจานทสฺสน-
วเสนาคี ๑ ยถา กิณฺจิ ทุณฺนิสฺสฏฺจั ปุณ อาทาย สมฺมเทว
นิสฺสฏฺจั ปฏฺนิสฺสฏฺจนฺติ วุจฺจติ เอว วิปสฺสนาย นิสฺสฏฺจั อาทินฺน-
สทิสั มกฺเคน ปหีนั ปฏฺนิสฺสฏฺจนฺนาม โหติติ ทสฺสนตฺถั ปฏฺ-
นิสฺสฏฺจโรติ วุตฺต ๑ เตนาห อาทินฺนปุพฺพสุส ปฏฺนิสฺสฏฺจทสฺสน-
วเสนาคี ๑ อุกฺเขฎฺติโตติ อุตฺตาสีโต ๑ อุตฺตาสเตตฺวา ปลาปีโตติ
วุตฺต โหติ ๑ โย จ อุตฺตาสเตตฺวา ปลาปีโต น ปุณ โส ตั
จันนั อากฺจณฺตีติ อห ปุณ อนาลิยนภาวทสฺสนวเสนาคี ๑ ปุณ
อากนฺตฺวา สนฺदानเ อนฺนุปฺตฺติภาวทสฺสนวเสนาคี อตฺโต ๑ จิณฺ-
สทฺทํ สทฺทสฺตถวิทฺ อุตฺตาสตฺเถ ปจฺนตีติ อห สุวายมตฺโต สทฺท-

สททสตุถโต ปริเยสิตพุโพติ ฯ อณฺเวย อณฺสหคตฺ ฯ อติขุททกนฺติ
วฺตุตฺ โหติ ฯ

[๒๒๕] เกวลณฺหิยนฺติ เกวลํ หิ อัย ฯ วาโรติ อชฺฌาหริ-
ตพฺพํ ฯ ตงฺขณฺเวย ชานาตีติ ปจฺมชฺฌานํ สฺมาปชฺชินฺติอาทิมฺหิ
วฺตุเต ตทตฺถสฺส ปกฺติยา วิชานนฺกฺขณฺํ สนฺธาย วฺตุตฺ ฯ เอวํ
ปน วจีเกทํ อกฺตฺวา ปกฺกมฺนาทีสุ อณฺตโร ภิกฺขุ มํ อรฺหาติ
ชานนฺตฺติ ตมฺหา อาวาสา ปจฺมํ ปกฺกมฺตี อาคตฺวตฺถุมฺหิ วิย
ตสฺมี ขณฺเ อวิทฺเตปี นิกฺขนฺตมฺตฺเต ปาราชิกํ ฯ ชานนฺตฺกฺกณฺนฺติ
ตฺขณฺ ชานนํ นาม อีทิสนฺติ วฺตุตฺตลฺกฺกณฺํ ฯ วิญฺญตฺติปฺเถติ กาย-
วจีวิญฺญตฺตฺนํ กหณฺโยคฺเค ปเทเส ฯ ปกฺติจกฺขุณา ปกฺติโสเตน
จ ทฏฺฐํ โสตุณฺจ อรฺหฏฺฐาเนติ วฺตุตฺ โหติ ฯ เตน วิญฺญตฺติปถํ
อติกฺกมิตฺวา จิโต เจ โภจิ ทิพฺเพน จกฺขุณา ทิพฺพาย จ โสต-
ธาตุยา ทิสฺวา สฺตฺวา จ ชานาติ น ปาราชิกนฺติ ทิเปติ ฯ
อสุตฺตปฺพุพฺพสฺส กิมิทํ วฺตุตฺนฺติ สํสฺยุปฺตฺติสพฺภาวโต สฺตฺ โหตีติ
วฺตุตฺ ฯ ปจฺมํ วจฺนมฺตฺตํ อสุตฺตปฺพุพฺเพนาปี ปจฺมชฺฌานํ สฺมาปชฺชินฺติ
วฺตุเต กิมิทนฺติ สนฺเทหํ อณฺุปฺปาเทตฺวา ฌานํ นาม กิเรส สฺมา-
ปชฺชิตฺติ เอตฺตกมฺตฺเตปี ฌาเต ปาราชิกํ โหติเยว ฯ

[๒๓๐] อณฺุลฺลปฺนาริปฺปาเยสฺสาติ อติกฺกมิตฺวา อวตฺตฺกามสฺส ฯ
อฺตุตฺตริมฺนุสฺสธมฺโม อยฺนฺติ อสฺลฺลกฺกฺเขนฺตฺสฺสาติ อริปฺปาโย ฯ สรฺูปโต

[ม. ป. ๑๕๔-๒๐๑ ส. ป. ๖๑๒-๔]

ปน อนาปตติ ภิกขุ อนุลลปนาธิปายสุสาติ วินิตวตถุสุ ตตถ
ตตถ อากตวตถุวเสน เวทิตพุโพฯ อุตตริมนุสสุสมโม อยนุติ
อสลลทเขตฺวา วทนุโตปี โวหารโต อณฺณํ พุยากรโนโต นาม
โหตีติ วุตฺตํ อณฺณํ พุยากรโนตสุสาติ ฯ

ปทภาษนียวณณา นิฎฺฐิตา ฯ

[๒๓๑] ภายนุโตปีติ อิมสุส มยิ นตฺถิภาวํ อณฺเณปี ชานนฺตา
อตฺถิ นุโชติ ภายนุโตปีฯ เสกขภูมิมยฺนติ อิมินา ฌานภูมิมปี
สงฺกณฺหาติฯ ตินฺณํ วิเวกานนฺติ ภายจิตฺตอุปธิวิเวกานํ ฯ ปิณฺฑาย
จรณสุส โภชนปริโยसानตฺตา วุตฺตํ ยาว โภชนปริโยसानนฺติ ฯ
ภุตฺวา อากจฺจนตฺตฺสาปี ปน วุตฺตนเยเนว สมภวานิจฺฉายจิวร-
สณฺจปนาทีนิ กโรนตฺตฺส ทุกฺกณฺเมว ฯ อารารณฺนิโย อาวุโส ฌมโม
อารทฺหวิริเยนาติ วตฺตทฺหยํ เอกสทิสมปี ทฺวีหิ ภิกขุหิ วิสุํ วิสุํ
อาโรปีตตฺตา ภควตา วินิจฺฉิตฺตํ สพฺพมปี วินิตวตฺถุสุ อาโรเป-
ตพฺพนฺติ ปาลิยฺ อาโรปีตํ ฯ

[๒๓๒] ปสาทภณฺณนฺติ เกวลํ ปสาทมตฺเตน ภณฺณํ น ปน
สภาวโต เอเต อรหนฺโตเอวาติ จินฺเตตฺวา เตเนเวตฺถ อนาปตฺติ
วุตฺตาฯ ยทิ ปน เอเต สภาวโต อรหนฺโตเอวาติ มณฺณมาโน
อายนฺตุ โภณฺโต อรหนฺโตติอาทีนิ วทติ น สมปฺปฏิจฺฉิตพฺพํ ฯ

[๒๓๓] ปทสา คมนํ สนฺธาย กตฺติกาย กตฺตฺตา ยานเนน วาติ

[ม. ป. ๒๐๑-๕ ส. ป. ๖๑๔-๘]

อาทิมหาฯ ตตถ วิชชามยิทธิ สนุชย อิทธิยาดิ วุตตํฯ อณณ-
มณณํ รกขนุตีติ โย อิมมหา อาวาสา ปจมี ปกุกมิสสุติ ตํ
มยํ อรหาคิ ชานิสฺสามาคิ เอวํ กตติกาย กตตตฺตา อปฺพุพพจริมี
อสฺสุทฺทจิตฺเตน กจฺจนฺตฺตาปี สห นิกฺขนฺตภาวโต อณณมณณํ รกขนุตี ฯ
เกจิ ปน หตฺถปาสํ อวิชฺหิตฺวา อณณมณณสฺส หตฺถํ คณฺหนฺโต
วिय กจฺจนฺโตปี อุกฺกุเจถ กจฺจาม เอถ กจฺจามาคิ เอวํ สํวิทฺทิตฺวา
คมเน ปุพฺพพปรี กจฺจนฺโตปี นاپชฺชตีติ วทฺนุตีฯ เอตํ ปน
อชฺหมมิกํ กตติกวตฺตฺนฺติ อิธ อรฺหนฺโตเยว วสนฺตฺตฺติ ยทิ ภิกฺขุ กตฺติ
กโรนฺติ เอตํ อชฺหมมิกํ กตติกวตฺตฺนฺติ จุพฺพคณฺจิปฺเท วุตฺตํฯ
เหตุจฺจา วุตฺตมฺปน สพฺพปี กตติกวตฺตํ สนุชย เอตํ วุตฺตฺนฺติ อมฺหากํ
ชนฺติ ฯ วิมีสิตฺวา กเหตุพฺพํ ฯ นานาเวรชฺชกาคิ นานาชนปท-
วาสิโนฯ สงฺฆลาภฺติ ยถาวุทฺธํ ปาปฺณกโกฏฺฐาโส ฯ อยณฺจ
ปฏิกฺเขโป อิมินาว นีหารเณ พหิสฺมญฺจानํ อวิเสเสน สงฺฆลาภสฺส
สามิภาวาปาทํ สนุชย กโตฯ วิเสสโต ปน พหิสฺมญฺจานํปี
ปริจฺฉินฺทิตฺวา เอเกกโกฏฺฐาสโต เอตฺตํ ทาตุํ อีทิสํ วา ทาตุํ
เอตฺตกานํ วา ทาตุํ อีทิสสฺส วา ทาตุํ รุจฺจติ สงฺฆสฺสาติ
อปโลกนกมฺมํ กตฺวา ทาตุํ วญฺญฺติ ฯ

[๒๓๔] आयसुमा ज लखणेतिआतिसु गो पनायसुमा
लखणे कसुमा जसुस लखणेति नामं ओहोसि गो जायसुमा

[ม. ป. ๒๑๐ ส. ป. ๖๑๘-๕]

มหาโมคคัลลาน โภจณา จ สิตํ ปาตุวากาสีติ ตํ สพพํ ปกาเสตุํ
ยวายนุติอาทิ อารทฺธิ ๑ ลกฺขณสมปฺนเนนาติ ปุริสลกฺขณสม-
ปฺนเนน ๑ พุทฺทมสมเนนาติ พุทฺทมตฺตภาวสมเนน ๑ อีสํกํ หสิตํ
สิตนฺติ วุจฺจตีติ อาห มนุทหสิตนฺติ ๑ อญฺจิกสงฺขลิกนฺติ นยิทํ
อวิญญาณํ อญฺจิกสงฺขลิกมคฺตํ อถโย เอโก เปโตติ อาห
เปตโลเก นิพฺพตฺตสฺตฺตฺนฺติ ๑ เอเต อตฺตภาวาติ เปตตฺตภาวา ๑
น อาปาถํ อากจฺจนฺตีติ เทวตฺตภาวา วิย ปกตฺติยา อาปาถํ น
อากจฺจนฺติ ๑ เตสมปฺน รุจฺจยา อาปาถํ อากจฺเจยฺยํ ๑ มนุสฺसानํ
ทฺฤทฺธาภิภูตฺตานํ * อนาถภาวทฺสฺสนปทฺฐจฺานา กรุณาติ อาห การุญฺเณ
กตฺตพฺเพติ ๑ อตฺตโน จ สมปฺตฺติ พุทฺธวณฺสฺส จ สมปฺตฺตีติ
ปจฺเจกํ สมปฺตฺติสทฺโท โยเชตพฺโพ ๑ ตทฺถกฺมํ วิภาเวตุํ ตํ หีติ-
อาทิ วุตฺตํ ๑ ตตฺถ อตฺตโน สมปฺตฺตี อนุสฺสริตฺวา สิตํ ปาตุวา-
กาสีติ ปทํ อาเนตฺวา สมพฺนริตฺตพฺพํ ๑ ฌมฺมชาตฺติ สพฺพญฺญตฺต-
ญาณํ สนฺธาย วทติ ๑ ฌมฺมชาตฺติ วา ฌมฺมานํ สภาโว ๑
อุปฺปตฺตีติ ชาติ ๑ อุปฺปตฺตีสิเสน หิ ตถารูปํ อตฺตภาวํ วทติ ๑
ทฺสฺสทฺธาปฺยา โหนฺติ ตทฺสฺส เตสํ ทิฆมฺมคฺตํ อหิตาย ทฺฤทฺธา
ทฺสฺสทฺธาปฺยาติ อิทฺถจ น ลกฺขณตฺตฺเถรํ สนฺธาย วุตฺตํ ๑ เย
ปฺน สฺถนฺนฺติ เอวํ กิร วุตฺตฺนฺติ เต สนฺธาย ๑ อถ ลกฺขณตฺ-

๑. ม. ขุทฺธาภิภูตฺตานํ ๑

[ม. ป. ๒๑๑ ส.ป. ๖๑๕-๒๐]

ลกษณตุเถโร กสฺมา น อทุทส กิมสฺส ทิพพจกฺขุ นตฺถิติ ฯ โน
 นตฺถิ ฯ มหาโมคฺคัลลานํ ปน อวชฺเชนฺโต อทุทส อิตโร
 อนาวชฺชนนํ น อทุทส ฯ วิคฺคณฺฑนตฺถิติ วินีวิชฺฌนฺตา เทนตฺถิ ฯ
 อสีชารูปเมหิ ติจิณฺเหหิ โลหตฺตณฺฑเกหิ วิชฺฌิตฺวา วิชฺฌิตฺวา อโต
 จิโต จ จจฺจนตฺถิติ อตฺถิโต ฯ เตนนาห วิเนวิชฺฌิตฺวา จจฺจนตฺถิติ ฯ
 วิคฺคณตฺถิติ วา ปาโจ ฯ ฆาสฺสพฺนฺตริกาทฺธี อชาตฺตเถ นิสฺสกฺก-
 วณฺณํ ฯ โลหตฺตณฺฑเกหิตฺถิ โลหสฺลกาสทิสฺเสหิ กาทฺโหลหมเยแหว วา
 ตฺตณฺฑเกหิ ฯ ปสฺสาวุสฺสทาทิ อิมินา อฏฺฐิสงฺฆาฏฺฐมตฺถํ หุตฺวา
 ปลฺลยมาณานมฺปิ กายปฺปสฺวาทสฺส พฺลวภาวํ ทสฺเสตฺถิ ฯ ปกฺก-
 กณฺฑทสทิสฺสาทิ อิมินา ปน อติวิย มฺหุสฺสภาวตฺถํ ทสฺเสตฺถิ ฯ อจฺจนริยํ
 วตฺตาทิ ฆรหฺนจฺจนริยํ นามตฺถํ ฯ จกฺขุญฺจตฺตาทิ สมฺปตฺตทิพฺพจกฺขุกา ฯ
 โลกสฺส จกฺขุญฺจตฺตาทิ เอวํ วา เอตฺถ อตฺถิโต ทฏฺฐพฺโพ ฯ ยตฺตราติ
 เหตุอตฺถเถ นิปาไตฺถติ อาทฺ ยตฺตราติ ภารณฺวณฺนตฺถิ ฯ อปฺปมาณ
 สตฺตฺตนิกาเย เต จ โข วิภาเคน กามภวาทิภะเทภเว นิรยาทิภะทา
 คติโย นานตฺตกายนานตฺตสญฺญิอาทิวินฺยวณณญฺจิตฺติโย ตถารุเป
 สตฺตฺตาเวสเส จ สพฺพณฺฑนฺตณฺฑวณณกฺขเม อูปเนตฺถํ ปจฺจกฺขํ กโรนฺ-
 เตน ฯ โคฆาตโกตฺถิ กุนฺนํ อภินฺทํ หนนโก ฯ เตนนาห วธิตฺวา
 วธิตฺวาตฺถิ ตสฺสทตฺถิ กุนฺนํ หนนกมฺมุสฺส ฯ อปรายปริยกมฺมุสฺสทตฺถิ
 อปรายปริยเวทนียกมฺมุสฺส ฯ พฺลวตฺตา โคฆาตกกมฺมุสฺส วิปาเก

[ม. ป. ๒๑๑-๒ ส. ป. ๖๒๐-๒]

ทียุขมานเน อลทุโรกาสิ อปราปรียเวทนียิ ตสุมิ วิปกุกวิปาเก อิทานิ
ลทุโรกาสิ อวเสสกมมุนติ วุตติ ๑ กम्मสภาคตยาติ กम्मสสุ
สภาคภาเวน สทิสภาเวน ๑ อารมมณสภาคตยาติ อารมมณสสุ
สภาคภาเวน สทิสภาเวน ๑ ยาทิเส หิ อารมมณ ปุพเพ ตัง
กम्मิ ตสสุ จ วิปาโก ปวตุโต ตาทิเสเยว อารมมณ อิท
กम्मิ อิมสสุ วิปาโก ปวตุโตติ กตุวา วุตติ ตสเสว กम्मสสุ
วิปากาวเสเสนานติ ๑ ภวติ หิ ตังสทิสเปปี ตพโพหาโร ยถา
โสเอว ติตติโร ตานิเยว โอสธานันติ ๑ ยสฺมา กम्मสริกฺขกวิปาก-
วิสเยกम्मิ วา กम्मนิมิตฺตํ วาติ ทวยเมว วุตติ ยสฺมา จ
คตินิมิตฺตํ วิย กम्मิ กम्मนิมิตฺตตฺยจ กम्मโต ภินฺนํ วิสฺสุ หุตฺวา
น ติฏฺฐติ ตสฺมา สริกฺขวิปากทานสฺส การณภาวโต ยตฺถ กम्म-
สริกฺขเกน วิปากเนน ภวิตพฺพิ ตตฺถ กम्मิ วา กम्मนิมิตฺตํ วา
กเหตุวา ปฏฺฐิสนฺธิ โหตีติ วทนฺติ ๑ เตเนวาท ตสฺส กิร ๑เป๑
นิมิตฺตํ อโหสีติ ๑ ตตฺถ นิมิตฺตํ อโหสีติ ปุพฺเพ กตฺตฺยจตฺต
เปตฺตฺยจตฺตนิพฺพตฺตนวเสน กโตกาสสฺส กम्मสฺส นิมิตฺตญฺจํ อิทานิ
ตถา อฺปฏฺฐจหนฺตํ ตสฺส วิปากสฺส นิมิตฺตํ อารมฺมณํ อโหสี ๑
โสติ โคฆาตโก อญฺจิกสงฺขลิกเปโต ชาโต กम्मสริกฺขกวิปากวเสน ๑
เปสิโย กตุวาติ คาวี วธิตุวา วธิตุวา โคมํสิ ฆาเลตุวา
เปสิโย กตุวา ๑ สุกฺขาเปตฺวาติ กาลนฺตรํ จปนฺตฺถํ สุกฺขาเปตฺวา

[ม. ป. ๒๑๒ ส. ป. ๖๒๒]

สุกขาปิตมัสเปลี่น หิ วลลฐรสมณญา ฯ นิปฺปกุขจุมเมติ วิคต-
ปกุขจุมเม ฯ อรุพเพ หนุติติ โอรพุกโก ฯ เอพเพติ อเซ ฯ
นิวาปฏฺเจติ* อตฺตนา ทินฺนนิวาเปน โปสิเต ฯ อสิเนา วริตฺวา
วริตฺวา วิกุกิณฺนโต ฯ เอกํ มิคฺนติ ทีปกมิกํ ฯ การณาหิตี
ฆาตนาหิ ฯ ฌตฺวาติ กมฺมฏฺจานํ ฌตฺวา ฯ เปสฺสญฺญปัสฺสหารวเสน
อิโต สุตํ อมฺตฺร อมฺตฺร วา สุตํ อิธ สฺสเจตีติ สฺสจโก ฯ อนนยพฺยสนํ
ปาเปสิ มนุสฺเสติ สมพฺนุโร ฯ วินิจฺจนยามจฺโจติ รณฺเณ อญฺญ-
กรณฺเณ จปีโต วินิจฺจนมฺหามตฺโต ฯ โส หิ คามํ ชนกาຍ ญฺญญฺเณ
วณฺเจตีติ คามญฺญุติ วุจฺจติ ฯ เกจิ ตาทีโสเยว คามเขญฺจโก
คามญฺญุติ วทฺนฺติ ฯ สเมน ภวิตพฺพ ฐมฺมฏฺโจติ วตฺตพฺพโต ฯ
รหสฺสงฺเค นิสีทฺนวเสน วิสมา นิสฺสชฺชา อโหสิ ฯ ผุสนฺโตติ
เถยฺยาย ผุสนฺโต ฯ อนิสฺสโรติ มาตฺคาโม สสฺสามิโก อตฺตโน
ผสฺเส อนิสฺสโร ฯ ฐฺสิตฺวาติ ภสฺสิตฺวา อปคฺนตฺวา ฯ มงฺคน-
วเสน อุตฺตีติ มงฺกุสิ วิรูปวิภจฺจนภาเวน ปวตฺตตีติ อตฺโต ฯ
เตนาห วิรูปํ ทฺพทฺสํ วิภจฺจนฺติ ฯ อฺพฺฐิ อฺพฺฐิ อคฺคิเนา ปกฺก-
สริรตฺยา อฺพฺปกํ ฯ เหนฺจโต ปคฺมรณวเสน กิสิเนนสริรตฺยา
โอกิลินิ ฯ อิโตจฺโตจ องฺการสมฺปริกิณฺณตฺยา โอกิรณิ ฯ เตนาห
สา กิราตฺยาที ฯ องฺการจิตฺเตติ องฺการสณฺจเย ฯ สริโร
ปคฺมรณฺติ อสฺสิจฺจคฺคณฺชเชคฺคจฺจนาสิ เสทคฺคตฺยานิ ฯ ตสฺส กิร รณฺโณติ

๑. อญฺจกถาปาโจปี อิทิสว ฯ นิวาปฏฺเจติ ภเวยฺย อณฺณตฺถ ทิสฺสมานตฺตา ฯ

[ม. ป. ๒๑๒-๕ ส. ป. ๖๒๒-๕]

กาลิงคสุส รัโย ๑ นาฏกีนีติ นจจนกิจเจ อธิกตา อิตถิ ๑
เสทนต์ิ เสนน ๑ ตาปนนต์ิ อตุโถ ๑ อสีสกพนุช หุตวา นิพพตติ
กมมายุหนกาเล ตถา นิมิตตคคหณปริจยโต ๑ ลามกภิกขุติ หีนา-
จารตาย ลามโก ภิกขุเวสตาย ภิกขาจาเรน ชีวนโต จ ภิกขุ ๑
จิตตเกพินติ จิตตรุจिय ตั ตั กิพนุโต ๑ อยเมวติ ภิกขุวตตุสมิ
วุตตนโยเอว ๑

[๒๓๕] นิสฺเสวาลปณกททโมติ ติลพีชกาทีเกเทน เสวาเลน
นีลมนุชุกปิฏจิวณณน อุทกปิฏจ จาเทตวา นิพพตตปณเกน
กททเมน จ วิรหิตโต ๑ สุนุทเรหิ ติตฺเถหิตี สุขาวคาหณญจาน-
ตาย กททมาทีโทสวिरหโต จ สุนุทเรหิ ติตฺเถหิ ๑ ตโต อุทก-
รหโต ๑ ตั เหตุ ตั อุปนีสฺสายาติ อตุโถ ๑ นากภวนคโตปี
หิ โส รหโต ตโต อุปริ มนุสฺสโลเก ชลาสเยน สมพฺนุโร โหติ ๑
เตน วุตตติ ตโต อัย ตโปทา สนุทตีติ ๑ อถวา ตโตติ นาก-
ภวเน อุทกรหโต อัย ตโปทา สนุทติ ๑ ตั หิ อุปริ ภูมิตล
อาโรหติ ๑ อุนุทภาเวน ตปนโต ตป อุทกํเอตีสฺสาติ อนุวตถ-
นามวเสน ตโปทาติ วุจติ ๑ เปตโลโกติ เปตานิ อวสนญฺจานํ ๑
เกจิ ปน เปตโลโกติ โลหกฺมุภินิรยา อิธาธิปฺเปตาติ วทนต์ิ ๑
นกรสุส ปน ปริโต ปพพตปาทวนพฺกนฺตเรสุ พหู เปตาวาสาปี
สนุเตว ๑ สุวามตฺโถ เปตวตตุปาเลีย ลกขณสฺยุตเตน อิมาย

[ม. ป. ๒๑๖-๘ ส.ป. ๖๒๕-๖]

จ วินิตวตถุปลาเลียา ทีเปตพุโพ ฯ

[๒๓๖] กตหตุถาติ ถิรตรี ลกฺเขสุ อวิรัชมนสรกฺเขปา ฯ
อิทิสา ปน ตตฺถ วสิฏฺฐตา กตหตุถา นาม โหนฺติ ฯ ตสฺมา
โย สิปฺปเมว อุกฺคณฺหาติ โส กตหตุโถ นาม น โหติ ฯ
อิเม ปน กตหตุถา จิณฺณวสิฏฺฐาวาติ วุตฺตํ โหติ ฯ สิปฺปทสฺสน-
วเสน กตฺ ราชกฺลาที อุเปจฺจ อสนํ สรกฺเขโป เอเตหิตี
กตฺปาสนา ฯ ราชกฺลาทีสุ ทสฺสิตฺติปฺปาติ วุตฺตํ โหติ ฯ ปภกฺโคติ
ปราชีโต ฯ

[๒๓๗] โทสทสฺสนปฺพุพกรูปริรากภาวนาสงฺขาตปฺฏิปกฺขภาวนา-
วเสน ปฏิมสฺสณฺณํ สุปฺปหีนฺตฺตา มหตาปี สทฺเทน อรูปสฺมา-
ปตฺติโต น วุฏฺฐาติ ฯ ตถา ปน น สุปฺปหีนฺตฺตา สพฺพรูปาวจร-
สฺมาปตฺติโตฏฺฐาณํ สียาติ อิธ อานนฺชสฺมาธิตี จตฺตถฺชฺฆาน-
สฺมาปตฺติ อธิปฺเปตาติ อาห อานนฺชมจลํ กายวาจาวิปฺสนฺทน-
วิริหิตํ จตฺตถฺชฺฆานสฺมาธินฺติ ฯ อณฺณตฺถ ปน สฺมาธิปฺจฺจนิกานํ
อติทฺรตฺยา น อิณฺชตีติ อานนฺชโชติ อรูปาวจรสฺมาธิ วุจฺจติ ฯ
สฺมาธิปาริปนฺนิกเก ฌมฺเมติ วิตกฺกวิจฺจาราทิกเก สนฺชาย วทติ ฯ
วิตกฺกาทีสุ อาทิณฺวสฺลลกฺขณฺสฺส น สุฏฺฐุ กตภาวํ สนฺชายาห
น สุฏฺฐุ ปริโสเชควาติ ฯ นนฺุ จายมายสฺมา มหาโมคฺคฺลฺลาโน
ภควโต ปจฺมวสฺเสยว อภินวสฺมฺปตฺตอรหฺตฺโต อิทฺถจ อุตฺตริ-

[ม. ป. ๒๑๘-๘ ส. ป. ๖๒๖-๗]

มนุสฺสชมฺมปาราชิกิ วิสติมวสฺสโต อุปฺริ ปฺลยตฺตํ กถิ อิมสฺส
วตฺถุโน อิมสฺมี ปาราชิกเก ภควตา วินิจฺฉิตฺภาโว วุตฺโตติ ฯ
นายิ โทโส อัยฺ เหตุถ อจฺริยานํ กถามคฺโค อปฺปฺลยตฺเตปิ
สิกฺขาปเท เถรสฺส วจันํ สุตฺวา อตฺตโน อปฺปฏฺฐิรूपิ อุตฺตริมนุสฺส-
ชมฺมเอส วทิตฺติ มลฺลยมาณา ภิกฺขุ เถรสฺส โทสํ อารोเปนฺตา
อชฺฌายีสุ ภควา จ เถรสฺส ตถา วจเน การณํ ทสฺเสตฺวา
นินฺโทสภาวํ กถเนฺโต อนาปตฺติ ภิกฺขเว โมคฺคผลฺลานสฺสาติ อหา
สงฺคีติการกา ปน อุตฺตริมนุสฺสชมฺมาธการตฺตา ตมฺปิ วตฺถุ
อาเนตฺวา อธิ อโรเปสฺนติ ฯ

[๒๓๘] สวากานํ อปฺปฏฺฐิปาฏิยา อนุสฺสรณํ นตฺถิติ ทสฺเสตฺ
น อปฺปฏฺฐิปาฏิยาติ อหา ฯ อสฺลยสฺมาปตฺตินฺติ สลฺยววิราค-
ภาวนาย วาโยกสิณฺเน นิพฺพตฺตติ จตฺตถชฺฌานสฺมาปตฺตี วทติ ฯ
ปฺพุเพนิวาสนาณํ จุตฺติปฏฺฐินฺธิ คณฺหนตฺมฺปิ อนนฺตรปจฺจยกฺกม-
วณฺตานิ อรูปชฺฌมานํ วเสเนว คณฺหาตีติ อหา ตติเย อตฺตภาเว
จุตฺติเมว อทฺทสาติ ฯ นยโต สลฺลยฺเขสิตี วฏฺเฐ สฺสรณกสฺตฺตานํ
ขณฺธานํ อภาวกาโล นาม นตฺถิ อสฺลยฺณีภเว ปน อจฺิตฺตกา
หุตฺวา ปญฺจ กปฺปสฺตานิ ปวตฺตนฺตฺติ อิมินา นเยน สลฺลยฺเขสิตี ฯ
ทูกกริ กตฺนติ ขณฺธวิกลสฺส ปฺพุเพนิวาสนสฺส อนุสฺสรณํ จเปตฺวา
สมฺมาสมฺพุทฺธิ น สกฺกา อลฺยเเหหิ กาคฺนฺติ นยโต สลฺลยฺเขเนเตนาปี

[ม. ป. ๒๑๕ ส.ป. ๖๒๗-๘]

ทุกกริ กตุนติ อธิปโปโยฯ ปฏิวิฐาติ ปฏิวิฐสทิสสา ฯ ยถา
นาม โภจิ ฐนุสิปเป กตหตุโธ เอกิ เกสสงฆาติ วาลิ สตุตถขตุติ
วิทาเลตวา ตโต เอกิ อัสสุ กเหตุวา วาติงคณผลสสุ มชฌญุจाने
พนุธิตวา อปริ อัสสุ กณทสสุ อคคโกฏิยิ ยถา ตสสุ อัสสุ
โอกามตติ ลิกขามตติ วา กณทสสุ อคคโกฏิโต อธิกั หุตวา
ติญุจติ เอวั พนุธิตวา อุตภมตเต จานะ จิโต กณทพทชาย
วาลโกฏิยา วาติงคณพทชวาลสสุ โภฎิ ปฏิวิฐเมยยุ เอวมะ
อิมินาปี กติ ทุกกรนติ วุตติ โหติ ฯ เอตทกุนติ เอโส อคโค ฯ
ยทิตนติ โย อัย ฯ ลิงควิปุลลาสวเสนันติ วุตติ ฯ

[๒๓๕] อธิชาติ อิมสมิ ภิภุขุวิภงเก ฯ อุททิญุจาทิ อธิ ปาฏิ-
โมกขวเสน อโนสาริตตตทา จตุตทาโร ปาราชิกา อุททิญุจาทิ กติตาทิ
อตุโธ กเหตุพโพ ฯ ยทิ เอวั เหญุจาทิ อุตลจจยทุกกฏานมปี วุตต ฯ
ตตทา ปาราชิกาว อุททิญุจาทิ กสมมา วุตตทา ฯ ปาราชิกา-
ธิการตตทา สนเตสุปี อุตลจจยทุกกฏสุ อธิ ปาราชิกาว วุตตทา ฯ
เยสึ ฯเปฯ อัสวาโสติ อิมมตถิ วา ทีเปตุกาโม ตสมพนุเชน
อุททิญุจาทิ จตุตทาโร ปาราชิกาทิ อาห ฯ ตตถายสมนเตติอาทิกั
ปน อญญถาตปาฏิโมกขุทเทสทุกโมปี อัยเมว นานุโลติ ทสสนตถิ
วุตติ ฯ ภิภุขุณินิ อสธารณานิ จตุตทาริติ อุพทชานุมณทลิกา
วชชปฏิจณาทิกาทิ อุกขิตตทานุวตติกา อญจวตตุกาติ อิมานิ จตุตทาริ

[ม. ป. ๒๑๕ ส.ป. ๖๒๘]

ภิกขุณี น ภิกขุณี อสธารณานิ นาม ๑ เอเตสุ อุกฤษณมณฑลิกา
นาม ยา กายสัสสุคราเคน อวสุสุตา เตเนว ราเคน อวสุสุตสุต
มนุสุตปฐิสสุต อุกฤษณานิ อโธ ชาณมณฑลานิ กปปรานนจ อปรี
เยนเคนจิ สรีราวเวเน อามสนาที สาทียติ ๑ ตสุตา อธิวงน ๑
ยา ปน ภิกขุณี อณณิสสุตา ภิกขุณียา ปาราชิกสงฆาต วชช ชาน
ปฏิจจาทติ สว วชชปฏิจจาทิกา นาม ๑ สมคเคน ปน สงฆเม
อุกฤษิตต ภิกขุ ยา ภิกขุณี ยัมภิกขุโก โส โหติ ๑ ตสุตา
ทิฏฐิยา คหณเวเสน อนนุตตติ สว อุกฤษิตตานุวตติกา นาม ๑
ยา ปน กายสัสสุคราเคน ตินตา ตถาวิสสุเสว ปฐิสสุต หตถค-
คหณ วา สงฆาฏิกณคคหณ วา สาทียติ กายสัสสุคสงฆาตสุต
อสทฐมมสุต ปฏิสเวนนตถาย ปฐิสสุต หตถปาเส สนนติฏฐติ วา
ตตถ จตวา สลลปติ วา สงเกต วา คจจติ ปฐิสสุต อากมน
วา สาทียติ เคนจิ วา ปฏิจจนนโนกาสิ ปวิสติ หตถปาเส วา
จตวา กาย อุปสัหริติ อัย อญจวตถกา นามาติ เวทิตพพิ ๑
วตถวิปนนาคี ปพพชชูปสมปทาย อวตถถาวโต วตถวิปนนาคี
เนสิ หิ น ภิกขเว ปณทโก ปพพาเขตพโพ โย ปพพาชชเย
อาปคติ ทุกกภูสสุตติอาทินา ปพพชชา อุปสมปทา จ ปฏิก-
ฤษิตตา ๑ ตสฺมา เต ภิกขุภาวาย อภพพคตา

๑. ม. สุตฺรทิฏฐิกา โหติ ๑

[ม. ป. ๒๒๐ ส. ป. ๖๒๕]

สทิสตาย ปาราชิกาติ วุตตาฯ ตพภูภาวาวิตาย ภิกขุภาโว วสติ
เอตถาติ วตถุ ฯ ปุคคถานัน ภิกขุภาวารหตา ฯ สทา ปน ปพพชชา-
ขนุทธากตสพพโทสวริหิตถุณสมปตติยุตตตาฯ ตัม วิปนนัน ปณทก-
ภาวาทีโยเคน เยส เต วตถุวิปนนาฯ อเหตุกปฏิสนธิกาติ อิมินา
เตสั วิปาการวณน สมนุทธากถาวิ ทสเสนุโต มคคาารณ การณ-
มาห ฯ ปาราชิกาปนุทธสทิสตตทา ปาราชิกาฯ เถยยสัวาสกาทิกมัม
มาตุฆาตาทิกัม วิย อานนุตริยัม น โหตีติ อห อิมสั ตินณัน
สกุโ อวาริโตติฯ ลมพัม ทิมตาย ลมพมานัน องกชาตเมตสสาติ
ลมพีม ฯ โส เอตถาวตทา น ปาราชิกโก อถโย ยทา อนภริตติยา
ปีพิโต อตตโน องกชาตัม มุเข วา วจจมกเค วา ปเวเสติ ตทา
ปาราชิกโก โหติ ฯ มุทุ ปิฎฐิจิ เอตสสาติ มุทุปิฎฐิจิโก กตปริ-
กมมาย มุทุกาย ปิฎฐิจิยา สมนุทธาโต ฯ โสปี ยทาอนภริตติยา
ปีพิโต อตตโน องกชาตัม อตตโน มุขวจจมกเคสุ อญญตริ ปเวเสติ
ตทา ปาราชิกโก โหติ ฯ ประสส องกชาตัม มุเขน กณหาตีติ โย
อนภริตติยา ปีพิโต ประสส สุตตสส วา ปมตตสส วา องกชาตัม
อตตโน มุเขน กณหาตีฯ ประสส องกชาเต อภินิสีทตีติ โย
อนภริตติยา ปีพิโต ประสส องกชาตัม กมมณิยัม ทิสวา อตตโน
วจจมกเคน ตสสุปริ นิสีทตีฯ ตัม อตตโน วจจมกคัม ปเวเสตีติ
อตุโถฯ เอตถาห มาตุฆาตกปีตุฆาตกอรหนุตฆาตกา ตติย-

[ม. ป. ๒๒๐ ส. ป. ๖๒๕]

ปราชิก อานุนา ภิกขุณีทุสโก ลมพือาทโย จตุตารโ จ ปรม-
ปราชิก อานุนาเอวาทิ กุโต จตุวีสติติฯ วุจเตฯ มาตุมาต-
กาทโย หิ จตุตารโ อธิ อนุปสมปุนนาเอว อธิปเปตลมพือ-
าทโย จตุตารโ กิจจาปี ปรมปราชิกเณ สงคหิตา ยสุมา
ปน เอเณ ปรียาเณ เมณัน ฌมมึ อปปฏิเสวิน โหนติ ตสุมา
วิสุ วุตตาทิ ฯ เอเณ ปรียาเณนาติ อุนัน รากปรีฎุจันสงขา-
เตน ปรียาเณ ฯ ทุติยวิกปเป กจจิตตาทิ เอตถ กจจิ อตตาทิ
ปทจเฉโท เวทิตพุโพ ฯ

อิติ สมตปาสาทิกาย วินยตัวณณาย
สารตถทีปนี จตุตถปราชิกวณณา นิฎจिता ฯ
นิฎจิตโต จ สารตถทีปนียา ปราชิกกณโฑ ฯ